

శాస్త్రయవిద్య సభ్యులందు భాషా పాండిత్య మవసర మగుచున్నది. విద్యార్థకు భాషను పరిపడునాఁడగుచు భర్తృమిత్రులను నిర్దేశించుచున్నది. అట్లేల కలదును నిర్దేశించుచున్నది. అంతయు భాషయందు ప్రవేశముల వారి సంభాషణములు సగమింగి యుచుండలతోను సముదాయములు వలయును నిరూపించుచు. కాకల మింటను బెలుగు వాడెడుచున్నది. పాఠశాలయం దున్నట్లు నేర్పబడుచున్నది. అంగ్లముభాషను దప్పలులేకుండను మాటలాడుట వ్రాయుట యవసరము. ఆవసరము తెలుగుభాషవిషయమైతేదు. ఇట్టి యవసరము గలిగినపుడు ముందు జేసభాషల సభ్యులనుచేదరు. వారిని జక్కని మాటలాడును వ్రాయును నేర్పెదరు. మహారాష్ట్ర దేశమునందు మహారాష్ట్రీకారిభాషలలో జరువంతయును మహారాష్ట్రీ భాషయందు గాఢపడుచున్నది. మహారాష్ట్రీయు మున్నటలగుచు నిర్దేశించుచున్నది. అట్లుగా వారి ప్రసంగములందు గాఢపడును. అట్లుగా జనసామాన్యములగుభాష సభ్యులందుకు దగిన యవసరము గలవలెను పూర్వమునుండియును వాడుక భాషను గ్రాంథికభాషకును సన్నిహిత సమావేశ మేర్పడియుండలేదు. ముందుగాను సన్నిహిత సమావేశమైతేలియదు.

సన్నిహితభాషావ్రాతమును ఒరిశీలించి సన్నిహిత భాషలను గ్రాంథికభాషగాను వ్రాత్యతము వాడుక భాషగాను వ్రాసినవి స్పష్టమగుచున్నది. విద్యాపంతులు నిర్దేశించిన వ్రాహ్మణముతాభిమానులు దనుగ్రంథములను సన్నిహితభాషయందు వ్రాయుచుండెడి. అసామాన్యజనులకు దుర్భేద్యము నుండును. బాధ్యులు సామాన్యజనులకు దెలియటకై దనుగ్రంథములను వ్రాత్యతభాషయందు వ్రాయుచుండిరి. తెలుగుభాషకీరితి యింతకుమును విచారమును.

సన్నియ భట్టారకుని కాలమునుండియును నిమి కభాషయను గ్రాంథికభాషయనువేరువేరుగా నుండినవిని ముప్పకొనవలసి యున్నది. ఆకాలమునందును సం

స్కృతపద జటిలమైన గ్రాంథికభాష గ్రంథస్థముగా నుండియుండును. 100 కి 98 వంతున జదువను వ్రాయును నేర్చిన యింగ్లాండునందు సయితము గ్రాంథికభాషకును వాడుకభాషకును సంపూర్ణ సమావేశ మేర్పడలేదు. కాని విద్యార్థకులు గృహములందు మాటలాడు భాషకును వ్యవహారములందు వాడుకజేయు భాషకును, విద్యాలయములందు నేర్పుకొను భాషకును విశేష వ్యత్యయముండదు. విద్యావిషయల విషయములో నాంధ్రదేశమునందునలె వ్యత్యయముగలదు. ఈవ్యత్యయము విద్యవ్యాపించినకొలది యంతరించుచున్నది. అంధ్రదేశమునందును నాంధ్రభాష యభ్యుపపాదించిన కొలది వాడుకభాషకును గ్రాంథికభాషకును గల దూరము తగ్గి యవి సన్నిహిత సాహచర్యమును వహించగలవు. ఇప్పుడు కేవలము గ్రంథస్థమైన భాష యప్పుడు సామాన్యజనులు ఖర్చుముగా గలదు. సామాన్యజనుల విద్యావివేకముల పెంపున వారి ముఖ్యమైన భాష గ్రంథస్థము గాగలదు. ఈఫలప్రాప్తికై జరకాలము పెట్టవచ్చును. కాని ఈసన్నిహిత సమావేశమునకై గానాధిమారులు పాటుపడవలసియుందురు. విద్యాప్రవీణులు వాడుకపదములను దనుపుష్టకములందు జేర్చుటలన సీసంయోగమునకు మార్గదిర్శకులు గాగలరు. నిష్పిష్టముగ నాంధ్రభాషయందొక ప్రవేశము వ్రాయునై సామాన్యులకులేదు. విద్యార్థకుల కుండవచ్చును. అరారున్వారములను, శకట కేఫలము, కరిలము, దక్షప్రకృతికములను, పరుషములను, సరళములను, సంకులము బూర్తిగా సుపయోగించుచు వ్రాయువాడు తగ్గుచున్నది. కాని నిర్దేశించిన వాడుకభాషయంతయును నేవిధమున వాచినను గ్రాంథికభాషగా మారనేరదు. విద్యావ్యాపనమువలన నిర్దేశించిన గ్రామ్యునిర్దేశముగా మారగలదు. గ్రాంథిక భాషయందలి యవసర నియమములు మారగలవు. కొండమీద గూర్చున్న గ్రాంథికభాషకును పల్లెభూమియందు నిలిచి యున్న వాడుక భాషకును విద్యావ్యాపనవలన సమాన ప్రదేశమున సమావేశ మేర్పడగలదు. అంధ్రదేశమునందు రవీంద్రనాథునివంటి భాషానిర్మాణకుడు పుట్టినగాని యీసంయోగము గలుగుటకు అలుగలగుదు. అంధ్ర

వరకును నీరెండుపక్షములవారును తగవులాడుచుండు సహజము. ఉభయపక్షములందును లోపములుండవచ్చునుగాని వారి యుద్ధ్యమములు భాషాసేవకైయనియొప్పుకొనవలసియున్నది.

వ్యాసములు.

వంగ మహారాష్ట్రదేశములందు విద్యావంతులు ప్రతికా నిర్వాహకులకు సంవత్సరాది సంచికలను బ్రచురించుటకై విశేష సహాయమును జేయుచు భాషాసేవను జేయుచున్నారు. ఉన్నత న్యాయాధీశులు, న్యాయవాదులు, ఉపాధ్యాయులు, ఉద్యోగస్థులు, డాక్టరులు నమకంతటి తొడదర వసులున్నను సరికను గల్గించుకొని సంచికలకు వ్యాసములను వ్రాయుచున్నారు. మాసిమనోరంజని, సంధ్యావర్తమాన, మొదలగు వార్తాత్రికల సంవత్సరాది సంచికలకు సంగ్రహచారాక్షణ చంద్రావార్త, వాణాకారు మొదలగు దేశభీమములు వ్యాసములను వ్రాసి దేశమునకు మహోపకారమును జేయుచున్నారు. ఆంధ్ర సహజులీ విషయమునందు వెసుకొనువేరుట శోచనీయము. సంవత్సరాది సంచికను బ్రకటింపఁగల ప్రయోజనము విద్యావంతుల యభీప్రాసములను బ్రచురించి సామాన్యజనులకు సాహిత్యపాఠశాలములను బుట్టించుటయొక్కది విద్యావంతుల వ్యాసములై సంవత్సరాది సంచికను సామాన్యజనులకు ఆయంబంతాములులేని సంచిక రాజీవకేరదు. ముంబై నను విద్యావంతులు దిను యముఖ్య విద్యాభరణములచే నీసంచిక నలంకరించి మార్కెట్లోను బంపించుటకు ప్రార్థనలు.

ఈ గొట్టపాడును నివారింపటకు వ్యాసశేఖరులకు ప్రోత్సాహమును సల్పించుటకును సంచికలందు ముద్రించిన వ్యాసములలో గొన్ని వ్యాసములకు బహుమతులొసంగఁబడినవి. ఆ వ్యాసములంతయు వ్రాసినవారు గాకున్నను వ్యాసశేఖరులు దమ కృత్తికలవి వ్రాసింపిన దులకు సంతసింపఁబడి యున్నది. వ్యాసశేఖరమునకు మున్నది విషయములు నిర్ణయించఁబడినవి. వాటిలో బదియేడు విషయములను గురించి మాత్రము వ్యాసములు వ్రాయఁబడినవి. రాజ్యాంగ వ్యవహారముల

నుగురించి యెవరును వ్రాసియుండలేదు. పూర్వ వ్యాసములకుఁబైగాఁ బంపఁబడినవి. అట్లేయ సరిపాఠనాలాభములను గురించి వ్రాసిన వ్యాసములు ఎందఱముగాఁగలవు. ఆ వ్యాసములన్నియును బయ్యింపఁబడి బహుమానములకుఁ దగినవ్యాసములు నిర్ణయించఁబడి ముద్రించఁబడినవి. రెండు వ్యాసములు సమానముగా నున్నపుడు బహుమానము సంచ బడినది. బహుమతులందిన వ్యాసములు విషయముక్రమణికముందుఁ బెట్టఁబడినవి.

సంచికయందు 40 వ్యాసములు ముద్రింపఁబడినవి వ్యవసాయ పరిశ్రమలకుగురించి వ్యాసములు వ్రాసి, రాజ్యము విషయములకు గురించినవి యాదు, సంఘసభాసంఘంబింపఁబడి, ఆరోగ్యము, సంకతము చరిత్రము, భాషాసేవ మొదలగు విషయములకు సంబంధించినవి నదునాలుగును గలవు. డిప్లొమెటరీ చరిత్ర, డిప్లొమెటరీ చరిత్ర, సామాన్య చరిత్రములు వ్రాసినవారు వ్రాయఁబడినవి. శ్రీరాజులకు రాజేంద్ర రాజ్యాంశము వర్తనమును గురించిన వ్యాసములు 200 ప్రచురింపఁబడినవి. వ్యాసములదు దేశాధ్యక్షులమున విషయములై విషయములను జేర్చుటకు యత్నము చేయుటకు. దేశాధ్యక్షము, భాషాసహాయము, వ్యవసాయము, సరికములు, రాజ్యాంగము, సంఘసభ, దేశాధ్యక్షము, శ్రీరాజుల మొదలగు విషయములకు గురించిన వ్యాసములు గలవు. చదువుల వ్యాసములకు లిపో వ్రాసినవారు విన్నయిం నోమరు.

చిత్తరంగులు.

శ్రీరాజవంతుల డిప్లొ రాజ్యాంశము మహాత్మ్యము దేశాధ్యక్షములకు సుప్రసిద్ధిహాను. దేశమునందును సీమ-త్సరముయందెది. రాజభద్రుని రెండులై సత్కర్మ లన్నివోట్లను సంతసింపఁబడినవి. శ్రీరాజవంతులకు వ్యాసత దహనీకులైన వ్యాసాబాగఁబడినవి. రాజులు, మహారాజులు, శ్రీరాజులు, రాష్ట్రపతి లకులు, సైనికబృందములు వ్యాసములై డిప్లొమెటరీ మునందు గురిగూడినవి. శ్రీరాజవంతుల రాజరాజేంద్రుని, శ్రీమేరీ రాజరాజేంద్రుని, రాజకుటుంబమున, రాజాగమమును, బంబయి డిప్లొమెటరీ పరివేషములను, డిప్లొమెటరీ

రును, వేటాడుటను, కలకత్తా విశోదములను, స్వదేశ గ వనములను దెలుపు చిత్రపటములు 50 గలవు. పురాత న సుప్రసిద్ధ సంస్థానాధీశుల చిత్రపటములు 55 గలవు. పాశ్చీమ డిల్లీనగర సెక్రెటరీయేటు చిత్రపటములు 12 గల వు. హిందూ దేశ పాలకులను జూపు పటములు 24 గల వు. సామ్రాజ్యకాలన కళయొక్కయు, మద్యాను బాం డయిరాష్ట్రముల యొక్కయు సభాపటములుగలవు. సు ప్రసిద్ధులైన మహాజనుల చిత్రపటములును శేర్షబడి నవి. చీకడేశ్వరినర్తనమువలన సుప్రసిద్ధిచి గాంచిన దిగాదేశ నాయకుల పటములును శేర్షబడినవి. జాతీ య కళాధర్మములైన విష్ణునారాయణ ధరుగరి పటము లయితములగుదు. మొత్తము 172 చిత్రపటములు ముద్రించబడినవి. చిత్రపట వీక్షణమువలన జదువరులు దూకు నైభవ మహోత్సవ లను చూపించునోపుదు రు. పాశ్చీమ తన డిల్లీ నగరముల స్థలచిత్రమును చూ టుకొని పట్ట పటము నయిమించును శేర్షబడినది. చదు వగుచి పరియభారముల సూహించుకోవుచురు.

వ్యయము.

దైనికవలన మూడవ సంవత్సరాది సంచిక బ కి-గ్రంథమైనది. పత్రికా నిర్వహణము కష్టపాద్యము. దేశ భాషా పత్రికా ర్వహణ మశ్వంతకష్టపాద్యము. ఆంధ్రే తర రాష్ట్ర పద్యము గాధ, పత్రికా నిర్వహణము దుస్సా స్యము. సామాన్యముగా దేయవార్తాపత్రికా నిర్వా హకులకు లాభము పుట్టదు. గౌరవము సూర్యము. భార మధికము. వివిధమానలను విషాదిము జరించు లుపాజము. విద్యార్థులము గలుగుట నిశ్చయము. వి షాద గిరు సుహములు రిగిలవు పక్షానాదములు ని రుపసోగములు పాధాన్యేషణము సుకరము. గణ గ్రహణముదుర్గరము. చేసినవి కొంచెము. చేయదగినది విస్తారము. తప్పుకొక్కవ. ఒప్పులుతక్కువ. సంగతిసందర్భ ముల బుంజగా చ్చవిషయక సేవనమనంగతము.

మూజేంట్లు సాంధ్రపత్రిక క్రిమము తప్పకర్రు చురించ బడుచున్నది. మూడుసంవత్సరాది సంచికలు గ్రాహకుల కందించ బడినవి. ఈసంచికలకై కలకొలదిహ

ప్రములు వ్యయమైనవి. మూడవసంచికయందలి దర్బా రుపటములను సంస్థానాధీశుల పటములను సమకూర్చుట కయి వందలకొలదిహప్రములు వ్యయమైనవి. ప్రచురణ భార మధికమైనది. ఆంధ్రదేశభాషాభ్యుదయముల కి ప్రియశ్చము లిసుమంతమైనను దోడ్పడిన ప్రియభార ములు నిష్ఫలములుగాక సఫలములగునను నాశ నూత నోత్సాహమును బుట్టించుచున్నది.

ఆంధ్రుల యాదరణ పోషణములవలన నాంధ్రప త్రిక దిండివాభివృద్ధిని జెందుచున్నది. రాజులు మహా రాజులు, విద్యావంతులు సామాన్యులు, బీదలు భాగ్య వంతులు స్త్రీలు పురుషులు పత్రికను దమయుదార సంకల్పములచేతను, వ్యావములతోను, చందాలవలనను బోషించు చున్నందులకు వారల కనేక వందనంబులు. ఆంధ్రపత్రికాభివృద్ధి ఇతరాంధ్రపత్రికలతో బోల్చినపు డాశ్చర్యకరముగా నుండినను నది విశేషముగాదని యం గీకరింపవలసి యున్నది. ఆంధ్రభాష దేశభాషలందు మూడవదిగా నున్నది. మాధుర్యమున మొదటిదిగా ను న్నది ఇతరభాషలందు 20,000 చందాదారులు గల వా ర్తాపత్రికలును దైనిక పత్రికలును చుండగా నాంధ్రభా షయందు మంచివ్యాపకముగల వార్తాపత్రిక లేకుండుట శోచనీయము. ఇదియె డిల్లీదర్బారుల దాంధ్రపత్రికల పరాభవమునకు ముఖ్యకారణము. ఈకారణను గీర్చి పత్రికావ్యాపనమును జేయుట కాంధ్రులు ప్రార్థితు లు. సంవత్సరాది సంచికను జదువువారందరును గట్టి పట్టుచు బట్టిన నచిరకాలమునం దాంధ్రపత్రిక విశేష వ్యాపకమును గలిగి దేశభాష్యుదయమున కింతకన్న నెక్కు డుగా దోడ్పడలదు. ఆంధ్రదేశ బాంధవులు పూర్వ మువలె ముందును దమ యుదారాశ్రియముతో నాం ధ్రపత్రికను సమ్రాసించుటకు బ్రార్థితులు. ఆంధ్రపత్రి కాభివృద్ధికై పత్రికా నిర్వాహకులకును, గ్రాహకులకును బోత్సాహము నొసంగుటకు సర్వేశ్వరుని యపారకృప దోడ్పడుగాత!

వందనములు.

చందాదారులకును, వ్యాసములను వ్రాసినవారలకును, ఛాయాచిత్రపటముల సంపినవారలకును, నితరవీక్షకులకును సనేకవిసతులు. సందికయందలి చరిత్రాంశము లన్నియును సుప్రసిద్ధాంగ్లేయ చరిత్ర గ్రంథములనుండి సమీకరింపఁ బడినవి. ఇంపీరియల్ గెజెట్టీరు, పురుషోత్తమ విశామహాజగారి దర్బారు చిత్రపుస్తకము, డిల్లీ చరిత్రగ్రంథములు మొదలగునవి విశేషముగానుపయోగింపఁబడినవి. ఈగ్రంథోపకృతి కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా స్వీకరింపఁబడుచున్నది. ఛాయాచిత్రపటములను ముద్రిం

చుటకుఁ దగిన పటఫలకములను జేపిన శిల్పకారులకును సాచికను ముద్రించిన తత్త్వవివేక ముద్రాక్షర శాలాధికారులకును, నితరవిధముల సహాయమును జేసినవారలకు సు వందనములు.

పరీధావినామి సంవత్సరమునందు సకలజనులకు చందాశాసనములై మనోవాఙ్మా ఫలసిద్ధినిఁ జూపి సుఖించెడుగాత! సకల ప్రపంచమునకును నీశ్వరుడుశాంతి సుఖములనుఁ బ్రసాదించెడుగాత! హిందూదేశము ధాన్య సమృద్ధి లిగి యారోగ్యప్రదమై వర్ధిల్లుగాత!

విషయానుక్రమణిక.

సంచాళిక.	...	...	...	...	...
ప్రస్తావన.	...	...	...	...	...
విషయానుక్రమణిక	...	...	...	...	12-16
క్రీస్తువంశముజుర్ర రాజురాజేంద్ర రాజ్యాభిషేక పద్యాపతి, సుద్రపిఠాంధ్రకవులచే వ్రాయబడినవి.					17-82, 63-64

వ్యాసములు.

డిల్లీ సంగ్రహము.	కా. నాగేశ్వరరావు.	...	...	...	...
డిల్లీ నామస్మరణము	88	వస్తూహి డిల్లీ			41
ఖాండవప్రస్థము	"	హుమా యూను నిసమాధి			"
ఇంద్రప్రస్థపురము	84	యంత్రమంత్రాయము			42
ప్రక్షిరాజ డిల్లీనగరము	85	పహాజహానుకోట			43
మహమ్మదీయ డిల్లీనగరములు	86	హుమానునగరము			44
వతులు మీనార్	"	జామామసీదు			45
లోహస్తంభము	89	అంగ్లేయ డిల్లీనగరము			48
అశోక శిలాస్తంభము	40	బాజ్జినగరము. (నూతన డిల్లీ)			49-50
డిల్లీ దర్బారు, కా. నాగేశ్వరరావు.	...	...	...	...	51-62
మాడన డిల్లీదర్బారు	51	క్రీషక్రతర్తి ప్రత్యుత్తరము			"
బొంబయి స్వాగతము	"	శివనారి ప్రబంధము.			56
బొంబయి స్వాగతమునకు ప్రత్యుత్తరము	52	దర్బారు			57
డిల్లీనగరములోని ఏర్పాటులు	53	రాజప్రకటనము			58
రాజనివాసము	"	దర్బారుపటములు.			59
రాజదంపతులయొగ్గమనము.	"	పైకెక్కి విమర్శనము.			60
డిల్లీనగరప్రవేశము.	54	దర్బారుభవనము.			61
కావననిర్మాణ పరిమళస్వాగతము	55	రాజాగృహనాథము.			62

ప్రతాపరుద్రమహారాజు, మాడసాటి హనుమంతరావుగారు.	...	...	...	65-70
వాసిరెడ్డిపంపానము, చిరుమామిళ్ల లక్ష్మీనారాయణప్రసాద్ గారు.	...	...	...	70-78
*అంధ్ర ప్రకల వ్యాపింపజేయు సాధములు, న దగిరి శేషగిరావుగారు.	...	...	...	74-77
*తెలుగుదేశములలో వ్యవసాయభివృద్ధికి తగిన మార్గములు, కె వి. నరసింహారావుగారు.	...	...	...	77-80
గత్యధము, పి. సీతాపత్యుని వి ఏ గారు.	...	...	...	80-82
అంధ్రగొట్టము, కా. నాగేశ్వరరావుగారు	...	...	...	84-88
అంధ్రప్రదేశ్, క శేషే ల్లి వేంకటరమణమ్మగారు.	...	...	...	87-90
హిందూదేశమున ప్రస్తుతము ముగ్ధునిసానులు, మొసలిగంటిరామాబాయిమ్మగారు	...	...	...	90-98
ప్రపంచము, మ. వెంకటరత్నము వి ఏ గారు	...	...	...	94-98
కవిత, కాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు.	...	...	...	99-101
అగోత్యశశిల, క్రొవ్విడి శేష వేంకటకాశీపతిగారు	...	...	...	102-108
భారత సంఘపారిశుధ్యత, అయ్యలగొట్టచాదరిగారు	...	...	...	104-107
*నేతిపరిశ్రమ, మోసూరు సుబ్బారావుగారు.	...	...	...	108-110
*తెలుగుదేశములో నేతిపరిశ్రమ, జి. గోవిందగారు	...	...	...	110-113
*దేశభిమానము, పా. నరసింహగారు	...	...	...	114-116
అంధ్రవిశ్రావణులు ఉపయోగించు పద్ధతులు, రాయూర్ రామచంద్రప్రసాదరావుగారు.	...	...	...	117-119
అంటికోట, గోవిందరాజు పేగ్గారు తులుగారు.	...	...	...	120-121
ద గీతము, దివ్యుని జగన్నాథశర్మగారు.	...	...	...	122-128
విదేశీయమనువలన గలగు కొన్ని లాభములు ఇ గ్లాండులోనున్న ఒకయూనియను	...	...	...	128-124
అంధ్రభాషాభిమానము, సి. శివయ్యకాశ్రిగారు.	...	...	...	125-128
సముద్రయానము, మేనేజ్మెంట్ వెంకటరమణాచార్యులుగారు.	...	...	...	129-134
శత్రుల తమ, మేనేజ్మెంట్ వేంకటరమణాచార్యులుగారు	...	...	...	134-137
సన్నుతికట్టారక పంచత్తములు, శంభరమూర్తినారాయణకాశ్రిగారు.	...	...	...	137
*దేశభిమానము, చిక్రవధానుల మాణిక్యశర్మగారు.	...	...	...	138-139
అంధ్రభాషావ్యాసములు వాణిజ్యవిద్యుత్తు, వేలగ లేటి రంగయ్యగారు.	...	...	...	139-142
స్వేచ్ఛానిర్వహణకాటలను గలభేదము, మా. వేంకటేశ్వరరావుగారు, క. రామకృష్ణరావుగారు.	...	...	...	142-145
అంధ్రసంఘస్థితి, కె వి సుబ్బారావుగారు	...	...	...	146-148
అంధ్రప్రదేశ్, దివ్యుని బాలకృష్ణమూర్తిగారు.	...	...	...	148-150
అమెరికాదేశము వాటిని సెంచువిధము, ఉప్పల వేంకటసుబ్బారావుగారు.	...	...	...	151-153
మానవసామ్యఫలము, క. వేంకటరంగకాశ్రిగారు.	...	...	...	154-157
*గ్రామపంచాయితీ విధులు, భూలి సాక ముబ్బయ్యగారు.	...	...	...	158-159
అంధ్రుల శిల్పకళాదక్షిణము, ఎ. రామమూర్తిగారు.	...	...	...	160-163
*నరిపంబ, శ్రీరాం శివబ్రహ్మయ్యగారు.	...	...	...	163-166
నిమ్మజాతివముదర్శనము, మంగిపూడి వేంకటశర్మగారు.	...	...	...	167-168
ప్రాక్రమరంజప్రబోధము, కా. నాగేశ్వరరావుగారు.	...	...	...	169-179
అంధ్రప్రదేశ్ సభలము. కో. పున్నయ్యగారు.	...	...	...	180-184
*అంధ్ర ప్రదేశ్ పరిపాలనావిధములు, క్రొవ్విడి శేష వేంకటకాశీపతిగారు.	...	...	...	185-188
వ్యవసాయభివృద్ధి, యస్. భామకేశవగారు	...	...	...	189-191
చిత్రపటములవివరము.	...	...	...	192-217-223-248
హిందూదేశీయనిర్మాణ నిర్మాణము. కా. నాగేశ్వరరావుగారు.	...	...	...	218-222
తెలుగుజిల్లాల జనాభాసూక్ష్మ 1911 మరియు 1901	...	...	...	223-248
మదరాసు రాజధానిలోని ముఖ్యపట్టణముల జనసంఖ్య	...	...	...	248
పరిశీలనలు	...	...	...	...

	పుటలు.			పుటలు.	
" హరియోజనమహారాజు గారు	"	"	జూమామసీదు పశ్చిమవిశాంతర్భాగము డిల్లీ.	26	46
" కరాలిమహారాజు గారు	23	216	జూమామసీదు డిల్లీ	"	"
" బుంది మహారాజు గారు	"	233	పురాణము, డిల్లీ.	30	85
" రీవా మహారాజు గారు	24	284	హిందూమంటపము, డిల్లీ	"	"
" బామ్మగారు జామ్ గారు	"	"	అహమ్మదాబదు, డిల్లీ	35	88
" భావల్పూరు మహారాజు గారు	25	"	అలౌక్యస్తోత్రము, డిల్లీ	"	40
" టోంబనవాబుగారు	"	255	వతుబుమినానాది, డిల్లీ	37	87
" శచ్చిమహారావు గారు	26	217	నకోటగుండుగారి, డిల్లీ	"	42
" కొచ్చిమహారాజు గారు	"	233	హుమాయూనిగారి, డిల్లీ	40	41
" కోట మహారాజు గారు	27	286	ఉల్లముగో, డిల్లీ	"	87
" భరతపూరు మహారాజు గారు	"	237	శ్రీరాజగంగులు మ బొంబాయి	40	51
" బిరుదు మహారాజు గారు	28	"	యెమ్మిగిరి స్వామి.	"	"
" రాజదండపుల వెన్నెంతభాగములబట్టు	}	"	శ్రీరాజగంగులు మ బొంబాయి	40	51
" కొనిన హైదరాబాదురాజుమారులు					
" పిఠాపురరాజుగారు	29	241	శ్రీరాజగంగులు డిల్లీగంగులము.	42, 43	74
" బొమ్మిలిమహారాజు గారు	"	288	జూమామసీదు గ్రామము		
" వె కటగిరి మహారాజుగారు	30	"	ప్రతిచిహ్నముల వివరము, శ్రీరాజగంగులము	44	76
" విజయనగరంమహారాజు గారు	"	"	రాజగంగులముల స్థానము చిహ్నము	"	"
" విజయనగర మహారాజుగారు	31	289	శ్రీరాజగంగులు మ బొంబాయి	"	72
" దత్తయోమహారాజు గారు	"	"	మ టెంబనవాబుగారు	"	"
" జంఖడి మహారాజుగారు	32	"	శ్రీరాజగంగులు మ బొంబాయి	45	54
" జంబీరనవాబుగారు	"	210	నొమ్మిగిరి స్వామి.	"	"
" సావంతవాడిరాజుగారు	"	241	డిల్లీనగరములోని శివాలము.	"	55
" మూర్తిదాదాసు నవాబుగారు	"	"	డిల్లీనగరములోని శివాలము.	"	"
" ముగ్గులరాజుగారు	33	210	నివాసి, దివ మంగుళిగ దామము.	"	"
" అక్కలకోటరాజుగారు	"	241	శ్రీరాజగంగులు మ బొంబాయి	46	57
" మిరజ్ కేసరిరాజుగారు	"	"	హైదరాబాదు రాజుల పతాకము	"	"
" మిరజ్ కేసరిరాజుగారు	"	242	డిల్లీయందు నూతనముల శివాలము.	47	56
" హిందూపుర మహారాజు గారు	34	"	డిల్లీలో నాథామహారాజుగారి శివాలము	"	"
" కపూరథల మహారాజు గారు	"	"	శ్రీరాజగంగులు మ బొంబాయి	48	57
" బుందెఖాను మహారాజు గారు	"	"	మహారాజుగారి మహారాజుగారి	"	"
" సిక్కిము మహారాజు గారు	"	"	శ్రీరాజగంగులు మ బొంబాయి	49	60
" రాంపూరు నవాబుగారు	35	"	గంగాప్రతిష్ఠి రాంపూరు నవాబుగారు	50	"
" పన్నామహారాజు గారు	"	"	డిల్లీనగరమునందలి డిల్లీదావరము.	51	"
" అనిగండిరాజుగారు	"	"	శ్రీ రాజగంగులము	"	"
" గురజ జమిందార్ గారు	"	"	శ్రీ రాజగంగులము	"	"
అల్లాఉద్దీన్ కోట ద్వారము డిల్లీ.	36	"	శ్రీ రాజగంగులము	52	"
కాశ్మీర ద్వారము, డిల్లీకోట.	"	"	శ్రీ రాజగంగులము	"	"

శ్రీ అలీ ఇమా గారు	౫౮	242	" నల్లప్రసాద మాత్యసారాయ రావుగారు	౬౫
" బనగా నరసింహాబుగారు	"	"	" నివరెండు వామస్వేగారు	"
" మాధవ శివరాజుగారు	"	248	" కె. వి. హరిమత జగన్నాథరావుగారు	"
" పండిత పిల్లనారాయణ ధర్మగారు	"	"	" భూపాలం కృష్ణశ్రీగారు	"
" విశ్వేశ్వరయ్యగారు	౫౯	"	" ధామన్ ఎడిటర్ గారు	౬౬
" అట్టి స్వేగారు	"	"	" రామగోపాలు శేక గారు	"
" న్యాతి పుబ్బారావుర తులుగారు	౬౦	"	" గుముడెల్ల లక్ష్మీవారయ గారు	"
" మజూల్ హక్ గారు	"	"	" దుంగిల్ల కృష్ణయ్యగారు	"
" ఎర్ నాకున్ దేవిడుగారు	"	"	" చెన్నపు విశ్వవిద్యాలయ ఉప వి. ఏ. కరీ	66
" ఆర్ ఎన్. ముగ్గురుగారు	"	"	క్షమాచేన నాగయ్యలు.	
" హరిప్రసాద్ విష్ణువాసుగారు	౬౧	"	" శ్రీ శ్రీనాథ విమలపాద పథ రాజమూర్తి 1907	౬౮
" పర్ ఇస్లాంహింతలగారు	"	"	" శ్రీయత అచట లక్ష్మీపతిగారు,	"
" ఎర్ కెఆర్ దాసు రాకర్నే	"	"	" శ్రీమతి రత్నమ్మగారు	"
" ఎర్ కాధా రాజాపురివిస్	"	"	" కలకత్తాలో యొగవర యూరేగింఫ	౬౯
" మల్లర్ ఒకర్చాగారు	౬౨	"	" శ్రీరాజదంపతులకలకత్తాయూరేగి పురుజూమట	"
" కార్తీక కోటిశ్వరమగారు	"	"	" శ్రీరాజకృష్ణమేధాకై యొగవరయూరే	౭౦
" సర్కార్ హ.వి.బి.గ్రామిగారు	"	249	" శ్రీరాజకృష్ణమేధాకై యొగవరయూరే	౭౧
" లల్లుభాయి శ్యామలదాసుగారు	"	"	" శ్రీరాజకృష్ణమేధాకై యొగవరయూరే	"
" చెన్నపు కావనిరాయ పభాగభులు	౬౩	"	" శ్రీమేరీ నామరాణి రాజాకొటనూరిగారు.	౭౨
" శివని గుట్నాగారు	౬౪	"	" శ్రీరాజదంపతులు స్వశోభయ్యలై బొంగియి	"
" అల్లెగూడ చాటర్జీగారు	"	"	" శ్రీరాజదంపతులు స్వశోభయ్యలై బొంగియి	"
" శ్రీమూడ బాత్సామెయగారు	"	"	" శ్రీరాజదంపతులు స్వశోభయ్యలై బొంగియి	"

మత్స్య చక్రమజార్జి రాజ రాజేంద్ర రాజ్యాభిషేక పద్యావళి.

మ.రా.శ్రీ, వడ్డాది నుబ్బారాయకవిగారి విరచితము.

సీ॥ శ్రీరామవిక్రమస్థిరచిహ్న మైనట్టి నేతువు, దనకుమంజీ
రముగను । మేరుమాతృర్యాన మినుమానికమునాగి
వ్రాలిన మల, మొలనూలుగాను । కనుమతీధేనువువత్స
మైనఘనాద్రి, చేచ్చుక్కరత్నాలచేరుగాను । సింధు
గంగానదీజీవనభర్త తాకూపాడములు, కేళకూళులు
గను । గీ॥ గ్రాలుభారతఖండ సామ్రాజ్యలక్ష్మీ । నెవ
య, డిల్లికిఁదల్లి వచ్చినవిభండ । జయము ! విక్టోరియా
జగజ్జననిపాత్ర, న ప్రమైష్వర్డునుత ! జ్యోతిసార్వభౌమ ॥

సీ॥ గ్రహసమూహము భూమిఁగలసిగొన్నటుదోఁ చుమూ
ర్ధాభిషిక్తుల మూఁకజాడఁ । దారాగణము శనుంధర
డిగ్గినటు దోఁచురత్నోపహారములఁజూడఁ గొండల
నో గుంపుకూడినట్టులు దోఁచుగంధసింధుర ముఖం
ములఁజూడ । శరసిదుర్ ధర వెల్లి విరిసినట్టులు దోఁ
చు నకలదిగ్దేశప్రలఁజూడ । గీ॥ నవియవననేల ? నేల
శ్రీలన్నిచూడఁ గనరె నీదుపట్టాభిషేకంబు జూడ !
జయము విక్టోరియా జగజ్జననిపాత్ర । న ప్రమైష్వర్డునుత
జ్యోతిసార్వభౌమ ॥

సీ॥ దూర దేశంబులు చేరువయూళ్ళయ్యె, మరుభూములన్ని
వార్షయములయ్యె । జౌటిపట్టలు శాలినన్యగర్భము
లయ్యె, బాధోనిధానమల్ పడియలయ్యె । గంభీరన
దు లనాకప్రతార్యములయ్యె, విపినాదు లురురా
జుపీఠులయ్యె । నమితయోజనవార్ధి లుఁ గలోనివియ
య్యె, నంధులు చదువవేళ్ళుకు య్యె । మదుపూర్వుల
య్యెట్టి; నీదుద్రభుత । నిన్నిట మీ సమేళన మా
కెనగకున్నె ? । జయము ! విక్టోరియా జగజ్జననిపాత్ర ।
న ప్రమైష్వర్డునుత ! జ్యోతిసార్వభౌమ ॥

సీ॥ ఐదుఖండముల రాజ్యాధిపత్యముగాంచు నాంగ్లోప్ర
భుండ దీప్తియావగుము । భారతఖండనర్వస్వామ్యము
వహించు చక్రవర్తి సీత స్వాగతంబు । సౌందర్యరా

శ్యలగ్నాండానతిగర్భకు క్తిముక్తాఫలా ! శుభమునీకు !
నత్పుత్రికాపుత్ర సంతానబహుతా సకరుకాంతరంగ!
మంగళమునీకు ! గీ॥ ననుచు భూప్రజదీవింప, నఖిల
గోత్ర యేలుమేకాతపత్రమీవేపవిత్ర । జయమువిక్టో
రియాజగజ్జననిపాత్ర । న ప్రమైష్వర్డునుత జ్యోతిసార్వభౌమ ॥

మ.రా.శ్రీ, రామప్రోలు నుబ్బారాపుగారి రచితము.

సీ॥ కన్నసంతానముఁ గాపాడుచందాన । నల్ల దేశజులఁ
భాలింతువనుచు । ఆప్తబంధుజనంబు నాదరించెడి మా
డ్డి । నధికారసంతతి సరయుదనుచు । ప్రాణమిత్రులను
గారామారఁగునురీతి । సోదరరాజులఁ జూచెదనుచు ।
దుష్టవర్తనుల నిష్టాలించువగిది । నైసమూహములను
నొర్పితువనుచు । గీ॥ నీమదివ్యచరిత్ర నిర్నిద్రమహిమ ।
ననుదినంబును స్త్రోత్రమౌలవభూలను । బూజయొనరిం
త్రు పూర్ణిమాభ్యుదయసోమ । స్వాగతంబిదె శ్రీ
జార్జి సార్వభౌమ ॥ 1.

సీ॥ చింతించి త స్తమించిన యెడ్వరుఁడు సార్వభౌమనిర్యా
ణ శోకామితాపి । భరియించి తాకులపాటునందిన
రాజ్యనిర్మాణమున శాంతినిండితొలక । వెలయించి
తాంగ్లపూర్వక గీర్తిగౌరవో । న్నతిరాష్ట్రమహితకం
టకమొనర్చి । అలరించితివి హైందవులవాంఛితార్థ న ।
నృములపై గరుణారసంబుఁజిలికి । గీ॥ సంతసించిరి తా
వకోతాసహగదిత । రాష్ట్రసామ్రాజ్యసాలనారంభము
నకు । సకలసద్గుణభామ ! ప్రశస్తనామ । స్వాగతంబిదె
శ్రీ జార్జిసార్వభౌమ ! ॥ 2.

సీ॥ సత్యంబుతోడఁ బ్రశస్తచరిత్రుఁడైనదగిగను హరిశ్చం
ద్రుఁడొకఁడు । బ్రహ్మచర్య వ్రతప్రతిభతో నైక్యమై ।
సుకృతియైనెగడు భీష్ముడొకఁడు । ధర్మంబుతో మ
మత్సముఁగాంచి బుధగేయచరిత్రుఁడై తగుయుధిష్ఠిరుఁ
డొకఁడు । నీతిశాస్త్ర విచక్షణాతిశయజ్ఞానరీతిశారదు
డగు కృష్ణుడొకఁడు । గీ॥ అవతరించి తదీయమహాత్ము

సీ॥ జగమెల్లఁజెల్లనోజరియించియిల్లువాకిలిఁగూడఁబట్టని
కీర్తికాంత! ప్రత్యర్థిపైసహారకఁ గాలుఁద్రవ్యమఁ జీరి
పోరాఁడెను వీరలక్ష్మి! అలుకేమిలేక రచ్చలకెక్కి మి
గుల వాచాలయైతిరుగు భావాలతాంగి! అనయంబు
రాజసవ్యాప్తిపంచలియించునర్వసర్వంసహాసారసాక్షి॥

గీ॥ సాహసంబునఁజేపట్టి స్వచ్ఛతయును! శాంతియు, వి
నయంబునుక్షమయునేర్చి! సవతిపోరాటములు సుంత
సాగనీవు! మాయురే! నీవె దక్షిణనాయకుఁడవు ॥

సీ॥ తలిరాకువంటిచేతుకుకందు హజంగ వేడ్కఁగోలాటం
బువేయువారు! చిన్నారిపొన్నారి చిల్కపల్కులతో
డ నీచరిత్రంబు వర్ణించువారు! చిటుత కోయిలలుగూ
సిసరితి నీమీఁది పద్మముల్ వింతగాఁ బాడువారు! వ
లపురాయంచ కన్నెలరీతినొయ్యార మలవడనాట్యం
బు లాడువారు॥ గీ॥ నగుచు నూరూరబాలిక లనువు
మీర! యువ్వదీయ పట్టాభిషేకోత్సవంబు! జరుపు
చున్నారవదరింపు చాటునిదియె! మాకుఁగల రాజభ
క్తియింక మూనవేంద్ర! ॥

శా॥ ఊరుంబల్లెలఁబట్టణంబులను సత్యుత్సాహమేసారఁగాఁ
బారుల్ నిర్మలరాజభక్తివిషయ వ్యాహరసీహారవాః
పూరంబుల్ వెదజల్లుచుండిరి దిశాపుంజంబు దీర్ఘాయువౌ
ధీరశ్రీకరజార్జి నా జయజయేతిధ్వానముల్ మ్రోగెడిక ॥

శా॥ వింతోపిల్ల నగ్రోపులందిగుములై భిల్లంగనల్ నీకథల్!
సంతోషంబునఁబాడుచుండఁగ నుదంచత్సాంద్ర గంధాచల!
ప్రాంతారణ్యసంగంధగంధవిటపివ్యాల్లిశనాగాంగనా ।

సంతానంబు ఫణంబులెత్తి యెఱవుకజాలించి యాలిం
చెడుక ॥

మ॥ మునుమీయవ్యముఁ దండ్రయున్ సమత మమ్మున్
విడ్డలంభోలే! బెం! చినవృత్తాంతము నీకునుండెలియు
మాచేసివుచెప్పించుకో! వని మీవంశమె చాటుచుం
డినను మర్యాదానుపూర్వంబుగా! నునవిం జేయుట
తప్పగాఁగొనదు సుమ్మా జార్జిభూమివతీ! ॥

సీ॥ స్మరణమానెదవు సుమ్మా! మున్ను మీయవ్యవిఘ్నో
రియారాజ్ఞి విధముకొంత! ఎంచకుండెదవు సుమ్మా!

నిన్నుగన్నయ్య మమ్ముఁబాలించు క్రమమ్ముకొంత!
మఱచిపోయెదవుసుమ్మా! “నాకుహైందవ ప్రజలన్న
దయ”యన్న పల్కుబడిని! ఏమఱిచెదవునుమ్మా!
సుంత మేమునిక విసయంబుననుగోరు విన్నవముల ॥

గీ॥ వేయిమాటలొకేటికివినుము “నాదు! కాన్పుతోఁబాటు
మిమ్ములక గాతు” ననుచు! జేతిలోఁజేయివేసి వ
చింపుమయ్య! సకలగుణధామ! శ్రీజార్జిసార్వభౌమ! ॥

ఆ శీ స్మ.

సీ॥ ఆయురారోగ్యభాగ్యప్రాప్తి జార్జికి మేరిగారికి సమ
కూఱుఁగాక! దేశంబునందు శాంతియైతి సమకూడి
ప్రజలకుసౌఖ్యంబు వరగుఁగాక! పైరుపచ్చయుఁ బసి
పాడి పంటలుగల్గి యుర్విసుభిక్షయై యుండుఁగాక! ని
శ్శేషశాత్రవనికరమై రాజ్యంబు రామరాజ్యము లీలఁ
గ్రాలుఁగాక॥ గీ॥ భవ్యమైనసర్వతోకసంభావ్యమగుచు!
ధన్యమై సర్వరాజ్యమూర్ధన్యమగుచు! బ్రహ్మకల్పంబు
వరకు శాశ్వతముగాను! హూణరాజ్యంబు విజయం
బు నొందుఁగాక ॥

మ.రా.శ్రీ), పుత్రమే అలీషాకవిగారిచే జాయబడినవి.

మ॥ చిరకాలంబున కార్యసోదరులు విచ్చిన్నంబు గాకుం
డఁగా! మరలకఁగూడిరి హిందు దేశమున సాన్యానింప
నానామతాం! తరులైయుండినఁ గాక యింగ్లిషుప్రభుః
త్వంబీధరామండలిక! ధరణీచంద్రులతోడనిల్చి మము
నిఃత్యంబేలు నిచ్చారకీక ॥

ఉ॥ భారతదేశమంతయు గృహిణముపట్టి జయించినాము
నే! డారయ దానివీడవలందంచు వదించిన వల్పదంటి
విధాదుణి భీముఁడుగెలువధర్మజుఁడేవినయట్టులీవు
వి! స్ఫూరవిసీతి ఛత్రమునుఁచాటిడిప్రపుము జార్జి
భూవరా॥

ఉ॥ తల్లులకెల్లఁదల్లివయఃతండ్రుల కెల్లను దండ్రవయ్య
మా! కెల్ల సభిష్టనంపదలసీయఁగ రాజులకెల్ల రాజువై
చల్లనితూపులక మనుచుఁసామివి మాయపరాధము
న్న సీ! యుల్లమునకడలంపక సామున్నతిఁబ్రోవుము
జార్జిభూవరా॥

మ॥ భవదీయంబగు పాదపంకజములకొంటల్లారు రాగాజు
లుకొనవమాణిక్య కిరీటపంక్తులొరగకొనందింతు
రింద్రుండవో! యవనీ చంద్రుండవో! దయామృతము
మాంయందొప్పు వర్షింపఁగా! ఓవమేవారఁగ నేగుదెంచి
తివహో! జార్జిపుపాలాగ్రణీ॥

శా॥ ఓడిల్లి పురమా! ధరాగళపురోద్యుత్తారరత్నంబవై
యీడుకొ జోడునుకాని యట్టి సిరివైయిరేమ భూ
పాలిని! నీడకొనిల్పితి వెంతప్రోడవొకదాఁనీతొల్లిచారి
త్రముకొ! జూడకొ వేడుకయయ్యె నీచెలువముకొ జో
ద్యంబు లోకంబునకొ॥

ఉ॥ ఆదినికోయలుకొ వెనుకనార్యులు మూరుమహమ్మ
దీయులా! మీదట గీనుడచ్చి వరమేశ్వరుండంపఁగ
వచ్చి మెచ్చివా! రేవొకమేలుకేసిననుకొ నెవ్వరినీవు వ
రింపవైవో! మేనిని యింగిలీప్రుభులకొ నేకొని తెంతటి
భాగ్యశాలివో॥

ఉ॥ స్వాగతపరత్వముకొ వదలికనత్యముబల్కుము నీవెగాక
నీ! యర్థమరాజ్యధాని ప్రజలందరు గోరుచునుండీరం
చు ధా! ద్ధారపరాయణుండఁ గొరాజపుమమ్మదరింప
నేయక బ్రాహ్మణము ధారబోదుము ధా! రాధివయంచు
ననుస్కరింపుమా॥

ఉ॥ ఏనృపురాజ్యమందు బ్రహ్మలెంతయు సాధుపథంబు ధ
ర్మని! జాము పీకకుండురొ నిజంబుగ నాతడెరాజు
వాని నం! స్థానమె స్వర్గమాతని విధానమె దైవవిధా
న మాతడే! పో నృపుండంచు! బీరమునఁబాలుగు
నిల్పుట కర్థమిధరకొ॥

సీ॥ నీరాజ్యమున సింగినిరతంబు సంపదలేనాటి కానాడు
నీనుగాక! నెలకొనూడేసి వాసలు చాలగొనియఁగ
బాడిపంబులు చాలఁబంబుగాక! నీసైన్యశతములు
నీయుద్ధనావలు నెనటకేగినజయమిడునుగాక! నీమంత్రి
పద్మంబునీతిసంపన్నులై మంచిచెడ్డలవిమర్శించుగాక॥

తే॥ గీ॥ నీదుపట్టపు దేవియు * నీదుసుతులు, నీదుజనని
యు బంధులు * నీదుప్రాజ్య రాజ్యలక్ష్మియు నీదగ
ప్రఃధరిత్రి, నెల్లనుఖములదేలి వ * ర్థిల్లుగాత ॥

మ.రా.శ్రీ, శ॥ వేంకటరంగశాస్త్రిగారి రచితము.

శా॥ శ్రీమక్ష్మిర్నిజార్జినామకధనిత్రీ చక్రవర్తికొ గుణ,
స్తోమస్సూర్తిని మేరిరాజ్యని దయాశుంభస్తతిఁబ్రోచు ని
స్సామాన్యాద్భుతలోకతంత్ర రచనాచాతుర్యధుర్యుండుని
సీమస్సార్కృపారసాంబునిధి లక్ష్మినాథుడెల్లప్పుడుకొ ॥

ఉ॥ నిక్కముభారతప్రజల నిర్భరభాగ్యఫలంబు వండి పెం
పెక్కఁగ జార్జిరాజు మహియేలెడ, నాతఁడు పార్థివాననం
బక్కడ నెక్కినప్పుడె నిజావన మొందెడుభారతప్రజకొ
మిక్కిలిగూర్చిబ్రోతునని మేలిప్రజ్ఞ యొనర్చుటొప్పదే ॥

చ॥ ప్రజలను సర్వకాల వనురాగభరంబుగఁ బ్రోచుటకొ
గుణ! ప్రజనిధి యైనజార్జిన పల్లభుడొప్పెడు రాజ
శబ్ద మ! క్షమాముగ సర్వపంతమయికాల దిశారమనే
మనీముఖాంబుజదరహాస కోరికీతభూరి యశోవిభా
ధిరాముడై ॥

పురాణం రామచంద్రశాస్త్రి గారిచే వ్రాయఁబడినది.

ఉ॥ భారతమాతనీకు బహుళింగుల సౌఖ్యము గూర్చు
చుండెడినీ, భారతపుత్రులంతఁ బ్రభు * భక్తినివృద్ధి
నొనర్చుచుందురో, పాదలనంతప్రేమఁ బరిపాలన నీ
పునొనర్తు గావుతనీ, శ్రీరమంబు మోకితుకొరేయ
ము నాయపు జార్జిభూవరా.

ఉ॥ పాండవశేఖరుండు మునునట్టముదాల్చిన పట్టణంబు
లో, నిండియ చక్రవర్తివైయెంతయు సుజ్ఞనమందు
వాడవో, పాండవుగొల్పుచారివలె * భారతపుత్రులు
సౌఖ్యరాశిచే, నుండుతనీభాగ విజయోన్నతి గల్గు
త జార్జిభూపరా.

శా॥ శ్రీగోప్రియుడార్తపాలుండు శునాసీరాది. తేఖార్చి
తుం, వాగోగాథ తమస్త్రభాకరుడు వేదాంక వే
ద్యుండు సద్భీగమ్యుండు పరాత్పరుండియతనీక్ష్మిర్ని
మవైశ్వర్యమల్ల * శ్రీగోవృద్ధిని పట్టభద్రునకు జా
ర్జిమేదిసీధ ర్రకుకొ.

మ.రా.శ్రీ, తల్లా ప్రగడ సూర్యనారాయణగారిచేరచితము.

సీ. శ్రీమదాఖండలః శ్రీమహామహాభి రామనిర్మలసా * మాజ్యమ
స్తు | ఖండఖండారాఖండవిభాత్యూ రి ప్రభుత్వ! యశస్వి
మృద్ధిగస్తు | విద్యావివేకసుః విక్రమాదార్య వద్విభవసంపూర్ణ!
దిగ్విజయస్తు | పరదేశపాలనాః ప్రతిమానప్రతిభా విశేషభా
రంభ్యాః శ్రేయమస్తు | ప్రణమిరాశేషభారతః ప్రభవరేణ్య!
లితస్సహగణ్య! కః బాధణమస్తు, హృచ్చబహుజనయూధ! మే
రిగనాః! స్వస్తిశుభామ! శ్రీరాజ్య సారభామ!

ఉ. భారతవంశ వాసులః బ్రహ్మతత్త్వై ర్భారతక్షిణి!
జేతకశంకమిందు; రిది చేశనియెల్లరునిట్టివారలే
ఏలటం చనంజనమ విశ్రుతమై తగురాజభక్తి నిం
డారెడు దేశమెల్లడ యభాగ్ధము జూడగదయ్యభూవరా.

సీ. ప్రజవవిద్యలనేర్పి * బ్రతుకు తెరువుజూపి యరయరాజునుగురుం
డనగవలయు | ప్రజలవిడ్డలపోల్చి * పరిపాలనము నేయ నత్రిప్రేమ
లతండ్రీ * నానగవలయు | రోగసిడితుల నా * రోగ్యనంతులఁజే
సి యారయుటకు తల్లి * యనగవలయు, పక్షపాతములేక * పరి
మానురక్తిచే చరయించుటవైవ * ననగవలయుం. గూటికిని గు
డ్డకునుకూడ * తొరతవడిన, వారిల్లొదుటచాతనాః * చలయుప్రజవ,
... నైదుగడయాతఁడౌట భూ * మీశునెవల, భక్తియుతుటౌట మ
నసాధ * వంబుగాడె.

ఉ. భూజనలెల్ల సౌఖ్యములఁ బొందిగుఱింపగఁ జూచువారెటన్.
రాజులుగారి? తదృశపరాక్రమ పంపదకాదె యెవ్వరే
యోజననంఁచరించిన శుభోదయకున్ గనఁజేయు వారినుం
దిజగతి ప్రియత్నములరింపగ నొప్ప దెయ్యత్నవావసుల్.

చ. పయవపునేలే నడ్డకొనఁ బాల్పడె గాలియవాన; వానినే
మయినను లెక్కజేసితివె? యాత్మనిరూపి ప్రశస్తిగాంధ్ర నీ
నియతమునిల్పకొంటిమిటు నేర్పి భూపతులందఱున్; మనో
జయముగలట్టివారి శుభసంపద కితకొఱుంతుగల్గినే.

ఉ. మాయడఁజూతగాగ్ర చభిమానము గల్గుటలెల్లమయ్యె ము
న్నయెడకేపువచ్చినపు డెంతయు; నయ్యదియాదిగాగ మి
మేయ్యెనైవనుట్లు మదికొంచినవారు శ్రీభువ్వమందు దే
శీయుఁడన్ పృథంవ్రతములు చేపరుచాలగ నంచు నెంచి నా
రా; యతమైందేశ మిది; యట్లుగాలినున్నవారు వి
ద్యాయుతు లెందరోగలరు రిత్తరిపాలనమందు వారికెం
తోయభిమాన మచ్చినది దేశభృచ్చనిగోరి రాజ్య మాం
గ్నేయులు జేయుచుండినను కీరియొక్కటి నిండియుండె నా;
న్యాయము దప్పిపోవమని నాఁడుభవజనకుండు; తిల్లియా
పెయి; యాడెనాతఁడు నేయదిమున్ననిసారో వారు, మే
మాయది గోరుచుంటిమిపు; డంతకుమించియుఁ గోరలేదు, దే
శీయుల మూడుపూర్వికుల శ్రేయసి విభూషనంగలేదె? ప్ర

జ్ఞాయుతులందఱున్ మగలఁ గన్నడుచుండిరియట్టివారె య
త్యా మతబుద్ధిమంతు లిపు డయ్యదిమీదను దోతకంబ; యాం
గ్నేయులపాలనంబె తిలకింపగఁజేసె బుర్రాతనంపు దే
శీయులయన్నతిన్, జనుల చిత్తములన్ జిగరించజేసె; మా
శీయధికాశయంబులు జనింపగఁ గారణమేమె హాణవి
ద్యాయుతులౌటయే, యదెకదాభవదీయ మహాశయ. బునున్
జేయుమటందరిద్ది యిది, చెల్లెనె, కల్పజంబుఁజేరియన్
గాయలుగోరఁగా మదిని, కామ్యములెయ్యవి యవివెతలెదన్
జేయవలెన్ బరిశ్రమల జేయుముగా విలసిల్లనిచ్చటన్,
మాయధికారముల్ సరిపమానముగావలె చెల్లెవారితో
అయముఘామిపైమిగులు నట్లుగఁబన్నులు శాశ్వతఁబుగా
జేయవలెన్ మితిన్సగ్ర శ్రీవిలసిల్లిగ, దేశమందు ని
ద్యాయతనంబులందు భృతినందకవిద్యలనేర్చునట్లుగాఁ
జేయవలెన్ బలాత్కృతులఁ జేయునైనమహీజానాశీన్,
జేయనలె దేశమభివృద్ధికిఁ దేవలెనెల్లభంగులన్.

మ.రా.శ్రీ, వేదులసూర్యనారాయణగారిచేరచితము.

ఉ. సీ * మురంగిహించి యవ * సిద్ధులిండి విశేషవన్నము |
న్వారిజమిత్రుండిచ్చు నె * భాగ్యముతోరి యదేవకార మీ |
భూరవంబుండు జార్జి కర * మున్గ్రహియించిప్రజాశ్రీఃజోవనా |
భూరిధనంబుభువ్వసలు * పున్నొనియాడుండు మీరలొకనిన్.

చ. చు.గుజనహృదంబుజంబులకు * గూర్చుండు కల్పకవర్షకౌటికి |
నుజనహృదంబు జాతముల * వన్నకితాత్రవధూమయేవు |
న్నిజపరిచారికపీయుండు * నిండితచంద్ర శరీరమృదు |
న్బుజబలభాగురుండు పరి * పూతుండు పంచమజార్జిపర్చిలక.

చ. చ. జయమగుగాక హాణకుల * జారునవస్థణవారిరాకి,
న్జయమగుగాక వర్షజన * సన్నతమూర్తికి మేరిధిత్తు |
న్జయమగఁగావుతెచ్చరి * చక్రికిఁ బంచమజార్జికివ్రహ్మ |
జయమగుగాక భద్రముప్ర * శస్త్రజయంబు నయంబుగావుతన్.

మ.రా.శ్రీ, బి. సీతావతిరావుగారిచే వాయిదాడినవి.

మ. వజ్రాతాపుడు నస్తమింపని మహాభాగంబు దోడ్పడక
నిజాలించు యశోవిశాలు ఘనధాత్రి రాజరాజేంద్రఁబా
చాచాత్రి సుధర్మమిత్రుఁ గరుణాపారిణిఁ డత్సర్వభా
మునిగాఁగాంచిన భాతీయుల మహాభుగంబు సామాన్యమే.

మ.రా.శ్రీ, జంధ్యాల వెంకటప్పయ్యశిర్కగారిచే
వ్రాయబడినవి.

చ॥ ఎలగవారికెల్లరకు * నీశ్వరుడై దనరారి సర్వలో
కులఁ దనువంస్తుతంపం బలు * కూర్మలఁజూపుము వారలందఱన్
మెలగుచు లోకమంతటను * మేల్మియశంబును నింపి భార్యతో
గలసి జయంబునొందుత ను * ఖగ్గితి బాజ్జివిభుండు భూగ్ధులిన్ ||

మ.రా.శ్రీ, వేంకటరామనత్యనారాయణకవులు

గారిచే వ్రాయబడినవి.

సీ. తనపదాబ్జములకు వినతరాగ్యముల రత్నద్యుతలో నీరాజనములు
గాగ | తనప్రతాపాగ్ని కుద్ధతనృపాల విరోధి మండలంబు ప
తంగమండలముగ | తనప్రాధవమునకు మనుదండనీతులు నకలం
కులైన సేనకులుగాగ | తనభక్త్యశీర్షితావి తానమునకు పద్మభ
వాండము ప్రాకుగాగ | తే గీ. ధాత్రిశోభిల్లు వర్ణితతికియిల్లు,
తరుణరూపవిభూత కందర్పదర్శు | సత్కృపావర్తి శ్రీజాన్తిచక్ర
వర్తి, బూర్ణకృపచేత వెన్నుడు బ్రోచుగత.

స. గగనతలమునందన ప్రకాశమునొండెడువారి వాహుమన్ |

దగనగింపచాతక కడంబకముల్ గవహుట్టి మనవుల్ |

జగతిని భద్రపీఠమున నున్నతిజెందెడు నీమహాత్మ్య వి |

ముగని ముఖించిరీజనుల బ్రోవుము పంచమజాన్తిభూవరా.

ఉ. దీనజనాని పోషిర మదిక్షితదేహుని నిర్జరాహిలా |

జానుమహాపాహుని రసాతలనిర్మలచక్రవర్తిన్ |

భానువహునమ్మరిని కృపాసూరి జాన్తివృపాలమాళినిన్,

శ్రీనివాసు నెల్లెడల శ్రీనివాసుండు బ్రోచుగావుతన్.

మ.రా.శ్రీ, బి. భగవంతురావుగారిచే వ్రాయబడినవి.

సీ. అభయమలంబుల కాధారము ఖ్యాతి, నెనగు హిందూమతం బె
చటల గలిగె, వివిధవేదాంతార్థ విజ్ఞానలక్ష్యదృష్టి, నిచ్చునప
నివత్తు లెచటల గలిగె | అచ్యుతతత్వేష మన నెలుంగనియార్యు,
లిడిన సర్వసమత్వమెచటల గలిగె | పరరాజు లెందరు పాలకులై
నరు, హెచ్చు స్వస్వార్థేచ్ఛ యెచటల గలిగె. గీ॥ నట్టి యిండి
యాదేశంబు నందుబ్రజలు | చేరియొనరించు పట్టాభిషేకమొందు |

ప్రభుమధురందన శ్రీజాన్తిబ్రభువనకు | వరనిదేవికిద్ధిగాయనమణుగగాక॥

సీ॥ స్వపరభేదములేక గళకజనంబుల, బిడ్డలవలెగ్రహించి ప్రేమ యొ
కటి | అబాలగోపాల మందజనకు విద్యు, కొల్లగా నేర్పినకూర్మి
యొకటి | లృపిహృదవ శ్రేష్ఠవిద్యులనెల్ల, గాపాడినట్టి హి
మవతయొకటి | ఖడ్గంబుజూపక కరుణనేహాపును, దేరింబు నే
లినదీక్షయొకటి గీ॥ కారణములయి మీర లేకొలమిటులె | మా
కుల బ్రహ్మలుగ నిల్చురు గాకయనుచు | వంతతముగోరండేయు నో
జాన్తిభూప | సరసపథవర్తి | యిండియా చక్రవర్తి |

మ.రా.శ్రీ, బొమ్మరాజు జానకిరామశర్మగారు.

సీ. వారిధివలయత వసుధాతలంబెల్ల ఘనభూకాశేయారమణినిసల్పి,
యబ్బభవాండంబు నాత్మకీర్తిసతికిం బాలుపారనానికా భూపం
జేసి | యిరిరాజసంఘంబు ననుపమతేజోగ్నికిని ముదమార నింభన
మొనర్చి | అర్చనంబుల ననయంబుత్వత్కృపా ఘనరాజికిని
చాతకమలంజేసి. గీ. నీమహిపాలనంబు పంపాదయుక్తి | వున్న
వంతులగలకాలమును బొనర్చి | మేలుగొందు ముధాత్రి శ్రీమేరి
మాన | సాబ్బ ఖరధామ శ్రీజాన్తి సార్వభౌమ.

మ.రా.శ్రీ, చెమికల చెన్నారెడ్డిగారిచే వ్రాయబడినవి.

సీ. మాశీతంబర్ధించు మాయన్నగరైక గోఖలే ముఖ్యునిలో గు
ణులులెమ్మ | చెవినిల్లుగట్టి హైందవహితంబులుదెల్పు మంత్రి
మాన్యైబుద్ధిమంతుడమ్మ | అధాగలక్షి పట్టాభిషేకము గాంచు
మేరిరాణి మహావానిసుమ్మ | భూతదయాబుద్ధి బుట్టింపకృప
యమందున్నదేవుని గొప్పకెన్నుకొమ్మ. గీ. యిట్టిసాధులనంగతి
నెనయుజార్చి సార్వభౌమిడు మాకాటసౌభ్యముమ్మ | యకవిరై
ధాత్రివై మాకనలనివు భయము విడువంగదమ్మ శ్రీభరతధర.

సీ. ధర్మసారమునకాస్థానమా భరతభండాలవాలంబున సంకురించి |
భారతీయవర్ణా వారకారణభూత ధారాభద్రావార్హరతెరిగి |
కాయమానీకృతా కావలంబుల నిరవకాశంబుగానరయదేవి |
నయనపర్వం గానత్రయమలనందనరూపుమంబులంకటసేబూది.

గీ. అశ్రీతాశులకువదానాదమలించి యమృతపంచీఫలంబునందజగతి
జాన్తిచక్రవర్తివత్త్రిపుర్ణచక్రవర్తి యెపుడు నెల్లెట్టుగత.

సీ. తిరుగబోతలస్వాదు వరగెనంటలయిల్ల భువులన్యాయగోష్ఠి. భ
వనములయ. యిల్లలంకృతి నిందిరామగోష్ఠి సభనభనురరాజవ
భలశోభ. యలంతయంరాని సంఖ్యేభానులగాన ముద్దు
ముచ్చదంబు | పానీయవన్న పానీయంబులె యమృతమట్టి
దనాజియన్న మెల్ల. గీ. అధముతేలిలంబు గాలివనర | గట్టి
పండేంద్రియ సుఖంబు లివ్వవదె | సునమరాష్ట్ర సామ్రాజ్య
దివములెల్ల | నిట్టిసుఖమునె యావ్రతయండియాకు.

మ.రా.శ్రీ, గాడేపల్లి చిరంజీవిరావుగారిచే వ్రాయబడినవి.

మ. సర్వకాళాణాప్రభుత్వమందు మనకుకానాకృతమన్ మొదలచే
కు ఆచారము వదియింతులెల్లరగి మీకుండేలు తెల్లంబుచే
బొరివానివివరించి వ్రాయనతనంబుండేయ లేదంబు నె
వ్వలెట్లుకొల్పిన వత్తమెప్పటికీ నేపాదంబునె ప్పొందర.

తే గీ. ప్రజలనిరంతంబుల బ్రహ్మక్షిం బరగవలయు
బ్రబలవలెబలియుల బ్రహ్మక్షిం లిగి
యట్టియన్యోన్య వంబంధమనుకొమ్మెప్పు
చున్నదోలేదోసాక్షి యాయత్నివందె.

ఉ. కాంతిదయావిద్యవిలగధూపుంజవిరాజింబుడు సా
మంతనృపాలమాళిమణి మండిత పాదసరోరుహంబు కి
మంతుడు సుప్రతాపుండవమానయశోవిభవుడు జాన్తి
కాంచుడు న్యాయరితి జిరకాము నీభువిసేలుగావుతన్.

మ.రా.శ్రీ, కళిరెడ్డి వెంకటసుబ్బిరెడ్డిగారిచే వ్రాయబడినవి.

హిందూదేశోద్ధరణిరతాః గోఖలేముఖ్యునిజ్ఞాః |
మాన్యైబుద్ధిమంతులమతిమాకా సానుకంపశ్చజాన్తి |
మేరిరాజీప్రభువిరణి పుణ్యపాకోభిషేకః |
ఏతద్యోగోభరతధరణి శ్రేమవంపద్వ్య నీవ.

మ.రా.శ్రీ, ఇరటూరి సుందర్యుగారిచే వ్రాయబడినది.

సీ. పాశుపుత్రామల * పరిచితి గలద మ్ముఁ జౌగత్వముఁగని *
బాలనుమ్ము, చదువుకొన్నదియ మ్ముఁ * వకలకాన్త్రుంబులుగర్వ
మింతయులేని * కలికినుమ్ము, బల్లిరుల్గలదయ్యుఁ * బలుపో
కడలుపోక నడఁకువతోనుండు నటవనుమ్ము, వీరురాలని చాల *
జేరుపొందినవయ్యుఁ బలిభక్తిసేరపెడి * పడతినుమ్ము, వరవభా
రత భూదేవి * సంరతమును, బుజ్జగించుచు నామెను * ముదము
తోడ, సకలసౌఖ్యంబులందుమో * జనవర్యే, చంద్రనిభమూర్తి
శ్రీజార్జి * చక్రవర్తి

సీ. వరమాలిదాల్చిన * బ్రహ్మనాయకమణి లీలదాల్చినచంద్ర * లేఖ
గాఁగ, వాసుభాగంబున * వజ్రమేరిరాణిమహానాచలేంద్రుని *
దురీతగాఁగ, ధవళదీధినిపొ * తనుకొంతిపుంజంబు భసితాంగ
రాగ లే * పంబుగాఁగ, వల్లెవాటుగనున్న * వలిపట్టుపట్టంబు
తెలివన్నె పాపజం * దెంబుగాఁగ, నిన్ను శివుగాఁగ మనముల *
సెల్విజతులు, నీవునేపాశమునకేగు * వీరిజూచి, త్వమిది నింటి
కినేగెను * శంభుఁ డందు, చంద్రనిభమూర్తి శ్రీజార్జి * చక్రవర్తి
సీ. తిఁగచేవాల్లు * తెలియుటబుద్ధిరమన్న తిఁగ లేకయెవార్త *
తెలియునంట, పొగబండిమీదను * పోవులేమింతన్న నాకాశగ
మనంబు * లయనంట, చూచుటమారంబు * చంద్రున్నను
వార్జివల్లెకుజూడ * వచ్చునంట, కొన్నిమెలోజూచి * కు
టుటులొబన్న జర్మముండఁగజూడఁ * జననంట, నీసపరి
పాలనంబున * నిఖిలభువిని, నహహగొనియాడఁదర మె * నీమహి
తమహిమ, బ్రహ్మకై నను వేసెన్ల * పండితైనఁ జంద్రనిభమూర్తి
శ్రీజార్జి చక్రవర్తి.

సీ. కొహినూరు కర్రంబు * కొటిరమునదాల్చి రహిమించు శ్రీమేతి *
రాజ్ఞితోడ, ఘనయశో విక్రమ * గాఢీన్య నిఘనోమ సాబగు
మాటిక నీడు * సుతులతోడ, సొందర్పరాశయై * వస్తునాధార
యై తాల్మిబూనిననీడు * తల్లితోడ, వివలగుణాఢ్యయై * విజ్ఞా
న వలియాయఁ గొమహిప్పనీకూర్చి * కూతుతోడ, వర్మసౌఖ్యం
బు లొందుచు * సంతపమున, స్వర్పకొలఁబు నిధరా * చక్రవర్తి,
సాలస్రమునేయుమో రాజ * పార్థినేదరి, చంద్రనిభమూర్తి శ్రీ
జార్జి చక్రవర్తి.

మ.రా.శ్రీ, బండేపల్లె- శేషశాస్త్రి గారిచే వ్రాయబడినది.

శ్రీమాన్మౌనర వర్మసుందరీతయా శ్రీరాజహాళిత్యతి
స్వర్యారాతిపుర ప్రమాపాకయా వర్మజ్ఞతా తేనచి
వర్మప్రాసాదవృత్తే ర్మదన ధిక్కారణై శ్వర్యత
శ్వశ్వజ్ఞామహిపతిర్విజయతాం శ్రీచంద్రిమాడోయోహ.
యశ్చీమానృతతోటిమేవ విత్సన్మిత్యర్థి లోకంవక్య
చ్చిత్రంపాదపయోజయగ్మ కలితానే ప్రణమాన్నపాకా.
దీనాంశ్చ ప్రమదాతిరేక విలవన్యత్కాన్య రోత్యనన్యహం
సోయజార్జి విభుస్పిరంవిజయతాం సామ్రాజ్యలక్ష్మీంవహకా.

మ.రా.శ్రీ, శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారిచే వ్రాయబడినది.

గీ. శ్రీకరుడు సర్వేశుండు * శ్రీయుతులను |
మిమ్ముఁ జిరజీవులుగఁ జేసి * మోక్షభుక్తు
మెప్పుడును భారతఃకును * నెనఁగఁజేయుఁ |
జారుమూర్తి ! పంచమజార్జి ! * చక్రవర్తి.

గీ. మీదయారంబువలన * గాదె? భరత
ఖండనలు నిర్భయాలైయ * ఖండన ఖను
నితమును గాము చున్నార్యసృకులేశ! |
చారుమూర్తి ! పంచమజార్జి ! * చక్రవర్తి!

గీ. భరతఖండంబు మీపరి * పాలనమునఁ |
బొందియున్నట్టియును మణి * పాంచనన్న
యమితలాభఃబులెన్నంగ * నె? రిరము
చారుమూర్తి ! పంచమజార్జి * చక్రవర్తి!.

గీ. భారతస్థులవై గల * రమకృపను
వెల్లడించెతి రివృత * డిల్లియందుఁ
జట్టవరము గట్టుకొనుట * వలన మీరు
చారుమూర్తి ! పంచమజార్జి * చక్రవర్తి!.

మ.రా.శ్రీ, దేవులపల్లి వెంకటశాస్త్రి గారిచే వ్రాయబడినది.

మ. కలితప్రాశ్నవచక్రవర్తి పదనిర్వాహకుండు జార్జీచక్రవర్తి |
డిల్లీలో సాధులబోయి ము నియమక సంఘంబులొగ్రుంచుచు |
నియమదీప్తవనోహరుండగును వద్వీరప్రతాపంబు |
స్థలవచ్చార్జయలజ్జలంగును మహానాథిండు సక్రాంతమున్.

సీ. ఏరాజాపూర్వలహిరపరాక్రమం బలరారభూఖండములనునేతె
ఏప్రభుశిశ్యమాతహితులు నాననిమెచ్చ ధర్మమార్గంబున ధర్మ
బ్రోచు | ఏమహామహాతండ్రి భూమండలంబెల్ల కరగఁబయిగఁజే
సి పరిభవితై | ఏ సార్వభౌమండు హితపురోహితమంత్రి సామం
తనవర్గ వస్తుతముగ, గీ. ధర్మజాలించుచునుదారవర్గుణముల |
స్థితకౌదార్య వంశవ్యక్తేయము | దైవప్రదించునట్టి జార్జీప్ర
భుండు | నామరారోగ్యవంతుడైయలగుత.

మ.రా.శ్రీ, ఆర్. వి. రాయజగపతిరాజుగారు.

చ. ప్రవిమలకీర్తిసాంద్రీయము * భానురశీల నవారితంబుగా
భవ రిపు జార చోర న * బాధలుదూలించి యేకరీతిమై
జవముఘటింపకన్ జనుల * సావయనేలియశేషభూమితా
మవని కీర్తిశేఖరుగ * నామెవసార కుమారవత్తముం
డవిశ్చక్రవర్తి ప్రభు * దైవవజ్జార్జిని బ్రోచుచెప్పుకున్.

చ. వరనుగుణాలవల్ల * సుతవద్గమల భువిగన్నతల్లియా
పరమదయాల్లి వెల్లి * భవబంధవిముక్త ప్రకీర్తిమల్లి * యీ
ధరగలభారతీయులము * దంబునగునీనిగన్నతల్లి * యీ
సరసిజమేరిరాణిని * శంబుసదేవుడు ప్రోచుగావుకన్.

శ్రీమతి బెంగుపూరు నాగరత్నమ్మగారిచే వ్రాయబడినది.

శా. వేమటల్ పనిలేదు ముఖ్యమగు మావిజ్ఞాపనంబిద్దయే
నీమూర్తిక గలటాది నికవలది యెంతేమింతగానున్నదా
హా! ఈ హైందవి రాజ్యతత్త్వముచెరిచిస్తాబుమందుంచుచు
న్నానున్నా! యెటులేబుకొందో, కొరమి న్నాబాద్దీభూపాలకా.

శా. అంచితహా ధవగ్గులము. నందలిబాద్దీ పదమునాలో
పంచమబాద్దీ వంచు నినునాడుకచేసినది జేయ నిమ్మ మ
మ్మంచితరీతి నేల నయ్యుం బొసరించినవాడె వోటదే
బంచమ లోకపాటునిగ భావన సేయుదుమయ్యి యెవ్వడున్.

మ.రా.శ్రీ, ఎ. రామారావుగారిచే వ్రాయబడినది.

ప్రభువునకు నమ్రలై ప్రజలుండగాత
హృదయంబుజాన్తి. కోపాదుమమ్ము,
ఎల్ల తంత్రంబుల-నెల్లకుటలకు
మార్చివేయుచుగాత మారాజుబాద్దీ,
దిక్కుమాకతడని స్థిగియుగానమ్ము
బ్రతికెను మమ్ముచై నమువ్రోచుగాత.

మ.రా.శ్రీ, అల్లమరాజు వేంకటగౌరీరాజుగారు.

శా. ప్రభవజీనతీర్థదుర్ చిత్తరోజవిభాకరంకు, వా
హ్నిపుడు; పాతితాద్యుడు; ననారతవద్విభవోజ్యులుండు గో
నాధుడు; ధర్మరాజును బొనర్తుచుగాత తమంతవారి (తే)
మాధిక చితులె గురగణాధ్యుని బాద్దీని సార్వభౌమునికా.

మ. చిరకాలంబును రాజ్యమేలి భువి నాశీరాంకు. తారార్కను
రవిభ్రాజితకీర్తి కావించుచు ప్రతిప్రత పాత్రానులకా
నిరతానందమనస్కుడై యు శతమున్నెల్లిన సౌభాగ్యస్థలిన్
మెలయుచుజి సార్వభౌముడెల శ్రీమేరీమహారాజితోకా.

మ.రా.శ్రీ, కొంపెల్లి సుబ్బారాయశాస్త్రిగారిచేరచితము.

శీ. పరహతి విధ్వేషభావమొందక వర్వహతిప్రజామాదకాలియయ్యె
బరమతవిధ్వం సపరతనానక సర్వపరవర్తరక్షణమహితుండయ్యె
బరకోకి నాశన పలుతఃజూపక సర్వ కోశశంఖ మావృద్ధి గోప్తయ
య్యె. బరగుణాసనంబు పాలబడకవర్వ పద్మగ్రాహిత
రమండయ్యె. శీ. వచ్చెత్తుండు మనబాజ్జీచక్రవర్తిద్రుక్తభుక్త్యా
ప్రసంఖచుల్లాల పోయె. నింకభయమందనేల నిశ్చంకవగుమర
మ్యభారతవర్ష ధరాపురంధి.

శీ. ఆలహరికంబ్రాదు లెండుటక్రవర్షదల పరిపాలనంబులహాసించి
యాపుష్పవద్యంశ్యులైన పడకమహారాజా శాసనక్రమమునెంచి
యఖిలలోక భ్యుతయైవత్తోరియాచక్రవర్తిని రాజసముదలంచి
కాంతినిధానవిచక్షణుడైన యెడ్వడ్డవప్రము నేలుబడినిమించి

శీ. విలుధగణమెల్ల మేలనివిమతిజేయె. ధర్మపథమున భారతవర్ష
జి నేలిసీయశముకాశ్వతముగాగ నెఱపుమయ్యె! పకలనుతనామ
శ్రీబాద్దీసార్వభౌమ.

శీ. శ్రీపరమేష్ఠ మేరీబాద్దీభవనదా శ్రేయఃపరంపరశ్రేయఃగాత
భారతవర్ష మీభవ్యపాలనమున నాచంద్రతారార్కమమరుగాత
ప్రభుపదాశ్రయలెల్లఁ బ్రజలకోర్కలఁ దీర్చ నాబాలసౌల
మలరుగాత. ప్రజలెల్లనిజరాజ భక్తులైవిలసిల్ల విబుధావశ్రేభ
లైవలయుగాత. శీ. భారతోర్వరచభోగ భాగ్య యగుదు. నిం
డుమనమున ముదముతోనుండుగాత. నిడుననాతన ధర్మంబునై
డుగాత. యెల్లలోకంబు పరమేశు నెఱుంగుగాత.

మ.రా.శ్రీ, బూ. పూర్వయ్యశర్మగారి రచితము.

శీ. ప్రజలెడ్డలనోరె భావించినతంత్రంబు ప్రేమంబునూపెడు ప్రియతి
ముందు. పరులగవ్వమల దా నరయుచునిత్యంబు సౌభ్యమల్గూ
రెచ్చు పరసగుణుడు. దట్టలఁబోకాల్చి గట్టంబులచుదీర్చి యి
ట్టంబులూపఁగుని కృష్ణవరుడు. న్యాయసంస్థాన నాయకు
డైయొప్పి ధర్మమున్ పాలించు ధర్మకాలి. శీ. వత్సవాకర్షిపాల
నాపనుధిమండు. విబుధలోకైకనుతకీర్తి విమలమూర్తి. సాధుని
వర్తి శ్రీబాద్దీచక్రవర్తి. ధర్మపరమత నాచంద్రతారాకీముగ.

మ.రా.శ్రీ, కె. శ్రీనివాసరావుగారిచేవ్రాయబడినది.

శా. నానాదేశములందునేడు కడు నానందంబు లాలాడగన్
నానాదీప మంప్రభావము నానారూప భూపాదులై
యీనాడిమ్ముల నీదత్తరాజ్యపతియో యీబాద్దీచక్రాధిపే.
తానందంబుధి దెఱుఁచుచే ధురీయచ్చన్ ధగారెన్
త్యానందంబుక బెండ్లిమారురుగ జేయఁజూచుటలో రచయిత.

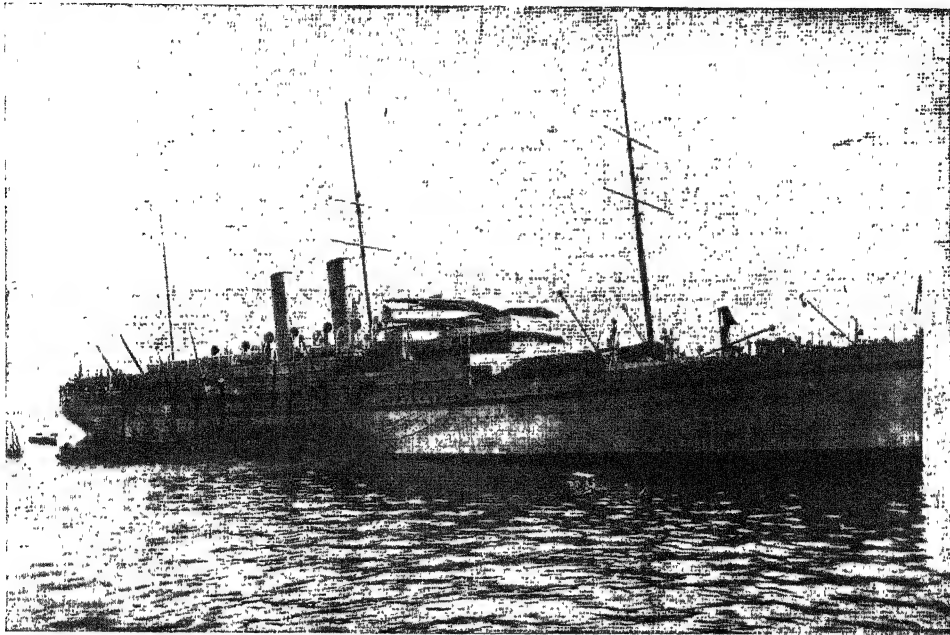
శీ. జనపతి పన్నీట జలకమాడకమున్నె జ తికినదలచేజలకమునరె
కొంచనాంబరములూ ఘనదు గట్టకమున్నె లేజాబరమలకు దె
లివినమరె. వగుమమాలలరాజా తొమనూప్పటకుమున్నె భరుపు
వృతతులెల్ల ధరణికురె. రిష్టపీఠంబు శ్రీ రాజబొంగికమున్నె
భోగీంద్రపీఠంబు భూమికమరె. హేమకరీటంబు స్వామిబొంద
మున్నె మేరకరీటంబు మెఱు నెత్తీలికి. శీ. ముత్తెయింబులగొడుగు
నాధూరహణుడు! పట్టుటమమున్నె యుల్కాహవకుమరేగ. దా
శనారికాదిభూబాలియత్తు చక్రమలమైతివ న్నను జాటిచెన్నె.

శ. శీతిపతికంబెనుమున్నుగ శీతిశృంగారింబునొనటచిత్రమేధరలో
బలి తనుకలియించుటకై వతి సింగారింబునొనట సహజమకాదే.

శా. ధారుణియిటు బాద్దీవగుధాధపు వేడ్కవరింప శో
భనశ్రీరుచి నెల్లవారలకు జిత్రమలన్ మదమొప్పజేయగా
వారనిమత్తునల్గొను చవార్యపరాక్రమకాలి లీల వి
క్టోరియ మన్మథిప్తు శుభగుండయె భూభరజాగ్ధియైతగన్.

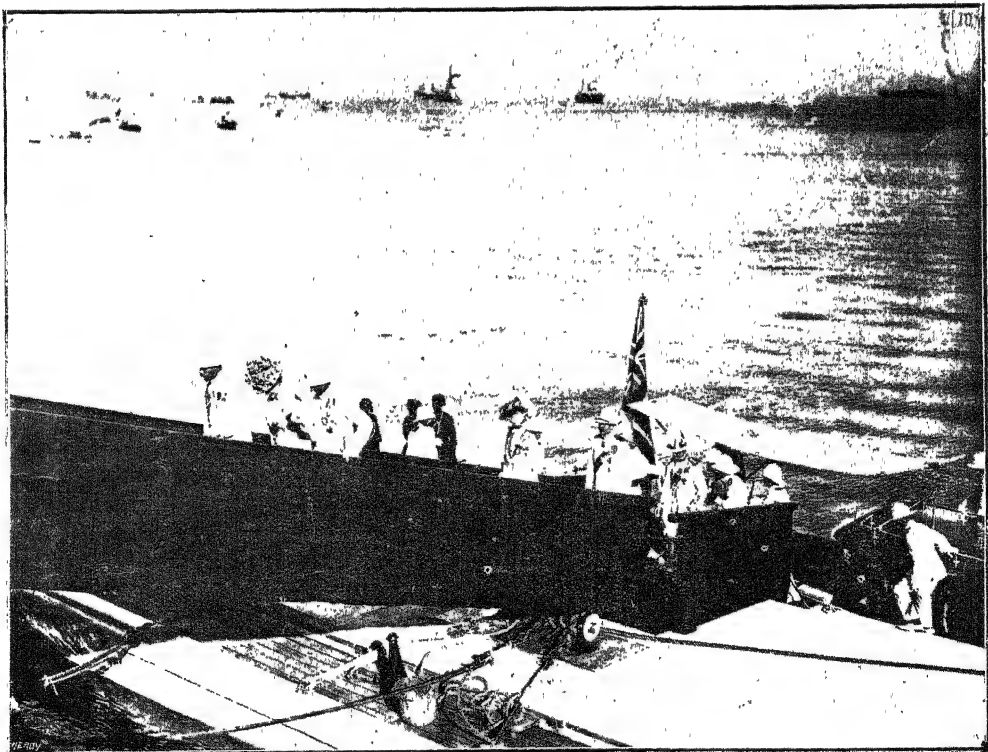

H. M. S. S. "Medina."

శ్రీరాజదంపతు లెక్కివచ్చిన "మెడినా" పోగానావ.

Their Imperial Majesties Set foot in India.

శ్రీరాజదంపతులు బొంబాయి రేవులో దిగుట.

KING EMPEROR EDWARD VII.

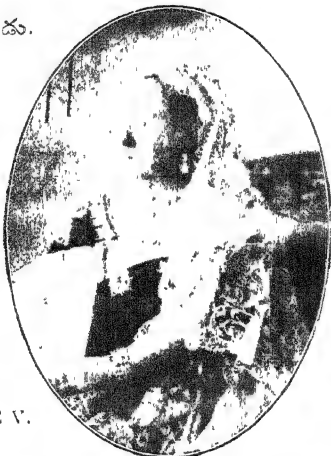

శ్రీసప్తమరాజరాజేంద్రుడు.

QUEEN ALEXANDRA.

శ్రీలెక్సాండ్రాదేవి.

QUEEN EMPRESS
VICTORIA.

KING EMPEROR GEORGE V.

శ్రీసంచమజార్జిచ్చక్రవర్తి.

QUEEN EMPRESS MARY.

శ్రీమేరీమహారాజ్ఞి.

Prince Albert Frederick.

ఆల్బర్ట్ ఫ్రెడరిక్ రాజకుమారుడు.

Prince George Edward.

జార్జి ఎడ్వర్డ్ రాజకుమారుడు.

Prince of Wales.

Edward Albert.

యవరాజు ఎడ్వర్డ్ ఆల్బర్ట్.

Prince John Charles.

జాన్ ఛార్లెస్ రాజకుమారుడు.

Princess.

Victoria Alexandra Mary.

రాకుమారి

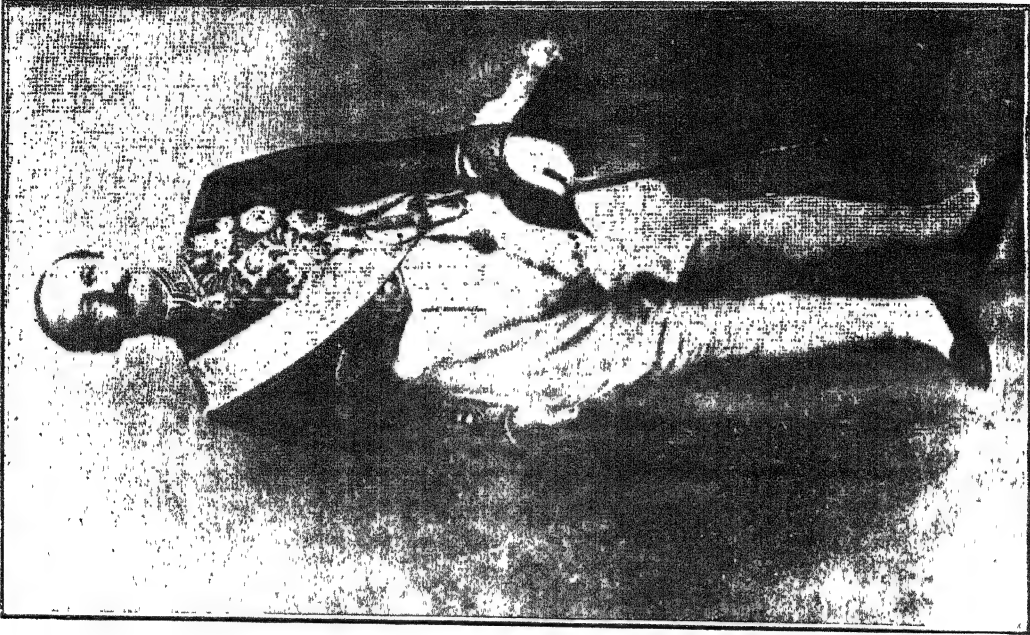
విక్టోరియా అలెగ్జాండ్రా మేరి.

Prince Henry William.

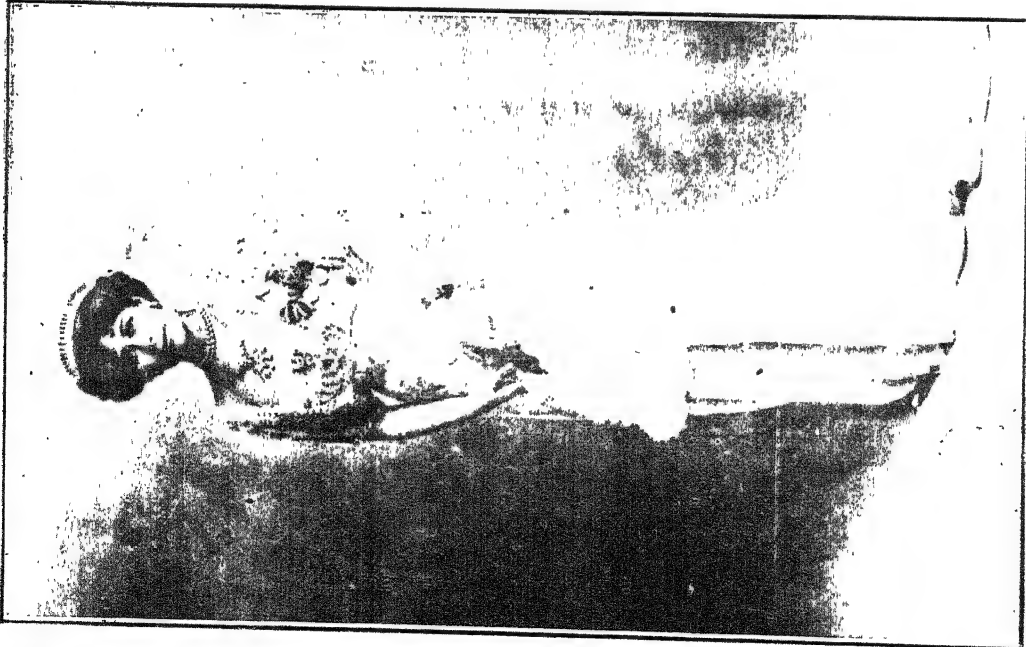
హెన్రీ విలియం

రాజకుమారుడు.

His
Excellency
Lord
Hardinge
of
Penhurst
Viceroy
& Governor
General
of
India.

హార్డింజ్ ప్రిథ్వీ హిందూ దేశ రాజప్రతినిధి, గవర్నరు జనరలు.

H. H. Lady Hardinge హార్డింజ్ ప్రిథ్వీదేవి.

మ.రా.శ్రీ, చింతలపల్లి సరసింహాశాస్త్రిగారి రచితము.

శా॥ ఏరాగ్రేసరత్వత్పితామహి లనద్విష్టోరియారాణిమా
వారిన్ భారతవర్ష వాసులను గాపాడంగదాబడ్డ పా
క్షేరితందగఁ దీర్చికొందు మొ నృలోకేశాదురాచారులక
ఘోరాజన్ దునుమాడిపాపెభయముంగుంభవద్యైరియై
శా॥ మున్నీవిచ్చట కేగుదెంచిమదిన మోదంబునిండారగా
గన్నుల్ పండువుగాగ నిచ్చటిను విఖ్యాతస్థలంబుల్ దగన్
గొన్నింటింగని పోయిలండనునభన్ గొండాడితీదేశముక
ఎన్నంగానిదిమాకు గౌరవముగాదే మర్వమెన్నాళ్ళకున్.

మ.రా.శ్రీ, వి. రంగాచారిగారిచే వ్రాయఁబడినవి.

ఉ॥ శ్రీరమణీమణివిభవః శ్రీరుచిమించు నురఃస్థలంబుతో
వారిజబంధుఁడన్నెలముఁ వాసముజేసెడి కన్నుదోయిలో
వారిదమా! యనందగునుఁ పర్థిలుచుండెడి మేనికాంతిలో
శ్రీరమణుండు జార్జికుఁశ్రీయును దేజముఁ గీర్త్యుదారతల్॥

శ్రీ, కొప్పరపు వేంకటసుబ్బరాయ వేంకటరమణపులు

సీ॥ పూజ్యమైన బ్రిటిషురాజ్యమం దిండియాదేశ ముత్తమమందుఁదెలు
పుకొఱకు । మారాజవంశంబువారికిదేశమందే ప్రీతియను ను బో
ధించుకొఱకు । రాకృష్ణమయల కావంతెనభేదంబు సేయమందు
నెఱుంగఁజేయుకొఱకు । నెల్లజాతిమతంబు లెలమినిగాంచగ జను
లైకమత్వంబు జరుపుకొరకు॥ గీ॥ హైందవులభక్తి సంతతులరయు
కొఱకు । లండనుపురంబునందుండి యిండియాకు వచ్చినభక్తకృ
పాశక్తి వశమేపొగడ । చంద్రనిభమూర్తి! శ్రీజార్జిచక్రవర్తి॥

సీ॥ రవియ స్తమించని భువియంతయునుగల్గి ప్రతిలేని చతురంగబలము
గల్గి । యఖిలరాజుల కప్పసుందుమండుటగల్గి, పుణ్యనగరణ్యము
లును గల్గి । బహుళోహరత్నముల్ పడయఁబులుగల్గి ముదము
గుచ్చెడి మహానదులుగల్గి, ప్రకట ధనార్జనోపాయంబులునుగల్గి
సకలయంత్ర క్రియాశక్తిగల్గి॥ గీ॥ గ్రామమీరాజ్య మభివృద్ధిగాం
చుగాత । మీకు శ్రీమేరీరాజ్యకి మాకురాట్టు । లీనులకుమంగళ
ము దేవుడిచ్చుగాత । శత్రువనువర్తి! శ్రీజార్జిచక్రవర్తి॥

సీ॥ ఆర్యపెట్టినచిత్తుకడ్డగల్గయుండఁ దండ్రిజూపినదారి తలంగకుండ,
కీర్తికాంతామణి కేరీతగ్గయుండ విజయలక్ష్మీనునంబు విలుంగ
కుండ । ధర్మంబునాల్ల పాదమలఁదప్పకయుండ రీపునకమెం
దంకురింపకుండ । ప్రజలందఱును రాజభక్తిగొంకకయుండఁగద
దకించుకలోటు గలుగకుండ, గీ॥ నిచ్చమేరీమహారాజ్య మెచ్చు
చుండఁనున్నీవెల్ల గొడుగొక్క డొనరుచుండ । నేలుకొనుమయ్య
యొక్కరుండెఱున్ను । సకలగుణధాను శ్రీజార్జి సార్వభౌమ.

మ॥రా॥శ్రీ, వడ్డేపాటినిరంజనాహ్వయునిచేత వ్రాయఁబడినది.

సీ॥ ప్రత్యక్ష పతిఁజూచి * భరతధరాదేవి యతిశయామోదత * నా
దరించె । తండ్రిని గనుగొన్న * తనయలకైవడి భారతీయులు
హర్ష * భరితులైరి । ధర్మరాజాధికో * త్రమండవెంట నెఱింగి
హస్తీవాపురిపిత * మతిశయిల్లె । దగినకార్యమృందుఁ * దాతృ
ర్య గరిమ సామంతరాజన్యులు * సంతసించి॥ తే॥ రహమాపా
శ్చాత్యవృపులెన్న * రననియట్టి । హైందవక్షోణి సింహాసీ * తాధి
గోపాదాభిషేక మహాత్మ్యవ * మందుకొనుట । దలఁపనెంతయ్యె
జార్జి ధూ * ధరమపొంద!

సీ॥ కన్నుడెడలకంటె * గారాముఁజూపింపఁ బ్రజలింక నీకృపా * పా
త్రులయ్యె । ఆడుగనేరకకోర్కె * లంతరంబునదాఁగు భారతీ
యులు సుతప్రాయలయ్యె । నీసితామహినుండి * నిరుపమసా
ఖ్యంబు లందుమండుటవత్స * మాఁగదయ్యె । నీతండ్రియతిశాంత *
నీతిచే లోకముల్ గాపాడుటజంబు * గాదిటయ్యె । తే॥ నీవఁ
దాదృశ ధర్మంపు * నియతిగదదు; । గాని మఱివేదప్రజ్ఞత * యా
నటయ్యె । యింకవేయెల ప్రాసాద్భుమి * కిలులరాగఁ । జాల
దేప్రేసు క్రిజార్జి సార్వభౌమ॥

సీ॥ ధర్మంబు నాల్లపా * దమ్ములఁజరియించి నీకాగనప్రాధి * గా
డుఁగాత !, రాజ్యమృక్తిరామ * రాజ్యమృత్యుఁ రించి ప్రజలను
వంతోష * పఱచుఁగాత !, సత్యమృత్యువర్ష * నిత్యమృత్యు భరి
యించి వాగ్విస్తరితరలక * వరలుఁగాత !, త్యాగమృత్తిరేఖ *
భోగమృత్తిలరించి పామాన్యవర్ష * చాటుఁగాత !, తే॥ నీకుదే
వేకవి ధర్మ * నిత్యరాజ్య । భాగ్యభోగ్య చిరాయుష్య * భా
గ్యిభూతి । పెంపగునుగాత న్యాయాభి * నృధిజగతి । నింపగు
నుగాత! జార్జి మహీధరేంద్ర!

మ.రా.శ్రీ, మేదినీరావు విజయలక్ష్మి నృసింహవర్మగారు.

సీ॥ పంచాయధునిమాట్టి ప్రజలనెల్లప్పుడు కంటికిఁజెప్పఁ గాను
చుంటు । పంచాక్షరీ మంత్రపఠనంబుకైవడి జనులపద్యతుల పావను
లసేత । పంచపాండవులట్లు పాలనబలపరాక్రమ మాయాగోహ
ణజ్ఞయతుండగుట । పంచభూతగుణ ప్రపంచకల్పిత కళోదంచిత,
బుద్ధివిరించి యగుట॥ తే॥ గీ॥ వలస మనసార్థభామునకలరతుండె
నవనిపంచమజ్ఞా సమాఖ్యాయును । పౌర్ణజ్ఞానునలంప డిల్లిపుర
మున రాజ్య, యుక్తఁడగుచును పట్టాభిషిక్తఁడయ్యె॥

సీ॥ దేవతాకోటిలో దేవదేవునినిర రాజాలయందు శ్రీరామునిది । గ్ర
హములలోన భామకవి కైకడి । నక్షత్రములందునుచంద్ర నటు
జడనిధులందు పాల్కుడలి చందంబునములలో కౌస్తుభమణి
విభవను । ఆద్రులలోను హేమాద్రీపారికను ధూమలలో మర
మహిజంబుమాడ్కి॥ తే॥ గీ॥ వకఃకారాజవ్య కోటిలో జార్జిచక్ర ।
వర్తి సింహాసనస్థుడై వఱలుచుండె । ప్రచురతర కోపానూర్వజు
ఖచితమగుట । హరిమేరీన మేరుడై భూరిమహిను.

మ.రా.శ్రీ, హోతా వెంకటకృష్ణయ్యగారు.

మ॥ బహుశోద్ధృతహితోత్సవంబులను తత్పట్టాభిషేకోత్సవం
బహుశా యన్నపరంబునన్ జరిగె నే*తానంద మేపారగా,
గృహమల్నిభులు చత్వరంబులును రా*గిల్లంగ దీపావళి,
మహిమన్ దోరంపట్టులున్ సిద్ధములన్ *బ్రాంచత్కలాపంబులన్.

మ. పగటిన్ దీనులకన్న వస్త్రములు వి*ప్రశ్రేణికిన్ దానముల్
సెగడన్ జేసియు శ్రేయము ల్లలంగ మే*రిరాణికిన్ బార్జికిన్
ఖగరాద్వాహనమందు వారిపటము *గ్రామంగ వారాత్రి ది
వ్యగతి మృగిరికోత్సవం దెవఁగ దీ*పవ్రాత తూర్వంబులన్.

సీ. అంబుశోద్ధృతఁడు దీ*హూయపునొనగంగ నయ్యతుం డనుకీ
లిక * నలరజేయ శంకరుం డనికంబు * సౌఖ్యంబు గలిగింపఁ
జంఘ్రుఁ దాహ్లాంబు * సంకుటింప, సపాశ్వుఁ డతులతే*జమృ
తిక వెలయింప వాయుపుజనము స*త్వమునిడంగ । ధర్మదేవత
పూర్ణ*ధర్మబుద్ధినిగొల్పు దేశేంద్రు డైశ్వర్య * దీప్తిమనవ.

గీ. పంకజాలయ విప్రుల వం*పదలిడంగ, నలువయిల్లలుజప్పొవై*నా
ట్యమాడ, శ్రీలి వైదవజాజిక మే*రిసిగూడి, ధరణిసేలత మా
చంద్ర*తారకముగ.

మ.రా.శ్రీ పా. కృష్ణమూర్తిగారిచే వ్రాయబడినది.

మ. ఉరవొప్పవ్యవహా వేల్పునరయ్యన్ బ్రేమనిదేశమున్ ।
లరించె న్యునగాధ మాహృదయపూర్వంబైన కాశ్యల్యత ।
స్ఫురణన్నేడిచె పట్టభద్రుడగుచు న్యోశిల్లుచున్నాడుమే ।
లరకేభక్తిని గొల్పుడిదె జనులారా జాజిక సామాన్యులకే॥

చం. కరుణగలఁడు సెల్లరసుఖంబుగ సేలగలట్టివాఁడు ను ।
ద్వరదుఁడు దారుఁడెందు దనవారనుచు స్ఫిరవారటంబు భే ।
దరచనసేయఁడింతయును దప్పఁడుతుమ్మినవయ్య. జాజికభా ।
సురతర సార్వభౌముడిచె శోభిల్లు భారత పట్టభద్రుడై॥

భవుత్రరపు జగన్మోహనసంఘమువారిచే వ్రాయబడినది.

కా. శ్రీవిష్ణుండభుల తుమావనకళా శ్రీనిచ్చి కాపాడుతన్
శ్రీవాణిశుకు సంతతాయు రధికశ్రీనిచ్చి రక్షించుతన్
శ్రీవిశ్వేశుకు రాజరాజనద్యశ శ్రీనిచ్చుచున్ బోయితన్
శ్రీవిభ్రాజక జ్ఞానానుక విభుకా శ్రీమరిదేవీయుతున్.

మ.రా.శ్రీ మాదిరాజు మోహనరాయుడుగారిరచితము.

సీ. రాక్షసమేతుడై కాశేంద్రదేవతంచె మనభాగ్యమేమని యనగవ
చ్చు । రాజులెన్నడురాని రాజ్యంబునకువచ్చె మనభాగ్యమేమని
యనగవచ్చు । సేత్రోత్సవంబుగా నిపుడురాజునూచు మనభా
గ్యమేమనియనగవచ్చు । మనరాణి మేరిని ఘనముగా దర్శించు
మనభాగ్య మేమనియనగవచ్చు. గీ కృష్ణుడలనాడు నిలమిద
కృపయొనర్చి పాదరేఖలుపుడమిని బడగనడిచె । నట్లనీయిండి
యైనైననుజుజ్జ్వల పాదరేఖలు భూదేవి భగ్గునుసమెచ్చె.

మ.రా.శ్రీ, కల్లూరి వెంకట్రామశాస్త్రిగారు.

చ అవనికి మిత్రుఁడెద్దరుడు నస్తమింగనఁ గావనవోనవో
భవతి॥ యటన్న వేదపరిపాటిని బాణ్ణియుఁ జక్రవర్తిత
వ్యవిధిని బొంది కూరకరవంగ్రహుడై ప్రతి పత్కలాశాం
కవిధమునం జెలంగ మనుకన్నుల నద్దిభజింపఁ గాదగగ్.

కా. శ్రీవిష్ణు ప్రతిబింబమై తనరుజ్జ్వల వక్రనర్వంసహ
దేవీవంగ్రహణాభిషేకమున ధాత్రివాఘుతేతెంచి సం
సేవఁగాంచి వరోజల ప్రతిభలకమిత్రుక నమిపించు రా
జీవంబుల్ బలెఁమ్మీకిక నెలవులై చెన్నొందఁ బాడకదగగ్.

ఉ. దూరమునుండి బార్జిగుణధువ్యుడు మార్కిని నిన్నుఁజేరు; మే
రిరమణీమణిక తుణముఁ బ్రేమను వీడకయుండు; దన్మనో
హానిలైన మీయిరువురందలి యంతరమెంచఁజాలనె
వ్వారలు గొప్పయో చెపును ! భారతకర్ష వసుంధరామణీ.

కా. శ్రీబార్జీధునిసార్వభౌమ! కరుణాసింధూ! విధింబాయక
వ్యాజప్రేమఁ బరామహీమణి యొనర్చుజాలె రాజ్యంబు ము
న్నోజశ్శాలియుఁ దండ్రమిత్రతన నుద్యోగించి భాసిల్లె నా
యాజాడక ద్విజరాజసంస్కరణ దీక్షాయుండవై యేలుతన్.

మ. రవి యెందఁకి డిక్కల హాళిపయిక రాజ్యంబుఁచెల్లించునో
యవదారాంకుడు దాదా దయకుఁడై యానందమూర్తియెందనో
ధువుడైక వస్త్రబుంద్రమండలమున రూఢిక్కిలి బొందునో
యవనిదేవత నాగిలేయ విభజి యందఁగఁ బాలించుతన్.

మ.రా.శ్రీ, ఉత్పిరాజుడిమూకాంతంగారిచే వ్రాయబడినది.

ఉ॥ ఎంతదయారగంబు! దమ. మెంత! తమ. గుణమెంత! వైభవం
తెంత! ఘోర్వమెంత! బల మెంత! ప్రజాప్రియభావమెంత! తే
తెంత! వివేక మెంత! యశమెంత! విధాన విలాసమెంత! యి
ట్లంతటివాఁడు రాజగుట వ్రాందవజాతి యెట్లుమర్చెరా!

కా॥ తెల్లంబయ్యె భవత్పురాకృతరహి ధిశ్యంబునంజేసి నీ
హృల్లిలా వశవర్తయై నుగులపారీంబుడవై దేవీరం
జిల్లంతేనెడు త్వత్ప్రియోత్తముఁడు వచ్చెంధర్మరాజప్రహ్లా
దీల్లిపట్టామా! కనుంగొనము నంతభూతిమోదంబునన్॥

సీ॥ సీతఁడైయెద్దరు శ్రీలినేలెడునా డు విచ్చేసిచూచినది ముసాక్షి
చూచివెద్దలమ్రాల ముదిరచిత్తత వాక్రచ్చిపోయిన వ్యయము
సాక్షి । పోయియింగ్గాండులో భోజనోత్సవనేళ మముగూర్చి ప
ల్కినమాటసాక్షి । పల్కి భారతవర్ష పట్టంబువ్యయముగాఁ గొ
నుటకుఁగోరిన కోర్కెసాక్షి । గీ॥ కోరియైనెవచ్చుల గొప్ప సా
క్షి । సాక్ష్యమింకలయామిడి యతులదయకుఁగృత్తదీనాల్ల! ద
తదిశో ద్వృత్తీల్ల! సత్వగుణమూర్తి! శ్రీబార్జీ చక్రవర్తి! ॥

మ.రా.శ్రీ, శాంతలూరి శోభనాద్రాచార్యులుగారు.

సీ. అతిసూరదేశమనకు నేల జనననిసుంతయు మదిలోన జింతగానక
మనపూర్వలరగనిమార్గంబుననునిష్పదదగు పెట్టనునదియెంబులేక
పథమధ్యమంబునబడిన యాయాసములెంతయుమదిలోన లెక్కగానక
మొదటినుండి ప్రయాణమునకుబూనినపూన్ని నితరులమాట
లనెడద నిడక, గీ. హిందువులమిదిదయ మోయదునిలిపి,
ఐగుజెంచిన శ్రీబాద్రి యననిపతికి, నాయురై శ్వర్యమల గూర్పుమ
నుచు హరిని, వేడుదందరు మదిలోన వేడ్కలూఱ.

సీ. ఈరాజుపాలన నెల్లరు నుఖముగా నధికమందదలచే నతిరునట్లు,
పుడమిన న్యమలచేబూర్ణమైనన. సంతకంబున నైయొప్పడమనట్లు,
నఖిలజనంబులు నన్యోన్యసౌత్కార్యకౌన్యలై లేజంబు గాంచనట్లు
నీచక్రవర్తిదానింతయు బుత్రప్రతాపమురాజోగ్యము లందునట్లు,
గీ. దగ్ధనాధిశ్యమెల్లడ్రుంగునట్లు, నందటికినిదనయందుననధి భక్తి,
నాటునట్లునుజగ దేక నాయమందు, బ్రోచుగావుతదయబరిపూర్ణదగుచు.

మ.రా.శ్రీ, ఈశ్వర సత్యనారాయణశర్మగారిచేరచితము.

సీ. నిత్యంబుజపతిహస్తా ఛాయనులైన బాపమయ్యలచేత బట్టువడక
అత్యుగ్రతాపసాహంతులై చన్న రాజాధములచేత రావునడక
హల్లాబల్లోయ నుట్టికిరాతముఖ్యుల మా ప్రములఁజిక్కిల్లబడక
పక్కానిసాబాధిక్కినినిన్నులై నకజన్మకుఁకలచేతఁబుడక

గీ. మాయదృష్టపశమ్మున మహిషధర్మ,
సంపదఁజెలంగు నాంగ్లేయ సార్వభౌమ,
పాలనంజిక్కి నాపంతె చాటుతల్లి,
ధీయుతాత్మజ తతిపూత? దేశమాత?

సీ. శ్రీబాద్రిపట్నాభిషేకాత్మనంబుమఁబొచ్చెమందనివేత్తముద్యుతించి
ప్రభుభక్తిసూదక బహుధర్మకార్యముగ ప్రేమమీఱఁగ నుని పేరనల్పి
వెలలేని మీదంపరుల చిత్రపటముల నెరలేనిబట్టి నూరేగఁజేసి
జయజయాశీర్వాదశ్లోకంబునోడ నె కరతాశములను భేదరలఁచిలిది

గీ. భారతీయులు మోదమంభరితులగుచు
రీగీఁ నెంబరు పండెంటు నిదియునుమ్మ
ప్రజలహృత్తేత్రముల ననురాగబీజ
తతిని నాటఁగఁదగు మహూర్తమునకేంద్ర.

మ.రా.శ్రీ, భాగవతుల రామమూర్తిశాస్త్రిగారు.

ఉ. పంచమబాద్లిధూవనదు భారతఖండపురిరంబునన్
బ్రాంచదమూర్త్యరత్నయ ధర్మసముజ్వల సింహాపీఠో
దంచితమూర్తియై సకలభాత్రి ధర్మవిరూఢివేలఁగా
సంచితపుణ్యదంచయు సార్థకమయ్యెను భారతక్షిప్తిన్.

సీ. రాజనాయ మహాధ్వరంబునఁ గొంతేయపూర్వశాఖవంబు పొం
దుగలిగి, సాక్షతపురసముజ్వలరామసామ్రాజ్య విభవానుకరణం
బు విశదపరిచి, సత్యహరిశ్చంద్ర సకలభూమండల స్వామిత్వ
సంపదసౌందర్యా, భవనత్రయోద్ధామ భూతివహించి నమరరా

టప్పిభుత్యంపు సాంపుపొంది, గీ. భరతఖండక్షమాధిశ్ఠాపాళిగా
లుక్, శ్రీలిపురభద్రపీఠాన తీవినుండు, బాద్లిభూపాలమాణికి సతికి
నెపుడు, నాయురాజోగ్యసంకల్పబుగ్గణక.

మ.రా.శ్రీ, అడిదము రామారావుగారిచే రచితము.

సీ. ధర్మప్రవృత్తితోధరణి పాలించుచ వరలునీయాంగ్లేయదొరతనంబె
సర్వమతమ్ముల సమదృష్టిజూచుచు వరలునీయాంగ్లేయదొరతనంబె
జనసమృత్తముదెల్పునభలసాయముగొందు వరలునీయాంగ్లేయదొరతనం
బె భారతక్షితినింత బాలననీయును వరలునీయాంగ్లేయ దొరతనంబె

గీ. ప్రజలకష్టంబులనుబాపి ప్రబలనుఖము
నెరపునయ్యది యాంగ్లేయ దొరతనంబె
యిట్టియాంగ్లేయదొరతనంబేలుగాత
భారతక్షితి నాచంద్రతారకముగ.

సీ. ప్రజలెల్ల సుఖముగా బ్రతుకగల్గుదురేని బ్రలముగాంచును మారు
పాలనంబు, ప్రజలెల్ల సంతృప్తిబ్రబలముమరిచేని సి రతఁగాంచ ను
మానదొరతనంబు, ప్రజలెల్లవిశ్వాసభావంబు నెరవేసిన బడెడుమా
త్రమక దెప్రతిసంబు, సకల్పములనెల్ల చిక్కగ నెరవేర్చి యె
ది పుత్రమాకు దగినబలము. గీ. అనుయై జెన్నెను కెన్వోరియాగమున్ను,
అట్లేచేతును కేసరి యభయమిశీలి, నిండియానండు ప్రజలకు
నిండుకృపను, రాజదేవేంద్ర శ్రీబాద్రిరాజచంద్ర.

మ.రా.శ్రీ, మ.హో.పా. కొ. వేంకటరత్నశర్మగారు.

బంగారు. పంచాననుండైన పరమేశ్వరండుగీతాసాధు బంచమబా
ద్లిచక్రవర్తి సారవర్తి, పంచార్మధప్రోయఁబఁచాన్యమేష్వజ
యతుబంచమబాద్లిచక్రవర్తి శౌర్యమూర్తి, పంచాయధుండుహ
రిభగవంతుఁడేలెడు కాంతుఁబంచమబాద్లి చక్రవర్తి సత్యపూర్తి,
పంచమరమ మేరిప్రహ్లాద మెనంగఁజెల్పుఁ బంచమబాద్లి చక్రవర్తి
చక్రవర్తి. క్షిప్రిరంజితేయత విశ్వవివరు విజయహిరుణ్,
సర్వభాసావమాదరుఁజలుపుఁగాత కారదయకొ.

శుభ-౧౨పంచ-౧౨+౧౨=౨౪-అక్షరాభ్యాసముచేత, ౨౪=రన,
ఆంకన్యాసముచేత ౨౪=మేరి, అనియగును. రమ=లక్ష్మి, మేరి=
చక్రవర్తిని.

ప్రణవమపుత్రానునందోయ వరమయోగి వరగురుండు
ఘనదుష్కాని యేరుక్రీస్తుగాఁగ నిన్నుత్సాహపేంద్ర.
౧=౨=ఉ అ ఇ ఊ ఋ ఆశ్రమచేత,
౨=మ పాడిపంచక పరిభాషచేత, ౨=౨ ఏ ఓ, ఋ, ఆశ్రమచేత,
౯=౬=ప్రణవము. అకారోకార మకారనాద బింద్యా
త్మక పంచాంగ మౌంకారము ప్రణవము.

మ.రా.శ్రీ, గాదె శ్రీజగన్నాథస్వామిగారిచేవ్రాయబడినవి.

ఉ॥ గోవువంటి హిందువుఁకడదగి గోవులవంటి చూఁబులక
దైవముగూర్చి పెట్టినకళంబున మిరిక మానుఖంబులై

యేనగ నైన జూడవలె * నేందులకన్నిను మేతపుష్టిగా
గోవులకున్నాగాద మతి * గోవులభాగ్యము వృద్ధి జేండుటల్.
చంప్రజల బ్రజవోలెజుమకొని * పాలనచేయుట ధర్మమను మీ
స్వజనుమపార్థమెంటు వధ * వారికి నచ్చగించెప్పి భారత
ప్రజకలిపాధకంబయిన * పన్నులజట్టుములం దొలంపి శి
ష్టజనులుమెచ్చు బాలనము * సర్వగడంగుడు జాన్మభూవరా.
ఉ. మున్నొకసారి మావిషయ * ముకొలకించి స్వస్థిమకేగి యా
పన్నుల భారతప్రజల * పాలనకున్ దగుకీలు ప్రేమ యం
చెన్నగ గిట్టహంసధ * నేర్పడె జెప్పితిరిప్పునాటి మా
టన్నడువంగ వీలొగడ * టన్నడెంబడిమిపు భూవరా.
ఉ. రాజుల దోషవర్తి దిశ * రాజుల యుగ్రకరుండు దేవతా
రాజుల భాగ్యహంతక * రాజుల సుప్రసన్నుడంచితా
రాజుల భిక్షుకుండు వజ * రాజుల చూడన నేకజహ్నుడ
రాజుల జాడబోకప్రజ * రంజిల బాలనచేయుడేన్మహా.
మ.రా.శ్రీ, బాలకవి వేంకటరమణాచార్యులుగారు
సీ॥ మునుపర్వరాజు పుణ్యభూవులనెల్ల నలరించుధిల్లి నింజోగనంబు!
పృథ్వీమహారాష్ట్రుని మిక్కిలి * నయ ధైర్యసేవచేసంబు!
విప్రులముగ * గొప్పరులతో నలసిన ధిల్లినింజోవనంబు!
లోకాలముగ రాజవిహితమైయుండి వసుంధ్రుడినింజోవనంబు!
తే॥ వీరలందరికంబె న గౌరవము,
జాల్పి వీరుడై పుష్కలై దయగలాడు
నిన్ను నాదరించెనుగూర్చి నేను నుదిన
మయ్యెధవ్యవో ధిల్లినింజోవనంబు.

మ.రా.శ్రీ, బి. పట్టాభిరామశర్మగారిచే వ్రాయబడినది.
సీ॥ ఇంగ్లాండు సమరే * రెవరున్న ముత్తాల, హారమునకు దాల్చి
యై రహించ! గానదాసాహస్రికాబుదాహుద్యయ, గేయూర
య్యగుణోక్తియగుర్చు * నాష్ట్రేలియాసిలో చాలినపంబులు, కం
ఁబులులరితి గారవించి నింగిపూరు మలాకి * కంగాక గయా
నాది, రాజ్యముల్ రత్నాశిరగణగాంచ. గీ. నెగడునీను గిరిట
హానికృత్యుగున, భరతన్నం బుదంచో కృతదగర్చు! జోక
లోత్రితిపాత్రంబు * గాకయున్న జాయకీర్తి పంచమజాన్మచక్రవర్తి.
మ॥ చతురంభోధిపరీత భూపలయునన్ * కానించెనీయవ్వు, య
ప్రతిమానక్రియ దర్పరంజనముగా * బాలించె నితండ్రి వా
క్యతరోహయత నిండియాజనల సా*త్వామాత్రయాద్యస్థి నూ
కత మొహ్నాగ * నెట్టలేదెదవో జా*జీరాజకంఠీరవా.

సీ॥ మగనీతరంబు * నగనాక్రమించిన, కొండలరాయని * మాత
కంటె, పతితోమ్ముపైసే * పనియించుమండిన, దిట్టయాము
న్నీటి * పట్టకంటె, ధవురిమొమున కాళ్ళ * తంబుగానిలిసిన,
పలుకులచెలియను * పడచికంటె, భర్తనెత్తినదికి * పట్టుగాజే
లొన్న, బోటులమేటిమి * న్నీటికంటె. గీ. కాంచునివ్వుదంత

రమను సాధాంతరమున * వతమువిడియకేగె * పతిత్రాపు
నూడ, భువనహూపాణి! వాగ్వాన్! పూర్వవరణి! భూరిగుం
పణి! శ్రీంహ్రిణి! మేరిరాణి!.

సీ॥ ఆమోదమునజంబు * నావనీజమెగాని, భవనంవృతంబొట * వాని
గనగు, అందంబునందమి * మాంశబింబమెగాని, మధ్యనల్పు
టవనూఖ్యుగనడు, గంభీరమునతైర * కంధియేయోగాని, గం
రాంబులొట * యశంబుగనడు, మృదులనైఖరియందు * త
తమ్మియెగాని, కలహకాదొట * భ్యాతిగనడు. గీ. గానిమిరా
జ్యులక్ష్మికి * గానబడదు, స్థిరవిభవయశములలోటుదివ్యమాత్రి!
గతచిత్తాత్రి! నిఖిలనిగంతక్తి! విక్రమస్సాత్రి! శ్రీబార్జకక్రక్తి.

మ.రా.శ్రీ, కోరంకి కువ్వస్వామిలయ్యరు బి. ఎ. గారు.
క. కృపయును జితైకాగ్రశశిపులమనోబంబు కార్యవితతుల్యార్థం
ఁబడిమిక్కిల్యర్థలక్ష్మియ * కటకహినతయనకనిమనసుగుణంబు.
హ. ధరణిగాంచిలిండియా నెడు భూభాగంబు యూరోపుతో
సోయాగొండొక ఖండ మందు గడుజెస్తారంబుకొ దత్ప్రిజల్
కొండలంబులై నెడనెము * యుగ * పునరావృత్తమునా
స్థిరమానిష్టలరానభక్తియను నేడెల్లంబుగా * దిటిన్.
చ. బలిమి బ్రతిష్ఠార్థరూపాలన * తి నిండునమ్మిక
గలిగెదమవయ వారికి * క మతిగొంత దయాశంకలమా
నలను గ్రహించి యింకను * వారు చరించిన నిండియాకడుక
సులబముగా * నేలుటకు జోటగునందు దలంబు నెమ్మయిన్.
బ. రామాచందనమేరి నామకమహారాజ్ఞ వమేతంబుగా
ప్రేమచందితవాక్యధారన మహాకా క్షోభద్యక్ష బ్రహ
మేయక మజ్జించి ధూపయ్యు గోక్తల్ వేషింపన్న మా
సిమం ద్రొక్కుదుమిమ * స్వాగత మహా! శ్రీరాజ్మహాజ్ఞోతమా.
కవిరాజవిరాజితము.

చరణిధూమకండిత వజననాయకజోటి సమావృత
దివి నడునతతి మధ్యసుధానిధిధితి బాల్మహాపతి గా
రజమున రాణి సతీమణి మేరియు చత్వకిరీటరాజతులై
ధువిని సభాగలి నొప్పదు రెల్లచె పోలికచెచ్చు మహేంద్రగర్భన్.
సుగంధివృక్షము.

భూనిధిర్మరాజ్య భారభోగభాగ్యవంబు
సానిసెతిసేలుగత బాలివృక్షదమల్
మేరలేక ధర్మముకా నుభిక్ష మొప్పమెప్పుగా
కొంత మేరితోడ బారి చక్రవర్తియన్.

మ.రా.శ్రీ, డి. రాజశేఖరము,
హెచ్. నుబ్బారావు గార్లచే రచితము.

సీ॥ జనులతంబగునిత్య సత్యవ్రతంబున, నలికెహరిశ్చంద్ర చక్రవర్తి
జనులన * కన్న తనయులవలెగాచె, సదయుండు శ్రీనళ సా
ర్వజి . దిలనెల్లపాదుల కేబాధలేకుండ, రక్షించె క్షిరఘరా

మనుగొ. కాంతాత్మదై చాల పద్మబుండు యజా, తవో
ధియనోన్మ ధర్మరాజా. తే॥ గీ॥ వారలొక్కొక్కరికిగల వర
గుణముల । నన్నిటిని నజాదొక్కనియంచెచాడ । గోరి వృష్టిచేసి
న మహాధీవదనగ । చాలయలరారు శ్రీబాద్రి చక్రవర్తి.

శ్రీ చెలువార నలవీయి యల మొత్తములనుండి యల్లివిల్లిగబాటు నల
యలందు । తెలితెలి రాలపై జీడివిలిగాబాటు సెలయేటిబాటల
కలవలందు శ్రీమహానంబులొని కపురంపుటనలుల చాయలపైక
తగ్గలములందు । సూర్యరశ్మిసోకిత జోడనీక మేలి తావులవెద
జల్లు పూ పొదలయందు. తే॥ గీ॥ చాలవిహరించుదును మేరిసరిని
గూడి పంతంబును మా బాద్రి చక్రవర్తి । యిండియాలో సె నిల
చినుమేలెనేని భువిని గల్లుదురేమమ్మ బోలుప్రజలు.

మ.రాశ్రీ, సమ సుర్వినారాయణరావుగారిచే వ్రాయబడినవి.

ఉ. ఎట్టితపంబులన్ గ్రతము లెట్టితపంబులఁ జేసివారలో ।
పట్టుగ భారతాత్మజులు పంచమజాతికి చక్రవర్తియో ।
నట్టులంగాకయున్న బల ధైర్యవివేక భనాభిరామ స॥
మ్రాట్టు ఘటిల్లు పెట్టులనమానుషసిద్ధమేగా? దలంపగన్.

ఉ. వారిచే జన్మసార్థకము, వారిచే భాగ్యఫలంబు పుణ్యమున్ ।
వారికి రాజ్యసంపదయు, వారిచే పో నగల్గ సిద్ధియై ।
వారికి మేరిరాణియుత, పంచమజాతికి చక్రవర్తియి
వ్యాననపంకజంబు గన, భాగ్యముగల్గును డిల్లిలోపలన్.

మ.రా.శ్రీ, వేరేవూప సత్యనాథుని రచితము.

శ్రీ॥ మేడి

సంపుటచి ద్వైత భవతో యస్మాత్సప్తత్రిభవాన్
దీమాంయగళగ రర్వభేతివ వృధావిష్ణుశజాతో యతః.
శ్రీ॥ ఆచంద్రార్కమయంజనోనిరవధిః పీతిభవంజితం ప్రభో
గౌచక్రం పరిపాలితుంనయదిదం చిచ్ఛంతుకం యాచతే
యాచ్ఛాజాజా నృపాలసగ్గుణనే త్యాంనిష్ఠులసాధన
యాచాయాచితవస్తుదాన నిరతాస్సర్వ ప్రమాణంనన,

మ.రా.శ్రీ, అ. శేషగిరిరావుగారిచే రచియింపబడినవి.

శ్రీ. గాంధ్యమేమీమ వహజంబు నెడుమాట, నాధ మీయాగమసంబె
సాక్షి, గాలివైవమ్యంబు, సైవీవనుటకు, స్థిరమైన సజ్జనాదర
మెసాక్షి, విద్వాంసులను గారవింపెదీవనుటకు, సతతభాషా పరి
జ్ఞతయెసాక్షి, పర్యవసరము మీవహజ సగ్గుణుడన, వకలబాస
లకలయకయెసాక్షి, గీ. యట్టిమీగుణరాజనే మరయగలమె,
సక్కుసాస్వాంత శ్రీబాద్రిసార్వభౌమ. హస్తీపురభద్రపీఠమీవధి
వసింప బాడగామోదపులకదే శుభదివంబు.

శ్రీ భారతవర్షమే పారసస్యసమృద్ధయై రత్నగర్భయై యలరగాక,
ప్రజలవర్ణాశ్రమ ప్రాజ్ఞతనిజధర్మ పరతపవర్తన ప్రబలగాక,
హైంసువుల్ వాటిజ్య, వ్యాపారఫలమున, చిగునుఖనుభవించె

దరుగాక, నైజామురాజ్యభూ, నాధుండురా రాజు చేఘనమాన్యత
చెందుగాక. సాదురతుక శ్రీబాద్రి చక్రవర్తి, యాయాచైవ్యర్యపు
ద్రితో నవనినేలి జనుల పుత్రులవలె సదామనుచుగాక దేశమెల్ల
సుఖావాప్తి చేలగాక.

మ.రా.శ్రీ, వజ్రల వెంకటన త్యేశముగారిచే రచితము.

చ. పతిభవంతున్ బ్రభుడు * భానురకీతికయు బూజ్యుడైన త
త్సతిసుకృతంపుపంటులని * ధారుణిగావ్రన నింకనీకు భా
రతి గనబోపమేమియగు * రాజవంశుడగు బాద్రి వద్దయం
డతిదయ హస్తినాపురిను * హావిభవంబున నిన్వరించుటన్.

చ. వెనిమిటిజాజాయందుగడు * ప్రేమనశించి సమస్తలక్ష్యంలం
గనిగని వైగానంబులకు * గౌరవమొందుచు తోటిమేదిని
పనితలకన్నవన్నెయను * వానియు హెచ్చు దైవభక్తిమై
ఘనతపించి తాత్పర్యముఖంబును బొందుచు భారతావనీ.

చ. మేరీదేవినిగూడి బాద్రికతనిమీదన్ గడున్ మక్కవన్.
సారాచారపరాయణుండు మహాసామ్రాజ్యసౌఖ్యంబులన్
ధీరోదారుడుగాంచుడున్ వివేచితిదాన్నిన్న బాలింతుతన్
తారామూరనుధాంతులుండు దనుకన్ తాత్పర్యసంయుక్తుడై.

ఉ. విదవబాద్రి తేడిగొ * హస్తీపురంబునకేగుచెంచి నీ
మీదనుగల్గుమమ్మవను మిక్కిలిజాపురు సింహాపీఠపై
సాదరమొప్పకూర్చుని మహావిభవంబున నిన్వరించునో
మేదిని నియచ్ఛమిది * మేరికి నిపునపట్టి కర్దిరా.

మ.రా.శ్రీ ము. నరసింహదాసుగారి రచితము.

చంద్రాచక్రంబు, శేలి

సమయ, సంపుట
గలదె, యావస్తునిర్మాణ మిట్టియంల
వైనుట్టుబడెనె, యంతయేలనులోక, మీహూంబు
న్నదైనసౌఖ్యమునడెనె. గీ. ఇట్టిప్రభువంశమునబుట్టి యిపుడవట్టి
భద్రుడైరాజ్యమేలంగ బరగజాణెద, చక్రవర్తికి ధర్మరక్షణము
నందు, దండితోడయ కృపదేవుడుండుగాత.

శ్రీ. ఇండియాను వోయను మండలంబు నరోహి, కీందలట్లుగ వెల్లుచుం
దురెవరో, అనుమతితోనెల్ల జనులకుతగినవృ, త్తులకెప్పి పోపిం
పదలెతు రెవరో, విద్యలన్నియుబ్రజల్ విశ్రులముగానేర్ప భాతి
మీరగనాజ్ఞతేతురెవరో, న్యాయమార్గమునరా, జ్యోతువనుల్లుడు
పుట, కెంతోమోదమున వర్తింతురెవరో. గీ. కనక మూణిశ్యముల
రితి గలసిరెవరో, పాటిగాదేవుడా వధూవరులుమేటి, జాణలొ
మేరిరాణిని జాజాచక్రవర్తినిం బ్రోచుగాత 120 కీర్తనర.

మ.రా.శ్రీ చెరుభట్ల నారాయణయ్యగారిచే రచితము.

శ్రీ. శిలుడై కరుణాలవాలుడై సద్గుణజాల్లుడై యలరుకగాడయ్యె,
కాంతుడైవిమలను స్వాంతుడై పండితాత్మాంతుడై ప్రియవతికాంతుడ
య్యె, రాముడైబుధజనసోముడైమంగళ నాముడైమనుతిద్దాముడయ్యె
సాదుడైనంతతోదారుడై మరుచిరాకారుడై వనధిగంభీరడయ్యె.

గీ. నట్టికృపపండు డెడ్డల్గు కనుగుత్తు
మేరునగ డైట్య భూసతిమేదివద్య
చారుతరమూర్తి శ్రీజార్తి చక్రవర్తి
నీర్వారుడు సత్కరుడ నేలుగాత.

మ.రా.శ్రీ, కొంఠూరి సరిసింహశాస్త్రిగారి విరచితము.

ఉ. అంచితరీతి మానవులనందర నొక్కటఁ బోర్చిదుకేవుఁ డే
వంచనలేక హైందవులబాలన సేయఁగ బద్ధదిత్తుఁడై
మించెద బాహుచక్రపుని మేకొనిబోవుత నమృతహమాం
డంచితరీతి హిందువుల నారసిగావదిరాయగావుతక.

మ.రా.శ్రీ, సత్యవోలు కామేశ్వరరావుగారు.

స. వైభవోన్మితాలి వైభవోన్మిత కృపాసాక్షిణతన మేలుపడయు
మయ్యి, యాసురగురుగేరి యాసురగురుమాటివరసతి ధీరీతిసైరపు
మయ్యి, యలరమాముక్తి పెంపలర మాయుక్తిపెంపరనీ యేలు
చు ముదంబరపుమయ్యి, రుచి మిరుమిరుమిరుచిరాత్మ గానుల్లె
రు చిరాయువులై వలలుండయ్యి, తేగి, మమృచిరతమ్ము మిగు
లనేమమ్ముతోడ నెరయెచటలేని నుఖముల నెనయఁజేసి, యలయ
ములనెల్లఁ దొలగించి యలయమీ వె పాలన నొనర్చుమయ్యి, భూ
పాలవచ్చు.

స. అరుకెంతు ధల్లి నానవృత్తమై ప్రసహించె నిండియానందియా హి
తనువార్త, తనరే బొంబులవేరి తనునడంతమడంతో వర్షమై
వర్షమై పరవశంబు, వెలగిరెల్లరు దెగులఘనాభ్యుము సుకేల
గానేలఁగాని లెదనదు, ఎల బుక్కిలై లులేన సోల
నింపుగా నింపుగానపుడవల. పగి, నహనా! మున్నె విననొ
న్నెనహనహనా! కాఁకానా నేతి కట్టభూకాశితోక, వలయ
ములచేరున్దివి వరలదాత! పొనగఁకుఁ దాయనింపా
నొగఁగాత.

మ.రా.శ్రీ, హరినాగభూషణం బి. ఏ. గారు.

ఉ. ధీరమెంతయోనున మీరుచెప్పుడు భారత గ్రహ
బాదము జాతిజి శత్రుల మున్నతపట్టించె రిమ్యుత
నెృదుర భాగ్యశేషములు మింతు వరంబులు మాకుఁగట్టక
లేదనఁగట్టననదుడు లేఁగొమరుల్మడిఁ గొరుభాగ్యమాణి.

చ. జనభిభృడిప్తు డిల్లిపురిఁ బాతురియొప్పఁగఁ బట్టకగ్ని డై
బనులమనంబులంగలుగు బాద్యములన్నియుఁ దొలశత్రువ
ర్తనమరికెప్పనొప్పునుప రద్రమదాంతక మీవిరోధిక్య
త్తనినుడువదగుంబిత్తవ * మంచురజేయక శత్రువర్తము

ఉ. భారతభూమిగోబాడమి * పొద్దికకోటి కిరీటహరియై
ధీరతఁగర్మకోహినురు * దేశనివాసము వాసియెన్నో యేం
డైరహిమించి మాతృభవ * నాంకముఁజెందఁగబొందువారమెం
తేరతిఁ గోమలాంగి తని * యింపచెబఁధులఁ బట్టినిఁటిగో

చ. అతులమతంబులొక్కవర * మార్గమెగురైఱిఁగించనంబుఁ బా
వతతివిరాగియై తనను * ఛాత్రులజ్ఞాన విశాల తేజః
బ్రతతిగఁతజాతులవి * వర్తనకంపెదు రావక్యమృదై
యతనఁపుఁబోడుముల్గలుగు నార్యవసుస్థలినికు మాన్యమా.

త. నేదాంతానుభవంబుడై సదసులా * విర్యాపుడౌ రామకృ
ష్ణదాదర్శయించి జ్ఞానవివశం . దుద్యుతమేధావి స
ద్వావోత్సాహనవాగి రిచిరితి ప్రాగల్భ్యిడై మేదిని
మోదంబుదు వివే నండుసహా . స్మృల్భాషనల్ ప్రేమకణ.

మ. ఆనయంబాత్మవిచారమగ్నపి బ్ర * హ్మనంద సౌఖ్యోగ్నతి
స్థనియాతత్వము దేశదేశములడ . న్నాంక్షించి చాటించి దే
శనికాయంబుల ప్రేమనొందనొదవెకై, సామ్రాజ్యమియార్యమే
దినికాదేశము చక్రవర్తియగు దేశమృపాలింపఁగె.

త. సారంబెంచ గనాత్మయొక్కండనుమన . స్వాతంత్ర్యపుంజంబుల
చారుణి స్మృనిపుఁజులబలికయా . తాండవమంబొంది రా
తార్యంబుగ నార్యభూమివివృతం . ప్రంబెక్రగి జీవితో
త్సాంజంబుఁ దరించెగ్గావ్వయము సామ్యంబు పీఠించుమా.

ఉ. భారతరాజ్యభారతమా భానులై విహరి నావృతి
యారమణీయవంపదల నందమునెంతొకి సొది వొందగ
గానఁమామెరిసెము తాంతం ప్రియరు ట్టెండ్రక
బోరఁబుదాగ్నివ పట్టన . దువ్యమెండెయేని మేవెగె.

చ. దుడమలేద మంచి ను . మౌనమంది కరించి సాజియో
యవని భావమేదని నవ్విట్టిలోమదు డిష్టలంపా
పనిము శివులయిల నామగిరియలఁ దానృకాం
రవరజగన్ననుస్మరిని శివుస్మృతి ప్రోచగావుతక.

మ.రా.శ్రీ, పురాణం రామశర్మగారిచే వ్రాయఁబడినది.

త. మిత్రుండై సుగుహాకెత్తము సుచా, దిండ్రుడైయొక్క
రెండ్రుండై హంబులైలెరుసో, మిత్రేమైయొక్క సు
ప్రప్రీపాద్రుడుసావ్య సుదయి పో, లోపందు క్షేంద్రయో,
పొరకై బైవకు నర్చన పుష్కో, వ్రాపంచుగొంకె.

మ. నమ్మచెల్లఁగనంబులం . నుభూరంపెము పావ్యంబునక,
కడల ట్టెందువెల్లంగిరి పరమా, కార్యదీప్తవర్ణక,
సురుగుండుచిరాయుషాన సుగు మన, శోభిల్లగాజేయనం,
భ్రమతన్ లేకమునెరగాంచు మహాప్రజ్ఞాబువంధాశన.

మ.రా.శ్రీ, తుర్లపాటి హనుమంతరావుగారిచే రచితము.

స. కృష్ణమల్దొలగె సౌభ్యమృతలపాచ్చయైఁ ధనధాన్యమలగె
ఘనతపాచ్చై, మోదమ్ముంటియై ధైర్యమ్ముఁ యించె బెక్కు
బాధలుపోయె జిక్కుచచ్చై, విద్యలువచ్చై సర్వప్రీతమ్ములనెకు
రవిభవమ్ములఁ బెంపవపురుగాంచె, కరువునెలచె నాగఁకత
మెండాయెమా గాణిపంటలు మఱియఁగల్గె, గీ. మీదు పాలన
మ్మున; లేదులేదులేదు, కొలతహిందవులకు దేశమరయన్నిక, నేల
కొలఁదియేదులుమీరె యేలవలయు వర్షసంపదలునగ్గిజార్జిరాజ.

మ.రా.శ్రీ, తిరుపతిరాజుగారిచే వ్రాయబడినది.

భరితాకాంతను కీర్తితుండలును, విశ్వక్షేమ మంపాదనా
పరతంతాత్ముడు, సామనీతిపుణ్యం బేష్వజన్మాన్మే, మం
గరముల్ పెమ్మలనూనకాంతినివెన్ సర్వంసహాధీశశే,
ఖరుడెద్దవ్వు భవన్తురుండు భరతున్ కళ్యాణమల్మీరగన్.

మ.రా.శ్రీ, ఉప్పలూరి వెంకటసుబ్బారావుగారు.

సీ. సౌఖ్యప్రదాయంబువంతోషనీయంబు, నాంగ్లేయపాలనంబందఱికిని
శత్రువంహారంబుఖగ్నిసంపాద్యంబు, నాంగ్లేయపాలనంబందఱికిని
సభయప్రదానంబు వన్నదానంబును, నాంగ్లేయపాలనం బందఱికిని
తాత్రప్రహారంబు తేత్రప్రదాయంబు, నాంగ్లేయపాలనంబందఱికిని
గీ. నెన్నివిధములఁజూచిన నెన్నఁదగును
బూజ్యనీయమా నాంగ్లేయరాజ్యహార!
యెప్పుగానెట్లు వంపదలొవగుచుండ
నూర్చి నాంగ్లేయపాలనం బుండుగాత.

సీ. భవధాన్యవంతులై తగుసర్మకాములై, వంతానవంతులై సరసు
లుండ్రీ! నిరఱింబుకాంతంబు నెలకొల్పుభటులుండ్రీ, భటులనుదం
డింపఁ బ్రభువులుండ్రీ! వమాగమనంబిలఁజూర్వమునమాన్వరించు
వంతనించెను పదతులుండ్రీ! న్యాయమాంశంబు నోన్యాయాధిప
తులుండ్రీ, వారిపైఁదికొన్ఱ వరులుండ్రీ! గీ. సదరులాభంబు
లాదిగాఁజాలఁగలిగె నవ్యతరమైన భో.మల్ నిరులకుండె, బూ
ర్వమిట్టివిశేషయె పాపగుమండె, బూజ్యనీయమా నాంగ్లేయ
రాజ్యమందు.

సీ. ప్రళయవిద్యకుఁ దగుపరవ్రుంబునుండె, నాంగ్లేయపాలనం బగు
యితర! వారంబులంపాదివారంబు నెలవయ్యె, నాంగ్లేయపాల
నం బుండుతన! తెలుఁజాలెవ్వరి వెఱపేమిలేకుండె, నాంగ్లేయ
పాలనం బుండుతర! జూడంగజేతమల్ సులభంబుగానుండె,
నాంగ్లేయపాలనం బుండుతర! గీ. తమ్మంభయంబు తొలుదొ
లచా! సుపడియె, ద్రవ్యమార్జింపవీయ్యె దాచుకొనగ, బూర్వ
మిట్టివిలేకయెపాపఁ గెరిపుడు, బూజ్యనీయమా నాంగ్లేయరాజ్యమందు.

మ.రా.శ్రీ, గూడ కృష్ణకవిగారిచే వ్రాయబడినది.

చ. పటిసుగుబాణంబును లనవారిగఁ గాల్పునుమంచి కంచుత
మ్ముటలు స్వనాయిజోడులును మద్దశమల్ రమణోళ్లుజోళ్లుది
క్తములుఁబ్రాయ మేరివనితంబుగ జారిజభూపుగూపుఁ బొం
బటమువలఁకరించి కడుభక్తినిద్రిప్పును వీధులెల్ల గో
మటులానరించి రారయవమానపు టుత్సవమీపురమునక.

మ.రా.శ్రీ, కోడూరు రంగయ్యశర్మ గారిచే వ్రాయబడినది.

దృశ్యవిలంబిత గీతగర్భితోత్సవమాల.

శ్రీదదయాఁబుధీ వతతనేవితసజ్జన జాన్తి పాలకా

చేదవిహారయో, వితత విష్ణురాజన్ విశ్వభా, యతా

పాదసమోస్తుతే పతితపావనపాతక భంజనాత్మ

జ్ఞాదితమేరియా, పుతద యామృతవర్షిత భూజనార్దనా.

మ.రా.శ్రీ, డి. బి. ఆనందశాస్త్రిగారిచే వ్రాయబడినది.

మ. కనకహళాంబ కులప్రదీపకు నల * జ్ఞాంధ్రామహాదేవి; పం
బినవేడ్కన్ వయించె నేగుఱునిన్ * మేరిమహాదేవియన్;
వివయాగారము వత్స్రుపాకరము శ్రీ * విక్టోరియా పాత్రుఁడా
యన జార్జివిభు డేలు హిందూ భా * గ్యంబుల్ ఫలింజన్ గడన్.

మ.రా.శ్రీ, రావులలోకనాథంపంతులుగారిచే చదువబడినది.

ఉ॥ శ్రీమదశేష లోకముల చీకటి నెల్లెనుదానయో పరం
ధాముడు నాదిశేవుడును దారకపూర్ణుడు వర్వకారకుం
డీమహి జార్జిభీష్టుడును, నియత నాయపుచాలకాలముం
త్రేమడి భాగ్యవంపదల బెదనుజేయుత నిండియాధన్.

సీ. వసురంబుననుభావ్య మెలిపింపుటజేసి భువిని బంధుక్షేమ ము
లఁకుటి ప! ఘనదుగ్గములనోడి వర్ణిమృగుటజేసి భానురరాజ్యా
నుభవమునెంద! ధర్మరూగమూరి తాజనించుటజేసి లలితధ
ర్మానుకూలతమెలంగ! అతిశయవిక్రమో ద్యమము బాయుటజేసి
ఘనశరవిభవంబు నైకొనంగ. గీ. తొల్లితనకైన న్యూనమల్దొల
గుటకును ధర్మజుడేనేదోయ్యె భరణపాస్తి! పురము నందనరా
జ్యంబు బూనెనకన కాయారోగ్య మైశ్వర్య మలరుగాత.

మ.రా.శ్రీ, గంగవరపు పట్టాభిరామ శర్మగారు.

శ్లో. వ్యరాష్ట్రేవ్యత్రాణాం యమవత్ భక్షయంవ్యయం
మిత్రాణాంరక్షయః వమ్య! గర్భ్యైలామభినర్థతాం.
శో. మేరిపతే మహారాజన్, మేరుమందరస్తార్యన్,
మంగళంభవతేరాజ్యం, మహలేజార్జి తేకుభం.

మ.రా.శ్రీ, కరణం గుండూరావుగారు.

మ. ఘనుడై జార్జినరేంద్రచంద్రుడు భువిన్ కల్పచక్రిమంబై ప్రజన్
మనుపన్ కోరినకోర్కెలన్ మంగ సామంతుల్ ప్రమోదంబుచే,
దనుగొల్పన్ గను ధీరకాంతుడయి రల్పా నీకసింహాసనం
బున, నానీరతపట్టభద్రుడగు వ్యోత్కల్పభాగ్యంబునన్.

ఉ. అతఃక్రిస్తిహింద్యుడు మహామహిమండు సురేంద్రునిబోలు
ధాత్రితలసార్వభౌముడు వత్తిసుతకాంధవమిత్రయుక్తమై
ప్రీతివహింప దిక్కుతులరితి నృపాలయగొల్వ జార్జిభూ
నానుడు పట్టభద్రుడగు నంతువరించెను రాజ్యలక్ష్మీయన్.

సీ. నాంగ్లేయరాజ్య మందభింపంబు తీసి గలగింప బహుపదంబులనొ
న్న, నొక్కొక్కదానికి నొక్కొక్కరినితాత్రువేత్తల విహి
తుల విభులజేసి, నందరికినిబెదయై శూర్మరుననంగ మండలాధి
పులను నుండజేసి, దమమహారుగొక్క ధర్మాత్మనస మహా
నందైన ప్రాభవ్యమమరునట్టి, గీ. జగతివైప్రాయి గొర్మరుననర
లనగ, వజ్రనావను నియమవికాలరాజ్య, పాలనాగుర్య గట్టి
బడనినట్టి, శత్రువనుపత్తి శ్రీజార్జిచక్రపత్తి.

మ.రా.శ్రీ, పాచిపేట జమీన్ దారుగారు.

క. రాజేశుని మనముసంభృత, రాజేశునివిరోధిభూమిరమణులరజసి,
రాజేశునితాప వంయతు, లీజాన్తె యెన్నవలయునీప్పితములకై.
సీ. గాంధీర్యమున సరితాంతుడై యబరచువిషయతృతచేత వెల
యడెప్పు, డనిశోన్నతి మమేరువైచెలువారుమ శృంగభంగంబె
ప్రచందకుండు, పురుషోత్తమశ్రీల బోలుపునుగాంచుడు బుణ్యజ
నాతిత బొందకుండు, జతురాననతచేతజతమీరుదుండియు బహ్మ
సతచేత బరగకుండు, గీ. రాజశేఖరభావాన రాజిలుదునుగరగ
కంతవ్యమెన్నడు గళకయుండు, నారయారేడెయి బజలభిరు
తింప, నమరు భాస్కర సమధామవిమతభీను, సరసగుణధామ
శ్రీబాన్తెసార్వభౌమ.

మ.రా.శ్రీ, మల్కపల్లి లక్ష్మీనారాయణరావుగారు.

ఉ. ఇంద్రపురంబుబోలు వరడిల్లి పురంబున, వ్యంగీకమం
దందముగానుబోలు నవరత్న విరాజితపీకమందు జే
నేంద్రునిభాతిగారుర్చి సురారుల నింద్రుడుగాచురీతిగా,
హిందువులబడిన్ కరునేలడి యెదవజాన్తెభూపతిన్..
ఉ. దేవుడుగామనాక తనవివృదయాపుత దృష్టిచేత యా
పావనమార్గచంద్ర గణభాసురులుండెడి యంతవాక న,
బ్యావము జీవమునమరియు పాలనగర్వగణులులాదిగా,
భావుకలీలనిచ్చి తనపాదసరోజముజూపి బాగుగన్.
ఉ. శ్రీశుడుగామనాక వర సజ్జనతోష దయాసమేతు సం,
తోషుచుచోయకున్ పరమధర్మ దురాత్ములన్లొగొట్టి భీ
మాంశుబద్రిత్రలోక జనముగళకారణు నాశ్రితావనన్,
భాసుర బాన్తెపంచముని భవ్యకవీంద్రప్రహేషితామణిన్.

మ.రా.శ్రీ, బి. ఎల్. లూర్ల రాజుగారు.

సీ. సురమంత్రిబోలు భాసురమంత్రిలొకచోట, వసియించి హితము
లువలకుచుండ; బుధునితోనెనయగు బుధచంద్రులొకచోట,
ధర్మముల్ దెలుపుచు దనరుచుండ, కవిరాజమములైన కవిరాజు
లొకచోట, క్రమకాన్త్రములు ప్రవంగములువలుప; నేనాశ్రయ
మిందు నేనానలొకచోట వక్రపాణపాణులై సాగినిలువ..గీ.
వంతుకెక్కిన సామంతవరులప్రజలు, కాన్కల్పించియొక్కచో
గదిసికొలువ, పరగపట్టాభిషిక్తుడై ప్రబలనేడు, చక్రవిమూర్తి
శ్రీబాన్తెచక్రవర్తి.
చ. జయజయసార్వభౌమ వరకాత్రవశిక్షణ సాధురక్షణా
జయజయసర్వదిగ్విజిత శాంతిమయప్ర యశోధురంధరా
జయజయమేరిరాజ్యపణి చారుమనశకులార్కపన్నీభా
జయజయసుప్రతాపనిధి బాన్తెచమోమరాజ చంద్రమా!

ఉ. ఆచితదాన శీలమున నాసురభూజమునబ్ధరాజముక,
మందువెలుంగుభేరువు సమానముగాఁ గోనియొందుటకగదా

పంచవలేనీక్తిని యసారముగాఁగనగల్గివెండియున్
బంచమబాన్తె నామమును బట్టెన భూరిదయావిలాసతక.

ఉ. వేలకొలది మైశులను చేకరియంగనుజేసి దేశముకొ
మేలుకనంగజేసి తరమేయిది నానవభావరీతులక
బోలంగనిల్వజేసిమురువుకగరు హరాణజనంబునందు స
త్పీలత శ్రేష్ఠుడైతగువశీకృతశ్రుండు బాన్తె యారయక.
మ. ఆరిభూపాలక సామజంబులకుఁ బంచావ్యంబు మిత్రాశికిక
వరసంపా కనుమంబు ధీరపీకవాసంతంబు సన్యాగ్రవం
శరణాబ్ధార్కవిభాసితుంబునగు భాస్వన్నామవంశేద్యుడై,
యరువారకదగు బాన్తెభూవిభుని శక్త్యంబేనుతుల్ నేయగక.

మ.రా.శ్రీ, మోచెల్ల హనుమంతరావుగారిచే రచితము.

మ. మనుషేనాడభిషేకమొందిగదా * భూపాలకుల్ ధిల్లి, లో
చనపర్యంబుగఁ జూడనేటికఁ దట * స్థంభయ్యె బాన్తెప్రభం
డునుద్రాజ్ఞయఁ బల్లభద్రులుగ, హిం * చూడేశసాభాగ్యమే
మని వర్ణింపఁదరంబు? చూడఁదగుఁగా * కక్షిప్రమోదంబుగక.

ఉ. ఆయతబాహుశక్రమస * మార్జిత వంశపరంపరాగత
శ్రీయతరాజ్యవైభవము * శేషముఁ జెందిలి ధర్మరక్షణో
పాయవిదుండవైతి నర * పాలకభామణి! యేలుమయ్య దీ
ర్ఘాయుషేతికిక జగ * మంతయు సజ్జన పశుకంబుజక.

మ. చనరానట్టి ప్రదేశముల్ చనుటకక * సాధ్యంబులైయొప్పె ని
ర్జనభూముల్ ముఖప్రక్క మగుచుక * రంజితైస్సారాటపుల్
కనదుద్యానవనంబులై యెవఁగెనాం * గ్లోరాజ్యమందెంతచ
క్రమియేర్పాటులు చేయఁగాఁబడియెలో * క్షుత్రహారీతిగక.

మ. జగతికపంచమబాన్తె సాధుజనర * యెదవ్వు శిక్షాపరుం
డగుచుక చాలనసేయతక ప్రజకువ * ర్యాభిష్టసౌఖ్యములి
మ్ముగఁజేసాదత రాజభక్తికలనక * భూదేవి వన్యాధ్యయై
ముగితిక గాంచుత ధర్మమేజయముఁగాఁచుంగాతవేయెన్లక.

మ.రా.శ్రీ, కాళ్ళకూరి సాంబశివరావుగారిచే రచితము.

ఉ. జాతిమతాదిభేదము విచారముననక గొప్ప కొద్ది వాఁ
డీతఁడు నాక యూరపియనీతఁడు హిందువుడీడఁడెయి నే
తేతటినైననెంచక వన్మువ్విచారణజేసి నేరమం
దాచురత నృహింప కనయంబు నయంబుగ నాయమబ్బెడిన్.

ఉ. ఇన్నిటికంటెనెక్కుడుగ నిగ్గిమభావప్రజాశిక్షై వి
ద్యన్నత దానబూజ్యతయ, వావిరినాగరికంబు భానమున్
వన్నతశీలమలై నది సాధకమయ్యెను సర్వకార్యసం
పన్నతమీట నన్నిటినివాకొన, నేకవ నన్నికాన్త్రముల్.

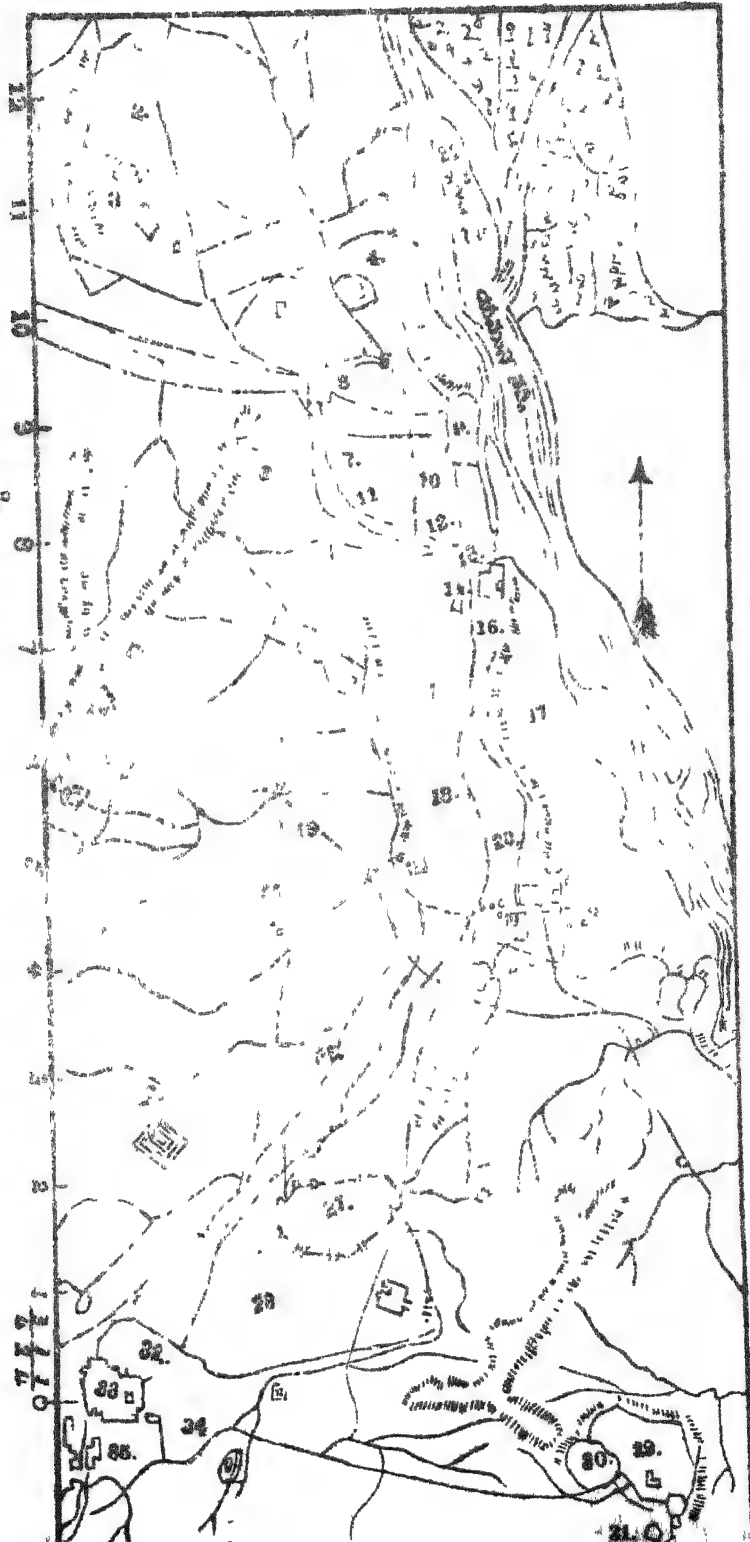
ఉ. ధారుణీనేలునట్టి తలిదండ్రులఁగొల్పిడి పిన్న నాడె భూ
భారమువైసిబడ్డ నృపబాలురఁజేకొని పెంచివిద్యల
న్నేరిపి శక్తబాదనుక నేర్పున భూముల నేలుట మహా
దారత, రాజపుత్రులనితాంత శుభంబులొంది రెన్నఁగాక.

1912 వ సం. ఏప్రిల్ 10 వ తేది.

ప్రతివ సంవత్సరముల నమూనా

1. ప్రతివ సం.

1. విజయవాడ నగరము.
2. విజయవాడ నగరము.
3. విజయవాడ నగరము.
4. విజయవాడ నగరము.
5. విజయవాడ నగరము.
6. విజయవాడ నగరము.
7. విజయవాడ నగరము.
8. విజయవాడ నగరము.
9. విజయవాడ నగరము.
10. విజయవాడ నగరము.
11. విజయవాడ నగరము.
12. విజయవాడ నగరము.
13. విజయవాడ నగరము.
14. విజయవాడ నగరము.
15. విజయవాడ నగరము.
16. విజయవాడ నగరము.
17. విజయవాడ నగరము.
18. విజయవాడ నగరము.
19. విజయవాడ నగరము.
20. విజయవాడ నగరము.
21. విజయవాడ నగరము.
22. విజయవాడ నగరము.
23. విజయవాడ నగరము.
24. విజయవాడ నగరము.
25. విజయవాడ నగరము.
26. విజయవాడ నగరము.
27. విజయవాడ నగరము.
28. విజయవాడ నగరము.
29. విజయవాడ నగరము.
30. విజయవాడ నగరము.
31. విజయవాడ నగరము.
32. విజయవాడ నగరము.
33. విజయవాడ నగరము.
34. విజయవాడ నగరము.
35. విజయవాడ నగరము.

18. విజయవాడ నగరము.
19. విజయవాడ నగరము.
20. విజయవాడ నగరము.
21. విజయవాడ నగరము.
22. విజయవాడ నగరము.
23. విజయవాడ నగరము.
24. విజయవాడ నగరము.
25. విజయవాడ నగరము.
26. విజయవాడ నగరము.
27. విజయవాడ నగరము.
28. విజయవాడ నగరము.
29. విజయవాడ నగరము.
30. విజయవాడ నగరము.
31. విజయవాడ నగరము.
32. విజయవాడ నగరము.
33. విజయవాడ నగరము.
34. విజయవాడ నగరము.
35. విజయవాడ నగరము.

డిల్లీ నగరము.

ఇంద్రప్రస్థము, పృథ్వీరాజనగరము, అలాయిదుర్గము, తుఘలకాబాదు, ఖిరోజాబాదు, షర్వాహి, పురాణదుర్గము, జహానాబాదు మొదలగునామములతో లోకవిఖ్యాతమైన డిల్లీ నగరము ప్రాచీన నగరరాజము. లోకములో నీ నగరమునకు సాటియైన నగరము వేతొకటిలేదని చెప్పవచ్చును. ప్రాచీనసామ్రాజ్యముల రాజధానుల నామావశిష్టములు. నూతనసామ్రాజ్యముల రాజధానులు నూతన నిర్మాణములు. బేబిలను పెరుకుమాత్రము నిలిచియున్నది పెక్కు లండను నగరములు నూతననిర్మితములు. రోమునగరముకంటె నింద్రప్రస్థము పురాతనము. కాని యాప్రదేశే మాదికాలమునుండియును కొంతకాలము వృద్ధిని గొంతకాలము క్షయమును వరశాపముల భంగిని ననుభవించుచుండినది. డిల్లీ నగరనామము సామాన్యముగ నీశిథిలపట్టణముల కన్నిటికిని జెల్లుచున్నది. వాటినామముతో డిల్లీ సామ్రాజ్యనిర్మాణకులు స్వేచ్ఛానుసారముగ బ్రాతపట్టణములం బరిత్యజించి నూతన పట్టణముల నిర్మించుచువచ్చిరి. ఇట్టిపట్టణములు యమూఁ ఖాండప్రస్థములోఁబుట్టి నశించినవి. ఈపట్టణములనువది చతురపుమైలుల ప్రదేశము నాక్రమించుకొనినవి. వాటిలోనిపుడు షహజహానుచే గట్టబడిన జహానాబాదుమాత్రము నిలిచియున్నది. నవ్వునగరములనైభవము శిథిలమందిరములవలనను పురాణగాధలవలనను సూహించవలసియున్నది.

డిల్లీ నామ నిర్ణయము.

ఈనగరముల కీపేరెలులు గలిగినది నిర్ణయించుట కుమిలులేదు. డిలుడను రాజుచేస్తాపింపబడుటచే డిల్లీ నామముగలిగినదని ఖెరిస్తావాసియున్నాడు. నేల (భీలగా) పట్టులేకుండానుండుటచే నీపేరు కలిగినదని యొకవాడుకలదు. అనంగపాలనిచే బ్రతిష్ఠించిన లోహస్తంభము వడులుగా (భీలగా) నుండుటచే నీనామమేర్పడినదని మ

రొకవాడుకలదు. లోహస్తంభముమీదను “సంవత్ 1109 అనంగపాలబహి” యనివ్రాసియున్నది. 1827 లో డెక్కబడిన యొకశిలాశాసనముమీదను “డిల్లీ కా ఖ్యాపురీ” యని వ్రాయబడియున్నది. పూర్వకాలమున డిల్లీ లేక దిల్లీ యనబడు చుండెడిదనియును మహమ్మదీయుల కాలమునుండి యీ ప్రాతపట్టణము వలన డిల్లీ యనబడుచుండెననియును సూహించవలసియున్నది. ఏదెట్లైనను ప్రస్తుతము డిల్లీ, డిల్లీ (Delli) యని జనులు వాడుచున్నారు.

ఖాండప్రస్థము.

“ఖాండప్రస్థము” యొక్క అర్థము “ఖాండ” అనగా “చీకటి” అని “ప్రస్థ” అనగా “పాదము” అని.

(5 లి కాపురాణము.)

ఉన్నత సమవిశాల ప్రదేశము ప్రస్థమనబడుచున్నది. ఖాండప్రస్థము జీలముల గొంగుదలకు నడుమను శివాలి పర్వతములకు దక్షిణమునను రాజపుత్రస్థానమునకు తరభాగముననుండు సారసంతిమైన ప్రదేశముగనుండియుండును. ఈదుర్గము వశప్రదేశమున సుదర్శనపడచు చంద్రవంశరాజు ఖాండపీనగరమును నిర్మించెననియును కాశీరాజైన విజయదు సుదర్శన నోడించి శక్రకుని ప్రార్థనలవలన పట్టణమును బాడుపెట్టెననియును, పల్లవుడు వనమును దహింపజేసి జనవాస యోగ్యప్రదేశముగఁ జేసెననియును కలికపురాణములోఁగలదు. ఈప్రస్థమునకీ ప్రఖ్యాతిగలుగుటకు గారణము దీనిసమర్థస్థితి హిందూ దేశముపై దాడివెడలి వచ్చినవారందరును పూర్వభాగములందును దక్షిణదేశములందును స్థావరముల నేర్పరచుకొనుటకిది నడిబొటగానుండినది. ఈప్రాంతాధీశునిపై దేశసంరక్షణభారము మోపబడియుండెడిది. ఈప్రాంతాధీశుడు సామ్రాజ్యాధీశుడుగా నెంచబడియెడి వాడు. ఇచ్చటఁగిరిగి ఘోరసంగ్రామములు లోకములో మతెచ్చ

టను జరిగియుండవు. స్థలమంతయును యమునానదీజలము లచేతనువలె రక్తప్రవాహములచే దడువబడినదనుట యతిశయోక్తి గాఁజాలదు. ఈమధ్యదేశ లాభార్థముజటి గిన హత్యలకును సంగ్రామములకును లెక్కలేదు. ఒకకు రుక్షేత్ర యుద్ధమునందు లక్షలకొలదిజనులు మడిసిరి. నారాయణు, స్థానేశ్వరము, పానివట్టు మొదలగు సంగ్రామ ములందుఁజుండఁబడిన వాడిసంఖ్యకు లెక్కగలదా? ఒక యుగమున మితిలేనిసంఘటలకును వేరొకకాలమున సకల వినాశమునకును నాలవాలమైన యీ ఖాండవప్రస్థము లోఁ బదుమూడు డిల్లీనగరములుపుట్టి లీనములైనవి. ఆలీ ననగరములలో నింద్రప్రస్థము మొదటిపట్టణముగా నెన్న దగియున్నది.

ఇంద్రప్రస్థపురము.

ధృతరాష్ట్రోఁడు పాండరాజుపుత్రులకు రాజ్యమును బంపించిన నిధము మహాభారతముచలన వృత్తముగఁ బలియుచున్నది. పాండరాజు మరణానంతరము కుంతి తన కొడుకులతోఁ గలిసినగిరముఁజేయెను. పాండవులు సకలవిద్య లనభ్యసించి బలపరాక్రమములతో వర్ధిల్లుచుండిరి. కౌరవులకుఁ బాండవులపాడ నిష్టాఁగి, ద్వైతధనుకు వా రెవలహించుటకు మామోహయములనుఁ జెన్నెను. లక్ష్మణులకుఁ గాల్పించెను. విశుముచుజ్జ్వలెను. వైవా నుగ్రహమువలన వారు ముప్పులేక దృఢకపురంబున నుండుచునుండిరి. ధృతరాష్ట్రోడు పిడుగుంబుతైంది పాండవులరావించి వారలనాదరించి వారపైత్తుకొనైన యర్థరాష్ట్రమునకై ఖాండవప్రస్థమును వారఁజెప్పెను. పాండవప్రస్థమునం దింద్రప్రస్థపురము నిర్మింపఁబడినవిషయ మీపద్యమువలన వ్యక్తమగుచున్నది.

సీ॥ ద్వైవానుమండుకు * హయ్యండు వాడిగా
భూసురలో నూత్రవి న్యాసమమరఁ
జేసి కాంతిక విఘ్నో నేయంగ సుప్రళ
స్తంభైన రమ్యదే : శంబునంగఁ
వాసవాదిప్తుడై * వసుధకు నేతెంచి
శేర్మితో నవ్విశ్వ కర్మ పురము
నిర్మించె నదియును * నిరుపమలీలఁ
దనరి యింద్రప్రస్థ * మనగనింద్రః॥

ఆ! పురమతోఁ గుచేదపురమతో మరుణుని
పురవరంబుతోడ . సురగ రాజు
పుఃపభూతితోడ * మరువిలాసంబుల
పరిజనంగ నొప్పె , ధరణిమీద॥ భా. ఆ.

ఇంద్రప్రస్థవైభవ మాదిపర్వమునం దతిరమ్యంబు గ వర్ణింపబడినది. ఈపుర నిర్మాణానంతరము విజయుడు శ్రీ కృష్ణునిసహాయమువలన ఖాండవవనమును దగ్ధముచేసి నాగలసంహరించి యాప్రస్థము నార్యజనులకు వానయోగ్యముగఁజేసెను. ఈవినాశమునుండి తక్షకుల ముందేతప్పించుకొనియెను. మయడు నశ్వసేనుండును మంద పాలనుతులు నలుపురును దహనవినాశమునుండి ధనంజయునిచేఁ గాపాడఁబడిరి. అచ్యులు ఖాండవవన దహనమున విగతజీవులైరి. దానవ విశ్వకర్మయోనమయుండు ప్రత్యుపకారార్థము ధర్మజనకొక యపూర్వశృంగార విలాస శోభాయమానంబైన సభను నిర్మించెను. ధర్మరాజు తమ్ముల బాహుపరాక్రమమున సకలరాజులకు జయించి రాజసూయాధ్వరమును జేసి ఇంద్రప్రస్థపురంబున సామ్రాజ్యాధిపతిండయ్యెను. పాండవులదిట నిమిచ్చి సూర్యదేవస్థ సుఖంబుగనుండిరి. ఇంద్రప్రస్థంబునంతఃముఖర్థమున దౌపురిక రాజధానిగా నెరిగినగిరములో మున్నవైనదేంద్రేలి మహాప్రసాదముకేరెను. యాదవకులకు యానంతరము కృష్ణమూర్తి మునియగుచున్నవైష్ణవాని ఖాండవు లింద్రప్రస్థపురములో నిర్మింపఁబడిరి. ఈ యింద్రప్రస్థపురమె యిపుడు యింద్రప్రస్థ అనఁబడు ప్రదేశమని జనులవాడుక. ఇది విహాజహానాగౌదకు దక్షిణదిశను మధురకుఁబోవుమార్గముతోఁ జెందుమైలుల దూరమునందున్నది. హస్తినాపుర మింద్రప్రస్థమున కేబదిమైళ్ళదూరమున గంగానదీతీరమున నుండెడిది. హస్తినాపురమును డిల్లీనగరమనుట సమంజసముగాదు. ఇంద్రప్రస్థమును డిల్లీయనుట సమంజసము. ఈప్రదేశములోని మధ్యకాలమందిరములను నిరూపించుటకుఁ బూర్వము ప్రాచీన డిల్లీనగరమునుగూర్చి వ్రాయుట యుచితము.

పృథ్వీరాజు డిల్లీనగరము.

భారతయుద్ధకాలమిప్పటికి మూడువేలేండ్లకుఁ జైగా నుండియుండును. అప్పటినుండి మూర్యసామ్రాజ్యమువరకు హిందూదేశచరిత్ర మంధకారబంధురముగనున్నది. ఈ మధ్యకాలములో నార్యులు క్రమముగాఁ బ్రాచీనములకు జోయి గంగానదీ తీరములందు రాజ్యములను స్థాపించుకొనినటు లూహించవలసియున్నది. మార్యులకు మగధరాజ్యములోని పాటలీపుత్రము రాజధానిగనుండెను.

నాల్గవ శతాబ్దాంతమున నముద్రగుప్తుని పుత్రుడు రెండవ చంద్రగుప్త విక్రమాదిత్యుడు హిందూదేశము లో జాతప్రదేశమునకు రాజుగనుండెను. వాని విజయములు డిల్లీలోనున్న లోహస్తంభముపైఁ జెక్కఁబడినవి. కాని గుప్తులకు డిల్లీ రాజధానిగనుండినదనుటకు నిదర్శనములులేవు. ఎనిమిదవ శతాబ్దములో డిల్లీ లోమరు రాజపుత్రులకు రాజధానిగనుండెను. ఇతరులూర్వము డిల్లీ యుండియుండును. ఈనగరనిర్మాణము 993-4లో నారంభమై యుండవచ్చును. ఈవంశజుడైన యనంగపాలుడు తామ్రదుర్గమును దేవళంబులకు నిర్మించి 1052లో మధురనుండి విక్రమాదిత్యుని విజయములందెలుపు పంప లోహస్తంభమును దెప్పించి దేవళంబులకు ధ్వజస్తంభముగఁ బ్రతిష్ఠింపించి నగరప్రతిపాదనమును శిరముగఁజేసెను. చాహుమానవంశజులు సాకంబారుకు రాజులుగ నుండిరి. ఈవంశజుడ విశాలదేవుడు 1151లో ననంగపాలుని వంశజులతోడించి డిల్లీని దనరాజ్యమునందుఁజేర్చెను. పృథ్వీరాజు విశాలదేవునిపౌత్రుడు. ఈరాజుచంద్రుడు డిల్లీ అజమీరులకు రాజై పృథ్వీరాజుదుర్గమునుఁ గట్టించెను. పృథ్వీరాజు మహమ్మదు ఘోరితోఁ బదుమూడుసారులు పోరాడి వాని ననేకసారులతోడించెను. కాని 1191 లో మహమ్మదు ఘోరి విశేషసైన్యముతోఁ పృథ్వీరాజుపై దాడి వెడలెను. హిందూరాజు లీయప్రదనమునుండిఁ దప్పించుకొనుటకుఁ బృథ్వీరాజునకుఁ దోడ్పడిరి. కాని 1192లో తలావరీసమీపమున జరిగిన యుద్ధములోఁ బృథ్వీరాజు డింపబడి శత్రువులచే వధింపఁబడెను. ఈయుద్ధముతోఁ డిల్లీ సామ్రాజ్యము మహమ్మదీయుల వశమైనది. పృథ్వీరా

జచరిత్రము చంద్రదేవ పృథ్వీరాజువిజయము అను గ్రంథములలో నవి స్తరముగ వర్ణింపబడినది. పృథ్వీరాజు మహాతూరుడనుటకు వానివిజయములె నిదర్శనములు. శ్రీకృష్ణుని రుక్మిణీకళ్యాణమువలెఁ బృథ్వీరాజు సంయుక్తావరిణయము లోకవిఖ్యాతము. ఇప్పటికిని పృథ్వీరాజు వృత్తాంతము పాటలుగను పద్యములుగను నుత్తరహిందూస్థానమునందు జనులచేఁ గొనియాడఁబడుచున్నది.

పృథ్వీరాజుదుర్గము అయిదుమైలుల చుట్టుకొలత ను గలిగియుండెడిది. కోటగోడలు 30 అడుగుల వెడల్పును 60 అడుగులయెత్తును గలిగియుండెడివి. కోటచుట్టును 18-35 అడుగుల వెడలుపుగల కందక ముండెడిది. అన్ని దిశలందును నెత్తయిన గోపురములును పదిద్వారములును నుండెడివి. పశ్చిమదిశను రంజితసింహద్వారము దృఢముగ నమర్చఁబడినది. కోటలోపల నుండరమందిరంబులు హిందూదేవళంబులు నుండెడివి. 37వ పుటలోని హిందూమఠప నూకాలపు హిందూశిల్పికారుల శిల్పనిర్మాణనైపుణ్యమునుఁ బ్రకటించుచున్నది. ఈమఠంబుము విష్ణుదేవాలయమునకు సంబంధించిన సహస్రస్తంభమంట పముగనుండెడిది. మహమ్మదీయులు దారిని మసీదుగ మార్పుటవలన దాని ప్రాచీనస్థితి నిరూపింపట కనశాశములేదు. మహమ్మదీయు లనేకహిందూదేవళంబులలోని 2000 స్తంభములకు మసీదుగఁగట్టించుటకు దెప్పించిరి. అందువలన స్తంభముల కాకృతియందును, చిత్రరచనాకల్పన నిర్మాణంబునందును సామ్యత్వములేదు. విష్ణుదేవాలయమును 1200 లో కుతుబుద్దీనుమసీదుగ మార్పించెను. కుశ్-ఉర్-ఇస్లాము మసీదునకు దక్షిణోత్తరభాగములను 1220లో ఆల్తమషుచేర్చెను. ఆలాయుద్దీను 1330లో మార్పుదశనుబెంచెను. ఈమసీదు కుతుబుద్దీనుని కాలమునందుత్తరదక్షిణములు 163 అడుగులు, తూర్పుపడమరలు 147 అడుగులు, ఆల్తమషుకాలమునందుత్తరదక్షిణములు 230 అడుగులు తూర్పుపడమరలు 380 అడుగులు ప్రదేశమునుగలిగియుండెడిది. ఈక్రాంతచేరికలతోఁగలిసి తూర్పుపడమరలు 700 అడుగులును దక్షిణోత్తరములు 480 అడుగులును పరిమితిగలిగి

భింపబడి ఆర్థమవుచే ముగింపబడినది. పృథ్వీరాజు దనకూతురు కాళింగ జలంబులకుఁ జూచుట కై దీని గట్టించెనను గాథను నమ్ముట కాధారములు లేవు కుతుబుద్ధిను దనవిషయములకు జాటుటకును మహమ్మదీయులకుఁ బ్రార్థనాకాలమునఁ దెలుపుటకును దీనిం గట్ట నారంభించె ననుట విశ్వసనీయము. కుతుబు మీనారు 1200 లో నారంభింపబడి 1220 లో ముగింపబడిన టులు శాసనములు దెలుపుచున్నవి. మీనారు నేలమట్టమునకు రెండడుగుల యెత్తయిన కీరముమీదనుఁ గట్టఁ బడిన యొంటి స్తంభప్రాసాదము. స్తంభము 24 కోణములును 5 అంతస్తులును గలిగి యున్నది. 94 అడుగుల 11 అంగుళముల యెత్తుగల మొదటియంతస్తు కుతుబుద్ధి నునిచేఁ గట్టఁబడినది. 50 అ. 8½ అంగుళములును, 40 అడుగులు 9½ అంగుళములును, 25 అడుగులు 4 అంగుళములును, 22 అడుగులు 2 అంగుళములును గ్రమముగా నెత్తును గలిగిన రెండుమూడు నాలుగైదు అంతస్తు లాల్తమవుచేఁ గట్టఁపబడినవి. క్రిందిభాగమున మీనారు మధ్యకొలత 47 అడుగులు 3 అంగుళములు. పోనహను మధ్యకొలత క్రమముగ తగ్గుచు ఖిరభాగమున 5 అడుగులకుఁ దేలుచున్నది. మొత్తము మీనారు పొడవు 234 అడుగులు 1 అంగుళము. 1365 లో ఖిరోజుమా దీనికి 12 అ. 10 అంగుళముల యెత్తుగల కీర భాగమును జేర్చించెను. స్తంభపు మొత్తము పొడవు 246 అ. 11 అంగుళము. భూకంపమువలన 1803 లో శీర్ష భాగము నేలపైఁ గూలగా నాంగ్లేయ శిల్పికారునిచే నది వికారాకృతితోఁ బునరుద్ధారితము నేయబడినది. కాని హర్మింజప్రభువు దానిని 1848 లోఁ గిసివేయించెను. ఆ భాగమిప్పుడు మిట్టప్రదేశమున నుంచబడినది. ఇప్పుడు మీనారు స్తంభము నేలమట్టమునుండి చివరకు 238 అ. 1 అంగుళము పొడవును గలిగియున్నది. ఈ యొంటి స్తంభపు మేడకు 379 మెట్లు గలవు. మీనారుయొక్క మొదటి మూడంతస్తులు వాలుకాశిలతోఁ గట్టఁబడినవి. నాలుగైదు దంతస్తులు మర్మర తామ్రశిలలు చేర్చికట్టబడినవి. మీనారుయొక్క మధ్యదండము మొదటి మూడంతస్తు

లలోను నిలువుగాను తక్కిన రెంటి కుండును నడ్డముగా ను సంధింపబడినది. సంధింపబడిన యెల్లమైన శాసనములును విచిత్రాకారములును జెక్కఁబడినవి. ప్రతియొక తస్తుయొక్క పైభాగమును పిడిగోడలు గలిగిన చుట్టు వసారాలతో నావృతమునై యున్నది. వసారా పిడిగోడలు జాలాకృతిని సుందరతరముగ నిర్మింపబడినవి. “ఈపనితనమునకు మించిన పనితనము డిల్లీలో నింకొకచోటను గాని గ్రనడాలోని అల్టాంబ్రాలోగాని లేదు” అని స్టీవెను క్యాంబెలు గార్లు వ్రాసియున్నారు. అన్ని యంతస్తులలోను వసారాలకుఁ బోవుటకు ద్వారము లేర్పరుపఁబడినవి. మీనారుకు గట్టినవిధమును కొరాను నుండి బ్రహ్మణ వాక్యములును మీనారులోని శిలలపై నిపుణముగాఁ జెక్కఁబడినవి. “కైరో నగరమునందలి మీనారు దీని కంటె పెక్కుగనున్నను సూత్ర విన్యాసమునందును నిర్మాణ నైపుణ్యమునందును దీనికిసాటి యైనది లోకములో వేరొకటి లేదు” అని శిల్పిశాస్త్రజ్ఞుడయిన ఫ్లూగూనస్ గారి మతము. ప్రపంచాద్భుత నిర్మాణమొకటిగా నొకటియైన కుతుబు మీనారుగంభీరవైభవా కారముతోఁ బ్రాచీన డిల్లీ నగరమును సలకరించు చున్నది. దీని యాకృతి 39 పుటలలో నొడవగును. ఇది పటమునందు వైరుతి చిశయిండున్నది.

ఆల్తమషు గోరి.

రెండవ బానిస రాజైన ఆల్తమషుగోరి హిందూ దేశములోని మహమ్మదీయ సమాధులలో సత్తిపురాతనమయినది. ఇది కుతుబు-ఉల్-ఇస్లాముకు వాయవ్యదిశ నున్నది. మీనారు కాలమునందు గట్టఁబడినది. ఇది 14 అడుగుల పొడవును 9 అడుగుల వెడల్పును భూమట్టము నుండి 7½ అడుగుల ఎత్తునుగలిగి క్రిందిభాగము తామ్రశిలలతోను నుపరిభాగము మర్మరశిలలతోను గట్టఁబడినది. గోరియున్న గోడలు నన్నవని చెక్కడములతోఁ కొరాను వాక్యములతోను నింపబడియున్నవి. కమలాలకు మధ్యరాయిలేనందున నీనిర్మాణము హిందూయుగములోనిదని స్పష్టమగుచున్నది. పూర్వము దీని నగోపురముండి యుండును. అది శిథిలమై వైచిత్రి

కప్పులేక నున్నది. “ఈనమాధి మిక్కిలి చిన్నదైనను మహమ్మదీయ కార్యార్థము హిందూశిల్పిరచన యుపయోగింపబడిన విధమును దెలుపుట కిది ప్రాచీన డిల్లీ లో నుత్తమ నిదర్శనము. ఇది మిక్కిలి చక్కగా నున్నది.” అని ఫర్గసన్ గారు వ్రాసియుండిరి. దీని చిత్రపటము 40 పుటలో గలదు.

లోహ స్తంభము.

దీని నిర్మాణమును నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు. ఇప్పటికి 2807 ఏండ్లకు మునుపు పాండవ వంశజుడైన మేధావునిచే నిర్మింపబడినదని యొకరి మతము. ఇంద్రప్రస్థమునుండియొ మధురనుండియొ ప్రాచీనడిల్లీ నగరమునకుఁ దీసికొని రాబడి యుండును. దానిమీద గల శాసనము లన్నియును నిటీవల వ్రాయబడినవి. డిల్లీనామ నిర్ధారణమునుఁ జేయుటలో నిది మొదటి యంగపాలునిచేఁ బ్రతిష్ఠింపబడినటులును రెండవచంద్రగుప్తుని కాలమునకు లోగడి దనియును లోగడ వ్రాయబడినది. సది ఎల్లున్నను పృథ్వీరాజకాలములోనిది విష్ణుదేవాలయమునకు ధ్వజ స్తంభముగా నుండెడిది. దేవాలయమును మసీదునకు మార్చిన కుతుబుద్దీను స్తంభమును గదల్చలేదు. స్తంభపు పొడవు 28 అడుగులు 8 అంగుళములు. పాతులో 14 అంగుళములును 22 అడుగులు 10 అంగుళములు పైనను గలవు. మొదటిభాగము 15 అడుగులు పొడవును 16 అంగుళముల వ్యాసమును గలిగి నున్నది. మధ్యభాగము 4 అడుగుల పొడవును గలిగి 8 అంగుళములు గలది. చివర భాగము 3 అడుగులు పొడవును 12 అంగుళముల వ్యాసమును గలిగి గాల్లను గలిగి యున్నది. ఇప్పటికి 1600 ఏండ్ల క్రిందను జేయబడినదని యూహించినను గాలివానల తాకిడికి త్రుప్పు పట్టకుండుట యచ్చెరువుగా నున్నది. ఈ స్తంభమేధాతు సంయోగము వలన నిర్మింపబడినదని సరిగా దెలియదు. కంచు, ఉక్కు, పంచలోహములు, ఇనుము అని భిన్నాభిప్రాయములు గలవు. రసాయన శాస్త్రజ్ఞులు మేలయిన యినుముతోఁ జేయబడినదని నిశ్చయించిరి. ఈరచన కనుకూలించిన గుప్తప్రక్రియ ప్రాచీ

న లోహకారులతోఁ నంతరించియుండును. ప్రపంచము లో మహదద్భుతములయిన లోహనిర్మాణములు గలవు గాని యవి బోలువి, ఇత్తడితోను రాగితోను చేయబడినవి. డిల్లీయందలి స్తంభము గట్టిదైన యేకకాండ లోహ స్తంభముగా నున్నది. ప్రబల యంత్రసహాయము గల యీకాలమునందు సయిత మిట్టి స్తంభములను నిర్మించుట కష్టతరముగా నున్నది. ఆట్టిచో నీయద్విలయ లోహ స్తంభము చూపదుల కచ్చెరువునుఁ బుట్టించుదు హిందువుల కళాకాశలమునకు నిదర్శనముగా నుండుట యొక వింతగాదు. 38 పుటలో దీని చిత్రపటము గలదు.

కిలాభేరి.

బానిసరాజులలోఁ గడవటి రాజైన కైకాబాదు యమునా నదీతీరమున సీమాత్య నగరమును నిర్మించెను. అలాంటి వానియొకరిని 1255లో విజయనగరరాజు శివ చెరుడలారుదీనిని చ్చివంశస్థాపకుడు. ఈస్థానము నిత్రువు లన్నియు సయితము ప్రార్థములేక శాంతస్వభావముతోఁ బ్రవర్తించెను. వానికాలములో డిల్లీ సులతులకును, కవులకును, గాయకులకును పోషకస్థానముగా నుండెడిది. జలాలుద్దీ సీసగముచందు 1255-1256 రాజుగానుండెను. సీరిదుర్గము.

లలా ఉద్దీను తన మేనమామైన జలాలుద్దీనుని జంపి 1256 లో రాజ్యభారమును వహించెను. వానిచే మూడవడిల్లీ 1303 ప్రాంతమున నిర్మింపఁ బడిన వరకు మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యమునకు రాజధానిగా నుండెను. ఇది పృథ్వీరాజనగరమునకు వాయవ్యదిశ నుండెడిది. ఈపట్టణలో సహస్రస్తంభ మంటపము, తామ్రప్రాసాదము, జహానపానమొసలగు దివ్యమందిరము లుండెడివి. ఈప్రదేశముననే మాలికాపూరు రానుచున్న నుండి కొల్లగా గొనివచ్చిన యపారసంపదలను నలాయుద్ధీనునకుఁ బ్రదర్శించెను. ఇడట మాలికాపూరు, కుతుబుద్దీను, మబారక్ షా, ఖుస్రూఖాను వధంపబడిరి. పద్మినిని మోహించి యలాయుద్దీను చిత్తూరును ముట్టడించిన యతిహాసము సుప్రసిద్ధము.

జహానపాన.

ఖిల్జీవంశజులు లేనందున ఖియాసుద్దీను తుఘ్లకు 1321 లో రాజుగా నియమింపబడెను. వానికాలములో నోరుగల్లునకు ప్రతాపరుద్రు డేలికగా నుండెను. ఆఖూరుని చరిత్రమీ సంచికలోని వేరొక వ్యాసములోఁ జూడనగును. ఖియాసుద్దీను దనకొడుకు దనకై నిర్మించిన కృత్రిమ సాధమునందు 1325 లో జంపబడెను. సిరిదుర్గము 1342 లో షర్వావలన వినాశము నేయబడి యాసామగ్రితో షర్వా క్రొత్తపిల్లని గట్టించెను. ఇది పాడుపడక మునుపు 13 వ ద్వారములను గలిగి యుండెడిది. అలాఉద్దీనునిచే గట్టంపబడిన అలయదర్వాజ యతి రమణీయంబుగ నున్నది. ఇది కుతుబుద్దీనుని మసీదునకు నగరసింహద్వారముగ నుండెడిది. ద్వారబంధములు, గోడలు, గవాక్షములు మంచి నన్న పనితనమును బ్రదర్శించుచున్నవి. వీనికాలమునందు హిందూమహమ్మదీయ శిల్పికళలకు సంయోగ మేర్పడి హిందవ శిల్పికళా నిర్మాణములో రెండవయుగ మేర్పడినది. కుతుబుమీనారువలె నలయమీనారును గట్టించ నారంభించెను. వాని యకాలమరణమువలన నది యాగిపోయినది. ఈద్వారపు చిత్రపటము 35 పుటయందు గలదు.

తుఘ్లకాబాదు.

ఖియాసుద్దీను దన రాజ్యకాలమును బ్రకటించుటకు నూతన డిల్లీని నిర్మించెను. రాజధానిని 1323 లో తుఘ్లకాబాదునకు మార్చెను. మహమ్మదుమా తుఘ్లకు దీనిని దన రాజధానినిగా జేసికొని పుణ్యరాజనగరమును, సిరిదుర్గమును, జహానపానను, తుఘ్లకాబాదును నొకటిగా జేర్చి యత్నించెను. తుఘ్లకాబాదు దుర్గముక గుట్టపై గట్టబడి కండకంబులతోను బురుజులతోను గాపాడబడుచు దుర్భేద్యంబుగా నుండెడిది. కొన్నిచోట్ల కోటగోడలు 90 అడుగుల యెత్తును గలిగియుండెడివి. ఈదుర్గ నిర్మాణ మద్భుతరచనలతో నొకటిగా నెంచబడు చున్నది. కోటయును కోటద్వారములును పెద్ద నల్లరాళ్ళతోఁ గట్టబడి దుర్భేద్యముగా నుండెడివి.

ఖియాసుద్దీనుని గోరి చెరువునడుమను గట్టబడి యిప్పటికిని మంచి స్థితిలోనుండి దర్శనార్హంబుగ నున్నది. ఆకాలములో సేకోటలో జుమ్మామసీదు, సుందరహర్మ్యములుండెడివి. ఇవన్నియును శిథిల స్థితిలో నున్నవి.

అదిలాబాదు.

ఇది తుఘ్లకాబాదున కాగ్నేయ దిశను మహమ్మదుమా తుఘ్లకుచే గట్టంపబడినది. తుఘ్లకు శ్వేతహర్మ్యమునందు సింహాసనంబు నధిష్టించి పిమ్మట నదిలాబాదునకు రాజధానిని మార్చెను. అదిలాబాదనగా ధర్మనగరము. తుఘ్లకు దుష్టవ్యభావమునకును నీచేరునకును హస్తమసికాంతరమైన వారగలదు. తుఘ్లకు క్రూరరక్కసి. జరుల నష్టకష్టములపాలుసేసెను. రెండుసార్లు ప్రజలనందరను చాలతాబాదునకు బలవంతముగా దోడ్కొనిపోయి డిల్లీనగరమును జనసూన్యముగాజేసెను. మోయలేని పన్నలనీయలేక ప్రజలు వనవాసములకు కైకొనిరి. క్రూరరాజును బిరుదుతో 1351 లో తుఘ్లకు మృతినొందెను. నిజాముద్దీను సాధువు “తుఘ్లకాబాదు జనసూన్యముగు గాక లేక నిమ్నజాతులకు నివాసయోగ్యముగుగాక” యని శపించెననియును నాశాప ఫలమమోఘముగా జరిగెననియును నొకవదంతి గలదు. “ప్రపంచములోని విశాలనగరము జనసూన్యమైనది. ఇంట్లు పాడు పడినవి. నగరము ఘోరశృగాలములకు నివాసయోగ్యమైనది.....” అని బటూటా వ్రాసెను. ప్రాచీన డిల్లీలోనున్న పుణ్యరాజకూపము, అనంగపాలతటాకము, అలాఉద్దీను సమాధి, మహ్మూలిలోని కుతుబుమాసమాధి మొదలగు పురాతన ప్రదేశములు దర్శనార్హములు.

ఫిరోజాబాదు.

ఫిరోజుమా తుఘ్లకు 1354 లో నీనగరమును నిర్మించి తనరాజధాని నిచటికి మార్చెను. అది ఇంద్రప్రస్థమున కుత్తర దిశను యమునానది యొడ్డన నారుమైలుల పొడవును రెండుమైళ్ళకు బైగా వెడల్పును గలిగియుండెడిది. ఇది ప్రస్తుతపు డిల్లీకి మూడురెట్లు పెద్దదిగానుండె

లోడి నోడించి యాగ్రాలోఁ బాలించుచుండెను. హు
మా యూను రాజధానిని దిరిగి డిల్లీకిమార్చి పురాణదుర్గ
ముండెడిచోట 1530 లో నగరమును కోటను నిర్మించెను.
ఈనగరమునకు వీరపన (వీనులకాశ్రమము) యని పేరు
నుండెట్టెను. హుమా యూను ఈ ప్రదేశములోనున్న పే
రుమండలమును మంధిరమునుండి బారిపడుటవలన దెబ్బ
తగిలి కొంతకాలమునకు మృతినొందెను.

షర్వాహి డిల్లీ.

ఇది 1540 లో షర్వాచే నారంభింపబడి 1545 లో
వానికోడుకుచేఁ బూర్తి చేయబడినది. ఈకోటగోడలు
తొమ్మిదిమైళ్ళ పొడవునఁ గలిగియుండెడివి. మొదటి లా
ల్లర్వాజా ఉత్తరద్వారముగను రెండవలాల్లర్వాజా పశ్చి
మద్వారముగను నుండెడివని కన్నింగుహాముగారు నిర్ణ
యించిరి. వీరిలోనున్న కోనమసీదు సుందరతరముగ ను
న్నది. ఈమసీదు 168 అడుగులు పొడవును 44 అడు
గులు వెడలుపును 44 అడుగులు ఎత్తునుగలిగి తామ్రవా
లుకా శిలలచే నిర్మింపబడినది. మసీదు మణిశిలలతోను
మర్మర శిలలతోను రంగురాళ్ళతోను ముచ్చటగ నలంక
రింపబడినది. ఉన్నతమైన కమానులైదు పీఠికలవు. “దీని
నిజాచిన సన్నపనితనముచందుతప్ప హిందూశిల్పిశత మ
దువునకు వచ్చుచున్నది. లోకమునందలి పరివశ్యశిల్పి ని
ర్మాణములకోక నిదర్శనమిందు గాననగును.” అని పరగ
స్పాగారు వ్రాసిరి. హుమా యూను 1555 లో విజయ
మునొందికపుడు డిల్లీని రాజధానినిగాజేసికొని పేరమండ
లును శతనమందిరముగా నేర్పాటుజేసికొనెను. షర్వాహి
నగరము 1555 నుండి క్షీణించ నారంభించినది.

హుమా యూనుని సమాధి.

హుమా యూను మొగలుసామ్రాజ్య స్థాపకునకుఁ
బుత్రుడు. ఆసామ్రాజ్య స్థిర నిర్మాత కుఁడండ్రు. ఆ
సుల్తానుని సమాధి షర్వాహికి దక్షిణమునందున్నది. తా
జమహలు మహమ్మదీయసమాధులలో శ్రేష్ఠమైనది. హు
మా యూనుని సమాధిరెండవదిగా నెన్నదగియున్నది. ఈ
సుల్తాను రాజ్యభివృద్ధి పదియేనెండ్లు దేశద్రుమృరియై
1555 లో దిరిగి రాజ్యమును గడించిన యితహాసము

నుప్రసిద్ధము. హుమా యూను మృతినొందినపుడు వాని
పుత్రరత్నమాళ్ళరు లాహోరులోనుండెను. హామీదా
బీగ మీసనూధినిగట్టించ నారంభించెను. ఆళ్ళరు చక్ర
వర్తి పదియేనులక్షలు రూప్యములను వెచ్చించి సైంక
ట్టించెను. అనుదినమును రెండువందల మేస్త్రీలవంతునఁ
బనిజేయగా వీనిని ముగించుటకుఁ బదియైదేండ్లు పట్టినవి.
ఈవివృ మందిరమందుగల తైమూరులంగు ముఖల స
మాధులు వేరొకచోటను లేవు. సుల్తానా హామీదాబీగ
ముయొక్క కలెబరమును నిజట స్థాపితము నేయబడినది.

చతురశ్రాకృతిగల 11 యకరముల చువ్యభాగ
మునందీ సమాధి నిర్మింపఁబడినది స్థలమంతమును ప్రా
కారముచే నావరింపఁబడియున్నది. ద్వారములు దక్షిణ
పశ్చిమ దిశలందుమాత్రము గలవు. పూర్వమిచటఁ బా
టసారులకు ధర్మశాలలుండెడివి. సీటికాలువ లావరణ
మునందు నలుదిశలనుఁ బ్రవహించుచుఁ బచ్చని పచ్చికను
బోపించుచున్నది. నాలుగడుగుల యెత్తును 300 అడు
గుల చతురశ్రమునంగల పీఠముపై ద నిమందిరము గట్ట
బడినది. ఆపాద పీఠమున 20 అడుగులయెత్తును 25 అ
డుగుల చతురశ్రమునఁ గలిగిన మందిరశీతము గట్టబడి
నది. దానిపొడను 135 అడుగుల చతురశ్రముగల ప్ర
ధానమందిరము నిర్మింపబడినది. ప్రధానమందిరము చు
ట్టును 20 అడుగులు వెడలుపుగల తాద్యారముగలదు.
రెండడుగుల యెత్తయిన విడిగోడ తాద్యారముచుట్టును
నున్నది. మూలమందిరమున కెనిమిది ముఖములుగలవు.
నాలుగు చిన్న ముఖములు మరినాలుగు పెద్దముఖములు.
చిన్నముఖములతోఁజేరి ప్రతిమూలను నెఱమిది ముఖము
లనుగల గదియొకటిగలదు. ఆగదులు 40 అడుగుల యె
త్తును 20 అడుగుల వ్యాసమునఁగలిగి చలువరాళ్ళచేఁ
బరువఁబడినవి. ఆగదులపై సాంపైన చిన్నిచప్పర
ములు గలవు. తాద్యారములకును చప్పరములకును బోవు
టకు నాలుగువైపులను పడికట్లుగలవు. మూలమందిరము
పొడను గుమ్మటాకారముగల పెద్దకలశమును, కలశము
పొడ శిఖరమును, కలశము చుట్టును చిన్ని చప్పరములును
గలవు. మూలమందిరముయొక్క కప్పు పీఠమునుండి 140

అడుగులును మూలమందిర పీఠమునుండి 80 అడుగులు ను ఎత్తును గలిగియున్నది. ఈకలశము తెల్ల మర్మరరాళ్ళచే నిర్మింపబడినది. మూలమందిరముయొక్క యంత ర్ముఖములును వాటి మీదిభాగములును మర్మర శిలా నిర్మితములైన రేఖావిన్యాసములతోను నండులతోను లోభాగమునఁ గీర్పబడినవి. ప్రతికోణమునందును నష్ట ముఖాకారముగల శ్వేత మర్మర శిలాశిఖరము లమర్చబడినవి. కమానుల పైభాగములందు షట్కోణ చక్రాకారములు నిర్మింపబడినవి. కలశాచ్ఛాదితమైన మూలమందిరముయొక్క మధ్యభాగమున 6 అడుగులు పొడుపును 2 అడుగులు ఎత్తునుగలిగి చలువరాతి పీఠముమీదను హుమాయూనుని చైత్ర్యమమర్చబడినది. దీనికినరిగాఁ గ్రిందను మూలపీఠముయొక్క మధ్యప్రదేశమునందు హుమాయూను సమాధి సున్నమురాయితో గట్ట బడినది. ఈసుందర మందిరములో రాజపుత్రుల యొక్కయు రాజాంగనలయొక్కయు సమాధు లనేకములు గలవు.

ఈమందిరము తామ్రవాలుకా శిలానిర్మితము. మర్మరశిల లచ్చటచ్చట వాడబడినవి. తాజమందిరమందు దర్శనీయంబులైన శృంగార శృంగంబు లీమందిరంబున లేకున్నను నిది యత్యంత శోభాశోభితంబై యుప్పుచున్నది. మధ్యాహ్న సమయంబున నీసుందర మందిరంబున కెదుటనున్న నీటి తొట్టెయందు బింబప్రతిబింబితములైన సూర్యకాంతులీ శోభనుఁ బెంపొందించుచుఁ జూచుటకిది రమ్యంబుగనుండును. దీని చిత్రపటము 40 పుటలోగలదు.

నిజాముద్దీను ఔలియా.

హుమాయూనుని సమాధి కనతిదూరమున సాధుసంపన్నుడైన నిజాముద్దీనునిగోరి గలదు. ఇది శ్వేతమర్మర శిలలచేఁ గట్టబడి మంచి గంధపుబల్లల తలుపులతోను మంచి పనితనముతోను నొప్పుచు నతి రమ్యంబుగ నున్నది. ఈఫకోరు 92 ఏండ్లు జీవించి 1324 లో మహమ్మదు సన్నిధి కేగెను. మహమ్మదీయులీ సమాధిగల ప్రదేశము నొక పుణ్యక్షేత్రమునుగాఁ బరిగణించుచుండురు. ఏటేట నిచట పసంతకాలమునందొక యుత్సవము జరుగును. నానాదేశములనుండియును జనులీ సాధుసమాధి

ని దర్శించుటకు వచ్చుచుండురు. ఈప్రదేశము నందు జహానారాబీగము, మహమ్మదుమా, మీర్జాజిహంగీరు, అమీరుఖుస్ర, ఆజిమ్ ఖాను, మీర్జాఅజీజు, మొదలగు సుప్రసిద్ధ పురుషులయొక్క సుందరములైన సమాధులుగలవు. ఇచ్చటను 180 అడుగులు వెడలుపును 120 పొడవును 100 అడుగులు లోతునుగల యొక బావిగలదు.

సఫదరుజంగు గోరి.

సఫదరుజంగు పారసీక దేశస్థుడు. అయోధ్యరాష్ట్రమునకు రాజప్రతినిధిగా నుండెను. నాన్పూర్వోపిడి తరువాతను అహమదుమా గామమాకు మంత్రిగానుండి 1756 లో బరలోకమున కేగెను. తండ్రి జ్ఞాపకార్థము వానితనయునిచే నీసమాధి గట్టింపబడినది. ఇది సామిన్యమున నున్న హుమాయూనుని సమాధిని జూచికట్టబడినచుదానికేవిధమునను సాటిరాదు. “చిత్రమైన యద్భుతమందిరము” అని బర్సఖొద్దగారును, “విమర్శనార్హముగాదు” అని ఫర్సన్నగారును డమ మతములనుఁ దెలిపియున్నారు. 19 పుటలో నీసమాధి చిత్రపటము గలదు. దానింజూచి చదువరు లందలి విశేషంబులను గ్రహించెదరుగాక!

యంత్ర మంత్రాలయము.

జయపురము మహారాజు రాజా బయసంగు జ్యోతిషశాస్త్రవేత్త. మహమ్మదుమా చక్రవర్తికై యాద్యగ్గణిత సక్షత్రాలయము 1730 లోఁ గట్టట కారంభమునది. యోజకుల యకాల మరణమువలన నీశాలానిర్మాణము పూర్తిగాలేదు. ఇచట నొక నాకించుడల సూర్యయంత్రము గలదు. ఛాయాయంత్రము దానియందులు కమానులు చలువరాళ్ళచే నిర్మింపబడినవి. అంశలను పువ్వువర్ణియును కీలకమును జాలవోట్లను చెడినవి. కీలకముయొక్క లంబము 56 అ. 9 అం., కర్ణము 118 అ. 7 అం., మూలకేఖ 104 అ. 1 అం, పొడవును గలిగి యున్నది. దీని కుపరిభాగమున రెండువైపులను ప్రాకృత శివుష్ణ వస్తువుల యున్న తాంశను నిర్ణయించుటకై యంశచిహ్నితమైన యర్థవృత్తము గలదు. వీటికి షట్కోణభాగమున వ్యోమగోళమునుదెలుపు మధ్యనిమిత్త నిర్మాణ

ముగలదు. దీనికి దక్షిణదిశను గ్రహతారకముల దిగంశ కోటిని నున్న తాంశను గనుగొనుటకు రెండువర్షలాగారములు గలవు. వృత్తముయొక్క 360 అంశలను దెలుపుటకీ యంత్రాగారములనుండి మూడడుగుల యెత్తుగల ముప్పది యనువృత్తికలు శిలచే నిర్మింపబడినవి. ఈవృత్తిగణితశాలయంతయును నతివిచిత్రముగా నొప్పుచున్నది. ప్రాచీన డిల్లీనగరములందింకను దర్శనయోగ్యములైన నమాధులు, మందిరములు, కాసారములు, కూడములు విశేషముగాగలవు. ఇంతటితో నీశిథిల నగరముల సంక్షేప వృత్తాంతమును నావలబెట్టి వర్తమాన డిల్లీనగర వృత్తాంతము నించుక పరిశీలించుట యుచితము.

షహజహానుకోట.

ఆళ్లరు జహంగీరు గామపాల కాగ్రానగరము రాజధానిగానుండెను. వారికాలములో నానగరరాజము దివ్యసుందర మందిరములచేతను, నవోద్యాన వనములచేతను నలంకరింపబడినది. షహజహాను రాజధానిని డిల్లీ నగరమునకు మార్చెను. ఈమార్పుదలకు గారణము వానిమందిర నిర్మాణదాహమని యూహించవలసి యున్నది. ఆగ్రాయందు దివ్యసుందర తాజముహాలును నిర్మించుటతోనైనను షహజహాను మందిరనిర్మాణశృష్టి కువశమనమానము లేదు. ఈదాహశాంతికి ఆగ్రానగరమునందు సాధనములు లేవు. శిల్పికళాదక్షత్వము దివ్యసుందర తాజమందిర నిర్మాణమునందు బరిపూర్ణత్వమును గాంచినది. షహజహాను మందిర నిర్మాణకు నాయకుడు. ఆచక్రవర్తి మందిరనిర్మాణ తృప్తానంతరము షహజహానాబాదు రూపమున బరిణమించినది.

షహజహాను తామ్రదుర్గములేక లాల్కోటను 1638 లో స్థిరపరచి 1648 నందు ముగింపునకువచ్చెను. ఆనంతరము పడేండ్లకు షహజహానాబాదు నుండి స్థిరపరచెను. ఈనగరమును కోటయును నిప్పటికిని కొండమించు మించుగా మంచిస్థితిలో నున్నవి. పట్టణముయొక్క గోడల కైవారము రేక మైలులు. కోటను కోటగోడలను హర్మ్యప్రాసాదంబులనుగట్టుటకు 120లక్షలరూప్యములు వ్రయమైనటు లెంచబడినది. నగరమున

కుత్తరదిశను కాళ్లీరు మోరియని రెండును, పడమటకాబూలు లాహోరు అజ్మీరు అని మూడును, దక్షిణమున తురుష్క డిల్లీ యని రెండును, తూర్పున ఖరియాతి, రాజపూటు, కలకత్తా, నిగంబోధ, కేలాపూటు, పథారుపూటి, బదరురావు అనియేడును మొత్తమున పదునాలుగు ద్వారము లమర్చబడినవి. మరి పదునాలుగు చిట్టితోపలును నిరుపదియేడు కోట బురుజులును నుండెడివి. ఆంగ్లేయుల యాక్రమణానంతరము వీటిలో విశేషభాగము శిథిలములై నవి. కోటయందు బ్రవేశించునపుడు లాహోరు ద్వారము దర్శన యోగ్యముగనుండును. ఇది 110 అడుగుల యెత్తునుగలిగి యిరుప్రక్కలను నెనిమిదిముఖములుగల బురుజులతో నొప్పుచున్నది. బురుజులమీదను శంకుబద్ధ మండపములు గలవు. బురుజుల నడుమను శిథిలప్రాకారముగలదు. దానిమీదను చిత్రవిచిత్రముగా నిర్మింపబడిన పంచపాళిగలదు. దానిమీదను శంకుబద్ధ మర్కరశిలా నిర్మితకలశములేడు గలవు. కలశోపరిభాగమున నొకశిఖరమును శిఖరాగ్రమున చలువరాతి చప్పరములును గలవు. చప్పరముల వెనుకభాగములందు జిన్ని మంటపము లమర్చబడినవి. లాహోరు ద్వారమునకు మూడంతస్తులుగలవు. 1857 సెప్టెంబరు 20 వ తేదిన ద్వారమును ఒగులగొట్టి యాంగ్లేయులు నగరులో బ్రవేశించిరి.

ఈద్వారమున కంతర్ముఖమున రాజకుటుంబమున కై యొక పణ్యశాల పూర్వముండెడిది. పణ్యశాలకును సంధానమై యుమ్రావుల నివాసమునకై యేర్పడిన నకారుఖానాయుండెడిది. తూర్పుభాగమున నొబతుఖానాయుండెడిది. రాజపుత్రులు దప్ప దక్కినవారందరును నకారుఖానానుండి పాదచారులై రాజ్యహ ప్రవేశమును జేయుచుండెడివారు. దీవాని ఆమనకు బోవుటకు నకారుఖానా ద్వారముగా నుండెడిది. దీవాని ఆము 550 అడుగులు పొడవును 300 అడుగుల వెడలుపును గలిగిన ప్రాంగణమునుగలిగి చుట్టును నొక యంతస్తుగల గదులనుగలిగి యుండెడిది. ఈగదులు రాజీయోద్యోగస్తులకును సుమ్రావులకును వాసస్థలములుగనుండెడివి. ఈప్రాం

ణములును నివ్వెరపాటునుఁ గలిగించుచు స్వర్ణకారుల
భిన్నాభిన్న పరితనమునుఁబ్రకటించుచుండెడివి. ఒకయా
పణమునందు విచిత్రాకృతులచే సంకీర్ణచితములైన దంత
పునఁ నూను లచ్చెరువునుఁ బుట్టించుచుండెడివి. ఒకప్రదే
శమునందు జల్తారుబుటెదారుపనితో విచిత్రముగఁ గట్ట
బడిన కంచుకాంబరము లమందానందంబుఁ బుట్టించుచుం
డెడివి. ఒకచోట సరిగవనితో నతివిచిత్రముగా కట్టబడిన
పాదరక్షలు సహితమానగరవైభవమునకు నిదర్శనముగా
నుండెడివి. ఆనగరవతంతము నకలసంపదల కాకరముగ
నుండెడివనుట కొకనాదిష్టా కొల్లగొనిపోయిన 120 కో
ట్లద్రవ్యమును నెనులసింహాసనమును జాలియున్నది. లో
కవిఖ్యాతులైన తిప్పికారులకును, చిత్రకారులకును, స్వర్ణ
కారులకును వాస్తవముగ నుండినటుటకు మాహాజహా
నుని సుందరమందెకములును, హయూర సింహాసనమును
ప్రక్కప్రక్కదూరములు. డిల్లీవర్తకు లిపు డితరప్రాంత
జ్వలకులకలఁ బరదేశవస్తు వ్యాపారమువలన ధనమునా
ర్జించుచున్నారు. కాని గతడికంబునమానమునందు చాం
దినీచాకులొక పెండిసామానులను, బుటెదారుపత్త్రముల
ను, మిఠుపునామానులనుఁ జూచినవారలకు బాహిరడిల్లీ
వైభవము కనెగతంబగుచు హైదరాబాద్ నైపుణ్యము
నన్బట్టెను. కనెంచలేదను నమ్మకమేగ్పడగలదు.

రాశికి హసీదు.

ఇ చాందినీచాకనకు తూర్పుభాగము నందున్నది.
దాని ప్రాముఖ్యతకు కారణము నాదిష్టా ఘోరకృత్యము
కాని మిది సహజాందర్యముగాదు. నాదిష్టాడిల్లీనగ
రవాసులను స్త్రీలనకఁ బురుషులనకఁ బెద్దలనకఁ బిన్నుల
నక నొక్కపెట్టిన జంపుటకు సేనకాజ్ఞానిచ్చి యీయసీదు
మీద కెక్కికూర్చుని ఘోరవధనుజూచుచు సంతసించెనట.

జినాతుల్ హసీదు.

ఇది ఖైరంగజేబుకూతురు జినాతుల్ నిస్సాబీగ
ముచేతను 1700లో గట్టించబడినది. ఈరాకుమారి బ్ర
హ్మచారిణిగానుండెను. ఈయసీదు యమునానదీతీరమున
కోటప్రక్కనున్నది. మసీదు 14 అడుగులయెత్తునల వీర

ముమీదను గట్టబడి 150 అడుగులు పొడవును 60 అడు
గులవెడఁ బునుగలిగియున్నది. మసీదుముందుప్రాంగణము
ను తటాకమును గలవు. మధ్యకలశము 37 ప్రక్కకలశ
ములు 30 అడుగుల యెత్తుగలిగియున్నవి. ఈమసీదు
ఎర్రరాతితోఁ గట్టబడినది. సిపాయిల కీరుగుబాటు సమ
యమునను పిమ్మటను నిద్రించిపోయెను కల మూర్ఖత్వము
నకుబలియై నిధిలావస్థలోనున్నది. ఈమసీదు జూమాను
సీదు డిల్లీయందు సందర్శించదగిన ముగ్ధములని కన్నెం
గుహాముగాదు ప్రాసయియున్నది.

నిగమబోధ ఘట్టము.

ఇపుడు నిగమబోధఘాట్ అరు ప్రదేశమునందు
ద్వాపరమునందు ధర్మజుడు రాజనూయాధ్వరమునుఁ జేరి
నాడనియును దానికనమోక్షమునందున్న నీలిచిత్రమును
చోటకు ధర్మజుడు దేవభంబునుఁ బ్రతిష్ఠించెననియును
పురాణప్రతీతిగలదు. ఇప్పటిదేవభంబును వాహారాష్ట్రము
గట్టిచారని కన్నెంగుహాముగాది యుచ్చప్రాంతము.

హుమై గానము.

ఫాదుమాల కాలమునందు చంద్రవర్తికొలుపు
లోనున్న రాజులగుడారము లుండెడివనియును నశ్వపరీ
క్షకు డశ్వములం బరీక్షించుచుండెడి వాడనియును బిన్ని
యరు వ్రాసియున్నాడు. ఈమైదానమునందు శ్రీసప్తమ
ఎవ్వర్డు స్మరణచిహ్నమునకుశంకస్థానము శ్రీపంచమజార్జి
రాజేంద్రునిచేఁజేయబడినది. దీనిపటము 48పుటలొకలదు.

సాలిమ్ గఢ.

ఈకోట మహ్మదాదుకైన సలీంపాచే 1546లో య
మునానది జలమధ్యంబుననుండెడి లంకమీదను గట్టబడిన
ది. 1552లో నీకోటను ముగించుటకుఁబూర్వము సలీం
పా పరలోకమునకేగెను. ఈకోటప్రక్కను ఈస్టిండియా
రైలుకంపెనీచే యమునానదిమీదనుఁ గట్టబడినవంతెనగ
లదు. 2640 అడుగుల పొడవైన ఈవంతెనకుకూ, 16,60,
355 వ్యయమైనది. శ్రీపంచమజార్జి చక్రవర్తి సలింగభగో
టగుండా డిల్లీనగరములోఁ బ్రవేశించిరి. ఈదుర్గమిపుడు
పాడుపడియున్నది.

కాలా మనీదు.

ఇది 1836నందు ఫిరోజుహావలన గట్టింపబడి ఫిరోజుబాదు సగరమునందుండెడిది. దీనియందు మిగిలిన మనీదులందుండు చెక్కడపునలుగాని చిత్రనిర్మాణములుగానిలేవు. ఇదిసామాన్యమైన నల్లరాతితోఁ గట్టబడి నహజసాందర్యమును గలిగియున్నది. ఈమనీదునకు గోపురములుగాని శిఖరములుగానిలేవు. దానిప్రాచీనత్వమే దానిప్రసిద్ధికిఁగారణము. దీనిపొడవు 71అడుగులు వెడలుపు 41 అడుగులు భూమట్టమునుండి ఎత్తు 66 అడుగులు. ఇంకను జూడదగిన సుందరప్రదేశము లనేకములుగలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతటితో విరమించి సుప్రసిద్ధమైనజామామసీదుయొక్క నిర్మాణము విచారణీయము.

జామామసీదు.

సాందర్యరాసియైన తాజమహలునకును, నిండ్రనభానదృశ్యంబైన దివానిఖానునకును, రిరువమానంబైన మయూరసింహాసనంబు కును నిర్మాత, మందిరనిర్మాతలగు రాజువహాజహానుచక్రవర్తి జామామసీదుకుఁ గట్టించెను. ప్రప్రథమమున మనుజుల శిల్పికళాదక్షత్వము దేవాశాసనిర్మాణమునకై విసియోగింపఁబడుచుండెడిది. హిందూజేనంబులు, బౌద్ధవిహారంబులు, మహమ్మదీయ మసీదులు, క్రైస్తవప్రార్థనామందిరంబులు పరివృత్త శిల్పికచనానైపుణ్యంబునకు నిదర్శనంబులుగానున్నవి. దివ్యాంతఃపురంబులందును వైత్యనిర్మాణంబులందును సయిత మితికళానైపుణ్యంబుప్రదర్శింపఁ బడుచున్నది. ఈకాలంబునజహానపయోగమందిరంబులం దీనైపుణ్యంబు విశేషంబుగఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. డిల్లీయందు మాహాజహాను నిర్మితంబులైన యనేకమందిరంబులు శిథిలావస్థయందున్ననుజామామసీదు మంచిస్థితియందున్నది. మహమ్మదీయలుండు స్థలములందు ప్రార్థనకై సామాన్యముగ మసీదులుండును. వాటియందు విశేషభాగము జామామసీదులందుండెను. ఆ మసీదులలో సుందరతరమైనది డిల్లీయందలి జామామసీదు.

ఈమసీదునిర్మాణము 1644లో సారంభమై 1650లో జూలభాగము సిద్ధమై 1658లో సంపూర్ణమొందినది.

మొదటియూరే-క్షలో ననుదినము 5000 పనివాండ్లు పనిఁజేయుచుండిరనియును పదిలక్షలు రూప్యములు వ్యయము చేయబడినవనియును మసీదునందలి భావనంబులందు ప్రాయంబజినది. ఈమందిరనిర్మాణము పూర్తియైన వత్సరంబుననే ఔరంగజేబు తండ్రిని కారాగృహవాసునింజేసి సింహాసనంబునధిస్థించెను. “భోగ్లాపహాద్” అనుకొండగుట్టచదునుచేయబడి మసీదు దానిమీదనుఁ గట్టబడినది. గుట్టయొక్క వికారాకృతిని మరుగుపరచుటకఁ గ్రంథిభాగమంతయును గొప్పచదరపురాళ్ళచేతనుఁ జాట్టునుగప్పఁబడినది. “దీనినిర్మాణ మాగ్రాకోటయందలి మోతిమసీదువలెనున్నది. దానికంటె నిది మిక్కిలిపెద్దది. దానియందు లేని రెండుశృంగారశృంగంబు (Minaret) లిందుగఁ గవు... చూచినతోడనే పరమానందమునుఁ బుట్టించుటకై గట్టఁబడిన లోకాలంకారములైన మసీదులలో నొకటియని చెప్పవచ్చును” అని ఘనస్సనుగారు వ్రాసిరి.

మసీదువీరము 30 అడుగులయెత్తును 1400 చతురపురజముల ప్రదేశమును గలిగియున్నది. ఈమసీదుమీదను వాలుకాశిలాస్తంభములును, స్తంభోపరిభాగంబులందుఁ గృత్రిమ తోరణంబులును, తోరణంబులమీద దీక్షచతుర్రాకములును గలిగి హిందూభావంబు సంభించు? తోత్సాహు వాలియంప పైగోడతో, లియకను గలిగియున్నవి. గోకకు సంధానముగా నిక్షుణకప్పుమీదను పైర్చము పెగిదిగానియు పైగోడిగోడిలుగలవు. ఈ సముచ నాలుగు శాలంకను రివ్యులుగా మసీదమర్పబడినది. మసీదునకు నాలుగుప్రక్కలను వేదికలును షిష్యభాగంబులందు మూడుదిశలనుద్వారంబులునుగలవు. ద్వారంబులంజేరట కుత్తరంబున త్రితూర్పున కిర, దక్షిణంబున కిరీ వడికల్లగలవు. పడికల్లపును క్రయవిక్రయస్థలములుగా వాడబడుచున్నవి. తూర్పుద్వారము రాజద్వారమని పేరొందినది. చక్రవర్తులకమాత్ర మిది పూర్వము మార్గముగనుండెడిది ఇప్పుడైన నిదిమూయబడి యుండి బ్రిటిషు రాజ్యాధిపాతలును రాజప్రతినిధులును విచ్చేయునపుడుమాత్రము దెరువబడుచున్నది. మూడవద్వారములలోను నిదియెత్తయినది, సాగనయినది, ఫిరోలయినది.

ప్రాద్ధ్వారము సమానాష్టముఖములుగలమూడంత
స్తుల గోపురము. ద్వారము 60 అడుగులు వెడల్పును
50 అడుగులు మందమును 50 అడుగులు ఎత్తునుగలిగి
దుర్భేద్యముగానున్నది. ఉపరిభాగమున పట్టెబుద్ధిర్చిన
పిడిగోడ యందముగా నమర్చబడినది. పిడిగోడమీదను
ముందుభాగమున 19 ప్రక్కలకు 3 కమానులుగలవు.
ఈకమానులు సన్నరాతి స్తంభములమీద నమర్చబడినవి.
ప్రక్క ముఖకోణమునను తామ్రవాలుకాశిలానిర్మిత
మైన యష్టముఖ స్తంభమును దానిపై చలువరాతి కలశ
మును కలశాగ్రమున శ్వేతశూలమునుగలవు. ప్రతివెను
కకోణమునను మర్మరశిలా స్తంభమును తదుపరిభాగమున
శ్వేతశూల రోపేతమైన చిత్రాగ్రమును నొప్పుచున్నవి. సిం
హద్వార మొకవిశాల తోరణకృత్తిని బూర్వదిశయందు
గలదు. గర్భద్వారము సయితము తోరణకృత్తిని గలిగి
పైభాగమున మూడుదిన్నికమానలను గలిగియున్నది.
వీటిలోని మధ్యకమానుమీదను ప్రలంబవరంధ్రముగలదు.
ఆవసారా గురుపీఠముగ నుపయోగపడుచున్నది.

దక్షిణోత్తరద్వారములు శూర్యద్వారమునకన్న
చిన్నవియైనను నాకృతి నిర్మాణములయందు మూటికిని
వ్యత్యయములేదు. ఆద్వారము లనమానములైన అయిదు
ముఖములను గలిగియున్న రెండ తస్తులగోపురములు. ఈ
రెండుద్వారముల పైభాగములందును కలశములుగల
స్తంభములు పొయ్యెనుచు చిత్రాగ్రములు గల స్తంభ
ములందునుగలవు. మూడుద్వారములకును పెద్దతలుపులుగ
లవు. అరంగుళము మందముగల యిత్తడిరే కీతలుపులకు
దొడుగు లొడుగబడినది. ఇత్తడిరేకు మీదను సుందర
మైన సన్నపరితినము గలదు.

ఈద్వారములనుండి లోపలబ్రవేశించినపుడొక పె
ద్దప్రాంగణము కంటబడును. ఈమందిలి తామ్రవాలు
కాశిలచేత చొకములుగా గిప్పబడి మధ్యభాగమునందు
40 అడుగులు పొడవును 36 అడుగులు వెడల్పును గల
చలువరాతికోలనును గలిగియున్నది. కొనుచుందలి భా
రాయంత్రములిపుడు చెడిపోయినవి. ద్వారముల కిరుపా
ర్శ్వంబులందును ప్రాంగణంబునకు మూడువైపులను దై

నోపాననకైగదులుగలవు. ఇట్టిగదులు శూర్యద్వారము
నకు రెండుప్రక్కలను 15 చొప్పునను నుత్తరదక్షిణద్వార
ములకు రెండుప్రక్కలను 17 చొప్పుననుగలవు. ఉత్తర
భాగమందొక విచిత్రప్రదేశమునందు బవిత్రములైన మహా
ఘృదు దేవదూతయొక్క స్మరణచిహ్నము లత్యంతశ్రద్ధ
తోఁ గాపాడబడుచున్నవి. “కొరానుయొక్క 28వ అ
ధ్యాయము. ఇదిమహమ్మదుయొక్క అల్లుడైన అలిచేవా
యబడినది. కొరానుయందలి 15వ యధ్యాయము. ఇది
మహమ్మదు మచుచుడైన హుస్సేనుచే వ్రాయబడినది.
మహమ్మదుగర్హించిన పాదరక్ష. (కఫీషురుబారక్.) మహా
మ్మదుగడ్డమునందలి తామ్రకేశము(మూయిమబారక్.)
మహమ్మదుమర్మరశిలాపాదాంకము’ ఈపవిత్రచిహ్నము
లు మొగలు వంశజులకు మూలపురుషుండైన తైమూరు
చేమికిరాను 5 తీసుకొని రాబడినవని ప్రతీతిగలదు. మ
సీదుయొక్క నాలుగు మూలలందును పైభాగములందు
ను గుమ్మరాకారము గల చలువరాతిదప్పరములుగలవు.
కలశాగ్రములకు స్వర్ణచండిత తామ్రశిఖరములుప్రకా
శించుచున్నవి.

పశ్చిమదిశను మసీదునకు ముఖ్యంగామైన గర్భ
మందిరముగలదు. ఆగర్భాగారము 261 అడుగుల పొడ
వును 90 అడుగుల వెడల్పునుగలిగి 5 అడుగుల యెత్తు
పీఠము నలంకరించుచున్నది. గర్భాగారప్రవేశమున కొక
గొప్పద్వారమునుబోలిన మార్గము మధ్యభాగమునను
రెండుప్రక్కలకు కమానులుగల పంచద్వారములును గల
వు. మధ్యద్వారమున కిగుపార్శ్వంబులందును మంటపకల
శశిఖరోపేత స్తంభములుగలవు. ద్వారమునకుమధ్యప్రదేశ
మున వేదిక లును నుపరిభాగమున పట్టెబుద్ధిర్చిన పిడిగో
డమునుగలదు గర్భాగారమునందొక మధ్యశాలయును
రెండుపార్శ్వశాలలునుగలవు. వీటికి వృత్తభాగమున సప్త
శాలలుగలవు. ప్రతిశాలయందును వెనుకగోడనుందు మి
హ్రాబును ముందుభాగమున తోరణబద్ధ ప్రవేశమార్గము
నుగలవు. రెండుచివరలందును శాలలకును బహిర్భాగము
లునుగలవు. అంతర్నిత్యముఖములు మూడుడుగుల యెత్తు
గల మర్మరశిలా నిర్మితకీతములే నలంకరింపబడినవి.

The Marquis of Crewe.

The Marchioness of Crewe.

క్రూ ప్రభువు. హిందూ దేశపు మంత్రి.

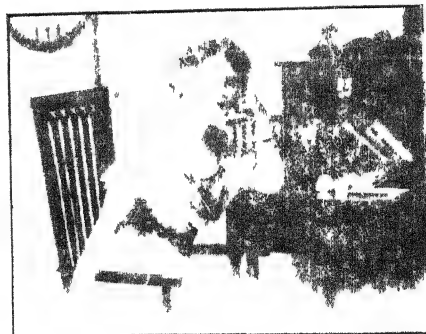
His Excellency Sir George Clarke.
Governor of Bombay.

సర్ జార్జి క్లార్కుగారు
బొంబాయి గవర్నరు.

క్రూ లెఫ్టింటి.

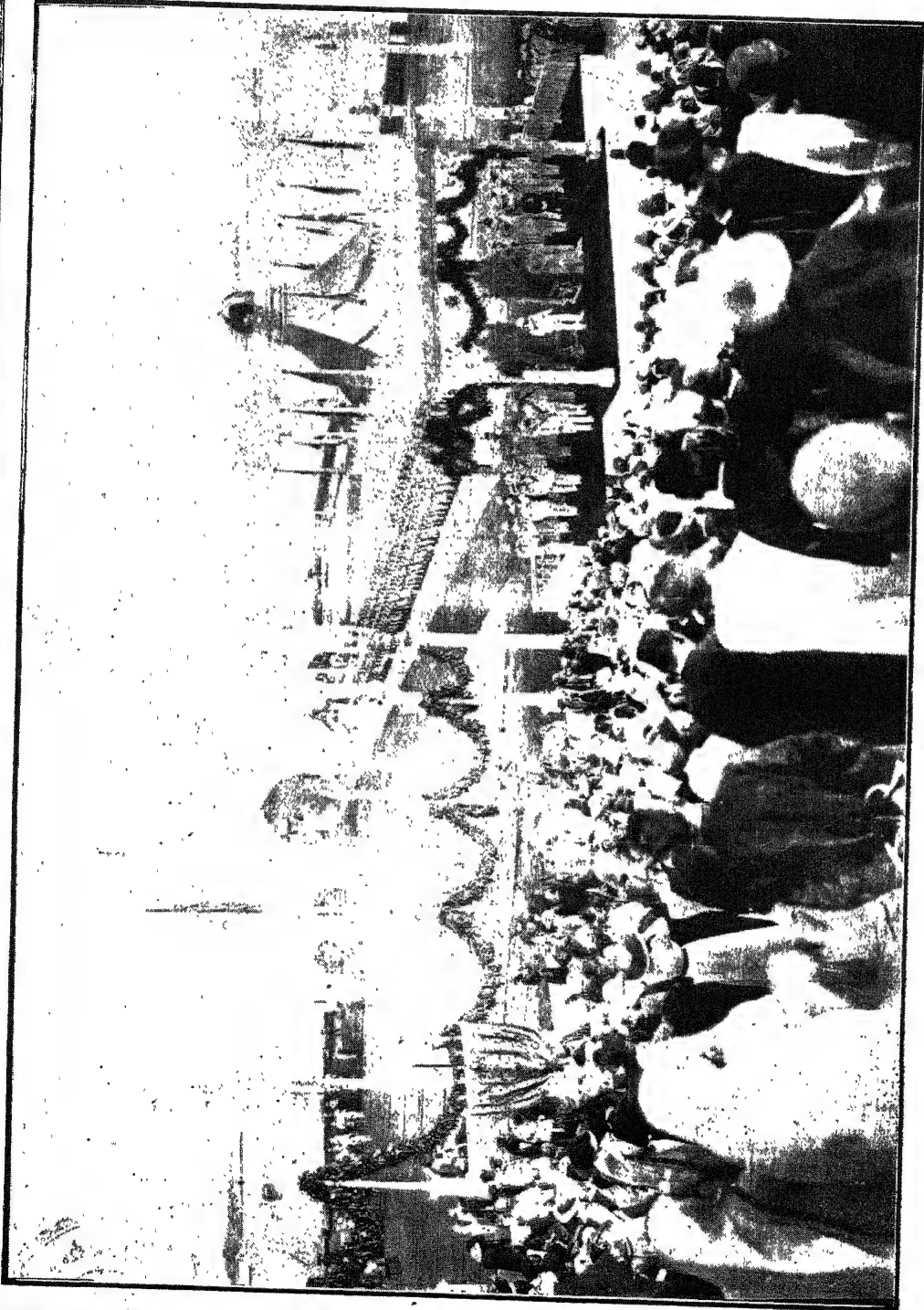
Her Excellency Lady Clarke.

క్లార్కు దొరసానిగారు.
బొంబాయి గవర్నరుగారి భార్య

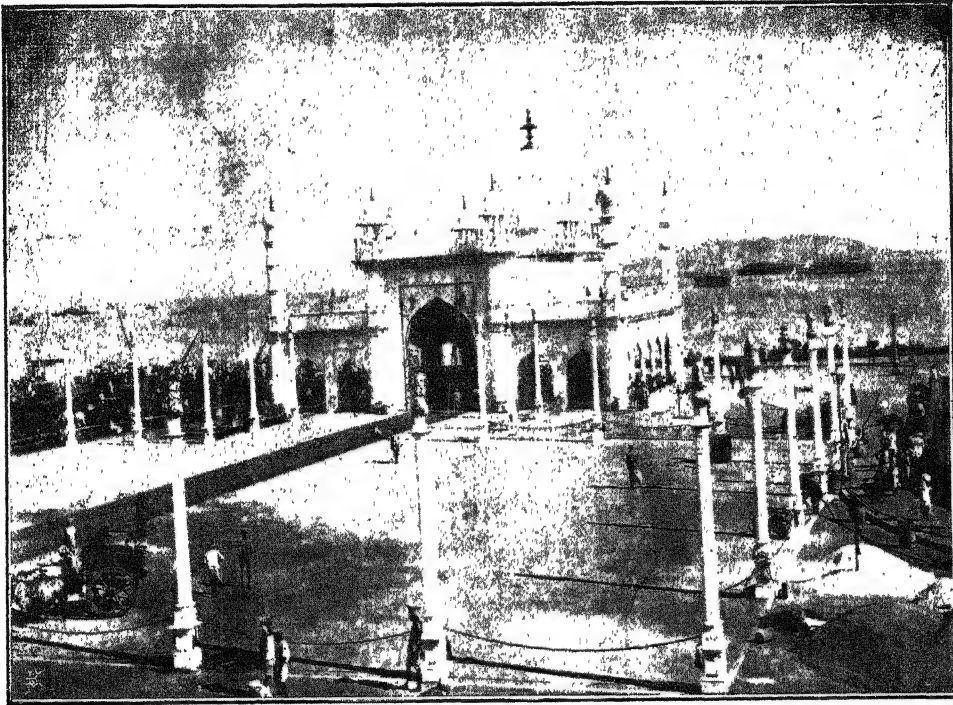
Sir P'herozeshah Mehta reading the Address at the Apollo Bundur.

బొంబాయి పురపాలన సంఘమువారి స్వాగత ప్రత్యక్షమున సర్ ఫిరోజీషా మెహతాచార్యులు.

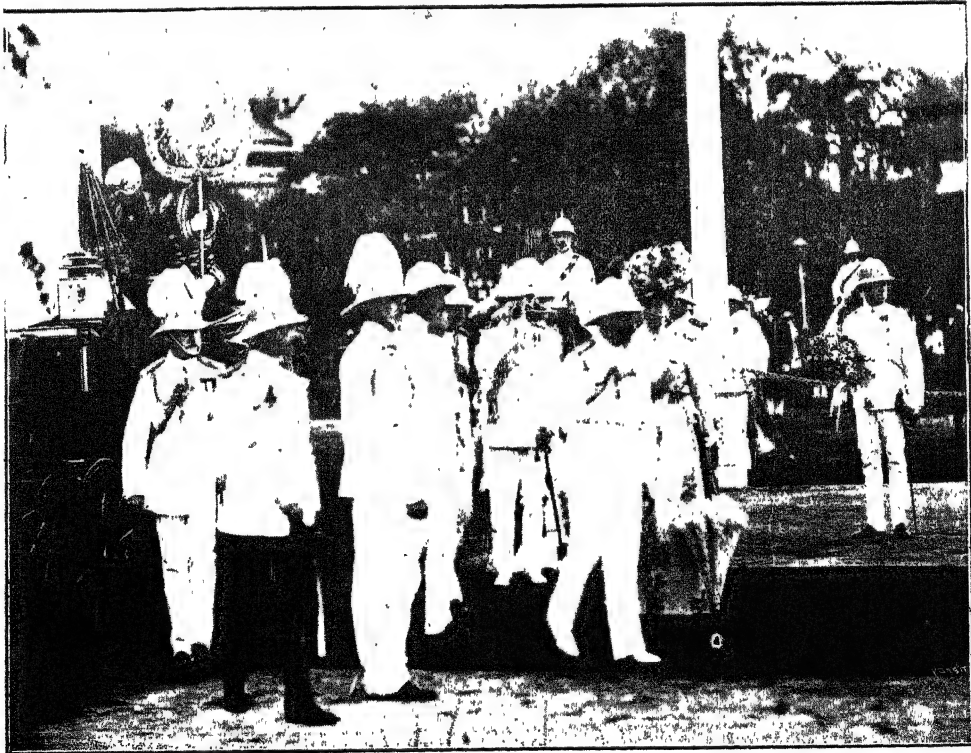

The Pavillion at the Apollo Bunder.

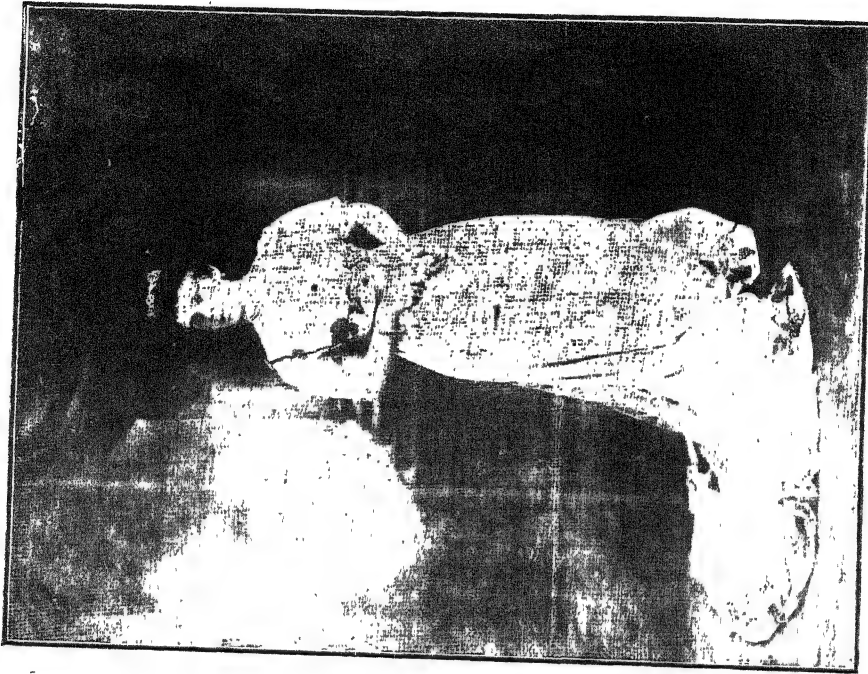
బొంబాయి అప్పోల్ బందరులో శ్రీరాజదంపతులు దిగుటకయి కట్టబడిన మందిరము.

Their Majesties starting for the State entry into Bombay City.

శ్రీరాజదంపతులు అప్పోల్ బందరునుండి బొంబాయి నగర సందర్శనమునకు బయలు దేరుట.

Her Excellency Lady Carmichael.

కార్మియా లెడీ ప్రభుణి.

His Excellency Lord Carmichael, Governor of Madras.

కార్మియా లెడ్ ప్రభువు, చెన్నై లురి గవర్నరు.

యారుచేయబడుచున్నది. ఈసామానులు ఉద్ధృతిత చిత్రములతోను కేళావిన్యాసంబులతోను రమణీయంబుగనుండును. ఒకటిరెండు దుకాణములందుఁ బదిలక్షలరూప్యములవియవగల సామానులుగలవు. ఆదుకాణదారు లీనిర్మాణనైపుణ్యమును గోవ్యముగ నుంచుచున్నారు. కట్టిలేని మందిజలతాపచట సిద్ధమునే ముబడుచున్నది. జలతారును జేయువాండు) పట్టణ పారిశుధ్యసంఘమునకు సంవత్సరమునకు రూ. 25,000ల నిచ్చి కలితీలేని జరి తయారుచేయుటకు దగిన కట్టుబాటులను వారిచే జేయించుచున్నారు. అందువలననే ప్రిక్షరీకలితీలేనిదని ప్రసిద్ధికెక్కినది.

నూతనముగ దూదిమంత్రాలయములు, పిండియంత్రాలయములు, సర్కరయంత్రాలయములు, లోహయంత్రాలయములు, బిస్కాఫులనుజేయు శాలలుస్థాపించబడినవి. కొద్దిపాత్రమలనేకములు నూతనముగ స్థాపితములైనవి. ఉత్తరమునుండి ప్రాప్తయ్యిచుదిశలకు వ్యాపారమును నడుపుచున్నది మధ్యరంగుగానున్నది. హిందూ దేశములోని ముఖ్యధనాగారములకు శాఖలిచ్చుటగలవు. ఇచ్చటివర్తకులు దూరదేశములతో వ్యాపారములను నడపుటకు సామర్థ్యమును గలిగియున్నారు. కాలక్రమమున నీపట్టణమభివృద్ధిని జెంచ ననుటకు శుభసూచన లనేకములుగలవు.

జిల్లినగరవృత్తాంత మింద్రప్రస్థుర నిర్మాణముతో నారంభమయినది. పాండవులపిమ్మట యాదవులు, తోమరులు, చోళానులును జిల్ల మంచుబాలించిరి. పుష్కరాజు హిందూపాలకులలో గడపటిరాజు. ఆరాజేంద్రుడు ప్రాచీన జిల్లినగరమునందు దివ్యమందిరంబు ను జేపఱింబులకు గట్టించెను. జిల్లినగరమునందు 1206-1288 వరకు బానిసరాజులు పాలించుచుండిరి. వారికాలమునందు కుతుబుమీనారు, కుతుబు-ఉర్-ఇస్లాము మొదలగు స్మారకమందిరంబులు గట్టబడినవి. ప్లవంశజులు 1289-1321 వరకు బాలించిరి. అలారుద్దీనుజల్దీ హిందూశీవాలయంబులను విధ్వంసమునకు ముగియుచు మందిరములను కోటలనుగట్టించెను. తుఘలకువంశజులు 1321-1412 వరకు జిల్లీకీరాజులుగనుండిరి. దుర్ఘాశిఖామహేంద్రున మహమ్మదు తుఘలకును సన్మార్గప్రవర్తకుడైన ఫిరోజుచు

యును నీవంశజులు. వారికాలమునందు తుఘలకాబాదు ఫిరోజుబాదులు గట్టబడినవి. అశోకస్తంభము లాకాలమున జిల్లినగరమునకుఁ జేర్చబడినవి. 1309లో తైమురు జిల్లీనిబట్టుకొని లక్షలమందిజనులను స్వర్ణేతుకముగా జంపించెను. పిమ్మటను 1412-1478వరకు సయ్యదులు పాలించిరి. వారికాలమునందు జిల్లీ మిక్కిలి హిస్సాస్థితిలో నుంకినది, అనంతరము 1478-1526 వరకు లోడీలుపాలించిరి. వారికాలములోషెర్షాహిస్తింపబడినది. పిమ్మట రాజధాని యాగ్రానగరమునకు మార్చబడెను. మొగలు సామ్రాజ్య నిర్మాణకుడు బేబరు 1526 నందు లోడీలకు జలనోడించి మహమ్మదీయు సామ్రాజ్యాధిపత్యమును వహించెను. బేబరుమరణానంతరము హుమాయునురాజు ధారిని 1530లో జిల్లీకిమార్చెను. అక్బరు ఆహంగీరుకు కాలముగో 1556 మొదల 1.27 వఱకు మొగలాయిచక్రవర్తులకు ఆగ్రా రాజధానియైయుండెను. షహాహనుకాలమునందు 1857 వఱకు మొగలుసామ్రాజ్యమునకు జిల్లీ రాజధానిగానుండినది. మహారాష్ట్ర సేనాధిపతి బాజీరావు 1786 నందు దీనినిముట్టడించి 18,00,000 రూప్యములను ప్రయత్నాద్రికై స్వీకరించెను. పారసీక దేశపు రాజైన నావిర్షా 1789లో మొగలు రాజుడిచి జిల్లీప్రజలను ఘోర హత్యలకు పాలుచేసి మహూరసింహాసనమును నూనతోట్లరూప్యములకు కొల్లగొనిపోయెను. మహారాష్ట్రనాయకుడు సదాశివరావు 1759లో జిల్లీరాక్రమించుకొని రాజాంగీకృతిముతో విలువలను నొడుకొనిపోయెను. ఆఫ్ఘనుదేశస్థుడు అహమ్మదుషా 1759లో జిల్లీరాక్రమించుకొని ధనమును కొల్లగొనిపోయెను. ఆంగ్లేయులు 1857లో సెప్రాచీన నగరము నాక్రమించుకొనిన విధమునేరొకచోటఁ జెలువబడినది. ఆయాక్రమణముతో ను మహమ్మదీయసామ్రాజ్య మంతమునొక యాంగ్లేయు సామ్రాజ్యము స్థాపించబడినది.

జాన్సగరము, (నూతనజిల్లీ)

జిల్లినగరనామ మాత్రాంతమునందు నిర్మింపబడిన పట్టణములకన్నింటికిని జెల్లచున్నను బ్రతిపట్టణమునకును బ్రత్యేకనామము కలదని చరిత్రమునలని విశదముగు

చున్నది. పూర్వమునుండియు డిల్లీ శ్వరులు సామ్రాజ్యాధీశులుగా నెన్నబడు చుండెడివారు. బ్రిటిషు పరిపాలకుల కింతవరకుఁ గలకత్తా రాజధానిగనుండెడిది. పూర్వాచారముననుసరించి యిప్పుడుతిరిగి డిల్లీ రాజధానిగా జేయబడినది. శ్రీ పంచమజార్జి చక్రవర్తి డిల్లీనగరమునందు మహావైభవముతో సామ్రాజ్యాభిషిక్తులైరి. రాజధాని నిచటికి మార్పించిరి. నూతననగరమునకు శంఖ స్థాపనముచుజేసిరి. ఈకారణంబులవలన నూతన డిల్లీనగరమును జార్జీనగరమనుట నమంజనముగానుండును.

డిల్లీ నగరము దేశమునకు నడుమనున్నది. అన్ని ప్రదేశముల నుండియును రాకపోకలకు దగిన రయిలుమార్గములు గలవు. బొంబయికి 982, కలకత్తాకు 956, కరాచికి 907, ఛెన్నైకు 1100 మైళ్ళ దూరమున గలదు. ఇది సిన్ధూనగరమునకు నమీషముననున్నది. శీతోష్ణస్థితి దుర్భరముగాదు. నిశాలమైన మైదానము గలదు. చురనిర్మాణమునకు దగిన సాధనసంపత్తి నమీషమునగలదు. నగరచరిత్రము ధర్మనిరతుడైన ద్రౌగ్ధరాజుతో నారంభమగుచున్నది. హిందూమహమ్మదీయ రాజ్యముల కిది చిరకాలము రాజధానిగనుండెను. బాగుగ విమర్శించు

ఓనవారల కేనగరమే హిందూసామ్రాజ్యమున కనుకూలమైన రాజధానియని తోచుట నహాము.

ప్రాచీన ప్రస్తుత నవీన డిల్లీనగరములు 12 మైళ్ళ పొడవును 5 మైలుల వెడల్పునుగల ప్రదేశము నాక్రమించుకొనుచున్నవి. ఇంద్రప్రస్థము ప్రజాపాలకులకు ధర్మానుష్ఠానమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుచున్నది. అశోక స్తంభము ప్రాచీనహిందూవిజ్ఞానమును స్మరణకు దెచ్చుచున్నది. పృథ్వీరాజదుర్గము రాజపుత్రవీరుల దేశమతాభిమానమును బ్రకటింపుచున్నది. కుతుబుమీనారు ధర్మపరిపాలనమునకు ధ్వజమువలె వెలయుచున్నది. మహాపురుషులసమాధులు పవిత్రజీవన ఫలమునకు నిదర్శనముగావున్నవి. తామ్రదుర్గమునందలి శిథిలమందిరములు ప్రపంచవైభవముల యస్థిరతను వ్యక్తీకరించుచున్నవి. నూతనస్థాపితములైన దూనియంత్రాలయములు దేశసంపదల కనుకూలములైన పరిశ్రమావలంబనమునఁ బురికొల్పుచున్నవి. సాధుసంపన్నుడైన శ్రీ పంచమజార్జి చక్రవర్తివలన స్థాపించబడిన జార్జీనగరము నగరరాజ్యమై హిందూసామ్రాజ్యాభివృద్ధికి దోడ్పడునది.

* మిహాబు మసీదులందుఁ బశ్చిమ దిశలందు గోడలయం దమర్చబడెడి యొక పవిత్రస్థలము.

అమృతాంజనము నెప్పులకు దివ్యామృతము.

అమృతాంజనమునకు సాటియైన ప్రళస్తాంజనము వేరొకటిలేదు.

వేలసీసాల విక్రయము. పెద్దడాక్టరులు సయితము అమృతాంజనమును వాడుచున్నారు.

డిల్లీ దర్బారు.

డిల్లీ ప్రాచీన నగరరాజము. ఇచ్చోటు రాజ్యాభిషేచన ప్రక్రియల సనేకముల వీక్షించినది. ధర్మరాజు రాజ్యాభిషేక మహోత్సవంబటి రమణీయంబుగ భారతంబున వర్ణింపఁబడినది. పుణ్యరాజు వైభవంబటి విచిత్రముగఁ జంద్రసాయందు వ్రాయఁబడినది. ప్రథమ మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యంబుల ప్రాభవంబటి విపులంబుగ ఇబ్న్ బటూటు మొదలగు లేఖకులచే నిరూపింపఁబడినది. మొగలుల సామ్రాజ్య సాధాగ్యంబు మహమ్మదీయాంక్లేయ చరిత్రకారులచే నతిజాగ్రత్తతో వ్యక్తీకరింపఁబడినది. డిల్లీ యందు రాజ్యభారమును వహించిన రాజులు నూర్గురుండవచ్చును. దర్బారు పదము మహమ్మదీయ పాలనము నుండి వాడుకకు వచ్చినది. ఆంగ్లేయులచే నీపదము రాజకీయసభల కుపయోగింపఁబడుచున్నది. మండలాధిపతి బిరుదముల సంస్కారార్థమై చేయునభి దర్బారనంబడుచున్నది. రాష్ట్రపాలకు లీసంస్కారార్థమైచేయు సభలును దర్బారులనంబడుచున్నవి. సామ్రాజ్యాభిషేచన మహోత్సవమును దర్బారనంబడుచున్నది. ఈపదప్రయోగమును నియమించుట యచితము.

బ్రిటిషుసామ్రాజ్య మారంభమైరవిదవ రెండు దర్బారులు జరిగినవి. మొదటిది లిట్టనుప్రభువు కాలము నందు బేకన్సుఫీట్లు ప్రభువుగారి ప్రోత్సాహమున జరిగినది. ఐర్లీరియా రాణి 1877 లో హిందూ దేశ సామ్రాజ్యగా నభిషిక్తయై మహారాణి బిరుదమును ఁహించెను. రెండవది కర్జన్సుప్రభువు కాలమునందు జరిగినది. అవుడు శాంతిస్థాపకుడని ప్రఖ్యాతినిఁ బడసిన శ్రీ నర్తమ ఎడ్వర్డు ప్రభువు చక్రవర్తి పదవి నధిష్ఠించెను. ఈరెండు దర్బారులతి వైభవముతో జరుపఁబడినవి. ఆరెండు దర్బారులందును రాజవిహ్నములైన గజముల నూరేగింపునకై రాజ్యాధికారులును సన్ఘానాధీశులును వాడిరి. మూడవ దర్బారునం దేనుగులపరూషములైనను దీనికి సాటియైన దర్బారు డిల్లీయందేకాక మరెచ్చటను జరుపఁబడలేదనవలసియున్నది.

మూడవ డిల్లీ దర్బారు.

భరతఖండ చారిత్రమునందు 1911 మార్చి 22 తేది ఒక సుదినము. ఆసుదినంబున డిల్లీ నగరంబునందు స్వయముగ రాజ్యాభిషిక్తులగుటకుగల రాజసంకల్పము ప్రకటింపఁబడినది. డిశంబరు 12 వ తేది నీమహోత్సవము జరుపుటకు నిశ్చయింపఁబడినది. రాజును 'వారి సదుద్యమమునుండి మరల్పుటకు బంధుమిత్రాదులు యత్నించిరి. ధీనులు కృతనిశ్చయమునుఁ బరిత్యజింపరుగాదా! నవంబరు మాసాదిని వానగాలి వీచుచుండగా శ్రీరాజదంపతులు పరివారయుతముగా మెదీనా పొగయోడయందు బయనమైరి. సర్ కాలిక్ కప్పెలుగారి యాధిపత్యముక్రిందను నాలుగు యుద్ధనావలా నావ ననుగమించినవి. నవంబరు 13 న జిబ్రల్టరును 27 న ఏడెనును జేరిరి. డిశంబరు రెండవతేదిని హిందూ దేశమునకు సింహద్వారమైన బొంబయినగరమునుఁ జేరిరి.

బొంబయి స్వాతంత్ర్యము.

శ్రీరాజదంపతుల కనురూపంబైన స్వాగతంబునొనంగుట కానగరంబునం దత్యంత శ్రద్ధతోఁ దగిన ఏర్పాటులు సేయఁబడినవి. అపోలోబందరు యొడ్డున చాజదంపతులు దిగుచోటను తాజమందిరమును బోలిన యొకశాల నిర్మింపఁబడినది. దాని చిత్రపటము 7 ఫుట్లలోగలదు. దానికెదుటను 200 గజముల దూరమున రాజదంపతులకు స్వాగతంబు నొనంగుటకై 3000 జనులు కూర్చుండుటకుఁ దగిన యర్థచంద్రాకృతిని గలిగిన రంగము నిర్మింపఁబడినది. మఖ్యపీఠులందు రెండు పార్శ్వంబులందును 10 గజముల కొకటివంతున కలశాలంకృత ధవళస్తంభములు వరుసగా నిలువ బడినవి. ఈస్తంభములు కృత్రిమ కును మదామములతోను, పలురంగుల పతాకములతోను, సుందరతరంబుగ నలంకరింపఁబడినవి. మార్గమధ్యప్రదేశమున నచ్చటచ్చట స్వాగత తోరణంబు లమర్చబడినవి. ఈతోరణంబులు జెండాలతోను పూదండలతోను, చిత్రదీపము

లతోను సింగారింపబడి చిత్రమందిరములనుఁ బోలియుం
డినవి. మొదటి స్వాగతతోరణము మహమ్మదీయ శిల్ప
కళావైఖరిని అపొలొబందరుబాటకెదుటను రెండవదికస్పిరి
యా శిల్పకళారీతిని నున్నత న్యాయమందిరమున కెదుట
ను నిర్మింపబడినవి. ఇట్టితోరణంబు లనేకము లచ్చటచ్చ
టఁ గట్టఁబడినవి. వాటిలో దూదితోరణము ముఖ్యమైన
ది. బొంబాయి సంపదలకు మూలమును దాని ముఖ్యపరి
శ్రమ కాధారభూతమునైన దూదిబస్తాలతో నిది కట్ట
బడినది. 2000 దూదిబస్తాలు దీనికై వాడబడినవి. ఈ
మూడు తోరణముల పటము 41 పుటలోగలదు.

సుందర మందిరములును, చిత్రవర్ణాలంకారములు
ను, చక్కటి మెరుపుశీవములును హారస్థిపీఠ కనిర్వచనీ
యమైన శోభను గలిగించినవి. రాత్రులందు విద్యుద్దీప
రాజులసంఖ్యాకంబులైన తారకాగణంబులు స్వస్థానంబు
లం బరిత్యజించి రాజదంపతులకు స్వాగతంబు నొసంగుట
కు దివ్యప్రాసాదోపరి భాగంబులందు నివాసంబులుం
కొనినటులు తోచుచుండెను. ముఖ్యమందిరముల మీది
ను వెలిగింపబడిన తెల్ల మెఱుపుదీపపు వరసలు వజ్రతో
రణములను, యెండిపపు పంక్తులు కెంపులతోరణముల
ను, పచ్చదీపపురారులు పచ్చలతోరణములను లోలి కడు
రవ్వంబుగ నొప్పుచుండెను.

మెదినా పొగయోడ దీశంబు 2 వ తేదీ 10
గంటలకు బొంబాయి చేవును జేరినది చక్రవర్తిని గవర్నరు
జనరలు గవర్నరు పొగయోడయందు నందర్పించిరి. సా
యంత్రి నాలుగుగంటల వేళను రాజదంపతులు పరివార
సమేతముగ నొడ్డునకువచ్చిరి. మెదినాపొగయోడను దా
నినుండి దిగుటకు దెబ్బపు రెండుపటములు 1 పుటలో
గలవు.

రాజదంపతు లొడ్డునకువచ్చినపుడు రాష్ట్రపతినిగి,
సెనాధిపతి, మరాఠీపతి మొదలగు ప్రముఖులు వారిలకు
స్వాగతంబునొసంగి వారికై నిర్మింపబడిన మంటపమున
కుఁ దోడ్కొని తెచ్చిరి. జను లేకగ్రీవముగ మహామ
హులకు స్వాగతంబొసంగిరి. నగర పారిషిష్టనంధూధ్య
తుడు సర్ ఫిరోజిసా మెహతా గంభీరోచ్చస్వరమఃతో

బ్రజలపక్షమున శ్రీవాణికి స్వాగతంబునొసంగి యాస్వాగ
త పత్రంబు నొక వెండిపెట్టెయందుంచి శ్రీవాణికి దానీని
నమర్పించెను. దీనిపటము 21 పుటయందుం గలదు. ఈ
రండమును స్వీకరించి వందనంబుల నర్పించుచు శ్రీరాజేం
దుగ్రిడిలులు సంభాషించెను:—

“నేను మీనుందరనగరమునకుఁ గ్రొత్తవాడను
గాను. ఆరేండ్లకుఁ బూర్వమిచటికి మేము మొదటవచ్చి
పుడు మీరొసంగిన హృద్గతప్రేమపూరితమైన స్వాగత
విప్లవీని నుజువు రాఁగన్నది.....
నాస్రీయజనకుని మరణమువలన వంశవరంపరాత్మమే
రార్యభారమును నేను వహించవలసి వచ్చినపుడు నాసాధు
వై దవప్రజల పునస్సంస్కరము నాయభీష్టములు దొక
టిగానుండెను. ....మీరును మీపూర్వకులును
సీనారమును బ్రీతిపూసామ్రాజ్యమున కమూల్యాభరణము
లుగాఁ జేసితిరి. మీరు నాకును రాజ్యంబునొసంగిన స్వాగ
తంబునకు మనఃపూర్వకమైన వందనంబుల నర్పించుచు
న్నాడను. మాహింమాసామ్రాజ్యము మీద భవదన్య
ప్రమానుండుటకును, ఆసామ్రాజ్యప్రజలు నిరంతరము ను
ఖసంపదలఁపఁ లిగి యందుటకును మేము ప్రార్థించుచు
న్నాము.” అని శ్రీరాజేంద్రము రాజు సంభాషించెను.
అనంతా చిత్రపటము 6 పుటయందుం గలదు.

అయి గంటలకేను ప్రజలను గర్భ మిచ్చుటకై
బయలుదేరిరి. వేసవేయి జనులు రాజదంపతులనుఁ జూ
చుటకై వీధులందును పడలమీదను వేచియుండిరి. వా
రు జనుజను ధ్వనులతో నొసంగిన స్వాగతము సముద్ర
తరంగములరీతికిఁ బోవుచోను పొంగివారలినది. బడిపిల్ల
లు 30,000 మంది జెండాలను చ్చుకొని మధుకన్యగంబు
తో రాజదంపతుల నభినందించిరి. చక్రవర్తి యడుగుడుగు
కు జనులకు దలవంచి సలాములను జేయుచుండెను. శ్రీ
మేఁ నుహారాణియును సుందర మందహాసముతో జనుల
నభినందించెను. సంధ్యాసమయంబునకు శ్రీరాజదంపతులు
పొగయోడకుఁజేరిరి. ఊరేగింపు 7,44,45 పుటలలో
డనగును.

రాజదంపతులు బడిపిల్లలకు దర్శనమిచ్చుటకు 4 వ తేది ప్రాద్దున నగరమునందు బ్రవేశించిరి. మైదానమునందు 26,000 బడిపిల్లలు గూడియుండిరి. వారు మహారాష్ట్ర, ఘూర్జర, ఉద్ధూ, ఆంగ్లేయభాషలందు “దేవుడు రాజును రక్షించునుగాక” యను గీతమును బాడిరి. గుజరాతి బాలికలు గర్భస్థత్యమును జేసిరి. పిల్లలకుఫలహార భవలమూనాదు లొసంగబడెను. రాజదంపతులు ప్రాచీన బొంబయి ప్రదర్శనమును సందర్శించి పొగయోడకుఁబోయిరి. డిశంబరు 5 వ తేది రాత్రి బొంబయిని వదిలి 7 వ తేదిని ప్రాద్దున డిల్లీనగరమును రాజుగారి రైలుబండి చేరినది. దీనితో మొదటిరంగము ముగిసినది.

డిల్లీనగరమునోని ఏర్పాటులు.

దర్బారు ఏర్పాటులను జేయుటకు సంయుక్తరాష్ట్రపాలకుడు సర్ జాన్ హ్యూయెటు నియమింపబడెను. ఈ మేళాసంతుని యధ్యక్షతక్రిందను డిల్లీనగరమున కుత్తరమునందును మైదానమంతయును మహాపటకుటీపట్టణముగ మారినది. ఆప్రదేశమంతయును మంచిబాటలతోను, నీటికాలువలతోను, మెరుపుదీపములతోను నింపబడినది. ప్రతిరాష్ట్రమునకును ప్రత్యేకశిబిర మేర్పరపబడి ఆశిబిరములందు రాష్ట్రపాలకులు వారియతిధులు సకల సౌకర్యములను గలిగియుండుటకు దగినయేర్పాటులు సేయబడినవి. స్వదేశసంస్థానాధీశులు ప్రత్యేక శిబిరములను నిర్మించిరి. సంస్థానాధీశుల శిబిరములు సుందరతోరణాలంకృతంబులైలక్ష్మీనివాసంబులుగానుండినవి. నాభానవాబుశిబిరమునందలితోరణపటము 43పుటయందుగలదు. ప్రత్యేకశిబిరమునందును సభామంటపముకట్టినిర్మింపబడినది. వాటియందు రాష్ట్రపాలకులు, రాజులు, మహారాజులు, సవాములు మొదలగు శ్రీమంతులు దనువైభవసంపగలంబ్రదర్శించుచు నచ్చేరువును బుట్టించుచుండిరి. ఈ నాగరిక శిబిరంబులేకాక పైనికశిబిరంబు లనేకంబులు నిర్మింపబడినవి. అన్ని శిబిరంబులందును సూరువేల గుఱారంబులుండియుండును. సంస్థానాధీశుల శిబిరములు 120. పైనికశిబిరంబులు 200. రాష్ట్రపాలకుల వారియధికారుల శిబిరములు 70. ఈశిబిరములన్నియును 25 మైళ్ళప్ర

దేశము నాక్రమించుకొనినవి. ఆప్రదేశము రాత్నాలందు 80,000 మెఱుపుదీపములతో వెలుగుచుండెడిది. దీనింబట్టి మహాపటకుటీపట్టణమెంత పెద్దదిగాను, సుందరతరముగాను నుండినది యూహింపవగును. ఆజేరాలయొక్క యొక ప్రదేశపుచిత్రపటము 46 పుటయందు గలదు. దానింజూచి శిబిరవైశాల్యమును గుఱడరముల సంఖ్యను చదువరు లూహింపనోవుదురు.

రాజనివాసము.

రాజశిబిరము రిజ్జికి పడమటను సర్ క్యూటుగృహమునకుఁజుట్టును నిర్మింపబడినది. ఈశిబిరమంతయును సుందరోద్యావనమయముగాఁ జేయబడినది. దీనియందొక యెత్తయిన చోటను రాజసభామంటపము గట్టబడినది. దానియందు 3000 మంక్షికిదగిన యాసనములమర్పబడినవి. ఒకవైపునరాజవాసమునకుఁ దగిన పెద్దమంటపము గట్టబడినది. వేరొకదిశను భోజనశాలనిర్మింపబడినది. వెనుకభాగమున గోశాలలు పరివారజనమునకు కుడివైపునను శాలలునిర్మింపబడినవి. ఈమంటపము లేటవాలుగల మిట్టపై నిర్మింపబడి శ్వేతస్వామ పీఠాంబరములచే నలంకరింపబడి సూర్యకాంతులచేతను చిత్రచిత్రవిద్యుద్గీప్రభలచేతను దేజవిల్లుచు నపూర్వ శృంగార విలాసమునకు నిలయములుగనుండినవి. రాజగృహమున కెదుటిభాగమున రాజప్రతినిధి శిబిరము నిర్మింపబడినది. రాజశిబిరపు పటము 46 పుటయందుగలదు.

రాజదంపతుల యాగమనము.

శ్రీరాజదంపతులు సలీమఘడకోట బురుజుగండా డిల్లీకోటయందు డిశంబరు 7వ తేదిని పదిగంటలకు రైలునుండి దిగిరి. హార్డింజప్రభువును హార్డింజ ప్రభ్యుణియును రాజదంపతుల నెదుర్కొని సత్కరించి సభామంటపమునకు వారలఁదోడ్కొనిపోయిరి. శ్రీవారి రాకను దెలుపుటకుఁ గాల్పబడిన ఫిరంగులును తుపాకులును మేఘగనమువలె భయంకరముగ మ్రోగుచుండెను. రాష్ట్రపాలకులు మొదలుగాఁగల యధికారులను వృద్ధసైనికులను రాజసంభావించెను. పిమ్మటను స్వదేశ సంస్థానాధీశులను సంభావించుటకై నిర్మింపబడిన మంటపమునకు రాజద

తులు విజయముచేసిరి. సంస్థానాధీశులు దమరాజభక్తిని దెలుపుచు శ్రీజార్జిచక్రవర్తికి బ్రణామంబుల నర్పించిరి. సిక్కిముమహారాజు దనపైనన్న దివ్యమైనశాలువను రాజకాళ్యమీదను గప్పితనపట్టరాని భక్త్యుత్సాహంబులను బ్రకటించెను.

డిల్లీనగర ప్రవేశము.

నగరప్రవేశము డిల్లీద్వారమునుండి జేయటం పాదుషాలనాటినుండియును సనుశ్రుతముగా వచ్చుచున్నది. శ్రీపంచమజార్జి రాజేంద్రుడును నావాడుకరితిని డిల్లీద్వారమునుండి నగరప్రవేశమునుజేసెను. చక్రవర్తి యుత్తమయవనాశ్వమునెక్కి యుత్సవశ్రేణికి ముఖమునందుండెను. సింధియా, బికనీరు మహారాజులును రాంపురంనవాబును శ్రీవారికి నన్నిహితానుచరులుగ వారివెంటనంటియుండిరి. శ్రీమేరీ మహారాజి ఆరుగురముల బండినెక్కి రాజకుమార పటాలములచే ననుగమింపబడి చక్రవర్తి ననుమించెను. వారివెనుకను రాష్ట్రపాలకులు రక్షకపైన్యములతో బయలుదేరిరి. పిమ్మట సంస్థానాధీశులు నవరివారసేనావరివృత్తులై గౌరవానుక్రమణముగ బయలుదేరిరి. ఉత్తమసంస్థానాధీశులైన శ్రీనిజాముగారు మొదటివారుగనుండిరి. సంస్థానాధీశులలో లోకపియైన బహ్లావ మహారాజుగారు రెండవస్థానము నలంకరించిరి. దక్షిణదేశసంస్థానాధీశులలో నుక్రసిద్ధులైన మైసూరు మహారాజుగారు మూడవస్థానమునందుండిరి. కాశ్మీరమహారాజుగారు నాల్గవవారుగనుండిరి. నూర్గురు సంస్థానాధీశులీవిధమున నవరివారసేనాసమేతులై యూరేగింపునందుజేరియుండిరి. సంస్థానాధీశుల ప్రక్కను బ్రిటిషుప్రతినిధులు కూర్చుండియుండిరి. ఈయూరేగింపును జూచుటకు వేనవేలుజనులు మార్గములందుఁగూడియుండిరి. జామామసీదుప్రాంతము జననివహము గలప్రదేశములలో మొదటిది. జనవ్యాకీర్ణమైన మసీదుపటములు 48,44 పుటలందుగలవు. ఈయూరేగింపు చాందిని చౌకునందు 10 గంటల 10 నిమిషములకు బ్రవేశించి 1గంట 20నిమిషములకు నిగ్గమించినది. ఆప్రదేశమున చిత్రాంబరాలంకృతులై కూడిన జననివహంబు లతిసుందరముగనుండినవి.

ఈయుత్సవశ్రేణి 8 మైళ్ళ పొడవుండియుండును. ఈమహోత్సవ సందర్భనంబున జనించిన భావావస్థ వర్ణనాతీతము. దీనిగంభీర ఘటాటోపములను నిర్ణయించుట యసాధ్యము. సేతుశీతనగమధ్యంబునంగల సంస్థానాధీశులందరును మత్సరభావములేక నొకచోటను బ్రిటిషుసామ్రాజ్యప్రభావమునఁగూడఁగలిగిరి. సంస్థానాధీశులు చిత్రవిచిత్రములైన గుఱ్ఱపుబండ్లనెక్కిరి. వెండిబండ్లు దంతపు బండ్లు బంగారుపూతబండ్లు మొదలగు సుందర యానములు చూచుటకు ముచ్చటగానుండినవి. వివిధవేషాలంకృతులైన పైనికబ్బుండము సంస్థానాధీశుల వైభవ ప్రతాపములను బ్రకటించుచుండెను. సంస్థానాధీశుల వస్త్రాలంకరణములును, ఓరివారమును, పైన్యమును, వాద్యవిశేషంబులును హిందూదేశపు తొల్లింటివైభవమునకు సజీవనిదర్శనములుగానుండెను. బ్రిటిషుఓరిపాలకులు దేశమునందంతటను నవిచ్చిన్నమైన శాంతిని స్థాపించిరి. వారు సంస్థానాధీశులను ప్రజలను సమానదృష్టితో జూచుచున్నారు. ఈయవార సామ్రాజ్యమునకు ముఖ్యనాయకుడు శ్రీపంచమజార్జి చక్రవర్తి. ఆమహామహాదౌత యుత్తమ యవనాశ్వమునెక్కి డాబుడంబములేక ప్రజలనవ్యాజాను రాముతో నభినందించుచు నీయుత్సవశ్రేణి క్రథానిముగ బ్రసన్నపదనముతో బోవుటనుజూచిన ప్రజల హృదయంబులు భక్త్యుత్సాహభరితంబులగుట కేమింక! ఈయుత్సవశ్రేణికి రెండువైపులను 40,000 పైనికు లెడములేకుండను బారులుదీర్చి నిలవఁబడియుండిరి. పైనికులకువెనుకను వేనవేలుజనులు గుంపులుగుంపులుగాఁగూడియుండిరి. ఈగుంపులత్యుత్సాహనురాగములతో శ్రీరాజదంపతులను, రాష్ట్రాధీశులను, సంస్థానాధీశులను దీవించుచు జయజయధ్వనులతో సంభావించిరి. మహాపైన్యమునకు నాయకుడును, సంస్థానాధీశులకు సామ్రాజ్యాధీశుడును, ప్రజలకు నియమితపాలకుడును, ధర్మనిష్ఠాగరిష్ఠుడును, విశాల సామ్రాజ్యమున కేకఛత్రాధిపతియును నగు శ్రీపంచమజార్జి రాజరాజేంద్రుడు శ్రీమేరీరాజ్ఞితోఁగూడి డిల్లీనగరమునందు ప్రవేశించుట చిరకాలము హైందవులచేతను బరమానందముతో సంస్మరింపఁబడుచు హిందూదేశచరిత్రమునందీ గంభీరవృత్తాంతము నుక్రసిద్ధితి హాసముగ నుండఁగలదు.

శాసననిర్మాణ సభికుల స్వాగతము.

రాజు మిట్టమధ్యాహ్న సమయమునఁ దనశిబిరము నుజేరెను. శ్రీవారిరాకకై సామ్రాజ్యశాసన సభాసభ్యులును, సామ్రాజ్యాధికారులును, రాష్ట్రీయ శాసనసభాసభ్యులును, రాష్ట్రీయాధికారులును వేచియుండిరి. ప్రతి హారులు రాజాగమనమును బ్రకటించిరి. సామ్రాజ్యశాసన సభావ్రత్యధ్యక్షులు కారవసీయఁజిక్కినగుారు ప్రజాపక్షమున స్వాగతంబుకొనంగుచు సన్మానపత్రము నిటులు చదివిరి:— “మహామహులు ప్రపన్నులగుదురుగాక!

బ్రిటిషు హైందవులపక్షమున సామ్రాజ్యశాసన సభా సభ్యులమైన మేము సవిషయముగ హృద్గతా వ్యాజ పూర్వకంబైన స్వాగతంబును మీరాజదంపతుల కొనంగు చున్నాము. ఈవిశాలదేశమున కేకఛత్రాధిపత్యమును వహించుటకై యీప్రాచీననగరమునకు వేంచేసిన మహా ప్రభువునకు మేము స్వాగతంబొనంగుచున్నారము. ఈదేశమునం దనేకరాజులు రారాజులు పాలించిరి. వారిలో నుత్తమోత్తముడైనను తమ ప్రభుత్వముక్రిందనుండు విశాలసామ్రాజ్యమున కేకఛత్రాధిపత్యమును మహాభాగు నిరితిని వహించియుండలేదు. గాన నేడిచటి దేవరసన్నిధానము హిందూదేశచరిత్రముయొక్క వివిధప్రవర్తక రంగములం దద్వైప్రపూర్వంబును నిరంతరసంస్కరణీయం బును నైయున్నది.

రాజభక్తి హైందవుల కుత్సప్తధర్మము. ఆదికాలమునుండియును మునులు గురువులు సిద్ధర్థమునుబోధించిరి. దేవరయొక్క జగద్వ్యాప్తసామ్రాజ్యమునందు మహామహులిపట్ల బ్రిటిషు హైందవప్రజలకు మించిన భక్తి విశ్వాసములుగల ప్రజలులేరు. హిందూసామ్రాజ్యమునందనేక జాతులు మతములు భాషలుగలవు. కాని ఆసేతు హిమాచలపగ్యంతమును, పడమటికొండ హద్దులకును, చీశాసయాము సీమాంతములకును నడుమనుండు జనులందరును రాజభక్తిని, స్వామిభక్తినిఁజూపుటయం దేశభావమును గలిగియున్నారు. మహాప్రభులు మానడుమనుండు స్వల్పకాలమునందు మేముచూపు సంతోష గర్వ భావము లీవిశాలదేశమునందుగల ప్రతినగరమునందును, పట్టణమునందును, పల్లెయందును నింతకు తక్కువవైభవ

ముతోనైనను సమానోత్సాహముతోఁ బ్రసరింపఁజును. మహాభాగుల కాయురారోగ్య సుఖంబులను బ్రసాదించుటకు వేడుచున్నాము. మహాభాగుల పాలనాకాలమందు హిందూసామ్రాజ్యము శాంతి సంతృప్తి సౌభాగ్యమార్గములయం దభ్యుదయ పరంపరను గలిగియుండుటను గోరుచున్నాము. మహామహుల హృదయములకు దీనికంటె నన్నిహితమైన యభీష్టములేదని మాగట్టినమ్మిక.”

శ్రీచక్రవర్తి యీక్రిందిరితిని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

“భక్తివిషయ పూరితమైన మీసన్మానపత్రమునకు నేను రాణికిగాను నాకుగాను మహాపూర్వకంబుగ వందనముల సర్పించుచున్నాను. మీమాటలు మాహృదయములను రంజింపజేసినవి. మేమింగ్లాండులో రాజ్యాభిషిక్తులమైరవుడు మారాజ్యమునందలి సకలభాగములతోటి పాటుగ హిందూదేశము దయావాత్సల్యముతో మమ్మున త్కరించిన యనంభ్యాకములైన సందేశముల మేమీదేశమునకు వచ్చినప్పటినుండియు నాహైందవప్రజలలోని సకలజాతిమతముల వారివలనను బునఃప్రతిపాదితములైన యానందేశములను మీప్రసంగముతిరిగిస్మరణకుఁజెచ్చుచున్నది. తనసభయందలి బ్రిటిషుహిందూదేశమునకు ప్రతినిధులైన సభ్యులయొక్క వివేకానుభవమువలన దాను పొందు బలబోషణములను నాగవర్షరు జనరలువలన నేను వినియున్నాను.

ఈదేశప్రజాపక్షమున మీరు మాకొనంగిన స్వాగతస్వారస్యమును నేగ్రహించితిని. మీసన్మానపత్రములోఁ దెలిపినటులు “హిందూసామ్రాజ్యము శాంతిసంతృప్తి సౌభాగ్యమార్గములం దభ్యుదయ పరంపరల గలిగియుండుటకన్న మాహృదయములకు నన్నిహితమైన యభీష్టములేదని మీరు గట్టిగ నమ్ముడు.”

ఈరాజసంభాషణ మందరునువిని సంతసించిరి. ఆమంటపమునుండి రాజదంపతులు స్వశీయశిబిరమునకు జేరిరి. అపుడుత్సవశ్రేణిలోనుండు సవరివార సమేతులైన సంస్థానాధీశులు రాజసమక్షముననుండి వారియనుజ్ఞను గైకొనుచు దమతమ శిబిరములకేగిరి. దీనితో రెండవరంగము ముగిసినది. ఆదినము సాయంత్రము స్వదేశాధీశులకు రాజు దర్శనమిచ్చెను. శ్రీరాణి కోటలోని దివ్యమందిరములను సందర్శించెను.

శుక్రవారము ప్రొద్దున సంఘానాథీశులకు దర్శనమిచ్చుటకును, సాయంత్ర విద్యుత్తునందరణ చిహ్నమునకు శంకుస్థాపనము చేయుటతోడను, రాత్రి విందుభోజనముతోను ముగిసినది. శంకుస్థాపనముచేయక మునుపు

శ్రీవారి ప్రసంగము.

“మీసంభాషణము నాహృదయంగమంబై కీర్తిశేషమై నాస్మియుజక చక్రవర్తిపట్ల మనమందరమును, ముఖ్యముగా నేనును నెరవేర్చవలసినవిధముల మనోగతంబులగుచున్నవి. ఆమన హిందూదేశ దర్శనార్థమువచ్చిన మావంశజులలో మొదటివారు. వారి యాజ్ఞానుసారముగ యారేడ్ల కొద్దికాలముక్రిందట నేనవిశాలాద్భుతదేశమునకు వచ్చియుంటిని. అయ్యో! వారిచావునకై మరమింతత్వరలో విచారముచు బొందవలసియుండుచు మనమూహింపఁ జాలకుంటిమి. నాతండ్రియొక్క కృతచరచయలాభముగిన కొలదినుండేకాక వారియొక్కయు, నాయొక్కయు వేపవేల హృదయప్రసలుచునిచ్చిన చందాలీనందనాచిహ్నరూపమును వహించినవని వినియెఁ బ్రీతిరి. వారికి హిందూదేశమువల్ల నున్మిగఁగాఁగలుగఁ మాదేశసంతానుల హృదయములందరికియు త్యాహప్రతిబింబముతో జేరజాలినదని వినుటకు నాకానందదాహుకముగా నున్నది. ఈప్రతిభ భావివంశజులకు మీభక్త్యనురాగములను, వారి (రాజగారి)నిశ్చాసానురూపములను స్మరింపఁజేయుటకై సుప్రసిద్ధ సుందరప్రదేశములను భీరస్థరణచిహ్నముగానిల నియంపనని శలంబుటకు నాకానందమునైనానానమేతులె యూహించుచుండెడియుండిరి. సంసారమున్నది. ఈభావముల దైవానుగ్రహమువలన నింతరము నావంశజులకు హిందూదేశమునకును బురరాజప్రసిద్ధియులుగా నుండుగాక!”

చక్రవర్తి క్రిందికి రిగిరపును కార్యనిర్వాహక సంఘముయొక్క జ్యేష్ఠసభ్యుడు ప్రభువున కీస్థరణచిహ్నముయొక్క సూక్ష్మాకారమును సమర్పించెను. చక్రవర్తి దానినిగ్రహించి సపరివార సమేతముగా స్వస్థానమున కేగెను. దీనిచిత్రపటము 44వ పుటలో గలదు.

శనివారము నాడునయమున చక్రవర్తి సంఘానాథీశులకు దర్శనమిచ్చెను. ఆరోజు సాయంత్ర మహారాణికి

హృదయవస్త్రీలు కానుకలర్పించిరి. ఈనడువ్యయమునకు పాటియాలా మహారాజు, వారిమంత్రీయు కారకులు. మహారాణికి బహుమానమును సమర్పించుటకు వెళ్ళిన నారీమణులలో నీక్రిందివారుగలరు. పాటియాలా, కపూర్తలా, మోర్ఖంజ్, విజయనగరము మహారాణులు, జింజీరబీగము, శ్రీమతితాతా, మెహతా, హైదర్, దాదాబాయి, మధోల్కర్ గార్లు యవలీమణులును ఈనారీమణులు వజ్రఖచితమును, చిత్రనామాంధితమునుగను విశాల చతుష్కోణ మరకతము నొకకానుకగానర్పించిరి. ఈమరకతముశిల్పమాల కాలమునుండి వచ్చుటవలన చక్రవర్తినికే తగిన సరితోషకము. కెండఁది మధ్యను ఒకపెద్ద పచ్చజగిసీల కంఠహారము. ఆకంఠహారము యేగుపచ్చలనులిగి, ప్రతిచచ్చుచుట్టును గులాబిరంగుల వజ్రఖచితమైన సుందరతరముగనున్న. ఈనారీమణులు స్వీకరించి యాక్రిందదీతిని చక్రవర్తిని యదలుచెప్పెను.

“మీసంభాషణముయొక్క సంగ్రహము నామనంబున స్మరింబుగ నాటికది. నేనున్నచట నెంతోనివాసుల వారిప్రసాది వంశములకును సర్వాభివృద్ధి నాహృదయంగమంబులైన వందనంబుల ప్రోత్సహించుచు, సామ్రాజ్య విదారసమాఖ్యమునకు వానినికై నిజేయుదురనియు నోడుచున్నాను. నాణీవాస్త్రీలయొక్క జ్యేష్ఠాధ్యము నానంద 12వద్దమానాదికమున నుండు

కందిరకును సమ్మికును బుట్టించుట నావంశజులము. హృదయవస్త్రీలు స్వప్రహమిలందు మంవికై మెత్తవస్త్రీలైన సామర్థ్యములిగియున్న చిత్రలక చురుగుచున్న. తల్లులు తమబిడ్డలనునోహృదయంబులందు నానోధులకులకుఁగల హిందూదేశములీన చారిత్రమున న్నామిలకుఁగలముగా హిందూదేశములీన చారిత్రమున న్నామి సేవకును, ప్రభుభక్తిని సువర్ణితములు. రావాస్త్రీలలో న్నొదిగా నైనను నిశ్చయముగా ప్రబోధమేర్పడుచున్నదని నేనుసంపూర్ణసంతోషముతో గ్రహించితిని. మీపిల్లలు వారిభావిధర్మలకుఁ దగినహితాభ్యస్త సహచరిలుగాపెరుగుటకై వారివిద్యాభివృద్ధిని మోరందలుగోరుచున్నారని నానిశ్చయము. మీరిచ్చినకానుక నాకే

మూల్యా భరణముగనుండును. నేనుదానిని నెప్పుడు
రించినను సహస్రయోజనముల భూసముద్రములు మన
డుమనున్న నాభావనలు హిందూగృహములపై బ్రసరిం
చి యీసుఖసమావేశము మఱల మజలకల్పితమై మీ
కోమలహృదయములు సమర్పించినప్రేమను సంస్కరించెద
ను. మీయాభరణము భావినంతటికి సామ్రాజ్యకులాభర
ణముగా సంక్రమించి యొకయాంగ్లేయరాణికి హిందవ
నాదీమణులతో గలిగిన ప్రథమసమావేశమునకు స్మరణ
చిహ్నముగా నుండును. మీరునావట్లను, రాజరాజేం
ద్రునివట్లను బ్రకటించిన మీసత్సంకల్పాభివందనములకు
గృతజ్ఞతను దెలుపుచు నేనుసామ్రాజ్యయోగక్షేమ బ
లానుసంఘములకై సాప్రార్థనలను మేళగించుచున్నాను.

భానువాసరము సామాన్యముగా శ్రీరాజదంపతు
లకు విశ్రాంతిదినము. వారాదివసంబున కైస్తవప్రార్థనా
గారమునకు బోవుట తప్పనిపనిగానుండును. ఆవాడుకప్ర
కారము దీర్ఘాయానమున ఆదివారంబున ప్రార్థనామందిర
మునకుబోయి. దెన్నపురివిషపుగా రొకసదృశ్యధనుజేరి.

సోమవారముప్రార్థన పటాలములకు జెండాలు ని
చ్చుటలోను, మధ్యాహ్నము పోలోఆటను జూచుటలో
ను గడుపబడినది.

దర్బారు.

హిందూ దేశదరిత్రమునందీదినము నుదిసము. ఆరుమాసము
లనుండిశేయుప్రయత్నము లన్నియు నాదినమున ఫలప్రద
లై వి. శ్రీపంచుజ్ఞానిరాజేంద్రుని రాజ్యాభిషేకమతివై
భవముతో నేవిష్ణుములునులేక సంతమునొందినది. అభి
షేకనాథమై యొకమహారంగము నిర్మింపబడినది. ఈమ
హారంగము రెండ్రచంద్రాకార రంగములకుగలదిగర్భిం
పబడినది. స్వల్పార్థ చంద్రాకార రంగమునందు రాష్ట్ర
చాలకులు, వారియధికారాతిధులు, సేనాధ్యక్షులు, స్వ
దేశసంస్థానాధీశులు, వారియధికారాతిధులు, వారినిమం
త్రితులు, విశిష్టప్రేక్షకులు గూర్చునుటకై 12000 ఆ
సనములుగలవు. విపులార్థ చంద్రాకార రంగమునందు
50000 జనులుచూచుటకు ధగినయేర్పాటులుగలవు. ఈ

రంగమునందు 6000 ఆసనములు విద్యార్థులకును, 8000
ఆసనములు నిమంత్రితులకును నిలుపుదలచేయబడినవి. స్వ
ల్పరంగమునకునడుమ నొకమంటపముగలదు. ఇదిసంస్థా
నాధీశుల వినతులను నైకొనుటకై నిర్మింపబడినది. దాని
కేవల చలువరాతితోను, సువర్ణమండితాంబర శిఖరముల
తోను పట్టాభిషేకార్థమై యొకనుందరమైన మంటపము
నిర్మింపబడినది. దానికిని, పెద్దరంగమునకును నడుమను
20000 సైనికులు నిలుచుటకు స్థావర మేర్పఱచబడినది.
ఈరంగప్రదేశమునందే శ్రీవిక్టోరియా మహారాజ్యమును
శ్రీసప్తమవిద్యర్థుల సార్వభౌమముండును హిందూదేశసా
మ్రాజ్యాభిషిక్తులైరి. మంశవారము మధ్యాహ్నము
పండెండుగంటలకు శ్రీరాజదంపతులు రక్షకభటావృతన
మావృతులై రంగస్థలమందు బ్రవేశించిరి. రంగమంత
యు పరమోత్సాహభరితులైన జననివహములతో నింప
బడెను. రాజదంపతులు రంగస్థలమందు బ్రవేశించినపు
డు 101 ఫిరంగులు కాల్పబడెను సైనికులు తుపాకీబారు
లతో నన్దాని చిరి. బ్యాంకులన్నియు నేకముగ జాతీ
యగీతమునుబాడెను. జనులు జయజయధ్వనులతో చక్ర
వర్తిని చక్రవర్తినిని సంభావించిరి. రాజదంపతు లంతర్భూ
టస్థపీఠమున నిధిష్ఠించిరి.

ఈసంకులము మాటుమడిగినతోడనే శ్రీపంచరు
జార్జిచక్రవర్తి యిటులుచదువ నుపక్రమించెను.

“నేను నేడు మీనడుమను సంతోషకృతజ్ఞతాజాత
మైక నిష్కల భావ లతో నిలబడితిని. ఈయేడునాకు
ను చక్రవర్తినిగిని ననేకకత్తర్థానుష్ఠాన సహితంబును
నానందకరంబైనను ససామాన్యశ్రమభార సహితంబును
నైన యేడుగాఁ బరిణమించినది. కానిమేము వెరుకను
హిందూదేశమును జూచినపుడుగలిగిన హృద్యావృతంత
నములు దూరభారములను లక్ష్యమునయక మాప్రేమకు
భాజనంబైన యీదేశంబునకు మరల రప్పించినవి.
మేముమునుపు స్వగృహ సౌఖ్యముల ననుభవించినంత
దేశమును దిరిగిచూచుటకై నిర్మల ప్రతీక్షతో ధూరదృష్టి
ప్రయాణమును జేయగడంగితిమి. దైవప్రసాదమున నీ
పూర్వికుల కిరీటము ప్రాచీనసంస్కారములతోను, గృహీ

రక్షణభవముతోను నాశిరముపైనుంచబడి జూను 22 వ తేదిన పెప్పిమినిష్టరు ఆచియందు జరిగినరాజ్యాభిషేచనమును నేనుమీకు స్వయముగఁ బ్రకటించుటకై గతజులై నెలలో బంపిననానందేశమందు శృతపరచిన నానంకల్పమియాగమనము వలన ఫలించినది. విశ్వసనీయులైన హిందూదేశప్రజలకును రానిష్టగల సంస్థానాధీశులకును, మాయనురాగమును, హిందూసామ్రాజ్య యోగక్షేమములు మాహృదయముల కెంతవృద్ధ్యము లైనదియును మహారాణితోగూడిన నాసాన్నిధ్యమువలన దెలుపఁదలంచియుంటిని.

మరియును నామహోత్సవ వైభవంబును జూచుటకు సదుపాయము లేనివారు డిల్లీయభిషేచనము నందు బ్రమేయమును గల్పించుకొనుటకు వీలును గలిగియుండవలయునని నానంకల్పము, నావర్సరులు, విశ్వసనీయాధికారులు, నాసామంతులు, ప్రజాప్రతినిధులు, నాహిందూసామ్రాజ్య పైనిక, నియోజకములును గల యీమహాజనసమూహ సందర్శనము పరమాహ్లాద సంతోషకరముగ నున్నది. నాకుధర్మనిష్ఠతోజూపనున్న వారిస్వామిభక్తిని, రాజభక్తిని, సేనుసంపూర్ణసంతోషముతో స్వయముగ స్వీకరించెదను. ఈప్రఖ్యాతసమయమున ప్రభువులకు, ప్రజలకు, సానుకంపభావమును, సానురాగితాభిలాషయును, నాతోనేకీభావులకు జేయుచున్నవనుభావము నాహృదయస్థమైనది. ఈభావప్రదర్శమున కనురూపముగా నారాజ్యాభిషేకమును ప్రత్యేకసమీక్షానుగ్రహమునుదెలుపు విశేషలాంఛనములతో స్మరణీయముగా జేయనిశ్చయించితిని. వాటిని యీమహాసభాకీర్తనముందునా గవర్నరుజనరలుద్వారా ప్రకటింపించెదను.

మీయోగక్షేమసంతోషములకై నాకుగలసద్భావమును, మీహక్కులను, స్వానుభోగములను గాపాడుటకై పూజార్హులైన మాపూర్వుకులు చేసిన ప్రతిజ్ఞలను నేనుస్వయముగ పునఃప్రతిపాదితములనుఁ జేయుటకునునా కీతరుణము చిక్కినందులకు నేనానందించుచున్నాను.

పరమేశ్వరుని యపారకృప నాప్రజలనుగాపాడుగాత! వారియోగక్షేమాభివృద్ధికై నానకలప్రయత్నములందును నాకుదోడ్పడుగాత!

సామంతులకును, ప్రజలకును, ఇచటనున్నయందరకును నాసానురాగాభివందనము లర్పించుచున్నాను."

రాజప్రతినిధి, సేనాధిపతి, సామ్రాజ్యసభాకార్యనిర్వాహకులు, హైదరాబాదు, బరోడా, మైసూరు, కాశ్మీరము, రాజపుత్రస్థానము, మొదలగు సంస్థానాధీశులును, వంగరాష్ట్రాన్నితన్యాధీశులును సామ్రాజ్య శాసనసభాసభ్యులును, చెన్నపురిగవర్నరు, వారికార్యనిర్వాహక సభికులు, వారిసంబంధించిన సంస్థానాధీశులు, చెన్నపురిరాష్ట్రీయ ప్రతినిధులు యాతీరుసనే బొంబయిమొదలగు రాష్ట్రముల రాష్ట్రపాలకాదులును రాజదంపతులయెదుటనిలిచి సవినయ వినుమితోత్తమాంగములతో నొకరిచెనుకను నొకరు దమప్రభుభక్తిని వెల్లడించిరి.

ఈకార్యక్రమానంతరము శ్రీరాజదంపతులు చేతులను గలిపికొని సువర్ణఛత్రాచ్ఛాదితమై సింహాసనంబులు గల మంటపంబులంజేరిరి. వారులేచిన వెంటనే సకలజనులు నిలఁబడిరి. శ్రీరాజదంపతులు సింహాసనమును సద్ధిష్ఠించిన పిమ్మట రాజప్రతినిధియును, మంత్రియును, పరిజనులును సింహాసనమునకు ప్రక్కను నిలువఁజేరిరి. దర్బారు సంస్కారాధిపతి సర్ హెన్రీమెక్కాహను రాజాచుమతిని దర్బారును వ్యక్తీకరించెను. ప్రతీహరులీవార్తను ఘోషించిరి. మంగళతూర్యపట సానినాదంబులును, వాగిత్రగణమంగళ వాద్యంబులును, ప్రజల జయజయాశీర్వాద నాదంబులును బ్రతిధ్వనిల్లుచు సంతోషాబ్ధి తరంగములవలె బొంగిపొరలి మహారావములతో మిన్నంటెను.

పిమ్మట దర్బారు సంస్కారాధిపతులీ విధమున రాజశాసనమును బ్రకటించిరి.

శ్రీమహారాజచక్రవర్తిగారి రాజప్రకటనము.
శ్రీహృదయహారాజచక్రవర్తి.

మాప్రభుత్వపు ప్రథమసంవత్సరము, క్రీస్తుశకము క్రైస్తులొమ్మన్నుట పదవసంవత్సరపు జులై నెల 19 వ తేది గలిగిన ట్రియ సవంబయి నెల 7 వ తేది గలిగిన ట్రియ మారాజప్రకటనముల మూలమున, క్రైస్తులొమ్మన్నుట పదసోకందవ సంవత్సరపు జులై నెల 22 వ తేదిని సర్వశుభదగు భగవంతుని కృపాశ్రవాదముచే మారాజ చక్రవర్తిమహారాజుననుమతి ముద్రాపకముచేసి

రాజచిత్తమున ప్రకటించి వ్యక్తపరచియుండిమిగావునన; కడచిన జూనునెల ది 22 వ తేది గురువారమున పర్యవేక్షకుడగు భగవంతుని కృపాప్రసాదమువలన, పైనిచెప్పిన మహాత్మ్యమును జరుపగలిగితిమి గావునను, పైనిచెప్పిన మహాత్మ్యములు జరిగినదని మాహిందూ రాష్ట్రములలోని ప్రజలకు మాప్రజలకు మేమువ్యయముగా తెలియజేయుటయును, మాగవర్నరులను తెచ్చెనెటుగవర్నరుజు, మాయితర అభివర్ణను, మాసంరక్షణలోనున్న వ్యవేశరాజులను, వ.స్థానాధిపతులను, ప్రభువులను, మాహిందూసామ్రాజ్యపు పరగణాలన్నిటిలోను ఉన్న మాప్రతినిధులను, మాసన్నిధికి బిలుచుటయును, మా అపేక్షయు అభిలాషయునై యున్నవని మేము మాప్రభుత్వపు ప్రధమసంవత్సరమున క్రీస్తుశకము వేయిన్నీ తొమ్మిన్నుట పదనొకంధవసంవత్సరపు మార్చి 22 వ తేదిగల మారాజప్రకటనము మూలమున విశదపరచియుండిమిగావునన;

ఇట్లు మేము మారాజప్రకటనమున దేనిమూలమున దానిని విశదపఱచుచు మారాజప్రకటనదరికిని, వీల్చిలోపమావేశమయియున్న రాజులకు వ.స్థానాధిపతులకు ప్రజాసభలందరికిని, మారాజప్రకటన ద్విగామాంశులకొక రాష్ట్రదములూసంగి ఇండియాసామ్రాజ్యముయొడలమాకగల గాధవాత్సల్యమును అందరిజేమాభ్యుదయముల విషయమున మాకుపన్నట్టియు పర్యవేక్షకుడునట్టియు, క్రధను దృఢముగా వృష్టపఱచుచున్నాము.

మాప్రభుత్వపు ద్వితీయసంవత్సరమైన వేయిన్నీ తొమ్మిన్నుట పదునొకంధవ సంవత్సరపు డిశంబరునెల ది 12 వ తేదిని, దీర్ఘపట్టాములలో మాయాసామమునండి సాదరుచేయబడినది.

క్రీస్తుశకరాజ చక్రవర్తిగారిని భగవంతుడు రక్షించుగాత.

“భార్యసెంటుబాడ్డి గజెట్టునుండి ఎత్తి వ్రాయబడినది”

అపుడు తూర్వనాదంబులును, వాదిత్రగణ శోభనవాద్యంబులును, జనాశీర్వాదంబులును, తుపాకుల బారులును ఫిరంగిగుండ్లును శ్రీ మేరీమహారాజ్య సమేతుడైన శ్రీ పంచమజార్జి కాజేంద్రుని డిల్లీ రాజ్యాభిషేచనముచు ది గంతంబులుందు వ్యాపింపజేసెను. ఈసంకుల మాగిన పిదప గవర్నరుజనరలు రాజాజ్ఞానుసారముగా యీక్రింది వరదానములను దెలియజేసెను.

1. విద్యాభివృద్ధికై బ్రతియేటయేబదిలక్షల రూప్యములనునధికముగనిచ్చుట. 2. ఏబదిరూప్యములు తక్కువజీతములుగలయుద్యోగస్థులకు నెలజీతముగో నగముచు బహుమానముగ నొసంగుట. 3. హైందవ సైన్యాధికారులకు సంయతము సాహస ధైర్యములకై విక్టోరియా క్రాసుపతకము నిచ్చుట. 4. సంస్థానాధిపతుల రాజ్యాధికారమును నహిందూసామ్రాజ్యమును జూపుపటము.

పుడు నజరానాల నిచ్చుపద్ధతిని మాన్పుట. 5. ఖైదీలను కొందరిని విడుదలచేయుట. స్వల్పముగములకై ఖైదలోబెట్టినవారు విడుదలజేయబడుట. 6. ప్రసిద్ధ పురుషుల కీనామిచ్చుట. 7. సైన్యాధికారుల వితంతువుల కాజన్మాంతమువేతనమిచ్చుట మొదలగ న. ఈప్రకటనానంతరము ప్రతిహారులును, సైనికులును, ప్రజలును శ్రీరాజదంపతుల నేకగ్రీవముగ నభినందించిరి. రాజదంపతులు వినయవినమితోత్తమాంగములతో బ్రజలనభినందించుచు సంతర్పంబుపమునకుజోయిరి. అపుడు శ్రీపంచమజార్జి చక్రవర్తి యీక్రింది మార్పులను బ్రకటించెను.

1. రాజధానిని ఢిల్లీకిమార్పుట, 2. గవర్నరుతోగూడిన పంగదేశరాష్ట్ర నిర్మాణము, 3. బీహారు, చోటానాగపూరు, ఒరిస్సాలనుజేర్చి ప్రత్యేకరాష్ట్రమును నిర్మించుట. 4. అస్సామునకు ఫిపుకమిషనరును నియమించుట. ఈప్రకటనము శ్రోతలసమక్షమున బిడుగుజలెబడను వికినామోదించువారు కొందరు. ఖండించువారుకొందరు. నిందించువారు మరికొందరు. వినియూరకొన్నవారు కొందరు. ప్రతిహారులసమయమున పటహాతూర్వనివాదములతో దర్బారును ముగింపునకు దెచ్చిరి. శ్రీరాజదంపతులు దమ గుఱ్ఱపుబండినెక్కి నకల జనాశీర్వాదంబులను గైకొనుచు స్వకీయ శిబిరమునకుజోయిరి. రాజప్రతినిధియును నితరులును వారి గౌరవానుక్రమణముగ స్వకీయ షాసఫలములకు జోయిరి.

దర్బారురంగమునజూపు చిత్రపటములు 6 దీనియందుగలవు. 47 పుటలో నుపరిభాగమునగల పటము సింహాసన మంటపమును బ్రదర్శించుచున్నది. శ్రీచక్రవర్తి చక్రవర్తినులు దానియందు నిలబడియున్నారు. ఈమంటపమున కొకవైపున సైనికులును రెండవవైపున ప్రేక్షకులునుగలరు. అపుటయందున్న రెండవపటము రాజదంపతులకు గౌరవపతకముగానుండిన రాజకుమారుల పటమును జూపుపటము. 49 పుటయందలి పటము

అంతర్గతమును జూపుచున్నది. రాష్ట్రపాలకులు వారి యతిధులు, సంస్థానాధీశులు వారి యతిధులు మొదలగు వారామంటపమునకు వెనుకతట్టున పెద్దమంటపము నందును దానికి బ్రక్కనుగలరు. 50 పుటయందుండుపటమును నాభాగములో నుత్తరదిశను దెలుపుచున్నది. 51 పుటయును 47 పుటయందలి విషయమును వ్యక్తీకరించుచున్నది. 52, 53 పుటలయందలి పటములు దర్బారు పెద్దరంగములోని సామాన్యజనులను సైనికులను బ్రదర్శించుచున్నది. ఈపటములన్నియును 600 గ్రాములు మధ్య కొలతగల ప్రదేశమును బ్రదర్శించుచున్నవి.

ఈపటావలోకనంబున దర్బారురంగ వైశాల్యంబును, సింహాసన మాంటప సౌందర్యంబును, సామంతరాజుల వైభవంబును, విపులసేనాబృందంబును, మహాజనవివహంబును, రాజ్యాభిషేచనంబును జనువరు లూహింపనోవుదురు.

మంజుళవారమురాత్రి రాజశిబిరమునందు 4000 మందికి గొప్పవిందు చేయబడెను. డిల్లీలోనుండు ప్రముఖులందఱావిందారగించవచ్చిరి. హైందవస్త్రీలు సహితము దివ్యాంబరాభరణాలంకృతలై వచ్చియుండిరి. రాజదంపతు లతిధులతో నదయహృదయులై మాటలాడుచు వారి కానందమును గలిగించిరి. బుధవారముప్రార్ధన శ్రీమేరీ మహారాజ్ఞి మహారాణులకును, రాకుమారికలకును, ఆతిథ్యము నొసంగెను. భోజాలు బీజము, బరోడామహారాణి, ఇందిరా రాజకుమారి, బర్మా రాజాంగనలు మొదలగు నూర్గురు రాజాంగనలు వచ్చియుండిరి. చక్రవర్తిని వారు లోగడనిచ్చిన కానుకలకై ప్రత్యేకముగ ప్రతిసుందరాంగికిని వందనము లర్పించెను. బుధవారముసాయంత్ర రాజదంపతులు కోటలోని దివానిఖాను మందిరసామీప్యమున తోటవిందుచేసిరి. ఈవిందున కనేకవందల జనులువచ్చిరి. ఆదినముననే రాజదంపతులు కోటబురుజులపై నిలిచి బాదుషాహి మేలాలోని లక్షలకొలది జనులకు దర్శనమిచ్చిరి. చూచినవారందఱును పరమోత్సాహభరితులై రాజదంపతుల గొనియాడిరి. గురువారము

ప్రార్ధన బద్లికీసరయి ప్రదేశమున 50000 సైనికబృందము గూడినది. ఈసైనికబృంద విమర్శనార్థము చక్రవర్తి యశ్వరూఢుడై చనుదెంచెను. సామ్రాజ్ఞియును గుఱ్ఱపు బండినెక్కి వచ్చెను. చక్రవర్తి స్వయముగ సేనాధిపతితో గూడి సేనాదళంబులం బరీక్షించెను. ఆనంతర మాంగ్లేయ వతాక మవరోహింపఁబడిన స్తంభసామీప్యమున నశ్వారూఢులై చక్రవర్తియును, సేనాధిపతియును, రాజప్రతినిధియును నిలఁబడిరి.

సప్తదళములుగా విభజింపఁబడిన సైన్యమంతయును ప్రతిదళమునందును శతస్థితిదళము, తురంగదళము, పదాతిదళము, పరిచారదళము మొదలగు దళములతో గూడిన సప్తదళంబులును చక్రవర్తి ముందుగా నరుసకిరువదియైదుమందిగల వరుసలుగా మందగమనముతోను, పిమ్మట ద్విగుణీకృతవేగముతోను, ననంతరము త్వరగ మనముతోనుబోయిరి. బ్రిటిషు సైన్యవిన్యాసానంతరము సామ్రాజ్య సామంత సైన్యమును సీరితీసి గమనమును జేసిరి. సామ్రాజ్య సామంత సైన్యమును జూచినపుడును బ్రిటిషు సైన్యమును జూచినపుడును వీరాసేకరులు దేశామానమును జూపవల కవితర్కితముగ ఉండినవి. రాజపుత్రసంస్థానాధీశులువారి సైనిక శిక్షణమునకు స్వయముగ నాయకత్వమునహించి వారి లోకవిద్యాత పౌరుషప్రదానములను బ్రకటించిరి. ప్రతాపసింహ మహారాజును జూచినపుడు జనులుత్సాహభరితులైరి. ఓకనిరు మహారాజుచిన సైన్యమైన యొకపెల్లకొలదియును నాయకత్వమును వహించెను. భావల్పారు జోధపూరు రాజకుమారుల వీరోత్సాహమునుజూచిన వారందఱును వారలనభినందించిరి. ఈసైన్యవిన్యాస సమర్థనమున బ్రిటిషు సామ్రాజ్యబలమును భరతవర్ష భావల బీజాపూరుకును సులభిట్టినబులుండినవి. వీరాభిమాను వివాళము దేశదుశ్శిక్షికి మూలమైనది. దేశమునందు శాంతి ప్రకలభున బులందు వీరాభిమానము బ్రిటిషుపరిపాలనా లాభమువలన వర్ధిలుచున్నది. సైన్యవిమర్శన పటము 54 పుటయందుగలదు.

శుక్రవారమునాడు చక్రవర్తి నూతన డిల్లీ నగరమునకు శంకుస్థాపనమును జేసెను. శంకుస్థాపనమునకు చక్రవర్తి యొకరాతిని చక్రవర్తిని రెండవరాతిని నియుక్త స్థాములోనుంచిరి. ఆరోజుననే రక్షకభట విమర్శనమును మల్లయుద్ధ ప్రావీణ్యమును జూడబడినది. శనివారము మధ్యాహ్నము ఒకగంటవేళ చక్రవర్తి వేటాడుటకై నేపాళ దేశారణ్యమార్గమును బట్టెను. చక్రవర్తిని విశ్రాంతి కై యాగ్రాకోటకుబోయెను, శ్రీపంచమజాగ్గి రాజేంద్రుని నిర్గమ సమయమునందును నాగమన సమయమునందువలె సభికారులు సామంతులును సుత్రవశ్రేణిగా నేర్పడి చక్రవర్తిని వీడుకొలిపిరి.

చక్రవర్తికి వేటాడుటయందు మంచిప్రజ్ఞగలదు. వారిగురి యమోఘము. నేపాళదేశారణ్యములందునేక పులులను, ఖడ్గమృగములను, భల్లూకములను, నితర క్రూరపక్ష్యములను శ్రీవారు సంహరించిరి. వేటచిత్రపటములు 70 పుటలోగలవు. శ్రీమేరీమహారాజు రాజపుత్రస్థానమునందలి ముక్తిస్థ స్థలములను నాగ్రాయంబలి దివ్యమంత్రియును జూదమం గలమును గడపెను. ఆగ్రాకోటయందు సామ్రాజ్యని జూపు చిత్రపటము 71 పుటయందుగలదు.

రాజునకు లిద్దరు పాట్నా సామీప్యమున వైలబ డిలో గెలిసికొని విశ్రేణి కలకత్తా నగరమును జేరిరి. కలకత్తానగర పారిశుధ్య సంఘమువారు శ్రీరాజునకు తులకు స్వాగతంబు నొనంగిరి. వారి విభజనోపసంహారమువలన వంగదేశీయులు ముగితహృదయులై, రాజభక్తిపూరితులై సరమోత్సాహభరితులైరి. కలకత్తా నగరమునందు బ్రవర్తించబడిన రాజభక్తియైక్యతాహములు బొంబయి డిల్లీ నగరములందు జూపిడియొండలేదు. వారి దేశవాసులకుత్సాహము సహజగుణము రాజామనమువలన వారియైక్యతాహము శాంతిభూయిష్టమైరాజారాధనమున కై మరల్పబడినది. కలకత్తానగరమునందు రాజసాన్నిధ్యమును బ్రకటించుటకు రమ్యమైన యత్నములు జరుపబడినవి. వాటికి సంబంధించిన చిత్రపటములు 69 పుటయందుగలవు.

జనవరి 8 వ తేదీని కలకత్తానుగడలి 10 బొంబయిచేరిరి. ఆదినమునందే మెదీనా పొగయోడనెక్కి స్వదేశోన్ముఖులైరి. శ్రీరాజదంపతులు బోటునెక్కి-బోవుటకు డెలుపుపటములు 71 పుటయందు గలదు.

దర్బారు ఫలము.

శ్రీపంచమజాగ్గి రాజేంద్రుడు గత సానుమాసమునందు ముందింగ్లాండులో రాజ్యభారముతో బాటుగ నితరభారములను స్వీకరించెను. ఆభారములను సభికారులకును, ప్రజలకును, సామంతరాజులకును విశదీకరించుటకు దర్బారవసరమైనది. శ్రీపంచమజాగ్గి చక్రవర్తి సామ్రాజ్యాధిపతి, సేనాధ్యక్షుడు, పౌరవశ్రేష్ఠుడు, పవిత్రగృహస్థ ధర్మపరిపాలకుడు, శౌర్యగాంధీర్యాని గుణసోపకుడు, దానధర్మనిర్మాణకుడు, సదాచార శిక్షకుడు. డిల్లీ నగరములో దర్బారు మహోన్నవములను జూచినవానికి రాజేంద్రుని యీగుణ విశేషములు బోధ్యములగుచున్నవి. రాజ్యాధిసాతలకుగల గౌరవ వైభవాధికారములు జరులకు, నిర్ధరించునటులు వారిబాధ్యతలు స్ఫురించుట దుర్లభము. శ్రీపంచమజాగ్గి చక్రవర్తి ససామ్రాజ్య స్వామ్యత్వమున కనువు నొకవేళను మంగ్రతిప్పగివుల నిర్ణయము విమర్శించుచుండెను. ఒకసమయమున సేనాసహాయు బరిష్కారుచుండెను. ఒకకాలమున సన్నానాధీశులను సభికారులను సంభావించుచుండెను. ఒకప్రొద్దు పొరుజేయములై, యాటలనాడువారి కుత్రేజమును గలిగించుచుండెను. ఒకసమయన ద్వైహస్థుల నిధివత్కారము సగౌరవులగజేయుచుండెను. ఈవిధమున చక్రవర్తి కామంతయును సామ్రాజ్య హితార్థము వినియోగముచుండెను. రాజేంద్రుడు దన యాగమచము వలన నకారులకను, ప్రజలకను బ్రత్యక్షముగా నీవిధ్యుపాసన శీలమును బోధించెను. సామ్రాజ్యపౌరులలో సగ్రగుణులైన రాజేంద్రునివలె సభికారులును, ప్రజలును స్వకీర సుఖలాభములను బాటించక సమయానుసారముగ బ్రోచేహితార్థమై బాటుబడవలసియుండురు.

రాజాగమనఫలము.

శ్రీపంచమజార్జి చక్రవర్తి నిష్కలప్రసంగములు శ్రీవానికి హైందవులపట్లగల సదభిమానానురాగములను వెల్లడించుచున్నవి. ఆరేండ్లకుబూర్వ మిదేశమును యువరాజుగా సంవర్ణించినపుడు దేశముపై దృఢానురాగమేర్పడి బ్రిటిషు హిందూదేశాధికారులకు అనుకంపా సందేశమును బ్రకటించెను. డిల్లీ దర్బారు ప్రకటనలయందు స్వకీయ హృదయస్థ దయానురాగములను వ్యక్తీకరించెను. కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయ సమ్మానపత్రమునకు బ్రత్యుత్తరమిచ్చుచు హైందవులకు ఆశ యను బ్రత్యయవచనము నుపదేశించెను. స్వదేశోన్ముఖులైన పుడు బొంబాయి శాసనసభాసభ్యుల సన్మానపత్రమునకు యైకమత్యము అను మహామంత్రము నుపదేశించెను.

అధికారులు, అధికారులు, హిందువులు, మహమ్మదీయులు, అతివాదులు, మితవాదులు, సామ్రాజ్యవాదులు, ప్రజా హితార్థవాదులు, యూరపియనులు, హైందవులు రాజభక్తిని ప్రకటించుట కేకభావముతో బ్రవర్తించిరి. హిందూదేశ కల్యాణమున కీయేకభావత్య

ము మూలమని దర్బారువలనను, రాజోపదేశమువలనను గ్రహింపనగును.

హిందూసామ్రాజ్యము బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునకు శిరోభూషణమను లోకోక్తి డిల్లీ దర్బారువలన ధృవపడినది.

రాజప్రతినిధిద్వారా హైందవప్రజలును, సామంతరాజులును, బ్రిటిషుస్వీకవాసులకు బంపిన వాత్సల్య సందేశము హైందవులకు బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునందుఁ జౌరత్వ ప్రయోజనమును బ్రకటించుచు సామ్రాజ్యములోని యంతర్భాగములకు హైందవులపట్ల గౌరవమేర్పడుటకును, బ్రిటిషుద్వీపములకును హిందూదేశమునకును గల సంచారము ప్రసాదబద్ధమై సామ్రాజ్యాభివృద్ధికిని హిందూదేశాభివృద్ధికిని దోడ్పడుటకును బ్రయోజనకారికాగలదు.

డిల్లీ దర్బారువలన హిందూదేశ చరిత్రమునందొక చూతనయుగ మేర్పడినది. ఆయుగస్థానమునకుఁ గారకులైన శ్రీపంచమ జార్జి రాజేంద్రులును శ్రీమేరీమహారాజుయును భగవంతుని హేమమువలన నాయురారోగ్యైశ్వర్యవంతులై వర్ధిలెదరుగాత!

నాల్గవ సంవత్సరాదినందిక.

ఇది కొత్తవిధమున ముద్రింపబడును. సంచికయంతయును దశసరియైన తెల్లకాగితములపైన ముద్రింపబడును. దానియందీ సుందరమైన చిత్రపటములు గును:-

1. హిందూదేశమునందలి పుణ్యక్షేత్రములు, హిందూదేవాలయములు. 2. సుందరమందిరములు. 3. రమ్యస్థలములు. 4. పౌనీనమందిరములు 5. జౌద్ధస్తూపములు. మొదలగు వాటి సచిత్రచిత్రపటములు చక్కగా ముద్రింపబడును.

ఆంధ్రదేశమునందలి దేవాలయములు, జౌద్ధస్తూపములు, సుందరమందిరములు, రమణీయప్రదేశములు మొదలగువాటి చిత్రపటములను వాటి చరిత్రమును త్వరగాపంపుట కాంధ్రదేశీయులు పార్థికులు. ఈపెద్దసంచికను ముద్రింపటకు కాలముపట్టునుగాన రెండుమాసములలో ముద్రణమారంభమగును.

సంచికకు సంబంధించిన కొత్తయభిప్రాయములను దెలిపిన నవి వ దసపూర్వకముగ గ్రహింపబడును.

చ త్రి కా థి ప తి.

శ్రీ. ప్రారబుణ ప్రదాతలకు గోల్పడి సర్వధనము జీవనా
ధామకేక, దీనిలయిత్రాగంగ సంజయుఁ గట్ట బట్ట లే
కారట మొంద హానికల హైవ్యతబాప గ నేవ్యవృత్తి పెం
పారగఁజేయ. బెట్టుబడి హాని నొసంగుచుండుటకృత్యవన్.

మ. సప్తమింబుంబువచ్చి చూప మునముంప ధిల్ల ధిల్లిపురిం
బ్రకటామేయ పృగేంద్ర పెకముపయిం బట్టాభిషేకంబు నొం
ది కడున్ రాజిలకున్న మిమ్ము ధరణిన్ దీక్షామురస్సేతులన్
చ. లాభాస్యండు దేందేవు డు పరంధామండు నే యుంగ్మపక్ష.

మ.రా.శ్రీ, సుబ్బనరసయ్యగారు.

శ్రీ. శ్రీనివాస రాజీనాథు జనుషేషుర్వంతు సన్మంగళం
లోకానాంహతకారణే ను యశ సీకాక్షేపూర్వాస్సురాః
మేరీరాజ్ఞిధవాయయః కరుణయా సాతివ్యవర్వాః ప్రజా
స్తస్మై పంచమజాన్తి నాతులవతే శుత్రాయయద్వద్దుప్రభోః.

మ.రా.శ్రీ, సూరివరపు సోమయాజులుగారిచే రచితము.

చం. వితయగుపైదమతో మరచి విక్రమమెప్పుగ మత్తశత్రుసం
తతిరిలగుల్లి కప్పులను తద్ద ముత్రోవగ శక్తియుక్తుడై
సతియునుతులహితుత్ ప్రజలుసంతసమొందగ రాజ్యలక్ష్మీదా
చమరత నెల నేర్పొగని జార్జిని బ్రోమేతనెతయూతమై.

చం సరవగుంబులెల్ల బహుచక్రగగుల్లి నిరంతరంబు శ్రీ
కరముగ జార్జిచుతతిక్తి గౌరవ మొప్పుగజేసి యెల్లడన్
తిరచుగు సద్యశుంబొసగి దేశములన్నియు నేలనూరువ
త్సరములు బ్రోచుగాగ మనజార్జి నృపున్ పరమేశ్వరండిలన్.

మ.రా.శ్రీ, డబ్బీరు నారాయణమూర్తిశర్మగారు.

పీ. ఏరావరాక్షేంబ్ర ధీరతావిధవంబు, ఐభవంబు ప్రభులోక విభుల
కెల్ల, ఏమహాదేవుని ప్రేమాయయోగంబు, యోగంబు కలుష
త్యహోగులను, ఏలోకపూజకు శీలతాత్యాగంబు, త్యాగంబు
దారిద్ర్యమననిజనుల, ఏసత్యవాగుహ్యహిత నిత్యపుణ్యంబు, పుణ్యం
బు ప్రవచుద్రతతిక్తి. గీ ఎవరెల్లను నాధికార మహిమచేత, గు
రతరాధ్యులగాఁజేయుఁబరుబుధాళి, నట్టిశిశార్జి రిపుకమావర
ణమూర్తి ప్రబలవత్కిర్తి పఁపూర్తి-బడయుఁగాత!

మ. భువకీర్తీండులంతిగానిక హిం * మాదేశరాజ్యంబును
త్సవభావా ప్రివమానుషీయ మహిమా * పంపత్తిమైబేర్పియై
భవవశ్లాఘన ధర్మకర్మగరిమ * పొల్పొందిబాలింప శ్రీ
భవదైవ జార్జితులకెతక * బాహుశ్యశక్తిప్రభవ.

శా. పర్జన్యాది దిశాధిపాధిభవ * ప్రాపిణ్యలావణ్యమన్
భిక్షురాచల పాలనేతమహిమా * నందంబు నాభ్యోల్లసత్
గర్వాహంకృతరింభదా నుభయదా * క్రాంతారివర్జత్యమున్
జార్జిండుండిరువాగుగాఁ బడయుతక * సర్వజ్ఞదాక్షిణ్యతక.

మ.రా.శ్రీ, కె. శ్రీనివాసాచారిగారిచే రచితము.

కం. ఎదురద్దుభూమిన్ద్రవ్యం, గొడుకైవిట్టిరియాభంగున్నమనుమడై,
కడువిభ్యాతింగాంచిన, నొడయనిజారిచనివిష్టుఁ డర్విశ్రోబ్దక.
కం. దూరముఁజూడక తనవరి, వారముతోహిందుదేశపట్టముకొరకక
గుడిమిమీఁక వచ్చిన, జారిజిక్కయవునొంచాలగి నొసంగక

మ.రా.శ్రీ, చిట్టా శేషాచలంగారిచే వ్రాయఁబడినది.

శ్రీ. అర్జున విక్రమప్రకట చావితశౌర్య విజ్ఞాభణ్యున్
ధూర్జటి వైభవావృద్ధి విభాతవిభూతి సమేత వర్జనో
పార్జితకీర్తి సత్కమలపాశ్యభి మండిత దిక్సతీగళు
వార్జి సుచక్రవర్తిని వికాలదయక హరిబ్రోచుగావుతక.

శ్రీ. గర్జదహంక్రియక విడుగుకై వడి ధీకొనునిహవట్టు వి
న్నూఁక వృత్తికాత్రపుల బృందముపైబడి రక్తపూరము
ల్యార్జవగా నిజానిగాని చూర్జరదృంపెడి శౌర్యమూర్తివా
జార్జిసుచక్రవర్తిని వికాలదయక హరిబ్రోచుగావుతక.

శ్రీ. సర్వకాపాదపద్యయము సందిలోటలెక్క ప్రోసియా
నిర్జరకాపముల్లడుపు నీరజనాథుడు శౌరిమాధవుం
డర్జునసారధిత్వపదమండిత కృష్ణుడు సార్వభౌముని
వార్జిగు చక్రవర్తిని వికాలదయక హరిబ్రోచుగావుతక.

మ.రా.శ్రీ, వోలేటి నరసింగరావుగారిచే రచితము.

శా. శ్రీమజ్జార్జిమహావనీ విభుగు మేరీరాజ్ఞియుక్తంబుగా
సానుంతాళికిరిటర్కూటగువమావమాన పాదాబ్జుడై
తేమప్రక్రియ ధిల్లి పట్టణమునకా శ్రీనిహింహారచూ
సామ్రాజ్యంబభిషేకమన్ గనియె సౌజన్యకేణి కీర్తింపగన్.

శ్రీ. శ్రీకరుడైనజార్జి విభుసేనల నెంతయు భక్తియుక్తమై
ప్రాకట వైభవస్థితిని సౌరులచిత్తము నంకసిల్లగా
జోకడికంబరాభ్యుతేజోభిరమా పదిరెండులేదినన్
వికదర్శి శోటిఫలిపీటను తల్పిరి సాంపుతోడుతన్.

మ. రా. శ్రీ, యన్. కూకత్తావార్ అయ్యంగారు.

క్రిభారత యాంధ్రగీతము, సుగంధివృత్తము.

దేవరాజ చక్రవర్తి ప్రసన్నుఁ బ్రోవుమా
చేవగ్ని ముమ్మనలఁ జెల్విబల్మిగావుమా
కాత్రవంబడంది. మైత్రికాస్త్రవృద్ధిజేయుచున్
గాత్రశక్తిహస్తశిల్ప కార్యభాంయూనుచున్
మాతృభక్తిరాజునందు మానకొందునదఱున్
చిత్రవస్తుకల్పనలు చేసివృద్ధిగాంచుగన్.

సీ. మారాజ్యచక్రమం దారూఢమగువత్స సంధతన్వాయముకాం
తిగూర్చు. ఆదరమునదేవయాశీస్వదంపుము నిగ్రహించక మమ్మ
నుగ్రహించి. రాజాజుప్రజలను రంజింపటనుగ్ని ప్రజలురాజులయె
డభక్తిగొలిచి. ఐకమత్యంబున నలరిపొందూదేశ జనులకందఱ
కును సమతఃబెరుగ గీ. అతఁడుద్విగ్ధాయువునబొంది యాదరమున
ప్రజలవంతుల నడగింది వాఁడుభుమి. తనసుఖముగనిరూపించి ఛ
ర్యమాన దేవమాచక్రవర్తిని గావుమెపుడు.

సీ. నేలసాటునుదుడ్డునిలుకడతోమేము, కూలివసుల్చేసికూర్చుజేయు.
నధాన్యసంపదల్ తగవీతి నాడించి బాగొందజనవినియో. కలచి
దేశచాంధ్రవృంబు కోశసాహిత్యంబు చుదవుసాములనేర్చి నజ్జనుల
యి, వాఁడివీడకమేము తూడదలముగాక యాత్మాకలంకనంబు
ఓపెరుగ గీ. అతఁడుద్విగ్ధాయువున బొంది యాదరమున ప్రజలవం
తులనడగింది వాఁడుభుమి తనసుఖముగనిరూపించి ఛర్యమాన
దేవమాచక్రవర్తిని గావుమెపుడు.

మ. రా. శ్రీ, కేసిరాజు సీతారామయ్యగారు.

సీ. ఉటమోదోపంపు తిమిరంబులమంగ కరముల కకుబంధగములన
లము. నిట్కులకొలదింత తెలివినేమాటంగ నర్చిబుందములక్రీడలడు
గువడగ. క్రమముగానిండాదు కిరల్లె వైవాఁడ గువలయంబున
కెరు కొదలుదీఁ ! సతతంబు తనకెండునన్నాదగఁగియున్న న
ర్చిలితోడ మండలముబూన ! నయలజ్ఞాండ గర్భవయోంబు
రా. నుదయమొంది యశోజ్యోత్స్న చావగనట్టి; జార్జిన్య
పచండ్రుఁ డామేరి నరగఁగూడి. ఛందినిపాలింపవైవంబు బ్రో
యఁగాఁ!

సీ. సుసూపమాను సంజనితాంబు భృద్వేం. గంధసావజయాన కన
కగాత్రి. సాధాగ్రహణిత భావ్యరతుంధముందని ప్రభటాహస్త
విలాల గృహుప. రంపరాబద్ధతోరణకంజదళనేత్ర రంభోరువును
ధివిరాజమాన. ప్రమదాంగురీహత వల్లకీనుస్వర ప్రోద్దాను

ముఖర కపోలయైన, కిల్లిపురలక్ష్మి. శేషట్టిశేవమాట. క్రిందవైవా
ర పట్టాభిషేకమొందు. జార్జిప్రభువును మేరీనికాశ్వతము. భు
వినిపాలింప వైవంబు బ్రోయఁగాఁ!

మ. రా. శ్రీ, త్యాదవీరపరసావతిగారు.

సీ. నేయిగన్నులజూచు నేమకిన్నాల్లకు గలిగెవోయంచు సంక్రంద
నుండు. రెప్పవేయక గనుహృష్టనకుఫలంబు గలిగెనేదని తర
గంటిమాక. ద్వివహస్రజహ్వలం గనటుదీరనులించు గమయకు
బెప్పటంచు నర్పరాజు. పలుకులచెలిసన్న కలుకునకుఫలంబుం గ
లిగెనేదను మను పలుకువెలిది. గీ. మార్చ మందిరి జార్జిపట్టాభిషేక.
సంభిప్రముగాంచ వియలించ వకలభాష. అనుబ్రవఁగించ దర
మే భూజయలకల్ల. వసుధవట్టాభిషే. కోత్సవంబుబొగడ.

సీ. చిరకాలహి వసూవియ లిండియారా్య మేలుగావుతయంచు నెల్ల
జనులు. కలకాల మీదంపతుల నేకరావ్యాధి పతులుగావలెనా
చు బాధునితతి. యెల్లవృద్ధిఁజూతల్లజేర్వరల న్నేమాముగావలెన
టంచు నత్యవృత్తులు. వర్షదా యారాజ దంపతులుక్ర సాత్రా
వాష్టిఁగొనుఁగాక ననుచుక్రతులు. గీ. రేవతాప్రాసము తెల్ల దేశ
ములము. దంబుననుజేయ కిల్లిపురంబునంబు. మతగురూర్తిము.
కాస్త్రుసమ్మకముగాను. స్రువహారాధ్యో నభిప్రేక్షయెయ్యె.

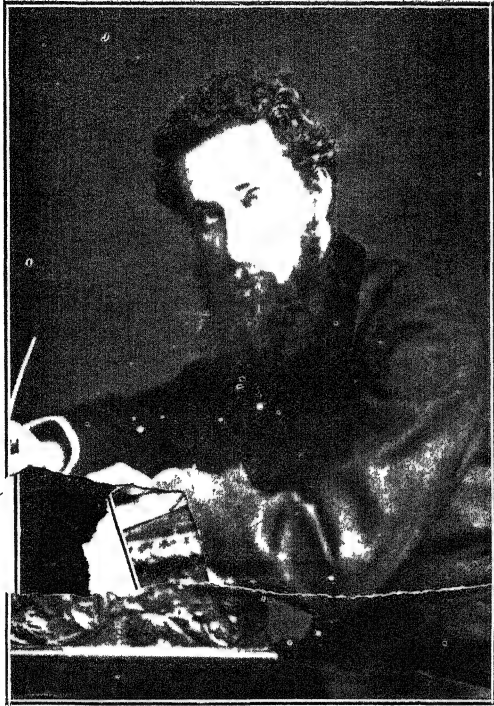
మ. రా. శ్రీ, బుక్కపురి వెంకటకవిగారు.

సీ. రాజీవమందిర రమణీయలాహమా హృదయకలతాంబుజదనరా
జు. నిరుపనువృత్తయంత నిర్భరక ర్యతూర్వ సుపద్మజైలనుప
ర్విరాజు. వరధియల్లక నికరభోగిజాల వంసారిపంకజ నికాధి
రాజు. యనుపమభావనిజాత్రిత్రుకల దోవాకిపటల శేషా
హినాజు. తే. గీ. విత్తవమానిత రాగ్యంబుప్రేచ్ఛోక. రాజు
లందరుగొన్నం రాణిగూడి. పోపట్టాభిషేకవైవంబునన్న !
జార్జిహూవర్తిప్రస కిమగాత సాఖ్యమొమి.

సీ. మతివయత్నలి నుకంపత్రికిడిటయి. గాంధీగృహంబునకడలిబోలి
సత్త్వమండల హరిశ్చంద్రుని వలకంబు. యీగిరిగిరి నగ్నింబు.
వలనొప్పుకల్పిరి కైరవంబునన్న, చరలగెచ్చెడి కట్టసాగ్నిగి
ధర్మ మధర్మమల్ దాల్చిమైసెరిగుచు ద్రితీసివైడి యదరాము
నెనె. తే. గీ. భూరి గిరుయూర్తయై మొనకప్రళల. బ. ప్రుల
నబోలె రోషిపబూనిమున్న. ర్యామేలుదున్నయా రా
రాజ. జార్జిచక్రవర్తిగృహ కౌరిగాదు.

Lord Lytton.

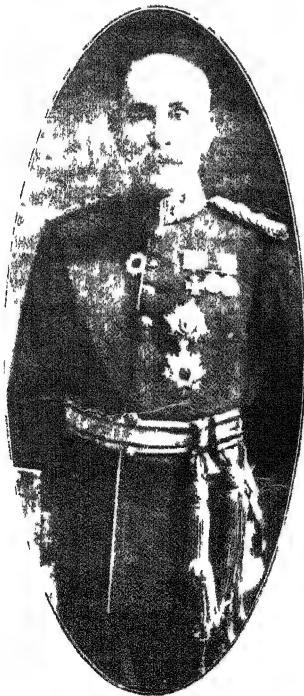
Lord Curzon.

లిట్టన్ ప్రభువు.

కర్జన్ ప్రభువు.

H. E. General Sir (Moore) (reagh).

సేనాధ్యక్షుడు సర్ మూర్ ప్రేసరు.

Lieut. Governor of Pengl.

బంగళాధ్యక్షము లెఫ్టనెంటు గవర్నరు. సర్ విలియం డూక్.

Sir Louise, Dane K.C.S.I., Lieut. Governor of Punjab.

సర్ లూయిజేను కె.సి.ఎస్.ఐ. ఏంజాబు లెఫ్టినెంటు గవర్నరు.

Sir John Hewett Lieut. Governor of the United Provinces.

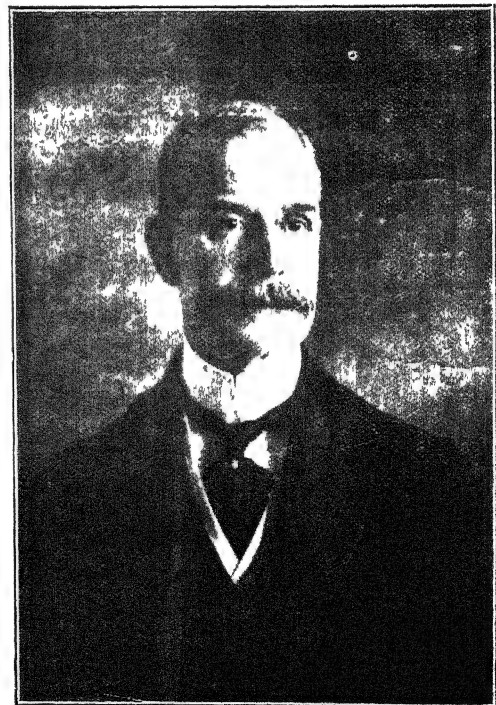
సర్ జెన్ హెవెట్ లెఫ్టినెంటు గవర్నరు.
ప్రెస్కాట్ యూనియన్ కలెజ్ లోని విద్యార్థుల వ్యవస్థ నిర్వహించు.

Sir Reginald H. Craddock, K.C.S.I. Home Member.

సర్ రెజినాల్డ్ క్రాడక్. స్వదేశాంగమంత్రి.

Sir Charles Bayley, K. C. S.I., Lieut. Governor of Behar.

బేహారు లెఫ్టినెంటు గవర్నరు.

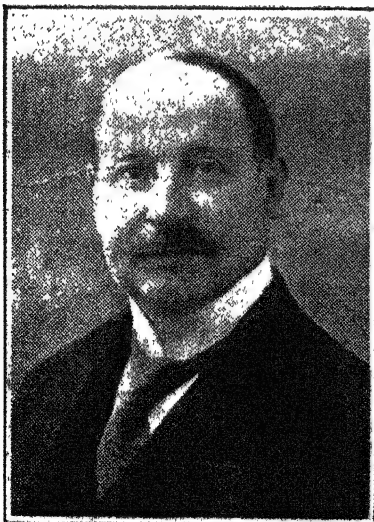

Sir Guy Fleetwood Wilson,

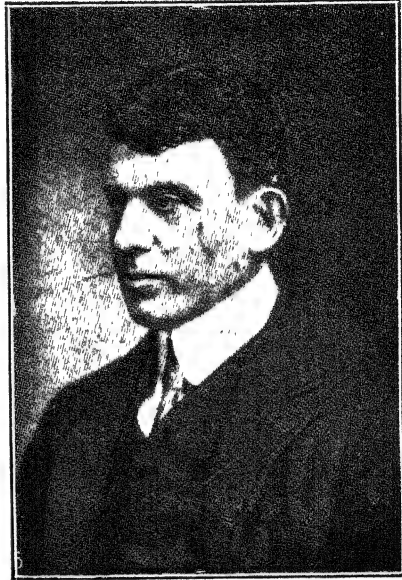
సర్ గ్లీటువుడు విల్సన్. కోశాధ్యక్షుడు.

Hon. Sir Harcourt Butler K.C.S.I.
Member for Education.

గౌ॥ సర్ హార్కోర్టు బటల్. విద్యాంగమంత్రి.

Sir Robert Carlyle.

రెవిన్యూమెంబరు, సర్ రాబర్టు కార్లెలు.

Hon. Mr. Clark. C. S. I.

గౌ॥ క్లార్కు-చౌరగారు
వాణిజ్యవ్యాపారమంత్రి.

Sir Lawrence Jenkins, Chief Justice of Bengal.

కలకత్తా హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయాధిపతి.
Rear Admiral Sir Collin Keppel, K. C. I. E.

రేర్ అడ్మిరల్ సర్ కాలిన్ కెప్పల్ మెడినానావాధికారి.

Sir Basil Scott, Chief Justice of Bombay.

బొంబాయి హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయాధిపతి.
Mr. E. A. Gair, Census Commissioner.

ఇ. ఎ. గైరుగారు, జనాభా లెక్క కమిషనరు.

ప్రతాపరుద్రమహారాజు.

మ.రా.శ్రీ, మాడపాటి హనుమంతరావుగారిచే వ్రాయబడినది.

మ! "సతతంబశ్రుద్ధునివ్వలోచనముల * న్నాటింపక, న్నామనో
 భృతిహలకా హృదయప్రదేశముల భే * దింపంగ నుంకింప, కీ
 గతికి నారణమేమి, పాయుటవమా * ర్గంబేనో యాడుస్థితికా,
 పతితాన్నత్యమ! మాకుశివవయ్య * న్నాతంబునేర్పగదే!"
 దేశచరిత్రలందు మనకగవడు మహాపురుషులలోఁ
 గొందరతిహేసస్థితినుండి, స్వీయసామర్థ్య బలమున
 సత్యున్నతదశ నధిరోహించి, యామరణమునట్టి యుచ్చ
 దశవలని నుఖముల ననుభవించియుండ, మతిగొందరు,
 శేముషీ విశేషముననేమి శౌర్యసాహసములందేమి పై
 వారికేమాత్రముఁ దీసిగోవువారు కాకపోయినను, జీవిత
 సంగరమున నెంతయో నిపుణతతోఁ బోరాడి బహుకా
 లము విజయలక్ష్మీ దృగ్గంచలముల నాకర్షించియుండినను
 తుదకుఁ దమకాలముననే తమవైభవము క్షీణమార్గము
 ననుగమించుటఁ గన్నులారగొందు దుర్దశకుఁబాల్పడి
 యుండురు. బాబరుచక్రవర్తివలన హిందూదేశాలవాల
 మున నాటబడిన మోగలు సామ్రాజ్యలత తరువాతిరా
 జులకాలమున నలుదెనలకెగ్రబాకి, చివరకు ఔరంగజేబు
 కాలమందు నిరుపమాన విస్తృతిని వహించి యంతకుఁ
 బూర్వమెన్నడును నెఱుంగనంత దట్టముగఁబూచి తనసౌ
 రభముల దిగంతముల కనిపియుండుట మనకువిదితము.
 అయిన నంతటిసామ్రాజ్య విస్తారము ననుభవించిన యా
 ఔరంగజేబే యంత్యకాలమునఁ దన యధికారవైశాల్య
 మును గోల్పోయి యసారదుఃఖమునకుఁ గుఱియగుటనం
 భవించెను. ఇట్టి స్థితులందు వారివైభవక్షీణతకుఁ గార
 ణములేవో కొన్ని తోచుచుండినను, తార్కికదృష్టితోఁ
 గాక సామాన్యదృష్టితో నవలోకించువారలకీమార్పు లని
 వార్యములగు వైవిధికారణముల ఫలితములుగఁ దోపక
 మానవు. మనకథానాయకుడగు ప్రతాపరుద్రుఁడు పైత
 మిట్టిచారిత్రిక పురుషుల తరగతికి సంబంధించినవాడే.

వీరరుద్రదేవుఁడు, రెండవ ప్రతాపరుద్రుడననా
 మాంతరములుగల ఈమహాపురుషుని జన్మస్థానమైయొప్పు

భాగ్యము కాకతీయ రాజపుంగవుల రాజధానియై డ్రి
 లింగసామ్రాజ్య రమకావాసమును నగు 'టరుగల్లు' పుర
 మునకు లభించినది. పదునాఱునవత్సరముల వయస్సునఁ
 గిరిటాభివతి యయ్యెనను ప్రతాపచరిత్రలోని వాక్యము
 నుబట్టి, ఈయన క్రీ॥శ॥ 1280 లోఁ జన్మించినట్లు హింపఁ
 బడుచున్నది. దేశచరిత్రలును, తదితరగ్రంథములును నీ
 యన తండ్రినామమునుగూర్చి మూకీభావము వహించి
 యున్నను సీతఁడు ఆంధ్రదేశమందెల్లెడలఁ దనశుభ్రయ
 శశ్చంద్రికల వెదజల్లి ఎడతెగని విజయములచేతను విమ
 లవర్తనముచేతను, నెన్నికఁగాంచిన గణపతిరాజునకును,
 రాజ్యతంత్ర వైశారద్యమువలననుఁ బ్రజానురాగ మహి
 మవలనను, నద్వితీయగఁ బొగడొంది దుర్గయొక్కయవ
 తారముగఁ జనులచే మ్రొక్కులందిన రుద్రమదేవికి దా
 హిత్రుఁడు; ఉమ్మక్కగర్భశుక్తి ముక్తాఫలము. ఈతని
 బాల్యకాలవృత్తాంతములఁ దెలియుటకుఁ దగుసాధనము
 లంతగాలేకపోయినను వీరయగమనఁ దగు నక్కాలమున
 శౌర్యధనులగు రాజన్యుల పుట్టుకచేఁ బవిత్రమైన తనవం
 శగౌరవమును, యోగ్యమగువిధమునఁ గాపాడుకొనుట
 కునుఁ బూర్వికుల యశస్సును మఱిత వృద్ధిచేయుటకును
 వలయు విద్యాసంపద సతఁడు పదునేనువత్సరముల ప్రా
 యమునాడే గడించెనని చెప్పెదరు. స్వకీయమగు మేధా
 విశేషమునకును దోస్సారమునకును మాతామహియగు
 రుద్రమదేవియొక్కనచ్చిత్రతోడ్పడనర్హవిధముల నాజితేజీ
 మన ప్రతాపరుద్రుఁడు క్రీ॥శ॥ 1296 న సింహాసనా రూ
 ఢుడయ్యెను.

రాజ్యాంగసూత్రములఁ గేలఁబూనిన తరువాతఁ
 బ్రహ్మమమున నాతఁడు రాజధానియందు వసిించి
 యుండు వివిధప్రజల ధన్యప్రాణరక్షణమునకై గట్టికట్టుదిట్ట
 ములఁ జేయనారంభించెను. ఆదినములలో నొక్కనాడు
 ఆకుల పురుషోత్తముడను పండితునింట దోపిడికార్తడు
 ఁడై సంపదపంతయుఁ జూఱగొనుటయేకాక అతనిమర్దింది

గాయపటచిరలు. మహారాజున కవ్వార్గ పిడుగునలెవిన వచ్చినందున సత్తరమే శౌర్యవిరాటకులకు డెప్పదియెట్లు రు పద్మనాయకులను ఎంపిక చేసి కడపకు పట్టణపు లై హరిపైసనుండిన డెప్పదియేను బురుజులమీద నొక్కొక నాయకునిగా నాతనిక్రింది నలుగురు సరహారులను వారికి సహాయ మొనర్చుటకు వలయు భటలికాయమును నేర్పజెయ. ఈయేర్పాటులతోట కెంతయోద్రవ్యము వ్యయమైనను దరువాత బ్రజలధనాదుల కెట్టి నష్టమును వాటిల్లక వారు నెమ్మదిగ జీవనముల గడుపుకొనుట సంభవించెను. మఱియు బరిపాలితల సుఖజీవనమునకు వలయు నితరకార్యముల నొనర్చి దిగ్విజయ యాత్రకై వెడలి కటకపురముపై దాడియొనర్చి యాతనిఁబయింది యమూల్యరత్నముల గానుకగాఁగొనెను. పిదప దక్షిణదేశోన్ముఖుడైచని రామేశ్వరము వఱకెగి మధ్యమార్గమున నేకరాజుల బరాభూతులఁ జేసెననియు, వారల వలన నెన్నయులగు నుపాయనములబడసి తులలైనందుడై తోను సంఖ్యాకమగు జతుంగబలములతోను సైన్యరాజుల బ్రవేశించెననియుఁ బెప్పఁబడుచున్నది. ముకుందదేవి యను రాజ్యదేశముపైఁగూడ నితనిసేనలు దండయాత్ర నడపి విజయోపేతములుగ నెనుకకు మఱలెనని తెలియవచ్చుచున్నది; కాని యాయమ దేశమెచ్చటనుండెనో తెలిసికొన సాధనములేవ్వియు నగఁపడవు. ఇదిగాక ఘూర్జరదేశముపై నెత్తి యచ్చటిరాజును రణరంగమున నోడించెననియు, నాతనినుండి ప్రపలపైఁవ్యముఁ గొనెననియుఁ గొన్ని గ్రంథములు చెప్పుచున్నను, నిజమెంతవరకు విశ్వాసార్హమో చారిత్రక ప్రమాణములు లేనిది కర్ణయింప నలనుపడదు. ఇవ్విధముగ నితఁడు గొప్పభూభాగమునుఁ దనకు లోబఱచుకొని యక్కాలమునందలి రాజులలో ననమానఖ్యాతిని గడించి ముండెను. ఎంతటో దేశాధీశులితనకి మాండలికులుగను చమూపతులుగను నుండినట్లు గ్రంథములును, శాసనములును సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి.

ఈతనకాలమున సామంతరాజుల పాలనముక్రింద నున్నదికాక, స్త్రీయపరిపాలనమునకు లోబడినదేశము

తూర్పున గోదావరీనదివఱకును, సుత్తరమున బీరారు వఱకు, దక్షిణమున గృహ్సాధినతి ను వ్యాపించియుండినట్లుండుచున్నది. వేలుశిబ్బములతో, సభాభాగము మొత్తముమీద నిప్పుడు నిజమురాష్ట్రమొంతమున్నదో, యతికుఁ దక్కువకాని వైశాల్యముఁ గలిగియుండినట్లు తోచెడిది. అనుదినకలహములచే న్వల్చవైశాల్యముగల రాష్ట్రములుతప్ప గొప్పరాజ్యముల నిర్మాణమున కవకాశములేని యక్కాలమున, నాంధ్రదేశరంగమందుఁ గాక తీయసామాజ్యనాటకము సుమారు వేయివత్సరముల వరకు నవవిలాసములతోఁ బ్రదర్శింపఁబడియుండుట యొక సామాన్య కార్యముకాదు, కాకతివ్రథయుని నాటనుండి, తనపూర్వులార్జించిన రాజ్యమునుఁ దనబాహువటిమచే విశాలతరముగనొనర్చి వంద్యముగఁ బాలనమునల్పిన ప్రతాపరుద్రుని కీర్తియొంతయు, గొనియాడఁదగియున్నది. ఇతనిరాజ్యపు వార్షికాదాయమును, సామంత భూపాలు రవలననచ్చు గిప్పములునుగలసి యనేకకోట్ల రూప్యములుగ లెక్కింపఁబడినది. ఈతనికాలమున ఓరుగల్లు పురపై భవము మేఘమీఱియుండెను. ఇప్పటి ఓరుగల్లుచుట్టును నాటుమైశ్శుదూరమును సుమారు 15 అడుగుల చున్నతియు, 14 అడుగుల మందమునుగలిగి, యావరించియున్న మట్టికోట మొదటిది. * సుమారు ముప్పదిమైశ్శుకోటతల యీకోటగోడ, అచ్చటచ్చటఁ జెఱువుకట్టగ నుపయోగింపబడి, యావ్రదేశమందు నిలబడలము వ్యవసాయము కొఱుకు వాడఁబడుటకుఁ దగినవ్యవస్థ చేయఁబడియుండినట్టి ప్పటినిఁ గాననయ్యెడిది. ఈకోటకు నడుమనున్న శలమంతయు జననమర్దముగల యావాసములచేతనుఁ బేటల చేతనుండియుండెడిది. అగ్నేయదిశన సీకోటద్వారము, హనుమకొండకిప్పుడు శిమైశ్శుదూరముననున్న గవిచర్లయ ను గ్రామసమీపమున నుండెననియు, సీగ్రామనామము గలిసి (ద్వారము) చర్లయొక్క సంచుచితస్వరూపమనియు చెప్పెదరు. మట్టెవాడయను పేరనిప్పుడు ప్రసిద్ధిఁజెందియున్నట్ల మక్కాలమున మట్టెలవాడ (మట్టెలమ్మపీడి)గ

* ఓరుగల్లుచుట్టు నెడఁకోటబుండెనని జనులు వాడుకొనమందురు; కాని నిజముగ మూడుమాత్రమే కానవిచ్చుచున్నవి. ఈమట్టికోటయొక్క యెత్తును మందమును బ్రతాపరుద్రుని కాలము వాడిప్పటికింపై నెన్నియోలేట్లు పొచ్చుగనుండెనని యాపాఁపబడుచున్నది.

నుండెననియు వాడుకగలదు. ఇట్లే వేళ్ళుమాటి పూర్వము నుండినిలచియున్న గ్రామము లిప్పుడీ ప్రాంతమున నెన్ని యొకలవు. పైకోటకు లోపలిభాగమున నిప్పటి ఓరుగల్లు గ్రామము నావరించియున్న మట్టికోట సుమారు మైలు న్నరపొడవును సంతియవెడల్పును, నవ్వకోటాకారమును గలిగియున్నది. దానిలోపల రాతికోటయొకటి సుమారొక చదరపుమైలు వైశాల్యముఁ గలిగియున్నది. దీనిలోన మఱియొక మట్టికోటయుండెననిచెప్పి, ప్రాతయిటుకలతోడి కట్టడఁపుఁగుర్తుల నిప్పటికినిఁజూపెదరు. ఈ రాతికోటలో పలనే రాజప్రాసాదములును, భవ్యదేవాలయములును నుండినట్లు తల్చిధిలములు చాటుచున్నవి. ఓరుగల్లున నామము సీపురమునకొనంగిన యొక యెంటిరాతిగుట్ట, చిన్న దేవళముతోను, నుత్పవాదినమయములందు రాజధిష్ఠించుటకై విచిత్రముగను నెత్తుగను నిర్మింపఁబడిన యున్న తవేదికతోను నొప్పుచు, దానొకకాలమునఁ జూచియుండిన విభవతాతీతములను, గాకతీయసామ్రాజ్య మహామహిమమును నేడు సైతము చూపజకు వాగ్రహితమగు భాషయందువనస్థసీపుచున్నది. కాకతీయవంశపు రాజధాని హనుమకొండనుండి ఓరుగల్లునకు మార్చబడుట కెయ్యది కారణమయ్యెనని చరిత్రలు వాకొనుచున్నవో, యట్టి పరశవేది లింగముగల దేవాలయమని చెప్పబడు చిన్నగుడియొకటి సగము నేలలో నడఁగికానవచ్చుచున్నది. హృదయమున కానందమును, నాశ్చర్యమునుఁ గలిగించుచు, జక్కనిపనితనముచే బ్రకాశించుచుఁ గానవచ్చు నాల్గుశిలాద్వారమును రాజగారిభవనమునకు సంబంధించియుండెనని చెప్పుచున్నారు. కోటలలో నిండియున్న ప్రదేశమంతయు నక్కాలమున నొకప్రబల సామ్రాజ్య లక్ష్మి కలంకారభూతములగు వివిధ వర్తకశాలలతోను, గర్భాగారములతోను నిండియుండెడిదట. చిత్రకార స్వర్ణకారులయొక్కయు, బరిమళద్రవ్యవిక్రేతలయొక్కయు, శిల్పులయొక్కయు, నితరవృత్తులు గలవారియొక్కయు, గృహముల సంఖ్య సహస్రముల పరిమితకలిగియుండెను. సామాన్యముగ దేవాలయములయొక్కయు, ముఖ్యముగ శివాలయములయొక్కయు స్థఖ్య, వందలకు మించియుం

డెను. ఇవిగాక నింకననేకజాతుల జనుల గృహములసంఖ్య ప్రతాపవరిత్రయంగుఁ జూపబడియున్నది; దానిలో గొంత యతిశయోక్తియుండుట కొప్పుకొనినను, నాయాజాతులకును, వృత్తులకును సంబంధించిన వారప్సరమున నివసించి యుండిరనుటమాత్రము నిర్వివాదాంశము. ఒక వృషిమహారాజునుదినము భాగీరథీ పవిత్రజలములతోఁగాని మహేశ్వరుని బూజింపనను దీక్షఁబూని, కాశీక్షేత్రము నుండి ప్రతిదినముసీరందునట్లుచేయుటకై మూడువేలలయి దువందల బ్రాహ్మణులనేర్పఱచి మూడువత్సరములకాలము తనప్రతిన నిల్పుకొనినపిదప శివుడాతని మనోబలమునుబరిక్షింపగారి యేడుదినములవరకును నిరంతమగుగాలివానవృష్టించెననియు, గంగాతోయములందనందున బ్రతాపరుద్రుడా యేడుదినము లుపవసించుటచే శంకరుడాతనిభక్తిమెచ్చి యోరుగల్లునకు తీరమున గ్రోనుదూరముపైన భాగీరథీర్పురి యుద్భవిల్లునట్లునగ్రహించెననియు నొకకథ కలదు. దీనిమూలమెట్టిదైనను, గాశిబుగ్గయనుపేర నొకబావి ఓరుగల్లున కనతిదూరమున నున్నది. ఆసాధమానమున బర్పదినములందు జనులచ్చటికిఁబోయి, యందలిజలముల స్నానములొనర్చి గంగాస్నానఫలము లభించినదని సంతసిందుటయు, మృతకులకు నగ్గతిలభించుటకై వారియస్థికలీయవరగంగానలిలములందుఁ బడుటయు, నిప్పటికిని జరుగుచున్నది. ఈబావికడ మహారాజుగారుకట్టించినదని చెప్పఁబడు దేవళము సైతము శిథిలావస్థయందు నిలచియున్నది.

ప్రజాహితతత్పరత హిందూరాజులకుఁ జరకాలమునుండి సహజభూషణమైవిలసిల్లినది. ఈనరపాలాగ్రణి పాలితుల సుఖముకొఱకును, సంపద్వృద్ధికొఱకును సహకారములగు దివ్యతటాకములనేకములఁ గట్టించెను. 8000 గజములపొడవును, 6000 గజములవెడల్పును, నిండియుండినప్పుడు 18 చదరపుమైళ్ళ జలోపరిభాగమునుఁగలిగి, కృష్ణానది కుపనదియగు మున్నేఱనుదానికి జన్మస్థానమును సముద్రోపమానమును సగు పాకాలచెఱువీ రాజశ్రేష్ఠుని కాలమున నిర్మింపబడిన దేయని చెప్పుదురు; చరిత్రకారులు సైతముట్లే వ్రాసిరి. కాని యిటీవలనాతటాకపుంగట్టెనున్న శాసనమునుఁ బరిక్షించుటవలన నాయభిప్రాయము సరి

కాదనియు, నాచెఱువు గణపతిరాజుకాలమున నిర్మింపబడి యుండవలయుననియుఁ దెలియుచున్నది. పైశాసనములో ని శ్లోకములరచించిన రామనాథకవి తన్నుఁ కాకలీయ గణపతిరాజు నాస్థానకవిగఁ జెప్పకొనియున్నాడు. ఈవిషయమింకను విచారణీయము. ప్రతాపరుద్రునికాలమునఁ గట్టబడిన దేవాలయములెన్నియో యిప్పటికిని జీర్ణావస్థయందు దమయేలిక యాదార్యమునుఁ జూచుచున్నవి. ఈయన యెన్నియోమాడలు తులాభారమునఁదూగి తనయెత్తు స్వర్ణమును బేదలకు బంచిపెట్టెను. గ్రహణకాలమందొకనాడు మాధ్వల్యక్షేత్రమున 11 బంగారపుటావులను భూసురలకు దానమిచ్చెను. కృష్ణమాచార్యుండను పండితుని కోరికప్రకార మొకనాడు బంగారపువర్ణముఁ గురిపించెనను కథ సీప్రాంతములందలి బాలురున్నత మొఱుగుదురు! మానుకోటతాలూకాలోని మాటేడు గ్రామనమీపముననున్న యొకశాసనమునుబట్టి, శా. శ. 1232 (క్రీ. శ 1310)నకు సరియగు సాధారణసంవత్సర శ్రావణ బహుళాష్టమి సోమవారమునాడు ప్రతాపరుద్రుఁడచ్చటికేగి, యంతకుమున్నుచ్చట కాకతిప్రళయని సామంతుడగు మల్లనాయకునచేఁ గట్టంపఁబడిన దేవాలయముందర్శించి, శివదేవయ్య మొదలగువారనేక భూదానము లొనంగినట్లుగఁపడుచున్నది. వేయేల? శుష్క-వచనములచే గాకఁ గ్రియాపూర్వకముగ నాదార్యముఁ బ్రకటించుటయే యప్పటిరాజుల కీర్తిని చిరస్థాయిగాజేసిన ముఖ్యరహస్యము!

మొదటినుండి తుదవరకుయుద్ధప్రసంగములచేసిండియుండిన యీతని పరిపాలనకాలమున, విద్యావిషయములుఁగూడఁ గొంతశ్రద్ధనందియుండుట కన్పట్టుచున్నది. సంస్కృతవాఙ్మయమున కమూల్యాలంకారమై, ప్రతాపరుద్రీయమను నామాంకితమై, యొప్పు లక్షణగ్రంథమీ మహారాజు నాస్థానపండితుడగు విద్యానాథకవియొక్క విజ్ఞానఫలితమే. ఈజనపాలశేఖరుడు తానుప్రతాపమార్గాండమనువేర నొకయుద్ధగ్రంథమును దేవభాషయందు రచించెను. విఖ్యాతకవియగు పాలకురికి సోమనాథుడు తనవిద్యామహిమచే దొంకిపర్తిమొదలగు సగ్రహరముల

బడసెను. మారనకవికృతమగు మార్కెండేయ పురాణమున కీమహారాజు సేనానియగు గన్నమంత్రియే కృతిభర్తయయ్యెను!

ఇంతకుఁబూర్వము రెండుమూడు శతాబ్దములనుండి హిందువుల స్వాతంత్ర్యమును మ్రింగివైచుచుండిన మహమ్మదీయుల దండయాత్ర లిదివఱకును దక్షిణమునకు వచ్చియుండలేదు. ఈరాజుకాలముననే క్రీ.శ.1308వ సంవత్సరమున డిల్లీచక్రవర్తియగు సలాఉద్దీన్ మలిక్ కాఫూరును వానిక్రింద నొకప్రచండసైన్యమునునిచ్చి, యీతని వంగదేశమార్గమున, నోరుగల్లుపై కనిపెను. మైచ్చుసైన్యము హనుమకొండ కాటుమైళ్ళదూరమునందున్న రేచర్లనగరమువద్ద విడిసెననియు, బ్రతాపరుద్రుని వాహినీవార మద్దానినెదుర్కొని పూర్తిగఁ బరాభవించి యంపెననియు, నీనంగ్రామమున మహారాజునకు సరఃతిరాయుడను శూరవరుడనుత నహాయమొనర్చెననియుఁ బ్రతాపచరిత్రకర్త వ్రాసియున్నాడు. చంద్రగిరియనువేర నిప్పుడు వ్యవహరింపఁబడుచున్న యీరేచర్లనగర మక్కా-లమున బ్రతాపరుద్రుని ప్రాంతాధీశులై త్రిభువనగిరిరాజు కొండసింగపురముమొదలగు స్థలములఁ బాలించుచుండిన వెలకు వంశజుల ముఖ్యస్థానమై యుండినట్లు అయ్యనవ్రోలు శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈయుద్ధమున మహమ్మదీయసేనలు పరాజయమునొందుట యగపశుచుంసను, మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు పోరుజులుగకపూర్వమే చక్రవర్తికార్యాంతరమునఁ దనసేనల డిల్లీకిఁ బిలుపించుకొనెనను సవత్సపువ్రాతల వ్రాసియున్నాడు.

రెండవమాత్రీ కాఫూరు క్రీ॥శ॥ 1309 సంవత్సరమున డిల్లీనుండివెడలి దేవగిరి మార్గమునఁ ద్రిలింగరాజ్యముంబ్రవేశించి (ఇప్పటి నిజామాబాదు)వచ్చి తత్సమీపముననుండిన సార్పార్ కోటను హస్తగతముచేసికొని యపరిమిత రక్తపాతమొనర్చెను. అటనుండి యాతఁడు ఓరుగల్లుపై నెత్తిరాగా ప్రతాపరుద్రుని సైన్యము లాతనితో డిగొని ధైర్యముగఁ బోరునల్పెను. కాని దేశద్రోహియైన కటకరాజు తురుష్కులకు సహాయము చేసినందువలనను, మాతృద్రోహులగు కోటలోనికొందఱు నాయథులు

ధనాశచే దురుష్కులకు ననుకూలునైనందునను అదివరకు బాధకొందియున్న జైనులు రాజ్యములోనిగుట్టును శత్రువులకుఁ జెప్పినందువలనను, దుదకు హిందూ సైన్యములకుఁ బరాభవము వాటిల్లుటచేతఁ బ్రతాపరుద్రుడు డిల్లీ శ్వరునకుఁ గప్పముకట్టునట్లు సంధిచేసికొనవలసిన వాఁడాయెను. హనుమకొండయందుఁ గాకతిరుద్రదేవుని కాలమున నిర్మింపఁబడి నేటికిని పురాతన శిల్పిచాతుర్యమునకొక యుత్కృష్టోదాహరణముగ నిలదియున్న వేయిస్తంభముల దేవాలయమును భిన్న భిన్నముగ నొనర్చిన గౌరవము కాపూరుయొక్కయు నాతనిసేనలయొక్కయు నీతూరిచొరవ్వదుర్గయములకే చెందుచున్న దనిచెప్పదురు.

తరువాతఁ గొలదికాలమునకే డిల్లీ సార్వభౌమ త్వముఖిల్ల వంశమునుండి తుగలుఖు వంశమునకుమారెను. ఓరుగంటిరాజు దక్షిణహిందూ జేశ్వరాజులతోఁ గూడి యామధ్యకాలముననే డిల్లీ సింహాసనమునకుఁ గప్పముఁ గట్టుట మానినందున వప్పటి చక్రవర్తియగు గయాసుద్దీనుని పుత్రుడునుఁ దనమొదబుద్ధియొక్క యతిశయముచేత హిందూదేశ చరిత్రయందొక ప్రొత్తయధ్యాయముఁ గల్పించినవాఁడునునగు ఉల్లాఖానుఁడొక గొప్పసేనను పెంటఁగొని మలిక్ తైమూర్, మలిక్ అఫ్గాన్, మలిక్ తగీన్ మున్నగుసేనాధీశులతోఁ గూడి క్రీ॥శ॥ 1321 సంవత్సరమున నోరుగంటికోటను ముట్టడించెను. ప్రతాపరుద్రుడు స్వయముగ నాసేనలతో మిగులశౌర్యమునఁ బోరాడి యంతకుముందు దశకంటియుండిన పరామయకళంకమునుఁ బూర్తిగఁ గడిగివైచికొనెను. ఆంధ్రసేనలఁ ఘోరసంగ్రామమునఁ బ్రాణముల సరకుసేయక పోరి తాముక్కకాలమున మగధరాజ్యమువంటి ప్రబలరాష్ట్రమును జయించినవారి నంతకులమనిచూపిరి. ఆంధ్రుల ప్రతాపమునెదుట నిలువఁజాలక స్త్రేచ్ఛసైన్యములు చెల్లాచెదురుకాసాగెను. స్త్రేచ్ఛసేనాధీశులు యవరాజుతోఁ బాటుపిక్కబలిమిఁజూపిరి. ప్రతాపరుద్రునిసేనలు స్త్రేచ్ఛసైన్యములవెంటనంటి మలిక్ తైమూరునుబట్టి వధించి మిట్టిపడుచుండిన ప్రతిపక్షులకు బుద్ధిసెప్పిరి. మలిక్ అఫ్గానువలాయనసూత్రమునుఁ బఠించుచుండ సంతకుముందీ మహా

మృదీయులవలన స్వాతంత్ర్యమునుఁ గోల్పోయియుండిన మహారాష్ట్రులొకనిఁ బట్టుకొని చర్యమొలిపించి చిత్రవధగావించి క్రీ॥శ॥ 1318 వయందు దేశస్వాతంత్ర్యమునకై యత్నించుచు స్త్రేచ్ఛులవలనఁ జంపఁబడిన హరపాలదేవుని హత్యకుఁ బ్రతీకారమొనర్చిరి!

కాకతీయ సామ్రాజ్యవనమిట్టి మహోన్నతపదవియందుండ నందు బ్రతికూలవాయువులు వీచసాగెను. అంతఃకలహములు క్రమముగవృద్ధియై రాజ్యపుఁజలమునుఁ దగ్గింపఁ దొడఁగె. గణపతిరాజుయొక్కయు తరువాతిప్రభువులయొక్కయు వైషమతావేశమునకు గుఱియైయుండిన జైనుల ప్రతీకారాన క్రినాటి నాటికిఁ బెరిగి సామ్రాజ్యవినాశనమునకు సాధనములగూర్చుచు మహామృదీయుల నాకర్షింపసాగెను. అట్లుకాదేని యంతకు వెనుకటివత్సరముననే బ్రతుకుజీవుఁడాయని కాళులకుఁ బుద్ధిసెప్పియుండిన తురుష్కులకు మఱిల క్రీ॥శ॥ 1323 వ సంవత్సరమున నోరుగంటిని ముట్టడించునంతటి ధైర్యమెటనుండి రాగల్గును? ఉల్లాఖానుఁడు మరల నొకసైన్యమునొని త్రిలింగరాజ్యములోనిదగు బీదరుమార్గమున నోరుగల్లుబ్రవేశించి ప్రతాపరుద్రునోడించి డిల్లీకి జెఱగొనిపోయెను. ఖాజాహజీ, మలిక్ భేధార్ ఖానులను సేనానుల నాతనివెంటఁజంపి ఓరుగల్లుకు సుత్తానుపురమను పేరుబెట్టి ఉల్లాఖానుఁడు తానునుగొన్నిదినములకు డిల్లీకిఁబోయెను.

శాత్రువసేనాటవియందు స్వైరవిహారము నల్పిన యారాజసింహము కాలవశమున డిల్లీలోఁ గొన్నినాళులు చెఱయందుండెను. అప్పుడు డిల్లీని పాలించుచుండిన చక్రవర్తియగు గయాసుద్దీనుయొక్క సౌజన్యమును నాతనితల్లియొక్క నద్వేధయు మనకథానాయకుని కారాగారవిముక్తికిఁ గారణములయ్యెను. ఆచక్రవర్తి యచితముర్యాదలతోఁ బ్రతాపరుద్రుని స్వరాజ్యమునకంపెను. స్వదేశోన్ముఖుఁడై త్రిలింగదేశమున కొకదిశపహద్దగు కాళేశ్వరమునకాతఁడువచ్చెను. అంతకుమున్ను శత్రువులచే నొందిన పరాభవమును నెడతెగని యుద్ధప్రసంగములును నాతనిమనస్సును స్తబ్ధముగఁజేసెను. మిగిలిన జీవితభాగమును ప్రాపంచిక, సుఖాభిరతిచేఁ గళంకితముకానీక

గౌతమీనలీలములచేఁ దనశరీరమును ఈశ్వరసేవార్చనల
చేఁ దనయాత్మనుఁ బవిత్రముగఁ జేసికొనఁ గృతనిశ్చయుఁ
డై యతఁడు రాజ్యాంగవ్యవహారముల సోదరుఁడగు నన్న
మదేవునకునుఁ గుమారుఁడగు గృహ్యదేవునకును నప్పగించి
తాను పత్నీయుతముగ నచ్చటనేపనియించి క్రీ॥శ॥ 1323
సంవత్సరమున రుధిరోద్ధారి సంవత్సర మాఖశుద్ధాష్టమి
గురువారమునాఁడు శివసాయుజ్యమునందెను. ఆయన
భార్యయు సహగమనవిధిచే భర్తననుగమించెనని చెప్పఁ
బడుచున్నది.

ప్రతాపరుద్రుని మరణముతోఁ గాకతీయవంశ వై
భవము నిశాంతదీపికయయ్యెను. ప్రాంతాధీశులును సా
మంతులును స్వతంత్రులైరి. ఓరుగంటిరాజ్యమున మ్లేచ్ఛు
లప్రాముఖ్యత హెచ్చునాగెను. అల్లులుటవఱన నీవంశము

తటితో నశించెనని తలపఁరాదు. కృష్ణదేవుఁడు తండ్రిప
దవి నధిష్ఠించినతరువాత క్రీ॥శ॥ 1344 నఁ గాకతీయవైభ
వదీపిక కోలానునందుజటిగిన యుద్ధరూపమున విజయనగర
రాజ్య సహాయమునఁ దుదిమారు భగ్గునమండి సేనాధి
పతియు యువరాజునునగు వినాయకదేవుని వీరశయనము
తోఁ గొండయెక్కి వేయిసంవత్సరములనుండి శత్రురాజు
లకన్నుల మిఱుమిట్లుగొల్పుచుండిన రాజ్యమందిరము సం
ధకారబంధురముగ నొనర్చెను. ఓరుగంటి యువరాజు
దేశశరక్షణోద్యమమున ననువులఁబాసి పేష్కీయరుయొ
క్క యాక్రందించనముల ననునరించెను.

చ. శడువును భర్మమాగ్ధమున నమృతతో; భయమొందజోకు మె
న్నడును; కలంపులన్నియును, న్యాయమునందు, స్వదేశమందు, నె
మ్మడు భగవంతునందెపుడుఁ గూరిమినిల్పు; మటుల్పొనర్చినకొ
బడిలివయేధిశ్వరదేవు; భాగ్యమిదే! కనుమయ్యకామునెల్॥

వా సి రె డ్డి సం స్థాన ము.

గుంటూరు డిప్యూటీ కలెక్టరువారగు చిరుమామిళ్ల అక్కి నారాయణప్రసాద్ బి. ఏ., గారిచే వ్రాయఁబడినది

వాశిరెడ్డిసంస్థానము చెన్నరాజధానియం దుత్తర తీర్థి వృద్ధిచేసియు తమరాజ్యమును బలపఱచుకొనిరి. పద
సర్కారులలో నెన్నదగు సంస్థానములలో నొకటి. ఈసం
స్థానీకులు కమ్రవారు, ఘమారు ఎనిమిదివందల సంవత్సర
ములకు పూర్వము దక్షిణహిందూస్థానమున 'వాసి' య
నునామముతో నొకవంశము ప్రభుత్వముజేయుచుండెను.
వారిప్రభుత్వస్థానమున కనతిదూరములో బహుయోజన
విస్తీర్ణంబగు నొక యరణ్యంబుండెను. అందునచ్చటచ్చట
ఫలపుష్ప సమన్వితంబులగు వృక్షరాజములతో చుట్టుకొ
నబడి స్వభావసిద్ధమగు నందమును వెలిబుచ్చుచుండెడు
గ్రామములుకలవు. ఏతదరణ్యంబునకు నాధుండుకేని కతం
బున 'వాసి' వంశీకులు, అందుముఖ్యగ్రామములగు, వల్లు
ట్ల, వాసివి, కలకట్టలను బాహుపరాక్రమము నెఱపి స్వా
ధీనపర్శుకునియు, మఱికొన్నిగ్రామముల క్రొత్తగ నేర్ప
జేసి వృద్ధిచేసియు తమరాజ్యమును బలపఱచుకొనిరి. పద
సర్కారులలో నెన్నదగు సంస్థానములలో నొకటి. ఈసం
స్థానీకులు కమ్రవారు, ఘమారు ఎనిమిదివందల సంవత్సర
ములకు పూర్వము దక్షిణహిందూస్థానమున 'వాసి' య
నునామముతో నొకవంశము ప్రభుత్వముజేయుచుండెను.
వారిప్రభుత్వస్థానమున కనతిదూరములో బహుయోజన
విస్తీర్ణంబగు నొక యరణ్యంబుండెను. అందునచ్చటచ్చట
ఫలపుష్ప సమన్వితంబులగు వృక్షరాజములతో చుట్టుకొ
నబడి స్వభావసిద్ధమగు నందమును వెలిబుచ్చుచుండెడు
గ్రామములుకలవు. ఏతదరణ్యంబునకు నాధుండుకేని కతం
బున 'వాసి' వంశీకులు, అందుముఖ్యగ్రామములగు, వల్లు
ట్ల, వాసివి, కలకట్టలను బాహుపరాక్రమము నెఱపి స్వా
ధీనపర్శుకునియు, మఱికొన్నిగ్రామముల క్రొత్తగ నేర్ప
జేసి వృద్ధిచేసియు తమరాజ్యమును బలపఱచుకొనిరి.

యించి తనమనోనిశ్చయమును రెడ్డివీధువున కెటుంగింప నాతండమితానంద పరవశుండై కొగలించుకొని దీవనలిచ్చి యుద్ధంబునకనపెను. సదాశివయ్య త్రిపురనంహారకర్తయగు కేవల యాసదాశిపుడో యనునటుల విజృంభించి ప్రతివీరుని నిమేషమాత్రంబున బాజీపుచ్చెను. ఇట్టియప్రతిమానవిజయంబు సహింపలేక ప్రతికక్షువారు తొలినియ మానవిజయంబు సహించలేక ప్రతికక్షువారు తొలినియ మంబునుదిగద్రావి పెక్కు-రొక్క-మృడి సదాశిపునిపైబడ నాతండును భూధరంబు పగదిచలింపక శత్రుసైన్యంబుల నులుమాడి జౌడభూపతి సంస్థానంబునుస్థాపించెను. ఇవ్విధంబున రెడ్లకు వాసి (గౌరవమును) తెచ్చినందున సదాశివయ్యయ తద్వంశీకులు నప్పటినుండియు వాసిరెడ్డివారని పిలువబడుచున్నారు. సదాశివయ్య తనకొనర్చిన మేలునకై జౌడభూపతి యాతనికి పెక్కు-గ్రామంబులిచ్చి నత్కరించెను. తదాది సదాశివయ్య నెట్టులయిన కంచిని నిర్జించుటకుగాను శత్రువులు కూరాలొచనలు చేయుచుండి పూర్వము ద్వాపరయుగమందు నశ్వత్థామ పాండవశిబిరంబున నొనర్చిన దుష్టకృత్యంబును జ్ఞప్తికెచ్చుకొని సదాశివయ్య భవనమును రాత్రివేళ నిద్రాసమయమున ప్రవేశించి యాతనిని తద్బంధువులను బాలురనక స్త్రీలనక నతికూరులై వధించి వాశిరెడ్డిసంస్థానము నాక్రమించుకొనిరి. ఆసమయమున దైవనియతిని సదాశివయ్యపత్ని రెండునంపత్సరముల వయస్సుగల తనకుమారునితో నప్పటికి సామీప్యగ్రామముననున్న తనపుట్టినింటనుండెను, ఆపె యిట్టి ఘోరకవత్తును వినినతోడనే తన కాలముమారుని నయితము శత్రులెట్టులయిన మోసగించి చంపెదరను వగవుతో తనకు మిక్కిలిసమృద్ధముగల యొక బ్రాహ్మణ యవతిచేతి కబ్బాలునొప్పగించి యవనరమగు ధనంబును భూషణంబరంబులనిచ్చి యెట్టులైన నప్పాపని దూరచేశంబుగొనిపోయి రక్షించవలసినదనియు, తగు వయస్సున విద్యాబుద్ధులుగఱపి నమయానుకూలముగ తన పెద్దలయెడల శత్రువులొనర్చిన ఘోరకృత్యంబును విశదీకరించి యందుల ప్రతీకారంబుచేయ ప్రోత్సహపరచవలసినదనియు దిటవుగ నాపెకుబోధచేసి తానునహగమనంబొనర్చెను. తరువాత నా బ్రాహ్మణాంగన శ్రీగిరి మల్లిఖార్జునుడను నామముగల యబ్బాలుని తీసుకొని గుంటూరు నకు నుమారు 10.12 మైళ్ళదూరములోయున్న నూ తక్కియను గ్రామముప్రవేశించి యచ్చట శక్తీశ్వర స్వామివేరనొకయాలయముకట్టించి యందునివశించుచుండెను. ఆపె కడుజాగ్రత్తో పెంచినందున శ్రీగిరి మల్లిఖార్జునుడు అసమానవిద్యాపారంగతుండై యుక్తవయస్సువచ్చిన పిదప నామెచే తనకుటుంబమునకు సంభవించిన దుర్దశను విని దండతాడి తమహారగంబు కరణిమండిపడి ప్రతీకారంబునకుగాను తనన్వదేశంబునకు బోవనుద్యమింప నాటిరాత్రి శక్తీశ్వరస్వామి పృథ్విబ్రాహ్మణవేషంబున నాతనికి బొడగట్టి యాతనియుద్యమమును నిరుత్సాహపరచి యాతండు కొలదికాలములో నొకవభుత్వమున కధినాథుండగునని చెప్పినదృశ్యమయెను. పిమ్మట మల్లిఖార్జునుడు అప్పటికి గుంటూరు నీమయందు నివసించుచుండు కమ్మవారిలో నొకకన్యను పాణిగ్రహణంబొనర్చెను. అతండును అతనివంశీకులును కొండవీటియందు కొన్నిగ్రామంబుల స్వాధీనపర్చుకుని యేలుచుండిరి.

కొన్నిసంవత్సరంబులు గడచినతరువాత వాశిరెడ్డి పంశముగో చంద్రమాళిశ్వరుడను నొకవముఖుడు ప్రభుత్వమునకువచ్చి స్థిరమగు సంస్థానమును స్థాపించవలెనను తలంపుతో కొంతసైన్యమును పోగుచేసుకొని హైదరాబాదునకు వెళ్లి సుబేదారుగారిని సందర్శించి అచ్చటనే వారిదండు సంబంధమగు కార్యములను కొంతకాలమువరకు నిర్వహించుచుండ సుబేదారునుగ్రహించి నూతన్కి తాటి కొండ మఱికొన్నిగ్రామములను జాగీరిచ్చి గొప్పబహుమతులుచేసి బంపివేసెను. అంత కొన్నితరములకు వీరప్ప నాయుడను ముఖ్యపురుషుడు జనించెను. ఈయన కుమారులలో రాఘవయ్య, రామన్న చంద్రమాళియనువారు ప్రాముఖ్యులు, రాజ్యాభివృద్ధికాంక్షచే యీమువ్వురు సోదరులు మొగల్ చక్రవర్తియగు షాజహాను దర్బార్లోజైసిల్లికేవల్ తద్దర్శనంబుగానక పెక్కువత్సరంబులు వేచియుండి సేనానులయొక్కయు, దేశపాముఖ్యులయొక్కయు స్నేహము సంపాదించిరి. ఇంతలో షాజహాన్ చక్రవర్తియొక్క సుబేదారులు కొందరు ప్రస్తుతీయక తిరుగబ

డిసండున చక్రవర్తిచే యుద్ధమునకుగాను పంపబడిన సేనాధిపతులతో కలసి వాసిరెడ్డిసోదరులు మువ్వురు దండువేడలి తమ అసమానయుద్ధకళానైపుణ్యంబున యానుబేదారుల సశ్రమంబున స్వాధీనపర్చుకొనిరి. జరిగిన స్థితి తనసేనానులవల్ల చక్రవర్తి వినినవాడై సోదరులనురావించి నందిగామ పరగణాను దఖల్ పరచి మరికొన్ని యినాముల నిచ్చెను. అంతట వారుమువ్వురు సంతృప్తులై స్వదేశమునకువచ్చి దువరగాహంబులగు నరణ్యంబుల ఖాళీచేసి పెక్కుగ్రామంబులు నిర్మించి హైదరాబాదునకువెళ్లి 1080 ఘనలీలో యిట్టేటయందు సమభాగములుగ మువ్వురు ఘజేదారువల్ల సనదునుబడసిరి. ఈమువ్వురు సోదరులలో రామన్నయొక్క వంశము కొలదిసంవత్సరములలో సంతరించెను. చంద్రమాళియొక్క వంశీకులు కృష్ణాజిల్లా నందిగామతాలూకా చింతలపాటివంటి ప్రభువులై ప్రస్తుతమున శ్రీరాజా వాసిరెడ్డి చంద్రమాలేశ్వర ప్రసాద్ బహద్దర్ మన్నెనుల్తాగారు కడుస్లాఘనీయుముగ ప్రజానరంజకముగ రాజ్యపాలన జేయుచున్నారు. ఇకను ముగ్గురిలో మిగిలియున్న రాఘవయ్యగారి వంశము జ్యేష్ఠవంశము. ఇందు పదునేడవ శతాబ్దమున రాజావాసిరెడ్డి వెంకటాద్రి నాయుడుగారను దివ్యపురుషుండుదయించి సత్తైనవ్లితాలూకా చింతపల్లి ముఖ్యపట్టణముగా రాజ్యమేలెను. ఇద్దాత్రీంద్రుని వైభవమహాత్మ్యములనుగురించి వాల్టరు ఇల్లియెటు దొరవారు గనర్న మెంటుకు 1846 సంవత్సరం యేప్రిలు 14 తేదీన వ్రాసినరీపోర్టుయొక్క తర్జుమా సంగ్రహమును యీక్రింద బొందుపఱచుచున్నాను.

“వాసిరెడ్డి ప్రొవైటరుగు వెంకటాద్రినాయుడు తనకుటుంబ సంస్థానమును చింతపల్లి ఎస్టేటునకు తోడుకేపల్లె ఎస్టేటులో భాగమును వెంగళపురం డిస్ట్రిక్టును, కొల్లూరు, నిజాము పట్నములను కొని కొన్ని కారణాంతరములచే అనురావతిని రాజధానిగా నేర్పరుచుకొని అచ్చట దివ్యభవనములను శృంగారోద్యానంబులను నిర్మించెను. చేబ్రోలు మొదలగు మఱికొన్ని గ్రామములలోకూడ రాజభవనములను మంగళగిరియందు పదునొకండుద్వారములుగల అత్తున్నతగోపురమును అనురావతి చేబ్రోలు

మున్నగు సనేక దివ్యస్థలములయందు దేవాలయములను కట్టించెను. తనరాజ్యమున ముఖ్యమగు పుణ్యస్థలములయందు ముప్పదియడుగుల యెత్తుగలిగి బంగారు మొలమచేసిన 120 యిత్తడి స్తంభములను స్థాపించి రెండుమారులు వెండితోడను ఒకమారు బంగారుతోడను తులాభారముతూగి సద్బ్రాహ్మణులకు పంచిపెట్టెను. తామేశ్వరము మొదలుగాగల యాత్రలుసేవించి, కాశీకి పోవుచుండు వేషాబాడీరావుగార్ని అమూల్యములగు నజరులు సమర్పించెను. తనవేషకషెను ముందుగజెల్లించి తనమార్గవ్యయములకుగాను 2 లక్షలరూపాయలు షల్లికు గవర్నమెంటు బాక్సనములో అనామతుగానుంచిరి. వైజాముపద్దనుండి మన్నెనుల్తా అనుచిరునును లక్ష షెగోడాలు (సుమారు 4 లక్షల రూపాయలు) నజరుపోసికొనిరి.” ఈ వెంకటాద్రింద్రుని దాతృతాస్వభావము తనయిట్టేటరుండి 66 గ్రామముల సద్బ్రాహ్మణులకు సగ్రహారంబులుగ నిచ్చుటయే చాటిచెప్పుచున్నది. గుంటూరు కృష్ణాజిల్లాలయందు నిప్పటికి బహుకుటుంబములు నయ్యగ్రహారంబులవల్లనే జీవిండుచున్నవి. ఇతండు కేవల మనుష్యమాత్రండు కాడలియు తపోవిఘ్నముచే భూమియందవతరించిన నొకానొక ఋషి శ్రేష్ఠుడనియు చెప్పటకుగాను కొన్నికథలను వంశవరంపరగాఁ యీజిల్లాంజనులు చెప్పుకొనెదరు. వాటిసత్యాసత్యంబులు దురూహ్యంబులు గావున నవి నిందుదహరింపబడలేదు. బుస్సీనామమును పిన్నవయస్కుల భయపెట్టుటకెట్లు “బూసి, బూచి” యని వాడబడుచున్నదో అటులేగొప్పతనమందును దాతృతాస్వభావమందును వాశిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడిగారిపేరు ఆబాలగోపాలము ఈ దేశమందుసామెతగాజెప్పుకొనెదరు.

ఈవాసిరెడ్డి సంస్థానమును ప్రధమతః స్థాపించుటకై వీరిబంధువులగు కమ్మవారు అనేకయుద్ధములయందు సమాన శౌర్యవతిమను కనుబఱచి పెక్కుమంది తమ ప్రాణంబులం గోల్పోయిరి. వాశిరెడ్డి ప్రభువులకు శత్రుగా జులతో యుద్ధము సంభవమగుచున్నదని వినినమాత్రమున (యెచ్చటయున్న కమ్మప్రముఖు డచ్చటనుండియే యుల్లిబిడ్డలతో జెప్పక రణరంగమున కుఱి కెను. ఇట్టివహా

పకారంబుజేసిన బంధువులనియెంచికాబోలు పెక్కంబు
కనేకాగ్రహారంబు లొసంగబడెను. కాని వెంకటాద్రిం
ద్రుడు యుక్తిచే మోసగించి అయ్యయి యగ్రహారంబుల
సనదులు తగులబెట్టించి రూపుమాపెను. చంద్రునకు కళం
కమున్నటులీయన నద్దణసంపత్తి కియ్యదియే పెద్దక
ళంకము. కొడువ విషయంబుల వెంకటాద్రింద్రుడు కేవల
దేవేంద్రుడనియే జెప్పనొప్పును. భూలోక దేవేంద్రుడని
వాడబడుటకయినందనవనమును ఐరావతనామముగల గజ
మును అమరావతిపట్టణమును యేర్పాటు గావించినటుల
జెప్పుకొనెదరు, వైకుంఠపురమందును అమరావతియందు
ను దేవాలయములలో స్వామికి ఎదురుగనుండు శిలావి
గ్రహములు యిమ్మహామహానవని దృష్టాంతములు గల
వు. ఈమనకజగన్నాథబాబు రామనాథబాబులను నిద్ద
రు దత్తపుత్రులుగలరు. వీరిరువురు అన్యోన్య రాజ్యకాం
క్షతో వ్యాజ్యము లాడదొడంగిరి. ఇట్లునే యేదియో
కొకకారణముచే వాసిరెడ్డి యిస్టేటు 1816-17 మొదలు
1843 - 44 వరకు అప్పటి మండలాధికారియొక్క
నిర్వాహకములోనుండెను. 1825 సంవత్సరములో జగ
న్నాథబాబుగారు మరణించిరి. 1832-33 సంవత్సరముల
కరువు యీ సంస్థానమును కడుదీనదశకు తీసుకునివచ్చె
ను. గవర్న మెంటు బాకీ వృద్ధియాయెను. తాత్కాలిక
ముగ ప్రభుత్వమునకువచ్చిన రామనాథబాబుగారి దురా
లోచనలవల్ల మరింతబీదగిల్లెను. కేవలస్వాధర పోషకార్థ
మైపయోముఖ విషకంభములవలె నక్కవినయములతో
కొలువొనర్చుచుండిన దివానులయొక్కయు గుమాస్తాల
యొక్కయు గృహములయందు ధనరాసులు మెండయ్యె.
సంస్థానపునాకర్లు స్వామిదోహులై మోసగించి సంస్థాన
పు ధనముతో తమవేరను తమభార్యలవేరను పెక్కు
యీనాములను పంటభూములను సంపాదించిరి. ఇంటి
యందు పంటచేసి తద్దినములు పెట్టించెడు పోరోహితులు
సహితము సమయమువేది మెడిబంగారులను హరించి
లక్షాధికారులయిరి. ఇన్నికారణంబులనుమడింప 1844
సంవత్సరము వచ్చునరికి నవరత్న రాసులతో నిండియుండిన
సంస్థానపు జాక్కసమున పైసాకూడకటవయ్యెను. ఆనంప
త్సరములోనే యిస్టేటును గవర్న మెంటువారే స్వాధీరప

ర్చుకొని ఋణవిముక్తిజేయుటకు ప్రయత్నించెను. వలను
వడక 1844 సంవత్సరములో అప్పలక్రింద వేలమువేసి
గవర్న మెంటువారే స్వాధీనపరచుకొనిరి. ఎప్పటికైనను
తిరుగ యిస్టేటుహక్కుదారుల స్వాధీనపరచునటుల య
ప్పటి యొడంబడిక. కాని జమీందారుల స్థితిగతు లరయు
టకై నియమింపబడి తమతావుకు విచ్చేసిన వాల్టరు యిల్లె
యటు దొరవానికి మనోత్పత్తికరముగ నడుచుకొనని హే
తువచే అదివరలో యిస్టేటు స్వాధీనపరచుకొన్నది మొద
లుకొని యిచ్చుచువచ్చిన రూ. 1000 అల్లపున్నును మా
త్రమే అప్పటిజమీందారునకు ఖాయపరచిరి. జగన్నాథ
బాబుగారి కుమారులు లక్ష్మీపతిస్థానముగారు విద్యార్థు
భవులని ఖ్యాతివడసిరి. వీరు రత్నపరీక్షయందు మిగుల
నిపుణతగలవారని వాడుక. వీరిదత్తపుత్రులే కంచికైస
రుగారని వాడుకగల శ్రీరాజు వాశిరెడ్డి వెంకటలక్ష్మీస్థ
నిహనాయుడు బహద్దరు మన్నెస్తుల్తాగారు. వీరిదాతృ
తా స్వభావమును ధైర్యగాంభీర్యాదిగుణములును లోకవి
దితంబు గావున వేరుగ వక్కాణింపబనిలేదు. తొ
లుత దక్షిణహిందూస్థానము కాపురము గాగల వాశివం
శము ప్రస్తుతమున కృష్ణాగుంటూరుజిల్లాలయందు వాశిరె
డ్డి యనునామముతో నెట్లు వ్యవహరింపబడుచున్నది క్లు
ప్తముగా వ్రాసితిని. “వాసిరెడ్డియమ”ను నొకగ్రంథము
అమరవాది రామకవిగారిచే వ్రాయబడి కొలదికాలము
లో నచ్చొక్కింపబడునని వినుచున్నాను. అదినత్యమైన
చో నది లోకోపకారిగనుండుననటకు సందియములేదు.
గుంటూరు సమీపమున తుమ్మపూడి గ్రామమున వాశి
రెడ్డి వెంకటస్థులయ్యగారను నొకరు యేతద్వంశచరిత్రను
విపులముగా వ్రాసితిరని వినుటకెంతయు సంతసించుచు
న్నాను. ఈసంవత్సరము కృష్ణాజిల్లా కేసరపల్లి గ్రామము
న జరుగబోవు ద్వితీయ కమ్మమహాజననభయందు శ్రీరా
జు వాశిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడుగారి వర్ధంతిని జరుపు
కొనుటకొక చిత్తుతీర్థాసము జేయబడెనని తెలిసినది. అ
ట్టిమహాపురుషునియందు కమ్మజుల కుడవలసిన భక్తి
గౌరవములకుగాను తగినయేర్పాటు గావించబడెనని
తోషపూర్వకంబుగ నుచువును నితటితో పొరమీచు
చున్నాను.

ఆంధ్రవార్తాపత్రికల వ్యాపింపజేయు సాధనములు.

మహాశ్రీ, అష్టావధానియగు నందగిరి శేషగిరిరావుపంతులు గారిచే రచియింపబడినది.

ఆంధ్రదేశాభిమానులారా ? మనదేశమభివృద్ధి గాంచవలెనన్న దేశమంతట ముందు మన స్వభాషాపత్రికలు వ్యాపింపవలయునని యందఱకుం దెలిసినదేశదా. మనకు శుభకర్మలలో విఘ్నేశ్వరపూజ యెట్టిదో మనము నాగరికత నొందుటకు బత్రికావ్యాపనంబట్టిది. ఒక్కొక్కజిల్లా కొక్కొక్కపత్రిక స్థాపించి దానికి బదివేలచందా దార్లను జదువరులనుగా జేసినచో, నపుడు మనదేశము లో బత్రికలకు మంచివ్యాప్తికలిగినదని, మనము సంతసింపవచ్చును. కాని మనయాంధ్రదేశములో బ్రస్తుతము లెక్కకుమాత్రము (మానపత్రికలతోఁగూడ) సుమారిరువదియన్నను, జందాదార్లను, రెండువేలకుఁబైగా సంపాదించిన పత్రికలు నాలుకంటె నెక్కువలేవు. ఒకయాంధ్రపత్రికమాత్రము 7000 చందాదార్ల నాకర్షించుకొని దినదినప్రవర్ధమానమగుచున్నది. తక్కినవన్ని, యన్న మోగామచంద్రాయని నానాటికి షీణించుచున్నవి. వీటిసభివృద్ధిలోనికి దెచ్చువార్తామును మనము కనుగొన్నయెడల, ఏని షీణించుటకు దగినకారణమేదో యదియును మనకు బోధపడఁగలదు. కాన వార్తాపత్రిక లభివృద్ధియగు పద్ధతుల గాను దోచినంతవఱకు మనవిచేయుచున్నాను.

1. పత్రికచదువరుల మనస్సుల నాకర్షించుట:— ఇది పత్రికావ్యాప్తికి మొదటిపాఠము. లఘువదియూరు పండితులు కావుదంటిలోనున్నటుల దీనిలోనే ప్రవేశించి తరుంతయు నిమిషియొక్కది. అట్లుచూస్తు నాకర్షించు వానిలో గ్రామ ఖియ్యలైనవాటి నీక్రింద బొందుపఱచుచున్నాను. పత్రికలోని వ్యవస్థలు హృదుమధురమగు నిర్దుష్టశైలితోను సవనములతో నాయారసముల కనుపైన కల్పనాచాతుర్యముతోను, విశిష్టమండవలయు. మఱియు శాస్త్రుచర్చ, మతచర్చ, భాషాచర్చ, వ్యవహారచర్చ మొదలగు సచ్చర్చలంకేయుఁడగినన్ని పుటలతో సోఘోషంకలయును. పెద్దపై సుందరమైన యతురముల

తోడను, మందమైన నున్ననికాగితములతోడను, దేశభక్తులు, సంస్కర్తలు, మొదలగువారి చిత్రపటములతోడను జూపఱ కమితానంద మొనంగుచుండ వలయు. వేయేల ? “ఈసారిపత్రికయం దేరనము వెల్లువగొల్పబడునో, యేచిత్రపటము కన్నులపండువునల్పునో యేవ్యాసము నాశక్తింబురికొల్పునో, యేమిచిత్రవిచిత్రములు, మనోవైచిత్ర్యముం గల్పించునో, పరదేశాచార వ్యవహారము లేమి వింతలఁదెచ్చిపెట్టునో” యని ప్రతిచందాదారుడు నువ్విహ్సారునట్లుండవలయు.

2. సంపాదకుఁడు కేవలము స్వలాభమునే పరిగణింపక, చందాదారులకు బ్రోత్సాహము కలిగించుట:— పత్రికవలనవచ్చు లాభములో దనకుఁబోషణకుం దగినంతద్రవ్యము నుపయోగించి మిగిలినధనమును సంవత్సరాదిసంచిక లుచితముగాఁ బంచిపెట్టుట మూలముగను, బత్రికకు జందాతగ్గించుట మూలముగను, వ్యాసముల వ్రాయుచానికి బహుమతులిచ్చుట మూలముగను, వినియోగముచేయవలెను. ఈభారమొక్క సంపాదకునియందే యాధారపడియున్నది. ఇట్లుచేసిన పత్రికాధ్యక్షుని యందు జరులకు గౌరవముపెచ్చి, దుష్ప్రయోగం బత్రికకుం బంజానాకుయిగ జేయవలెను. ఇంద్రాంధ్రప్రదేశ్ నిధివతియేగొప్ప సాధ్యము.

3. సంపాదకుఁడు విశిష్టత:— భాషాశాస్త్రము, యాభ్యాత్మిక ప్రాంతాస్త్రములయందు సామగ్రము, విద్యచంద్రితము, విజ్ఞానముగల లిగియించవలయు:— ఇచ్చటికవులు రచించు ప్రథమాలలో విశిష్టము, ఇది నిర్దుష్టము, ఇది సీతిబోధకము, ఇది సీతిబోధకము, ఈవర్ణ సురణమేలు, ఈసంస్కరణకీడు” అని మహాకవులకు బోధింపఁగల సామర్థ్యము పత్రికాసంపాదకునియందున్నచో పత్రికశోభించును. పత్రికాభివృద్ధికిదియు నొకపాఠము.

4. సంపాదకునకుఁ దిక్రరణశుద్ధియందుట:— ఇదియు బత్రికావ్యాప్తికొక కారణమే. ఏది జవనస్మృతము

న్యాయమృతమునగునో దానినే సంపాదకుడు యోజింపవలయు. యోజించినదానిని బ్రతికలోఁ బ్రచురింపవలయు. ఆప్రచురించినదానిని ముందుతానే యాచరింపవలయు. సంపాదకుని నడవడి మంచిదిగానిచో, జనులచే దూషింపబడుటయేగాక, యతని దుర్జనత్వముపత్రికయందగుగాడ నారోపింపబడి క్షీణింపజేయును.

5. సంపాదకుడు స్వదేశస్థుడై యుండుట:—ఇది ప్రాముఖ్యమైనది. విదేశీయుడైనచో, సంఘసంస్కారణాదులవిషయమై, యతఁడు వ్రాయువ్రాతలయందు, జనులకు విశ్వాసము కదురనేరదు.

6. పత్రిక నియమితకాలముందప్పక, చందాదారుల హస్తంబుల నలంకరించుట:—చంద్రకరణములకై నిరీక్షించు చకోరములవలె నియమితదినంబునం బత్రికలకెదురుచూచుచున్న చదువరుల మనఃపద్మములు ముకుళించునట్లు కొన్ని పత్రికలు నాలుగుదినము లేందుమించుగా వచ్చుచున్నవి. ఇది పత్రికాగౌరవంబునకుఁ గొంతఘంగికరము. పత్రికావ్యాప్తిఁ గోరువారు నకాలంబుఁ బత్రికలంపఁగలరు.

7. ఉపవిశేషములకుఁ బ్రోత్సాహముంబొల్పించుట:—గొందఱు పత్రికాసంపాదకులు తమకుఁబోచిన తుక్కునంగతులను వ్రాయుదురేకాని, యుపవిశేషములకుఁ గోపయోగమైన వ్యాసముల పైఁదము నకాలముగఁ బ్రచురింపబడు. ఏ యనుసంతఃజిత యుపవిశేషంబు నేర్పబడునో, ద్రవ్యమూలకముగా వారిని రక్షించజేయుచో, పత్రికలు పొందివ్యాసముల వ్రాయువ్రాతలు. నాగరికతపొచ్చినపు యుపవిశేషము లూరకయే వ్యాసముల వ్రాసి పంపుచుండుట కలఁగి. చుట.

8. పత్రికలయందలి వ్యాసములు వ్యాకరణముక్తములుగాఁగూడ నుండుట:—కొన్ని పత్రికలలోని వ్యాసములు, వ్యాకరణమన గోమాయెలుంగనివారివలన, వ్రాయబడుచుండుటచేఁ బత్రికలకు మర్యాద తగ్గుచున్నది. పుటకొక పొరఁబాటుండుట తగుఁగాని, పదిలొట్టుకున్నచో సంపాదకుఁడు లఘుత్వమునకుం బాల్పడుఁగదా.

9. ప్రతిసంచికయందు నేదోయొక దివ్యమైనవ్యాసముండుట:—మనపత్రికలలో నొక్కొకప్పుడు మరోహ

రములైన వ్యాసములుండును. ఒకప్పుడన్నియుఁ బేరిపిండి వ్యాసములేయుండును. అట్లుగాకుండ పత్రికాధిపతులుజాగ్రత్తవుచుకొని చదువరుల మనంబుల రంజింపజేయవలయు. లేనిచో నొకప్పుడు చందాదారులధికముగా జేరుటయు నొకప్పుడు చేరకుండుటయుఁ దటస్థమగును.

10. అనైకమత్యహేతువులగు వ్యాసములంబ్రచురింపకుండుట:—ఇది ముఖ్యవిచారణీయము. ఒకపత్తనమందు, యల్ల ప్పయను శూద్రుడును, బుల్ల ప్పయను బ్రాహ్మణుండు నేదోయొక విషయములో నేనెక్కువంటే నేనెక్కువయని, వివాదపడుచుండఁగొందఱు యల్ల ప్పపక్షమును గొందఱు పుల్ల ప్పపక్షమునుజేరి వాడు వెధవయనివీరును, వీడుకుంకయని వారునుం బత్రికలకుఁ దఱుచుగా వ్రాయుచుండుటయు, నట్టివ్రాతలంజూచిన గ్రామములోపైతము వారిపక్షమున గొందఱు, వీరిపక్షమునఁ గొందఱుచేరి, కుడిచిక్కుర్చుండి తగవులాడుటయుఁ జూచుచున్నాము. జాత్యభిమానముచేఁగని, స్వశాఖాభిమానముచేఁగని, వ్రాసింట్లు గానించు వ్యాసములఁ బ్రాధిపత్య లెడమిచ్చుకు డుట సంఘమునకు శ్రేయకము. వాఁగౌరవమున కిభివృద్ధికరము.

11. పత్రికాతత్వముంజూపకుండుట:—ఇది పత్రికాశిరోమూలము. ఒకలావుచున్నది, గొందఱి స్పష్టపారిదేయ్యము మిన్నగుం టయు స్పష్టగువారి దోషగూఢపులఁ బట్టతఱులుఁజేసి పొంది పుటయుఁ జేసినాతదోషంబుల కాకరము గు. దీనిని దహిజేరనియింపఁ బత్రికాధిపతులొక కంటితోఁజూపవలయు.

12. ఏవిషయమైన నున్నదియున్నట్లు చూపుట:—ఇది ముఖ్యముగా నుపవిశేషముల కన్వయించెనేని, లంచగొండి యధికారుల ధయపెట్టి వారినిం బ్రాసనకూలముగాఁ బ్రవర్తించునట్లు చేయునుగాన, నీవిషయముచేఁ బత్రికమీద జనసంఘమున కభిమానముపొచ్చి, దానులుగా నుందురు.

13. అవశ్యకతవ్యయం దాలస్యముమానుట:—అధిగోయన్నపని కాదునెలుగడపుట యెట్టిపనికైనను మంచిదికాదుగదా. కవులెవ్వయో గ్రంథముఁజేసి, గు

జాగుణములం దెల్పుటకై, బ్రతికల కంపినపుడు పత్రికా సంపాదకులు విమర్శింపక, నెలలతరబడి నూరకుండి చివరకు “కాగితములు నున్నగనున్నవి, అక్షరములు మిన్నగనున్నవి, నైతి వెన్నగనున్నది, సీతి మన్నగనున్నది, పద్యములసాంపునున్నగనున్నది” అని నాల్గుతడిపొడిమాటలు వ్రాసి, తమయసామర్థ్యమును వెల్లడిచేసికొనుచుఁజనువరులకు నవ్వుఁబుట్టించుచున్నారు. అట్లుకాకుండ వీలైనంత త్వరలో గ్రంథముయొక్క ప్రయోజనమును గొంచెము విపులముగా వ్రాసి జనులకు వెల్లడియగునట్లు చేయుచుండవలయు. ఇదియును బ్రతికొక నుభ్యాసంకారమై వదుగురి నాకర్షించును.

14. చచ్చుపుచ్చు వృత్తాంతములు వ్రాయక, యువముక్తమైన వ్యాసములనే వ్రాయుచుండుట:—ఇది కష్టసాధ్యమైనపని. హంగులేనివారికి సాధ్యపడదు. కృషి, వాఙ్మయము, చేతిపనులు, విద్య, కవిత్వ, వైద్యము, రాజకీయ సంహారము, సైన్యము, దయ, శాంతము, మొదలగు వానియొక్క భావములను గూర్చియు, మతద్వేషములూ రత్నము, అనైకమత్యము, క్రోధము, అసూయ, డంబము, గర్వము, అతిశాల్యవాహముచేయుట, స్త్రీపురుషవాదములు స్పృశంకట మొదలగువావలన వచ్చు నష్టకష్టములగుండుచు, నొక్కొకసంవత్సరములో వ్రాసి నది వ్రాయుకొండ వ్రాయుచుండవలయు. అట్లు సంఘమునకు మెలునేయువ్రాతల విడిని “అమెరికాలో నొకకోటి శ్వదునకున్న పేడ యాకాశమున కంటుడున్నది; మాగ్రామమందొక సభజరుపడెను. ఆరామ నూత్నురు సభినలంకరించిరి. చప్పట్లతో మీటింగు చక్కగానిగెను. విమర్శకుల భావముల మెక్కిరి.” అనెనుండుటలతోడనే పత్రికలోని యధభాగముం బాంపందగదు. అట్టివి మన యాంధ్రభాషాపత్రికలలో నొకటి రెండుగలవు. ఇట్టివానికి విశేషవ్యాప్తి కిలుగనేరదుగదా.

15. విద్యావ్యాప్తి:—పత్రికావ్యాపకత్వమున కిది ప్రాణంబని చెప్పదును. “పెండ్లియెనఁగాని పిచ్చికుదురు. పిచ్చికుదిరినఁగాని ‘పెండ్లికాదు’ అనులోకోక్తి, విద్యావ్యాప్తికిని బ్రతికావ్యాప్తికిని సంబంధించును. మనయాం

ధులలోని స్త్రీపురుషసఖ్యలో నర్థభాగమైనను బైమరీజ్ఞానము సంపాదించినచో, మనపత్రికలు పెంపొందగలవు. ఈవిషయమునిర్బంధోచితపీఠ్యాశాసనమును మన గవర్నమెంటువా రంగీకరించిననే ఫలించును. అపుడుగాని మన దేశమందుఁ బత్రికావ్యాప్తి సంపూర్ణము కానేరదు.

16. పత్రికా వార్షికోత్సవము:—సంపాదకులకు తన పత్రికాపితయమైన లాభనష్టములు మంచి చెడ్డలు బోధించి బ్రోత్సాహముచేయుటకు, నాంధ్రీమహాజనులను రావించి యుక్తమైనచోట నొకటిరెండురోజు లీటేటనభిచేసి, పత్రికోత్సవంబు నల్పవలయు. అట్లుచేసినచో జనులుకడు సంకసిల్లి పత్రికల దెప్పించుకొనుటకుఁ దారట్లు దుదురు. ఇదిపత్రికలు వ్యాపించుటకు మంచి యుపాయమగును.

మైనదెప్పిన పదునాఱువిషయములలో, నేలోపములేకుండఁ బ్రతిక నడువఁబడెనేని నవ్పత్రిక, సాక్షికళాపరిపూర్ణమగు చంద్రబింబమునల మహాజనుల మనంబులంకరించునట్లు పత్రికాసంకారమును బలాపదలుగా వించి వివేకము, సీతి, ఐకమత్యము, పుణ్యము మొదలగు దేశోద్ధారకగుణసమృద్ధులం బెంచి, దిగంత విశ్రాంతకీర్తితో వెల్గొందురు. ఇట్టివ్యాసముల వ్రాయుటకై యస్త్రదామలకుం బ్రోత్సాహము కల్పించిన శ్రీమదాంధ్రీపత్రికాధిపతిగారికి క్రిందిపంచరత్నములర్పించి యంతటితో విరమించుచున్నాడను.

ఉ. ప్రపదమైన ధైర్యమిది * ధ్యేయవాదములబోగని, వి
గ్యాపకమైన క్రియన * వాఙ్మతేజమునిచ్చి, నిత్యస
గ్రామము కాశ్యరాంబువు * దూరపుమాపునొక సాక్షిమణి
ప్రపతి యాంధ్రీపత్రికకు * ప్రేమమొనంగి రాల్చి యుక్త.

స. అవివేకతియిరయి * సంధిరచంద్రుడయి,
భాస్వత్ప్రచారమై * సంకలన
చిత్తపనుదిములో * సుయ్యనపికనింప,
బొల్లకళానిధి * బోలుకెడ్డి
విలోధనము * వ్రాతంబులనొసంగ,
నలభులత్నాకరం * బైరక
వాణ్య కృష్యాది * వాగ్దలకత్తుమం,
బుల విరజల్లగ * అపారయెడ్డి

యదియెగా యాంధ్రప్రతిక * యండుబుధులు,
పుడమి నాచంద్రతారక * ముగ నెనుగి,
యాంధ్రదేశమందంతట * సలకనట్లు,
సామశ్చిబుడదైన * నోయగంత.

సీ. వివిధవిసోదముల్ * వేడ్కతో నెఱుంగనికా.

బరియించి బాబురు * వడయుఫలము
వృష్టిలోనున్నవై * చిత్రంబుగననిన్ను
బరియించి వృధులు * వడయుఫలము
పరదేశ పరితల * పద్ధతులెఱుంగనికా
పరితలు పరియించి * వడయుఫలము
దేశచారిత్రల * స్థితిగన నిన్నువి
క్షించి.వంస్కర్తలు * పెందుఫలము
నూరకేపోదు నీతండ్రి * పేరు నీదు
సాదృశ్యము నూరూర * సాటకుండ
యాంధ్రప్రతికారాజమా ? * యరయనాంధ్ర
గౌరవంబుండునునీ * కతనగాదా.

సీ. శ్రుతులతో లోకవి * శ్రుతులతో బహుశబ్ద
గతులతో జ్ఞానముం * గఱపికఱపి
శ్రీలతో శుభకర * శ్రీలతో జయకర
శ్రీలతో లోకంబు * శేలియేలి
రుమలతోఁ దనరత్న * రుమలతోఁ
బటచిత్ర రుమలతో జగముల * బోచిప్రోచి
కల్పితోనీరుల * కల్పితోబోధల
బల్పితో భువనముల్ * ప్రాక్షిప్రాక్షి
బారతీకాంత వసువున * బరగునాంధ్ర
ప్రతికాకల్పవల్లిఁజే * బట్టుండయ్య
వడిగ నభిమతార్థంబుల * బడయుండయ్య
యాంధ్రజనులార ఘానులార * యార్యులార.

క. ఎన్నికలుగ్గంజెప్పిన
గ్రన్నన నీయాంధ్రప్రతి * కను జడపనివో
నున్నయెఱ్ఱానము * గావున
మన్నన గొనుండయ్య తెల్ల * మానవులారా.

తెలుగుదేశములో వ్యవసాయమభివృద్ధికి తగినమార్గములు.

మ.రా శ్రీ, కొచ్చర్లకోట వెంకటేశ్వరసింహారావు గారిచే వ్రాయబడినది.

తెలుగుదేశములో వ్యవసాయ మభివృద్ధిగావలెననిన రయితులు పూర్వపుపద్ధతులు సమూలముగ విడనాడి నూతనమార్గము లవలంబించవలయును. రయితుడేమి దేశక్షేమమని నమ్మి భాగ్యవంతులు, జమిందారులు మహారాజులు మొదలగువారు రయితులకు మంచిమార్గముల యందభిరుచిగలుగునట్లు పదేశములుచేసి, వలయు నప్పుడు ఇతరులకిచ్చుబుణములకునడ్డిస్వీకరించుదానికంటె తక్కువవడ్డీకి అప్పులీయవలసియున్నది. రయితునకు భూమినియెట్లు సన్యముల కనుకూలముగ బాగుచేయవలయునో ఇప్పటికిని తెలియదు. పూర్వము అనేకసంవత్సరములనుంచి వాడుకచేయు నాగలి నే ఇప్పటికిని ఉపయోగించుటచూడ ఒహువిచారమును కలుగజేయుచున్నది. సు

మారు 500 సంవత్సరములనుంచి వేటిలోనయినను మార్పులుచెందినవిగాని నాగలిలో నేవిధమైన మార్పులు గలేదు. నాగలి మార్పుచెందకున్న భూమిని కావలసినట్లుల శుభ్రపరచుటకు మంచిమార్గములు కానరాకున్నయవి. తక్కువ పరిమితముగల భూమిలో రయితుకు కావలసిన విధముగ గునుపము, పారమొదలగు చేతిసాధనములతో బాగుచేయుటకు పూనుకొనునేగాని యెక్కువపరిమితముగల భూమిలో చేతిపనిముట్లతో పనిచేయుటకు సాహసించుచు. ఎక్కువపరిమితముగల భూమిలో చేతిపనిముట్లవలన పనినెరవేరదు. భూమిని యెప్పుడు లోతుగదున్నుటయే మంచిపద్ధతి. లోతుదుక్కివలన యనేకలాభములను రయితుపొందగలడు. భూగర్భములో తొమ్మిదంగుళ

మిబలహీనతచెందును. ఒకసన్యము భూమినుండి గ్రహించిన ఆహారమును తిరుగభూమి కూడదీసుకొనలేక గ్రహపిభూమి బలహీనతజెందును. గనుక ఒకసారిభూమిలోలోతుగ చేరుపాటుమొక్కలను వేసినయెడల మలినంవత్సరముగాని రెండవపంటకుగాని భూమిపైభాగములోవేటుపాటు మొక్కలను వేయవలయును. ఈరీతిగ జేయుటవలన కొంతకాలము అడుగుభూమికిని, కొంతకాలముపై భూమికిని స్వస్థతగలిగి అదివఱకు మొక్కలుగ్రహించిన ఆహారమును కూడదీసుకొనును. కాబట్టి మొక్కలను మార్చి వేయుటవలన ంటలధికము కాగలవు.

బీడుపరచుట:—బీడుపరచుటలో రెండుపద్ధతులు
న్నవి. చేతుకొనినతరువాత భూమిలో తడియుండగానే
వెండలి, పెనర, వులవ, జీలుగుమొదలగునవి భూమిలో
జల్లి, మొక్కలయినతరువాత కొంతకాలమునకు పూవు
బూయుట కారంభించును. అప్పుడు యీమొక్కలను
భూమిలోనకు దున్నివేయవలయును. ఇదియొకపద్ధతి. ఇక
రెండవది భూమిలో యేమొక్కలనువేయక, భూమినిదు
న్నక వదలివేయుట మొరటిది పసిరకబీడు, రెండవది వట్టి
బీడు. ఈరెండుపద్ధతులవలన భూమిబాగుపడి పంటలు
యెక్కువగును.

ఎరువులు:—మొక్కలు భూమిచుండి గ్రహించి
కటకకమును తీసిగ భూమికలుగజేయుటకు ఎరువులే
ముఖ్యమైనవి. ఎరువులుగానుపయోగించు
చున్నవి:—నికరదేశములకు పంపసంహటవలన విశేష
కష్టములుండు ముచ్చెముట, పొగపంపవలెదు. చమురుగిం
లయెక్కు—మురుముడిని చమురున విదేశములకునుతి
దేసినిలనిదియెరువుక్రిందనుకొనించవలయును. ఎము
కలను పదేములు కంప:డనుటవలన హిందూదేశము
లోనుండు భూములు బాగుపడుననుట కెంతమాత్రమును
సందియములేదు. కావున యెరువనుకొనునట్టి ఏవస్తు
యినను, పరీక్షిగానను విదేశములకు ఎగుమతి చేయుకం
డుటవలనను వాటినిమనభూములకుపయోగించుట వలన
ను మనహిందూదేశ సిన్నరభూములన్నియు సారవంత
ములము ఫలధిరములగుటకు సందియములేదు.

పశువుల పేడ, మూత్రము:—పశువుల పేడను పిడకలనుజేయక యెరువుగ నుపయోగించుట రయితనుకఁగి మిక్కిలి విధాయకమైవచ్చని. పశువులకొట్టములు ఏటవాలుగ నుంచి చివరభాగమున గాలుపత్రవ్వి యాకాలువచివర నొకగోయిత్రవ్వి అగోతిలో కాలువగుండ ప్రవహించుపశువులమూత్రము పడులాగుననొకకండనుపెట్టవలయును. అనుదినము కుండలో బడుమూత్రము, పేడ, చెత్త, వేరొకగోయిలో నిలవజేయవలయును. 15 దినములకొకసారిగోతిలోనిలవజేసిన పేడమొదలగువాటిని తిరుగ వేయుచుండుట యొకవిధాయకమైవచ్చని. తిరుగ వేయునియెడల వేడి జనించి మొక్కలయాహారము పైకెగసిపోవును. ఈవిధముగ నిలవజేయబడినయెరువు పొలములోపరచి దున్నుటవలన మంచిఫలితము దీయవచ్చును. పిడకలుజేసి అమ్ముటవలన నన్యములకు పనికివచ్చు మంచివిలువ గలిగినయెరువు పాడయిపోవుచున్నది. పేడకుప్పలు వెలుపలనిలువజేయుటవలన ఎండకుఎండి వానకుదడిసి నస్యములకు పనికివచ్చు మూత్రలవణము పైకెగసిపోయి వట్టినిరర్థకపు యెరువగుచున్నది. ఇట్టినిరర్థకపు యెరువువలన భూములు చక్కగ ఫలించవు. కాఁబట్టి పశువుల పేడను జాగ్రత్తచేయు విధములు నేర్చుకొని నిలవజేయుటవలన, పొలములలో ఉపయోగించుటవలన భూములు మంచిఫలితము నిచ్చుననుటకు సందియములేదు.

పశువృద్ధి:—పశువృద్ధి నిమిత్తము తనవృద్ధిని
కొనవలసియున్నది. ఏలపులకు చక్కనిబాంబసవడల
మనయెడల నిమియెక్కన ప్రమేగనబరచును. ఏలపులకు
తగినమేకడలకు రుతుచేయుట బహుముఖ్యము.
హిందూదేశ స్త్రీననా చుమరుకు పశువే ముగ్ధము మునది
గనుక రయితే పశువృద్ధినిమిత్తము మిక్కిలి పాటవడనల
సియున్నది. ఎద్దుదూడలకు ఆవులపై చాటనిముసుండగ
దగినద్రవ్య తీసుకొనవలయును. ఎద్దుదూడలకు సంవత్సర
ములో ఒకగాని, రెండు సంవత్సరముల లో ఒకగాని పిచ్చుల
నడియించి వేయుట మంచిది. పశువృద్ధినిమిత్తము వ్రతి
గ్రామములోను మంచిజాతియెద్దులను జాగ్రత్తబెట్టుట
రయితగతు విధాయకమైనపని. ఈతిగా జేయుటవలన

ఒలముగల ఎద్దుదూడలుపుట్టును. ఈదూడలు మంచిజాతి ఎద్దులయి లోతుమక్కిచేయుట కనుకూలించును. వ్యవసాయాభివృద్ధికి మంచిజాతిఎద్దులే మూలాధారము.

అన్యోన్య ఋణసహాయసంఘములు:—రయితుల మిచేయుదు మన్నను ధనములేమిచేకుందుచున్నాడు. పల్లెటూరి పాపముకారులు పెట్టుబాధలపరిమితము. రయితులకు పెట్టుబళ్లుపెట్టి పాపముకారులు కుట్రలగుచున్నారు. ఇట్టిపాపముకారులు పెట్టుబాధలనుండి రయితులనుతొలగించవలెననిన అన్యోన్యఋణసహాయ సంఘములను ప్రతి

గ్రామములోను నెలకొల్పి రయితుచేతిలోనికి తక్కువవడ్డీకి ధనమువచ్చుమార్గము లాలోచించుటవలన మనహిందూదేశవ్యవసాయ మచిరకాలములోనే అభివృద్ధిపొందగలదు. ధనములేమిచే మంచిబతువులను, తగిననాగళ్ళను, యెరువులను కొనజాలకున్నారు. జమిందారులు మొదలగుభాగ్యవంతులు అన్యోన్య ఋణసహాయ సంఘములను నెలకొల్పి వాటినివృద్ధిచేయుటకు పూనినయెడల హిందూదేశవ్యవసాయ మభివృద్ధిపొందగలదు.

స త్ప థ ము.

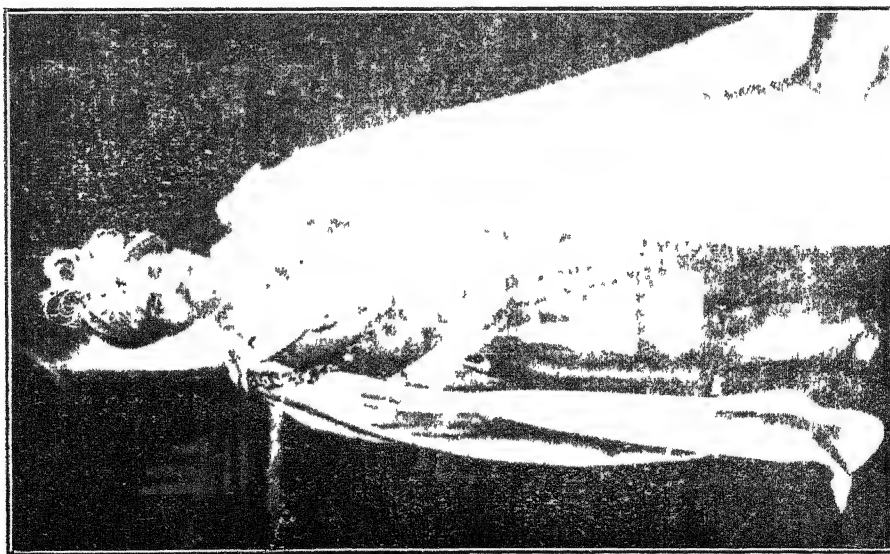
మ రా.త్రీ, పి. సీతాపతాకర్ణి బి. ఏ, గారిచే వ్రాయబడినది.

శ్రీనచ్చిదానందస్వరూపుడగు సీశ్వరుని సృష్టియందలి భూతములలో బ్రాహ్మణులు తమములు. వ్రాహ్మణులందు బుద్ధిజీవులుమేలు. బుద్ధిజీవులయందు నరులు శ్రేష్ఠులు. మనుజులందు విద్వాంసులు ముఖ్యులు. వారిలో బ్రహ్మవిదు లెక్కుడని మనువునెప్పి. జీవుడు ప్రకృతిమార్గమున ననేకజన్మములెత్తి బహుకష్టములంది నానాజ్ఞానముదయింప సంసారము నిస్సారమనియు నిహలోకసుఖంబులెల్ల నీటిబుగ్గలనియు భావింపజూచ్చు. ఆతెలివి పుట్టి నతోడన వాడు బ్రహ్మముగాంచుగోరి సత్సంబంధున నడవమొదలిడవలయు. ఈమార్గమున జరించువారలె నుమ్మై లోకోపకారార్థమై దమదేహంబుల ధనంబులధారవోయువారు. ఎద్దియేనొక్క తెరువున దమపాట్లనొసకొని వేటొందుదలంక నూతికప్పవిధంబున బ్రతుకువారెందఱున్న ను దేశమునకు వన్నెయు, వాసియు, నెట్టిబప్పు మనదేశపువారు మోక్షమార్గమున ముసిగిడి మూల గూర్చుకొని గాఢలంతురు అదిచరితాదు. లోకమునకు మే

లుసేయుటకంటె మోక్షమన వేటొకటిగలదే? జనులకు కుంగరయు భర్తయు నగు సీశ్వరుండు లోకహితార్థమై చరించుచున్నవాడుగదా. అట్లుగుటండేసి మనుజులొక్కొక్కఁడును దానట్టివాడుగావుటకు యత్నింపవలయు. దీనిసాధనములు నాలుగలవు. వానిమేల లెక్షింపంతనే యొక్కఫలంబును గలుగనేరదు. అనుష్ఠానంబునగాని యవిస్థింపవు. అట్లుగాని నాడాతెలివి నీట వాఁకవ్రాత నుమ్మి. ఒక్కపెట్టనన్నింటి దుదముట్ట సాధింపరాకున్న ను గొంతగొంతగైనై సాధింపబూనుటమేలు.

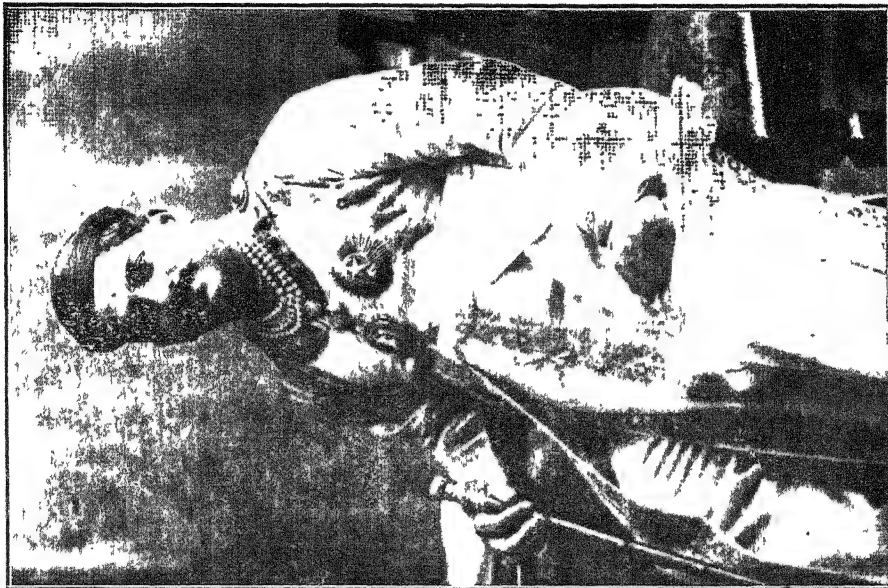
ఈసాధనములలో మొదటివి వివేకము. ఒక్కొక్క విషయమునందును వివేకముతో వర్తించవలయు. సమస్త ధర్మములు ప్రాధవంబును నీదేహపాతముతోడనెంచు. కాన నివి యెల్ల నశాశ్వతములు. ప్రలయకాలమందును గంధనకుందనివానిం గోరుటయే వివేకము. ఇట్టితెలివియే గదా జ్ఞానికి నజ్ఞానికింగల తారతమ్యము. నరుణీవివేకము గలిగెరా వాడెప్పుడైననేమి? దేశస్థుడైననేమి? ఏమిత్తు

H. H. Maharaja Sri Krishnairaj Yachondra Wodayai.
Maharaja of Mysore.

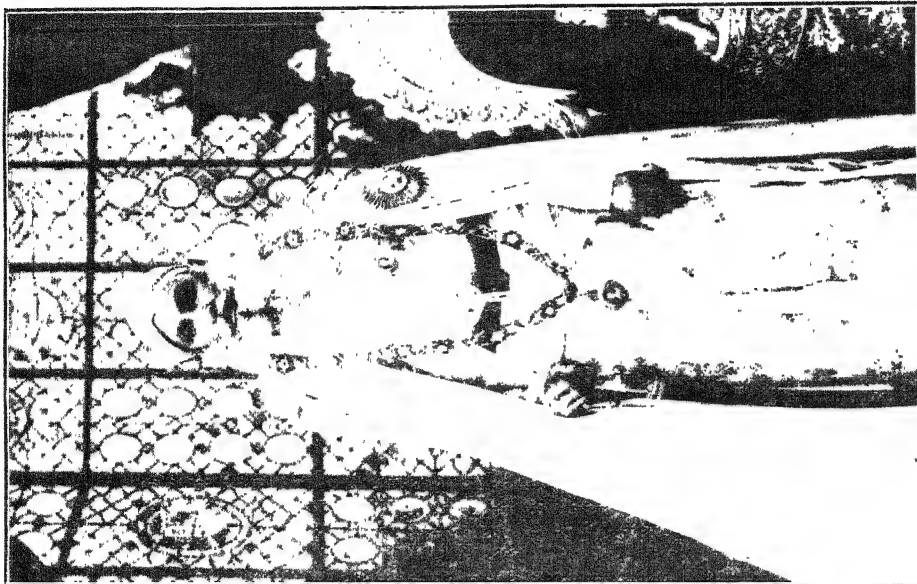
శైలనూరు మహారాజు. మహారాజా సర్ కృష్ణరాజు
యాచేంద్ర వొడయర్.

H. H. Maharaja Sir Sayaji Rao Gaikwar Bahadur.
Maharaja of Baroda.

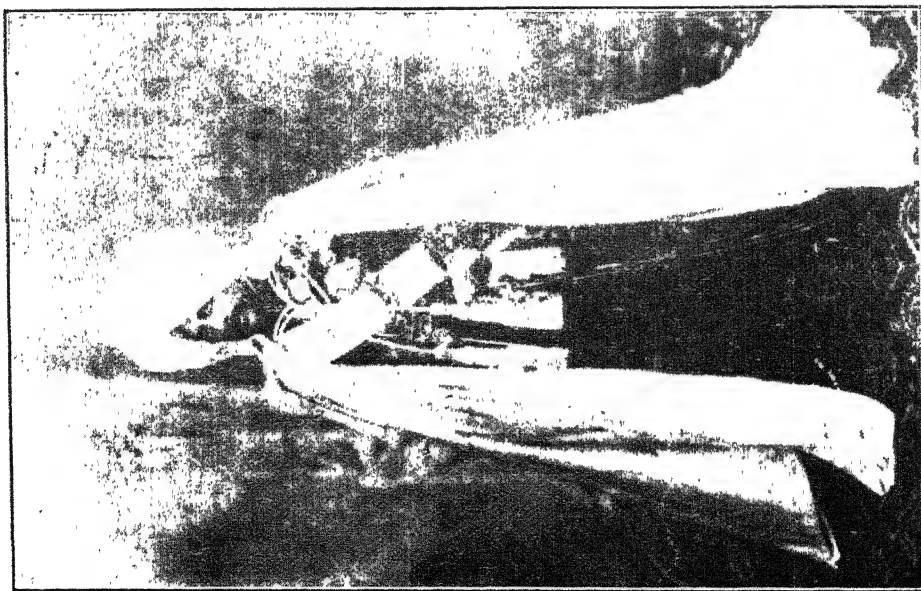
బరోడా మహారాజు.
మహారాజా సర్ సయాజీరావు గాయకవాడు బహదూర్.

H. H. Maharajadhiraj Rajeswar Maharaja Sir Fateh Sing
Bahadur, Maharana of Udaipur.

శ్రీరాయపురము మహారాజు, మహారాజా సర్ ఫతేసింగు
బహదూరు.

H. H. Maharaja Sir Pratap Sing
Maharaja of Jammu & Kashmir.

శాశ్వర మహారాజు, సర్ ప్రతాప్ సింగ్ బహదూరు

బులగుఁ గాని యభిరామంబులుగావు. నజ్జనుఁడట్టిమాటలఁ జెవియొగ్గినఁడు. మానమే పరలోకమునకు నిచ్చెన. దాని సాధించుటకు భగీరథప్రయత్నమువలయు. కొందఱు తమకార్యంబుల నట్టేటవిడిచి పరులను దిద్దఁబూనుదురు. మాటసాగినచో మెల్లమెల్లన హితవాక్యముల నితరులకు నన్యార్థముఁజూపవలయుఁగాని యకాండతాండవము నల్పుట నీతికాదు. ఇవియెల్ల నత్పథంబునఁ జరించువానికి సంకల్పసుమ్ము.

మూఁడవసాధనము నద్వర్తనము. దీనికి మొదల మనోనిగ్రహమువలయు. మనస్సు సార్వకాలమును నిశ్చలముగ నుండకపోయెనేని నేకార్యమును సాధింపవలసికాదు. కోపంబుదేహంబునకుఁ దాపంబుఁడెచ్చు. కోపమడగి మనను నిశ్చలముగనున్న ధైర్యముగలుగు. దానిచేఁ గష్టములెల్ల దాటవచ్చు. సంపదల రాకపోకలకును బంధుజనుల సంయోగ వియోగంబులకును గదలకుండుటయే మనోనిగ్రహము. ఇదియన్నియుఁ బూర్వకర్మవశంబులని సంతసంబుననుండుటయే వివేకము. గడచినదానికి వగచిననేమి ఫలంబు? స్వధర్మంబును నేర్పునడపుము. కష్టములునుట్టికొనినచో మిన్ను పైఁబడ్డరీతిఁ గ్రుంగుట సరికాదు. దిగులంది దిగుచెమటలు కార్చిన దుఃఖమంతకంతకు హెచ్చుఁగాని తగ్గదు. నలుగడలకు మనంబుఁ బరువిడకయుండ స్వవశంబుచేసి కొనవలయు. ఎప్పుడుఁగాని దాని నిర్వాహారంబుగ విడువరాదు. నద్విషయంబుల నిరంతరము ధ్యానించుటమేలు. వజ్రవాత మేల్కొంది లోకమెల్లనుఖంబుననుండుఁ గావుతమనితలంపవలయు. గర్విం చితిరుగరాదు. తెలివిలేమియే నుమ్ము గర్వమునకుఁగన్న తల్లి. తనతలఁదన్ను వారెందఱు మున్నుండిరి. ఇప్పుడు నున్నవారు. ఈశ్వరుండొక్కరుండె గొప్పవాడు. తాఁజేసిన కృత్యంబులెల్ల వానిపనులని తలంపవలయు.

సమస్తకార్యముల మిగులజతనంబున నడపుటయే యార్యజనసమృతము. అన్నిపనులకుఁ దామున్నుగఁజోవలయు. స్వధర్మంబునడపుట యుండిట్లు వర్తింపవలయుగాని యితరులపనులకుఁ బిలువని వేరంటమేగరాదు. తన పనిఁదాఁజిక్కఁగఁ దీర్చినజాలదే? అనేకుల కిశురులపనులలోఁ దామువ్రేలుపెట్టకున్న నిద్రపట్టదు. సత్పథంబున నడచువానికివి తగవు. అన్నిపనులును చిన్నవనక పెద్దవనక తూచాతప్పకయుండ నీశ్వరార్పణబుద్ధిఁజేరుపుట సజ్జనునకు లక్షణము. ఇతరులదోషముల నహింస వలయు. ఇతరమతస్థులఁ దూలనాడరాదు. ప్రపంచమందలి యన్నిమతంబులును బరమేశ్వరుం జేర్చుమార్గములు. తమమతంబును దమయాచారంబులును శ్రేష్ఠములని భావింపరాదు. సర్వమతంబుల సమబుద్ధితోఁజూడవలయు. మామతఁబ్రేమలనియు మాయాచారములె నదాచారములనియు, మేమెగదా యాభిజాతుల్యమనియు దురభిమానమున విజ్ఞప్తిగువారు వెజ్జివారు. విద్వాంసుఁడు కష్టముల సంతోషముతోనోర్పు. అఱికర్మవశంబులని భావించు. దైవమెద్దిచూపిన నది తనకుఁ బ్రసాదమని నగుమొగంబుతోఁ గైకొను. తనకు మిగులఁగూర్చునుట్టంబులు పోయినను వగవఁడు. విహ్వలించఁడు. సార్వకాలంబును సంతసముతోవర్తించు. వాడు స్వాస్థ్యవశ్యముమాని లోకహితంబే కూర్చసమకట్టు. తనదేహబలంబును బుద్ధిబలంబును దాచికొనక శ్రద్ధతో నొక్కొక్కకార్యమును నిర్వహించు. ఇహలోక తుచ్చసుఖంబులెవ్వియు వానికి రుచింపవు. ఎట్టికష్టములువచ్చినను వాడు పట్టువదలక నన్యార్థమున నడచు. ఈయసిధారావ్రతము నెవ్విధంబుననైన సాధించును.

అంధ్రప్రతికః—వాణిజ్యము, వ్యాపారము, పరిశ్రమలు, రాజ్యాంగి విషయములను గురించి ముఖ్యకైతని వ్రాయఁబడిన వ్యాసములను, శిశ్రువలములను శ్రతివారము గల్గియుండును. చందా ౧౦ ౧-౨-౦. తూర్తిమే. గంధర్వరాజుఁడొకఁడనుడు, ౩-౦-౦.

ఇంతకు నేర్చువానికి దనయందును గురునియందును విశ్వాసంబు తనంతనజనించు. మనమిశ్వరాంశములగుటంచేసి మనకెద్దియులోకమున నసాధ్యముగాదు. ఇట్టి నమ్మిక పొడముదనుక మనకెవ్వరుతోడ్పడినను ఫలంబు లేదు. గొప్పకార్యముల సాధించినవారలెల్ల మనవలె నునువ్యలుగారే. వారిచేనైనది మనమేల సాధింపజాలము. ఇట్టియుత్సాహంబులేని పిఱికికండవారు లోకమున నేమి చేయగలరు.

నర్వభూతదయ నాల్గవసాధనము. ఇదిసాధనము లన్నింటిలో ముఖ్యమైనది. దయలేనివాని చదువులేల? శీలంబులేల? “దయయు నత్నంబులోను గాఢలపడేవి కలుగ నేటికిఁ దల్లులకడుపుచేటు.” ఈసాధనమును ముముక్షుత్వముని మనవారందురు. ముముక్షుత్వమునఁ దాను మాత్రము సంసార బంధమునుండి తెలువడుటగాదు. అదిమేలుగాదు. దయాస్వరూపుండగు నీశ్వరునివలె లోక హితార్థముగఁ జరించుటయే మోక్షము. ప్రాణులకు నెవ్విధంబునను గీడుసేయకుండుటయు నమయ మబ్బినపుడెల్ల వానికి నహాయముచేయుటయు దయనాఁబడు. పరులదోషములెన్నుట, క్రూర్యము, తామసశ్రద్ధ యనునవి పాతకంబులలో నెల్లఁ గడుపెద్దవి. ఇతరులదోషంబుల గణింపరాదు. ఒక్కొక్కపదార్థమునందును సుగుణంబులును దుర్గుణంబులునుగలవు. దుర్గుణములఁ దలంచుట పాపమునకు నంచకరమిచ్చుట. దానిచే దుష్టభావబింబములు లోకమెల్లఁజుట్టుకొను. మనమెవ్వరియందు దుర్గుణమారోపింతుమో వానికి నాగుణంబెప్పుట్లు, ఇంతియేగాదు. లోకమం

దాపార్త నలుగురినోట నాని నానాటఁబలిసి తీగలుసాగు. దీనికంటె దుర్గుణమొక్కటిగలదే? కాన సత్పురుషుఁడు పరులదోషముల నొక్కరుచెప్పినను వినకాదు వినినను మఱలవానిం దలంపరాదు. క్రూర్యమున్ని తెఱంగులఁ గీడు తెచ్చు. తెలిసి జీవులయెడిఁగ్రూర్యముఁజూపువాగు గక్కనుటునుమ్ము. జంతుహింసకు నజ్ఞుఁడు చొరఁడు. పోలేరమ్మకని పోతులరాజునకని మేకల దున్నల బలివెట్టుటదోషము. డిబ్బనుపోకకై నేటాడి జంతువులఁజంపుదురు. పిల్లికిఁ జెల్లాటమయ్య నెలుకకుఁ బ్రాణనంకటము. నిష్ఠురపలుకులచేఁ బరులహింసించుటయుఁ దగదు. తెలిసి తెలియకయు నట్టిమాటలు వోరవారకుండఁజూచుకొనవలయు. పైదులకుఁ బాలినేయకున్నఁ బండదనుట మూఢశ్శ్రము. క్రొత్తముండ్లకుఁ గోళ్ళనుజంపుటలోనగు దురాచారము లనేకములు మన దేశముననున్నవి.

ఇవి యెల్లదయాగుణంబునకుఁ బ్రత్యక్షశత్రువులు. సత్పురుషుడు వీనినెల్ల దూరముగఁ ద్రోయవలయు. పుణ్యదేశంబగు నీభారతదేశమునఁ గూటిబీదలై విద్యాగంధములేకపశుప్రాయులగువారెందఱులేరు. వారుసెప్పరానివారట. ఆర్యులార ఇతనైన మీరువారింకడకంటఁజూడరాదె. మాటలుమాయమ్మ చేయినవతమ్మగాక వారికిఁ జేయుచ్చి వారింగావాడుట కర్తవ్యము. అట్లుగాదేని మనవారి “నీటగువల్లె నాటు నభినిల్చెడు తీవియుఁబ్రాతమాటలకొక బాటవమొప్పఁ జెప్పబలుపాండితియు” వృథగాదెమిత్రమా.”

తలకక యుండుకంటెఁ దగఁ * బల్కుట మేలు వినుండు పద్ధతముం | బలుకుట భర్తమాన్గమునఁ బల్కుట పర్యజనప్రియంబుగాఁ

బలుకుట యాలి నెక్కుడగు*భంగులు వీని నెఱింగి యుండుమై | బలుకక నాల్గవందములఁ*బల్కుఁగమెత్తుట ౪,35,04౯. భా.కాం.

ఆంధ్రరాష్ట్రము.

ఆంగ్లేయపాలనము రామరాజ్యమువలెను ధర్మ జుపాలనము కరణిని జగజ్జనానురంజకముగ నొప్పుచున్నది. ఆంగ్లేయుల ధర్మానురక్తి, కార్యనిర్వహణ దక్షత్వము, సాహసధైర్యములు, శాంతస్వభావము, వ్యవసాయ పరాయణత్వము మొదలగు సద్గుణములు వారిపాలనా ప్రశస్తికి గారణములు. ఏమహదర్శి మధ్యమునందైనను నేపర్వత ప్రాంతమునందైనను నేయెడారి నడుమనైనను నాంగ్లేయ పాలనాంతము నిర్భయత్వము నుపసాదించుచున్నది. బ్రిటిషుపాలనము గౌరవమునకు భాజనము. బ్రిటిషు సామ్రాజ్యవాదులైన హైందవులును గాలక్రమమున సీసంపూర్ణ గౌరవమునుఁ బొందఁగలమని యుత్సాహపూరితులై యున్నారు. ఆంగ్లేయులపాలనము ధర్మపాలనమనుట నిర్వివాదాంశము. పాలనము కాలానుగుణ్యముగ సంస్కరింపఁబడుచున్నది. జనులేక కార్యముగఁ దమసాధక బాధకములనుఁ బాలకులకు నివేదించినపుడు వంగవిభజనవంటి స్థిత్యవస్థ సయితము పరిహరింపఁబడినది. ఆంగ్లేయపాలనము ధర్మాయత్తమైనను హిందూదేశరాష్ట్రనిర్మాణ ముచితరీతినిఁ జేయబడినదనుటకు వీలులేదు. సంధివలననొ విజయమువలననొ దేశము లభించినపుడు వీలునుఁబట్టిదేశ మేదోయొకప్రాంతమునకుఁ జేర్చఁబడినది. ఈచేర్పులో జాతిభేదముగాని భాషాభేదముగాని భూభాగసంబంధముగాని పాటింపబడలేదు. మగధదేశమును సుత్తలదేశమును వంగదేశములోఁ జేర్చుట దీనికి ముఖ్యనిదర్శనము. దూరస్థమైన వంగదేశ విషయమునువదిలి సమీపస్థమైన చెన్నపురిరాష్ట్ర నిర్మాణము విచారయోగ్యముగా నున్నది.

చెన్నపురిరాష్ట్రములో నాలుగైదుభాషలు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. ఉత్తరమున గంజాము మండలములో సుత్తలాంధ్రము వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఆంధ్రములో నీయభయభాషలును వృద్ధినిఁజెందకు

న్నవి. ద్వైభీభాషమువలన సుభయభాషా పోషకులును నరుదుగనున్నారు. కన్నడభాష మూడురాష్ట్రములలో ముప్పతిప్పలు పడుచున్నది. బొంబయి కన్నడము మహారాష్ట్ర గోవాని భాషామిళితముగానున్నది. మైసూరు కన్నడము శుద్ధకన్నడముగా నెంచఁబడుచున్నది. చెన్నపురిరాష్ట్రములోని కన్నడ ముభయరాష్ట్ర కన్నడములను ననుగమించుచున్నది. కన్నడులును నాంధ్రులవలె వెనుకనుఁబడియున్నారు. కాని మైసూరు రాజ్యములో రాజపోషణమువలనఁ గన్నడభాష యభివృద్ధినిఁ జెందుచున్నది. మలయాళులు సయితము రాజపోషణమువలనను నభివృద్ధినిఁ జెందుచున్నారు. మిగిలిన ద్రవిడాంధ్రజాతులలో ద్రావిడులప్రభ హెచ్చుగనున్నది. ద్రవిడదేశమునందెకాక నాంధ్రదేశమునందును వారియధికారము వ్యాపించుచున్నది. ఉన్నతోద్యోగములన్నియును ద్రావిడుల హస్తగతములుగ నున్నవి. రాజకీయవ్యవహారములందు సయిత మధికతరప్రవేశము ద్రావిడులకుఁగలదు. ఇక నాంధ్రులస్థితి విచారణీయము.

వేదయుగములో వైకరేయ బ్రాహ్మణకాలమున వనగా నిప్పటికి మూడువేలేండ్లకుఁబూర్వ మాంధ్రులు వింధ్యాద్రికి దక్షిణముననుండెడి యనాగరికజాతివారుగఁ బేర్కొనఁబడిరి. అంధ్రులు మృగయాజీవులుగ మనువు చేసెరూపింపఁబడిరి. 2200 సంవత్సరములకుఁ బూర్వము గ్రీకుదేశ చరిత్రకారుడగు మెగస్తససుచే నాంధ్రసామ్రాజ్యము ప్రబలసామ్రాజ్యముగ నిర్దేశింపఁబడినది. చంద్రగుప్త మౌర్యునికాలములో నాంధ్రులు శ్రీకాకుళమును రాజధానిగఁగల్గి కృష్ణా గోదావరీనదులకు నడుమనున్న దేశమున కేలికలుగనుండిరి. అశోకవర్ధనుని కాలములో జౌద్ధధర్మ మాంధ్రదేశమునందు సయితము వ్యాపింపఁ జేసినటులు వానికాసనములు దెలుపుచున్నవి. పిమ్మట నాంధ్రరాజులు స్వతంత్రులై క్రీ. త. 236వర కంధ్రదేశము నవిచ్ఛిన్నముగ నేలిరి. ఈరాజులలో శేడవవాడగు

హాలునికాలమునందు బృహత్కథనై కాచిభాషలో రచింపబడినది. ఆంధ్రసామ్రాజ్యము 456 వత్సరములువర్ధిల్లి 2366తో సంతరించినది. నాలుగైదుశతాబ్దములలో నాంధ్రదేశము పల్లవులచే బాలింపబడుచు వెంగిపురము ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను. అపుడాంధ్రదేశము దక్షిణమునఁ గాంచీనగరమువరకు వ్యాప్తినిగాంచెను. చాళుక్యులు పిమ్మట నయుదుశతాబ్దములవర కాంధ్రదేశమునకుఁ బాలకులై రాజమహేంద్రవరమును రాజధానిగఁ జేసిరి. శూరాగ్రేనరుడఁగు హర్ష వర్ధనుఁడు దనజయభేరిని సుత్రరహిందాస్థానము నందంతటను మ్రోగింపజేసెను గాని 620లో నాంధ్రదేశపరిపాలకుడగు రెండవ పులకేశినుని జయింపలేక మరలిపోయెను. పండ్రెండవ శతాబ్దాంతమునఁ జాళుక్యరాజ్యము వినాశమునొందెను. పదుమూడు పదునాలుగు శతాబ్దములలోఁ గ్రలింగదేశస్థమైన నోరుగల్లు కాకతీయ రాజులకు రాజధానిగ నుండుటంజేసి యాంధ్రుల విజృంభణమునకుఁ గొంతయవకాశ మేర్పడినది. 1565లో విజయనగర సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నముగా సంతపర కాంధ్రులు గొంతపోషణమునఁ గలిగియుండిరి. ఆంధ్రదేశములో మహమ్మదీయ రాజ్యస్థాపనతో నాంధ్రదేశరాజుల బలమంతరించినది. ప్రాగ్వాణిజ్య వర్తకసౌఖ్యమువాని పూర్వతీరస్థ వర్తకశాలలను మొదట నాంధ్రదేశములో శుభిలీపట్నము నిజాముపట్నములలో స్థాపించిరి. ఇప్పటికి నూటయేబది యేండ్లనుండియు నాంధ్రదేశమును నితర భరతఖండ భాగములవలె సంతరాయములులేక నభివృద్ధినిఁ జెందుచున్నది. “చరిత్రలేనిదేశము శుభప్రదము” అనియొక చరిత్రకారుఁడు నుడివియున్నాడు. ఆంధ్రదేశములో సంపూర్ణ శాంతి స్థాపింపబడినది. దేశవిప్లవకరములగు దురాక్రమణముల కెడములేక దేశము బ్రిటిషుపరిపాలకులచేఁ రక్షింపబడుచున్నది. బ్రిటిషుపరిపాలకులచే గల్పింపబడిన నీటికాలువలు మూలమూలలవ్యాపించి సస్యములు బాగుగ ఫలించుచున్నవి. దేశము ధనధాన్యసమృద్ధినిఁ గలిగియున్నది. ప్రజలు సుఖములఁ బడయుచున్నారు. సకలవిధముల నాంధ్రదేశము బ్రిటిషుపరిపాలనముక్రింద నభివృద్ధినిఁ జెందుచున్నది.

కాని తెలుగుదేశము చెన్నపురిరాష్ట్రములోని మిగిలినభాగములవలె నభివృద్ధినిఁ జెందుచున్నటులు తోచదు. దీనికి ముఖ్యకారణమాంధ్రదేశ మధ్యస్థమగు ముఖ్యపట్టణము లేకుండుటయైయున్నది. చెన్నపురిరాష్ట్రమునకు మద్రాసు రాజధానిగ నున్నది. ఇదిఆంధ్రదేశమునకు దక్షిణసరిహద్దుగ నున్నది. తూర్పుతీరపు రైలుమార్గ మేర్పడకఁబూర్వ మాంధ్రులకీనగరము దుర్గమముగ నుండెను. ద్రవిడులకిది సమీపస్థముగ నుండెను. మొదటినుండియును రాజధానిలో ద్రావిడులప్రాముఖ్యత హెచ్చుగ ను నాంధ్రులప్రాముఖ్యత తక్కువగ నుండెను. ఉన్నతో ద్యోగములన్నియును ద్రవిడులకు లభించుచుండెను. రివిన్యూబోర్డులలోను సున్నతన్యాయనధలోను నరవవారికె పెద్దపనులీయఁబడుచుండెను. పెద్దపనులందెకాక చిన్నపనులందు నయితము తెలుగువారరవవారిపోటికిఁ దాళజాలకున్నారు. చెన్నపురిలోఁ బ్రచురింపబడు వార్తాపత్రిక లాంధ్రేతరులచేఁ బ్రచురింపబడుచున్నవి. ఆపత్రికా సంపాదకులు వారివారి స్వత్వములను రక్షించుటకై ప్రయత్నించుట సహజము. వాణిజ్యవ్యాప్తికై నను నాంధ్రదేశములో ననువగు నావాశ్రయ మేర్పడియుండలేదు. విద్యావ్యాపనము చెన్నపురిరాష్ట్రములోనిదక్షిణ భాగమందున్నటులు త్రరభాగమునందులేదు. ఆంధ్రభాషయందలి పతనార్హగ్రంథములను నిర్ణయించుటలో సయితమాంధ్రభాషవేరుగని ద్రావిడులు ప్రామాణికులుగ నున్నారు.

ఈస్థితికి మూలకారణ మాంధ్రదేశములో ముఖ్యపట్టణ మొకటి లేకుండుటయును రాష్ట్రీయపట్టణ మాంధ్రదేశమునకు దూరస్థముగ నుండుటయునుగాఁ దోచుచున్నది. 1901 సంవత్సరపు జనాభాలెక్కలప్రకార మాంధ్రులజనసంఖ్య యీక్రింద వివరింపబడినది.

చెన్నపురిరాష్ట్రము	1,42,76,509
నిజాము రాష్ట్రము	51,48,302
మైసూరు రాష్ట్రము	8,35,046
మధ్యపరగణాలు	1,29,287
మిగిలిన స్థలములు	3,07,728
	<hr/> 2,06,96,872

1911వ సంవత్సర గణనప్రకార మాంధ్యుల సంఖ్య రమారమి 2,50,00,000 అయియుండును. కాలక్రమమున వారి సంఖ్యయింకను సభివృద్ధిని జెందుట కవకాశము గలదు. 1903-04 సంవత్సరములలో చెన్నపురి రాష్ట్రములో రూ. 6,06,00,000 భూమినిస్తు వసూలైనది. ఆ మొత్తములో నాంధ్రమండలములనుండి రూ॥ 3,50,00,000 లు వసూలైనది. ఈ మొత్తము సగముకన్న సధికము గనున్నది. చెన్నపురి రాష్ట్ర విస్తీర్ణము 1,41,705 చతురపుమైళ్ళు. దానిలో తెలుగు మండలముల విస్తీర్ణము 91,516. తెలుగునాడు రమారమి రెండువంతుల విస్తీర్ణమును గలిగియున్నది. ప్రజాబాహుళ్యమైనకొలది రాష్ట్రములు విభజింపబడుటయును సవీరరాష్ట్రములు నిర్మింపబడుటయును సహజము. తరుణమానన్న మైనపుడు చెన్నపురి రాష్ట్రములోని యాంధ్రమండలంబులు ప్రత్యేకరాష్ట్రముగ నేర్పాటుచేయుట ముఖ్యమని తోచుచున్నది. ఈ రాష్ట్రనిర్మాణమువలన నాంధ్రదేశములో నొకముఖ్య పట్టణ మేర్పడగలదు. అది భాషాభివృద్ధికిని దేశాభివృద్ధికిని వాణిజ్యాభివృద్ధికిని నిలయుముగాగలదు. తీక్షణస్పర్థ వలన నింతవరకాంధ్రులు వెనుకబడుటకు గల కారణ మంతరించగలదు. ప్రస్తుతము ప్రత్యేకరాష్ట్రనిర్మాణ మ సంభవముగా నెంచబడిన వంగరాష్ట్రములోని డక్కా నగరమునందువలె సంవత్సరమునకు మూడునాలుగుమాసములు చెన్నపురి రాష్ట్రపాలకు లాంధ్రదేశములో నివసింపుటయైన నుచితముగనుండును. సంవత్సరము సందంతటను సమశీతోష్ణముగల వాతైరిందుకుఁ దగియున్నది. విశాఖపట్టణము దగ్గర ననేకసంవత్సరములుగ నాలోచనలోనున్న నావాశ్రయము నిర్మించుట కవకాశమేర్పడి వాణిజ్యాభివృద్ధియునుఁ గాగలదు.

జాతీయైకత్వమును నభిలషించు నీకాలములో ప్రత్యేక జాతీయరాష్ట్రనిర్మాణము హానికరమని కొందరనవచ్చును. కాని ఈయూహలో సత్యములేదు. ఒక రాష్ట్రవాసుల యభివృద్ధి వేరొకరాష్ట్రవాసులకు హానికరము గానేరదు. సకలరాష్ట్రవాసుల సౌఖ్యము సామ్రాజ్యబలమునకు హేతువు. బలవంతులతో బలహీనులచేరిక హానికరము. లయావృత్తములో బలహీనులు బలవంతులకు గ్రాసముగ నేర్పడుచున్నారు. ధనవంతుల ధనసంచయమునకు ధనరహితులు దోడ్పడుచున్నారు. ఆత్మరక్షణము ప్రాణికోటికి నుత్తమధర్మము. వ్యక్తికిని, కుటుంబమునకును, కులమునకును, జాతికిని నీధర్మమలంఘనీయము. స్వకీయస్వత్వములకు గుణగణంబులను రక్షించుకొనుటకై యాంధ్రులును స్వతంత్రమును గలిగియున్నారు. ఇంతవరకాంధ్రులకు బలవంతులతోటి సాహచర్యము వలన హానిగలిగినది. ఈయుపద్రవమునుఁ దొలగించి యాంధ్రుల యాత్మగౌరవమునుఁ జెంపొందుట పాలకులవిధి. ఆంధ్రులును విధిచోదితంబైన మ్యూస్సాసమునుఁ జేరుటకై తమయావచ్చుకొని వినియోగించు లెసియుందురు. ప్రయత్నములేకఁ గార్యము సిద్ధింపనేరదు. యత్నించి నపుడు సిద్ధిగలుగుచున్నను దోషములేదు. ప్రత్యేకాంధ్ర రాష్ట్రనిర్మాణమువలన నాంధ్రదేశమున కనుచు రాజధాని యేర్పడగలదు. దేశవిస్తీర్ణమును, దేశాదాయమును, ప్రజాబాహుళ్యమును నీనిర్మాణమున కనుకూలముగ నున్నవి. ఈనిర్మాణమువలన భాషాభివృద్ధియును, వాణిజ్యాభివృద్ధియును, సహజైశ్వర్యాభివృద్ధియునుఁ గాగలదు. భిన్నరాష్ట్రములలో నివసించునాంధ్రులు దృఢపాశబద్ధులై దేశాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడగలరు. మండలాధిపతులు దేశభాషను సులభముగ నభ్యసించగలరు. ఈ మహద్విషయ మాంధ్రమహాజనులకును నాంధ్రదేశీయ నాయకులకును, బాలకులకును విచారార్హమగుచున్నది.

ఆంధ్ర స్త్రీల స్థితి.

క్రమతి కల్గెపల్లె వెంకటరమణమ్మగారిచే వ్రాయబడినది.

ఆంధ్ర స్త్రీలనగా నాంధ్ర దేశపు స్త్రీలనిగాని లేక నాంధ్ర భాషను మాతృభాషగాగల స్త్రీలనిగాని యర్థము. కాబట్టి వారిపిత్రిని తెలిసికొనుటకుముం దాంధ్ర దేశమన నెద్దియో, భాషయెట్టిదో, పూర్వచరిత్ర మెటులనుండెనో తెలిసికొనుట యావశ్యకము. ఆవిషయములన్నియు మఱి రాశ్రీ, చిలుకూరివీరభద్రరావుగారిచే రచింపబడి శ్రీవిజ్ఞానచంద్రికామండలివారిచే ప్రచురింపబడిన యాంధ్రులచరిత్రమున విరళముగా చర్చింపబడియున్నను దానినిచదివి యుండనివారికి సులభముగాఁ దెలియుకొరకు క్లుప్తముగా వ్రాయుచున్నదానను.

ఆంధ్ర దేశమనునది దండకారణ్యములో నొకభాగమని చరిత్రవలననేగాక శ్రౌతస్మార్తకర్మారంభముల కేర్పరచబడిన సంకల్పనిధానమువలన నాంధ్రులందరకు తెలిసియేయున్నది. ఆదేశ మాంధ్ర విష్ణువచనరాజుచే స్థాపింపబడినదగుట నాంధ్ర దేశమనబడెనని కొందరూహింపుచున్నారు. మనుష్యులు నివసించుటకు సాధ్యముకాక సంధకారబంధురముగానుండు సరణ్యమాంధ్రమనఁ బడుననియు, తమ తెగవారొకరు తమతోపోరాడి యాయరణ్యపుదేశమున ననార్యజన మధ్యమున నుండుటచే నార్యులు వారి నాంధ్రులనియు, వారిదేశము నాంధ్ర దేశమనియు వాడిరని కొందరభిప్రాయపడుచున్నారు. విశ్వామిత్రుని పుత్రులలో నేబమండ్రార్యాక్రమములనుండి వెడలగొట్టబడిరనియు వారిలో నాంధ్రులనువారు నివసించిన దేశ మాంధ్ర దేశమనియు వారినంతటివా రాంధ్రులనియు ననబడుచున్నారని కొందరు తలందుచున్నారు.

ఏచరిత్రము లెలులనున్నను మనమిప్పుడు నివసించియున్న దేశము వేదకాలమున నాంధ్ర దేశమనబడి తరువాత కలింగ, త్రికలింగ, త్రిలింగ నామములచే ప్యవహరింపబడుచూపచ్చి వర్తమానకాలమున తెలుగుదేశమనబడుచున్నది. శ్రీశైలము, ద్రాక్షారామము, కాళి

శ్వరము నను మూడుక్షేత్రములయందలి లింగములచే నలరారుట, త్రిలింగ దేశమనియు దాని తదృశమగుఁ దెలుగుదేశమనియు ననబడెనని యప్పకవీయమువలన తెలియుచున్నది.

ఈదేశము తర పశ్చిమ దక్షిణములు క్రమముగా నుత్తర, గోండ్ల, మహారాష్ట్ర, కర్ణాట, ద్రావిడదేశములచేఁ జుట్టబడి తూర్పునముద్రతీరమున లక్షాపదునేడువేల మైళ్ళవైశాల్యమును, రెండుకోట్ల పదిలక్షల మహాజనులును, కలిగియున్నది. ఇపుడేది గంజాము, విశాఖపట్నం, గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు, నెల్లూరు, అనంతపురం, కడప, కర్నూలు, మండలములను, చిత్తూరు, చెంగల్పట్టు, బళ్ళారి, హైదరాబాదు, నాగపూరు, గోండ్వానాలలోని భాగములను కలుపుకొనుచున్నది.

మనదేశము దండకారణ్య మధ్య ప్రదేశమనుటచే నాదిమ నివాసు అనాగరికారణ్య జాతులవారిలోనివారై యుండురని పొడకట్టుచున్నది. గాని వారలార్యులీదేశమును ప్రవేశించునరికే, నాగరికులై యార్యులనెదిరించి హోరాహోరిగాపోట్లాడి, కొన్నిచోట్లజయమును, మరి కొన్నిచోట్ల నపజయమునుపొంది, తుదకు బలవంతులగు నార్యులతో ముఖాముఖిని పోరాడజాలక, బహుకాలమరణ్యముల, బర్వతగుహలదాగి పగడిర్చుకొనుచు, నార్యులచే తరుమగొట్టబడుచు, క్రమక్రమముగ, వింధ్యమునకు దక్షిణమున స్థిరపడిరి. అక్కడ నాగులు యత్నులు దానవులు మున్నగువారితోఁగలిసి నార్యులచే దన్యులనబడుచు వృక్షముల, సాముల, పక్షుల, పిశాచముల సారాధింపుచు, పిశాచభాషను మాటలాడుచూ నుండిరి. కొంతకాలమున కుత్తరమునుండి యార్యులు కొందరువచ్చి వీరితోకలిసి యార్యాంధ్రులైరి. వారి యసాంస్కృతమును వీరి పైకాచీభాషయుగలిసి యాంధ్ర భాషయయ్యెను. ఆర్యాంధ్రులయొక్కయు దన్యులయొక్కయు రక్తసమ్మేళ

నమ్మున నాంధ్రులైరి. పిమ్మటకొందరు ద్రావిడులు దక్షిణదేశమునుండి పశ్చిమోత్తరమునకు క్రమముగా వ్యాపించి మార్గమధ్యమునగల మలయవర్షతపు లోయలలో నుండు తానుష్యుల న్వభాషయగు కన్నడముతో తమభాషనుచేర్చి కొంతకాలము మాటలాడుచు నుత్తరమునుండివచ్చిన యాద్యులతోగలసి వారిసంస్కృతమును వీరికర్ణాట ద్రావిడములను కలిపి రూపభేదములతో వ్యవహరింపుకొనుచు క్రమక్రమముగా కొందరాంధ్రదేశమునకు వచ్చి వారిలోకలిసిపోయిరి. ఇటుల సంస్కృత, ప్రాకృత, పైశాచీ, ద్రావిడ, కర్ణాటాది భాషాసాంకర్యమువలన నేర్పడిన భాషయందు తుహమ్యదీయాంగ్లేయాది విదేశభాషానమ్మేళనముకలిగి వర్తమానకాలపు తెలుగుభాషయైనది. ఇది హిందూదేశభాషలలో మూడవదియైననూ, “దేశభాషలందు తెలుగులెన్న” యని భరతిఖండపు పండితులవలనను “ఇటాలియనుభాషనుజోలి యున్నద”ని ఖండాంతర పండితులవలనను కొనియాడబడుచున్నది. ఇది యేయాంధ్రభాష. దీనిని మాతృభాషగాగలవా రాంధ్రులు. వారిదేశమాంధ్రదేశము. ఆదేశపుస్త్రీలేయాంధ్రస్త్రీలు.

ఆదికాలమున నాంధ్రదేశమున వర్ణాశ్రమభేదములులేకుండెను. ఆర్యులయందుండెనుగాని దక్షిణావధమున వారిసంఖ్య మిక్కిలి తక్కువగానుండుటచే బ్రాహ్మణేతరులు బ్రాహ్మణులగుటకు మార్గములేర్పరచబడి వారిని వివాహము చేసికొనుచుండిరి. శూద్రులుచేసిన పంటకములను భుజింపుచుండిరి. గాని భౌద్ధులయొక్కయు జైనులయొక్కయు “అహింసాపరమోధర్మ” యను బోధవలన క్రమక్రమముగా దాక్షిణాత్యులగు పంచద్రావిడ బ్రాహ్మణులు మాంసభోజనమును వర్జించిరి. బౌత్తరావులగు పంచకాడ బ్రాహ్మణులుమాత్రమింకను పూర్వాచారము నవలంబించియున్నారు.

ఆదినండియు నాంధ్రస్త్రీలలంకార ప్రియులుగానే యుండిరి. ముఖమున పచ్చనిబొట్టును, చేవుల పోగులు, చేతుల కంకణములు, కాళ్ళనందెలు కడియములు, మొలనొడ్డాణము, మెడను నరములను ధరింపుచుండిరి. కటివ్ర

దేశమునకు పైభాగము నలంకారములచే గవ్వటయేగాని రవిక, పయ్యెద, బనియను ముగ్గులను వాని నెగుగకుండిరి. అంధ్రరాజులు సహితము రాజవంశులలో తమ భర్తల ప్రక్కను గూరుచుండుచు వచ్చిరిగాని రాణివాసమెరుగరు. పురుషులచే మిక్కిలి మర్యాదగ జూడబడుచుండిరి. మతకార్యములన్నియుందును స్త్రీలే ప్రాముఖ్యరాగ్రద్రుగ నుండుచూపచ్చిరి. యేమత మవలంబించినను స్త్రీలేమార్గదర్శినులుగానుండిరి. పురుషులకన్న స్త్రీలకే మతాభివేశ మధికముగానుండెను. నర్వసామాన్యముగా పురుషులే స్త్రీలకు వశులైయుండిరి. స్త్రీలు విశేషవిద్యావతులైయుండిరి. శాతవాహనుడు తొలుత విద్యావహినుడైయుండి, విద్యావతియగు పట్టమహిషిచే సభాసేవపజడి సిగ్గుపడి విద్యావంతుడగుటకు ప్రయత్నించి విద్యావతిగర్భవర్మలకృషిచేత పండితుడై విద్యావతియగు పట్టమహిషి పట్ల కృతజ్ఞతను చూపించెను బృహత్పతి ధమంజలి గాధ ఆకాలపు స్త్రీవివేచనకు ప్రభావమును, గౌరవమును వేసేభృచ్చాలుచున్నది. మరియు ముగ్గులచే గాధిస్వరుంధగు సుధన్వాసునిరాణి “కోవిందుక్ష్వా” ఛామి కోవేదాను ధరివృత్తి” అను స్తోమవలన తమరూప ధర్మాచార్యులకుదేశమును కలుగచేర్చి వైశాఖ్య పంచమి మొనరించెనను గాధవలన నప్పటిస్త్రీలైన నాతావేశచక్రవర్తి తమ పట్టిన పట్టును సాగించుకొనుచుండిరి. తేజపడుచున్నది. నుండనమిగ్రుని భార్యయగు చాండీ ప్రాముఖ్యం నప్పటి స్త్రీలు భర్తలకెలుల తోడుపడుచుండెనువాని నప్పడు గుచున్నది. కాబట్టి స్త్రీలు సంఘమునకు కేసయుభూషణప్రాయులుకాక నింపుకొకి పురాణవంటివారనియు గృహముయొక్కయు, సమాజముయొక్కయు, జాతియొక్కయు, తుదకు మానవకోటియొక్కయు యభ్యుదయము స్త్రీలధికిమీదనే యాధారపడియుండుననియు, వారినహయములేచిచో పురుషులేమియు చేయవలరనియు, నాకాలపువారి నిశ్చయాభిప్రాయమై యుండెనని తెలుపకయే తెలియుచున్నది. అట్టిస్త్రీలివుడేస్థితి యందున్నారో విచారితము. ప్రస్తుతము స్త్రీలవిషయమున విధియింపబడియున్న కట్టుబాట్లయొక్క యోగ్యా యోగ్యతలను

H. H. Mir Sir Mahmud Khan,
Wali of Kalat.

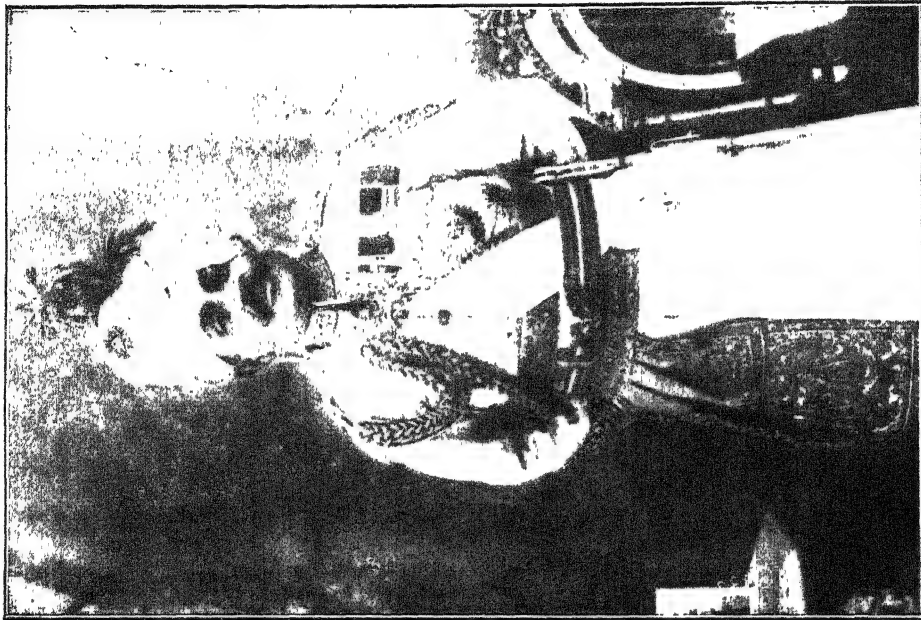
మిర్ సర్ మహమ్మద్ ఖాన్. కాలట్ వాలి.

H. H. Maharaja Sir Ganga Singh, Bha Inr
Maharaja of Bikaner.

సర్ గంగా సింహ బహదూర్. భిక్షనేర్ మహారాజా.

H. H. Maharajadhiraja Sir Pratap Singh.
Regent of Jodhapur.

మహారాజాధిరాజ సైఫ్ అలీ ఖాన్ బహదూర్

ఇశ్రాతు మహారాజా.

H. H. Maharaja Shri Sumar Sinha Sahab Bahadur.
Maharaja of Jodhapur.

మహారాజా శ్రీ సుమేరసింహ సాహెబ్ బహదూరు.

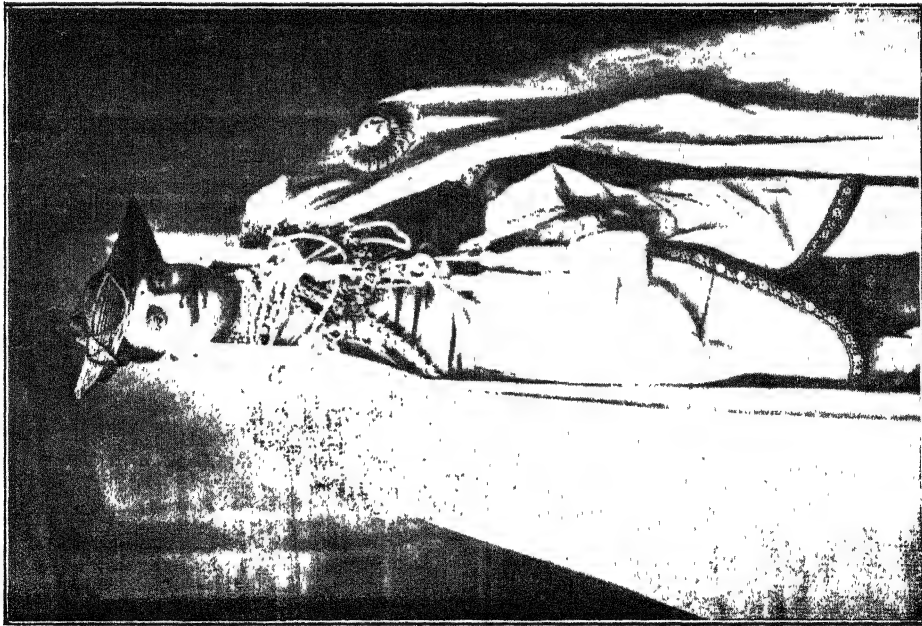
జోధపూరు మహారాజా.

H. H. Maharaja Sir Shahu Chatrapati Maharaja.
Maharaja of Kolhapur.

మహారాజస్థానీ షాహు ఛత్రపతి మహారాజు.
కోల్హాపూరు మహారాజు.

H. H. Maharaja Sir Madho Sindhia Bahadur.
Maharaja of Gwalior.

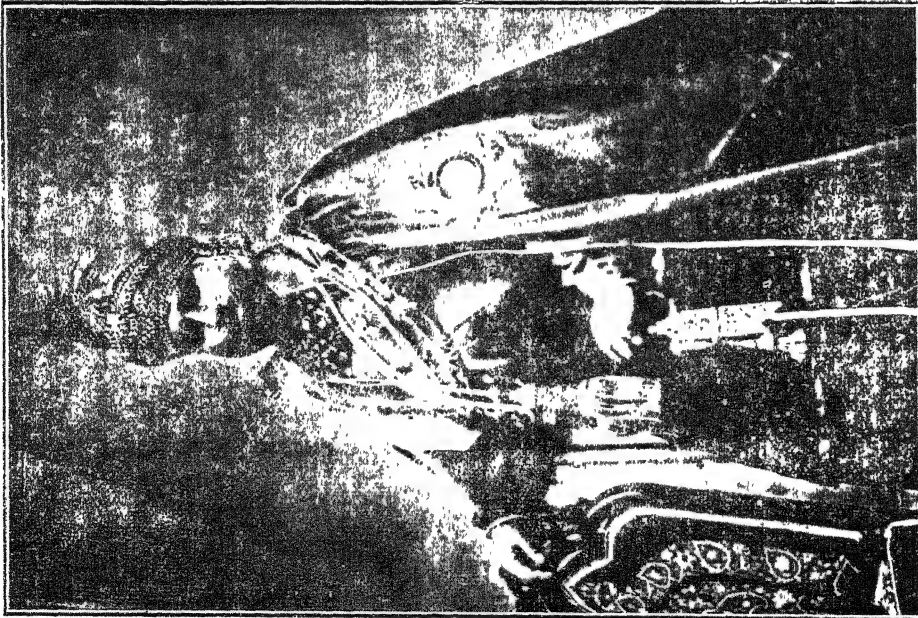
సర్ మాధోరావు సింధియా బహదూర్.
గ్వాలియర్ మహారాజు.

H. H. Maharaja Sir Bala Rama Varma Bahadur.
Maharaja of Travancore.

మహారాజ గాజా సర్ బలరామ వర్మ బహదూర్ .
తిరువాన్తూరు మహారాజు.

H. H. Maharajah Sir Sawai Malho Sinha Bahadur.
Maharaja of Jaipur.

సావాయి మాలా సిన్హా మహారాజా బహదూర్ .
జయపూర్ మహారాజు.

లాభాలాభములను, గూర్చిన తర్కవాదము నటించి, పురుషుల విషయమున నాచరణములోనున్న కట్టుబాట్లతో సరిజూచి, విమర్శించినచో స్త్రీలుకేవలము హీనముగాఁ జూడబడుచున్నారని, నిష్పక్షపాతబుద్ధిగలవారి కొప్పుకొనకతప్పదు. పురుషులవలె స్త్రీలు బ్రహ్మచారిణులుగా నుండి జీవయాత్రగడుపరాదు. జ్ఞానోత్పత్తియగుపరకైన నవివాహితలుగా నుండకూడదు. భర్త దుర్మార్గుడై హింసించిననూ, పరస్త్రీలోలుడై యవమానించినను, పాపండు డైతనకు ప్రతికూలుడైననూ, విడనాడరాదు. భర్తపండుడైనను తుదకు మరణించినను పునర్నివాహములేదు. జారత్వము జాతిభ్రష్టత్వము. స్త్రీలకు స్వేచ్ఛాస్వత్తిలంజెరికము. వైధవ్యమామరణాంత మనుభవింపవలయును. స్త్రీలకిదియే బ్రహ్మచర్యము. ఇంటనుండు నన్యానము. స్వార్థముగా నుండునది, గాఢముగా మంతకన్నలేదు. బడుమిసెట్టి నీ పురుషులను, పురుషులను, పురుషులను, పురుషులను ప్రయోజనముల నియము, అన్యమును కాపాడజాలరనియు, హరితో రాచకార్యములను చెప్పగూడదనియు, అన్యతవాదులనియు, వారిని నమ్మకూడదనియు, చంచల స్వభావులనియు మొదలగు దుర్గుణములెన్నియో వారియందాపాదించబడినవి.

ఇందుకు కారణము లేకపోలేదు. మనసంఘమున దేశకాలముల కనుకూలములగు మార్పులు జరిగినవి. అప్పుడు బాలికావివాహములు ప్రారంభింపబడినవి. ఆయోచారముల నాచరణలోనికి తెచ్చుకొరకప్పుడు పురుష సంపర్కములేని స్త్రీలకు చెల్లుచుండిన కన్యాశబ్దము సాధింపబడినది. అందుకనుగుణములగు స్త్రీపురుషులకల్పింపబడినవి. తుదకది నాటుకొని ప్రస్తుతము కన్యాయనవదము పరిణయమైన పసికూనకు సహితముచెల్లకున్న యది. అది కారణమున స్త్రీవిద్య గగనారవిందమైనది. జ్ఞానచతువు లేక స్త్రీలజ్ఞానాంధకారమున బడిమూర్ఖురాండ్రనిపించుకొనిరి. వారిగర్భమునబుట్టి, వారిశిశును బెంచగడిన యాంధ్రులందరును నట్టివారేమొరి. అట్టివారివలన తిమూర్తులు ముప్పదిమూడుకోట్ల దేశము, లెక్కకుమిక్కిలియగు

వ్రతములు, తీర్థములు, ష్టోత్రములు బయలుదేరినవి. చరాచర జంతజాలములు విగ్రహములు నారాధింపబడినవి. ఆచారములన్నియు సపార్థములుచేయబడినవి. ధనికూల వివాహములతోడు, రజస్వలాగూర్వ నిషేకములేర్పడినవి. వానివలన ననుకూలదాంపత్యము కరువైనది. పెట్టుమందులు పుట్టినవి. వశీకరణావధములు వన్నెకెక్కినవి. పదురెండేండ్లకే పట్టితల్లులై యబలలకు నామము సార్థకమైనది. వారినంతాన మంతకన్న బలహీనమై దేశమును పరదేశీయుల పాలనరించినది. ఆంధ్రీ స్త్రీల కాచారమధికము. స్వప్నములయందు, శకునములయందు, ముహూర్తములయందు, పూర్వజన్మ పునర్జన్మములయందు, విగ్రహారాధనయందు నమ్మకము మోడు. పితామహులన్న భయము, పూర్వాచారములయందు పట్టుదల మిక్కుటము. ఈ మొగ్గులను యన్నియు వైదికముగా మార్చి చివముగా చూడబడుచున్నను వారి గృహరాణిత్యము వారి నెడబాయలేదు. వారియందు స్థాపింపబడిన మోహినియంత్రము శిథిలముకాలేదు. వారికి నన్నిహితమైన వశీకరణ మంత్రశక్తి తగలేదు. కాబట్టి మహావక్తలు, సంస్కరణవాదులు, నగు పురుషులు నభావేదికలయందు స్త్రీవిద్యను గూర్చియు, బాల్యవివాహములనుగూర్చియు, వితంతూద్వాహములను గూర్చియు గంభీరోపన్యాసము లొనరించియు నిల్లు చేరుటతోడనే తమస్త్రీల గృహోపన్యాసముల నెదుర్కొనజాలక తమ యుద్యమములకు వెనుకంజవేయుచున్నారు. దానిం గని పెట్టిన బుద్ధిమంతులగు విద్యాధికులు, జాతీయొక్క మాతయు, ప్రబోధకురాలు, సంఘముయొక్క స్పష్టిస్థితిల యములకు కారకురాలును స్త్రీయనియు, జ్ఞానజ్యోతిచే నామెకరము, కరమలంకరింపబడనిచో తామును మార్గదర్శికులు కానేరరనియు నిశ్చయించి స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికై పాటుబడుచున్నారు. ఇప్పుడిపు డాంగ్లేయప్రభుత్వలాభము వలన కొలదిమందిస్త్రీలు విద్యమీమాణులై తమవిధాయక కృత్యములను యధావిధిగా నెరవేర్చుకొనుటకు తగినసామర్థ్యము నార్జింపుచున్నారు. స్త్రీ సమాజములస్థాపించి

చివముగా చూడబడుచున్నను వారి గృహరాణిత్యము వారి నెడబాయలేదు. వారియందు స్థాపింపబడిన మోహినియంత్రము శిథిలముకాలేదు. వారికి నన్నిహితమైన వశీకరణ మంత్రశక్తి తగలేదు. కాబట్టి మహావక్తలు, సంస్కరణవాదులు, నగు పురుషులు నభావేదికలయందు స్త్రీవిద్యను గూర్చియు, బాల్యవివాహములనుగూర్చియు, వితంతూద్వాహములను గూర్చియు గంభీరోపన్యాసము లొనరించియు నిల్లు చేరుటతోడనే తమస్త్రీల గృహోపన్యాసముల నెదుర్కొనజాలక తమ యుద్యమములకు వెనుకంజవేయుచున్నారు. దానిం గని పెట్టిన బుద్ధిమంతులగు విద్యాధికులు, జాతీయొక్క మాతయు, ప్రబోధకురాలు, సంఘముయొక్క స్పష్టిస్థితిల యములకు కారకురాలును స్త్రీయనియు, జ్ఞానజ్యోతిచే నామెకరము, కరమలంకరింపబడనిచో తామును మార్గదర్శికులు కానేరరనియు నిశ్చయించి స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికై పాటుబడుచున్నారు. ఇప్పుడిపు డాంగ్లేయప్రభుత్వలాభము వలన కొలదిమందిస్త్రీలు విద్యమీమాణులై తమవిధాయక కృత్యములను యధావిధిగా నెరవేర్చుకొనుటకు తగినసామర్థ్యము నార్జింపుచున్నారు. స్త్రీ సమాజములస్థాపించి

తమసోదరీ తిలకముల నుద్ధరింపవలయునని ప్రయత్నము లొనరించుచున్నారు. కాని కొందరుపురుషులు సంస్కారప్రియులమని చెప్పకొనుచు, పరిపూర్ణ విద్యావతులగు స్త్రీలకు సహితము దూషించుటకు సాహసించుచున్నారు. అందుకతోడు సంతానసత్వజాతి 'స్త్రీ'యనగా బిడ్డలు గల స్వజాతిభార్య కర్థమిచ్చు "కులాంగనా" శబ్దమున కపార్థములను కల్పించుచున్నారు. తుదకు కన్యాశబ్దము వలె నీకులాంగనాశబ్దమును మనలనెట్టి పాట్లు బెట్టునో దెలియకున్నది.

స్త్రీలు విద్యావతులగుచున్ననూ, చిరకాలానుభవమువలన సభ్యావధేన మతావేశపరవశత్వమున పూర్వాచార పరాయణులైకొందరును, ప్రాపంచిక జ్ఞానము వలన నవనాగరికత నలవరచుకొను నుద్దేశముతో కొందరును భిన్నాభిప్రాయులై యొకటిగానుండిన సమాజములతో వేరుపడి ప్రతినమాజములకు స్థాపించుకొని వివాద

పడుచుండగా వారిరువురకును సఖ్యమొనరించుటకుబదులు పురుషులొకరిపక్ష మవలంబించి రెండవవారిని తూలనాడుట శోచనీయము. అందువలన నిపుడాంధ్రీస్త్రీలస్థితి తామరపాకుపై నీటివలె తహతహలాడుచున్నది. వీరు "నాతికి మానంబె తొడపునయముగనుమతీ" యను నీతి నాధారము చేసికొని మానమునకై ప్రాణమునుసహితము గోలుపోయెదరు. ఈనరికి పరిపూర్ణ విద్యావతులు పలువురుకానరారు. ముగ్ధలమూర్ఖత్వము మూలబడలేదు. సాహసము సన్నగిలలేదు. పాశ్చాత్యనాగరికత ప్రాముఖ్యత నహింపలేదు. పట్టుదల ప్రాబల్యముపలచబడలేదు. అలంకార ప్రియత్వమడుగంటలేదు. పూర్వాచారపరాయణత్వము పూజ్యముకాలేదు. ఇట్టినయమున నట్టి వ్రాతలు పుట్టితొ నెన్నుకొట్టి నట్లుండునని విన్నవించుకొనుచు నీవ్యాస.

హిందూదేశమున ప్రస్తుత మాంగ్లేయ వైద్యశాస్త్రానుసారము పనిచేయుమంత్రసానులు.

శ్రీమతి మొవలిగంటి రామాబాయమ్మగారుచే వ్రాయబడినది.

అల్పజ్ఞురాలగు నబలయొకతె యిట్టిమహద్విషయమును చర్చించుట పరిహాసాస్పదమని యెరుగుదును. గాని మహనీయులు పలువురు పఠించు నీపత్రికారాజమున కలంకారప్రదముగా రచియింపబడిన వివిధ విషయములు గల వ్యాసముల కడపట నాదేశీయసోదరీమణులకడగండ్ల సించుక విన్నవించుట నావిధిగానెంచి క్లుప్తముగా కొన్ని వప్తములుమాత్రమే వివరింపబూనితిని. పత్రికాపాఠక మహాశయులీయాపదను వారింప దగునుసాయమును యోచింతురుగాక! భరతఖండవాసులు నానాటికి శరీరబలము

తోపాటు మనోబలముగూడ గోల్పోవుటను మనయమూల్యమగు నాయుర్దేదము నామమాత్రావశిష్టమై రణికి తొడి యుత్తమభాగమేమంగలి వెంకనిచేతనో ఒడ్డియుండ యికమంత్రసాని తనమునకు గుడ్డికుమ్మరి గురివిచె విటి చాకలిచెల్లి యమరుట యేమింత. ప్రస్తుతకాలము కన్న ముప్పది నలుబది సంవత్సరములక్రిందట స్త్రీలకింత నాగరికత ముదురలేదు గాన వారిప్పటివారివలె కడు దుర్బలులుగా నుండరైరి; ఐనను యపుడపుడు మూర్ఖమంత్రసానులవాతబడుచుండిరి. అట్టిలోపమును వారింప దొ

రతనమువారు వైద్యశాలలుగల ప్రతియూర యాంగ్లేయ వైద్యశాల స్త్రీ సుసారము మంత్రసానితనము చేయుటకొక స్త్రీ నేర్పరచుచువచ్చిరి. అట్టిమంత్రసానులు బోధనావైద్య శాలలో పనినేర్చునపుడు శాస్త్రసమ్మతముగా మంత్రసానితనము చేయుచున్నను వారివారి నియమితగ్రామముల యందు ప్రవేశించినవెనుక నూటికి నగముమంది తమయిష్టప్రకారముగానో లేక ప్రసవస్త్రీల యింటిదురాచారముల నవలంబించియో మంత్రసానితనమునర్చి పెక్కుకష్టములు నష్టములుగలిగించుట నానోదరీమణులకెల్లరకు అనుభవకవేద్యమే. కొందరు మంత్రసానుల యవివేకఫలము పొందిన ఫలింపకున్నను ప్రసవవిణులు నూటికి మూడు పలు మూత్రాశయలోపములు గర్భాశయలోపము పొందిన కనుమవ్యాధులకు గురియై సంతానార్హత నొందక పోయినట్లు చూడవచ్చును. ఇట్లు ప్రసవస్త్రీల యింటి వాతావరణములోపములు గల యంతురోగములుగూడ యారోగ్య శరీరయగు వేరొక ప్రసవవిణికంటుటగలదు. ఇన్ని బాధలు లేకపోయినను పెద్దజోలువలె పొత్తి కడుపుదిగబడి వికారరూపములభించుట కడుచిచారకరము. వైదోపములు కొన్ని ప్రసవస్త్రీల యవివేకమువలనగూడ బుట్టవచ్చును గాని ప్రసవకాంతయొక్క బాధ్యత మంత్రసాని యధికముగా వహింపవలసినది విధాయకము.

బుద్ధిమంతురాలగు మంత్రసాని ప్రసవావస్థయందుండు గర్భిణిని చూడవచ్చిన వెంటనే తనహస్తములను శుభ్రపరచికొని ప్రసవిణిని పరీక్షింపవలయును. కార్యావసరమునగాని యవివేకమునగాని మంత్రసానిమరచినను హస్తప్రక్షాళనము చేయుచుటకు యింటివా లేమరగూడదు. గర్భకోశావస్థలను పరీక్షింపబోవునపుడు కొంచ మాముదముచే చేయితడుపుటమాత్రము మనమెల్లర మనుదినము చూచుచుండుము. గాని పరిశుభ్రముగా హస్తప్రక్షాళనము చేయుటయేగాక గోళ్యయందెట్టి మూలిన్యము లేకుండచూచికొని గాఢమగుకార్బాలకు లోపనులోగాని ఘర్షణయొక్క యితరయోషధిజలంబులగాని స్పర్శనుపుట నశింపవరకు అనగా అధమము పదినిముషములైన చేతిని

నాననిచ్చి వెనుక తైలమలది శిశూదయము తెలిసికొనుట యావశ్యకమనియు ప్రక్షాళనము క్రమముగా గమనింపక పైపయినీటిలో తొలచిన చేతితోముట్టుటచే అదివరకు జరిపిన కాన్పునందలి స్త్రీకొకవేళ నెట్టివ్యాధులయిన గలవేని పాపమారోగ్య శరీరయగు వేరొక ప్రసవవిణికంటి “అయ్యవారిచేయబోయిన కోతియయ్యె” ననుసామెతనంభవించునని స్త్రీవైద్యశాస్త్ర పారంగతురాండ్రవలన వినుచుంటిని. ఇదిగాక ప్రసవమును జరుపునపుడు గర్భిణి యింటివారి నిర్బంధనచేతను త్వరగా ప్రసవముజరిగినను ఖమ్ముగా నిల్లుచేరవచ్చుననెడు నాతురతను కూరుచుండపెట్టి కాన్పుజరుపుట పెద్దదురాచారముగా నున్నది. యీ పాడలవాటుచేత గర్భాశయము స్థానభ్రంశ మొందుటయు పలుచని చర్మమచ్చ నీర్జ్వల బడచిన ముత్యములవలె ముగ్ధములగు బిడ్డలను జన్మించుచున్నవి. దీనినిమించిన క్రూరకృత్య మింకొకటి కాన్పున జరుపుచున్నారు. ఏమనగా ప్రసవించినవెంటనే బట్టకట్టటకనియు పడకమార్చుటకనియు నవసూతికను లేవనెత్తి నిలువబెట్టుట. యిందువలన ప్రసవాయానముచే బడలియున్న మకుమారశరీరలగు కాంతలు బలముచాలక వెంటనేమూర్ఛిల్లిపడుటయు వైద్యులకొరకు పరుగులెత్తుటయు నేననుదినము చూచుచున్నాను. మూర్ఛతోమాత్ర మీయాపదముగియునా. పూర్తిగా సంకోచమొందని గర్భాశయ మికడలిక కోర్వజాలకపోవుటచే భయంకరముగా రక్తస్రావము ప్రారంభించి కొన్ని ఘంటలలో ప్రసవిణులు మృత్యుదేవత కెరయగుటయుగలదు. లేదా, చావుతప్పికన్నులొట్టపోయెనను సామెతవలె రుతుశూల శ్వేతరక్త కునుమములు మొదలగు వ్యాధులవలయి జీవిత సుఖమును గోల్పోయి బాధనొందువారి ననేకులచూచుచున్నాము. సూక్ష్మబుద్ధిగల మంత్రసాని శిశూదయభాగమును గర్భమునంటియై గ్రహింపజాలును. లేదా, గర్భాశయవీరళమును శిశువుదయించురీతియు మృదుపరిక్షచే తెలిసికొనుట శాస్త్రీయసమ్మతమై నను పలుమారసహృదయముగా ప్రసవవిణిని బాధించుటయేగాక ప్రకృతికి విరోధముగా ప్ర

సూతివాయువువలన జరుపబడుకార్యములు హస్తచాక చక్రమున జరుపజూచుట చాలపొమాదకరము. ప్రసవము గుప్త్రీకిగాని చుట్టుమూగి విసోదముచూచు నమృతకృల కుగాని శాస్త్రవిషయములగమ్యగోచరమగుటచే మంత్రసాని చిరకాలాభ్యాసమగు హస్తలాఘవము నుపయోగించి “గుడ్డెద్దుచేనబడినట్లు” వైద్యపట్టముగూడ నిర్వహించి మంత్రముసర్గము దెచ్చిపెట్టుచున్నారు. నూటికి షడుగురు మేధావినులగు మంత్రసానులుండకపోలేదు. వైద్యులులభింపని యావత్కాలమున యట్టివారు సాహసించి తెలివితేటలుపయోగించి వైద్యులు చేయదగుపనులు చేయుచున్నారని ప్రతిమంత్రసానియు తనబుద్ధి మాంద్యము నుపయోగించి పనిచేయజూచుట శోచనీయము. మంత్రసానిగన్న ప్రసవగుప్త్రీకి ప్రాణములు కుదుటబడి రక్షకు రాత్రిగంటిని ధైర్యముచే బలముగలవైదువుప్రసవమొందుటకుమారుగా మంత్రసాని నొకక్రూర రాక్షసిగా చూచి దిగులొందుటచే ప్రసవమంతకంతకు విలంబమగుట యొక్కొకపుడు తటస్థించుటగలదు. ఇట్లే యీగిండ్లములన్నియు గడచి ప్రసవించినను మావి అనగా బిడ్డకు తల్లికింటిముందు సంబంధమగు బొడ్డుతీగను వెలువరుచునపుడు కొంతయవివేకము జరిగి ప్రసవిణికి తీవ్రజ్వరము నన్ని పాతముగూడ జాలచోట్ల సంభవించుచున్నది. ప్రసవకార్యములు ముగిసినవెనుక నడుముబిగించుటయని “తొంటిపై గొట్టిన మూతిపండ్లు రాలె”నన్నట్లు పైపాట రెండుతుండములుగా తునియున్నట్లు కట్టుబట్టి కొంగుతో మనవారు కట్టుకట్టులే యాంగ్లేయ వైద్యశాస్త్రానుసారము పనిచేయు మంత్రసానులుగూడయవలంబించుటచాలవంతగానున్నది. పాపము!! వారినననెల యింటివారు వెంటనే వలయు సామగ్రియక జాలముచేయటంతోడు యూరికొక్కరిత మాత్రము నియమింపబడి దివారాత్రీములు నిద్రాహారముల కెడములేక దినమున కొకటిరెండు యంతకన్న సభికముగా కాన్పులు జరుపవలసివచ్చిన యెటులో యాతుట్ట బయటబడిన పారిపోదమనుచితయెగాని శాస్త్రనిషేధములు నమృతములు గమనించుటకెడముండునా? అట్టి తరుణమున నెడలనో యొకచోట కట్టివేసి తనపనియైనద

నిపించుకొని పోజూచుట తప్పుకాదు. ప్రసవానంతరము జంతివలె నిటునటుచలించుగర్భకోశము స్థానము తప్పకుండ వ్యస్థానమునచేర్చి మెత్తని దూదివైచి కొంచెముదళముగానుండు మూరెడువెడల్పును మూడునాలుగు మూరలపొడవుగల వస్త్రఖండముచే తగినంత బిగువుగాపొత్తి కడుపుపై బిగించికట్టిన కట్టువలన యనేకలాభములు ను యలులగాక నడ్డదిడ్డముగానేగడ్డచేతనో ముడివైచిన రక్తనాళములు క్రమముగా ప్రవహించుటక ఆజీర్ణము సౌలభ్యుట్టి బాధపడుదుని స్త్రీ వైద్యశాస్త్రజ్ఞురాలండ నేకులవల వింటిని. ప్రసవపట్టికను పిక్షించు వైద్యాధి, కారులయిన ప్రసవిణుల క్షేమమార్గములను మంత్రసానులకు పడేవిదే యుపదేశించుచు పాతగిల్లిన బోధనా వైద్య శాస్త్రానుసారముల నాచరించుచుండిరో పాలుమాలిలో యను విమర్శనచేయుచుంరా? లేదు మానసునకు జరుపవలసిన ప్రసవములులోకించి మంత్రసానుల భయపెట్టుటయు వేతనములు తగ్గించుటయేగాని ప్రసూతికల, యాపదలను వారించు నియమము లేర్పగునైరి అంగైయదోమునందలి స్త్రీల దురు విద్యాధికురాలండ గుటచే మంత్రసానితనము చేయుకాంత చాలనరకు వైద్యశాస్త్ర పరిచయురాలైయుండునని విశి. మనవారికంతభాగ్య మింతలో నమకూడదు గాన ప్రస్తుతము నేర్చు మంత్రసాని పనులకన్న మరికొన్నియధిక విషయములు నేర్చుట యావశ్యకమేమో బుద్ధిమంతులేయోచింప నర్హులు. పోనిండు మేలులేకున్న మానసు కీడుచేయు కుండ కళింకముగా తగునియమము లేర్పరచిన కొంతనయము. నాస్యదేశ సోదర సోదరీమణులారా! మనకీర్తికష నష్టములు గల్గుటకు కారణమైదియో గ్రహించితిరా? మనయుదాసీరత్వమెచుడి. మంత్రసానిపని నీచమనియెంచుటయేచుడి. విద్యాగంధమెరిగిన ప్రతిసాక్షిమణియు జీవనోపాధిలేక లోకోపకార చింతజోలిపోకున్నను తన్నుదారక్షించుకొనుటకైన యీవిషయమావశ్యకమని యొప్పుకొందురా! పోనిండు గృహవ్యాపకభారమున దూగాడు సోదరీమణుమాట యలుండనిచ్చి. సంసార దూరులై కడుదురవస్థల పాల్పరుపబడి వలయుభయముడుకు

లెక్కకు మిక్కిలిగాగల యనాధయువతుల నిట్టిమహద్విషయముల ప్రవేశపెట్టి స్వలాభవేలపొందరాదు. పొట్ట పోసికొనుట మాత్రమే ప్రధాన కర్తవ్యముగానెంచి వైద్యశాలలపనిచేయు మంత్రసానులు బీదసాదలనక వీడించి రహస్యముగాను కొన్నిచోట్ల బహిరంగముగాను దొరతనమువారిచే నిషేధింపబడినను కట్నము లధికముగా గొనుచు నట్లీయనివారిటికి కాన్పునయములో మొగము చిట్టించుకొని ధుమధుమబాడుచుమాటలాడి పల్లరించిన వారిపై మండిపడుచు తప్పని సరిగాన తద్దినమువలె కార్యము ముగించునామె ప్రసవిణికి మృత్యుదూతకవలె గాన్పించి నెరపుకొలుపుటేమి హాశ్వర్యము. యొకరిమాట యేల మనమొరులకు విధిగా నుపచరింపవలసియున్న నెంత చీదరించుకొందుము. “బాధ్యతలేని బావగారిపై దూలముపడ్డా దుఃఖమురాదు.” యన్నటుల కూలికొలుపున్న వారి కభిమానమెటులవచ్చును. మన న్నకుటుంబములోని కాంతలు మంత్రసానులుగా పనిచేయుచున్న నెంతనెమ్మది, యెంతదైర్యమో మీరే యోచించుకొనుడు. ప్రతి కుటుంబమునందునను యొకస్త్రీ ప్రసవవిధుల నెరిగియున్న యారందరి నుద్ధరించుటలేకున్నను తనవారికుపయోగించి పెక్కునష్టముల నాపబడునని నానమ్మకము. మనవారి దురభిమానమేమియో గాని తమకుపయోగించువిద్యలు తమవారభ్యసించుట పరువులోపము. తిరుగా నేయమ్మయైనను సహాయముచేసిన యానందించి యక్కరలేనిన వెనుక నాక్షేపించుటకు అందరు పండితులెనుగుదురు. మనవారిపై నిపుడధికారము చెల్లించునదియెవ్వరో తెలీయునా? మనము తెలిసికొనవలయున్నను తననిరంకు శాధికారము చెల్లించురాణి స్వార్థదేవతయెనుడి? ప్రతి సారీమణియు తనకారోగ్యము, తనకాయుష్యము, తనకు ధనముకొరుటయొక్క యితరుల యాన్నత్యమున కోర్వ

జాలక కలహముల విదుషీమణుల క్రలంకారములని భావించుచు స్వార్థదేవిశాసనముల పాలించుచునేయున్నది. జ్ఞానాధికులగు సోదర సోదరీమణులారా! స్వప్రయత్నములచే లభ్యమగు విషయములకుగూడ యొరులపై నే భారముంచి చేతులుముడుచుకొని కూరుచుండుట సిగ్గుకాదా? మంత్రసానితనముచేయు స్త్రీ కొకింత లోకోపకారచింతయైన యుండవలెను; లేదా స్వకుటుంబము నందలి బాధ్యతగలవైయైన యుండవలెను.

గావున పరోపకార పాఠులగు సోదరీమణులు కొంద రీవిద్య నీచమైనదిగానెంచక యభ్యసింప వేడెదను. మనపురాణ కాలమందలి కాంతలు మంత్రసానితనము ఘనకార్యముగా నెంచినట్లు నిదర్శనములు గలవు. పాండవుల జననియగు కుంతీదేవి వ్రతనియతయై యంత్యజుల గాలిసోకుట గూడ యపవిత్రమని మతగురువులచే నాదేశింపబడి స్నానార్థము కొలనికేగునెడ యొకరుములమున ససహాయయై ప్రసవవేదననొందు పంచమజాతిస్త్రీనిజూచి భూతదయచే వ్రతముమాట మరచి వెంటనే మంత్రసాని కృత్యములు నెరవేర్చి వెనుకన్నిన మొనర్చి వ్రతవిఘాతమయ్యెనేమని వగచుచు నిల్లుచేర శ్రీ కృష్ణులచటి కరుడెంచి సంగతినంతయు కుంతివలన విని వ్రతఫలముకన్నను వేయిరెట్లధిక ఫలము అస్మాత్తుగాల భింజగా వగవనేలయని యారార్చెనట. యీవిషయము భవిష్యత్పురాణము నందలి కుంతీ కృష్ణసంవాదరూపమగు దశఫలవ్రతమున చెప్పబడియున్నది. అల్పజ్ఞానముగల మనకన్నియు నాక్షేపణలేగాని సర్వజ్ఞులగు పురాణకాంతలు సమస్తకళల నెఱింగియే యుండిరి. వారలు పరార్థమునకే పాటుబడుచు స్తుత్యచరిత్రలయినను ఘనపారుస్వార్థమునకైన నేలప్రయత్నింపరాదు?

చ. నతులగుచుకా మహాన్నతిః ద సర్వపు నన్యగుణోక్తిచే గుణోన్నతిః బ్రకటించుచుం బరజ నక్రియకార్యసమర్థతా నమం

చిత్రనిజకార్య పరిగ్రహముః కేయుచు నిష్ఠురవాదులకా త్తమా భృత్తినిరసించుచుం బరంగు ధీకలు పుణ్యులుగారె యేరికిన్. భ. సీ.

ప్రపంచము.

మ.రా.కృ., మ. వెంకటరత్నము బి. ఏ. గాకచే వ్రాయబడినది.

మనమెంత విచిత్రమయిన ప్రపంచములోనున్నాము! మనము పుట్టినివనించుచున్నట్టి యీ భూలోకము మిట్టపల్లములు కొండలు లోయలు కలదయియున్నను మొత్తమున నొకపెద్ద మయిదానమువలె కనబడుచున్నది. అదికదలక ఒక్కచోటనే స్థిరముగా నిలుచున్నట్టును దానిచుట్టు సూర్యుడును చంద్రుడును నక్షత్రములును గ్రహములును తిరుగుచున్నట్టును మనకండ్లకగవడుచున్నది. మనవయిని ఆకాశము భూలోకముమీద జోర్లించిన ఒకగిన్నెవలె నగుపడి భూమిని అంటుకొనినట్లుగా కనబడుచున్నది. ఇవేవియును నిజములుకావని మనము శ్రద్ధతో పరీక్షించినయెడల స్పష్టముగా తెలియును.

మనభూలోకము ఒకగుండని బల్లవలె లేదనియును బంతివలెను వెలగవండు నారింజవండు మొదలగు పండ్లవలెను గోళాకారము కలిగియున్నదనియును మనమునుభముగా రుజువుచేయవచ్చును. సముద్రతీరమున మనమునిలుచుండి చూచుచుంటిమేని, దూరమునుండి రేవునకు వచ్చుచున్న ఓడలయొక్క శిఖరములును తెరచాపలును మాత్రమేమనకు కెనుట్టమొదట కనబడును. ఆఓడలు దగ్గిరకు రానురాను వాటిఅడుగుభాగములు కూడను కనబడును. ఆలాగుననే రేవువద్దనుండి సముద్రముమీద దూరముగాపోవునట్టి ఓడలయొక్క అడుగుభాగములుమాత్రము అవిపోయినకొలది మొట్టమొదట అదృశ్యమగును. కడపట వాటిశిఖరములును కనబడకపోవును. ఇందులకు కారణము భూమ్యుపరిభాగము గుండ్రముగానుండుటయే.

మరియునుభూలోకములోని సమస్తప్రదేశములకును ఓడలు సముద్రముమీద పోయి రాగలుగుచున్నవి. సమమయిన గుండ్రనిబల్లయొక్క అంచువంటి అంచుభూలోకమునకున్నట్లు వాటికెక్కడను కనబడదు. ఇందువల్ల కూడను ఈభూలోకము గోళాకారము కలదయి యున్నదని రుజువుగనుచున్నది.

ఆకాశము మనచుట్టును భూమినంటుకొని యున్నట్లుకనబడుచున్నదిగదా. ఆలాగున నదిఅంటుకొని యున్నట్లుకనబడు ప్రదేశము ఎల్లప్పుడును వలయమువలెగుండ్రముగా నుండును. దానికిక్షితిజ (horizon) అనిపేరు. భూలోకములో నెచ్చటమనమున్నను, అదిఅట్లేవలయమువలె అగుపడుచుండును. ఇదిగోళాకారముగల వస్తువులకుండేది లక్షణముగాని యితరముల కుండదు. కాబట్టి యీభూలోకము గోళాకారముకలిగి యున్నదని చెప్పటకిది మరొకదృష్టాంత మయియున్నది.

సముద్రముమీద వచ్చుచును పోవుచునుండు ఓడలనుచూచి యేగాక భూమియొక్కపయిభాగమును పరీక్షించికూడను ఈభూలోకము గోళాకారము కలిగియున్నదని మనము నిరూపింపవచ్చును. రెండుమూడు మైళ్ళ వైశాల్యముగల యొకమయిదానములో ఒక్కొక్కమయిలుదూరమునందు సరిపాడుగుగల మూడుగడలను సమమయిన లోతునకు పాతిపెట్టి, మొదటిగడ కొనవయి నుండి రెండవగడ కొనమీదుగా మూడవగడకొనను ఒక ఓకు (telescope) తో చూచినపక్షమున ఆగడలయొక్క మూడుకొనలును సరిసమాన మయిన యెత్తుననున్నట్లు కనబడక, నడుమనుండు గడయొక్కకొన 8 అంగుళముల యెక్కువ యెత్తుకలిగియున్నట్లు కనబడును. దీనికికారణము భూలోకముయొక్క వర్తులాకారమేగాని వేరొకటి కానేరదు.

చంద్రగ్రహణములు పట్టినపుడు చంద్రునిమీదపడు భూచ్ఛాయ యెల్లప్పుడును గుండ్రముగానుండుటవల్లను సూర్యచంద్ర నక్షత్రాదులన్నియును గుండ్రముగానుండుటవల్లనుకూడను భూలోకము గోళాకారము కలదయి యున్నదనుటకు మరికొన్ని సాదృశ్యములు నశితముకలవు.

ఇకనుభూలోక మొత్తపెద్దదో విచారితము:—
 యెన్న పట్టణమునుండి బెజవాడ సూటిగా ఉత్తరమునను
 న్నది. ఆరెండుపట్టణములకు కొంచెమెచ్చు తక్కువగా
 210 మైళ్ళ దూరమున్నదనవచ్చును. చెన్న పట్టణమునుం
 డి ఉత్తరముగా పోయినకొద్దీ ధ్రువనక్షత్రము ఆకాశమం
 దెక్కువ వైగానున్నట్లు కనబడును. అదిచెన్న పట్టణమం
 దు ఖీతిజనుండి 13 అంశల (degrees) దూరముననున్నది,
 బెజవాడవద్ద అది ఖీతిజనుండి 16 అంశల దూరమునను
 న్నట్లు కనబడును. గనుకనుమారు 210 మైళ్ళదూరము
 నకును ధ్రువనక్షత్రము ఆకాశముమీద 3 అంశల దూర
 మువెత్తుగా లేచియుండునట్లు అయినది. అనగా 70 మైళ్ళ
 దూరమునకు ఒక్కొక్క అంశయెత్తు వారవచ్చును. ఒ
 కవృత్తము (circle) అంతయును 360 అంశలుగా విభ
 జింపబడుచున్నది. గనుక భూగోళముపయిన ధ్రువనక్షత్ర
 మునకు దిగువనుపోయెడివృత్తములోని ఒక్కొక్క అంశ 70
 మైళ్ళపొడుగు గలదైనవక్షమున ఆవృత్తమంతయును $70 \times$
 360 లేక 25200 మైళ్ళ పొడుగు గలదయ్యియుండవలెను.
 అనగా భూలోకముయొక్క చుట్టుకొలతనుమారు 25200
 మైళ్ళుండును. ప్రతిచక్రములోను దానిపరిధిఅనగా చుట్టు
 కొలత (circumference) దానియొక్క వ్యాసము (diameter)
 కంటె అనగా దాని అడ్డకొలత కంటె 3 అంశలు పెద్దదిగా
 నుండును. దీనినిబట్టి భూలోకముయొక్క నాభి (center)
 నుండి వైభాగము (surface) అనగా దానివిష్కంభము,
 (radius) $25200 \times \frac{7}{22} \times \frac{1}{2}$ లేక 4000 మైళ్ళపొడుగు కలద
 యియున్నట్లు రుజువగుచున్నది. ఈభూలోకమొత్త పెద్ద
 గోళమై యున్నదోచూడుడు. దానివిష్కంభము 4000
 మైళ్ళును వ్యాసము 8000 మైళ్ళును, పరిధి లేకచుట్టుకొ
 లత 25200 మైళ్ళును పొడుగుకలిగియున్నవి. ఇది తెలి
 యగనే, గోళముయొక్క సాధారణ ధర్మములనుబట్టి,
 భూలోకము మొత్తపెద్ద గోళమయి యుండవలెనో ఎంత
 బరువుకలదయి యుండవలెనో మనము సులభముగాజెప్ప

వచ్చును. కాబట్టిభూలోకములోనిమిడియున్న జలమృత్వా
 మాణాది వదార్థములన్నియును $\frac{4000}{3} \times 2 \times \frac{4000}{1} \times \frac{25200}{1}$ లేక
 $27,000,00,00,000$ మైళ్ళ ఘనమానము కలవై యున్న
 వి. ఈభూలోక మొత్త పెద్దగోళ మైయుండునో మీరే
 యూహింపుడు.

ఈభూగోళము కదలకుండనే ఉన్నట్లును దానిచు
 ట్టును సూర్యునిక్షత్రాది గోళములన్నియును తిరుగుచు
 న్నట్లును మనకండకు కనబడుచున్నవేగాని వాస్తవమున
 మనభూలోకమే సూర్యుని చుట్టుతిరుగుచున్నది. ఘన
 ముపొగబండిలో ప్రయాణము చేయుచున్నప్పుడు ఘన
 బండి మిక్కిలి వేగముతో పరుగెత్తుచున్నను మనముదా
 నివంకచూడక మనచుట్టును దూరముననున్న వృక్షాద్భు
 లను చూచుచుంటిమేని అవేలన్నియును మనకెదురుము
 ఖముగా పరుగెత్తుచున్నట్లు కనబడును. అట్లేమనభూ
 లోకము నిజముగా సూర్యునిచుట్టును తిరుగుచున్నను
 మనము కదలకుండ నున్నట్లుండే ఘనచుట్టును సూర్యు
 డును నక్షత్రములును తిరుగుచున్నట్లు కనబడుచున్నవి.
 మనకు రాత్రింబగళ్ళు అనేకాలవిశేషములు కల్గుచుం
 డుటకు అదితనఅక్షము (ఇరును) చుట్టును సూర్యునియె
 దుట తిరుగుచుండుటయే కారణము. మనకు షనంతము
 గ్రీష్మము, వర్షము, శరత్తు, హేమంతము, శిశిరము అ
 నెడిబుతువులు ఆరును క్రమముతప్పక యేటేటను యు
 గాదినుండి వచ్చుచుండుటకు మనభూలోకము తనచుట్టును
 తిరుగుకొనుచుండుటయేకాక సూర్యునిచుట్టును కూడా
 365 దినములకొక్కసారి ప్రదక్షిణము చేయుచుండు
 యే మూలమయియున్నది. భూలోకము సూర్యునినుండి
 $9,20,00,000$ మయిళ్ళదూరమందున్నది. ఇదెట్లు కను
 గొనిరనగా, సూర్యుడు నక్షత్రములమధ్యనుండు స్థానము
 ను జ్యోతిష్కులు ఒకనాడు కనిపెట్టి ఆరునెలలయిన
 పదివ మరలపరీక్షించి చూచినపుడు 'కొంచెము స్థాన'

• శ్లో. భూరంభాస్యసలో నిశాంబర మవర్షాధోహేమాంశుః పుమా నిత్యాభాతిచరాచరాత్యక మిందం యస్యైవమాన్యైష్టకమ్ |

నాన్యత్కించనన్యతే విమృశతాం యస్మాత్కన్యస్మాద్విభో హస్యైక్రిగురుభూర్తయేనను ఇదం క్రిడక్షిణాక్షుర్తయే.

భేదము కలుగుచున్నది. దానికేసూర్యలంబన (solar parallax) అని పేరు.

లంబనయనగా నేమోసూర్యముగా తెలిపెదను. మనము కదలక స్థిరముగానుండు ఒకవృక్షము వంటియే వస్తువువలనయినను ఒకచోటనుండి చూచితమేని, అది మనకు ఈశాన్యమూలగా నున్నట్లు కనబడుననుకొనుడు. తరువాతమనము సూటిగా తూర్పుదిక్కునకు కొంతదూరమునడిచితమేని మునుపుమనము చూచియుండిన వస్తువు ఇప్పుడు మనకు వాయవ్యమూలగా నున్నట్లు కనబడును. ఇట్లు ఆవస్తువు ఉండినట్లుండిన స్థానమునకు మార్పు కలుగుటయే లంబన (parallax) యనబడును. మనమెంత దూరము నడచినామో, ఆవస్తువు రెండుచోటు లందును మనకంటితో చేయుకోణము లెంతెంతవో కొలిచితమేని ఆవస్తువు మనవద్దనుండి యెంతదూరమున నున్నదో మనము త్రికోణీకాశ్రు (Trigonometry) ప్రకారము కనుగొనవచ్చును.

ఇట్టిసూర్యలంబననుపట్టి గణితమువేసి చూడగా సూర్యుడు భూలోకము నుండి పయన చెప్పినంత దూరముననున్నట్లు తేలుచున్నది. సూర్యుడు భూలోకమునుండి యెంతదూరమున నున్నాడని కనుగొనగానే అతడు ఎంతగొప్ప గోళమయియుండవలెనో లెక్కవేయట సులభము. సూర్యగోళము భూగోళముకంటె 1,300,000 లంతులు పెక్కు. ఇంతపెద్దదైన సూర్యగోళము చుట్టును మనభూగోళము 9,20,00,000 మయిళ్ళ దూరమున తిరుగుచున్నది. గనుక భూలోకము సూర్యునిచుట్టును తిరిగి డిమార్గము ఒకవృత్తమువలె నుండును. అదియే భూమి యొక్క కక్ష్య అనబడును. ఆకక్ష్యయొక్క విష్కంభము 9,20,00,000 మయిళ్ళ అని పయన చెప్పితిని. గనుక దాని వ్యాసము 2×92000000 లేక 18,40,00,000 మయిళ్ళు. దాని $\frac{22}{7} \times 18,40,00,000$ లేక సుమారు 57,80,00,000 మయిళ్ళు.

సూర్యునిచుట్టును భూగోళమునకు అవతల తిరుగుచుండెడి గ్రహములు కొన్నిగలవు. అవి అంగారకుడు, బృహస్పతి, శని, యూరేనసు, నెప్ట్యూను అనునవి. వాటిలో నెప్ట్యూను అనునది సూర్యునినుండి 280,00,00,000 మయిళ్ళదూర మందున్నది. గనుక దానియొక్క కక్ష్య యెంతపెద్దదయి యుండవలెనో మీరే లెక్కవేసి కనుగొనుడి. అది 17,60,00,00,000 మయిళ్ళు పొడుగు గలదయి యున్నదని మీకు తెలియును.

సూర్యుని కుటుంబములో చేరిన గ్రహములన్నియును, అనగా, బుధుడు, శుక్రుడు, భూమి, అంగారకుడు, బృహస్పతి, శని, యూరేనసు, నెప్ట్యూను అనునట్టి పెద్దగ్రహములును, ఇవిగాక యింకను మూడువందలకు పయిగా నున్న చిన్న చిన్న గ్రహములును ఇంతదూరములోగా సూర్యునిచుట్టును తిరుగుచున్నవి. ఇవి యెంత గొప్పదూరమో విచారించుడు. సూర్యుడును అతని కుటుంబమును ఒక ద్వీపము దాయము (archipelago) వలె ప్రపంచములో నున్నవి. వాటికిని తక్కిన నక్షత్రములకును నడుమను ఒకగొప్ప మేరను మిక్కిలి పెద్దకాల్ఫీలము ఒకటి కలదు. సూర్యుడు నక్షత్రములలో నొక్కటియై యుండి మనకు మిక్కిలి దగ్గరగా నున్నాడు. ఆకాశమందు మనకనుపమమున్న నక్షత్రము లన్నియును మనము వర్ణింప లేనంత గొప్పదూరమున నున్నవి. అవియును మనభూలోకము వలెగాక మనసూర్యుని వలెనే స్వయంప్రకాశము కలవయి, సూర్యునికంటె మిక్కిలి పెద్దవయి యుండి, తమతమ చుట్టును తిరుగుచున్న గ్రహములే నెడి కుటుంబములు వెవ్వేరుగా గలవయియున్నవి. త్రిశంకనక్షత్ర పముదాయములో ప్రధాననక్షత్రము (Centauri) నుమారు ఒకవికల (one second) లంబన కలదయియున్నందున మన భూలోకమునుండి 20,000,00,00,00,000 మయిళ్ళదూరమున నుండవలెను. సూర్యుని తరువాత ఇదేమనకు మిక్కిలి దగ్గరగా నున్న నక్షత్రమయినట్లు కనబడుచున్నది. ఈ

జగమెరిగిన బ్రాహ్మణునకు ఇంద్రమేల ? :— అపృతాంజన మహాత్మ్యమును గ్రాహ్యం ? అభ్యుదయజనక ఇంద్రుడు సాక్షి. అపృతాంజనము అన్ని నోవలకు దివ్యాత్మకము. వాడినవాధి కనుభవమై కనేద్యము.

నక్షత్రములన్నియును మరెంతయెక్కువ దూరములందుండవలయునో ఊహింపుడు. మనప్రపంచముయొక్క విస్తీర్ణమును కనుగొనినవా రెవరుచులేరు. మనుష్యులెంతెంతపెద్ద ఓకులనువేసిచూచినను దానిఆద్యంతములను తెలిసికొనుట కెవరికిని సాధ్యము కాలేదు.

మనకు ఆకాశములో తెల్లనిపాలయేటివలె కనబడెడి ఆకాశగంగ (Milky Way) యనునది మిక్కిలి గొప్ప ఓకులతోచూచినపుడు అదియంతయును నక్షత్రములప్రొగయున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. పిండిలోని రేణువులు కలిసియున్నట్లును మహాసముద్రములోని నీటిబిందువులు చేరియున్నట్లును ఆకాశగంగలో నక్షత్రములు మనవద్దనుండి మిక్కిలి మిక్కిలి దూరముగానున్నను ఒండొంటితో కలిసియున్నట్లు కనబడుచున్నవి. అయినను అవి ఒండొంటినుండి అనేకకోట్లతరబడి మయిళ్ళదూరముననున్నట్లు ఊహించుటకు మనకుఆస్పదము కలుగుచున్నది.

కొన్నితోకచుక్కలు ఒక్కొక్కప్పుడు మనకగుపడి ఆకాశములో మిక్కిలి వేగగతితో పోవుచున్నను మళ్ళీ మనయొద్దకు రాకయున్నవి. ఇందువల్ల వాటికక్ష్యలెంత పెద్దవయియున్ననో ఈప్రపంచమంత పెద్దదయియుండవలెనో కూడను విశదమగుచున్నది.

మనకగుపడు నక్షత్రములలో మిక్కిలివిచిత్రములయిన వనేకములున్నవి. కొన్నికంటికి ఒక్కటిగా గనపడుచున్నను అవి మిక్కిలిపెద్ద నాలుగు నక్షత్రములుకలిసి యుండును. అవి మిక్కిలిపెద్ద గోళములయియున్నను ఎంతోదూరమున నున్నందున ఒక్కనక్షత్రమే అయియున్నట్లు మనకంటి కగుపడుచుండును. మరియు మనకండ్లకగుపడని నల్లని అనగా కాంతి విహీనమయిన నక్షత్రములుకొన్ని కాంతిగలనక్షత్రములు మరికొన్నిటి చుట్టునుతిరుగుచున్నవి. ఆవిమిక్కిలి పెద్ద దుర్బిణులతో నల్లనిచుక్కలవలె కనబడును.

ఆకాశములనగా స్థలమనునది అంతటను సూర్యాది నక్షత్రములతోను భూమ్యాది గ్రహములతోను చంద్రాది ఉపగ్రహములతోను తోకచుక్కలు ఉల్కలు మొదలగు విచిత్రగోళములతోను వ్యాప్తమయి యున్నది. భూలోకములోనున్న యిసుకరేణువుల నయినను ఎవరికియినను లెక్కపెట్ట దరమగునేమోగాని ప్రపంచముయొక్క విస్తీర్ణ తనుగ్రహించుటగాని ప్రపంచములోనున్న నక్షత్రాదుల సంఖ్యను లెక్కపెట్టుట ఎవరితరమునుకాదు.

మనభూలోక మేయే వాయువుల (gases) తోడను ఏయేశిలలు లోహములు మొదలగు వాటితోడను చేయబడియున్నదో అట్టివాయువులతోడను అట్టిశిలలు లోహములు మొదలగువాటితోడను చంద్రుడు మొదలగునట్టి ఉపగ్రహములును బుధుడు, శుక్రుడు, అంగారకుడు మొదలగు గ్రహములన్నియు తోకచుక్కలు ఉల్కలు మొదలగునవియును సూర్యుడును సహచేయబడియున్నట్లు వాటివాటివెలుగును శోధించి పరీక్షచేయునైట్ట్రోజెన్, హైడ్రజను నొకసాధనమువల్ల రుజువగుచున్నది. నక్షత్రములలోని పదార్థములును అటువంటి వాటితోనే చేయబడియున్నట్లుకూడా పయినచెప్పిన సాధనముమూలముననే విశదమగుచున్నది. ఇందువల్ల ఈమహాప్రపంచమంతయును ఒక్క-విధమయిన పదార్థములవల్లనే చేయబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

భూలోకము తనకక్ష్యను లేశమయిననుతప్ప సూర్యుని చుట్టును తిరుగుచున్నట్లు గ్రహములును, ఉపగ్రహములును, ఉల్కలు మొదలగునవియును వాటికి విధాయకమయియున్న సూర్యుని పొరపాటేమియునులేక తిరుగుచుండుటకూడను మిక్కిలి ఆశ్చర్య కరమయి యున్నది. మరియు ప్రపంచములోనున్న నక్షత్రములన్నియును వాటివాటి గ్రహములును

క. రోషము తోకము రాగ, ద్వేషము లభిమానదర్పవేగాలస్థా

ద్వేషము లజ్జానమనీమ, నీషిజనమసెవ్వ మాననీయచరిత్రా.

లెక్కలేని వయస్సును వాటివాటి గతులలో సరిగాతిరుగు చుండుట యెంతఅద్భుత మయియున్నది!

ఈలెక్కలేని గోళములన్నియును తమకక్ష్యలలో నింతక్రమముగాను హద్దుమీరకను తిరుగుచుండుటకు వాటికి పరస్పరముగల ఆకర్షణశక్తియే కారణమని మనమెరుంగవలెను. చంద్రుడు మనభూలోకము చుట్టునుతిరుగక పారిపోవకుండగను, మనభూలోకమును తక్కిన గ్రహములును సూర్యునిచుట్టును తిరుగక పారిపోవకుండగను చేయునట్టి ఆకర్షణశక్తి యేదో ఆశక్తియే మనవద్దనుండి మిచమిక్కిలి దూరములందున్న నక్షత్రములనే మహాగోళములును ఒండొంటిని ఆకర్షించుకొనిప్రపంచములో నేమియును గందరగోళము చేయుకుండునట్లు పనిజరుపుచున్నది.

మనభూలోకములోనున్న జీవరాశి యెంతవిస్తారమయియున్నది! పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతమని మనము సాధారణముగా మాటాడు చుందుముకదా. చీమలకంటె సహాచిన్నవయిన జంతువులన్నియున్నవి! మనకండ్రకగు పడనట్టి జంతువులన్నియో సహితము ఉన్నవని సూక్ష్మ దర్శిని(microscope) మనకు తెలియజేయుచున్నది. దాని మేరకు కూడచు అందని మిక్కిలి చిన్నజంతువులింక నెన్నియున్నవో యెవరుచెప్పగలరు? ఈభూలోకమువలెనే యితరభూగోళములును లోకములయి యున్నవనుటకును, దీనిగోవలెనే వాటిలోకూడను లెక్కలేని ప్రాణులుండవచ్చు ననుటకును కొంతఆస్పదముకలదు. మనభూలోకములో మాత్రమే ప్రాణులున్నవని చెప్పినచో మాత్రమును విశ్వసనీయమగు యుండనేరదు.

తుదతెలుసుకొనరాని యీమహాప్రపంచమెట్లువచ్చినది? అదితనంతట తానేపుట్టినదా? లేదా, దానినిస్వజించినవాడెవడయిన నున్నాడా? అదితనంతట తానేపుట్టియున్నదనిచెప్పే నిరీశ్వరవాదులయొక్క ఊహయెంతమాత్రమును సరియయినది కాదనుటకు సందేహములేదు. లోకములోనినమస్తమతములును అనగామనుష్యులందరును ఈప్రపంచముకు కారకుడయిన నశ్వేశ్వరుడొకడుండి యుండవలెనని చెప్పుచున్నారు. ప్రాచీనశాస్త్రములును సవీరశాస్త్రములునుకూడా ఈజగత్తునకు కారణమయిన మహాశక్తియొక్క యుండి యుండవలెనని ఉద్ఘోషించుచున్నవి. ఆమహాశక్తియే దైనమియియున్నది. దేవుడులెక్కలేని యిన్నిలోకములకు సృజించివాటిని పరిపాలించుచున్నాడు. ఆయనసంకల్పమేదో గ్రహించుటమరువ్యమాత్రులకు సాధ్యముకాకుండచున్నది. అదేదియయియున్నను మనము మనస్సుకర్తయొక్క ఆజ్ఞలకు లోబడియుండుట మనవిధియయియున్నది.

ఇట్టిమహాప్రపంచములో మనసూర్యుడెంతపాతవాడు? మనసూలోకమెంతపాతది? మనకెంతపాతవారము? మనముదానిలో ఎటుల పరివారముకాదా? ఎనుకమియు విషయవిశేయతలు గలవారమయి యుండి మనుష్యులందరియెడలను నమ్రతాగ్రుణుల నుడలను సహిత్యంతానురాగములవారమయియుండి పొరులకు సహాయము చేసికొనుచుండు వలెను. అప్పుడుగాని మనప్రతుకు సార్థకము కానేరదు.

కేశవర్ధని:—ఆ ధృత్రిలందరు కేశవర్ధనిని వాడితీరవలయును. వెండ్రుకలను పెంచి, నునుపుచెప్పి, మహాహరమయిన సువాసనలలో భుజుములూడుచుండును. చుండునపోగొట్టును. దీనివలె బుడ్డి గొడ్డి రు. ౧-౦-౦.

క వి త.

కాళ్ళపల్లి - ఆనంతకృష్ణశర్మచే వ్రాయబడినది.

లోకమున మనుజులందఱును ముఖ్యముగ నానందమిడునది రెండు. ధనమును, విద్యయును. అందు ధనమస్థిరమగుటచే నందవలన గలుగవారందఱును చిరకాలముకలిగిన మండదు. ఇత విద్యా ధనమన్న నో యేనాటికిని దఱుగక సంపాదించువానికి జరకాలమింతంతరాని సంతవయం గూర్చుకది. అందుగూడ నితరశిల్పవిద్యలకన్న కాస్త్రములకన్న నుబోధమై మరొకరంజకమై యభ్యసించునట్లై ముందు కౌతుకము నొనగనది వరవనుగు సాహితీ. అట్టి సాహితీ నేర్పినందులకేమిఫలము? కవిత!

ఏలాటి కరినాత్ముడైన వశిష్టతుంజేయునదియు, నెంతటియల్పకవితని మునుముందుగ నీకను రచియింపవలయునను నానందబుట్టించునదియు, గర్తవ్య భర్తవ్య మననంతకాలము బ్రహ్మానందమొనగూర్చునదియు, జరకాలము యశస్సును బోషించునదియునగు కవిత ప్రభావము బొగడ నెవరితరము? కాళిదాసుడు, భవభూతి, నన్నయ, లిక్కిన మొదలగు కవిమణులు, భోజుడు, కృష్ణదేవరాయలు మొదలగు రాజపుంగవులను యశకాయలై చాలకాలమైనను నేటికిని మన కన్నులగట్టినట్లగు పడుమందుట యీ కవితామణి మా హత్యమే కదా? అంతయే? ఎక్కడనో దిష్టమాలిన యొక గుఱ్ఱపువాడగు సాహితీ మారు పేరుగూడ మహారాజపుంగవుల నానుముబలై నిప్పటికిని మనయాంధ్రులనోట గీర్తింపబడుచుండుట వేయలవాడ భీమకవి కవితక క్రితేతనేకదా? ఇట్టి కవితనుగూర్చి మనయాంధ్రసాధులతోడ నిపుడిందుక యాలాచితము.

సాధారణముగ నెట్టివారికిని గవితజెప్పవలయునని యాశయిండును. పల్లెటూళ్ళలోనుండు కొంపునాండ్లు నైతము దామచూటంగొట్టునపుడును దున్నునపుడును బాడుటకేలవదములల్ల వలయునని ప్రయత్న పడుచుండురు. ఇత నొకటికొండక్షరములు వచ్చినవారి జెప్పవలయునా? అట్టి హెతువారు రచించునదియు బండితుల రచించునదియు కవితయేనా? కావన్న గవితయన నెట్టిది?

వశ్యవాక్కుగూడు తనమనమున మనయించు భావముల నితరుల మనమునకెక్కు సరసముగ వాగ్రూపమున తెలియించుట కవిత యనబడును. అతడునచ్చె నితడునోయెనని వ్రాయుట కవిత్యముగాదు. మనమాడుకొను మాటలనే విలక్షణమగురీతి బద్ధరూపమునగాని వచనరూపమునగాని చెప్పట కవిత. ఇట్టికవితకు బ్రతిభి ప్రధానమగు బీజము. ప్రతిభయనగా జెప్పదగు పలుకులను రసము లాలుకునట్లు క్రొత్తక్రొత్తత్రోవల ముద్దుముద్దుగబలుకుటకు సాధనమగుప్రజ్ఞ. ఇది మనజానకు బుట్టకతో రావలయునగాని యొకరు బోధించుటచేగాని వ్యర్థముగ భుటపట్టయనికాస్త్రముల వల్లించు

టచేగాని రానేరదు. మరుష్యుడు కవియై పుట్టవలయునగాని. పుట్టి కవిగానేరడు. స్వతస్సిద్ధమగు ప్రతిభగలవాడు చిన్ననాటినుండి యెదైననొకటి యల్లజూచునగాని మిన్నకుండదు. అట్టివాడొక పద్యము జెప్పినను వగవముగజెప్పను. సంతూర్ణముగ కాస్త్రపాండితి సంపాదించినవాడైనను బ్రతిభలేవన్న నెంతప్రయత్న పడినను పద్యమును వ్రాయుటకష్టము. ఒకవేళ నెట్లైన సాధింపవలయునని పట్టుపట్టి రచియింప బూననా యాకవిత నీరపమై చెఱుకు విప్పివలె నుండును. ఇందుల కుదాహరణము కృష్ణదేవరాయలు. రాజులరచించిన యాముక్తమాల్యదను జూచినవారికి సంస్కృతరచునను, ఆంధ్రరచునను అతనికి గల్గిన యవమానపాండిత్యము లేటెల్లె మగును. ఇత నాగ్రంధములోని పద్యములంబడువ తొరకొంటిమా వానినర్థము చేసికొనుటకు బది నిఘంటువులు దగ్గరనుంచుకొనవలసి యుండును. కవితాశైలిని జూచినచో బాణిపూదానిని బలవంతముగ వశపఱుచుకొన్నట్లు వృష్ణముగ జెలియగలదు. అట్లే సేమనపద్యములకు విమర్శింపుడు! అతనికి బాండిత్యమత్యల్పమని యాతని పద్యముల నొకమారుచూచిన బాలవసువు దెలియకపోదు. ఇతడు జెప్పినట్లు చిన్న చిన్న పద్యములలో సంతభావమునుంచి యందఱుకు దేటెల్లె మగునట్లు కష్టములేక చెప్పట తలక్రిందు తపసుజేసినను ఏకపక్షదేవరాయలకు సాధ్యముగాదు. ఈకాలమునగూడ నట్లు కేవల సాండిత్యముచేతనే కవితను వశపఱుచుకొనఁజూచు మహావహోపాధ్యాయుల చటచటగలరు. అయ్యో! వాకికవికాశక్తిచే నీకాలమున సాంధ్రసరస్వతి యెంతప్రాధత్యము పొందినదో చెప్పనలవి కావన్నది.

ప్రతిభగల్గి వరసముగ గవిత్యము జెప్పఁగలవాడు దాని నభివృద్ధి జేయకుండుటయు బాండిత్యముగల్గి ప్రతిభలేనివాడు బలవంతముగ దానిని స్వాధీనముజేసికొనఁ బూనుటయు ననుచితములు. మున్నగు వృద్ధి నొందక యాకవిత చెడును. పద్యము ముగిసికొని లునని చెప్పటచే నిదియును జెడును. కౌవున మనుజుడు తనకుగల కవితాశక్తిని సన్మార్గమున వినియోగించి యభివృద్ధి నొందింపవలయును. అట్లభివృద్ధి నొందింపుటకు సాధనము అనేకములుగలవు. అందు మొదటిది.

౧. చక్కనిసాహితీ.

సాహితీయనగా నేభాషలో గవిత జెప్పఁబూనునోయో భాషయందు నిర్దుష్టమగు భావము. ఏపదమున కేయర్థమున కక్షికోణో యేమాట నెట్టివోటనుపయోగించిన నేయర్థము మారునో చక్కగ నెఱిగినగాని కవిత్యముజెప్పఁబూనరాదు. ఇట్టికవిజ్ఞానము

కరణమును బాగుగ నభ్యసించినగాని కలుగదు. అందుగూడ మన హిందూదేశములో నేభావముగ గలిగెత్తము జెప్పవలయునన్నను అన్నిటికిని మాత్రము సంస్కృతభాషను సలక్షణముగ నెఱిగియుండవలయును. సంస్కృత వహాయములేనిది దేశభాషలో గలిగెనుడువుట నుభయసాధ్యముగాదు. ప్రకృతము మన యాంధ్రభాషలో నచ్చేతరులగు గబ్బుములెక్కువగలేవు. ఒకటిరెండున్నను వానినాదరించువారలు సాధారణముగ నిదివలెనను గావ్యములను వ్రాసినవారు నితరుల వ్రాయుచుండువారు తెనుగులో వహనముగ సంస్కృతమును వాడియున్నారు. కొన్నియెడల సంస్కృతపదముల బ్రయోగించుటచే వచ్చునను తెనుగుపదములచేరాదు. ఎంతమితముగ వాడినను పద్యమున నొకటిరెండుమారులైన సంస్కృతపదములను బ్రయోగింపకతప్పదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు వధలోనడిగిన

‘సంస్కృత సాహితీపటిమ చాలని వాని కవిత్వమేటికి?’,

అనుప్రశ్నకు దెవారిరామకృష్ణుని :-

‘సంస్కృత సాహితీపటిమ చాలని వాని కవిత్వమేటికి? (అనగా ఏటాలోవుననుట) అని యా ప్రశ్న నె యుత్తరముగజెప్పెనని యొకకథగలదు. ఇందలి సత్యావత్వత లెట్లున్నను దేశభాషాకవిత్వము గీర్వాణభాషావ్యవస్థి యత్యావత్వమునకుట నికథ వృద్ధము. (దెలియజేయుచున్నది. ఇతరకవుల వ్రయోగములవలననే యాభాష మపహించుట యసాధ్యమగునని. ఏలయన నీకాతమున గొందఱు పాణినియవరావతారలగు మహానుభావులవతరించి నూతనమార్గమునవలలు, గాటకములు, జేతరీతలు, మున్నగువి రచించుచును దేశభివృద్ధిలో బాటు భాషాభివృద్ధిగూడ జేయుటకై తెనుగున నేగాక సంస్కృతమునగూడ వ్యాకరణవిషయమున గ్రాత్త్రోవలు చూపిరి. వీరి పదవ్రయోగములకును ప్రాతకాలపుభాషిని నూత్రము అకును నేవంబంధమునుండదు. అట్టివారి పదవ్రయోగముల గొన్నిటి నిట వివరించుట యధికవ్రయోగముగ నుండదని యెన్నెద.

‘నునాయావము, ఆయుష్టము, శ్రమావతుడు, ఆయోగరణము, ప్రాముఖ్యత, వసుస్తవేత విద్వాంసకోశప్రసాగభాగ, ఛంపూనూత్రము, ఛంపూత్పత్తి, జాతీయతాభావము, సాభాగ్యత్వము, వికర్తనబలె, అంగుబద్ధిచసమ్యక్యండు, ఆధికయశత, లోకసామెతలు, ఇత్యాది.....

అయ్యో! సంస్కృతాక్షరముల నొందురెండు నేర్పినవానికి గూడ సీవ్రయోగములగాంచిన దలచిటచిటమనకుండునా? సామాన్యముగ నాధునికులగు కొందఱి గ్రంథములలో నివి లెక్కకుమాటి యున్నవి. ఇట్టికష్టపుట పుష్పలగు గ్రంథాభావములనన్ని కవిత్వజేయబూనువాడెంత కెత్తివాడు? తాజెడినత్రోతి వనసుంతయు జెటిచె, నన్నట్లు ఈగ్రంథములు దాముజెడినదేగాక యిక ముందు కవిత్వరచియించువారిగూడ నిదేగ్రోవకులాగుచున్నవి. ఇందులకు నే ప్రవృత్తాదానూరణము. సంస్కృతమున నిందుకంత పరిచయము

వంపాదించియుంటజేసి యాంధ్రమున బ్రజ్ఞయత్యల్పమైనను కవిత్వము జెప్పవలయునను పిచ్చిచే నేనుగచియించిన తారాజేవి, అంధ్రనుభాషిత కాస్తుభము. అను చిన్నపద్యకావ్యములలో

‘ఓరాజాత్యుజ పల్కులేనిక నేయుక,
ఆంతకుమున్నెయ హరిసింగు తనతండ్రి అత్తూనింగును,
నినుగజియింపక జడుడు,

అని యపంబధముగ బ్రయోగించితి. ఇట్టిపెక్కుపాఠభాటులకు అంధ్రవ్యాకరణమున జ్ఞానములనుగుటయు నాధునికవ్రయోగముల సమ్మియుండుటయు నేరణములని చనివరులకు నేరుగజెప్పవలయునా? కావున నికముందు కవిత్వజెప్పదలచువారు వ్రయోగకరణులగుటమాని సంస్కృతాంధ్ర వ్యాకరణములలో మంచివ్రజ్ఞ వంపాదించవలయును. ఇకరెండవది.

2. ఛందశ్శాస్త్రమున జ్ఞానము.

పద్యకవిత్వము ముఖ్యము. వచనము వ్రాయువారికి భాగము లోబనిలేదు. దీనినెఱుంగుకొన్న కట్టివాడును పద్యములను రచించుటకనువుపడదు. మనయాంధ్రకవిత్వము నితరభాషాకవిత్వమునకు లోతె నొకప్రాస నియమమేకాక యతినియమమును దక్షకుండవలయును. ఛందశ్శాస్త్రమున బ్రవేశములేకున్న నేవృత్తమున; కేమిలక్షణమో యెన్నిట యతియో ప్రాసనియమమెట్లే తెలియజాలము. నిర్వృతి ప్రాసములుగ బద్యములను వ్రాయరాదా? యని కొందఱుందురే మా యదివట్టిగ్గిరు. అటు వ్రాయుటచేనేమిభాషా? కవికిగట్టము తక్కువయ్యి యింకను రచనపట్టి లు జేయుట కనువగునయో? కల్ల. నివహానమునకు యతిప్రాసములెల్లు నిరోధకములలో యిట్లే ఈవోట గురువేయుండవలయు, నీయెడలఘనవేయుండవలయు నీ యియముల పద్యములు మాత్రమర్గములేలకాదు? అల్లంకరము వారు ముఖము, వచనమును వ్రాయబూనవలయునెకాని పద్యములలో యతిప్రాసముల మాత్రము వలదని వాదించిన నేమివ్రయోగమో తెలియరాకున్నది. ఒకనేలే నిన్ని నియమములను నిరూపించియు పీరు ఒకనియమమును దప్పకుండ వ్రాసిన యిట్లక్షణాదులవలె నొకపద్యమైన వచనము జెప్పగలరా? అట్లురచింప వసులుగు శుభానుభావులెవరైనను వారికి నిర్వృతిప్రాసపద్యము లనుభూతము గనుండుగాక! మనవిచ్చిభగ్గివలతోబనిలేదు. మనవంటివారిన్ని జన్మముల, బ్రయత్నించినను నన్నియెడలలో నొకదా వహప్రాసమైన దులయాగము. కావున మనయ్యోగతకు దగినట్లు వ్రాసిన నియమితమార్గము నువరించియే పరమము. నితరజెప్పకుటబ్రయత్న పడవలసినది కర్తవ్యము. ఇక మూడవది.

3. బౌచిత్యము.

తాను వర్ణించుకొలమునకును బాత్రములకును అవిరోధముగ వర్ణించి చెప్పుటయే బౌచిత్యమనబడును. బౌచిత్యమున

వర్ణించుననుయమున నేవిధముగ జెప్పడగునో యేయేపాత్రములకెట్టి గుణావోషములు వత్కొనింపవచ్చునో యెఱిగినగాని కవిత్వజెప్పఁ బూనరాదు. శ్రీరామచంద్రుఁడు వధకువచ్చుకాలమున గడియారము న గంటలుజూచినచేసిన చెప్పట యెంతవోపాస్యపడముగ నుండునో కదా? మహాకవియగు తేమంద్రుఁడు సంస్కృతమున జౌచిత్ర్యవిచారచర్య, యనుగ్రంథము రచించి యందీవిషయమును జక్కగఁజెప్పించియున్నాఁడు. పాపము! మనవారికెట్టి గ్రంథములు మనమున కేర్చుటలేదు. కవిత్వమునచ్చుటకు వాత్సల్యమున కౌమునూత్రిములను బాగుగ నభ్యసించ వలయునట! ఆత్మ్యపులు నతిశయోక్తులు మొదలగునలంకారాభ్యాసములచేఁ జదువువారికి దిక్కతల కక్కఁ గనబడిన శ్రీనివాసయందుండినబాలును. సంస్కృతకవులు జూపిన శ్రోవణ మనయాంధ్రకవులును ద్రాక్కి దానినిమఱిత పెంచిరి. ఆదియేమి యోగదృష్టియోకాని వారి కేవలతి కంటఁబడినను దక్కినస్వప్రాయము వసులన్నియు నటుండ దొలుదొల్త జఘనశకుచములే స్పష్టముగదోమను. ప్రాచీనలొకరైన నిట్టివార్తము నవలంబించియుండిరా? వారిలోనాచిత్ర్యవిచారము సంపూర్ణముగ నుండెనటట వారిగ్రంథముల యొన్నత్యమే ప్రబలాధారము. చూడుఁడు! నన్నయతిక్కనాదుల కవిత యంతగఁబ్రసరింపఁ బడుటకేమి కారణము? ఆత్మ్యపులు నతిశయోక్తులు వామనేర్పియుండలేదు. చెవులకింపుగదోమ యనుకాదులన్ననో వెదకిననుగానరావు ఇక నేవకల్పనలనువారికిని బద్ధత్యము. ఉన్నదియున్నట్లులొకానుభవస్థితిములమాటల నెవరినోటనచ్చువి యట్లులే పద్యములనిమిడ్చి రసపుంజముగ జెప్పటయేకదా వారికవిత యున్నతికే గారణము? ఇంతకన్నఁ గావ్యమున కేమికి వలయు? వారివార్తమునే తరువాత నూరనమొదలగువా రాశ్రయించిరిగాని రాగరాగ నాయాభిప్రాయము బుడముట్ట నశించి యున్నదనఁ గావ్యకావోయినది ఈకాలమున గొందరభిమానులు ప్రయత్నించి మఱలదాని నుజ్జీవింపఁ జేయుచున్నారని తెలుపుటకంతయు సత్యమయ్యెడిది.

ఇట్టియోచితీజ్ఞానము జక్కగఁనలతడవలయునన్న లోకానుభవము బాగుగనుండవలయు కౌవునగవియగువాఁడు. ప్రాపంచికమగు పరివిషయమును జక్కగఁ బరిశోధించుచుండవలయును. తత్త్వమును విచారించక తేటిపంపెఁగనంటదనియు, కమలము నూత్రోదయమున వికసించుననియు, కువలయును ముఖించుననియు, నొకరు చెప్పిన పిచ్చిమాటలనే విశ్వసించి మాటలుమార్చినాగ్నియంటితగదు. ఎక్కువచతుత్కారముగఁ జెప్పలేకుండినను వృథావాససారముగ నాచిత్ర్యమును మీఱక చప్పిడిమాటలతోఁ జెప్పినను బాగుగనుండును. ఇక నాలచది.

ర. సారశ్రమము.

చక్కనిసాహితీజ్ఞానము గలిగి ఛందస్సు నెఱిగి యాచిత్ర్యజ్ఞానములవడియున్నను గవితలో సారశ్రమలేకన్న నేకిని భరింపదు. సారశ్రమనఁగా నవ్యయకౌత్వములేకుండుట వరిశ్రమగనున్న

నుమతిశతకమునంద నొకరిందురుగాని చతుత్కారమెక్కుడుగనున్నను సారశ్రమలేమి నాముక్తమాల్యద నెవరును సరకుఁగొనరు. సారశ్రమన సపూర్ణపదములనే ప్రయోగింపరాదని యర్థముగాదు. ఇక్కడనుండఁదగు పదమక్కడనుంచి యక్కడనుండఁదగు పదము నేగొకచోటనుంచి దీర్చి వమాసములతోఁ బద్యము జిక్కినరించుట కరినమగునగాని యుక్తమగుచోట నైతికతినపదము నుపయోగించినను సందర్భవశమున సర్థముగాకపోదు. అందరికిని తెలియునట్లురచింపవలయుననుపిచ్చి కవిమనమున నుదయింపరాదు. అట్లు ఏజన్యమునఁగాని రచించుటయసాధ్యము. ఏలయునఁ దెనుఁగనఁ బ్రవేశము తక్కువగఁగలవాఁడు నుమతిశతకమును నేమనపద్యములను నైతికము కఠినములని నిగసించును. ఎంతటికఠినపదమైనఁ దఱుచుప్రయోగింపఁటచే ములభముగఁగోచును. అట్లనిగ్రంథమంతయు నిఘంటువచోయముచేఁగాని యన్వయింపరాని పదములచే నెంచరాదు. వరశ్రమలగుపదములను తఱచు గనుపయోగించుచు నడుమనడుమఁ గఠినపదములను గ్రమముగఁ బ్రయోగింపఁబూనవలయును. అనుపయ్యుక్తములగు యనుకాదిప్రాసములను రచింపవలయునను పిచ్చియుండరాదు. ఏల యన యమకములను సరసాధిపనములచేఁ గూర్చుట ములభసాధ్యముగాదు. పద్యమున కలంకారముగ మనవాచేర్పఱచిన నియతప్రాసమేచాలును. వలయునన్న సమయోచితముగ సర్థవందర్భము చెడకుండ వృత్త్యనుప్రాసము నచటచట జొనుపవచ్చును. కఠినమందలను తెనుఁగనఁగాని పంపిర్యతమునఁగాని ప్రయోగింపరాదు. అట్లుప్రయోగించిన సారశ్రమనకు భంగముగలుగుటయేకాక నైతియు విరుటకుఁ గలుతరముగనుండును. ముఖ్యముగ సర్థగాఁభివ్యమునకుఁ దోడు శబ్దసారశ్రమ గూర్చనభివేషింపవలయునేకాని పదముల

— నీగ్రంథము నక్షేపింపట కవితాలతకు మూలొక్కేద మొనరింపజూచుటయే.

ఇంకను జచ్చింపవలసిన విషయము అనేకములున్నను చాలమిచే నింతట విరమింప నెంచితి ముఖ్యముగఁ గవితాభివృద్ధికి “సాహితీ, ఛందస్సు, జౌచిత్ర్యము, సారశ్రమము” అను నాల్గుసాధనములు ప్రధానములనుట యియ్యపన్యాసమున ముఖ్యాంశము.

ఈవిషయములన్నియు నాంధ్రీపండితులకుఁ గ్రామికావ్రుగాన వారికినిది విన్నవింపలేదు. నావలె నశ్విప్రజ్ఞచేఁ ద్వరితపడి కవితఁజెప్పనుత్సహించు నాంధ్రీమిత్రు లెవరైననున్న నెట్టివారి కీవిషయము సూచనమునఁ దెలుపవలయుననియే నాయుద్దేశము.

ఈవ్యాసమునఁగల తొన్నిమాటలచేఁ గొందఱికింకనుక వైమనవ్యము కలగవచ్చును. బాల్యచాపలగున పందర్భానుసారముగ వ్రాయవలసినచిన్నదలకు వారికందఱిని దయయుంచి ననుకూలించుకొనువాడు.

తే॥ గీ॥

ఆతులహర్షముచిదు మనెనన్ని నాద్యు

తుదనదటలేని పత్తి రైశాదవఁజేయుఁ

జడువునట్లెల్ల మునుండు చతులగొల్పు

పరవకవిత్వసాటి యాధరణిఁగలదె॥

ఆరోగ్య శాశికళ.

మ.రా.శ్రీ, కొన్నిటి శేషవంకట కాశీపతిగారిచే వ్రాయబడినవి.

ఆరోగ్యమునఁగా రోగరాహిత్యము శరీరశయనగా 16 పద్యములుగలది. ఆరోగ్యమును గురించిన పదియారుపద్యములు గలది గా 9వ దీనికి ఆరోగ్యకళకలయి పేరువచ్చినది.

దేహారోగ్యంబె మొదలః * చెలియగవలయున్.

సీ దేహభారులకల్ల * దివ్యభనులెన్న నారోగ్యమేనుడి * యయ్యలార | కాలిసాలినీజేసి * కడుముపేదలభాగ్య, మారోగ్యమేనుడి * యయ్యలార | కలినిద్రావిననైన * బలమునొసంగెడి, దారోగ్యమేనుడి * యయ్యలార | చీకలెకండగా * జీవింపజేసెడి, దారోగ్యమేనుడి * యయ్యలార

తే. ముక్కుటయు మూత్రబయలులేక * నొక్కరితి |

నుక్కుకడ్డిలవిలెనుడి * చెక్కుకెడరి |

కుండ, రాళ్లనుదన్నెదర్ * పిడిగాగ |

చొర, యారోగ్యమంతటి * దయ్యలార ||

సీ. స్థిరమైబుద్ధిచే * దీపింపవలెన్న, యారోగ్యమేదా * యవనరంబు | లేటమాచెల్వెయ * తిరపడవలెన్న, యారోగ్యమేదా * యవనరంబు | నిశ్చలభావమే * నెడగావలెన్న, యారోగ్యమేదా * యవనరంబు | బ్రాహ్మశక్తిసే * సాధింపవలెన్న, యారోగ్యమేదా * యవనరంబు | తే. గీ దీనిబొందకగతియేది * దేనికైదే

నన్నిటికిఁగూడ నిజమూల * మానగాన |

ప్రతిదీనినెంచుదుదీనిగా * పామకొనుచు |

బ్రతుకఁగావలెరాజులన్ * ప్రజలుగూడ. ౧.

సీ. పుత్రఫలంబులం * బొందఁగావలెన్న, నారోగ్యమేనుడి * యవనరంబు | పుణ్యభూములజూడ * బోవఁగావలెన్న, నారోగ్యమేనుడి * యవనరంబు | గొప్పవిద్యలయందు మెప్పించవలెన్న, నారోగ్యమేనుడి * యవనరంబు | సుఖలలో నక్షయ, శక్తినికలయింపు * నారోగ్యమేనుడి

తే. సామగ్రిదీనినెప్పుగ * బాగుటకును |

యీరుల్లాటకు గుఱ్ఱము * వెన్నుటకును |

కొల్లినడకను చిత్రములో * గాంచుటకును |

అరయ నారోగ్యమేనుడి * యవనరంబు 2.

సీ. జవతపంబులకునై * స్నానమునొనర్చునారోగ్యమునులేమి * ననువుపడదు | భక్తిగీతాధ్యాయ * పారాయణముజేయ నా

రోగ్యమునులేమి * ననువుపడదు | ప్రవిమలహృదయుండై * పార్థివంబొనరింప, నారోగ్యమునులేమి * ననువుపడదు | అజ్యంబు నమకూర్చి * యగ్నిహోత్రముజేయ నారోగ్యమునులేమి *

తే. గీ॥ నిత్యనైతికంబుల * నిర్వహించి | (ననువుపడదు పరముఁగాంచుటకునుదే * వలనెరుదకు దీనికిదెసాటి ఘనిలోరం * చెలిసికొనఁగ, గాన దీనిని నమకూర్చు * బూనరయ్య || ౪.

సీ. ఘోరాటవులకుడ * కుంజరంబులైన * నారోగ్యకలిమిచే * నాచవచ్చు | క్రూరదృష్టినిఁగాంచు * త్రొల్కులైననను, నారోగ్యకలిమిచే * నాచవచ్చు | కడుమోటుడైనయా * భిక్షువుగమునైన నారోగ్యకలిమిచే * ననుచవచ్చు | మదగజంబును బట్టు * మకరేంద్రమునైన * నారోగ్యకలిమిచే * ననుచవచ్చు,

తే॥ తుదకు మృగజడైనను * తొలగిండు | ప్రవిమలారోగ్యకాలియా * భాగ్యకాలి | కన్నీయుగరస్థమైయుండు * వనియుండు | గాన దీనినినమకూర్చు * బూనరయ్య ||

సీ. పాయసాన్నముగల్గి * భక్షింపలేరుగా, నారోగ్యమునులేని యట్టివారు, తీవుమరాయిలం * దివిల్లగాదుగా, ఆరోగ్యమునులేనివానియొద్దనున్నదానియెల్లమున్నగ్రావి * భరియింపలేరుగా, ఆరోగ్యమునులేని * యట్టివారు, ఇతనినిపెన్నై * యప్తమామధువైన, ఆరోగ్యమునులేని * యట్టివారు

తే॥ ఊటలారంగఁ గనుగొన * నొప్పుగాని : పోటచెట్టుండగదుగా * కోటియన్న పలముగల్గును ఆరోగ్య * పడవలేక | గాన దీనినినమకూర్చు * బూనరయ్య || ౬.

సీ. శ్రీరామచంద్రుడా * ఘోరాటవుల, నారోగ్యమేదా * యాదరించె, పాండవులజ్ఞాత * వాసంబులనునుండ * రోగ్యమేదా * యాదరించె | ఆంహరిశ్చంద్రుండు * పలుబామలకుబాంద నారోగ్యమేదా * యాదరించె | అలకృష్ణధీను * డన్నిపొట్లకుయొడ నారోగ్యమేదా * యాదరించె

తే. గీ॥ వాతశీతాతపంబుల * వలనిబాధ నిశ్చపల్లడితలనిప్పి * కాళ్లతీత మొదలుగాఁగలవానిని * బోదనీక | గాన దీనినినమకూర్చు * బూనరయ్య ||

సీ ఆధికమాలక్ష్మియో * యాంగిలేయులఁబొంద నారోగ్యతామ
హి * మాతీశయమే । ఆధికకార్యదార్య * మాజపానులఁ
బొంద । నారోగ్యతామహిమాతీశయమే । ఆధికధీచారుర్య *
మాజర్యులచౌట కారోగ్యతామహి * మాతీశయమే । పరి
షియా వారంత ప్రాబల్యమునఁబొంద, నారోగ్యతామహి *
తే.గీ, కారణమునుండి భరతకు * మారులార (మాతీశయమే
మనముదానిని పూర్తిగా * మరచినాము ।
మనకుదున్నాము ఆరోగ్య * ధనములేక ।
గాన దీనిని సమకూర్చు * బూనరయ్య॥ ౮.

సీ. మనవంటి మనుజుడే * యినుపగొలుసునుబట్టి లీలతోఁబ్రెంచె
పు * టాలునునఁగ । మనవంటిమనుజుడే ఘనశిలాఫలకమ్ము
గుండెపైగొట్టియె * కొనియెనాగ । మనవంటిమనుజుడే *
మంచిపూటొందఁడి నొడలనిద్యుండని * ర్పుడియకుండె । మన
వంటిమనుజుడే చనిబోసులోనికి పులివోటచెయిదుర్ని నిలచె
తే. మనవనినిశిఖేదమే * మనఁగవచ్చు (నహమా
చానికారోగ్యజరితమా * బలముగలదు ।
లేదు మనకదివెదకిన * లేకమైన
గాన దానినిసమకూర్చు * బూనరయ్య॥ ౯.

సీ. సేవకావృత్తిచే * జీవనమ్మునుజేయ నారోగ్యమునులేక నను
వుపడదు । వాణిజ్యమునకుటం * బయినీదప్పటకునైన నారోగ్య
మునులేక * ననువుపడదు । చేతిపనులనేర్చి * భూతిఁగడపుట
నారోగ్యమునులేక * ననువుపడదు । శూనినిఁజేకలింపి । పా
నమునులేక * ననువుపడదు ।

అన్నిటినిఁగూడముఖ్యమై * నట్టిదిదియ ।
గాన దీనిని సమకూర్చు బూనరయ్య॥ ౧౦.

సీ॥ ఆరోగ్యహీనుడై * నట్టివానినిఁజూచి, తొలఁగిపోదురు ప్రజ
ల * దూరమునను । ఆరోగ్యహీనుడై * నట్టివానినిఁజూచి, బం
ధుమిత్రులుగూడ * పరిహసించు । ఆరోగ్యహీనుడైనట్టివానిని
జూచి, పెండ్లియాడినదైన విసుగుజెందు । ఆరోగ్యహీనుడై *
నట్టివానినిఁజూచి తల్లిదండ్రులు వహ * గొలుముందు
తే॥గీ॥ రకట ఆరోగ్యహీనుమై * నట్టిబ్రతుకు ।
బ్రతుకుకంటెను చచ్చుటే * పరమసుఖము ।
యిన్నిటికిఁజూడఁగారణం * విదియగాన ।
దీనివసమకూర్చుకొనజేగ * బూనరయ్య॥ ౧౧.

సీ. కృతయుగం బులవారు, వెతలేమియెరుఁగక, నస్థిగతప్రా
ణ * లొచుజనిరి । తే॥కాయుగంబున * నీలివత్సరైలు,
మాంసమున్న న్నాళ్లు * మనెడివారు । ద్వాపరమ్మునవర్ష *
లోపములేనన్ని, రోజులుబ్రతికిరి * లేజమలర । కలియు

గం బందున * గలయుట్టిమనమెల్ల, అన్నమయప్రాణులనఁ
తే॥గీ. యన్నవారలమిరితి * వన్నెదొలఁగి । (గవాప్పి
కలకొలండ్లైన దివటకు * బలములేదు
కారణంబేమియారోగ్య * లిమిలేదు ।
గాన దీనిని సమకూర్చు * బూనరయ్య॥ ౧౨.

కటకటా! యేవాడఁ * గన్నెత్తిచూచిన, అగ్నిమాండ్యము
చేత * నడలువార । కటకటాయేసీమ * గాంచినప్పటికిని;
శుక్లనవ్వుమలచే * సోలువార । కటకటా యేపల్లెకడకేగిమా
చిన, క్వావకాఁగలవాడ * వడయువార । కటకటాయేదెగఁ
గనుగొనుదామన్న * ముఖరోగబద్ధుల్లె సొక్కువారే,
తే॥గీ. పక్షవాతములుబుల్లు * పొందువులును ।
గుండెజబ్బులు రణములు * నిండియుండె ।
దివ్యతరమైనదేశమీ * స్థితికివచ్చె ।
గాన నారోగ్యమును గూర్చు * బూనరయ్య॥ ౧౩.

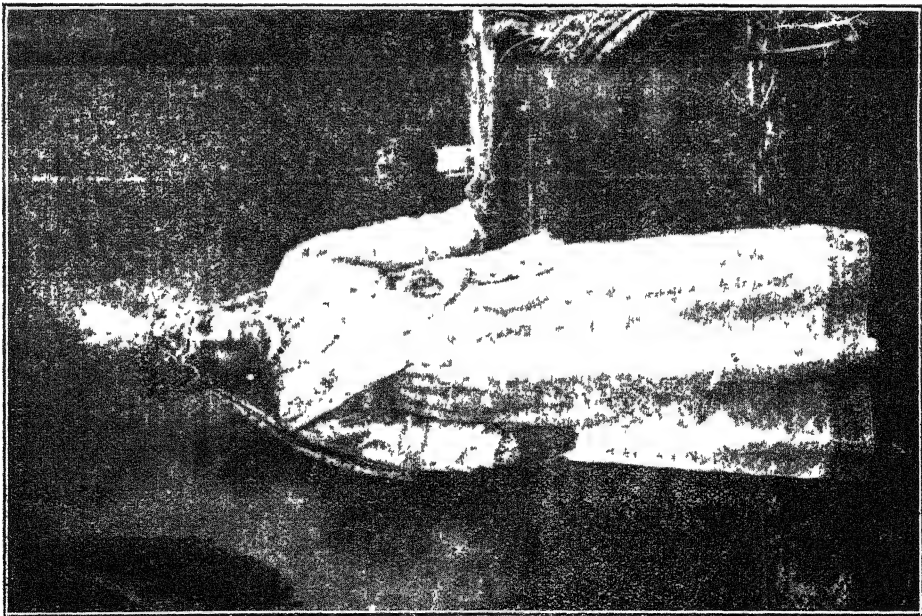
సీ. ఆరోగ్యమందచ * నాసక్తియున్నచో, దేహపరిశ్రమం దీ
వికాసుండు । ఆరోగ్యమందున * నాక్రియన్నచో, మతిన
ములేనిండ్ల * మసలుకొనుండు । ఆరోగ్యమందున * నాసక్తి
యున్నచో, చిత్తస.శుద్ధిని * జేసికొనుండు । ఆరోగ్యమం
దున, నాసక్తియున్నచో * నాచారమునమితి * నరసికొనుండు
తే॥గీ, మలినవస్త్రంబులనుబిడి * మంచివలలు ।
లనుభరింపుండు మేలోనువా * గనలగొనుండు ।
వ్యర్థవాగ్ధ్వియవాదముల * వదలుకొనుండు ।
కలుగు నారోగ్యమనుగొప్ప * ఫలముమీకు॥ ౧౪.

ఆరోగ్యమందున * నాసక్తియున్నచో, నియమింపఁబడినట్లు
నిద్రఁబొందు । ఆరోగ్యమందున * నాసక్తియున్నచో లభు
వైనహోయము * లందినుండు । ఆరోగ్యమందున * నాసక్తి
యున్నచో, నష్టకమామిడునేచ్చ * వదలుకొనుండు । ఆరోగ్య
మందున నాసక్తియున్నచో న్నాననంబుల * శ్రద్ధగొనుండు
తే. త్రాగుఁబోతులదొంగల * దాబ్బుకాండ ।
కఠినచిత్తులలోఁపుల * గలయుఁబోక ।
మంచిగాలినినుజనుల * మరవకున్న ।
గలుగు నారోగ్యమనుగొప్ప * ఫలముమీకు.

(ప్రమాదములు మన్ననీయములు)

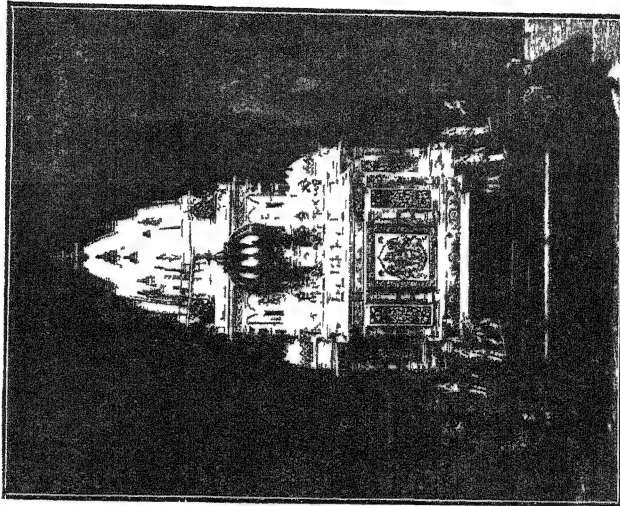

H. H. Sulianah Jahan Begum
Begum of Bhopal

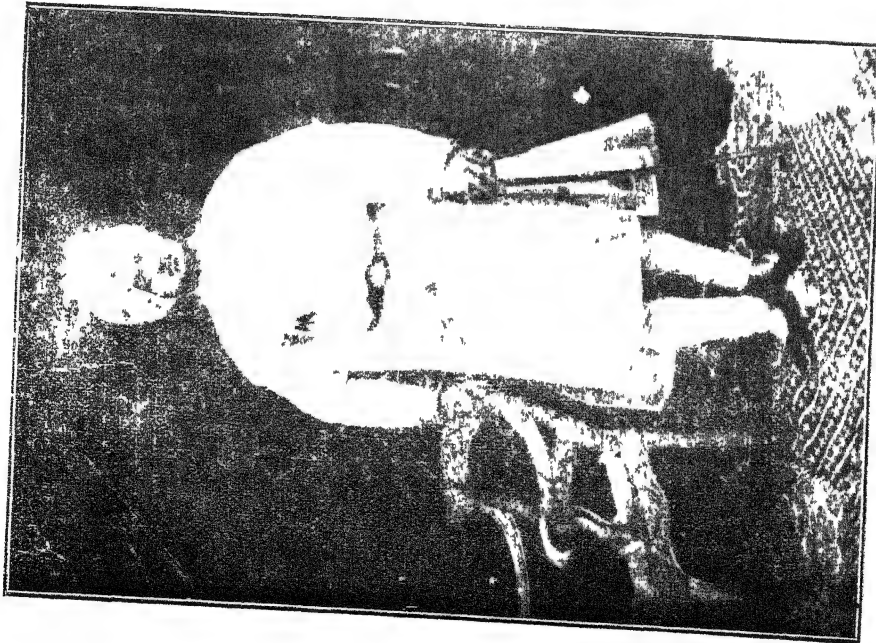
మల్తానా జహాన్ బీగం భోపాలు బీగం.

The Ukret Presented by the Bombay
Municipality to H. L. M. George V.

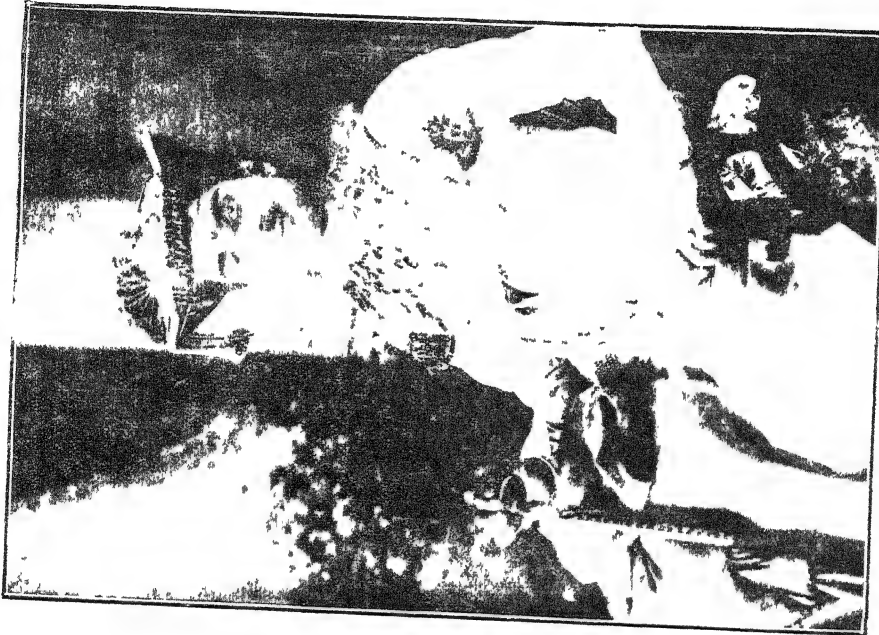
బొంబాయినగర పార్శుద్య సంఘముచే
ప్రీతారీసార్యభాముచి కొనసంగిడిచ నెండి కరండము.

H. H. Maharaja-i-Rajagan Bhupendra Singh Mahendra Bahadar Maharaja of Patiala.

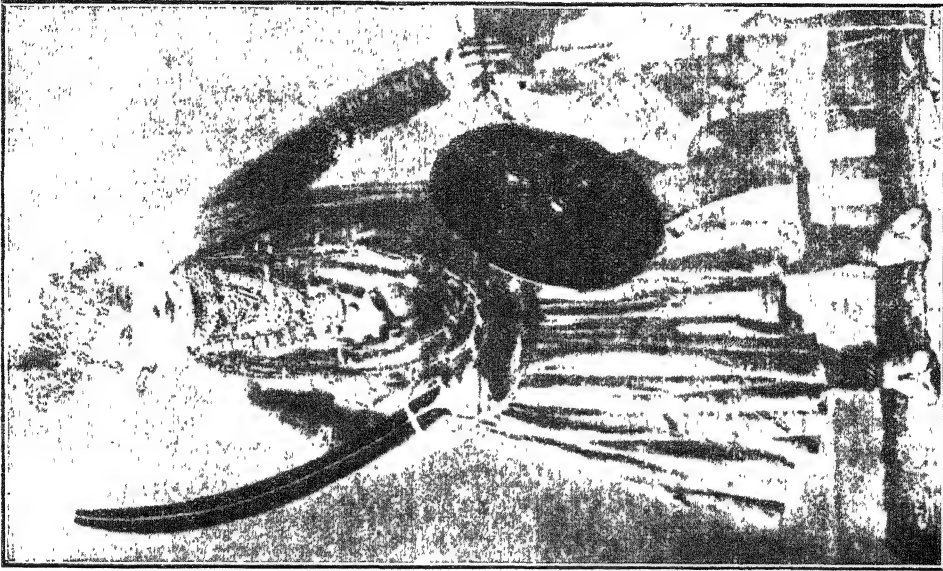
మహారాజు-ఇ-రాజగణ భుపేంద్ర సింగ్ మహేంద్ర బాహదర్. పాటియాలా మహారాజు.

H. H. Maharaja Tukoji Rao Balasaheb Polkar. Maharaja of Indore.

మహారాజు తుకోజీరావు బాలాసాహెబ్ పోల్కర్. ఇండోర్ మహారాజు.

H. H. Maharaja Sir Bhunwar Pal Deo Bahadur.
Maharaja of Karauli.

మహారాజు నర్ భానువరపాల దేవ బహదూర్.
కరాలీ మహారాజు.

H. H. Maharao Raja Sir Raghubir Singh Bahadur.
Maharaja of Bundi.

మహారావు రాజా నర్ రఘువీర సింహ బహదూరు.
బుంది మహారాజు.

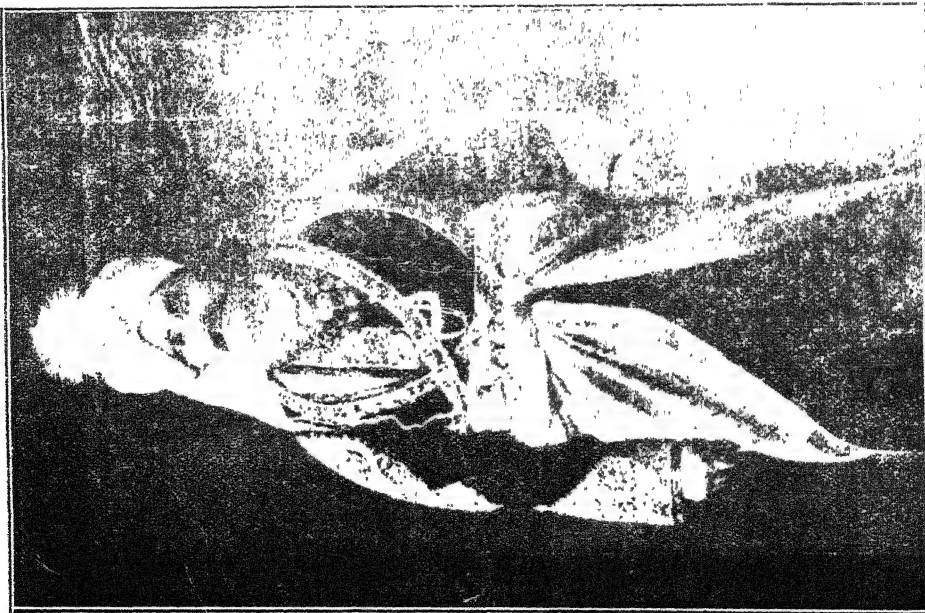

H. H. Maharaja Sir Venkataramana Slugh Bahadur.
Maharaja of Reoza.

సంవత్సరాది సంచికను నిర్వహించు బహదూరు.
రెజా మహారాజు.

H. H. Jam Shri Rajit Singhji.
Jam of Jamnagar.

జామ్ శ్రీ రజిత సింహజీ, జామ్ నగర్.

కిరతి అమాత్యుఁడు చాదకిగాఁజే జ్ఞాపకమునది.

మంతుడగువాడు ప్రతివిషయమున నమబుద్ధితో విమర్శించునని పెద్దలు చెప్పుచుటగాన, కీడెంచిననుష్ఠము మేలెంచినయెడల, చెడుగుకం తెల్లభములే యధికములై యున్నవి. నరునినీతివర్తనమునకు, మనస్సంతోషమునకు, సౌఖ్యములకు నిమిత్తప్రధానములని గానిశించుచున్నవి. ముఖముల కౌకరములునను దుఃఖములకును మార్గముని అవయవముల శాశ్వతమేయవచ్చునా? వెలుగువేడిమినిచ్చి చలినిదీర్చి భోజనాదుల పచనచేయుచున్న నిష్ఠ ప్రమాదమువలన దేహగోమాములకంటి నష్టము కల్గించునని యగ్నిని శాశ్వతముచేయు బుద్ధి పీనుడగువా? కలగుడ్డమట్టలేక తలవంకయియున్నట్లు, సామర్థ్యములేక ఇంద్రియములపై నేరమాలోపించుట యేమిజానము? ఇట్టిస్థితియందు నరుడుచేయదగిన కర్తవ్యమేమియని యోచింప- ఆక్రమమునువిడచి క్రమమును గైకొనవలెనని కనబడుచున్నది. అదియెమానవుని క్రేవతయును వాని విధియునై యున్నది.

మానవుని విధియిదియనియు వాడునడువవలసిన మార్గమిదియనియు, నొకరుచెప్పుటడనే గ్రహించుటకు జ్ఞానసముద్రుడగు ఆరంభదేవుడు, మానవునకు అంతరాత్మనిచ్చియున్నాడు. అచోధయేయెల్ల మానవులయందు లిఖింపబడియుండుటచే విద్యానాగరికతలులేని కొంటుప్రజలుగూడ జారవోరాని కార్యములు తప్పనియెరుగుదురు. అచోధక సుకూలముగా నవకువాడు, తన్ను తాను వృద్ధిచేసుకొనువాడును లోడివారికి మేలుచేయువాడై యుండి ఈశ్వరప్రీతిని పొందును. అట్టివాడె దైవమానవులలోడి సంబంధముగలవాడు. దేవునకు పుత్రుడును లోడివారలకు సోదరుడైయుండి అబంధుత్వమును కాపాడువాడు. ఇదియే దైవమానవ నమ్మతమును కర్వమతములు నంగీకరించు ముక్తిమార్గము. ఈరెండువిధులె ముక్తిమార్గ రహస్యరూప్యమని యొసుక్రీస్తు నెలవిచ్చుచున్నాడు.

దీనివలన మనుజుడు యుక్తప్రవర్తనలయ బ్రదుకుట దైవరూపవనసమృతమని తెలియుచున్నదికొవున, నరుడుతత్వశక్తులను జ్ఞానమును నీతిని ఒకదానికొకటి కనాకారలగునటుల వృద్ధి నొందింపవలెను. విద్యాపీనునికంటె విద్యావంతుడు గారవింపబడుటయు, నీతిమానినరాజాకంటె నత్తైవరత్తుడగు పేదవాడు అదతింప బడుటయుమాడగా, శరీరమునకుభాగ్యకరములగు మనోశక్తులను నీతినివృద్ధి పొందించు అత్యశక్తులను నరుడు వృద్ధి పొందింపవలసియున్నది. నరునిజ్ఞానశక్తుల వృద్ధిక్షయములకు ప్రపంచముదూరొన్ని సహాయములున్నవి. 1. వి వాని యనుదినజీవనమునకు సంబంధించియుండును. వానిలో కొన్నిటి నిచటపేర్కొనెదను.

1. బాల్యమునందు ఇంటిలో బాలకునిబ్రతుక- 2. స్నేహము- 3. పుత్రుకములు- 4. మాటములు- 5. ఆచారములు. ఇవియెమానవుని మానవసంఘమును ఆపరిమిత్తపరచుటకును క్రమపరచుటకును సాధనములై యున్నవి.

1. బాల్యవృద్ధి:—మానవసంఘము రాబోవుకరమునయెటువంటిదిగనుండునో యీతరపుష్కలలనుజూచి చెప్పవచ్చును. వారు పెరిగిలోకమునకుపడరించుటకో లేకతమదేశము, సంఘమునకు సిగ్గులచేటయి నితరులతో బాల్యముననిగ్ధవడుచున్నారు. “బాలునికి వాడునడువవలసిన ప్రోవణనభ్యసించ జేయుము. వాడు ముసలివాడయినను తానినుండి మరలడు” అనిసాలాహాను జ్ఞానిచెప్పుచున్నాడు. “ఏదేకీయుల గుణాగుణములయినను వాకివిడ్డలస్థితిగతులనుబట్టి బోల్చుచున్ను” అనిలారనును వండితుడు చెప్పుచున్నాడు. “ఆక, ప్రేమ, నైపుణియును వానినిగరించి బోధించుటకై దైవము విడ్డలనొసగియున్నాడని” మరియొక వండితుడువ్రాయుచున్నాడు. “విడ్డల విడ్డల ను నిషేధింపక” రాసియుడి వారుగదావృద్ధిలోకమునకు కృతకల్రులు” అనియేసుప్రభువు నెలవిచ్చుచున్నాడు.

బుద్ధిమంతులగు తల్లిదండ్రులు తమవిడ్డలనిమిత్తమై తోముక్తరవాదులనితలచి, తమవిడ్డలయందు గ్రహణశక్తులు కల్గుటకారంభించి నదిమొదలు వారినిదిద్ది వృద్ధిపరచి లోకోపకారలక్షణక జేయుచున్నార. వారికివసితనమునుండి జేకకు భోజనసానముల నిచ్చుటకు, నిద్రపుచ్చుటకు, ఆదనిచ్చుటకు అలవాటుచేసి వారికిగ్రమమునునేర్పుదురు. వారుఅన్నివిషయములందును మర్యాద శిల్పము మొదలగు నవిపట్టుబడనటుల జేయవలెను. న్యాయము నమృతవత్సము మృగు త్వమును అలనడజేయవలెను. వారిలో కంఠాశింజునపుడు మంచి పంగతులనుచెప్పుటకు, వాదమంచిననులను చేయుటకును వాకినిలో త్సాను పెట్టవలెను. తనజేకమందు పసికనముననే విడ్డలకుబూతు మోటులనునేర్పి, వారామాటలుపలుకుమొదగా వినిసంతసించు అవిజేకత తల్లిదండ్రు లెవరుగలరు? ఉగుసాతలోనేర్చిన యీదుర్మార్గువు మాటలనిన భయము సిగ్గులేక, వీధులవెంబడి, మాటలాడుకొనుట వినగానెంతటివారికైనను వృద్ధయము కంపమొందునుగదా!

వారికి మితవ్యయముమన్నుగునవిపిన్నవయస్సునుండిఅలవడజేసినయెడల, వారుపెద్దవాగయినవెనుక క్రమప్రవర్తనలగుదురనుటకు వంటేమామా? మనదేశములో 7, 8 యేండ్లయూభువద్యువరకు విడ్డలను దివమొలలతో నుంచుటయు, విడ్డలయెదుటనే పెద్దలుచేయు అపవిత్ర సంభాషణలును పిల్లలమనసుల నెంతపాడుచేయును! ఈవిషయములం బాలరస క్రమపరచుట దేశమునకు గొప్పలాభకారియగును. అటుగా కపిల్లల యిచ్చవచ్చినట్లెల్ల బోనిచ్చుచు వారిని అదపు అజ్ఞలేకపెంచి నయెడల, అగడమునేరిచి అవిధేయులు, సోమరులు, మంతవారునై వీధులవెంబడి అల్లరిచేయుచున్న బాలసమాజము నిత్యమునునకన్నుల బడుచునేయున్నది. వారుపేగి యెట్టివారుకొగలరో ముకువుగనిశ్చయింపవచ్చునగదా! కృషికాశ్రమము నేర్చినవారు పెరిగినచెట్లయందు గొక మొలకలయందును గింజలయందును జేయుచున్న పనివలన, వ్యవసాయము ఫలముబుచ్చిది నొందుచున్నవిగదా! యటులనేచిన్నవిడ్డలయందు క్రమముగ పనిసారంభించిన ముకువుగను నిరాటంకముగను

రాచారములను మాన్యుటకు ముందంజవేయుటకు, మూలనన్నమున
లమృతభయమున సాహసోపహంపడిన దేశమెట్లు బాగుపడును? ఇక
మనదేశమున కుపకారులుకొవలసియున్న పడుచువారిననేకులను నా
శనపుగోతికిచ్చు వేశ్యలయందలి గౌరవమునకుగ్గించి అట్టివారలవృత్తి
గ్గించినగాని దేశమువృద్ధిలోనికిరాదు. మనదేశస్థులు తమస్త్రీలను
స్వాతంత్ర్యము, విద్య, వంగితములయందభివృద్ధినిొందనీయక మన
స్వంతోషములనిచ్చు కీచిద్యలను దుర్మార్గవర్తనలగు భోగమువారి
పాలుచేసి, వారలను పెండ్లిండ్లాది కుభృతార్యములందును భక్షిరవము
లుగ నుండవలసిన మతవంభృతములందును వారలగౌరవించి, వారి
నృత్యగీతాది యభినయములచే నాకర్షింపబడిన పడుచువారు తమకు
టుంబములను, మర్యాదనుమరచి వారికివశ్యులై యాటిరి భార్యల
యొంటిని గుల్లజేసి, సంసారకుభములు బిడ్డలవంతోషములునాపాడు
స్త్రీలపాలిటబెట్టి, పాడగుచున్నారు. తుదకువారి యవస్థలను అంగ
డివీసులు, వేశ్యలయరుగులు, చౌదధికారులు, వారుబిచ్చమునకై తిరు
గుచున్న యిండ్లలోనున్నవారును యెరుగుదురు.

ఇంకను మనదేశములో నిట్టిసంఘరాచారము లెన్నియొకటి
పు మర్యాదగ్రహము నెరవగనివారిని బూటకమున తప్పకు యభిప్రా
య పీ నశించియున్నవారిని, అన్యాయములకాకక కృధనాశేతు
లగువారి నెందరినో చూచుచున్నాము. కొన్నియంత్రలయందును
చూపుతా చారములందును మూఢవంభృతములందలి దుర్మార్గవ
ర్తనము చెప్పుటకైనను, తలచుటకైనను పరిపూర్ణముని హేయము

నన్నిటినివెకటి నిర్మూలపరచిన నేగాని సంఘముపరిత్రము గానుండు.
కాట్టి మార జన్మమై నా రుదగును ముఖిని నెరవేర్చుచులో
కముయొక్క సుగుడు ఖలులు తమిగానేబాించి పోషాభివృద్ధికై
పాలుపడవలెను ఏదేశస్థునయిగు ఆజనసంఘము వృద్ధిలోనికివచ్చిన
చూడును వృద్ధినిొందును. పంపింపకపద్ధతగలదయిన వాడునట్టి
శ్రీతినేయరుభయించును. తోడిమానవులతోడిదే తనగుబాభివృద్ధి
యనియ తనతోడివారి మేహార్థము తానుజేయవలసిన కార్యములనే
కములున్నవని బుద్ధివంతుడు గ్రహించును. లోకములో తృణము
మొదలు మహామేరువునరకునన్న వృష్టియంతయు స్వలాభమునకు
గాకపగోపకారార్థము జేయబడెనని వృష్టియానత్తు ఘోషింపుచు
న్నది. వృష్టిలోనాధిక్యతగు నరుడిక నెంతలోకోపకారుడై బ్రతుక
విలసియున్నదో యోచింపుడి! నరునియందు పగోపకారము (స్వాధిక
పరత్వమును విడచుట) విధిక్రమమునెగిరి వర్తింతుటతోనే యారంభ

మగును. దీనియందె అత్మగౌరవము, నీతి, ప్రవర్తన మున్నగునవి
యిమిడియున్నవి. దేశాభిమానులుగా నుండగోరినవారు తమయుద్యో
గవ్యవహారముల మానుకొని యుండనక్కరలేదు. ఉద్యోగవ్యవహార
ములలోను అనుదినప్రవర్తనయందు నీకార్యము నెరవేర్చుపెచ్చును.
ఆరగా న్వప్రయోజనముగోరక కాలమునుగడుపవచ్చును. న్యాయ
ముగా డబ్బునాడ్చింపుచు, ద్రోహములుచేయక అన్యాయముజరిగిం
చక అందములుగైకొనక యుద్యోగములు చేయుటలో నెంతయో
లోకోపకారికావచ్చును.

ఇకతనవిధియనియొగి లోకములోబ్రలుకువానికి మిగులకష్ట
ములవచ్చును. దురాచారములు మాన్వప్రయత్నించువానికి ప్రతిక
తులబాధలు, ఒంధువులనిందలు, స్నేహితుల దూషణలు, నెరవారల
పరిహాసములు, ఎదురాడుటలు, లేమనపుడు ధైర్యమువిడువరాదు. పూ
ర్యాచారముల నుల్లంఘించుచున్నారని నిందించుచున్నను, జరుగుచు
న్నమామూలవలన ఎవ్వరికేహానియు కలుగకపడుటయే గాక యందరికి
మేలును కలుగును. క్రొత్తమాగ్రములయందు ప్రజలక్షణ అర్హిము
నశించి దురాచారములు రూపుమాముటకు చాలకొలుపట్టును.
కొనననెకమాల్లెట్టిపని నిరుల్సాహుకులిగించును. మనముచేయునది
క్రమమనితోచునపుడు మనకోకరిధమగు సుల్సాహుకులుగను. ఆది
యెనునలను ముందునునపుడు. గాయములనువెడలక కంఠంబందు
పూరతి నిలువబెట్టునది యాయుత్సాహమే దా! ఈవిధమిర్వ
హించుటకు ఓర్పుప్రేమఅవత్వము. ప్రేమతోగూడిన చిత్తవనలవలన
నీతిగమగును ఈపనిలో అర్హిము వికమత్యముగొప్ప

దునా? నాయుక్కినివి
2 క్కడుతన ప్రవర్తనను దిద్దకొనిన దుష్ప్రవర్తకుల
దా? ఇటులపతివాడు తనబుద్ధిని రాచువినియోగి చి యుక్తమాగ్ధ
ము ననుసరించిన లోకము శిష్యుకాలముననే బాగుపడును. గాన వి
ద్యావంతులగు పడుచువారలారా! హింసాదేశీయులారా! దేశము
నకు సంఘమునకు నష్టమునుకలిగించు దురాచారముల దొలగించి తో
డివారికి నహాయమునుజేయ త్వరపడుడి! దేశమందలి ఆనందములెల్ల మి
మ్మదేశ మేహార్థమై పాటుపడపిలచుచున్నవి. మీపిలుపు నలక్ష్య
పెట్టుడే! స్థిరచిత్తితో బోరాడయత్నించుడి! దురాచారశత్రువును
వంఘయిపరి సుద్ధతయు నశించును! మీరులోకవిఖ్యాతి నొందెదరు
మానవుల యాదరణమును భగవంతుని నహాయమును మెప్పునుమికు
గిలుగును. భగవంతుడు మనకు నహాయముచేయుగాక!

అమృత నామధార్మ్యమైన నకల్లు అమృతాంజనము
మహిమను చెప్పకఁ జెప్పుచున్నవి.

నేత పరిశ్రమ.

మ.రా.శ్రీ, హోనూరు సుబ్బారావుగారిచే వ్రాయబడినది.

అయ్యా!

నేయుట కావిరియంత్రము లుపయోగములా?

చేతిమగ్గము లుపయోగములా?

తామాంధ్రప్రతిక మూడవ సంచికకు పరిశ్రమ లనుగురించి యొకవ్యాసమును వ్రాయగలరాయని ఆడుగు చున్నారు. ఈనాలుగైదు సంవత్సరములనుండి నాకుండు యల్పానుభవముచే, దగినశక్తిచాలకన్నను, నాచేతేయ బడవలసిన కృతకృత్యమనితోచి వ్రాయబూనితిని.

ఆంధ్రప్రతిక ప్రథమ సంవత్సరాది సంచికయందు పరిశ్రామిక వృత్తులనుగుఱించి మ.రా.శ్రీ, పంగల వెంకటనారాయణ బి. ఏ. గారిచే దివ్యమైనవ్యాసము వ్రాయబడినది. రెండవ సంచికయందు మ.రా.శ్రీ, సాదిరాజు చలపతిరావుగారు తద్విషయమై వ్యాసమును వ్రాసి ఆంధ్రప్రతికృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి. గత రెండుసంచికల వ్యాసములును, పరిశ్రామికొన్నటికి పాశ్చాత్యుల పద్ధతుల నవలంబింపవలెననియు, ప్రతి పరిశ్రామిక వృత్తిని యంత్రసహాయముండిన, వస్తువుల సత్తిత్వరితముగను, అతిసులభమైనవెలలో నుండునటులఁజేసి, పాశ్చాత్యుల వాణిజ్యముతో తులనాగునటుల జేయవచ్చునని దెల్పుచున్నది. ఈయభిప్రాయము పైవారిచేకాక, ఒరోడా మహారాజుగారుమొదలగు గొప్పగొప్ప విద్వాంసుల యభిప్రాయమైయున్నది. అయితే కొన్ని కారణములనుబట్టి యోచించిన నాకుజూడనిటులఁదోచదు. పాశ్చాత్య పరిశ్రామిక పద్ధతుల ననుసరింపవలెనను వాస్తవశక్తుల కుత్తరములు కనుగొనిన నిజస్థితిఁ దెలియును.

1. హిందూదేశీయుల జనసంఖ్యయెంత? 2. పరిశ్రామిక వృత్తుల నవలంబించువారి సంఖ్యయెంత? 3. హిందూదేశీయుల కుపయుక్తములగు వస్తువులెవ్వి? 4. ఈయవయుక్తములగు వస్తువులను పరిశ్రామికులు

సమకూర్చుటకుఁ జాలియున్నారా? పైయంశములకు త్తరములు కనుగొనిన పిదప దీనిని యోచింపుడు. 5. పాశ్చాత్యులకు గావలసిన వస్తువులెవ్వి? 6. వారలకుపయోగుపడు వస్తువులను మనము సమకూర్చగలమా? 7. పాశ్చాత్యులు పరిశ్రామిక వృత్తుల కేవలము నవలంబించెదరు? 8. ఆపద్ధతులయందు గుణదోషములెవ్వి?

పైఁజెప్పిన ప్రశ్నలకు త్తరములు వ్రాయబూనినచో సంవత్సరాది సంచిక కంతయు నొక్కటేవ్యాసముండును. గనుక రెండుమాటలతో ముఖ్యాంశములఁ జూపి, మనవశక్త్యులకు యంత్రసహాయమువల్ల కీడగాని మంచికలుగదని తీర్పావించెద.

హిందూదేశములో కడచిన జనసంఖ్య లెక్కలప్రకారము 31,15,132,537 : నుఁజూచులో దా దాపు 5 కోట్లజనము. దు ప్రవర్తించుచున్నారు. ఈ 5 కోట్లలో సుమారు ఒకకోటి యిరువదిలక్షల జనము నేతపరిశ్రమతో జీవించుచున్నారని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈనేత పరిశ్రమవల్ల కలిగిన బట్టలు హిందూదేశీయులకు ముఖ్యాంశకము. నేతతో ఘనతజేందినపావంటిన్ని నేర్పజులైన యాకోటి యిరువదిలక్షల జనము సుమారు ముప్పదికోట్ల జనులకు కావలసిన బట్టలను తయారుచేయజాలక ప్రోత్సాహముగాని, ధనముగాని లేక పనికిపించుచు జీవించుచుండ, నేతపరిశ్రమలోనుండు జనులలో, సహస్రాంశమైన లేనటువంటి అన్నిజ్ఞులు మిల్లులు ఫ్యాక్టరీలుపెట్టి పాశ్చాత్యులకు పయోగపడు కేవల సుఖాస్పదములైన, మైనపాత్రులు, నబ్బులు, బట్టలు, స్టాకింగులు, బూట్టులుచేసి వీటిపరిశ్రమలో నిపుణులైన పాశ్చాత్యులతో తులనాగుట సాధ్యమా? అటులసాధ్యము. కాకున్న వేలకొలది ధనవ్యయముచేసి యంత్రశాల లేర్పాటుచేందుకు?

ఈవిషయములలో గొప్పయాంక్షయవిద్వాంసులు కూడ యంత్రశాలలవల్ల మనదేశమునకు కీడుగాని మేలు కాదనియెచెప్పుచున్నారు. జె. యన్. టెల్లరిలిను ఆంగ్లేయ విద్వాంసుడైన ప్రకారముచెప్పుచున్నాడు, “విదేశవాణిజ్యము స్థాపించకమునుపు, స్వదేశపువాణిజ్యమును సరివఱచుకొనుడు.” ఇకను, ఇంగ్లాండు, ఫ్రాన్సు, స్విట్జర్లండ్, ఇటలీ మొదలగు దేశములలో నేయు యావిరియంత్రములకెంత ప్రోత్సాహము చేయుచున్నారో చూతము. ఇంగ్లాండు లోననేక యావిరియంత్రములున్నను, చేతిమగ్గములే యధికముగానున్నవని, కలకత్తా చిత్రకళాశాల యధికారిగా నున్న ఇ. బి. హావల్ దొరగారొక గ్రంథంబున నిటులు వ్రాయుచున్నారు. “విద్యుచ్ఛక్తి, యావిరి వీటి బలీయము తోనడుచు యంత్రములున్న సూక్ష్మబుద్ధిగల పరిశ్రామి కులున్న, చేతితోనేయువారు అత్యల్పముగనున్న గల ఇంగ్లాండునందుకూడ చేతితోనేయు యంత్రములు (మగ్గములు) యావిరియంత్రములతో సమానమగుచుండ, తెగలగానేర్పడి తరతరములగ నేతపరిశ్రమయందు కుశలులై దినమునకు 3 లక్షలనుండి 8 లక్షలకూలితో తృప్తి నొందు నేతగాండ్రు నేకులుండు హిందూదేశమందు, నేత పరిశ్రమయొక్క యభివృద్ధికెంత శుభసూచనలున్నవో చూడుడు” అని వ్రాసియున్నారు. స్కాండినేవియాలో ప్రతిగ్రామమందును, చేతిమగ్గములే యుపయోగించుచు

నుల యభిప్రాయము లనేకములుగలవు. కనుక వచ్చిమ దేశీయులుకూడ చేతిపరిశ్రమలనే యనుసరించుచుండ, మనదేశీయు లావిరియంత్రముల నుపయోగించవలయున నట్ల కేవలమాశ్యము. ఆవిరియంత్రములను పరిశ్రమకు పయోగించుటచే కలుగుకీడు లెవ్వియను—

1. పట్టణములలో జనస్తామము మెండగుట. అందుచేనవి రోతబట్టుట.
2. పల్లెటూరులన్నియు జనులు విడునుటచే పాడగుట.
3. చేతిపరిశ్రమలయందు కావలసిన బుద్ధికుశలత, యంత్రములద్రవిష్ట వాడుకచే మాధ్యమగుట.
4. యంత్రశాలలందు పొగ, ఊష్ణము, దుమ్ము మొదలగువాటిచే నందలిపనివాండు రోగవీడితులగుట.
5. యంత్రశాల లధికారులకును కూలివాండ్రకును బత్తెముల విషయమై తగవులు జరగుట.
6. యంత్రశాలలందు స్త్రీ పురుష సాన్నిధ్యముచే ధర్మ విరుద్ధమైన కార్యములు జరగుట.

పైన జెప్పబడిన కీడులన్నియు తప్పక జరుగు ననుటకు వచ్చిమ దేశములే యుదాహరణములు. కానయంత్ర సహాయముతో జేయు పరిశ్రమలకన్న చేతితోజేయు పరిశ్రమలు సర్వోత్తమములు. మనదేశములో నేత పరిశ్రమ లభివృద్ధి జేయుటకు యంత్రముల నావశ్యకములు. గుంతమగ్గములకే కొన్ని మార్పులు జేసిన, వచ్చిమ దేశముల వాణిజ్య మెదుర్కొనుటయే కాక దేశీయ వ్యాపారము నభివృద్ధి జేసి దేశాన్ని త్యమునకు దోడ్పడ

ముఖ్యమైనది లాభి

లను. సం॥ ౧౯౧౧ లో పరిశ్రమముననే రెండు లాభీలను పొరుగుటలజేయుట. ఇందువల్ల నము తగ్గుటయే కాక, పనులు శీఘ్రముగా జరుగును. ఇప్పుడు గుంతమగ్గములలో పనిచేయువారు నిమిషమునకు 10 మార్లు లేక 15 మార్లు లాభీలను వినరగలరు. వచ్చిమ దేశములతో సరిసమానముగ బట్టలను తయారు చేయుటకు ఒకనిమిషమునకు 50 లేక 60 మార్లు వినరునట్లు చేసి యిప్పుడుండు మగ్గములతోనే 247½ కోట్ల గజముల బట్టలను నేయవచ్చును. ఇప్పుడు సుమారు 165 కోట్ల గజములు నేయుచున్నారని తెలియవచ్చు

స్విట్జర్లండ్, ఇటలీ యుము.

ట్టునేయుటకు చేతిమగ్గములేయుపయోగించు చున్నాము. మిస్ క్లెయిన్ బేలీ అను నొకయాంగ్లేయ నారిమణి లండనులోనుండు చిత్రకళాసంఘములో సీప్రకారమువనస్థించెను. “పట్టు వ్యాపారాభివృద్ధివలన నేతగాండ్రు జనన మృద్ధముగల నగరములనుండి పరిశుభ్ర వాయువును నులభతర జీవనోపాధియును గల సభకు ఎస్సెక్సులకుఁ బోయిరి. ఇస్ సివిల్, బ్రౌంటన్, డడ్డర్లియును వాటి చుట్టు పట్ల గ్రామములును విశేషవ్యవసాయమునకు స్థానములైనవి. చేతి మగ్గపు నేతగాండ్రు లభించుటయు కష్టతరము గనున్నది.” చేతిమగ్గముల పరముగ నాంగ్లేయవిద్వాం

చున్నది. వంగదేశమందు నొకభాగమగు సిరాంపూర్ అను గ్రామమందు నూతనముగా కనిపెట్ట బడిన లాభీ పారు మగ్గములు బహుకాలమునుండి అనగా 1778 సంవత్సరము నుండి ఉపయోగించు చున్నారని, కోలిక్ దొరగారు 1890 సంవత్సరములో వ్రాసియున్నారు. ఆ ప్రాంత్యములో సుమారు 10,000 నేతగాండ్లములు నటుల సూచించబడినది.

గుంత మగ్గములనే కొన్ని మాపులచేత నిమిషమునకు 60 నుండి 75 మాల్ల లాభిలను పారునటుల చేసి నెలకు 4, 5 రూప్యములు సంపాదించువారు 7 నుండి 10 రూప్యము లిప్పుడు కూలి సంపాదించు చున్నారు. ఇప్పుడు మనలో 40,00,000 నేతగాండ్లు సంపాదించునదంతయు నెలకు 1,20,00,000 నుండి 1,60,00,000 రూప్యము లగుచున్నవి. నూతనపెద్దిసంపాదించినచో 14,40,00,000 నుండి 19,20,00,000 రూప్యము లగును. అనగా పన్నెండు దేశమునుండి దిగుమతి యగు బట్టల వెలలో మూటిలో రెండవభాగము సంపాదించుటని హాకల్ దొరగారు ప్రాయశఛుచున్నాడు. కనుక చేత మగ్గములలోనే మా

పులు చేయుట కెత్తించ వలయును.

ప్రస్తుత మీక్రింద వివరించిన నూతన లాభీపారు మగ్గములు కనిపెట్ట బడినవి.

మగ్గములు.	ఎన్నిమాల్ల లాభిపారును.
1. సాధారణమైన లాభిపారు మగ్గము	నిమిషమునకు 33 మాల్ల.
2. కాలితో త్రి కుటువలన లాభిపారు ఆటోమాటిక్ మగ్గము	34 ,,
3. సయాజి గాక్టర్ మగ్గము	31 ,,
4. ,, ,, గుంతమగ్గము	20 ,,
5. సాల్ వేషి ఆర్మీ క్లర్క మగ్గము	37 ,,
6. ఇంగ్లీషు మగ్గము	31 ,,
7. ఆటోమాటిక్ జపాను మగ్గము	41 ,,
8. హాట్టర్స్ ఇంటిమగ్గము	92 ,,
అంతా అనేకములు కలవు వాటి కంకరలు 10 నుండి 15 సం॥ ఉపయోగించవచ్చును వాని లెక్కపై పోగలు కలవు.	

తెలుగు దేశము లోని నేత పరిశ్రమ.

మ.రా.ప్రె. పి. విశ్వముగాకెస్ వ్రాయబడినది.

ఈభరతఖండమున బ్రసిద్ధిగాంచిన చతుష్పత్తి కళల లో నొక్కటి నేతపరిశ్రమ. యీపరిశ్రమయే పూర్వపు టూర్పుల ముఖ్యవృత్తులలో నొక్కటియైనట్లు దేశచరిత్రల వలన దెలియవచ్చుచున్నది. ఇప్పటికి నీపరిశ్రమ పెక్కు దేశములయం దభివృద్ధిజెందినట్లు నానావిధములైన యీ విరియంత్రములవలన దయారై మనదేశమునకువచ్చు వస్త్రములే చాటుచున్నవి. అయినను మనతెలుగుదేశములో యంత్రసహాయములేమిచే నీపరిశ్రమ మభివృ

ద్ధికాదయ్యెను. యీదేశములో బూర్వకాలమునుండి వాడుచున్న చేతిమగ్గములును, నూతనముగా (అనగా) పడినసంవత్సరములనుండి వాడుచున్న ఫ్లేషటిల్ మగ్గములు ను సుప్రసిద్ధిజెందినవి. ఈమగ్గములవలన దయారగుచున్న వస్త్రములు యంత్రములవలన దయారైన వస్త్రముల కంటె చాలాకాలము మనగలవియు ననేకములగు వన్నె వన్నెలుగలవియును బెక్కువిధములైన పేటలగలవియును సొంపగు చుక్కలచే విలసిల్లినవియునై గానబడుచున్నవి.

ఇప్పటికిని సీపరిశ్రమచేయువారిలోఁ గొందఱు విద్యాధికులున్నను, మిక్కిలముగా విద్యాగంధమెఱుంగని వారలగుటచే లోకవ్యవహారికంబులఁ గుత్తెఱుంగమిజేసి, యితరులచేతులలోఁ జిక్కుకొనియుండిరనుటకు సందేహములేదు. తెలుఁగుదేశములో వాడుచున్న పయినఁ బేట్రొనంబడిన రెండుమగ్గములలోచేతి మగ్గముననేనివస్త్రము మిక్కిలి సొంపుగానుండును. మొత్తముమీద యిటువది వేలకుమించిన సంఖ్యగల మగ్గములు తెలుఁగుదేశములో గలవు. యీమగ్గములవలనఁ దయారగుచున్న వస్త్రంబు లేయే దేశంబులకు నేయేనామంబుతో నేయేకాలములందు పోవుచున్నవో కొంచెము వివరముగా వ్రాయతలందితిని. ప్రస్తుతము తెలుఁగుజిల్లాలలో నాయకమణులవలె ప్రకాశించుచున్న గంజాం, విశాఖపట్నం జిల్లాలయందు తయారగుచున్న నాణ్యములేని నన్నపు వస్త్రము లాయా జిల్లాలయందు నిరంతరము ఖర్చుపడుచున్నవి. ఇందు వెండినరిగె పనులుగ్గిలి తయారైన వస్త్రములున్న నవి సేలంపుల్లంచేట మొదలగుచోట్లఁ దయారైనంతటి మేలైనవి కావు. గోదావరిమండలములోని కాకినాడ, పిఠాపురము, తుని, పెద్దాపురము, కొత్తపల్లె, ఉప్పాడ, తమ్మారము, నరసాపురము, పాలకొల్లు, రాజమండ్రి మొదలగు ప్రదేశములందు పలువిధములైన వస్త్రములు, (అనగా) రుమాళ్లు, కండువాలు, చీరలు, చావులు, తలపాగాలు తయారై నిరంతరము కలకత్తా, నాగపూర్, రంగూన్, నల్లూరు, చెన్నపట్టణం, గుంటూరు, బెజవాడ, హైద్రాబాదుల కంపంబడుచున్నవి. కొన్ని నాణ్యముగల వస్త్రములు తయారగు ప్రదేశముల నివసించువారలు వాడుకొనుచున్నారు. ఇచ్చట రెండువందల నెంబఱు సొంబున హితము మూడుమూరల వెడల్పుఁబెట్టి నేయంగలపనివాండ్రున్నారు. యిచ్చట నేతపరిశ్రమ చేయువారలకు మిక్కిలి తక్కువ కూలీలభించుటఁగలదు. కాని, మాఱుబేరమునకు నేయవారిదగ్గర కొని యమ్మకొనువారలకు మిక్కిలి లాభముఁగలదు. కొనువారలకు నిచ్చటివస్త్రములు చాలాతక్కువ వెలకువచ్చినను, వాడుకొనువారలకు మధ్యభాగము వెలితిగా నుండుటచేత బహుత్వరలో

చినిగిపోవును. శృష్టామండలములో చేరిన యేలూరు, పెడన, రాయవరము, పోలవరము, మచిలీపట్టణముల యందు పల్లెటూళ్ళ జనులకు వాయిదాల కమ్మంబడునట్టి ముతకనూలు వస్త్రములు లండన్, అమెరికాఖండముల కంపంబడుచున్న దిగుబడి కైలి, కైలాస్ (అను) మిక్కిలి తఱుచుగల్గి చూచుటకు డెమ్మిడియాటుపొనుల కాగితము వలెనుండునట్టి విలువగల నన్ననూలు వస్త్రములును తయారగుచున్నవి. ఇవివెడల్పు మిక్కిలితక్కువవెడల్పుగా నున్నను చూచుటకు నింపుగానుండును. గుంటూరుమండలములోచేరిన మంగళగిరి, తెనాలి, అయిలవరం, అద్దిపల్లె కనగాల, భట్టిప్రోలు మొదలగుచోట్ల వాయిదాల కమ్మంబడునట్టి నాణ్యము వెల్లచావులు, చీరలు, మహమ్మదీయుల యుపయోగార్థము హైద్రాబాద్ కెగుమతిచేయఁబడుచున్న మోతీ, లంగీ, బడీ, రంగుపక్కాగానుండు అచ్చుతఱుచు రుమాళ్లు తయారై నైజాంరాజ్యములోనుండు ప్రజలు వాడుకొనుచున్నారు. తన్వండలములో చేరిన చీరాల, పీరాల, వీపూరిపాలెం, జాండ్రపేట, వేటపాలెం, పంచెప్పల్లి (అఱసీ) యాఱుగ్రామములయందు నివసించు నేతపరిశ్రమ చేయువారివలన - మావిదిగుళ్ళకు గేరు కాంతిగలపెద్ద చ్చాయ రుమాళ్లు, డబ్బీరుమాళ్లు, రంగురుమాళ్లు, తోపురుమాళ్ళు, బజారు రుమాళ్ళు, వెల్లచక్కిరుమాళ్ళు, బొడ్డబ్బాచీ దుక్క-రకములలో హంస, సతాసీ, గవాషీ, లాయరు, చాకీ, పిల్లపగు, బహుబరీ, అమీరుఖాణీ, నన్నకొత్తేనిమిది, మూలతోమ్మిది, చంద్రకాళీ, గలాబీ అనుపేరులచే బలువిధములైన పడగున పేకయందు చుక్కలుగల తానులును తయారై యంతరమందు ఇంగ్లీషు, అజ్విము, తెలుఁగు, కన్నడి, మరాఠీ, హిందీభాషలలో కోరిన పేరుపచ్చునట్లు నేయంగల పనివాండ్రుగలరు. మఱియు నిందు వెండినరిగెతో పుష్పములు కుట్టబడియహమ్మదీయుల రంజాన్, మొహరంపండుగలకు హైద్రాబాద్, బేరంగబాద్, ఎల్లోరాకును, బొంబాయి రాజధానిలోచేరిన పెక్కుపట్టణముల కెగుమతి చేయఁబడుచున్నవి. అచ్చటయీ బొడ్డబ్బాచితానులను అషియామాల్ అనియును వెల్లచక్కితానులను సోఫ్యానిమాల్ అనియు వాడఁబడచు

న్నవి. బజారు వైజురమాళ్ళు వేలకొలదితానులు తయారై చెన్నపట్నం, కడప, బెంగళూరు, కాలికట్, మంగళూరు, గోవా, రత్నగిరి, నూరత్, బొంబాయి, సోమనాథ్, కరాచి, ధార్వాడా, ఉబ్బి, వేదగిరి మొదలగు పట్టణములకును గుజరాతీ దేశమందలి యన్నిచోట్లకు నెగుమలి చేయబడుచున్నవి. మఱియు కాలికట్ బనార్సుచెక్కులకంటె నాణ్యముగల చెక్కులున్న నూటునెంబటు పక్కాఛాయి వేటపాలెం, రుమాళ్ళు, కైలి, కైలాస్, దిగుబడి, కొళంబురాస్తా, అమామీ, బడీ, మోతీ, పునహాపట్టుచీరలకుఁ బ్రతిగానుండునట్టి నూలుపుకానీ దట్టి నీలిఅంచుల చీరలున్న మిక్కుటముగా తయారుచేయఁబడి నిరంతరము నానాదేశములకంపంబడుచున్నవి. నందిగామతాలూకాలో చేరిన జగ్గయ్యపేటయందు మంచిపట్టునేయుచున్న పనివాండ్రు గలరు. లత, పుష్పము, కోరకము, గుచ్చము, కాయ, పిండెలాదిగాగల నానావిధ పేటలువచ్చు రవికలతానులు, మడిపంచెలు, తాప్తాలు తయారై మధ్యదేశమునందు ఖర్చుపడుచున్నవి. కొండవీడుకు సమీపమునఁగల రాజాపేట, చిలకలూరుపేట, నర్సారావుపేట, ఇనకొండ, వలపర్ల మొదలగుచోట్ల పదియడుకుల ఛాయగల పైపిండిరుమాళ్ళుమోతీ, చూచీ, పంచనన్నెలు సాల్లగల రవికలతానులు తయారై గుంటూరు బెకవాడ ఇనకొండ వలె గ్రామములలో ఖర్చుపడుచున్నవి. కర్ణాట జిల్లాలో చేరిన పెక్కు గ్రామములయందు జమఖానా, కాపునాలు, దుష్లెట్లు, ముదుగుమెల్ల చాపులు నేయుపనివాండ్రు గలరు. వైజాంరాజ్యములోచేరిన బరంగల్లు, మట్టివాడ, అనుము కొండలయందు ముదుగులోడింపుడు రుమాళ్ళు పల్లెటూళ్ళును మిక్కిలిగా నుపయోగించుకొను రాయలు, కూసలమ్మ, గంగాసాగరము, కడ్డీ, నాగులు, కాట్రేడు, బద్దెలు అనునట్టిచీరలలో బేధములుగలమూర్తులు వేసవేలు తయారైనైజాంనర్కూరిలో చేరిన కొన్ని గ్రామాదులందును, పల్నాడునీయందును, భద్రాచలాది ఆరణ్యక

ప్రదేశములందు నివసించు చెందు, కోయ, ఖాండి, కురవ జాతులకమ్మబడుచున్నవి. నెల్లూరుపురమందు తన్నండల సామీప్యక ఇనమడుగు, వావిళ్ళు, దంపూరు, వేంకటగిరి, కాళహస్త్రీ, తిరుపతి మొదలగు గ్రామములందు నిరంతరము పెద్దపెద్దంతులుగల నీలిచీరలు అట్టుదేశీయుల కుపయోగపడనట్టి రుద్రాక్షపేటు, బనార్సుపేటు, గువ్వకన్నుపేటు, మొగ్గపేటు, గుచ్చకపేటు, లక్ష్మీవిలాసకపేటు ఇట్లె పెక్కువిధములగు పేట్లుగల పలువిధములై వన్నెలుగల చీరలు, నానాదేశీయులు వాడుకొనుచున్న పెద్దపట్టుంతులుగల దక్షిణాది రవికలతానులు, లక్కపట్టుతో తయారుచేయఁబడినమడిపంచెలు, తాప్తాలు, చాపులు, తుండుగుడ్డలు, జాంచీపురిలో తయారగునంతటి మేలైనవియు బరహంపురములో తయారగుచున్న పట్టుచీరలు చాపులుకంటె శ్రేష్ఠమైనవి. నిరంతరము సంఘటింపఁబడి బొంబాయి, చెన్నపురిరాజధానులయందుండు బ్రాహ్మణాదు లుపయోగించుకొనుచున్నారు. కడపజిల్లాలోచేరిన మోధవరము, పుల్లంపేట, అద్దంపేట మొదలగుచోట్ల మిక్కిలి నన్నెలులో వెండిసరిగెను పైచివాసిన పేటలేగాక గుళిముల బాల్సు, పినుగులబాల్సు, అంచునవచ్చునట్లుగానుకమ్మివడ్ల బనార్సుబుజా, హంసలాది నానావిహంగములును వికసితల తాగుల్పవృక్షములు వచ్చునట్లు నేయఁగల పనివాండ్రుచే పొడవు వెడల్పు సమానముగానుండునట్టి అయిదు మూరల తలపాగాలు, మూడుమూరలు వెడల్పుగల కండువాలు, చీరలు, చాపులు పెక్కురంగులుగలవి తయారయి మధ్యదేశమందు నిరంతరము సర్వజనులచే వాడఁబడుచున్నవి. పైనశేర్కొనఁబడిన ప్రదేశములందుగాక తెలుగుదేశములో మూలమూలలనున్న యనేక గ్రామములందు నీవిశ్రమచేయువారలుకలరు. మొత్తముమీద క్రీ.శ. 7 వ శతాబ్దమునహయేస్వాంగును బాద్ధకుండంపు) దేశము 600 మైళ్ళుని వ్రాసియుండుటఁజేసి పండితులందఱివ్పటికి తద్విధంబుననే దలంచుచుండిరికావున మిక్కిలి వైశాల్యమైన

చాత్రతవలనధనము, ధనమువలనను ధర్మము. అన్యతాంజనమువలన నొప్పలబాధా నివృత్తి బాధానివృత్తివలన శరీరకలుత్సవము పట్టుత్సవమువలన పరిశ్రమ, పరిశ్రమవలన ధనము, ఇందుకు మూలకారణ మన్యతాంజనము. వెల రు. ౧-౨-౦.

యాఆంధ్ర) దేశములో సీపరిశ్రమాభివృద్ధి బొందనికారణముల నేకములుగలవు. ఇందు స్థలసంకోచమువలనఁ గొన్నింటినిమాత్రమే వ్రాయదలంచితిని. విద్యావిహీనత్వము, పనిచేయనిసోమరితనము, ముందుగా కూలిడబ్బులభించుటచేత గల్గినగర్వము, తాగుబోతుతనము, తానుగ్రహించిన నూతనమార్గము యితరులకుఁ జెప్పకుండుట ఇట్టిలోభములవలన యీపరిశ్రమ మభివృద్ధిఁ జెందదయ్యె. దీనిని యభివృద్ధిఁ జేయవలయునని దేశాభిమానియగు మ.రా.శ్రీ, పింగళ లక్ష్మీనారాయణగారి ప్రోత్సాహమువలన శ్రీమునగాలరాజుగారు జైవాడపురమందు బరోజా మగ్గములను బెప్పించి 1907 సం॥న పనివాండ్రను కుదిర్చి పనులు ప్రారంభించిరికాని రెండునెలలవత్సరములు పనిసాగి అందు తయారైన చెక్కులు మొదలుగాగలవి ఖర్చుపడకుండుట పనివాండ్లు కొంతసామ్యపహరించుటవలన చాలనష్టముగల్గి కంపెనీ తీసివేయవలసి వచ్చెను. గుంటూరిబోర్డువారు బాపట్ల తాలూకాలో చేరిన వేటచాలెపురమందు దేశాభివృద్ధికి ప్లాప్టరీ మగ్గములనుబెట్టి పనివాండ్రనుకుదిర్చి జీతము తేర్చుటచి పనిసాగించిరికాని సరియైన యేర్పాటులు కుదరక నష్టమువచ్చినందున వెంటనే పనిముట్లువేలాంపేయించిరి. రాజమండ్రి, కాకినాడ, విశాఖపట్నం, తెనాలి, బాపట్ల మొదలుగాగల కొన్ని గ్రామములయందలి దేశాభిమానులు కొందఱీపరిశ్రమాభివృద్ధికి బాటుపడిరికాని సోమరితనముగల పనివాండ్లవలనఁ గొనసాగవల్యము. పనివాండ్ర సోమరితనమనివ్రాయుచేలయందు రేమో. ఈలోకంబునఁగల నవస్త్ర శాఖకోద్యోగీయులకు నెలమొ

దటితారీఖునుండి ఆఖరుతారీఖువఱకు పనిసక్రమముగాఁ జేసియుండిన జీతముల పైయధికారులు యిచ్చెదరుగాని, నేతనేయు పనివాండ్లకువలె ముందుజీతములిచ్చుట గాన్పడదు. ఇదియే సీపరిశ్రామికోన్నత తరువునకుఁ వేటువురుగుగాదోచుచున్నది. 1. ఇట్టి దురభ్యాసముగా జీతము ముందునిచ్చుట మాన్పుట 2. ఏయే దేశములందుగల పండితులచే సీపరిశ్రామికాభివృద్ధికి గావలసిన యావిరియంత్రములు కనిపెట్టఁబడినవో అట్టి విశ్వవిఖ్యాతిఁజెందిన యంత్రములను వర్తకసంఘమువారు తెప్పించి, తెలుగుదేశములో నూరూరఁబెట్టించి, పనివాండ్లకు పనులనుగల్పించుట. 3. తెలుగుదేశములోగల మహారాజులు, తాజులు, జమీందారులు, దివానులు, విద్వాంసులు, విద్యాధికులుచేరి ప్రకృతశాస్త్రాభివృద్ధిని జేయదలంచిన విజ్ఞానచంద్రికా మండలివారివలె నన్యభాషలోగల గ్రంథములను భాషాంతరీకరణముఁ జేయించి లోకోపకారపరాయణులైన నర్హవిధముల సీపరిశ్రమాభివృద్ధికి గ్రంథములు వ్రాయించుట 4. తెలుగువారైవారిలో నష్టపడు నేతపరిశ్రమనుగుఱించిన యవన్యాసములు వ్రాయించుట. 5. ప్రతిసంవత్సరము సంఘసంగ్రహము చేయుచున్న మండలికనభులోని పరిశ్రమాభివృద్ధినిగూర్చి చర్చించి ప్రజలకుఁబోధింపఁజేయుటచేత నేతపరిశ్రమ మభివృద్ధిజేంది ఇతర దేశములవలె మనదేశము భాగ్యవంతమై బిహారులు బాగుపడెదరని నాయభిప్రాయము. దైవముసర్వదా జనులను రక్షించుగాక. గుణగ్రహణపారీణులిందు దోషములను మన్నింపఁ బ్రార్థితులు.

చ. అతనికి వార్ధి కల్పయగు + నగ్నిజలంబగు మేరులైల మం
చిత శిలలీలనుండు మద + సింహము జింక తెరంగుఁ దాల్చుఁ గో
పితృభణి పూలదండ యగు + భీష్మపిషంబు మధారసం బగున్
క్షీతి జననమృతంబగు ను + శ్రీల మచెప్పనియందు శోభిలున్

దేశాభిమానము.

మ.రా.కీర్తి, పా - నరసింహుగారిచే వ్రాయబడినది.

[జనని జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ]

నమస్తనత్కార్య సమాచరణమునందును సజ్జనా లికి సంతతానందోత్సాహములఁ బ్రసాదించి ప్రపంచము నందధికమైన ప్రస్తుతినిఁగొందిన గుణరాజము, దేశాభిమానము. తమజన్మభూమినిఁ బ్రేమింపని మానవులు లోకమందుండజాలరని నిస్సందేహముగాఁ జెప్పవచ్చును. సకలకలావిశారదులగు పండితులేగాక జ్ఞానలవళూన్యులగు పామరులు సయితము తమదేశమునందు నిర్వాహను రాగమును గనఁబఱచుచున్నారు. కాకిసిల్ల కాకిముద్దనిన ట్లు గుణాగుణ వివక్షతలేకయే ప్రతిమనుజుఁడును తనమాతృదేశమును గీర్తించుచున్నాఁడు. ప్రపంచమార్తాండుని కిరణజాలముచే ననవరతము మలమలమాయుచుండెడు మధ్యాప్రికాదేశ వాసుఁడును సూర్యరస్మి యిసుమంతయిన యెఱుంగక దీర్ఘరాత్రులనుభవించుచు దుర్భర శీతఘృతచే గజగజ వణకుచుండెడి ధ్రువసమీపవాసుఁడును తమ వాసభూములతోఁ బోల్చుదగిన యితర పుణ్యభూముల భూవలయమునందులేవని మురియుచున్నారు. ఇక సుఖప్రదమైన శీతోష్ణస్థితికలిగి సకలవిధ సంపత్సమృద్ధిమైన మనభారతదేశమునంటి ప్రదేశములలో నివసించు మనుష్యులు తమదేశములయందనురక్తినిగల్గియుండుట యొక యాశ్చర్యముగాదుగదా!

ఆహా! దేశాభిమానమునందెంతటి మహత్తరమైన యమోఘశక్తిగలదు. దేశచరిత్రలుద్ధోషించుచున్న విప్లవములును, పరివర్తనములును, యద్ధములును దేశాభిమాన దేవతయొక్క విలాసములేగదా! ప్రజాసంక్షోభకరములగు నీకార్యములేగాక దేశక్షేమకరములగు మహాసభలును, సత్సృతిపాఠశాలలు నావేలుపుయొక్క మహిమాఫలితములే యని నుడువుట కేమిసందియము? దేశజననియొక్క యావేశశక్తిచే యోధవరులు రణభూమియందు నిర్వక్రపరాక్రమముతోఁబోరాడి తమప్రాణము

లఁ దృణప్రాయముగాఁ బరిత్యజించి కీర్తిపాత్రులైరి. దేశమాతయొక్క ప్రోత్సాహప్రాబల్యముచే బలహీనలగునబలు సయితము సమరరంగములయందు శౌర్యైశ్వర్యము లంజూపి వినుతికెక్కిరి. దేశభక్తియొక్క మహాత్మ్యముచే సుందర మందిరములయందు మహోగము లచుభవించెడు బిడ్డసంపన్నులు తమయైశ్వర్యముల నవలీలవిడనాడి సామాన్యస్థితినిఁ జేపట్టిరి. దేశానురాగముయొక్క ప్రభావముచే భీరువులు ధీరులైరి; లుబ్ధులుదారులైరి; దుర్బలులు బలాఘ్నులైరి. వేయేల! దేశాభిమానముయొక్క సమోహనశక్తిచే మనుష్యులు నూతననైతన్యవికాసముచు గాంచిరి.

సరళమార్గముఁ బ్రవరించినపుడే యనంతలాభముల నొడఁగూర్చును దేశాభిమానప్రవాహము పెడప్రోవలఁ బాఁజఁదొడంగెనేని మిక్కిలి యనర్థదాయకమగును. అజ్ఞానవరులగు మాతలు తమబిడ్డలయందలి వివేచనశక్తి మోతకయముచే బరకెగురుల యాలోచ్యకాండర్యముఁ జూచి యఁహిష్టలయి సుఖభంగముచేయునట్లు మారాలోచనపరులుగాని మరజులు దేశాభిమానభావచే సరదేశీయులయెడల నసూయకఁబూని వారిసారమునకే ప్రతిష్ఠించుచుండుట కొన్నివేళల సంభవించుచుండును. ఈదురభిమానగ్రస్తులమానుషములైన ఘాతుకకార్యముల సయితముగావించి దేశపువోన్మృతి భంగముగా వింపవచ్చును. చోరహస్తగతమైన ఖడ్గరాజునువలెనే దేశాభిమానముచు సుజ్ఞానసూన్యులైన మానవుల హృదయ సీమలయందుఁ బ్రవేశించి దేశోపద్రవ హేతువుకావచ్చును. కనుక స్వదేశాభ్యుదయము నభిలషించెడు మహానుభావులందఱు శ్రేష్ఠతమమైన దేశభక్తి దేశమందంతటను వ్యాపించునట్లు కృషిసలుపవలయును.

సర్వోత్కృష్టమైన, సకలశుభదాయకమైన దేశాభిమానము మూడు ప్రధానలక్షణములతో నోవ్వుచున్నది.

అందు మొట్టమొదటికి నిర్మాణమైన ప్రతి
మ. మాత్రం వనరులు లే మాత్రం దేశ ప్రేమయు స్వచ్ఛ
మైనదయు యుండవలెను. దేశవీరులని ను ప్రసిద్ధిగాంచిన
మహానాయకులందఱు తమ వానభూములయందు నిర్వేతుక
జాయ మానానురాగమును జూపియుండిరి. దేశభక్తి త
త్పరుడగు ప్రతి హైందవుడును తనదేశమునందలి ప్రతి
భాషాబురయందును, ప్రశస్తవస్తుచయమునందును దృ
ఢానురక్తిని గల్గియుండవలయును. ప్రతి స్మృతేహసము
ల రచించి నుజ్జానతేజమును నల్లెనలఁ బ్రసరింపజేసిన
మహర్షి శ్వరులఁ దలంచినపుడును, శిల్పవాణిజ్యాదుల
వృద్ధి నొందించిన విజ్ఞానశిఖారదుల మనంబున నెంచినపుడు
ను, సంఘమత సంస్కారములఁగావించి సన్నుతఁగాంచిన
శంకర, రామానుజ, రామమోహనాది సంస్కర్తలఁ బే
ర్కొనినపుడును, ప్రతిభారతీయుని హృదయమును దేశ
భక్తితో నుపస్పృంగవలయును. మనదేశము నలంకరించు
హిమవన్నగాది మహాపర్వత వేంట్టులను, గంగా సింధు
బ్రహ్మపుత్రాది నదీవదంబులను, ప్రపంచమునందలి య
ద్భుత సప్తకములలోఁజేరిన తాజ్ మహల్, కోహిమారువజ్ర
ము, మయూరసింహాసనము మున్నగు నమూల్యపదార్థ
ములను స్మరించినపుడు ప్రతిభారతపుత్రునకు దేశమునం
దనురాగము జనింపవలెను.

పరదేశస్థులుగూడఁ గనఁబడఁగలిగిన యాయభి
మానమును గల్గియుండుటయేగాక ప్రతిభారతీయుడును
హిందూసంఘమునకుఁ గళంకనదృశములుగానున్న దురా
చారముల నిమిత్తమును దుష్టసంఘముల నిమిత్తమును
ప్రేమాపూర్వకమైన కన్నీరుకాల్వలుగట్టఁ గాట్టవలెను.
దుర్భరదారిద్ర్య నివీడితులై విద్యాభ్యాసములై యజ్ఞానవా
హినియందుఁ దోగుచున్న ప్రజానీకముకొఱకు దేశభక్తు
లందఱు దుఃఖంపవలయును.

దేశాభిమానమునందు ముఖ్యలక్షణమైన యాయ
నురాగము ధర్మవిరుద్ధముగా నుండఁదగదు. కాన సత్యప్రి
యత్వము ప్రవిమలంబైన దేశభక్తియందు రెండవలక్షణ
మై తనరుచున్నది. దేశమునందలి లోపముల నయితము
ముములుగా స్త్రోత్రపాతమునైయుట యెన్నటికి దేశాభి

మానముగానేరదు. “అసత్యమైనది దేశభక్తిగాదు. ప్రతి
దురభ్యాసమును, ప్రతిదురాచారమును నభివృద్ధికి బ్రతిబం
ధకము. వానిని నిలువఁజెట్టుట దేశభక్తి విరుద్ధము.”
అని గతించిన శ్రీ) నర్. టి. మాధవరావుగారు నుడివి
యుండిరి. “జపాను దేశ సంబంధమైనదంతయు మంచిదని
మేము చెప్పము. కాని మంచిదెల్ల జపానుకుఁజెందినదై
యుండవలెను.” అని యుదార హృదయుడగు నొకజా
పానీయుడు నుగ్గడించియుండెను. భారతదేశ స్థితిగతులఁ
జక్కగా బరిశీలించి, యందలిలోపములనవరించి, యితరదేశ
శచరిత్రలతోఁగించి, వానినుండి నద్విషయముల గ్రహించి
స్వదేశమునందుఁ బ్రవేశపెట్టుట ప్రతిదేశాభిమానీయుని
ధర్మమైయున్నది. సత్యసమన్వితమైన దేశాభిమానమున
కు దార్కాణముగా నొకచరిత్రాంశము నిట నుడువుట
సమయోచితముగా నుండకమానదు. పూర్వకాలమునం
దు ఏభేచ్చ పట్టణవాసులలో భమిస్థాకుల్లు అనునొక
సేనానాయకుఁడుండెను. దేశభక్తి పరాయణఁడైయైనను
నితఁడు ధర్మబుద్ధిగలవాఁడు గాఁడయ్యెను. ఈదండనాధు
డు ఏఛ్ఛన్నరాష్ట్రమును మిగిలినవానికంటె మిన్నగఁజేయ
నెంచి తత్పరిపాలక సభ్యులకొకయోజన నివేదింపనెం
చెను. ఈయుసాయము నాతఁడు రహస్యముగా నొక్కనికి
మాత్రమే చెప్పెదనని నుడువుటచే నాసభాసదులు దాని
నివిచి దానిపై తనయభిప్రాయమును జెలుపుమని విశ్వా
సార్థుఁడును బుద్ధిమంతుఁడనైన అరిష్టాడు అనువానిని
నియోగించిరి. సమీపపు రేవుపట్టణమునందుఁ గుమిగూ
డియున్న పరరాష్ట్రనాకా సంఘము నాకస్మికముగా ను
గ్గిపాలుచేయవలయునని యాసేనానియుపదేశించిన యు
పాయము నాలకించి, అరిష్టయిడు సభ్యులతో “ఆలోచన
లాభకారియేగాని ధర్మసమ్మతమైనది” తాదని చెప్పెను.
అంతనా సభాసదులు మాటుమాటాడక యాయాలోచన
ను వెంటనే నిరాకరించిరి. సత్యప్రతికూల. మూర్ఖములచే
స్వదేశాన్నిత్యమును సాధింపనెంచని యాసభాస్థారుల
దేశభక్తి సంప్రవసీయముగదా!

ఇక దేశాభిమానమునందు మూడవలక్షణము
స్వార్థత్యాగము. స్వస్థుఖపరిత్యాగమే గాఢానురాగము

యొక్క ఫలితము. ప్రేమాపాశబద్ధుడైన మానవుడు తన ప్రియవస్తువుని తమ యంతటియమూల్యపదార్థములైన విడనాడుటకును, నెన్నియడుములైన యనుభవించుటకును సంసిద్ధుడైయుండును. తమమనోహరిణుల మనోరథసిద్ధికొఱకు తమ సర్వస్వమును ధారపోసిన మనోనాయకుల మనమెందఱు నెఱిగియున్నాముగాము! నిజజనకుని యభిమతము సిద్ధినిమిత్తము యావజ్జీవ బ్రహ్మచర్యదీక్ష నవలంబించి యపూర్వ స్వార్థత్యాగముఁ జూపిన భీష్ముని వృత్తాంతము నెఱుంగని వారెవరు! అట్లే దేశాభిమాన ప్రపూర్ణ హృదయులగు మహాపురుషులు తమదేశ హితార్థమై యెట్టి స్వార్థత్యాగమునైనను గావించుటకు నడుముకట్టుకొనియుండురు. జపాను దేశమునందలి సామంతరాజులందఱు తమదేశక్షేమముకొఱకు రాజ్యాధికారమును బుద్ధిపూర్వకముగా చక్రవర్తికినప్పించి ఖ్యాతిగాంచిరి. కడదిన రుప్ర్యాజుసాను యుద్ధములో జపానీయులనే కుఁ లొకరితరువాత నొకరుగాఁ దమప్రాణ విరామము గావించి విజయలక్ష్మిని తమదేశమునకు సంపాదించిరి. భారతదేశాభ్యుదయము నభిలషించెడు దేశభక్తులందఱు తమదేశాభిమానముచే వాక్యారత్నము మూలముననేగాక కార్యరూపమునఁ గనఁబఱచవలెను. నిమ్నజాత్యుద్ధరణమునందును, వితంతుదుర్దశా నివారణమునందును, జాతిభేద నిర్మూలమునందును, పురుషరంభైన పృథులతోఁబనిచేసి స్వార్థత్యాగ బుద్ధిని జూపవలెను. భోగభాగ్యముల నిందుకైన యాసింపక పరాధ పరామృషలై తమకాలమును ధనమును ప్రాణమును దేశసేవకై సమర్పించిన వీరపురుషుల జీవితముల మూలముననే సర్వదేశములు నుద్ధరింపఁ బడినవి. ఇట్టి నల్లక్షణ సమర్పితమైన దేశాభిమానమును యుక్తరితులఁ జెంపొందించుట దేశక్షేమాభిలాషుల ధర్మమై యున్నది. ఇంగ్లాండు అమెరికా జపాను మున్నగు నాగరికాగ్ర గణ్యములైన దేశములందలి విద్యాలయములలో దేశభక్తియు ధారాళముగా విద్యాధులకు బోధింపఁబడుచున్నది. మనదేశపాఠశాలలలోనట్టి యుపదేశములఁ జేయుటకుఁ బ్రత్యేకకాల నిర్ణయము లేకపోయినను దేశభక్తి పూరితుడగు సుపాధ్యాయుడు

తన శిష్యబృందముయొక్క మానసక్షేత్రమునందు దేశాభిమాన బీజముల సమయానుసారముగా నాటవచ్చును. దేశభక్తిని వృద్ధి పొందించుటకు ముఖ్యసాధనములలో నొకటి దేశ చరిత్రావతనము. సకల కార్యముల కాకరంబై యితరదేశములకుఁ గన్నెఱ్ఱఁ గావించినట్టియు, ప్రస్తుతకాలమునందు నయితము ప్రపంచమునందంతట యసమాన కౌరవమును గాంచుచున్నట్టియు, భావికాలము నందుఁగూడ పురోభివృద్ధి నొందఁగల సూచన లనేకములు గనఁబఱచుచున్నట్టియు, మన హిందూ దేశముయొక్క వృత్తాంతమును సమగ్రముగాఁ బరిశీలించిన యేభారత పుత్రుడు నిర్మలమై, గాఢమైన దేశాభిమానమును గల్గి యుండక యూరకుండఁ గలండు ?

దేశచరిత్రా పరిజ్ఞానమునకన్న దేశాభ్యుదయ హేతువులగు సత్కార్యములందుఁ గృషిసలుపుటయే దేశాభిమానమును బోషించుటకుఁ బ్రబల సాధనము. దేశభక్తిలేకముగల యెల్ల జనులును యథాశక్తితో దేశసంసేవనము సలుపవలయును. కార్యసమాచరణ మొనర్పరని వాగాడంబరమువలన దేశాభిమానము నీరెత్తని వృక్షమువలెనవతికాలములో నంతమొందును. కష్టపరులును, సంగీత విశారదులును, చిత్రప్రబంధ రచనా కుశలులును, నాటకప్రదర్శకులును తమ ప్రజ్ఞాకౌశలములచే నీదేశాభిమానాన్ని చల్లారక నిరంతరము జనసామాన్యము యొక్క హృదయ వీధియందు ధగధగ వెల్లుచుండు నట్లు ప్రయత్నించ వలయును. మహాపురుషుల సంవత్సరోత్సవమును దేశాభిమానాభివృద్ధి సమకూలములుగాఁ జేయవచ్చును. ఆంధ్ర ఛాత్రియం దిష్టశీఘ్రం దేశాభిమాన భానూదయ మైనది. ఆంధ్రమహాజనులు గొంచెము మేల్కొంచి తమదేశ స్థితిగతుల బరిశీలించి యచిత కార్యసాధనము కొరకై గడంగుచున్నాఁడు. సాంస్కృతికము వృద్ధిఁ గాంచ నారంభించినది. విద్యాలయములందందు జయలు దేరుచున్నవి. నాతన్ త్యాహములో నాంధ్రప్రపంచము ప్రకాశించుచున్నది. భక్తాభీష్ట ప్రదాయకుడైన భగవంతుఁ డుత్కృష్టదేశాభిమానము నాంధ్రజనుల కందఱకుఁ బ్రసాదించునుగాక !

కా॥ శ్రీకళ్యాణగుణా కరుండు ధువంశక్షితాద సంధార

త్రైకారం భుండనం తుండస్య యుండభిక్షుదానం కంఠం ప్రజ్ఞాకల్ప ద్రుమమీ శ్వరుండు దళితోఁగళ్యాణ మున్నప్ప లం శేకూర స్మృతికా ల్పవృత్త మనప మేళాభిమానంబై దళా.

ఆంధ్రీచి త్ర భాషలు; ఉపయోగించుపద్ధతులు.

మ.రా.శ్రీ, కొయ్యూరు రామచంద్రప్రసాదరావుగారిచేత్రాణిబడినది.

ఆంధ్రీదేశమునందు ప్రతి ఆంధ్రీయును ఆంధ్రీభాష మాట్లాడగలడు. తల్లిభాషయగుటచే చదువుకొనని వాడు నయితము నహజముగా మాట్లాడనేర్చియున్నాడు. దీనినే తెలుగునియు తెనుగునియు పిలచుచున్నాము. అయితే శదిమంది ఆంధ్రీ లొక్కచోటగూడినప్పుడు అందు యేయిద్దరైనను అచటనున్న తక్కినవారికి తెలియకుండునట్లు మాట్లాడదలచినచో తమ స్వభాషలో కొంత మార్పునుగలిగినభాష ఆవశ్యకము. అటులనే యెవరైనను తమరహస్యములు తమ బంధుమిత్రులకేరికైనా తెలుపవలెనని యభిలషించెనేని వారివారికి కొన్నిసంజ్ఞలు తమభాషలో నుండుటకూడా అత్యవశ్యకము. శాపుననే కొందరు బుద్ధిశాలురు కొన్ని వాక్రూపకములును కొన్ని లిఖితరూపకములును నగు భాషలు వాడుకలోనికి దెచ్చియున్నారు అందుకొన్నిటి నీక్రింద పొందుపరిచెదను.

శ్లో॥ రామ! చ్చాయ్! అహ! నా! టగ! తప! దళ! హణ! పడ! బాల! సక! వక్ష! యిత్యేతే రామ భద్రికం॥

దీనిని రామచ్ఛాయ భాషయనియు రామభద్రికమనియు పిలచెదరు. యీభాష మాట్లాడుటకును వ్రాయుటకును యిరుదెరంగుల నుపయోగమయినది. గానముందు కంఠవపారము చేయవలెను.

దీనిని నుపయోగించు పద్ధతియెట్లనగా:—

గీట్లపద్యమున్న ప్రతిరెండు అక్షరములలో మొదటి అక్షరముకుచూరు రెండవ అక్షరమును, రెండవ అక్షరముకు మారు మొదటిఅక్షరము నుపయోగించి మాట్లాడుండవలెను. అ.గా, రాకుమ, మకురా, చ్చామయ, యకుచ, అకు, జకుల ఇటులనే తక్కిన అక్షరములునుకూడా మార్పుకొనుచు స్వభాషలోని యచ్ఛాబ్దాలు ప్రయోగించి మాట్లాడవలెనని తెలిసికొనవలెను.

“నీకు యీభాష తెలుసునా?” అని మాట్లాడ వలినచిన్నయెడల నకుగ, కకున గనుక “గీను” అనిన నీకు

అని అర్థమగును “యీభాష” అనుటకు “చీలాడ” అనియు “తెలుసునా?” అనుటకు “పెబుకుగా?” అనియు వాడినయెడల “గీనుచీలాడపెబుకుగా?” అని అగును అపుడు యితరులకు దీనియర్థము తెలిసికొనుట దుస్సరముగానుండును. తానుజ్ఞేషించి మాట్లాడినవారికి మాత్రము “నీకు యీభాష తెలుసునా?” అని అర్థమగును.

2. మాట్లాడుటకు వీలులేక వ్రాయుటకుమాత్రముపయోగించుభాషలు అందు.

(1)	౧	౨	౩	౪	౫	౬	౭	౮
1	అ	క	గ	ఁ	చ	ట	డ	మ
౪	క్ష	ణ	క	ద	ప	బ	భ	ష
౪౪	య	ర	ల	వ	ళ	ష	స	హ

దీనిని వ్రాయుపద్ధతి తెలిపెదను. ప్రక్కన గీయబడిన “1 ౪ ౪౪” యీసంజ్ఞలయొక్క అర్థము వకటవ పంక్తి, రెండవపంక్తి, మూడవపంక్తి అని తెలుపుట అయియున్నది. వాటిని “1 || ౪ || ౪౪ ||” యీమాదివిగా గీచినను గీయవచ్చును. పైనకనబడుచున్న ౧ లగాయతు ౮ వరకు గల అంకెలు ప్రతిపంక్తిలోను అక్షరస్థానము తెలుపుటకు వేయబడినవి, గావున ౧౦ పంక్తిలోని యొకటవ అక్షరము అ అనియు రెండవ అక్షరము క అనియు యెనిమిదవ అక్షరము మ అనియు తెలుపుచున్నది. ఇటులనే రెండవ పంక్తిలోని మూడవ అక్షరము త అనియు నాలవ అక్షరము ద అనియు యేడవ అక్షరము ఛ అనియు తెలియజేయబడుచున్నది. మరియు మూడవపంక్తిలోని మొదటి అక్షరము య అనియు ఆరవ అక్షరము ష అనియు యెనిమిదవ అక్షరము హ అనియు సులభముగా యెరుంగునది. పైనవ్రాక్షుడిన తప్పీలు పూర్ణముగా తెలిసికొనిన తరువాత ౪ యొక్కడనున్నదని (౪) రెండవపంక్తిలో (౭) యేడవ అక్షరముగా నున్నదని సులభముగా వెంటనే జవాబుచెప్పవచ్చును. ఇటులనే తక్కినవియు తెలిసికొనగ

కులు 700—సాతురునతుకులు లేక పోతురు నతుకులు, 1000 డకారు, 5000—పాలడకార్లు, 1624—డకారుచల నతుకుల అవ్వారంగళ్ళపోగు, 3598 ఉద్దనుడకార్లు వాలనతుకుల నారంగళ్ళటల, యీవిధముగా వాడుకొనుచున్నారు. 7, 17, 70, 700 యీ యేడుతో గురించిన అంకెలన్నియు ద్వివిధముగా నుచ్చరించబడు చుండును.

నాణెములకు పెట్టబడిన పేర్లు.

దమ్మిడి—బటువు, కాని—తాపిక, అణా—రికారు, పావులా—గరి, రూపాయి—రుకారు, అర్ధ—సార్థ (నగము అని అర్థము) నాసి—తక్కువ. ఈ విధముగా నుపయోగించుచున్నారు. సంఖ్యలనుగల మారుచేర్లును నాణెములకుగల మారుచేర్లును వచ్చిన తరువాత నివి రెండుకు కలిపి మాట్లాడుదురు. అప్పుడు యాగాని అనవలసినవచ్చిన యెడల అవ్వారు బటువులు అనియు అర్థణా అనవలసియెడల అవ్వారు రూపికలు లేక సార్థ రికార్లు అనియు అర్థరూపాయి అనవలసి వచ్చిన యెడల అవ్వారు గరులు లేక సార్థరు కార్లు అనియు బేడకు అవ్వారు రికారు అనియు నుపయోగించు చుండురు. ముక్కాని—ఉద్దను తాపికలు; అణాకాని—రికారు తాపికలు; అణా—ముక్కాని—రికారు ఉద్దనుతాపికలు లేక తాపికనాసి అవ్వారు రికార్లు రు 0-2-3—అవ్వారు రికార్లు తాపికలు అనియు 0-2-6 సార్థ అవ్వారు రికార్లు అనియు ఉపయోగించుచుండురు. రూపాయి అణా—రుకారు రికార్లు; రూపాయి మూడు అణాలు—రుకారు ఉద్దను రికార్లు; రూపాయి పావులా—రుకారుగరులు లేక రుకారుపో రికార్లు అనియు అనుచుండురు, రూపాయి ముప్పావుల అనుటకు గరి నాసి అవ్వారు రుకార్లు లేక రుకారంగళ్ళావ్వారు రికార్లు అనియు అనవచ్చును. 3-6-6 అనుటకు ఉద్దనురుకార్లు చలరికార్లు సార్థరికార్లు అనెదరు. కమిషన్ వర్తకులు వడ్లు నీవు యెలా తీసికొంటివని ఒకవర్తకుడు వేరొక వర్తకుని అడుగును. అచటకున్న రయితులకు తెలియకుండునట్లు ముక్కులు బస్తా 1 కి పాలరుకార్లగరులు అని అనును. అనగా రు 5-4-0 అని తెలియగలదు. పైను

తాను 1 కి ఖరీదెంతయని వారిలోవా రడుగుకొనినపుడు సోగురుకార్లు సాతురు (లేకపోతురు) రికార్లు బటువు అని చెప్పును అప్పుడు రు 4-7-1 అని అర్థము కాగలదు.

(6) ఈనైపు తరచుగా మేము పయోగించుకొనుచున్న భాష మరియొకటికలదు. దానికి త్రిప్పి మరుగు భాషయని వాడుచున్నాము. ఎట్లనగా “నీవు తెలుగువ త్రికలు తప్పక చదువవలెను” ఈవాక్యమునందునీవు అను శబ్దములో మొదటి అక్షరముమీదనున్న ఈకారము అచటనే యుంచి రెండవ అక్షరముమీదనున్న ఉకారము రెండవ స్థానమునందె యుంచి వ మొదటికిని న రెండవ స్థానమునకును చేర్చవలెను. అప్పుడు నీవు అను శబ్దమునకు వీను అని అగుచున్నది. ఇటులనే తెలుగు అనుటకు లెతుగు అనవలెను. ఇందుమూడవ అక్షరమును మనము కదిలించవలసిన అవునరములేకపోయిచది. ఇత్రికలు అనుటకు తప్పి లకు అనవలెను. ఇప్పుడు మొదట వ్రాయబడిన వీనుమాదిరిగా జంటలచూర్చుకలగినది. “తప్పక” పత్తక, “చదువవలెను” దచువలవెను. అగుచున్నది, పైవాక్యముంతయు “వీనులెతుగు తప్పి లకు పత్తకదచువలవెను” అగుచున్నది. అచ్చు అక్షరములు వచ్చినవత్తుముకు యికైక్రిదిమాదిరిగా వాడవలెను. “ఇదియెమిమింత” దిఇ మేము తింప అనవలెను. ఎప్పుడు అనుటకు పెమ్ముడు అనవలెను.

(7) కభాష ఇది ప్రతి అక్షరముకు ముందు క బెట్టి మాట్లాడుట ఎట్లన “ఇదిక్రోత్తభాష” అనుటకు క ఇకదికక్రోత్తకభాష అనిన అగుచున్నది. సామాన్యముగా ప్రతి పిల్లవాడును యీభాష మాట్లాడగలిగియున్నాడు. క అక్షరము తరువాత వుంచి మాట్లాడుట యుకలదు. ఇది రెండవవిధము. ఇదియెట్లనగా “ఇకదికక్రోత్తకభాషక” అనగా ఇక్రోత్తభాష అని స్పష్టము గుచున్నది. యీరెండవవద్ధతి మొదటిదానికంటె కఠినము. చిన్ని పిల్లకాయలు యీక కు బదులు మరియే అక్షరమునైనను పెట్టిమాట్లాడుచుండురు. గ పెట్టిమాట్లాడిన గభాషయనియు తప్పెట్టిమాడిన తభాషయనియు చెప్పుచుండురు.

అ ర టి తో ట.

మ-రా-క్రీ, గోపరాజు పేర్రాజుపంతులును వివ్యజ్ఞానానందంగారిచే వ్రాయబడినది.

“ఎవడు 360 అరటిచెట్లను నాటి వృద్ధిపరచునో వాడు సుఖించును.” అని బంగాళీభాషలో నొకసామెత గలదు. ఇదిస్వానుభవమున నిజమని తేలుచున్నది. 360చెట్ల వలనరూకిరిలు అనగాదినమునకు ఒకరూపాయ చొప్పున వచ్చును. ఈ రాబడి ఒక సామాన్య కుటుంబమునకు సుఖ జీవనమునకు జాలి యుండును.

హిందూదేశమున గల సమస్త ఫలవృక్షముల లో అరటి చెట్టువలె సంత త్వరలో ఫలితమునకు వచ్చునది మరియొకటిలేదు. వేదములకాలము నుండి యీ ఫల మున్నదని యనుటకు అనేక నిదర్శనములు గలవు. ఈ రాజధానిలో దీనికిగల గౌరవము ప్రజలు వాడుకొను సామెతల వలననే తెలియగలదు. “అరటికావు బీదవాని పంట” “ఫాల్గుణమున నాటిన అరటి బహుఫలమిచ్చు” ... “ఆషాఢ శ్రావణముల నాటిన అరటి ఆణగారి పోవును” “అరటికి శ్రోత్రమన్న అతిలాభము” “అరటికి ఆరు కొత్తైనలు నూరు నీరు” “అరటితోటలో కుండెడు ధనమున్నది.” “అరటిచెట్టునందు దైవ త్వమున్నది.” “అరటి జ్ఞానుల ఆహారము” “అరటిచెట్టు కుటుంబ భవిష్యత్తును డెలుపును.” ... ఇత్యాది యర్థమిచ్చు సామెత లెన్నియో గలవు. అరటిచెట్టు ఉత్తరముగా గెలవేసిన తోట చక్కగా ఫలించుననియు, తూర్పునకు వేసిన రైతు ధనవంతు డగుననియు, పడమరకు వేసిన చెట్టుచచ్చుననియు, దక్షిణమునకు వేసిన రైతు చచ్చుననియు యిప్పటికిని వాడుక గలిగియున్నది. ఈ సందర్భమందు గెలు మనయిష్టము వచ్చువైపునకు వేయుటకు నూతన శోధనవలన దేరిన చిత్ర మిక్రింద బొందు ప ర చె ద. చెట్టు యేవైపునకు గెల వేయ వలె నని మనము కోరుగుమో విలకలను పాతునపుడే మొదటివేరును ఆ వైపునకు త్రిప్పిన మనకోరిక నెరవేరును.

అరటిపండ్లు మంచి యారోగ్యకరమగు యాహార మని శాస్త్రజ్ఞులచే సిద్ధాంత పటపబడి యుండుటయే గాక దీనిపిండి బంగాళా దుంపలకన్న 48 రెట్లును గోధుమ రొట్టెకన్న 28 రెట్లును సులభముగా జీర్ణమగుననియు గొడ్డు మాంసముల కన్నను 4 గింతులు బలమైనవనియు ధృవపరచిరి. పలు పనుల కుపయోగించుటచే కలియుగ కల్పవృక్షమనినను జెల్లును. మరియుఒకఎకరములో పండు అరటి పంటకు 20 ఎకరముల భూమిలో పండు గోధుమ పంట సరి తూగుటయు, ఆరోగ్యకరమగుటయు, త్వరలో ఫలితమునకు వచ్చునదగుటచేతను, నార అనేక పనుల కుపయోగించుచు, యిప్పుడు మిగుల ధరకలిగి యుండుట చేతను, చిరకాల కరువులతో కూడినదియు, బహు కుటుంబాభి వృద్ధియు నగుచుండు మనదేశమున అనువగు భూమిగల ప్రతిచైత్రు నీవంట నభివృద్ధి నొందించవలసినదే గాని రైతులకు కృషిశాస్త్ర విద్యాభివృద్ధి లేమిం జేసి యో, తమ పూర్వుల పద్ధతులు అనేకములు తాము తప్పించుచున్నను “అరటికి మాత్ర మచ్చుబా టుండవలెను” అను పిచ్చి వాడుక చేతనో, మరే కారణము చేతనో గాని యీనేద్య మంత విరివిగా వ్యాపింపజేయు చుండుటలేదు. మంచిమంచి జాతుల అరటి విలకలు యే యే స్థలములందు దొరుకునది తెలిసిన వానిని దెప్పించి వేసి వృద్ధిపరచువా రివ్వబోవుడుబయలు దేరుచుండిరి గాని అట్టివి దొరుకుచోట్లు డెలియకున్నవి. నాకు డెలిసినంతవరకు తోటవేసి పెంచురీతి యిక్రింద డెలుపుచున్నాడను.

భూమి సిద్ధముచేయు రీతి :— అరటితోటకు ఎత్తి నేలలు మిక్కిలి మంచివి కాని మిశ్రమశేషడి నేలలలో గూడ వేయవచ్చును. తోటవేయుటకు యేర్పరచుకొన్న భూమిలో ఒక సంవత్సరమునకు పూర్వమే సస్యమును వేయక చుట్టుకంచె మాత్రము వేసి భూమిని అధమము రి పార్లు అయినను దున్ని యుంచి కి అడుగుల లోతును,

H. H. Nawab Sadiq Mahomed Khan.
Nawab of Bhawalpur.

సవాల్ సాదిక్ మహమ్మదు ఖాన్.
భావల్పూరు నవాబు

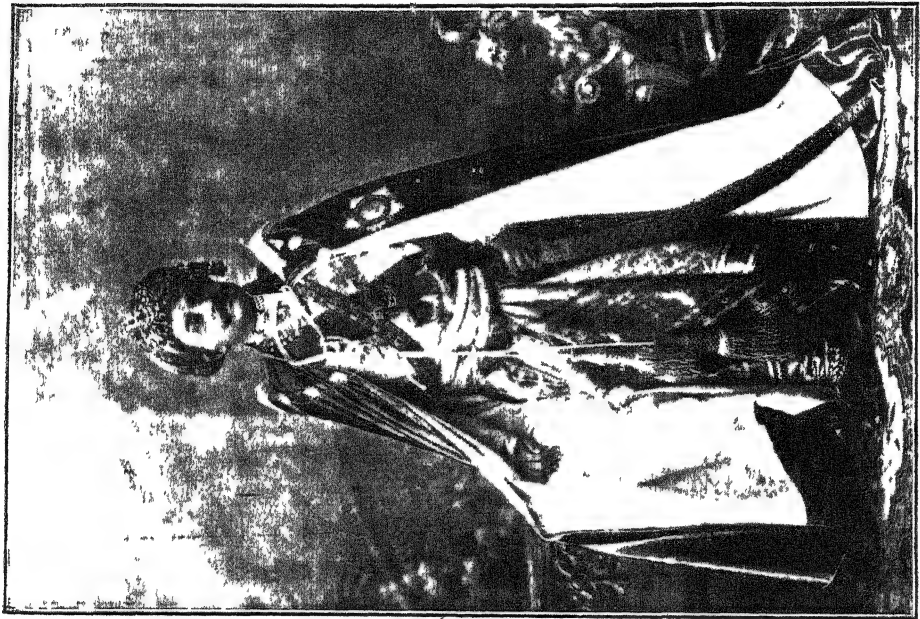
H. H. Nawab Sir Mahammel Ibrahim Ali Khan Bahadur.
Nawab of Tonk.

సవాల్ స- మహమ్మదు ఇబ్రహీం అలీఖాన్ బహదూరు.
టోంకు నవాబు.

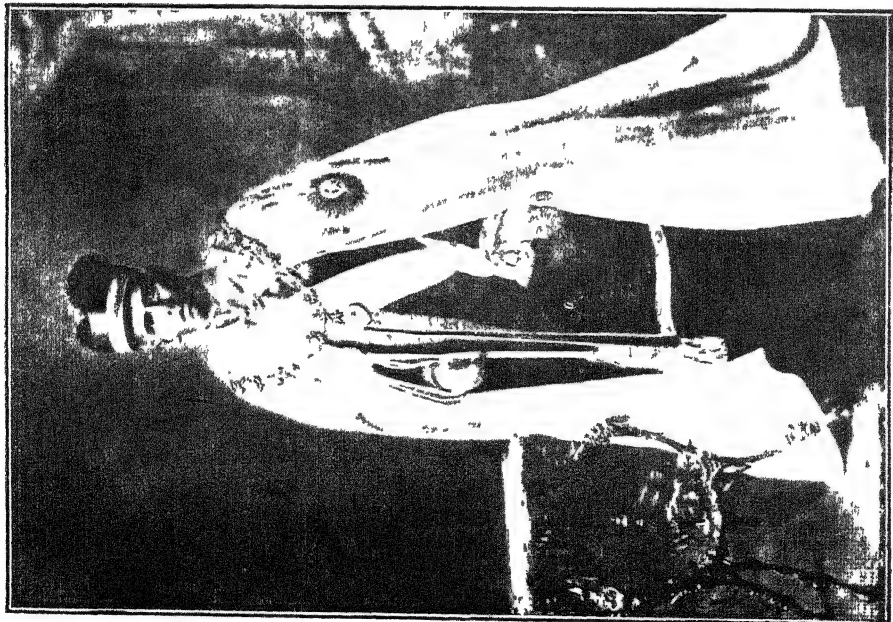
శ్రీ

Maharao Nawal Sn Khengary
Rao of Cutch.

మహారావు నవయి సర్ ఖంగర్రి బహదూర్,
కచ్ఛి మహారావు.

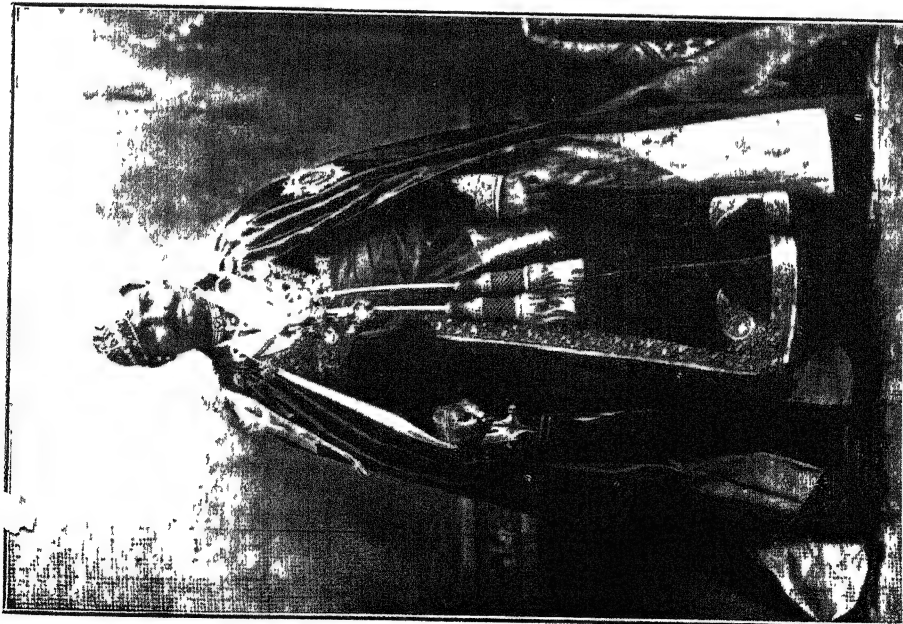
H. H. Raja Sir Rama Varma
Raja of Cochin.

రాజా సర్ రామవర్మ, కొచ్చిన్ రాజా.

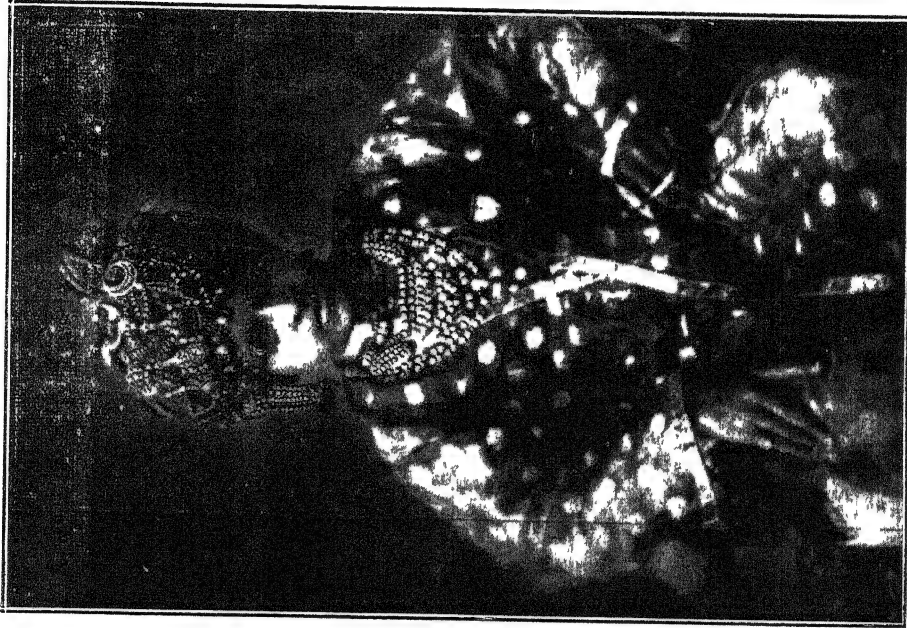

H. U. Maharao Sir Umed Singh Bahadur.
Maharaja of Kotah.

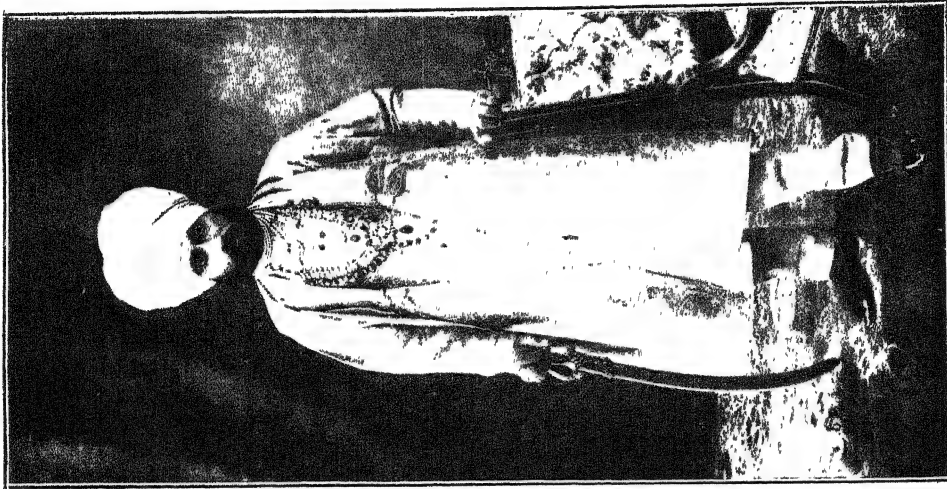
మహారావు సర్ ఉమేద సింహ బహదూర్.
కోట మహారాజు.

H. H. Maharaja Sawai Kishan Singh Bahadur,
Maharaja of Bharatpur.

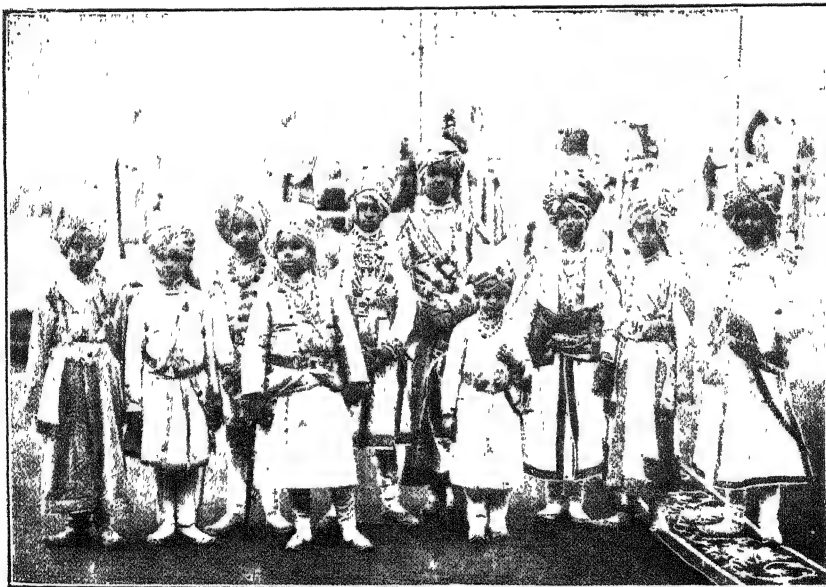
మహారాజ సవాయి కృష్ణ సింహ బహదూర్.
భరతపూరు మహారాజు.

H. H. Maharaja Sir Ranbir Singh Bahadur.
Maharaja of Jind.

మహారాజా సర్ రణపీర సింహ బహదూర్.
జింద్ మహారాజా.

The Trainbearers of their Majesties.
Indian Princes,

రాజదంపతుల వస్త్రాంతభాగములం బట్టుకొనిన హైందవ రాజకుమారులు.

అంతేకైవారమును గల గోతులను 10 దేసి అడుగుల కొకటి చొప్పున త్రవ్వించి (ఎత్తినట్లైన చెదలు చచ్చుటకు యెండు అకలముల నందులో వేసి తగలబెట్టి) బూడిదతో పొడిమట్టిని జేర్చి 3 వంతులా గోతుల నింప వలయును.

జాతులు విత్తనములు:— అరటలలో వందలకొలది జాతులున్నవి. అందిచట వృద్ధిగానుండు జాతులనేరి 2 అడుగుల మొదలు 4 అడుగుల 'యెత్తుకు లోపుగల మంచి బొద్దుగల పిలకల నేరితెచ్చి ఒకవారము నీడనార బెట్టి (ఇట్లు చేయకున్న పిలకలు పిమ్మట సన్నగిలి గలక లో నీరుదిగి కుళ్ళును) ఆగోతులలో వేసి సందులేకుండ గట్టనచేసి పూడ్చి నీరుపెట్ట వలెను. వేరూనిన పిదప చివరల కత్తిరించిన చెట్టు బలముగ బెరుగును.

వేయకాలము :— ఫాల్గుణ చైత్రమాసములం దీ తోటల నాటుట బహుమంచిది. ఆషాఢ శ్రావణము ల నాటిన లోపల పురుగువట్టి తోటలు వృద్ధికావు.

నీరు :— వారమునకు 2 సార్లు నీరు పెట్టుటయు 2 నెలల కొకసారి మొదళ్ళమట్టి కుళ్ళింది తీసి, క్రొత్త మట్టి వేళ్ళపై కప్పచుండుటయు శ్రేష్ఠము.

పంట :— బూడిదయు, వచ్చి (ఆవు) పేడయు దీనికి శ్రేష్ఠమగు యెరువులు. మనుజుల మలమూత్రము లును మంచి యెరువే. చెన్నపురి ప్యారీలండ్ కంపెనీ వారి ప్రత్యేక యెరువైన మేలే.

కలుపుతీత దున్నుట :— నాలు 1 కి అధమము 3 సార్లు కలుపు తీయుచు 3 సార్లు దున్నుచు 6 సార్లు మొదళ్ళ మట్టికుళ్ళింది క్రొత్తమట్టి వేయుచు ఆకులను కోయకున్న మంచి గెలు విడుచును. క్రొత్తకోధన ప్రకారము యెచ్చెట్టుక దానికే బలముగాన వర్షాకాల మందలి యెండాకులను చెట్టు నరికిన అరటి దుంపలను మొదళ్ళ వద్దనే కుళ్ళ నియ్యవలయును.

ఫలితము, ఉపయోగములు:— వేసినసంవత్సరము లోపుగనే ఫలితమునకు వచ్చును. దీనిని భాగములు ఉపయోగ కరములే కాయలు ముదిరిన పిమ్మట పైచెక్కు-
*చి ముక్కలుగ తరిగి ఎండబెట్టి దంచి, పిండిచే

సిన, కాయకంటె మూడు రెట్లెక్కువ లాభము వచ్చును. అరటిపండ్లు, సర్వకాలము దొరుకున వగుటచే, జ్ఞానులు, ప్రత్యేక మిదే యాహారముగా నుపయోగించుచున్నారు. అరటిపండ్లనుండి, మనోహరమగు వెలిగారము చేయుదురు. అరటి కాడల రసము, నల్లరంగు వేయట కుపయోగించును. రంగుపోదు. డిప్పలవలన చెట్టు 1 కి కి పాను నార కనీసము వచ్చును. అరటి నారచే విరివిగా వస్త్రములును, పలువలువిధములగు తాళ్ళును, చాపలును, తివాసులును, మొదలగునవి చేయుచుండుట చే నారకెక్కువ గిరాకి కలిగి టన్ను 1కిరూ875 లు మొదలు రూ 525 లు వరకు ధరగలిగియున్నది. ఎక్కడికిని పంపలేనివారు, తాళ్ళుగా చేసినను లాభము వచ్చును. నార సులభముగా దీయుటకు రూ 3 మొదలు 5 వరకు ధరగల యంత్రము లనేకములు సిద్ధము చేయబడి యున్నవి. నారకు ప్రత్యేకము “మూసాకెక్కు టైలిస్” జాతి అరటి బహుమందిదని నిర్ధారణ చేయబడినది. యకరము 1 కి సుమారు వేయి బోదెలు పట్టును. బోదె 1 కి కనీసము 1రూ.చొప్పునవచ్చినను, శాస్త్రపద్ధతిగా వృద్ధిపరచిన తోటకు యకరము 1 కి సంవత్సరమునకు వేయి రూపాయలు ఫలితము రాగలదు.

బోషధోపయోగము :— ఆయుర్వేదము నందు అరటిదుంప రసమును, పట్టలలోని నీరును, కొన్నివ్యాధులకు అనుపానముగను, కేత మొవ్వవంటి అరటాకులను (పొక్కు పాలాస్త్రీ పుండు) గాయములకు, పుండ్లకు, రణములకు కట్టెదరు. ఎండను ఆటంక పరచుటలో దీనికెక్కువ శక్తి కలదు గాన, కన్నుకలక, మొదలగు కంటి రోగములవారికి దీని పండుటాకు లుపయోగింతురు. బలహీనులకు దీనిపండ్లచే చేసిన వర్భతులు మంచి బలము చేయును. వాడుకలోని ఉపయోగము లందరునెరిగినవే అరటిచెట్లవరసల మధ్యమధ్య కందధుంపల నాటిన లాభము వచ్చును. కృషి విషయమై యేనండేహములున్నను కృషిపత్రికలు నివారించును. బుద్ధిమంతులందరు యీకృషి విస్తరింప జేసి మార్గదర్శులై దేశమాతకు సుపుత్రు లనిపించు కొనవేడెద.

సంగీతము.

మ.రా.శ్రీ, దువ్వూరి జగన్నాథశర్మగారిచే వ్రాయబడినది.

మనదేశమును బూర్వపు రాజులు బాలించుచుండినపుడు సంగీతవిద్యకు ఆదరమును దగు గౌరవమునుండెడిది. ఇప్పుడట్టి యాదరమును గౌరవమును వారితోనే పోయియుంట నీవిద్య ఎక్కడనో నూటికొక్కరియందు మాత్రమే కాన్పించుచున్నది. ఇదిగాక దేశమందుగల గొప్ప యశస్థదామకమైన నృత్తిగల వేశ్యలకుందీ విద్య వ్యాపించియుండుట నీవిద్యకు నానాటికి గౌరవముకగ్గి తుదకొక నీచవిద్యగాపైతము బరిగణించఁ దలస్థించినది. ఏదియైనను బూజ్యులయవలంబనమున నభివృద్ధియు సీచావలంబనమున శ్రీణదశయు నొందుట నహలకేకదా! ఈ విద్యానుహితుమెఱిగిన ప్రాజ్ఞులచేనియ్యది పూజ్యునిద్యగా నెఁబడుచుండినను జనసామాన్యమునకు మాత్రమట్లు బొడగట్టక ఏనభిలవి దనున్నను సీతపథ వృత్తిరక్తములైన శృంగారభావములతో నీవిద్య వేశ్యలచేఁ బ్రదర్శింపబడుచుండుటవలన గౌరవముగా నెన్నికుండుటయు నద్దానినభ్యసించుకుంటుండుటయుఁ దటస్తమగుచున్నది. ఇట్టిసీతిలో విమర్శనాశీలులైన బుద్ధిశాలురుపెక్కండ్రు దేశమున దైవాచుగ్రహములన బయలుదేసినవారై ప్రతిదానియందు గుణమొత్తకలదో యవగుణమొత్తకలదో తెలిసికొనుచుండుటవలన నింతకుఁబూర్వ మిటువదియెండ్రక్రిందటికంటె నిష్పండివిద్యయభివృద్ధిలోనున్నదనిచెప్పవలగుచున్నది. ఇట్లేవిద్యయేగాక జనులదుర్భాసువలన నణఁగఁగొట్టఁబడినట్టి వివిధవిద్యలుకూడ నిష్పండివిద్యనిండఁ బ్రారంభించినవి. నిక్కమారయుచో నీవిద్యకంటె సుత్తమమైనవిద్య మఱియొండులేదనియే చెప్పనగును.

త్రివిధ ఫలదాన్వశ్యే దానముజ్ఞ జపాదయ.

ఏకంసంగీత విజ్ఞానం చతుర్విధ్యం ఫలప్రదమ్.

హరికాండముతో ధర్మోధర కామన్యవాదితః

నిష్కామస్త దన్యస్తానా న్యోత్తమా ప్నోత్యసంశయమ్॥

ధర్మార్థకామములనెడి మూడుఫలములుమాత్రమే దానముజ్ఞ జపాదులవలనఁగలుగును. సంగీతవిజ్ఞానమువల

న నన్ననో ధర్మార్థ కామమోక్షములనెడి వర్గచతుష్టయమును నిస్సంశయముగాఁగలుగునని యిందలి ముఖ్యాభిప్రాయము. ఇదిగాక

వీణావాదన తత్త్వజ్ఞో శ్రుతిజాతి వికారదః

తాలజ్ఞ శ్చాప్రయాసేన మోక్షమార్గం నియచ్ఛరీ॥

గాయనశ్చ త్రాణిరహంగపాణే నిత్యస్మిరస్తాని కర్మబాధః నిరంకుశస్త్వ పరమవిరాగీ కైవల్య మభ్యేతి ముకుందభక్తః॥

యను మొదలగు స్మృతివచనములనారసిన మోక్షమందుటకు వేదాంతమార్గమును సంగీతాభ్యాసముఁదక్క వేఱుమార్గములు లేవనియు వేదాంతాభ్యాసమున హాని నొందుటతప్పిన మోక్షమిచ్చునదేయనియు సంగీతమొనిరహమముగా బరమిసఁగునదియై యున్నదనియు సర్వవస్తునములై హరిపాదసేవాపరాయణులై సంగీతాధారమున మోక్షమునిరంకుశముగా నరులుబొందగలరని తెల్పుచున్నవి. మఱియు నాదమే మోక్షకారణమని యనుభవజ్ఞులైన మహర్షులు వక్కాణించియున్నారు. అందు

అహతో నాహతశ్చే తిద్వేధానాో నిద్యతే

శత్రుచానాహతం నాదమేకాగ్రన్యస్త హానశః ॥

గురుపదిష్టమాగ్నే మహ తఃపర్యపావితే

దశరక్తి విహీనత్వా న్న మనోరంజనో నృజాం

తస్మాదా హతనాదవ్య శ్రుత్యాది ద్వారతోఽఖిలామ్

క్షేయం విశన్వతే లోకరంజనమ్ భవభంజనమ్॥

అను శ్లోకమువలన ఆహతానాహతములను ద్వివిధ నాదములలోను నిశ్చలమనమృలకేలభించు అనాహతనాదము గురూపదేశమార్గమున ఋషులు పాసిండుచున్నారనియు నది రక్తివిహీనమగుటచే జనులకు సంతోషకారణముకాదు గనుక సంగీతములోని యాహతనాదము శ్రుత్యాదిముఖమునఁ దెలిసికొన్నచో జనులకానందమును బాపనాశనమును సంపూర్ణముగాఁగలుగుననియుఁ దెలియచున్నది. ఇట్టి యీవిద్యనభ్యసించి దీనిమహిమముననుభవముచేఁ దెలిసికొన్నవారు జయదేవాదులును, నారాయణతీర్థులును, నారదాదులును, దత్తిలకోహళా

దులును, ఇటీవలఁ ద్యాగరాజ రామదాసాదులు బెక్కం
డ్రుకలరు. కాఁబట్టి యీవిద్య పవిత్రమైనదియు రాజసభ
లఁ బూజింపఁబడునదియు, సంతోషజనకమైనదియునై ధ
నాదిక సంపత్కారణమును, యశోహేతువును, మోక్ష
దాయకమునై యున్నది.

ఇట్టి యీవిద్య గుణగ్రహణ పారీణుల కరుణాభుత్వ
మే యింతవఱకైనను మునుపటికంటె వ్యాపింపఁగరణ
మైయున్నను ఇకను బహుజనులందు, వ్యాపింపఁజేయు
నాటంకములు లేకపోలేదు. అయ్యాటంకములం గూర్చి త
గిసవారు శ్రద్ధవహించినగాని యాపుమాసి యీవిద్య
యభివృద్ధి నొందఁజాలదు. ఈవిద్యగో గీతములపై ముఖ్య
భుట్టమైన స్వరజతిపదవర్ణ తాన వర్ణములను విద్యాభుట్ట
మంతయు శృంగారరసప్రయుక్తమైయుంటయు విశేషించి
బాలిఁలుగాని బాలురుగాని వినరానంత యేహ్యవర్ణన
ములతో నుండుటయుఁ గారణములుగాఁ జెల్పుదు దమబి
డ్డలకు సంగీతవిద్యను సంకోచమువిడిచి చెప్పింపఁసాహసింప
కున్నారు. అద్దానింగూర్చి విద్యావంతులు శ్రద్ధవహించి
భక్తిరసము పెడజల్లు సాహిత్యముల రచింపఁదొడరుట
మొదలగు బనుల్లానర్చి పాటుపడిరేని ఈవిద్య నిరాటంక
ముగా వ్యాపించి యభివృద్ధి నొందుటకు సంశయమింతయు

లేదు. సరియైన దేహతత్త్వముగలవా రేవలెనఁగానియీ
విద్య నభ్యసించి శ్రుతితో మేళగింపఁబడిన గాత్రధ్వనిగల
వారై రాగలయానుసరణముగాఁ బాడిరేని బాంధవలసిన
బ్రహ్మానందముగల యీసంగీత శాస్త్రముంగూర్చి నా
యీచిన్నవ్యాసములో దాని యత్కృష తాదివివరణమిం
తయుఁ జేయఁజాల కునికిఁ బిచారమందుచు నింతటితోవిర
మించు చున్నాఁడను.

ఆంధ్రపత్రిక కార్యాలయమువారి సదుద్యమము
లవలన నాంధ్రభాషాయోష సంవత్సరాటి దినసంబునకుఁ
దనపుత్రులైన పండితరత్నములచే నీఁబడిన వ్యాసభూష
ణంబులందాల్చి బయల్పెడలు చుండెనుగాదా! ఆంధ్రభా
షంగల రుచిచే ద్రావిడులుపైతము సంగీతకృతులనాంధ్రం
బురఁ బాడుచుండ నీసంగీతములో నింకను ఆంధ్రగీత ప్ర
బంధాదికరచన మధికమై సంగీతవిద్యయు నాంధ్రమున
వృద్ధి నొందునను నాశగలవాడనై స్వభాషామాతృ దేవత
పైఁగల గూడరమును సూచించుకొనుచుఁ బెద్దలకుజంకక
వ్యాసము వ్రాయఁబూనిన నాసాహసమునకుఁ బ్రాజ్ఞులు
మన్నింపఁ బ్రార్థితులు నాయీవ్యాసములోనినద్విషయ
ములంగూర్చి విజ్ఞులందు విమర్శనము గల్గుఁగాక!

వి దేశ గ మ న ము వ ల న గ లు గు కొన్ని లాభ ము లు.

ఇంగ్లాండులోనున్న యొకయాంధ్రునిచే వ్రాసిబడినది.

హిందూదేశ మైరోపాఖండ దేశములనుండిపెక్కు
సంగతులను నేర్చుకొనవలసియున్నది. మరజుడు ప్రపం
చవైచిత్ర్యమును జెలిసికొనుటకు రెండుమార్గములున్నవి.
మనయింద్రియాదులను లోఁబరచుకొని మన బాహ్యప్ర
పంచమునుండి కలుగు కష్టసుఖములను లక్ష్యపెట్టకుండుట
యొకమార్గము. బాహ్యప్రపంచమును మనయాజ్ఞలకు

విధేయపడునట్లు చేయుట రెండవది. ఈరెంటితో మొద
టిమార్గమునే మనదేశస్థులంతవఱకు నవలంబించియుం
డిరి. పాశ్చాత్యులు రెండవమార్గమునుఁ గైకొనిరి. ఈ
రెండవమార్గములనుగూడ మనుజుఁ డవలంబించవలెను.
మన మితరదేశములతోఁ గలియవలసి వచ్చినప్పు డా
పాఖండస్థుల బలముచే మనము, వారలకు లోఁబడియుండ

వలసివచ్చినది. అందుచేత వారికి బలము నొసగిన విద్యలను మనముకూడ సంపాదించవలెను. ఈసంగతి నందఱు కనిపెట్టియే యున్నారు.

పర దేశములకు భారతీయులు విద్యాసంపాదనార్థము పోయినప్పుడు కలుగు నితరలాభము లెయ్యవి? హిందూ దేశజనులకు జాత్యైక్యత యసాధ్యమనియు, హిందూ దేశజనులనే జాతులవారనియు, ఒక జాతి వారు గుణములలో, జీవనావిధానము (Mode of life)లో మఱియొక జాతివారినండి చాలభేదము కలవారనియుఁ దెప్పఁ గొండజకు సంతోషమగును. ఇట్లు నమ్ముటకన్న నెక్కువతప్పలేదు. ఆంధ్రులు, మహారాష్ట్రులు, వంగ దేశస్థులు భాషాభేదము గలిగి యున్నను వారిజీవనావిధానములో నేమియు భేదములేదు. వంగదేశస్థులైనరొమేళ చంద్రవత్తుగా రీకాలములో వంగదేశ జీవనావిధానము నుదహరించుచు వ్రాసిన నొక కథను జదివెయ్యఁజిలి. అందులో వంగదేశనామముల నాంధ్రనామములుగా మార్చినయెడల నెక్కడోయోధాదేశస్థుల జీవనావిధానముగ నే కొంచెమైన భేదములేకండ కనఁబడెను. ఈసంగతి—అనగా హిందూదేశ జనులందఱి జీవనవిధానము ఒక్కటి యెయగుట—పరదేశములో భారతీయులు కలసినప్పుడు మిక్కిలి స్పష్టమగును. అండను, కేంబ్రిజ్, ఆక్సుఫర్డ్ మొదలగు పట్టణములలోని భారతీయులనభలలో భరతవర్షముయొక్క అన్ని భాగములనుండి విద్యార్థులుకలసి మెలంగుచుందురు. మహారాష్ట్రులు, వంగదేశస్థులు, పాంచాల దేశీయులు, మద్రాసువారు, లంకద్వీపమువారు, కాశీవైపువారు—అందఱు నిక్కడ కలసికొని తమలో భాషాభేదముతప్ప నితరభేద మేమియు లేదని కనిపెట్టుదురువారి యున్న తాదర్శనములు, వారి జీవితాశయములు, వారిజీవనావిధానము కొంచెమైన భేదములేక సమానముగ నున్నటులు దెలియుచున్నది.

మనదేశ మింగ్లాండుదేశముచే బరిపాలింపఁబడుచున్నది. హిందూదేశముయొక్క ప్రస్తుతస్థితిగోనాంగ్లేయ పరిపాలన మనసరము. కాని యీపరిపాలనమన్ని విధములను మేలుగాకఁ గొన్నికీడులను గలిగియున్నది. ఇందులో ముఖ్యమైనది హైందవులు చమ పౌరుషముఁ గోలుపోవుట. పరదేశస్థులచే బరిపాలింపఁబడు నప్పుడు వారుచేయునవన్నియు మేలేయనిపొగడుచు, వారు తిట్టినను గొట్టినను నోరాడక యూరుకొనుచు, తమ్ములనుతామే ని సింపకొనుచు మనుజులనేకులు ప్రసర్తింతురు. ఇంగ్లీషువారు హిందూదేశస్థులయెడ సరసించుచుఁ బ్రవర్తించినను మనవారు 'దేవరచిత్తమ'ని యణకువతోమె లగదురు. ఈచెడుగుణము పోవుటకు ముఖ్యమార్గము స్వాతంత్ర్యమును కలిగియున్న నితర దేశములకుఁబోయి యక్కడఁ గొంతకాలము నివసించుటయే.

ఆంగ్లేయులు మెలగు విధములు వేఱు; మననిధములు నేఱు. హిందూదేశముగో నధికారబలము లను కలిగి యున్న ఆంగ్లేయుల విషములన్నియుఁ దప్పకుండ మన మార్గములకన్న గరిష్ఠతరముని ప్రజలు తలపఁగలరు. కాని యింగ్లాండుదేశమునకుఁ బోయినపుడు వారిమార్గములను మన మార్గములను మనము సరిగాఁబోల్పఁ లుగదుము. ఇంగ్లాండుగోనున్నప్పుడు వీరిజీవనావిధానములోని చెడుగులను మనజే. నావిధానములోని మేలును హిందూదేశములోఁ గనిపెట్టని విధమున నిక్కడఁగనిపెట్టఁ జాలుదుము. భారతీయులమని మమ్ములనుమేము గౌరవించుకొని మదేశమునం దత్యంతాదరమును గర్వమునుఁ బొంది యుండుదుము. లోకోపకారమునకై మన దేశమెంతేని చేసినదియుఁ జేయఁగలదనియుఁ దలంతుము. మన దేశాభ్యుదయమునకై మనమెంతే పాటుఁబడుట వలననె మనజీవనము సఫలమగుననియుఁ దలంతుము.

ఆంధ్రభాషాభిమానము.

మ. తా. శ్రీ, సి॥ శివయ్య కాశ్మీగారిచే వ్రాయబడినది.

క॥ మనమున ననయముదలంచెద

మునిజనసుతపాదజలము ముద్రనైహరిక

మనసిజ జనకునివినతా

పనితానుతయాను దీన జనతాపహరణ ॥

ఏదేని యొకదానియం దేరినైన నభిమానము చనియమించు బూనిన నద్దాని ప్రాశస్త్యముం గూర్చి పెల్లుగ నుడివిన నాయభిమానాంకురము వారి మనంబు నవేరూనుంగాని లాఁతి వితంబునం గానేరదు. కాన నే నిట వ్రాయఁబూనిన “యాంధ్రభాషాభిమానంబు” ను వ్యాసంబునఁ దొలుత శాంధ్రభాషా ప్రాశస్త్యముం గూర్చి వ్రాయుట యత్యంతావశ్యకం బని సహృదయుల హృదయంబులకెల్లఁ గరతల గతామలకంబు కైవడిఁ దేట తెల్లంబు.

పరమ పావనంబగు నీభరతఖండంబునఁ గల శ్రుతిసుభగంబులగు దేశభాషలలోనెల్ల మిన్నయని స్వదేశ వాస్తవ్యులవలనను, బరదేశ వాస్తవ్యులవలనను, బేరెన్ని కంగన్న దీ తెలుంగు బాసయొకండ. దేశంబునంగల బాసల కన్నిటికన్న నీబాస కర్ణవేషలత్వంబున నిరవధిక యశంబు సముపార్జించుటకుఁ గల కతంబు మృదుపద నదనం బనఁదగి యీర్వాణంబు తోడునీడంబలె దీనినెడఁ బాయకుండుటయ యని తలంతు. ఈ యమూల్య గీర్వాణ భాషా లంకాశము మనబాసం నైసేసిన నగిది వేతొండు బాసం నైసేయదయ్యె. కొండటిముది తక్కుంగల క్రివిడాది భాషలరీతిఁ బ్రాచీనంబు గాదనియు, గతివయహాయనంబు లను మున్ను నన్నయభట్టారకుండను కవిపుంగవునిచే నృజయింపఁ బడినదనియు, గవియండల మండలంబున నొప్పు రామరాజ భూషణ ప్రణీత వసుచక్రము నందలి

“మ॥ మహిమన్యాగమకావచండు పృజయింపంగుండల్లొండ్రుండు ద

స్మహనీయస్థితిమూలమై నిలవ శ్రీ* నాథుండుప్రోవన్మహా

మహులైచోముడు భాస్కరుండు వెలయింపక* నీంపునాటింతునీ బహుళాంధ్రోక్తిమయప్రపంచమనఁద* త్పాద్యిగల్గియూహించెద* ॥”

అనుపద్యము నాధారంబుగఁ గైకొని నుడువుచుండువారు, ఆయదియ విచారిత రమణీయతం దెల్పెడిని. అమ్మెయి నీతెనుంగు నన్నయభట్టారక కల్పితంబయి నచో, శిశుసమయగు నీబాసను సరస మృదుమధుర వైతిని నాంధ్రమహాభార తాదియ పర్వత్రయం బొనర్పఁ గల్గు నెట్లు? ఆకవి తిలకుని కవితను సారమతిం బరికించిన నాయది వైశేషంబుననుండు భాషా బాలికా పలుకులం బోలెఁ గన్పట్టవు. పై పద్యంబున రామరాజభూషణునకు నన్నయభట్టు లక్షణవతియై యొప్పుని, యాంధ్ర భాషా యోషను సలక్షణంగ నొనర్చిన వాడని యాశయంబుగాని యన్యంబు గానేరదు. నన్నయ భట్టారక విషయకం బయిన “శబ్దశాసన” చిరుదమును నీయర్థంబు నే వేనోళ్ళ సాటుచున్నయది. నవీనంబుగ మ.రా.రా. శ్రీ, మానవల్లి రామకృష్ణకవి ప్రకటిత కుమారసంభవ ప్రణీతయగు పెంకణాదిత్యుండు నన్నయకుం బూర్వకా లీనుండని నుడువుచున్నవారుగాని యాయంశంబు విబుధ వివాద గ్రస్తంబయి యిదివఱకును ననిర్ధారితంబగుటంజేసి దానినే నిట నిప్పు గైకొన నైతి. లక్షణవతియగు మన తెలుఁగు భాషకు జనకుండు నన్నయ భట్టారకుండనియే యిప్పటి నాయాశయంబు.

ఏదియెప్పుగిది నొప్పినను రాజులహేంద్రపురమును ముఖ్యపట్టణముగ నుంచుకొని వేగి దేశమును సేకలంబారయ నీయక పాలనం బొనరించిన రాజరాజనరేంద్రుని యాధాన విద్యత్కవియగు నన్నయ భట్టారకునిచే నీసలక్షణాంధ్రభాష యుత్పన్నంబై శింభుదాసాది కవిత్వజలచేఁ బోషితయయి, భాగవతుల నెల్లరఁ దనభాగవతను భాషయొధిం దొప్పదోగంజేసిన బమ్మెర పోతనాదులచే సలంకృతయయి, పిదపఁ దనపూర్వపుణ్య పరిపాకవశంబున నోయన దక్షిణదేశంబును నేకాతమత్రంబుగఁ బోషింబు

సేసిన శ్రీకృష్ణదేవరాయల ప్రాచుర్యేంద్రియావన సౌఖ్యంబుల నెల్లనొలి ననుభవించి యెంతయు నివ్వటిల్లే.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల మాతృభాష కర్ణాటకంబయ్య నీ తెనుంగుపై నింతటి యనుంగు సూపుటకు దీని సౌకుమార్య మాధుర్యాది సుగుణగణంబుల ప్రథమగణ నీయంబులగు కతంబులై విలసిల్లు. ఈ యీలాపాలనుని కాలంబుననే మనభాషాలలన వింతవీరిత తొడవులచే నలంకరింపఁజేయె. తొల్లింటి నన్నయాదు లక్కాలంబున మనుజులు పురాణశ్రవణ పరాయణు లగుటంజేసి యా కయిత సేతకులు సంస్కృతంబు నందలి పురాణంబుల నె తెల్లించి గల్గె. పదంపడి నకల కవికల ననాధులగు శ్రీనాథాదులు సంస్కృత కావ్యంబులను గొన్నింటిని నాంగ్లేయిరించిరి. అయివీలైని గాంధీర్యతను వహించి భాషా ప్రాచుర్యంబు దెల్పునది యైనను, సంస్కృతపద జటిలాలులగుటంజేసి యన్వయకావ్యరసంఘించి గౌనకు వచ్చి వెల్లవాయె. పురాణంబులనుండి మల వీరుల పురాణంబు చిత్రకథ నొకనానిం దైకొక స్వకవలకల్పితులుగు నర్థకలంకావ్యంబులీ లేనికాలంబుననే రచియింపఁజేయె. ఇట్టి కావ్యంబులు రచింప దినకౌంపుల గూర్పకులలో ప్రథమగణనయిం దల్లసానిపెద్దన. ఈతండు మనుచరిత్రంబును మహాకావ్యంబును రచియించి రాయలవారి కరికితే మొనర్చె. ఈ మహామహంబు లన రావ్యంబు స్థితిమూలమునట పొందె, బలుమాటు చూచునోర్వీతులపై వాడివెడలవలసి యుండినను, మన తెనుగుభాషకుండు వారికిగల గొప్పంబునకు భువనవియంబును పథను నెట్టి దిగ్గజంబులని పేరువడసిన యల్లసాని పెద్దనాది కవులకు నెలకొల్పి, తానును సంస్కృతాంధ్రంబులఁ బక్కని పాండిత్యమును గడించిన వాడగుట గ్రంథంబుల రచియించియు, వారిచే రచియింపించి నన్యూనిచియు, బలు తెజంగుల భాషం బొప్పించె. ఈమన్ను పేరు కలిగి దేశ విజగ్గి సామనీషం దండెత్తి పెడలి విజయ వాటికను వానరంబులఁ గొన్నింటిని గడసి, యెనంతర మాంధ్రధరాపురందరులుముఖ్యపట్టణమై యెనలార్కుశ్రీకాకుళంబుంజేరి హరివానరం బువవానంబు నల్పి యందలి

యాంధ్రమధుమధనుని యాలయంబున జాగరణంబు నల్పుతటి నక్కమలావతి పొడనూపి,

“గీ॥ తెలుగదేల నన్నదేకంబు చెలుగేను
చెలుగునల్లభండఁ చెలుగొకండ
ఎల్లనృపులుగొలవ నెలుగఁ జేవాసాడి
ఈభాషతందుఁ చెలుగులెన్న ॥”

యని చెప్పినట్లు తనవిష్ణుచిత్రియ గ్రంథంబునందు వ్రాసికొని యుండువాడు. ఇది యొండు సాలదే? మన తెనుగుభాషా శ్రేష్ఠ్యంబును దానిపై రాయలవారికి గల యనురాగంబును సూచించుటకు? ఈతనికి గడుంగూర్పు నెచ్చెలియుఁ గవియునగు నల్లసానిపెద్దన రాయలు యశఃకాయుండైన విసిపదనసానుభూతి నీక్రింద వడుపునం దెల్పియుండువాడు.

“గీ॥ ఎదురైకవోరక మనకేంద్రముశ్చి కేలూతయెదగి యెక్కిం
చుకొనియె । మరచిరం బందుకొనువేరకఁ గరమేగఁ బల్లకి
రచకేలఁజేయెత్తె । విహ్వలకవిగండఁ బెచ్చెమునఁ వె తగుదని
తానె పాదమునఁ బొడిగెనె । గోటగ్రామాద్య నేకాగ్రహ
రంబు లడిగినఁ కే సుతయందుచ్చె ।

గీ॥ వాంధ్రకవిలాపితామహం యల్లసాని ।

పెద్దనకేంద్ర యాంధ్రముఖ్యమునల్ల

కృష్ణనామలతో రిపి గెర

ప్రచితియన్నాచ పురఁ బోదె. ”

అల్లసానివలె వరుసతకాంత సంస్కృత చరణ గురీజుండొ శ్రీకృష్ణ పురాయణదేశి పురమేళః బల్లకి దినకేలఁ బట్టయెత్తెను? ఇక్కార్యకరణంబునకు రాయలవారిం బురికొల్పిన మన తెనుగు భాషపైని వారికిగల యనురాగంబకాదే? ఎట్టి యునన్య సామాన్య సౌకుమార్యంబు మరభాషయందు పుట్టే యట్టి యన్యభాషను మాతృభాషగాఁగలవారి మనీషుల నాకర్షించనేర్చు? ఆ నాడట్టి వారి మనీషుల నయిత మొకర్షించిన మనభాష యదియె మాతృభాషగాఁగల మనమనీషుల నిపుడాకర్షింప లేమికి నెంతయు నచ్చెరు వొందవలసి యున్నయది. రాయల పెను మన్ననలం బడిసిన వారిలో ముక్కుతిమ్మ నయనంబుడు నంది తిమ్మన ద్వితీయుండు. ఈకవి ప్రకాండుం దల్లసాని పెద్దనవలెనే తేనెలొల్కు ముద్దుపలుకులఁ

బారిజాతాపహరణంబను కావ్యంబును రచించి రాయ లక కృత్యుచ్చై. ఈతని పలుకు లతిశోమలములు. కాన నె “ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దుపలుకని” లోకమునందు వాడుకలో నున్నది. ఈకవి తల్లజుడు కృష్ణదేవరాయ ల భాషాపోషకత్వమ్ము నిమ్ముగ నీవద్యమ్మున నుడివి యుండువాడు.

“క, ప్రతిష్ఠ వసంతోత్సవ । పతు కౌగళముగత నుకవినికర గుం భికకావ్య । స్మృతికోమాంచితశంకిత । చతురాంత ప్రసా ధన చతురా.”

ఇంతయేల! ఈనరవరుని పేరారయని బాలురు ను గోపాలురును నీ తెలుగునాటనుండ రనినఁ జదువరు లీతని భాషాభిమాన పోషకత్వంబులరయుదురుకాబోలు.

వెండియుఁ గర్ణ పేళంబును, శిశువులను, ఒకపు లను నయితము చూన్పడంజేయు గానంబునకుఁ దద్దయు ననువగు మనతెనుఁగునై జెప్పిన చొప్పుననొక స్వదేశ నరకతుల యుల్లంబులుమాత్ర మేకాదు. పరదేశీయలగు నాంగ్లేయులు యుల్లంబులు నయితము కల్గి విడిచిదిమించె. నూతన క్షితి న కనుమనసుంబగు తనను సాకుమార్యం బున (Italian of the East) అనివారివలన బిరుదందె. మనకుఁ బ్రభువుయి యేవేళను మనల గెదులఁ బారయ నెచుక కనుఁగల్గి కాపాడు నాంగ్లేయలజెందంబులకు నెం దుఁగొల్పి బిరుదందిన గౌరవంబు దీనికొక్కండనకు ద క్క మతియే దేశభాషకును నలవడదయ్యె. కొండొక యాంగ్ల విద్యద్యక్షుఁడు రాజ్యకార్యంబు నెఱవ నీసమ కేగుడెంచి తనదు రాజ్యకార్యంబునకు వలసినంతమాత్ర ము తెనుంగుం జెనుకొన నమకట్టి చదువఁ జదువ నం దలి రుచి నవనోన్మేషం బగుడు సాంతంబుగ దానిం బ రించి చక్కని సాహిత్య మలవరుచుకొని భాషాభివృద్ధికై మిక్కుటంబగు సాయం బొనర్చె. ఆతని చరిత మిందుఁ గొంతవివరించినఁ జదువరుల జెందంబుల కమందంబగు నానందంబుం బొందుపడం జేయునను తలంపున దానికై దొరంకొనియెద.

కతివయాబ్దంబులకు మున్ను సి. పి. బ్రౌన్ అను నాంగ్ల విద్యద్యక్షంబుఁడు కొండొక రాజీమకార్య నియు

క్తుడై యీసమ కరుడెంచె. ఆతండు ప్రప్రథమంబునఁ దెనుఁగు బాసను దనదు రాజకీయ కార్యంబుల కనుకూ లపడు నంతమ్మునకు నేర్చుకొనవలయునను తలంపున బండితున కొకనికి వేతనం బొనంగి తనకడ నిడుకొని చ దువఁదొడంగె. చదువఁ జదువ నందలి రుచివాచామ గోచరంబగు డుడతోభృథికింబులగు నుద్గ్రంథంబుల నె ల్లం దుదముట్ట బరించి చక్కనిసాహిత్య మలవరుచుకొని యె. ఈతండు విరచించిన సిఘంబు ద్వయంబును, వ్యా కరణంబుచు, ఛందంబుచు, నీవిషయంబున సాక్షియై యొ ప్పెడిని. మఱియు విద్వాంసులకు వెక్కనంబగు రొక్కం బొనంగి వసుచరిత్రము, విజయవిలాసము, మున్నఁకతి న తమంబులగు గ్రంథంబులకు వ్యాఖ్యానంబుల లిఖియం పించె. అక్కలాబున ముద్రాయుత్తరంబులు వంచబంగా ణం బగుటం జేసి యమాల్యంబులగు గ్రంథంబు లనేకంబు లు నామమాత్రా వశిష్టంబు లగుచుండె. ప్రయప్రయా సలకోర్చి దేశదేశంబుఁ చుండి వానియన్నింటిం దెప్పించి క్రమ్ముక లిఖియించి యొక్కొక్క పోతై బుష్పెనా, నాణి ము త్రియంబులై త్తి పొమిదు తర నంత యొక్క రుబుచ్చే నాంగ్ల భాష నొక్కొక్క గ్రంథంబుకు నెఱి ధ్ధాతంబు వ్రాసి దొరతంబు వారికొనఁగిరి. వారు వాని నిపుడు చెన్ననగరినీతప్రచీన పుస్తక భాండాగారధ్యక్షు ను బదిలంబు నుంపియున్నవాని. కమ్మహా శిష్యుండ ప్రతి నిందుక యొప్పకొంటినచో నున్ననుమ్మింబు కిచ్చి ములనే కమ్ముల నమ్ముల నుంపింబు. ముంపింబు మఁభాషకును సిట్టి పఠానోకృతి మొనర్చిన యీ వెర దాతయగు నీదొర యచువుం దీప్తకొన మన తెనుఁగు దేశ వాసులందఱును వారియెడఁ గృతజ్ఞతా కలెత్తుతు లై యుంపటరన్న వేటొడు వెజవుం గానము.

కొక్కరణిని మన తెనుఁగు తనదేశము పుజీశ మను భేదము లేకమైననులేక వెంటను గుంటువడని కీర్తి మొసె. దీనికంతటికి గౌరణంబు మన తెనుఁగు బాస యొక్క యపూర్వ సాకుమార్యంబు మిఁక విడితచరం బయియుండ వాటిమొకమాటు నేవాయట చరిత్రచర్చ గంబ కానె?

ఇమ్మెయి దినంబు లనేకంబులు ననుడుగన్నతం
 ద్రులం బోలెఁ గడుపున నిడుకొని కాచి కాపాడుచుండి
 న శ్రీకృష్ణదేవ రాయాది మానవనాథు లీధరకుదురులై
 రి. మనయాంధ్రభాషావధూటికిని గట్టదినంబు లానన్నం
 బు లయ్యె. ఉపకారం బొనర్చువా రనవైనను నపకారం
 బొనర్చు మహాత్ములు మెండయిరి. ఇమ్మధ్యకాలంబున
 మన తెలుఁగుభాష యను యెలనాగకు సంభవించిన దు
 స్థితిని నిరవశేషంబుగ వర్ణింప నీభాష చాలదు గాన మీ
 రలె యూహించుట యుచిత తమంబని తలంతు. ఇట్లుం
 డఁ “గట్టంబు లెన్నంటికిని గాఁపురంబులు నేరువ”ను
 లోకోక్తిచందంబున మన తెలుఁగుచాన తొల్లింటివంత
 ను సయితము మఱిసింపఁ గల్గితంతటి యాంగ్లాసామ్రా
 మేతెంచె. వీరి రాయపరిపాలనంబువలన జనులు బొందు
 చుండు లాభంబు లనేకంబులు, ఆయుషప్రత్యుత్కృతిక మే
 యంబులు, వాని యన్నింటును మేలిమియైనది యందం
 దు విద్యాశాలల స్థాపించి జనులను విద్యావంతులుగ నొ
 నర్చుట. వారు కళాశాలలం జదురఁ గడంగిన ప్రతివిద్యార్థి
 యు నాంగ్లాభాషతోడ నేదేనియొక దేశభాషను నయు
 త మవస్య ప్రసీదంబుగ నియమించిరి. దీన నెంతయు
 ముఖ్య మనయాంధ్రంబు తెకెత్తం దొడంగి యందందుఁ
 గల భాషాభిమానుల స్వాంతంబులకు సంతసంబుం గదు
 రఁ జేసె. కాని నవీనంబుగ నియమింపఁబడిన విద్యాశా
 లయందలి దేశభాషా విషయకుంబులగు నియమంబులం
 బునింపఁ గ్రమ్మెత మున్నటికన్న సక్కుండుగ నొరలు
 నోయని వంశవృక్షాని యన్నది. దొరతనము వాఁకిట్లు
 పుచ్చుకొన్న దయతప్పట కిదిజేసిన దోనమేరియో తెలి
 య గా రున్నది. ఈ దేశభాషా విషయక సంబంధన మన
 భాషాభిమానం బుట్టింప నియమించిగల్గు లోకేంద్రుని.
 ఇంతయే! “మనపనికి పెనిమిఁ గలదైన గంసాలినచదో
 నమను” నట్లు భాషాభిమానంబు మనకడచుండిన వారి
 యుత్తరువులకై సిరిసింపవలె. మాతృభాషాభిమానంబు
 లేనివాని మనుగడయే మనగడయన నొప్పునే? మాతయ
 గ్గును మాతృభాషయన్నను నొక్కటియకాదే? భేదంబు

గలదే? “మాతృదేవోభవ పితృదేవోభవ” యను నుప
 విష దర్శానురోధంబుగఁ దల్లింగన్న పగిది దత్తల్యయగు
 మాతృభాషను సయితము గనవలయునుగాదే? చూడుఁ
 డీ క్రిందిపద్యము స్వదేశాభి మానంబును, దదనుసారి
 యగు స్వభాషాభి మానంబును నెట్లు నొక్కి
 వక్కాణించుచున్నదో “ఉండునె భూమియం దొకరుఁ
 డీయది నాదగుజన్మభూమి నేనుండెడిచోటు నాదియనియు
 బృక ప్రాణము గల్గు పీనుఁగై” స్వదేశ స్వభాషాభిమాన
 విరహితుండు ప్రాణంబుతోడి పీనుఁగఁట. ఈమాట యొ
 కటి చాలదె మనదు హృదయాలవాలంబున దేశభాషాభి
 మాన బీజంబును నాట? కాన నికనైన మనమున జ్ఞాన
 మూని మనయాంధ్రభాషా పూర్వపుటెన్నత్యముం ద
 లంచుడు. ఆయాదేశంబులవారు స్వదేశభాషాభిమాన
 భూషిత మనీషులై వారిమాతృ భాషాభివృద్ధి పొంపెనొ
 నరించు జతనంబులంగనుడు. మనభాషయగు తెలుగు
 భాష యందభిమానముఁగలిగి దానింజదివి యభివృద్ధి
 జేయఁగడంగుడు.

ఆంధ్రభాషాభిమానులగు చనువరులారా! నేనీ
 వ్యాసము నింతటితో విరమించితిని. ఈవ్యాసంబునుసార
 మతులు వ్రాసినఁ బలువిషయంబులు వ్రాసియుందు రో
 టుకుంభంబు సంద్రంబునమునిగియుఁ దనకొలంకిందగిన
 జలంబునె పొందులాగున విషయంబనల్పంబైనను బుద్ధియ
 ల్పంబగుటండేసి వ్రాయవలసినదంతయు వ్రాయకయుండ
 వచ్చు. వ్రాసినయల్పంబునను దప్పలు కుప్పలైయుండవ
 చ్చును. “ప్రమాదో ధీమతావపి” యను సార్యవచనాను
 సారముగ ధీమంతులకేతప్పులుండుట సహజంబగుడు నా
 బోలు ముదిరుటకే దప్పలునుట యొకయరిదికాదు.
 వానినన్నింటిని నొప్పులుగనె పరిగణించి యాసందింపఁ
 జదువరులకు మీరెంతయు నీదీనునచేల్చెద్రాధితులు.

క॥ ప్రక॥ శ్రీ॥ పు॥ మరహర

సరసీవహారవయన సత్యానాథా

కరవిస్తృతపృథులైలా;

వరమృతపాకలితహృదయ భవభాషహరా.

సముద్రయానము.

మ. రా. రా. శ్రీ, మేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యులువారిచే వ్రాయబడినది.

సాహసమునారువ్యాసరోగద్రాణి పత్యతి.

అయ్యలారా? పూర్వకాలమున దొకప్పుడు పకలవిషమును
లయ దు మహాప్రదిద్దినగాంచిన మనబ్రాహ్మణాతి కాలక్రమమున
నీభరత ఖండము కైకి దండెత్తవచ్చిన తురుష్క పారశీకాది దేశాధి
పతుల యభియోములచే దేశస్థితి మారుటవలన నియమముతోడను
తమ వైదికాచారములను వైదిక విద్యలను నిలుపుకొనలేక కొంతమ
ట్టుకు వణాశ్రమాచార విశేషములు మంచి పరిపాలనలు లేక కొం
తమట్టుకు స్వవర్ణాధీన వైదిక కర్మాచారములను వైదికవిద్యా
సంపాదనములను శిధిలాదరులైరి. పరమ వైదిక పంథ్యైకల ప్రా
చీన మహామూల గోత్రోత్పన్నులేనా వీరని శంకను బొడమించునవ
స్థకు లానయిరి. వీరికి దగిల రాజాధిపత్యము లేకపోవుటచే వీరి
యందర పోషకుల పేరే పనిచేయవలసి వచ్చుట వలన పూర్వపు వైది
కనిష్ట కవకాలము చిక్కదయ్యెను. లేమి పర్యవసానములముగ
దా? వారిద్రోహముతులైన యాజాతిపాక్షిలు నానాటికి వృత్త్యం
తరముల నాశ్రయించి జీవనము చేయుచు వచ్చిరి. ఇంతలో నీభరత
వర్షియుల ప్రాక్షన పుణ్యనగరమున నాంగ్లేయ ప్రభువు లీదేశమును
స్వాధీనము చేసికొని పరిపాలన మారంభించిన తరువాత వీరిప్రాచీన
గ్రంథసామగ్రిని, వీరిబుద్ధి కుశలతను, నాగరికతను బాగుగ విమర్శిం
చి దెలిసికొని వీరి వణాశ్రమాచారములను గూడ చక్కగ బరి
పాలింపుచు వాటికి క్షులిరావడం దభయమిచ్చి పీఠితిని బాగుజేయ
సముట్టి దేశముదంతట బాతశాలలను సాపించి లాక్ష్మీప్రజ్ఞా జనకము
గు నాంగ్లేయవిద్యనే కాక వీరి వేదశాస్త్రాని విద్యలను గూడ వీరు
మునుపటివలె నభ్యసించుట కవకాలము 7 లునుట్లు జేసిరి. వీరిపై
దొరలనమువారి కృపారసాయన మహానామ ముత్పాతలమై పార్థి
పార నుడైనచి తనతోల్లిటి జీవనస్థితిని విడిచి ప్రలినయమందను
వోన్మేయము గాంచుచున్నారు. ఇప్పుడు వీరు దొరలనము వారిచే
నయ్యెల్లరి పదములముందు నయోగింపబడు చున్నవారయి యందు
మించుగా రాజ్యధురము అంతయును వీరే నిర్వహించు చున్నారని
చెప్పవచ్చును. ఈ యుద్యోగములచే వీరు పకల పుష్కల సంపా
దకముగు నమిత్రైవ్యమును నుపాజించుచున్నారు. ధన మూలము
గదా ఇప్పుడు ఇట్టి గోష్ఠి పదవుల యందుండి దొరలనమువారిచే
పన్నానింపఁ బడుచున్న వారిని బాధి ప్రలోభితులై వీరిలో మరి
కొందరు ధనవత్పుత్రులు కుతాగ్రుని బుద్ధులునైన పిన్నవరును వాం
ఁడీ యిండియాలో నేర్పనకు విద్యలచే దృష్టిసొందక యధికముగా
పదేశ విద్యాభ్యాసమునం దభిలాష గలవారయి చ్యుతప్రయాసముల
కోల్పి, కొంతకాలము స్వదేశ వ్యవజన వ్యగ్రహ పరిత్యాగ దాఖము

ను పహించి యింగ్లాండు జర్మనీ జపాను మొదలగు దూరస్థిత పర
దేశములకు నోడలనెక్కి మముద్రముగుండా బోవు చున్నారు. అచ్చు
ట నిజప్రయోజన పరివమా ప్తిపర్యంతము నివసించి వివిధ విద్యాపా
రంగతులయి వ్యదేశమునకు లింగి జనుడెందు చున్నారు. కాని నూ
ర్యాలొకమును జూచి నహించనేరని దివాంధములవలె పరోచ్చా
యా పహిష్టువులయిన మనవారిలో గొందరు సముద్రయానము (1)
శ్రుతిస్మృతులచే నిషేధింపబడిన దనియు (2) శిష్టాచార గణిత
మనియు (3) చందాలన్నమును భక్షించుటచేతను విశిత కర్మా
నయప్రసానము చేతను పతితులయి జాతిభ్రంశము నొందుచున్నారనియు
వీరితో సహవాసము చేసినవారు గూడ పంక్తి బాహ్యులనియును, (4)
బుద్ధి పూర్వకముగా జేసినదానికి ప్రాయశ్చిత్తమే లేదనియు,
నొకచో ప్రాయశ్చిత్తము జేసికొనినను వీరితో మునుడిటివలె వ్యకా
భివారు గలియగూడననియు గొన్ని యాక్షేపణలం బన్నుచున్నారు.
ఇట్లు గూపించు నీమహాజనులు పలము దురాగ్రహగ్రస్తులుగానిశ్రుతి
స్మృతి నూత్రమగ్రములను ప్రాచీన చరిత్రము లను లేకము నెరింగిన
వారుగారు ఈ యభినివృత్తి బుద్ధులు లాము పట్టిన కుండేటికి మూ
డే కాళ్ళన్నట్లు కైత డినులయి లిమ పక్షమును పనధించుకొనుట
కు లేనిపోని యుక్తులు బలుకుదురు.

ఇందులో శ్రుతి సముద్రయానమునెంతమట్టుకు నిషేధించినదో
మొదట విచారించుము. భగవదారాధన రూపముగు యజ్ఞాదికర్మ
విధించు వేరమెచ్చుటను సముద్రయానమును నిషేధించినట్లు ప్రమా
ణమును గానము. ఋగ్వేదములో నొకటిరెండు స్థలములలో సము
ద్రయానకథ పెక్కినబడినది. ఎట్లైన “తుంగ్రోహభుజ్యమశ్వినోద
మేఘరియిం నకశ్చిన్నత్యవాలవాః । తమూంధుర్నాభిరాత్మ న్యతీ
భిరంతరిత్ ప్రద్భిరబోద కాభిః॥ త్రిగంక్షపత్త్రిరహాతిప్రబ్ధిర్నా
త్యాభుజ్యమాహాః పతంతః । సముద్రవృధన్వాన్నాద్రోహస్య పా
తేత్రిఫరవైశ్మతపద్భిఃపశ్యత్వైవ॥ అనారంభజేతదవీరయేధామనా
స్థానే అగ్రభిఃకముద్రై । యదశ్వినామ్రాహ ధుభుజాన్యమస్తం శతా
రిత్రాంనావమాత్కపాంపరిగ (ఋగ్వేదము ప్రథమమండలము 16
నూక్తము. 3-4-5 ఋక్కులు) దీరియర్థము పూర్వ మశ్వినీదేవతల
యం దత్యంతభక్తిగల రుగ్రుడను నొకరాజసింహుడు. దివిప్రదీపగ
తులగు శత్రువులచే నాతడు గడువీడింపబడినవాడై వారినిజయించు
టకుభుజ్యడను తనపుత్రుని వైశ్యములనిచ్చి నావలతో సముద్రములో
నికిబంపెను. చాలదూరమున సముద్రములో బ్రయాణముజేసినతరువాత
మధ్యే సముద్రమందు దైవదేశమున నొక పెద్దగాలివానచే నోడలుబ్రద
లయి యందులోనుండువానికి జీవితపంశ యముగలిగెను. అప్పుడు భు

జ్ఞానమునాదాపదనండి తొలగించునుని యత్నిశీలేతలను స్తుతించగా వారు కరుణించి వీనిని సురక్షితముగా తమ నావలకేత మూడుదినముల లో వానిగృహమునకు నిక బెట్టిరి. ఇందువల్ల నక్కనిలేవలయుక్కు- మాహత్యలము భక్తవాత్సల్యము వెలడిచేయబడుచున్నది. సముద్ర యానముయొక్క మంచిచెడ్డలనుగూర్చి యేమియుచెప్పలేదు. కాని సముద్రయానము ప్రత్యవాయ బహుళమున కర్మయగుటచే నట్టిని పిర్గకర్మనాచరించినవారిని దేవుడు కుడితుడైకితించినాడనియు పిరు చేసినస్తోత్రములచే తిరిగివచ్చుచుండెడినాడనియును దీనితాత్పర్యము కొందరు లిచ్చుదురు. కానన్నది. అట్లుంటే భారతములో రాజనాయకాగమముననుచు వసాదేవుడు దక్షిణదిగ్విజయయాత్ర యందు నావతో ప్రయాణముచేసి సముద్రమధ్యమందున్న ద్వీపవాసులను జయించి నిరసాయముగా నిజస్థానమున జేసెనట్లు సభాపత్యాం దిగ్విజయవర్ణము ముప్పయింటన యధ్యాయములోని యీ రుచియెరుపి డెప్పదియొక్కొకముల కే గానరవ్వుచున్నది. (సాగర ద్వీపవాసాంశ్చ న్యవలీన్యేచ్ఛమోనిహన్. నిహవాన్సురపాశాంశ్చ కణికాప్రాహణానపి | ద్వీపంతామ్రాహ్మణ్యాయం వైవశర్యతరామకం తా | తిమిగిలంచ వస్యవచనే కృత్వావహుఃకలిః) ఇందును పూర్వోక్త భిన్నవాత్సల్యకలమే సమాధానమిత్తురు? మఱుమి దీనిని పరియోగవిధమున పరిధికోచనవర్ణన. సముద్రయానము పాపకర్మ యయిచో భగ్నివాక్కితవప్రాణానల నివృత్తుచున్నదిని కిరిని కడించగూడదు. అట్లుగాక నిరసాయ వైశర్యచే సురక్షితులుగా నొందవలెనని. కొట్టి యిరువలన కుత్రి సముద్రయానము సందర్భా త్రము నీవేధించినటు కేరరాదు. సమాధియానము విదేశమునకు లోయి పుడలించినింపవారిని భగవత్సాన్నిధనము భగవద్దయానంపా దనమున కన్వయముగా సంతమాత్రము జేయవలెనని.

“యోమాహత్యలీ సర్వప్రసంగోచర జయపత్రితి |

తస్మాదాం సప్రవృత్త్యాం సదమేనద్రుశ్యతి”

(ఎవరన్నటియిడు నన్న నాహుఃదన్నిటిని మామున్నాడో నేనతనికొలంపక. నాకర్మముకలంపకు) కానుచేసవర్ణముచి సమాహా త్వానుయలకాఁడు (జా మంతయు వానుచేసవర్ణయాపముగా నెరుంగుచు చాగ్మకండు) సర్వత్రసమదర్శివామ్ (సమదృష్టినిలచారినిన్నిచోట్ల సీగ్గరవర్ణయాపము! గానవచ్చును) సర్వ భిక్షదంబ్రహ్మ (ఇదియంద యు బ్రహ్మనే) నేహనానాక్షికించ (ఇదనుటలు తెలుగుల గాతెను. అనిగా సబ్రహ్మత్యకవస్తువేయులేదనుట) మయాతతమిదం సర్వం జగదవ్యక్తమూర్తి నా (ఈజగమంతయున ప్రతాళయాపుడనైన నాచేత వ్యాపించుచుడియున్నది) ఇత్యాదివాక్య ప్రామాణ్యముచే నీవిశ్వసం తయు బ్రహ్మత్యకమనియునెచట సబ్రహ్మత్యకమనినది లేదనియు సర్వభూత సంఘాత మిశ్వరాత్మకమనియు భూతారాధనమే యీ శ్వరాధానమనియు బోధించబడుచున్న అత్యైకత్వవిజ్ఞానమే సకలవేదములన సంకస్తాత్మ్యము.ఇదియేపరమార్థమైవవైదికమతధర్మము. నాకాయాత్రలే విదేశమునకవిని యచ్చలసివనించునాడిట్టి పరమవై

దికధర్మమున కనధికారి గానేరడు. ఏతాదృశాన సంధానయాపధర్మా నుష్టానమునను దేశకాలనియను ముక్కరలేదు.

ఇకను సముద్రయానమునవృత్తితాస్త్ర పెట్టుకొనేధించుచున్నదో విచారించుటప్రాప్తానపరము.మనుసృష్టిలోనసాంక్షేయముగా గొం దరినిజెప్పివారిలోగుల్మముగా ౪౪ గారదా హీగరదఃసంధానీ, సువిక్ర యీ సముద్రయానానందీచత్రైలికఃకూటకారకః | ఏతాన్వీగహికాతా చారా నిసాంక్షేయాన్ ద్వివాధమాన్ | ద్విజాతిప్రచరో విద్వానభ యత్రవివజయేత్ | గృహములను దహించువాడు, కమముబెట్టిదం పువాడు, భద్రబ్రతికియుండగా బారశ్రీఃగృహమందు బుట్టినవనియ న్నమునుని జీవించువాడు, సోగలత నముకొనువాడు, సముద్ర యానముచేయువాడు, స్తుతిసాతపదు, తైలముకొరకు నువ్వులిండు వాడు, కూటసాక్ష్యము నిచ్చువాడు, నిందితాచారులు నసాంక్షేయము లు నధుబ్రాహ్మణులు నైసవీని బ్రాహ్మణత్వేష్టను వైకపిత్తకర్మ లయించు విడువవలయును) అని నిందించుచున్నాడు. ఇట్టివాడుబైబి త్యకర్మలయందు విడువబడుచున్నాడు. అయితేయెచట సముద్రయా యిక్” శబ్దమునైనను ‘జీత’, అత తాత్పర్యప్రవర్తియముచేవాణిజ్యా దిచ్చట్టవలచించి కలకాలము గొంతులో సముద్రయానముచేసి జీవించువాడయ్యకము. సృష్టియిట్టివాని నీవేధించుచున్నట్టిని తాన్వ ర్యముగాని కేరొంగుగాను ఏమనిగా బ్రాహ్మణునికి స్రాతర్వానము పరిధ్యావందనాది నిర్వికర్మల, వైమిక్తికల్యల సంకుచాయజ్ఞ ములు మొదలగు బహుకర్మల సవర్ణకర్మములుగా మృత్తికా మువిధించుచున్నది. మాణిమాటికి సముద్ర యానముచే ద్వికల్యప్రవా పముచు విదేశముందు చిరకాలాంశానము నలలించుచున్న కిరర్మ సత్రానర్తనము మిక్కిలి యుక్కురమునది. తేవునచిరకాలము సృష్టి తిరగితికర్మా చరణము నుల్లంఘించుట కలవాటుపడినవాని విషయ ములో నీవృత్తినిచేయు మట్టునని చొప్పుచున్నామనము.

ఈవిషయము గుర్రునిశ్చయించు భిన్నాభిప్రాయము కలదియని గుమిచ్చును. ఎట్లన- తాతాత్పర్యా బృహస్పతిశ్చైవో లమాగాని చిరకాల ముగాని సముద్రయానముచేయవల కన్వయించు ఇట్టివలెను గొం రాదు. సృష్టియెని నీవేధించుచున్నది. స్రుతివృత్తులను సుగవ్వర విరోధము సంభవించుచువుక, ఆశ్రుతివృత్తులకొధము స్రుతిచేసినది యేనీ! అనిరోధే సహకార్యం సాక్షాత్తం వైదికవర్ణవాగ్రుతివృత్తుల కు పరవ్వరవిరోధమున్నువుదు స్రుతిచిట్టియును. కిరవర్ణమేనపుడు వైదికకర్మముచె సృష్ట్యాత్మకకర్మ సమాతము జేయవలయును) విరోధేత్వనివేక్షసాధ్య దశలిత్యా సమానమై జైమిని పూర్వమీ మాంసానూత్రము. 1 అధ్యాయము, 3 పాదము, రెండుత్రము. (దీని యధ్యము. స్రుతితో విరోధించు సృష్టి యప్రమాణమున నాదరణీయ మగుచున్నది.ఎట్లన-మేడికర్రతో జేసినయూపమును స్పృశించితిద్దాన ముచేయవలయునని విధించు స్రుతితో నాయూపమును నూతనవస్త్రముతో నాచ్ఛాదించవలయుననిచెప్ప సృష్టినిరోధించుచున్నది. గాన దీనికసామాన్యాపత్తి కలుగుచున్నది) ఇత్యాదిప్రమాణరచనములచే

అంతయును మునునది నృప్తమగుచున్నది. ఇతియగాకమరియో
కవిశేషముగలదు. బ్రాహ్మణములు, మూత్రములు, స్పృశులు మొద
లగువానిచే విధింపబడిన కర్మలు మనఃపాఠశక్త్యను సత్పాదించి
తత్త్విజ్ఞాననిష్ఠకు దోడ్పడును. తొలినుండి శరీరేంద్రియనిగ్రహపరుడై
జీవపరమాత్మల యధార్థ స్వరూపమును సంబంధమును విద్యాబలము
చేనెరింగి తత్త్వానుసంధానపరచి కళించిత్కరములు ఇట్టినిష్ఠకుడని
వారికవి యుపయోగకరములు. కొబ్బటి పూర్వోక్తమైకత్వ విజ్ఞాన
విశుద్ధున వీరిపేదము లేకముదగులయి ఇతరులవిషయమందైనను వము
ద్రయానము చేయునపు యులో నివశించు సమయముందు నీ
స్పృశ్యుక్తాచారములను నిర్మూలించి సకాశము లభించదని స్పృశి
పేధించుచున్నదిగాని వాడెక్కడ నున్నను యధావిధిగా వాకర్మల
నాచరింప కష్టమైయున్నదిగాని వానివిషయములోనిట్టి నిషేధముపట్టును
వముద్రయాన ముండునందు మరయొకయజ్ఞమును నునవిచేయుచు
న్నాడు. పూర్వమొకప్పుడు శిష్యునిసావీర సారాస్థాని ప్రభావ
త్వంతరివాడు. అం వ గ క లింగాన్ని త్యావంస్కార ముచి
సారాస్థానినింధు సావీరా నవతీదిక్షావధము ఏతానిబ్రాహ్మణాగ
త్యా పునస్సంస్కార మహాత్మి) అనవదినానసారముగా నా
ర్యావర్తమునువిడిచి బ్రాహ్మణుడు నింధు సావీర సారాస్థానిం
కలిగిగాది దేశములకుజరిగి జాలించెనుగావున పునరపనునా
దిసంస్కారములను జేసుకొనవలయునను విధియపుడేమాయెనోచిహ్న
రింపును ఇపుడీదేశములన్నియును నుత్తరబాలిబ్రాహ్మణులచే వహ
క్రాంతియలయి నివశించుచున్నవి. ఎవరెచ్చటికిగిన నట్టియాక్ష
పణ నిపుడుజేయ కర్తవ్యముగాదే! వెయ్యిల నిపుడు మరవాసుకాందరు
బర్మా జనానులొకగుడే ములకు వముద్రయానము ని పోవుచున్నా
రు. వా విషయముయి డిప్రచార పరాయణు లుపప్యకొనుచున్నారా
లేదా. డిప్రచార విరోధా ప్రస్తానముగూడ ముక్తాంశు లుగల పరిసా
టికాగా పవ్యశిష్టాస్యపేతమునను. బ్రాహ్మణుల తొల్లంటి నైకరి
వ్యయంగా వ్యాప్తిమితులపరయనము విదళున పాకరియను లోకా
తగురుగుచుండుండి స్వాధ్యాయముచుచువుట, అన్నిచోకప్రతిచర్య,
భిక్షులను, మొదలయిన కర్మలనాచరించి యధాగ్రస్తుముగా
బ్రాహ్మచర్యద్రతమును ముగించి పిమ్మట గృహస్థాశ్రమమును స్వీక
రించి స్వాధ్యాయ ప్రపంచము పంచమాయుధముల నొరించుట,
శిరోధ్యస్తలచే తీనించుట మొదలగు పిమ్మట నొరించుట ప్రకృ
తమే బ్రాహ్మణాఖియించుచు గానము. స్వధలసంగన్న వారాచ
రించుచున్నార గనుక విశేషమునకుబోయినవారాచరించలేదందురా?
అందరు సమాన్యలిలోనేయున్నారని దృఢముగా జెప్పవచ్చును.
ప్రాచీనులయిన పరమన్నులీ కర్మకలాపమునే యభిప్రాయముతోనే
ప్రయోజనమునకు గల్పించిరో యట్టియభిప్రాయము నట్టిద్రయోజన
మును నానాటికెడలునుకొననాలక జనులేదోవిధముగా కర్మలనాచ
రించుటయే ప్రధానమనితలంచుచున్నారు. ఇవిశేషభాగింతిమూలము.

విశేషమునకుబోయినవారు చండాలాన్న భక్షించే బాలిభిం
శము నొందుచున్నారను విషయమును విచారించుము. విరోధాజాతి
వారిలో మనభిరకభండమందువలె వీరుబ్రాహ్మణులు వీరుబ్రాహ్మణే
తరులు వీరుచండాలరను వర్ణవిశేషములేదనియును చండాలులగా
నెట్టివారో వారిలక్షణమును మనఛాందవ విప్రసత్తములకు బాగుగ
దెలిసినచో నిట్టియాక్షపణలకు చోరత్తుదురా? విరోధాజాతివారును
మనమునుచరిత్రవసుయప్రారంభమునకు ముందొకకాలము దుత్తరభృ
వము దేశమతాచారావలంబులై యేకభాషావ్యవహారయి చిరకా
లమత్వంతైకమర్యముతో జీవించిన యార్యజనుల గంతలివారము
కొలకమునున నాయార్యులు సంఘజీవనమునూని నలుగురు నలు
దిట్టులకు చెడిరి వారిలోపడమటిదిక్కునకు జనుదెంచినవారి సం
తతివా రైరోహవారు. నాటినుండి పేటివరకు వాగొకజాతివారుగో
నేర్పడియుండిరి. భరణభండమునకు వచ్చినవారిలో మాత్రముకొన్ని
కొరములచే నవాంతరజాతులేర్పడినవి. కేళి తీర్చివేసితిచే శేష
భాషావ్యవహారమేగాని పడమటియార్యవంతతిలో బాలివ్యవస్థలే
దు. గావునవారిలో పంచములెట్లుందురు? చండాలలక్షణములను మ
నుస్మృతి యిట్లుచెప్పుచున్నది “హద్రాదాయోగ శాస్త్రతా చండాల
కృష్ణమోసాశాప (హద్రునిచే బ్రాహ్మణ స్త్రీయందు బుట్టించబ
డినవాడు చండాలుడు) వీరొనర్చువానివారములన్నియ, మనుస్మృ
తి 10 ఆధ్యాయము 51, 52, 53, 54లో ములు) : చాలశ్వచం
నాను బోగొగ్గియాత్రివిధము. అపహత్రాప్తికృత్యా ధనమే
సాశ్వతకలభము! వాసాంసీ వృత్యలాలని భిన్నభాంసభు భోజ
నము! కాస్తానయనములంకార పంప్రభావ చంద్రుల దివాచరే
యకార్యాధాం చిహ్నితారాజతావనై! అబాంధంశంకంప్రవరి
హారే యుంతిస్థలి! వధ్యావైరాసుర్వసతతం యధాకాస్త్రంసృసా
జ్జయ! వధ్యగాసాసి గృహియుళ్ళ యూత్వాభరణానిచ! దీరియ
కలము చండాలులు స్వపాశులు గ్రామమునకువైగా నివసించురు.
మృత్యులయించారి వస్త్రములు వీరుకట్టుకొందురు. వీరుభోజన పా
త్రములు లేనివారై యుండవలయును మక్కలు గడిచెలు వీరిపాత్తు.
దండపాశులయించుభోజనము. వీరొలు ఇరముతో చేయబడినవి.
సర్వకాలము ద్రమా లులైయుండరు. రాజాశాసములచే చిహ్నిలు
లైవకులమీద పగటివేళ తిరుగవలయును. బంధువులతో శవమును
వైశిత్తముకొనిపోవురు. అపరాధముచేసినవారిని రాజాజ్ఞ చేపధి చి
హరినస్త్రములను శయ్యను నాలయ తీసికొందురు.

కావునవీరిని చండాలులనడగదు. వీరుమరియొప్పునగా హూ
ణమేదానిది శిష్టములచే వ్యవహరించబడు నొకజాతివారు. తారానా
ధక్షిణవాచస్పతి తనవృత్తాన్ని సుంబువులో నివిధముగా నాశబ్దము
లను నిర్వచించియున్నాడు. శ్వపాకస్తు చురమృత్త హూణియ
వనఇత్తపి! లోకబాహ్యస్తుయోవాజి గవాశ్యాచారకర్మతః! మేఘఃకి
రాతశబరపులిందా ద్యాశ్చతద్భిదా గోమాః పభాదకోయస్తు విరద్ధంబ
హంభావత! గర్వాచారవిహీనశ్చ స్థేచ్ఛియిఇత్తభిధీయతే! (అచా

రవిహీనుడు, గోమాంసభక్షణచేయరాదు విరుద్ధభాషణమును జేయు
వాడు హూణుడు స్లేచ్చుడని పిలువబడుచున్నాడనియు కిరాతకబ
రపులిందామలు వీరిలోభేదములనియు నీశ్లోకములకథాము) గోమాం
సభక్షణము, విరుద్ధభాషా వ్యవహారము, అచారహీనతయును నీయాడు
నుగదా స్లేచ్చభాషిలైపులుగాజేసి వీరిని విహీనులనుగా స్మృ
తిగర్తలైన మనయిటీసలముఖులు దలంచునట్లుజేసినవి. పూర్వకాల
మందు మనయార్యజనులుగూడ గోమాంసభక్షణము నమితముగాజే
యుట కలవాటుపడియుండిరిని జెప్పటమగృహ్యసూత్రములు, పు
రాణములు, పాణినిరుక్త గోష్ఠాదిశబ్దములు, మనకుముఖ్యమైన
నిదర్శనములు. కాలక్రమమున మతాచార వ్యత్యాసముచే వీరుమాని
జేసినారు. చారిత్పటికి విరువలేదు. ఇకవిరుద్ధభాషావ్యవహార విష
యమునందయితే, పూర్వముకప్పడు గొప్పరాజ్యమేలిన గ్రీకుజాతి
వారు తమభాషను మాట్లాడుచారుతప్ప తక్కినజాతులవా రందరు
శక్తికాత (Barbarians) ప్రాయశఃసర్వము భరతఖండమందలి యా
ర్యులు సంస్కృతభాష వ్యవహారములనున్న కాలమందితర భాష
లను మాట్లాడువారిని స్లేచ్చులని (అపశబ్దములు మాట్లాడువారు)
వ్యవహరించెడివారన్నందును స్లేచ్చులను వానాసుయదపశబ్ద- త
స్మాద్రాహ్మణ్యతనన స్లేచ్చితవైవాపభాషితవై-తేరినురాహేలయో
హేలయ ఇతివర్త్యైః ఫరాభిభూతుః ఇత్యాదిశ్రుతియే శ్రమాణము
గాదీనికొనవచ్చును. ఇకవారి యాచారములంటేనా భరతఖండమునం
దునివసించు నీహిందువులలోనే నానావిధభేద భిన్నమైనవత్సములు
అచారములుండుటచే కరస్పరవిరోధములు కలిగియొకమత్యము చెడి
యన్నవారైనపుడు వీరికినిదేశస్థుల మతాచారములు కొంచెమైనను
రుచియనా? శ్లాఘనీయములగునా? కాబట్టి దేశకాల విప్రకృపక
క్కర్తాజ్ఞానముచే వైశింపవారు కేవలవిజాతీయులు ననమజాతివారు
నన్నుశ్మలని భగ్నిమజెదు పామరజనులకప్పు తదత్తరులయినన
పంచదరిత్రరహ కాళభిజ్ఞులు వారునుమనయార్యుల సంబంధులేయనిచెలి
సికొనుచున్నారు. ఇట్లువారియన్నమును భక్షించినమాత్రముచే దృ
ష్టముగావంధవించు లొకచోనియేయి? కర్వాన్నాను మతిశ్చప్రాణా
త్యయే తద్వర్తనాత్ బ్రహ్మమాత్రములు 3 ఆధ్యాయము. 4 పాద
ము 28 సూత్రము (ప్రాణమున కొపదనాటిల్ల సప్తదేవ్యరిచ్చియన్న
మైనననచ్చును) అట్లుపూర్వాచారము ననుసరింపక పూర్వకాల
మందు మస్తిచాక్రాయణుడగు నొకఋషి దేశికుడుపేదవిడి దేశాంత
రముననుభోవుచు మాగకావధ్యమందు తుద్బాధచే గంకకప్రాణు
డైనదహతివాడైన మావటివానియొద్దనుండి కొంచమాహారమును స్వీ
కరించి ప్రాణమును నిజవరించుకొనెనని యుపనిషద్గాధ. ఇదిగాక
మనుస్మృతి పనియవ యధ్యాయములోని 102, 103, 104, 105, 106
107, 108. శ్లోకములు చూడుడు. “వర్తతః ప్రతి గృహ్నియాద్రా
హ్మ్య స్తవనయంతకః పవిత్రండువ్యతి త్యేతద్ధర్మతో నోపవద్యతే
నాధ్యాయనాధ్యాయజనా ద్యాగహితార్వా ప్రతిగ్రహతః దోషో
భవతి విప్రాణాంజ్వలనాంబు సమాహితే జీవితాత్త్యయమావసన్న

యోన్నమత్రియతస్తతః అకాశమివపంక్తేన నవపాపే నలిప్యతే అ
జీగర్తస్సుతంహంతు ముపాసర్పద్భుక్షితః సచాలిప్యతపాతేన తు
త్రుప్తి కారమాచరకః శ్వమాంసమిచ్ఛన్నారో త్తుంధర్మాధర్మవిచ
క్షణః ప్రాణానాం పరిత్యక్షం వామదేవో నలిప్తవాకః భర
ద్వాః తుధార్తస్తు నపుత్రోవిజనేవనే బహ్యగ్రాః ప్రతిజగ్రా హపు
ధోస్తక్షోమహతపాః తుధార్తశ్చాత్తునుభ్యాగా ద్విక్వామిత్రశ్వ
జాఘనీమ్ చండాలహస్తాదాదా యథార్యాధర్మవిచక్షణః ॥ క్రమము
గావీటియధిశాము అపదనొందినబ్రాహ్మణుడు నీచునివల్లనండినయ
తము దానమును పరిగ్రహించవచ్చును. అతనికిపాపములేదు. ఎట్లగు
పవిత్రమయిన గంగోదకము వీధికొలవడిల్లచే దూషించబడదని శా
స్త్రమన్యుడ. నిందితుడైనవానికి వేదముచెప్పినను యజ్ఞముచేయిం
చినను, వానివలన దానము పట్టనను అపదలోనున్న బ్రాహ్మణునికి
దోషముకగులదు. ఏలననగా బ్రాహ్మణులుఅగ్నితోను ఉదకముతోను
సమానులు. పాపాపదనొందినబ్రాహ్మణుడెట్టివానియన్నముదినను
అకాశమునకు బురదఅంటనట్లు వానికి పాపముంటును. అజీగర్తడు
ఋషి తనఅకలి బోగొట్టుకొనుటకు శుచ్యేపుచును తనకుమారుని చం
పదగిన యజ్ఞపశువునిగా నమ్మిజేసి సామ్యువుమృకొనెను. అయినను
వానికి పాపముంటేదు. పుణ్యాపాపముల బాగుగ నెరిగినవాడుదేవుడ
ను ఋషిప్రాసరక్షణార్థమై కుక్కహంసమును భక్షించినను కిల్చిన
ముగలవాడుకాలేదు. తపశ్శాలియైన భరద్వాజుడు పుత్రులతో నర
ణ్యుండు నివసించుచు తుధార్తడై పృథువను చెక్క-చపు పనివానివల్ల
నుండి యనేకగోవులను పరిగ్రహించెను. ధర్మాధర్మ విచక్షణుడైన
విక్వామిత్రుడు చండాలహస్తమునుండి దీసికొని కుక్క-చట్టును దినుట
కుద్యమించెన. ఈప్రమాదములచే నాపదలోనున్న బ్రాహ్మణుడే
మిజేసినను దోషిగాడని వివేకవగుచున్నది. ఇప్పటికాలపు బ్రాహ్మ
ణులుగూడ దేశకాలస్థితి మారుటచేత తమపూర్వపు వైదికస్థితిను బా
గ్గావిడిచి యేదోయొక వృత్తివలంబించి యుదరపోషణమును జేసికొ
నవలసినవారగుటచే నావధర్మార్థులని నిశ్చయముగా జెప్పవచ్చును.
కావున విద్యాసంపాదసార్థులు విదేశమునకుబోయి యచట గృహ
ముగా పాకమునొందించుకొనుట కర్తవ్యయి యలభావకావలయు
యేమియు నెవరును గానక యన్నా తురులై వగలూరు ముగ్ధునుర
కుమారవిద్యార్థుల అచటివారిమృగన్నమును ప్రయత్నముజేసి య
వశముగా యథారుచిగావనుట దప్ప నింపమిజేయగలరు. అయినను
విదేశీయాన్న భక్షణజేసినవారగుటచేత వీరు పాపియైష్మితముల కన్ప
లియు పాపియైష్మితానంతరమందు వ్యవభాషా గతిమివచ్చుననియు
ప్రాచీనయులు స్మృతులలో వ్రానియున్నారు. అట్లువ్యాసినవారి
లో మన్నాదులగో దుల్యనయిన ప్రామాణ్యము నాప్తతమత్వము
గలవాడు కల్పనూత్రికాయుడు వేదార్థరహస్య సారావార పారదృ
శ్యయునగు బోధాయనఋషి యిట్లువ్యాసాయుచున్నాడు “అభవతని
యాని, 1. సమద్రమయానమ్. 2. బ్రహ్మన్యాసావహునమ్.

భూమ్యుత్పత్తి. 4. సర్వవైశ్వర్యవహరణమ్ 5. కూద్రనేవనమ్. 6. కూద్రాభిజననమ్. 7. తదపత్యం, ఏషామన్యతమం కృత్యాచతుర్థకాలమిత భోజనస్యరహిత్యపే యస్సనాను కల్పం. 1. స్థానానాభ్యాం విహారంతవితే త్రిభిర్వైః స్తదపఘ్నంతి సాపమితిగీనియ్యము. ఇక జాతిని చెడగొట్టు సాపమయెవ్వయనగా 1. సముద్రముమీద ప్రయాణము చేయుట. 2. బ్రాహ్మణుడు దాచిపెట్టిన సామ్యును హరించుట. 3 భూమిని గుంపి యన్యతమాడుట. 4. నిషిద్ధానిషిద్ధవిచక్షణశేఖండ వర్వద్రవ్యములతో వర్తకముచేయుట. 5. కూద్రునికొచ్చుట. 6 కూద్రగిజాతిశ్రీయందు పుత్రునిబట్టించుట. 7. తానుకూద్రునికొట్టుట. ఈపాతకములలో దేనినైన జేసినవాడు చతుర్థకాలము (నాలుగుమాధ్యమినుట కలవాటుపడినవాడు యెడటిమాడు భోజనములను మాని నాల్గవభోజనకాలము) మితాహారమును దినుచు మూడుకాలములందు స్నానముచేయుచు కొంతసేపుకూర్చున్నవాడై మంకొ.త సేపునిలబడినవాడై కాలముగడపును గిట్లు మూడుమంత్రసములచేసిరయ్యల నాపాపమునశించును. ఇట్లుజేయనేరని పక్షమందీగున వ్రాయబడిన పదునొకండు కృత్యములనైన జేయవలయునని పూర్వోక్తప్రాచ్యత్తమునకు ప్రతినిధిగా విధించబడినది.

1. పక్షిగ్రంథరబిలై శ్చృత్యభూత్యశ్చవృత్తయోః ।
ఏతేషా ముదకంపిత్యా వాకృచ్ఛ్యంత యచ్చతే ॥
- 2 పంచగవ్యంచగోక్షీర దధిమూత్రశ్చృద్ధృతం ।
జగ్ధ్వాపరేహ్నుత్యపవనే దేవసాంతపనోవిధిః ॥
- 3 పృథక్సంతపత్రైర్ద్రవ్యైః పదహస్తేనవాచకః ।
సప్తాహేవతు కృచ్ఛ్యంత మహేసాంతపసం స్మృతః ॥
- 4 త్ర్యహంసాయంత్ర్యహంప్రాతస్త్యహంభుంత్ర్యయాచితం
త్ర్యహంపరంచ నాస్తీయాత్పత్రిశపత్త్యో విధిస్మృతః ॥
5. సాయంతుద్వాదగ్రాసాః ప్రాతః పంచదశవృత్తయః ।
అయాచితే చమిన్వింశః పరేహ్నుత్య నశశంస్మృతం ॥
6. కుక్కుటాండప్రమాణంస్యాద్యావద్యస్య మఖంవిశేత్ ।
ఏతద్ధ్యాయం విజానీయాద్ధృత్యధం కాయశోధనం ।
7. త్ర్యహమష్టం పితేదాపస్త్ర్యహమష్టం పితేత్వయః
త్ర్యహమష్టం ఘృతంపీత్యావాయుభక్షో దినశ్రయం.
- 8 పట్టలాని పితేదాపస్త్ర్యపలంతు పితేత్వయః ।
పలమేకంతు వైవర్షిస్తప్త కృచ్ఛ్యంత విధీయతే ॥
9. దధ్వాచత్రిశం భుక్తై త్ర్యహంభుక్తైచమిషేషా ।
క్షీరేఃత్రిశం భుక్తై వాయుభక్షేదినశ్రయమ్.
10. త్రిపలం దధిక్షీరేణ పలమేకంతువర్షిషా ।
ఏతదేవవ్రతంపుణ్యం వైదికం కృచ్ఛ్యయచ్చతే ॥
11. ఏకభుక్తేన నక్షేన తదైవాయా చితేనచ ।
ఉపవాసేన వైశేనపాదకృచ్ఛ్యః క్షేత్రీకః ॥

ఈరీతిగా నొకసంవత్సరమునకు ముప్పాఠప్రాజాపత్యములు మూడుచాంద్రాయాములు చొప్పున మూడుమంత్రసములకు తొంద

ప్రాజాపత్యములు తొమ్మిది చాంద్రాయాములు ప్రాయశ్చిత్తముగా విధించబడినవి. కాని పరమకారణికుడైన యాబోధాయన మునిపుంగవుడుదేవాపాటవహేతులు నన్నగతపాణిలునైన యీకాళపును నుజులు విధించబడిన యీకర్మలలో నొక్కటియైనను యథాశాస్త్రముగా నిర్వహించజాలనపుడు పీటినన్నిటి నెట్లొక్కటలని యూహించి యీపాఠ్యశ్చిత్తముల కనుకల్పముగా గోదానమును విధించి యున్నాడు. ఎట్లన “ప్రాజాపత్యవృత్తాశక్త్యాధేనం దద్యాత్వయన్విసిం । ధేవోరభావేదాతవ్యం తుల్యంమూల్యం నసంశయః । ధేనుః పంచభిరాధ్యానాం వధ్యానాంత్రితరాశికా । కాషాఃపజైకమూల్యాహి దరిద్రాణాం ప్రక్షిర్తితాః దీనియర్థము (పూర్వోక్తములయిన పాఠ్యజాపత్య చాంద్రాయాజాదివ్రతముల నాచరింప నశక్తుడైనవాడు పాలనిచ్చునోపు నొకదానినిదానమివ్వవలయును. అంతకు నశక్తుడైనవాడు ధేనుమూల్యముతో తుల్యమయిన ద్రవ్యమునైన నివ్వవలయును. ధనవంతులు ధేనుమూల్యముగా నైదునాణెముల నిచ్చుకొనవలయును. మధ్యమజీవులు మూడుపురాణములను (పురాణమునగా దేవబదిగవ్యల విలువగలనాణెము) దరిద్రులకా కాషాణెము నివ్వవలయును. (కాషాపణమానము. ముప్పదిరెండు గురివేడగింజల యెత్తుగల వ్యంగాము పణము పదియారుపణము లొకకాషాణెము) “అనాదిస్తేషు పాపేషు కుచ్ఛిత్ప్రాయశ్చేనతు” అనియాజ్ఞావల్క్యవద్వన కా సవమువలన నన్నిటికంటెచాంద్రాయావృతము విశేషముగా పాపాపనోదకము గావున పూర్వోక్తప్రకారమున నొకయేటికి మూడుచాంద్రాయాములచొప్పున మూడేడ్లను తొమ్మిది చాంద్రాయాములనైన జేయవలయును. దానియందుగూడ నసమధుఁడు ప్రతిచాంద్రాయామునకు యేడున్నర గోదానములచొప్పున తొమ్మిది చాంద్రాయాముల వృతములకు ప్రత్యామ్నాయభూతములయిన అరువదియేడున్నర గోదానముల జేయవలయును. దానియం దసమధుఁడైనవాడు యెనబది నాలుగు రూపాయిలారణాలను నిష్క్రియముగా నివ్వవలయునని విధి. ఇదియే ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానాశక్తులయినచారి కందరికి నుకరముయిన ప్రాయశ్చిత్తము. ఇదిగాక మరియొకవిశేషము. “వోషారణ్య ప్రదాహాయ ప్రాణాయామస్తమానపాత్ । ప్రాణాయామస్తమానసృంతు పాతకానాం విశోధకః” అనియాజ్ఞావల్క్యవద్వదు.

“సర్వేషా మేవపాపానాం ముక్తే మముపస్థితే ॥ దశసానామృషభ్యస్తాగాయత్రీకోధనీపరా ॥ అతిత్రీకోగవాస్వాస శాంతైః చ దుద్రంజప్రావృతతేంద్రియః । రోగాత్పాపాద్వినిర్మూక్త్యా తులం నుక్కుమశ్చతే అనికారాతపుడు । రహసికృతానాం మహాపాతకానామపి శరదీయం ప్రాయశ్చిత్తమితీశాఖః । ఇత్యాదివ్రతనశక్తప్రామాణ్యముచే దిగుకాలకాయక్లేశాది సాధ్యములయిన పూర్వోక్తప్రాజాపత్యాది ప్రాయశ్చిత్తకర్మలజేయబాలనివాడు మిదమపన్యసింపబడిన ప్రాణాయామగాయత్రీ మంగ్రజశత రుద్రీయావర్తన త్ర్యుత్తీర్థ నిషేవణాలచే సర్వపాపములను తొలగిముగ్ధునగఁడని వర్తముపిసమ్యక్తము.

డింటిచే మిగులమనగా శ్రీపురుషులయిరి. "నిప్రాప్తాహుస్తథావైత
వ్యోభరాసార్పితాంగసా" భర్తయే భార్యయిరి పండితులు వచిం
చుచున్నారు. ఈ ప్రమామలచే శ్రీపురుషులకు పకలపయముం
దు దుర్బాధికారము సామ్యమును సిద్ధించుచున్నవి. రెండుభాగములు
గా విభక్తయిన యొక వస్తువుయొక్క భాగవ్యయము గుణము భర్త
ము యోగ్యత మొదలగువాటియందు దుర్బముగా నుండక దీరదగదా.

"అహాభ్యం కిర్యాశీ కర్తవ్యాని, ప్రజాశ్చిత్వానంతర్యాః"
"ధర్మార్థకామేషు నాచిచిత్యా" మనమిరువురము కర్మవనాన
చ్చరలయును, పంతానములు బడయవలయును, ధర్మార్థకామముల
యందు భార్యభర్తచే నుల్లంఘించబడదగినదికాదు. ఇంగువలన పురు
షుడు తారికమునదొంగ్యుల శౌకికస్వార్థకర్మయందు పకలపురుషా
ధావ సావనకుండను భార్యముఖ్యునియన సహాయధూతురాలిని
యు కిర్యభౌకానియు స్పష్టమగుచున్నది. వనపూర్వ లితరవిష
యందు లేకపోయిన కర్మయందు శ్రీకిచ్చిన స్వాతంత్ర్యము
నికొనుననునది యిచ్చకి ననువచ్చుచున్నది. అందువలననే భా
ర్యకు "పత్ని" యనిపేరు. ఈశ్వరుడు పురుషుడు దానొనర్చు యజ్ఞ
ములకు ననునభివంతుడై యిరి నర్థమంగరూఢము, పురుషునితో
నీమేహుడ భంగ్యుని నాచరించునది గావు సహాధర్మచాణియని పిలు
చుచుచున్నది. ఒడేశీయజాతులలో సాంఘికవియమములుగాని యిట్టి
మతవ్యవస్థతోజేరినవియచుములుగాని లేకుండుటజేసిక వాహుబంధముంత
ర్భునిగా నుండ గలదంతలంచెదన. అట్లుగాక మనహిందూవులలోను
ముఖ్యముగా ద్విజాతిలో కొనసాగించుచు మహిమోహము. పూర్వ
దాహ్యతయుక్తలవలన శ్రీలకు పురుషులకువలె కర్మయందు
విద్యయందు మరయు నిరసముననాజియందును తుల్యునియన
యధికారిమృచ్చుట్లుగవచ్చును సమన్నది ఇంగువనుసాగిచేసగ్రంథములే
సాక్ష్యము. ఇట్లుకుటుంబమునను శ్రీ ముఖ్యురాలని రెంప్సనది.

పురుషునికిభారము తగుకుండ దానుజేషువగిన గృహకృత్య
ములను జక్కగ నిర్వహించుచు భర్తచిత్తానుకూలయై యత్తమా
ములయందు మగనిసంబంధులయందును యధాహాకముయిన పూర్వ
భావము నెరపుచు నుత్తరైకనిరతయై తననుగలదానితో దృష్టికొం
ది కాలముగడపునది సామాన్యముగా పత్నీలత్ర మనిపించికొనును.
భర్తచేతనుని యెత్తుకొనుచు నెల్లప్పుడు నాతని హితాచరణమునం
దానెత్తురాయి యుండవలయును. గృహమును గృహలోపకరణముల
ను నిర్మయము గాంచుట, గుగవులు, భృత్యులకామ, వాడుబిడ్డలు
వారియనుబంధులు మొదలగువారియందు యధోచిత గౌరవమునుజూపు
ట, దుష్టవర్తనలగు నాచువాండ్రతోగలియకుండుట, ఆతివ్యయముగాని
యవద్యనియముగానిజేయుచున్నప్పుడు భర్తనువలనకహాస్యము దు
బోధించుట, బంధుగృహ విషయందు దేవాలయములందుజరుగునక్కర
దులకాతనియాజ్ఞబడసియేగుట, భర్తనిదిండిన పిదపబుద్ధుకొనివరువా
తజేయట, వంటయింటిని పకభగ్నిముగాను దర్శనముగా నుంచుట,
వల్లభుడొకచేత జువ్వినుడై తననునొక్కొడిననొ దానిని మనస్సునం

దుండుకొనకుండుట మొదలగునవి శ్రీని పత్నీలత్ర న్యవహారమునకు
బాహురాలనుగా నొనర్చు విశేషలక్షణములు. మగని యనుమతిపయ
వ్రతానులవల్లవలయును. కాంతుని ప్రియా ప్రియములు తనప్రి
యా ప్రియులుగా నెంచవలయును. అయినకు జెలియజేయక యె
వ్వరికేమియు నివ్వగూడక. రోగార్తుడైనపుడు పరచేతమున కేగిన
పుడు త్రైభాగ్యంగనము కేసంస్కారమును వర్జించవలయును. ఇట్టి
పవ్యత్తముగల సాధ్వీమణులగుట గృహము సకల పంపన్నియ
ము పవ్యంబు కొనావమరి నమ్ముడు.

ఈరీతిగా సత్కార్యమునకుండవలసిన సామాన్య విశేషలక్షణ
ముల జెప్పి యిక యామెచ్చుచుండుండి నిర్వహించవలసిన పకల
న్య జెప్పుచున్నాను. గృహస్వామినియే చేయవలసినపనులు పురుషు
డు దనశక్తికొలది నంచాచించు విత్తము నీమేవేటిలో నిడినపుడు
రాబడికివగిన క్యయముజేయ బ్రయత్నించుటయేగాక యందులో బ్ర
తిమాసమును కొంచుమునను మిగులుటను శ్రద్ధబూరవలయును.
పంచత్సగమపాదపున తాముపయోగించుటండి సామానులను కాలము
నిమిషమోక్షముగా మార్గహించవలయును. ప్రతిమాసమంగు
గొనవగినవాటిని మా సాదియందే స్వీకరించవలయును. ఇంటిలోనుండు
ధాన్యము మొదలగు నిలువపట్టువులు రద్దుగావడం జూరత్తతో గా
సావలయును. ఇంటియగార మగడింటికివెచ్చు నితరపదార్థములను
గూడ దక్షితతో గాపాడి నియతకాలమునకు చాలునట్లు మితముగా
న్యయవలచవలయును. విశేషధనవనియయినచో భృగ్యులచే బహి
టులు జేయించునపుడు వారభూమింపుండ వద్దనుండి జాగరూకత
తో గనిపెట్టరిలయును పేరాలు స్వయముగాజేసికొనును. అంతి
యగాని యలసజూపినయడల కాగ్యములు చెడును. పంసారమునను
మాసమువాటిల్లును. దాసీలను దాసులను దావ్యవలసిన జీతముల
మాసప్రారంభమునందె తప్పక యిచ్చవలయును. లేనియెడల వారు
పనులందు విరాగమునుజూపుదురు.

ఇయీమె తల్లియైచేయవలసిన పనులనిచావించగా నీమా
తృత్యము గృహస్వామినిత్యము కంటె నెక్కువబాధ్యతగల పదవి
గాగావచ్చుచున్నది. శ్రీతానంత్యత్వి యయినదిమొదలు గర్భస్థ
శిశువున తనకును రోగమునుబట్టియు నాహారమును బొత్తిగామాని
యారోగ్యకరము పుష్టివృద్ధిమునైన యాహారము దినవలయును. తాను
నీనుమెచికొనియున్నదని తనవారందరు గారాబుతోజూచి యిం
టిలో పనులనేమియు ముట్టుకొననివ్వక నుట్టుగా నొకచోటను
డమంగురు. ఇదిచాలతప్ప. వారిమాటల పాటించకతనకేరీరమున కుచి
తయిన వ్యాయామము గలుగునట్లు యింటిపనులు సాగించవలయు
ను. ఇది ముందునుఖప్రసూతికి గారాము తరువాత పుట్టినపిల్లలను
పెంచి పెద్దవాండ్రుచేయుటలో సధికప్రయోనమునప్రమత్తము
నసామ్యతగలిగియుండవలయును. పిల్లలకువచ్చు చిన్నజబ్బులకుతగిన
చికిత్సలను నేర్పియుండవలయును. తనచుగా శిశువును కండ్లితోకం
టై తల్లితో సగితరమయిన యనుబంధము గలవారయి యెప్పుడు

కాలమున తల్లితోనే గడుపుదురు. గావున వారుతిట్టాడుట కొట్లాడుట మాటిమాటికి నిర్దిష్టముగా గినియుట మొదలగు పదపదనపు చేష్టల కలవాటుపడకుండ చిన్ననాటనుండి మంచిప్రవృత్తిలో నడచుట కభ్యాసమగునట్లు బురుగుగరపును శిక్షించుచుండవలయును. తిర్యగ్జంతువులు తండ్రియొక్క గుఱమున మరుఘ్నలు తల్లియొక్క గుఱము నెక్కువగా గలిగియుండురు గావున తల్లియెట్టి ముగుగుమంతుడగలదియగునో పిల్లలనట్టిగుఱము గలవారగుదురు. బడికివోపు కుర్రవాండ్రున తల్లితానుస్వయముగా పాఠములజేపించుచు వారివిద్యాభివృద్ధికి వశమయినంతకల్గిద్దరు దీనినినవియును. పైనపన్యసింపిన ప్రకారము పర్యవితములచే గుణవతియనిపించుకొను భార్యయభ్యాగ్య. ఇట్టిగుణవిశిష్టయైన కలత్రమును గలిగియుండు పురుషునిభాగ్య మనిర్వచియ్యును. స్వీగ్రంథవత్సమృతకల్ప మహాకలత్రం మాలాహలం విషమిహపగుఱా తదేవ (భర్తయందు స్నేహముగలభార్య అతృతముతో సమానము. గుణహీనురాలయ్యెనేన కాలకూటవిషముతో దుల్యము) అనిగదాశాస్త్రము. “సంతృప్తే భార్యయాభర్తా భర్తాభిర్యాతతవైవచ | యస్మిన్నేవమశీనిర్ధ్యం కల్యాణంతత్రవైదుగ్రివమ్. (ఏవలమంతైతే భార్యచే భర్తయు, భర్తచే భార్యయు పరస్పరముసంతోషమగుకొందుమడివి టుకో అతలమందుతప్పక పర్యవధములు స్రాప్తిండు) అని మరువురందెప్పయున్నాడు. ఇట్టివాంపత్సముఖజనకముయిన సత్కలత్రమునుగలిగిది మహాకవియగుభవభూతి “అత్యైతం నుభుమఃఖయోరనుగుం పర్యావ్యసానుయద్విశ్రామి హృదయస్య యత్రన సాయస్మిన్నహర్షోరసః | కాలేనాపరణాత్వయాత్వరీతే యత్యేన్నాసారేదీతం భద్రంతవ్య సుమానుసన్య కథమప్యేకంహిత త్రావ్యతే” అనుడివియున్నాడు.

సద్భార్యయనది పురుషునికి గర్వవిధ బంధుప్రతినిధి. లంకాప్రవాససమయములో రామవిరహముచే గృహించుచున్నసీత వాయుపుత్రునితో జెప్పినమాటను విచారింపు డెట్లున్నదో “సచావ్యమతాన పితానచాన్య స్నేహాద్విశిష్టేస్తి మయాసమేవా” (రామునియందు నాకన్న స్నేహముతో మహానమగు స్నేహముగలవారుగాని అంతకంటె నధిక స్నేహము గలవారుగాని యెవరి తలిదండ్రులైనగాదు. ఇకమర వ్యయగాదు) దశరథుడు కావల్యవిషయములో నిట్లుచెప్పియున్నాడు. “యదాయదాహికామల్యా దాసేవచ్చసభీవచ | భార్యావద్భగినీవచ్చ మాత్సవచ్చోపప్తితి,” (పరిచర్యచేయునెవ దాసీవలె, మాతృకకీదాదలయరు సభవలె, భర్తాచరణమందు భార్యవలె, ఇంకొకభార్యను పెండ్లియాడునపుడు సోదరివలె శరీరపోషణాదిపమయనుచు తల్లివలె నన్ను సేవింతుమన్నది.) ఈవ్యాఖ్యలచే దలిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు, అక్కచెల్లెండ్రు, మిగిలినబంధువులు మొదలైన వాఁకంటె సాధ్యయగు భార్య పురుషునియందుచెక్కువస్నేహము, ప్రీతివిప్రభమును గలిగియుండునని స్పష్టమగుచున్నది. గృహమేధికి లోకములోదనభార్యయొక్క పద్ధతసంపదకంటె నెక్కువప్రీతికరమైన దింకొకటిలేదు. ఇందువదారాణముగాదండివిరతితమైన దశమవారివిరచితమునుండి యొక చిన్న

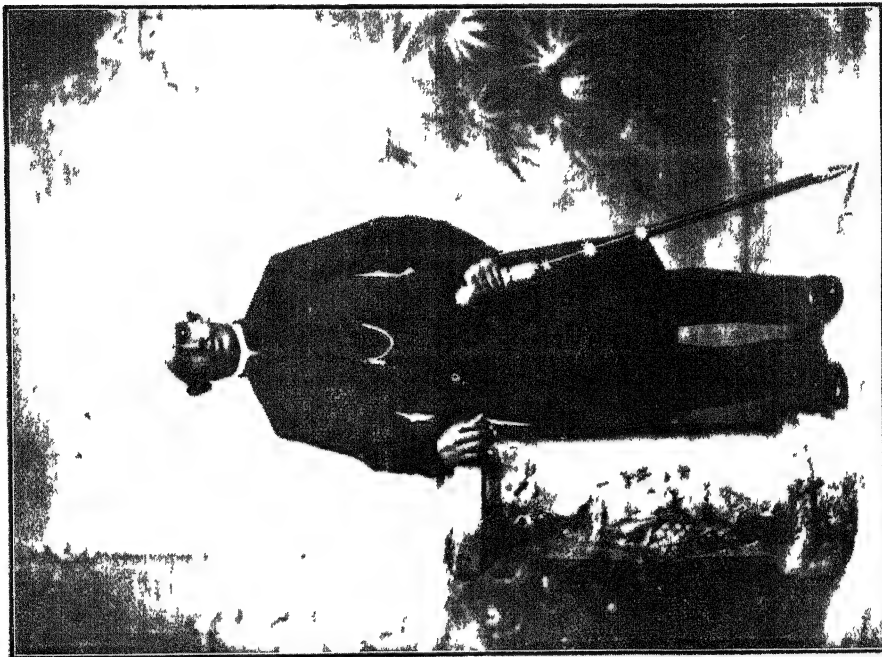
కథ నివటకుదాహరించుచున్నాను. ఆగ్రంథమంబోకడు “కింగృహిణిప్రియహితాయ” (గృహస్థుడు ప్రియముకొరకు హితముకొరకు నేడయగుచున్నది) అనియడుగగా మరియొకడు “దారగుణాః” భార్యయొక్కగుణములు) అనితత్తరమిచ్చినాడు. అక్కభయెట్లునిన, ద్రవిడదేశమందు కొంచెయనుపట్టణముకలదు. అందుగనన తుడగు శక్తికుమారుడనునొక లేహరి గలడు. వాడునుమారు యిరువదినవత్సరముల ప్రాయముగలవాడైనపుడిట్లు చింతించెను. భార్యలేనవాకివిలె సద్భార్యలేనివానికిని సౌఖ్యములేదు. సత్కలత్రము నెట్లుసంపాదించనగునని తలంచి కంచెడుధాన్యముముటగట్టికొని జ్యోతిష్కుని చేసుముతో దేవాటనము జేయవారంభించెను. కనపడిన ప్రతీకన్యక సీతుంచెడుధాన్యముతో నానసంపన్నమయిన భోజనమమర్చగలవాయని యడుగగానామె నాచేతగాదని ప్రత్యుత్తరమిచ్చుచుండెను. ఇట్లుకొంతకాలము దేశములపెంజడి తిరిగితిరిగి కొనకు కావేరీతీరమునకువచ్చి యచట నొక గ్రామమందున్న వైశ్యకన్యక నట్లనే ప్రప్సించెను.

అందుకామె వల్లెయని యాధాన్యమును బుచ్చికొని యాతని గొంతవడి విశ్రమించునని చెప్పెను. ఇతలొనీమె యాజ్ఞాన్లందలొనిడి నంపితినినయుముకనమ్మి పాకభాండములను వంటచెరుకునదెప్పించెను. చ్చంటకొగా నాప్పినబొగ్గుల చగసాలేవాండ్రను విక్రయించి నెయ్యి, పెరుగు, కూరమొదలగు వ్యంజనముల సంపాదించి వాటితో నతనికి పద్రసోపేతమయిన భోజనము నమర్చిపెట్టెను. అందుపైసతదామెచాతుర్యమునకు బుద్ధి కలతలకు నచ్చెరువంది వంతువుడైయామెను బెండ్లాడి తనయాల్నిని తనకుటంజనము నామెయధీనముజేసి నుభుముగానుండె. కావునగృహస్తుతకు న్యకలత్రముయొక్క గుణసంపదకంటె సధికమయిన హృదయోల్లాస కారణము మరేదియులేదు. రథగమన మేకచక్రముతో నిర్ధింపనట్లొక పురుషునిచేగాని యొక స్త్రీచేగాని గృహపరిపాలనము నిర్వహించబడదు. అటుదానిచేత సగ్ధము మగవానిచేతజిడ్డయు నభివృద్ధినిగాంచదను లోకొక్రియన్నను తెలివిగలయాడుది ద్రవ్యముగాపాడె గలిగినట్లు మగవాడెంతవహాయసంపన్నుడైనను మాతృహినికేతువుల దల్లలేదనలొపము తట్టకుండ బోపింపనేరడను నంకిము మనమందరమెరిగినదే. “కితుదక శగుఁమాతా” (తల్లి, దండ్రుకంటె పదింతలు హెచ్చు) అనిగదాశాస్త్రము.

వస్తుస్థితియిట్లుండ జలసియిండ్లగా విద్యాహీనతచేతనో సహజమగు బుద్ధి మాంద్యముచేతనో వనలో గొందరమ్ములు పైనపన్యసింపుచుడిన కలత్రలక్షణముల కనభ్యంతరమై యున్నట్లు గన్పట్టుచున్నార. ఇందువపురుషులే పూచీదారులని నిశ్చయించుడు. “యాతియంతుఃప్రమాదేనగతో వ్యాశిత్వనావ్యతామ్,” (మానదీని ప్రమాదముచే గజము యుష్టమయిన దనిపించుకొనుచున్నది) అన్నట్లు నడిపించుపురుషుడు విచేకి, ఋజుమాగ్గవర్తి దత్తుడుగగానిచో నిట్టిస్థితియలలకు దట్టస్థించుట నిశ్చయము. “స్త్రీణాంహి సాహచర్యాద్యవంతిచేతాం శిభర్తృవద్భావని మధురాహిని మార్గములె విషవిటపినమాశ్రితావల్లి” (మంచితీగలయినవి వివస్వత్తమును జుట్టకొని చెడినట్లు శహ

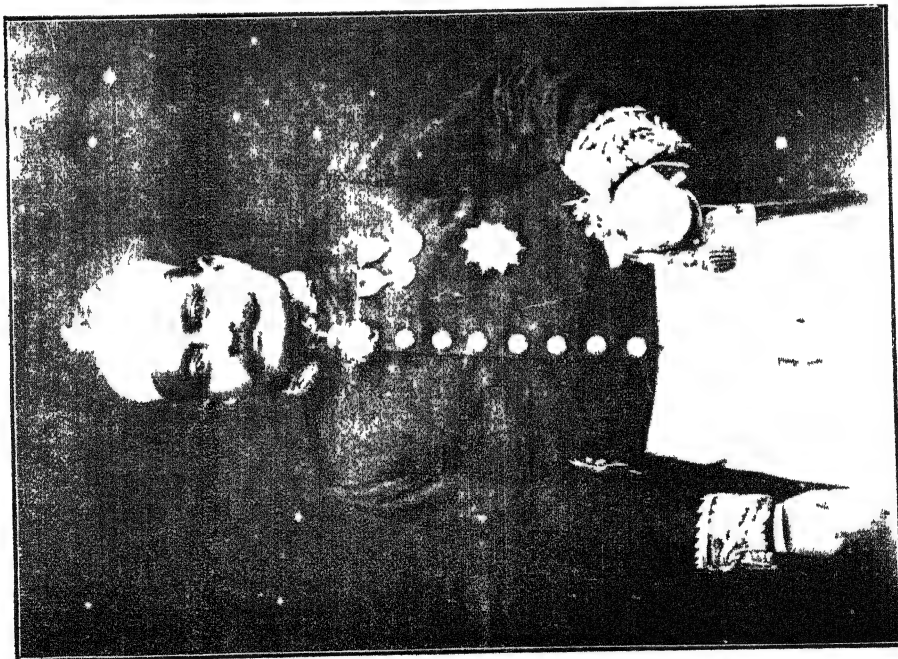

Shri Rao Venkata Kumari Malipati Surya Rao Bahadur.
Raja of Pithapuram.

శ్రీరాజా రావు వేంకట మహీపతి సూర్యారావు బహదూర్.
పితాపురం రాజు.

Shri Rao S. Venkata Suryavaram Raja Rao Bahadur.
Mithuram of Bobbili

శ్రీరావు సర్ వేంకట సూర్యవరం రాజు బహదూర్.
బొబ్బిలి ముహారాజు.

Shri Maharaja Sir Velugoti Shri Rajagopala Krishna
Yachendra Bahadur. Maharaja of Venkatagiri.

శ్రీ వెంకటగిరి మహారాజు.

Maharaja of Vizianagaram. విజయనగరం మహారాజు.

H. H. Sir Madan Singh Bahadur.
Maharaja of Kishengarh.

సర్ మదన్ సింగ్ బహదూరు. కిషన్ గర్జ మహారాజు.

H. H. Maharaja of Datia. దతియా మహారాజు.

Rajah of Sawantwadi. సావంకవాడి రాజు.

Nawab Bahadur of Murshidabad. మూర్షాదాబాదునవాబు.

Rajah of Jamkhandi. జంఖండి రాజు.

Nawab of Janjira. జంజీర నవాబు

Rajah of Mudhol. ముద్గోలు రాజు.

Rajah of Akkalkot. అక్కలికోట రాజు,

Senior Branch of Mirja. మిరాజ్ శ్రీనివాసాభి.

Miraj Junior Branch. మిరాజ్ శ్రీనివాసాభి.

గామను స్త్రీలను సన్మనగా భర్తను సన్మనతో వమానధర్మముగలది
 తగును. అనుచు నాను సారముగా నవినాభావ సంబంధముచే గొన్నా
 యు పురుషుల త్ర సాగ్యము స్త్రీల త్రమునక బుట్టు వింతగాదు.
 అదరిమఁటారా పూర్వకాలపు స్త్రీల స్థితిని యిప్పటివన స్థితిని త్రై
 కారవేసి చూడగా నంతవ్యత్యాసమున్నదో యాలోచింపుడు. నేడ
 సులందు పురాణములందు తేలికచుడినవారయి పాతివ్రత్యము,
 సర్వగ్రాంతి, భగవద్భక్తి, విరాగము, వేదకాస్త్ర విజ్ఞానము, తత్వ
 జ్ఞానవంపద మొదలగు దివ్యగుణముల కావాసస్థాములయిన గార్గి,
 మిత్రేయి, సులభ, కలావతి, యశోవతి, మాదాల, దేవహూతి, వేదవతి,
 నరూయ, అరుంధతి, నీత, దమయంతి, ద్రౌపది యాదిగాగల స్త్రీ
 లన్న శతములకు మనఃకలతఖండమేగదా ఆకరమయ్యెను. ఇట్టిజన్మ
 కాంత ప్రభావముగల వీరు మన యార్యసారీలముములేదా, వీరినిట్టి
 గొప్పస్థితికి చేర్చినవి విద్య, బుద్ధి, పద్వ్యత్తమును. ఇవి లేకపోవుటచే
 లకాలపుమనము పీనస్థితిలో నున్నారము. ప్రాచీనార్యస్త్రీలు బ్ర
 హ్మవాదినులయి సద్యోవధువులనియు రెండుతెగలుగా నుండేవా
 రు. వారిలో బ్రహ్మవాదినులవారికి పురుషులకువలె నుపనయము
 వేదాధ్యయనము స్యగృహ సందు భిక్షాదరణమండనవియు, సద్యో
 సువులను వారికినివాహము సమీపించగా నొకరీతిగా నుపనయము
 మొనర్చి వాహకర్మ విధించబడెననియు వృత్తికాస్త్రమువలన గా
 వచ్చుచున్నది. ఈమధ్యకాలములో మనవాని స్త్రీలనిట్టి యధికార

మునుడివలగించి మాధ్యమిగములోద్రోసి తమయుపచారమందే
 వీరికాలముంతయు సర్వవసించునట్లు చేసిరి. తమస్త్రీలు విద్యావిహీను
 లయియుండుటవలన నష్టము తమదిగాదా? వికాసాభివృద్ధి యంగ
 నామములను జూచుడు. వారు పురుషులవలె విద్యనేర్చి తెలివిగలవార
 గుటచేగదా సంఘములో మగవారిలో సమానముగా గౌరవించబడు
 చున్నారు. కొన్నాళ్ల క్రిందటివరకు స్త్రీలకు విద్యగరవుట యొకపెద్ద
 తప్పని మునారిగా గొందరియభిప్రాయము. మనభాగ్యవశమున నాం
 గ్లేయప్రభుత్వ మభివృద్ధి నొంది దేశమందంతట బాలికలకు పాఠశాల
 లను సాపించి విద్యనభ్యసించ జేయుమందుటచే చాలమట్టుకు గ్రజల
 కాయభిప్రాయములు మారినవి. బుగారాజధానియండియు లొం
 బాయి రాజధానియండియు కొందరు మనోదరీమణులు పురుషులవ
 లెవిదేశములకరిగి యచట. పలువిధములయిన విద్యలలో నుత్తీర్ణులగు
 చున్నారు. మఱుమంత్తరంగకర్తలు తమయాయువుకు ధనమును స్త్రీ
 విద్యవిషయము వినియోగపర్చి పాటుపడుచున్నారు. ఈకాలముం
 దుప్రతిపక్షముండనొక స్త్రీమహాజమేష్వదియున్నది. ఆందులో నచో
 టనుండు స్త్రీలందరు వారమునకొకసారి సమావేశమనొంది యుప
 న్యాసములను వారాపత్రికలను జనువునునొకరివల్ల నింకొకరు తెలి
 యునియింకముల నెలిసికొనుచున్నారు. ఇదియంతయు నాంగ్లేయప్ర
 భువులవలన మనమగలుగుచున్న గొప్పలాభములలో నొకటియని తలం
 చును వాచిరాభ్యుదయమునకు నీకర్వని బ్రార్థించుచున్నాను.

నన్నయభట్టారకపంచరత్నములు.

మ.రా.శ్రీ, కంభర నూతనారాయణకావ్యిగారిచే వ్రాయబడినది.

ఉ॥ రాజమహేంద్రపట్టణ వశ్యమును నేలిన యట్టిరాజధూ
 రాజును హేంద్రకొల్లును గరంబవమాన కవిత్వధారలన్
 రాజిలఁజేసి వ్యాకరణరాజముఁగూర్చి కవీంద్రకాటిచేఁ
 బూజలఁభించు నానుకవిపుంగవు వన్నయ నెన్నకకృమే.
 గీ॥ వేదములలోనఁ బూచుచు వేదమగును
 నఖిలకుసపురాణములయిం దగ్రమగుదుఁ
 బరగువ్యాసరచితమైన భారతము
 తేనెలాల్మంగఁ గొంతయొంద్రికరించె॥
 గీ॥ పరగఁబొందిత్యమ నెడి కవ్యంబుమట్టు
 బుద్ధిలతఁజాటి యిక్క విపులగుడు

తనదమానసపాధోధిఁ దరిచి తరిచి
 యాఁబుట్టించె నా. ధృభాసమృతము॥
 క॥ ఆకలఁగితి భుజినిఁ తఱుఁ గవిచంద్రులకు మున్న నన్నయభట్టా
 రకుఁడిచ్చెనుగవితాకర॥ నికరమృలనాఁధృధారణ్ కలయింకన్-
 ఉ॥ పాఠకనన్న పాఠ్యమదిభక్తి మెయింగనియాడి పద్యముల్
 కేయునునుండువాఁడగుటఁజేసి కరఁబనురాగ మొప్పుగా
 కీయెడఁబంచరత్నముల నెంతయుఁగూర్చెనుసంభృతార్యనా
 రాయణకావ్యి కానఁ గవిరాజశిఖావ ణులదరింపుడే॥

దేశాభిమానము.

మ. రా. రా. శ్రీ, చక్కావధానుల మాణిక్యశర్మగారిచే వ్రాయబడినది.

ఆ॥ స్వర్గపదవికంటె జనని గౌరవనీయ! జననికంటెగొప్ప జన్మభూమి! జన్మభూమికంటెఁ గలితిలో మఱి లేదు! పూజనీయ మనకుఁ బురుషులార॥

1.

ఈ॥ అమృతనయ్యలకాగిన యమృత చరాచరజంతుకోటిఁ జీ! వమృతనిల్లు నన్నమును పానము పడవపూర మాతృదే! హమృతగన్నయమృతలుమృత్యువారించి జగంబునెల్ల పూ! తమృతసరించునమృత భరతమృత మించినయమృత యున్నదే! ॥ 2. ॥

సీ॥ “చత్వరమాతానిగ యను నూక్తి నెఱవంగ

దేశాభిమానమే తెన్ను మనకు! “వత్సంపదగయటన్న నద్భుద్ధి నెలవంగఁ దేశాభిమానమే తెన్నుమనకు! “ధర్మంపరగయటన్న కర్మజేయగఁనున్నఁ దేశాభిమానమే తెన్నుమనకు! పరహితాచరణ మన్వరమార్గ మెవరింపఁ దేశాభిమానమే తెన్నుమనకు!

గీ॥ జన్మబుతరియింప మోక్ష సాధనమువెతుకఁ

దేశభక్తియే మేలైన తెన్నుమనకు! గానదేశాభిమాన వీక్షణములేని! శ్రుజన్మయే! చట్రాతిజన్మకాక॥

సీ॥ మానమల్ తొమ్మిదిమాత్రమేకడుపున!

నతికష్టమనమాయు నాత్మమాత! జన్మాంకమును నురస్థమునమోసి, భక్తిదలిర్చరక్షించు దేశమాత! ఎడపిల్లనిమలంబుఁ దుడుచుటకును నర! హ్యముఁజెందుమఁడెడుఁ నాత్మమాత! ఎవనిమలినమైన నెపుడువహ్యముతోడ! స్థిరముగ భరియించుఁ దేశమాత!

గీ॥ అల్పకాలమే పోషించునాత్మమాత!

తిరమగను బ్రోచునదిమావె దేశమాత! అఖిలజనులూత్తమాతకు నధిగమించి! నట్టి శ్రీదేశమాతఁ జేపట్టవయిం॥

సీ॥ దేశాభిమాన పదీపంబు లేకన్న!

నజ్జానతిమిర సంహారమెట్లు! దేశభక్తికళాప్రకాశ కల్గయన్న! నైకమత్త్యఫలంబు నందుటెట్లు!

దేశాభిమాన ప్రతిష్ఠఁబొందకయున్న! స్వేచ్ఛానుభు బు ప్రాప్తించుటెట్లు! దేశాభిమాన కీర్తినిపొందకయున్న! నవమానవైభవం బందుటెట్లు!

గీ॥ దేశమఖిలేశ్వరుని చప్పలకాశమరయ! దేశభక్తియే యలజగదీశుభక్తి! గానదేశాభిమానంపు కలిమిలేని! మానవుడు మానవుడె యెండుద్రాసుకాక.

చంపకమాలిక.

అరయంగఁ దేశభక్తియన నాటలఁబాటలసొనటంచు మీ! దరయకత్తురాదు పరమాధ్యునుల న్దొలిజన్మమందు నీ! శ్వరపదభక్తి రంజిలంగ వల్లిమహాత్మరపుణ్యవైభవ! వ్యూహఁదలిర్చు తెట్టినరపుంగపు లట్టిమహానుభావులే! పరమగుదేశభక్తియను భామినిసాక్షిగఁపొంప వస్తుల! దురుగుఁడి మాయమాటల కృతులపచరించెడువార లర్హులే! చిరతరమైన సద్గుణవిశేషము, నెల్లరఁజూచియాత్మ సో! దరులగఁనెంచి వారియనుతాపముఁ గాంచి పహింపలేక తో! బురఁబురఁబొక్కి యాకాశతపోవఁగఁ బ్రాణపమర్శులబునున్! జరుపఁగ సిగ్ధమైకపురుషత్వమునుం, బెరవారి సంపదో! త్కరమునుజూచి యోచించుదంబునుబొందుట లోకమందు నం! దఁనొకరీతిఁజూచుటయే భర్మమటంచు దలంపుగొంట, యీ! వరుషగుణంబులంగలింగి వర్తిలువారలె భక్తులొదు రెం! దగొమఱి దేశభక్తులము తప్పకమేచుని సత్వభాకులం! దరమరలేక లెక్కెరుల హాయిగనిచ్చుచు, దేశభక్తియే! నిరులకు సాధనంబయిఁ జెప్పిచిదేశపు వస్త్రముల్ బహి! మృగముసేయుఁడంచు రథసంబుగ నార్యులు నింటభార్యకా! దరమగు గ్లాస్తామల్లు నొకతానుసంగెడువారు భక్తుల! స్థిరముగ యంత్రకాలల స్వదేశమున న్నెలకొల్పుడంచు లె! క్షైరులనొనంగి యుగ్గణునిశేషు డొకఁడొకయంత్రకాలదు! ర్భరముననిల్చు నందునొకభాగముకైకొని సామ్యుశీయ రెం! దగొ మఱి సాగదంచుచు పృథ్వాధి పూజులెక్కొకయిట్టిదు! స్తరతరకార్యసాధకుల! దబ్బరహించువులేడ యంత్రమల్! పంలంగజేయుటెడయని పక్కుననవుచు గేలిసేయు పా! మరులొక! దేశభక్తులు ప్రమాణముగా వచియించినంత యీ! చరణకు బెట్టినట్టి పురుషప్రపరులొక ద దేశభక్తులన్! వరకరుణా ప్రపూర్ణులును పండితవర్యులు, గానసీధర్మ! నరులకు దేశభక్తియే ఘనంబగు మోక్షఫలం జూపంగెడున్.

చూపునతరదేశభక్తి యనుకల్పించెడివానిఁ బాధి, భూమి
జనులతలదెల్లవారలను సజ్జనుడందుఁ బోషకారి యును.
చూడలపోషిహృదయ గనుమంటయె కాకొకయొగ్గునైనను.
గొనకొని దానికై యనులంకాడ నొసంగుదు రద్భుతంబుగన్.
చం. ఒకయొడఁ బ్రాణదానము మరొక్కడఁ మానమురక్షణసేయుటే!
అంతరిఁ నీశిష్యున మహాన్నతసంపద లండఁజేయు నిం

కొకయొడగ్గిరియొద్ద బురుషోత్తముడందును, గాన, దేశభక్తి.
క్రికి ననుమైనభక్త్యును తీరిననజాలము మిత్రలోకమా.
చం. బురుషుల యొకచక్రపురిఁ పొరలఁ ఘోరతమింగుచుండ నం.
దొకడునుతత్పూర్ణ విధువనొల్లదు మేనులనైనమానవాం.
తమనకొవంగ వన్ముతిదిదాల్చిరి కావునఁ బ్రాణింకఁజే.
మకునుననన్యభూమి ప్రధమంబుగ నేత్యుమటంచు నెంచుడి.

ఆంధ్ర వ్రాస్తులు వారి భవిష్యత్తు.

మ.రా.శ్రీ, వెలగలేటి - రంగయ్యగారిచే వ్రాయబడినది.

ఆత్మావర్తమునందలి సంఘమందలి చాతుర్భాగములలో ననాదియంచుయు బ్రాహ్మణులు ముఖ్యులుగా భావింపబడుటకు మే తువులు పలువురచే భిన్నముగా చెప్పబడుచున్నవి. ఆర్యశ్రీదేశమును ఆక్రమించుచుండినపుడు తామారాధించు వైషములపూజకొరకు నియమింపబడినవారలయధికారమువృద్ధి జెంది బ్రాహ్మణులశ్రేష్ఠిరని కొందరందురు. వేదములపఠించి వానినిగాపాడుటబట్టి బ్రాహ్మణులుభూమనుంచి పుట్టినవారబ్రాహ్మణులనికొందరును, వత్సయ్యగ మునందందరును బ్రాహ్మణులైయుండ, కాలక్రమమున క్షీణనొందినవారివర్తములు నేర్పడిన కొందరును యుచున్నారు. జీవాత్మ తనస్థితినివలెంచి బ్రాహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర కళేబరములలో నొకదానియందు జనన మొందనని విశేషముగారు నెరివిచ్చినారు. వీరివిద్య, వైరాగ్య దానిద్ర్యములంబట్టి ప్రపంచమందలి నే యితరతెగవారును యనుభవించుచున్న యభిధానముల వస్థానముల ననుభవించినారు, ననుభవించుచున్నారు.

కాలక్రమమున నీనాలుగుకాలవారికి సంబంధ బాంధవ్యములును, భోజనాదివ్యవహారములను సత మొందటచే వైరమేర్పడినది. భాగ్యమతన్యావకముచే బ్రాహ్మణులయాధిక్యత ఛేదించబడినది, శంకరాచార్యులు, కుమారిభట్టు మొదలగువిద్యశ్రేఖరులు బౌద్ధమతశృంగమునుఛేదించి వేదముతమును పునరుద్ధారణచేసిరిగాని మహమ్మదీయుల దండయాత్రలు, దేశము పరాధీనమగుట, ఆరాజకము, కల్లాలము, ధైరోపియనుల యాగమనము, క్రైస్తవ మతవ్యాప్తములచే వేదమతమున కధారగూతులగు బ్రాహ్మణులు పురాతనయాధిక్యతను బొందలేకున్నారు.

కొన్నివందల సంవత్సరములనుండియు బ్రాహ్మణులకుకొన్ని తెగస్థులగుటచే దివససీతము గాండువున్నారు. ప్రభువునవ్రాసవలంబించుచున్నారు.

బ్రాహ్మణులయందు భేదములేకపోయినయ కాలక్రమమున నియోగి, వైదికి వైష్ణవులను కాఖిలుగలిగి, నొక్కొకటితిరిగి పల్లలునేసి నొకటితో నొకటి సంబంధము నాశముచేసుకొని, సంబంధ బాంధవ్యములుమాని వైషమ్యముల వృద్ధిచేసికొని, సదాపోరాటములలో తమకైనివృథ జేయుచున్నారు. ఈవిభజనమునకుకారణము స్వప్రభుగా గానరాకున్నది. తాకికవ్యవహారముల వల్లయందినవారు నియోగులుగను, మతకార్యముల వర్తించువారు వైదికులుగను నేర్పడిరి. నియోగులు వేదముచదువుట భూరిగవిడిచివేటి, వైదికులు వీరికంటె నాధికత్వమారోపించుకొని, దేశములలోను, సన్యాసవధలలోను నగ్రత్వమును లాగికొని, నియోగులలో వృష్ణులకైన ననుష్ఠించుటమాని, యాశీర్వదింపబడగిరి. తమపౌరుషము కొంచెమయిన లోపముగలిగిన వహింపనేరని నియోగులు, తమలోలింగధారులు, యార్చ్యేవారు, ప్రధమకాలవారు, గోల్కొండవారు భేదములుద్భవిల్లుట నేతనోగాని లేక తాకికవ్యవహార తొందరలేతనోగాని నీయవమానమునకుతలయొగిరి. కానికొలది వత్సరముల క్రిందట ధీక్షతులవారు తమకైకొలదిని నియోగివైదికుల సమానత్వమునుస్థాపించుటకు నియోగులకు వేదాభ్యాసముచేయించి పద్ధతినెఱిగిల్పినారుకాని దీనినుంచి కాస్పరస్సులు, నియోగిభండులను లాభములేర్పడినయ వైషమ్యము లభివృద్ధిగాంచినవి. వైదికులలోనుకొన్నియు మొదలగు తెగలేర్పడి నొండొరులతో వివాహములు మానినారు.

మూర్ఖత్రయములో నొకడగు విష్ణువునే నారాధించుచు రామానుజాచార్యుల సంప్రదాయము నవలంబించినవారు వైష్ణవులైరి. వీరికిని నితరబ్రాహ్మణులకును దృష్టిదోషముగూడ నవలంబించినారు. వీరుముఖ్యముగా విష్ణులయములలో పూజారుగనుండి, వైద్యవృత్తి

బ్రాహ్మణులెట్లు తెగలుగ నేర్పడి వివాహ బాంధవ్యములు మాని వైషమ్యముల వృద్ధి జేసుకొని, చెడిపోవుచున్నారు ఇంతియగాక యతి బ్రాహ్మణివాహములు వీరివిద్యాబుద్ధి బలముల నాశముచేయుటచే నకాలవృద్ధువులయి, బాలవితంతువులభాషలు వీరినియనునిమిషమును శపించుచున్నవి.

బ్రాహ్మణులలో యనేకులు విద్యనభ్యసించక, దిరిప మేవృత్తి గా నేర్పడబడికొని, బాధ్యతలకేమియువహించక, దేశసంచారములచే యురు, నితరులకియిం లాభముకలిగింపక వారిచేపోషింపబడుటచే బ్రాహ్మణ్యమునకంతకు నవకేర్పి కలుగజేయుచున్నారు.

ఇక నితరవర్ణములవారు వీరిస్వైమున్నించుచున్నారోచాతము. ఇకరవర్ణములవారందరూ బ్రాహ్మణులయధికృతను ప్రశ్నించుచున్నారు. వైశ్యులును ద్విజులగుటచే మరచిపోయిన వేదాభ్యాసమును తిరిగిచేయుట ప్రారంభించినను ధనలాభములేమిచే విశేష శ్రద్ధచేయుట న్నారు. తమక్రిందివారగుద్రులు తమయధికృతను ప్రశ్నింతురనుభయముచే బ్రాహ్మణుల యాన్విత్యమునుగూర్చి నోయమానుకొని యున్నారు అంతియగాక నితరులకన్న పైర్ధాసాహసములు వీరలకు లేవనసంగితి జగత్ప్రసిద్ధమగు సామితయే వెల్లడించుచున్నది.

వీరికన్న హుద్గ్రుహ ప్రార్థనములవారు. తమమనస్సులోనివిషయమును బహిరంగముగాజెప్పగలవారు. వీరియందు యాంగ్లేయవిద్య వృద్ధియగుటచేతను ధనముగూడుటచేతను నొకవిధమగు కక్తియధ్యపిల్లవది. ఈకక్తిముందుగావించిరకార్యము. నామములలోమార్పు, రౌడవది యాభరణములలోమార్పు, మూడవది వస్త్రములలోన, నాడవది వేషభాషలలోను లిగిని. వీరిపురుషాంధ్రమునభ్యసించి, భారతాదిగ్రంథములచదివి, సారముగ్రహించుటచే సాధ్యవంశనమొనరించుటకు తమకును హక్కుగలదని యెంచుచున్నారు. ఇతరులను యేమింటి యనిబ్రాహ్మణుల పిలుచుచుండ నిపుడు వీరిలోధనికు “ఏమయ్యో” యనిపిలుచుచు, మునుపుబ్రాహ్మణులు కనువడినతోడనే ననుష్ఠించువారిప్పుడు క్రమముగ మానికేయుచున్నారు. వీరివిశేషకార్యముల నెవ్వరైన కక్తిగలవారయ్యను వైకమత్యత లేమిచేతను, యంతర్విభాగముల కలనన, నాకారహితులు, సింహములగు నాయకులు లేమిచేతను, ధనమును కోర్టులలోను కయ్యములలోను వ్యయముచేయుటచేతను తగునభివృద్ధిగాంచలేకున్నారు.

హిందూవంశములలో యంత్యబాతులనుకేరుగల వారనేకులున్నారు. వీరిబహునిదముగాజూడబడుచు, వ్యవసాయపు పకలవలనను కూలినాలివలనను బహుకష్టముమీద జీవయాత్ర జల్లుచున్నారు. వీరుకర్గిగకు వచ్చినప్పుడనమాడ వరెంటు! వీరినితాకగూడదట! వీరికి విద్యనేర్పగూడదట! ఆహా! హిందూదేశముయొక్క దుస్థితికి వీరియెడల మనసుజూపు నిర్దాక్షిణ్యమేకరణము! వీరిదుఃఖమే వ్యాధిరూపమున పీడించుచున్నది! వీరినోరులేనికాపములే వ్యతంత్రమును నాశనముచేసినవి! కరుత్రాగుబోతులు, కనుకలిండిగ్గిరిలేక యెల్లప్పుడును యప్పులపాలైయున్నారు. వీరిగృహములు బహుయ నాశోగృహములు. వీరువ్యపాదపశువులనవత్తును. దీనిలోపముబ్రాహ్మణులదే.

అయినను హిందూవంశము బ్రాహ్మణులపై కొక్కసారిలేవ లేకపోవుట క్రిందిహేతువులు గానవచ్చుచున్నవి

1. బ్రాహ్మణులు మతాధికారులగుటచే, వివాహాదికార్యముల జరుపుటకు వీరియత్యవసరము. 2. యూరూరను బ్రాహ్మణులేకరణములుగానుండి, నితరవర్ణములవ్యవహారములకన్నియు నమ్మికగాచక్కగానెరవేర్చుచుండుట. 3. బ్రాహ్మణులగొప్పయుద్యోగమునండుట. ఈవిషయ మింతవరకాపి యితరులెట్లు వీరినిచూచు చున్నారో యాలోచింతము. వహుద్వీయలలో పల్లెటూరులలో నివసించువారలు బ్రాహ్మణులన్న గురుభావముతో జూచురు. పట్టాములలోనుండువారికిని, బ్రాహ్మణులకునునితమైత్రతలేను. ఇదిఉత్తరహిందూస్థానమందెక్కువగాగానగును. మతవిషయములగు హేతువులబట్టియు, రాజకీయసంబంధములగు కారణములనుబట్టియు నీవైషమ్యము హెచ్చగునటులే గాన్పించుచున్నది. వీరిపట్టుదల ప్రఖ్యాతమైనది కిరికూర్ త్వముయొక్క పోనిది. బ్రాహ్మణులందరు యార్యమతమును వదలినయెడల దేశచుంతయు శులభముగా తమమతమునవలంబించుకునియెంచి పూడిలిలుతగుయాకగ్గణల గలుగజేయుచున్నారు. నూర్గితరవర్ణములవారిని తమమతములోనికిమార్చుటకన్న నొకబ్రాహ్మణి మార్పుట యెక్కువకఠినమగుచున్నది. క్రైస్తవులను పురికొల్పి, తమగవహజాకులనుబ్రాహ్మణులవద్దనుంచి లాగికొనునట్లుచేయుచు,వీరికివిద్యగరమియ్యోగముల సంపాదించుటలో బ్రాహ్మణులకపోటీదారులుగజేయుచున్నచాతులవారిని గమయము గనిపెట్టి తమలోనికిదీసుకొని క్రైస్తవులుగ మార్చివేయుచున్నారు. హిందూమతశృంగములన్నిటిని వియగగొట్టదలచియున్నారు.

దొరతనపువారు నిష్పక్షపాతమును జూపుటరాజనితి. ఇకరవర్ణములలో రాజ్యభారము నిర్వహించులవారు తగునంతమందిలేకపోవుటచే బ్రాహ్మణులే యుద్యోగస్థులుగ నేర్పరచుచున్నారు. కాని కొలదికాలమునుంచియు బ్రాహ్మణేకరులకు యపరిమితమగు ప్రోత్సాహమునిచ్చుచు బ్రాహ్మణులను నిరుత్సాహపరచుచున్నారు. రాజ్యపరిపాలనమును శకటమునకు ముఖ్యభాగములగు తెల్లవాడతో భోజనాదులనుగ్రహించక నిరాశరించుచు, సాంఘికవిషయములలో వీరికంటెను తాపేయధిపులను బ్రాహ్మణులు వ్యగౌరవమును పోగొట్టుకొనకుండుటచేకాబోలు నిపుడు బ్రాహ్మణులకన్న కూర్చులకు ప్రోత్సాహము ద్యవలెనని గుప్తశాసనములను కానించియున్నారు.

అంతియగాక దేశమందు బహులినిద దేశకన్యప్రోత్సాహము, బాతీయవిద్య, బాతీయభావప్రచారము మొదలగు నవిశత్రులకన్నీటికిని పుట్టిల్లు బ్రాహ్మణులేయియు, నిష్కామకర్మ స్వాధిపతికార్యమునకును వీరపెన్నిధియనియు దొరతనమువారు గ్రహించిరి.

వీరిస్థితియట్లులండ దేశస్థితియెగునుసాఖ్యదాయకముగా నున్నట్లుగాన్పించదు. ఒకమూల వహుత్కారి, నొకవైపు కలరా, నొకటి కుక్కజ్వరములు, మరియొక్కొక్క యితరవ్యాధులునుజనులనాశముజేయుచున్నవి. ఇను బలమా నానాటికి క్షీణించుచున్నది. ధనమా,

జనసామాన్యములో నానాటికిబీదతనము హెచ్చుచున్నది. విద్యయా, యైదుయూరల కొక్కటియైన పాకకాలలేదు. చేతిపనులా, కృష్ణక్షు సంక్రమింపలేదున్నవి. జనలయందు మైకమత్యనూ, విశేషము గానరాదు.

ఇట్టిస్థితిలోయన్న దేశమునకు, దేశములోని బ్రాహ్మణులకు రాబోవుస్థితియెట్టిదనియొకశంకమనమనయొడమును. నమర్రములోపాటునకు పూర్వమాటుముండనట్లును, ధర హెచ్చుటకుపూర్వముకగ్గనట్లును, వర్షముకురియుటకు పూర్వము యుక్కచేయునట్లును తేజోవంతమగు భవిష్యత్సూచకముగా నీప్రస్తుతస్థితి ప్రాపించినదనియొచ్చెదను.

ఇదియెట్లుచేకూరును? స్వార్థపరిత్యాగముచేతను, దేశభక్తిని లనను ఎట్లు? ఒకరిదుఃఖమును నివారించవలెనని దానినిమనమునభవింపవలయును. ఒకానొకరు కుమారుడుపోయి దుఃఖములోనుండినవానినోదార్చవలెనని మనముచాచియొద్దకుచని, వారితోపాటు కొంతవరకు దుఃఖించి మంచియూటలు చెప్పవలెగదా! ఇందువలననే యేను ప్రపంచమందలి పాపమును పరిహరించుటకు తనకరిమును శిలవకర్పించెను. పాపురమును రక్షించుటకు శిలి తనదేహమునందలి మాంసమిచ్చివేసెను. దీనినే స్వార్థపరిత్యాగము, పరులయందలిప్రేమ, మానసేవ, ఈశ్వరారాధనయందురు కొనదేశదుఃఖమును నివారించవలెనన్న స్వార్థత్యాగములుండవలయును.

ఈసిద్ధాంతమును ధృఢపరచుటకు చరిత్రనుండి సామ్యములనిచ్చెదను. ఐరోపాఖండమంతయు యజ్ఞానాంధకార మయ్యెయొండినపుడు క్రైస్తవచిత్తులు ఈశ్వరనియందలి భక్తిచేతను, మానవులయందలి ప్రేమచేతను సర్వస్వమొనత్యజించి, యర్థ్యములగొట్టి, బాలశేర్పరచి, వ్యవసాయమును వృద్ధిచేయుటచేతను, పాకకాలలస్థాపించి విద్యనువ్యాపింపజేయుటచేతను, యాపకకాలలు స్థాపించిరోగములకారణములారని వానినిరూఢులుగావించుటచేతను, నడవజీచేతను బోధలచేతను మానవుల దురాత్మమునుండిమరల్చి వస్త్రధృత్తిని నవలంబించునట్లు చేయుటచేతను నాగరికతలెకొలిపి ప్రస్తుతకాలమందలి ఐరోపాపునాడులువేసి కారకులయిరి. ఐరోపావరక్షకుచననపునరములేదు. అనియాలోదుష్టత్వము ఆనాగరికత ప్రబలింపుడేగదా బాధచిత్తులు నానాదేశములజనని, మతమువ్యాపింపజేసి, నాగరికతకు పునస్థాపనమునుజేసిరి. పంజాబునందు వేదబ్రాహ్మణుగు మతము ప్రబలింపుడు దయానందసరస్వతియను వారిశిష్యులును స్వార్థమునుత్యజించి వేదమతమునుతిరిగి జనులకుబోధించిరి. రారాజ్యస్థితికృష్ణుడు ప్రపంచోద్ధారణకేగదా సారధియాయెను.

ఇట్టిస్వార్థత్యాగమే బ్రాహ్మణులివుడుచేయవలయున్నది. వీరయెందుకు చేయవలయును? ఉపనయనమండే తండ్రివీరికి “భవతిభిక్షాండేహి” యనిబోధించుటచేతను, కాకభక్షులగుటచే తరీరమును యింద్రియములను, నులభముగావశ్యపరమకొనగలుగుటచేతను,

వీరేవంస్కృతవిద్యకు పెన్నిధియైమతోద్ధారకులగుటచేతను, యితరులం వీరివిప్లవజీవి గురువులుగా భావించుటచేతను, మేధావియు, కార్యసాధకాశక్తియు వీరేగలిగియుండుటచేతను వీకార్యభారము వీరిమీదనేయున్నది వీరికార్యము నిర్వహించక బోయినవోయేమిసంభవించును?

మీదనితరవర్ణజాలలో యుసంతుష్టి యెటులపెరుగుచున్నదో వివరించితిని. ఆయనంతుష్టి విశేషముగాపెరిగిగాని నొక్కసారి ప్రళయసామ్యమగు శబ్దమునకరింపజేయుచు బయలుపడెడు. అప్పుడు బ్రాహ్మ్యాభ్యంసముగాని లేక బ్రాహ్మణులకు నీచమగు, దుఃఖకరమగు పాటునుసంభవించును. బ్రాహ్మణులు నశించిన యార్యమతమును దానితో వేదాంతమును, దానికంటె ప్రపంచమయొక్క కాంతియు నశించును. కనుక బ్రాహ్మణేతరులు వీరనాశమొందింప యత్నింపవచ్చుదు. ఇతరదేశములందలి మతగురువులు తనవేలు జీవములనుభవించుచుండ మనమతగురువులు కమండలువును దండమునుమాత్రము కలిగియున్నార ఇతరమతబోధకులు మైశ్వర్యమునుభవించుచుండ వీరు పోలేదబియ్యమునకు విఘ్నేశ్వరపూజ చేయించుచు, పంటచేలలో యిచ్చు ధాన్యపుకావులను గ్రహించి ద్రవ్యమార్జించుటకు యత్నించక బీదవారై మనుచున్నారు. అంతియక వీరార్యసంఘమునకుభిరన్నగుటచే, సేవకుయధిపతియంటివారలు. నాయకుడులేని సేనయేమిచేయగలక?

ఓయాంధ్ర! బ్రాహ్మణులారా?

మీవంసుమందలి యితరులును, యితరమతస్థులునుమీమీదనే ట్టితలంపులతోనుండిరో తెలిసికొనినట్లుగానరాదు స్వగౌరవమునునీలుపుటకువంఘీభావమవుచరము వంఘీభావముగానురాగమువలనను, యనురాగము బాంధవ్యమునలనను, బాంధవ్యము వివాహములవలనను గలుగుచుండ, మీలోస్మార్తవులు, వైష్ణవులును పెద్దతెగలును, తిరిగివైష్ణవినియోగులగుతెగలును, తిరిగి వీరిలో పిల్ల తెగలును యుండి, భవాహములును, పంక్తిభోజనములునులేకయుండ వంఘీభావమును గౌరవమునునెట్లుండును?

ఆవారములను యూహాబంధములందప్ప మీలోవివాహములు చేసికొనుటకును, యతిబాల్యవివాహములు వర్జించుటకును నేయభ్యంతరములున్నవి? కాస్త్రములలో బ్రాహ్మణులనియున్నదిగాని వైదికులనియు, నియోగులనియు, వీరువివాహము లాడిగూడదనియు, యున్నదా? విద్యావాశనము, యారోగ్యభంగము, బలహీనత, యాయుషీణమేగదా, యతిబాల్యవివాహముల ఫలితములు?

అదియట్లుండ, వైశ్యులుమొదలగు నితిరులును, వీరిపూర్వులును మిమ్ములగురువులుగా భావించి యహపరములలో మిమ్ములనమ్మియున్నారు. బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చి పూజమనిగదా వీరుభావించుట, ఇట్టిస్థితిలో వీరిని దేశమును యభివృద్ధికి దేవలసినభారము మీదయేగనుకను, ధనమార్జించినను, నుఖమునుభవించినను కొలుచినచేదండనయనుభవింపక దప్పకపోవుటచేతను, వ్యర్థమును జన్మరాహిత్యమును కోరియెనను యార్యావర్తమును నున్నతస్థితికిదే వమకట్టుడు. వ్యర్థమక్కరలేనివో క్రితార్థవన నట్లుచేయును. క్రితయకా

రత్నోన్మీహృదయములయందలి దయను వెలువరించిన నదికివునితల నుంచి ప్రవహించిన జాన్నాపిబిందువులై, జాతీ, ప్రవహించి, వెల్లువలై, మానవానికి శుభమును సంపదను సమకూర్చుగలరు.

దౌఢధళాలలుస్థాపించి, రోగములకారణములారశి, జనక్షయమునాపుడు, శిల్పములను, కళలను, నెలకొల్పి, వ్యవసాయమునువృద్ధిచేసి జనులకన్నదాము చేయుడు. అన్నదానముమీమ యిట్లువర్ణింపబడింది.

అధర్మర జాతూయయాగమును నెరవేర్చినతదుపరి సముమునర్చిగుగు నొకకూమారికి కేవలములగు పదార్థములలో పొరులుచుండ చూచివారు కారామేమని ప్రశ్నించిరి. దానికొకకూమారికి మిట్లుచెప్పబడినది. “అమరావతియనుపట్టామున పద్మావతియనొకడ, భార్య, పుత్రులతో భిక్షమెత్తుకొని జీవించుచుండ నాపురియందొక యామముకలుగ యాడునములకరకు నేమియు దొరకటండ. మరుగటి దినముకనొక సిరుసిండినొకరక నాలుగుభాగములు చేసి నోజనము చేయి యిట్లించుచుండ నొక కుతిధితలపుత్రులై. అతిధిత్తునంతి ర్చుటకు తమయాహారమునర్పించి, యారాత్రియే నలుగురుకు పరిపంచిరి. అతిధివిస్తరించి పిండిలోనేనుపొగ్గాడ పగను శరీరము నునస్కరియెను. తక్కిన శరీరమును నునర్చునుగుటకు నెంతయో దేజముతిరిగి విసికివేసారించిని గారిఫలములేదయ్యె. అధర్మరాజు రాజనూయాధ్వరిమునుగూర్చి వివచిచ్చిగాని నాకరీరము నునర్చుగాలేదు అబ్రాహ్మ, నిదేధర్మనునిచెప్పెను”

అన్నదానముకంటె విద్యాదానము త్రమము.

“పిద్యయైవగును వినయంబువిషయము, సను
బనయుబాత్రిక బాత్రతివలంధనము,
సమువలనను ధర్మములు వావివలన
చైవొకొముష్మికి శుభంబులందునరుదు”

ఇట్టిగద్యము ప్రతికొనవలెను లాగినివెల్పి, యంభకారమును బానిసలి జనులలోయొకమత్యము, దేదధర్మ, స్వారచమును నెలకొల్పును. బ్రాహ్మచారులైనవారు వీరువునివలెను, గృహస్థులు వచ్చి, దోగ్రిగాచార్యుల వలెను, వస్యానులైనవారు వ్యాస, గురదయానంద విశేకానంబులవలెను దేశసేవకీయుడి.

కలకత్తాలోనియాంధ్రవిద్యార్థులకు కృష్ణకుమార్ మిత్రుగాదు “పరిపంచమంతయు తపించుచున్నది. మి. హృదయములలో ప్రేమయు

న్నయెడల నార్పడులేనియెడల వృద్ధి చేయకుడు” యనిబోధించెను.

విశేకనందస్వామిట్లు నెలవిచ్చినారు:—

“మేలుకొనుడు. గవ్యస్థానమును చేరవరకు నాగకుడి. సన్యాసములేనిది గొప్పకార్యములు నెరవేర్చబాలము. ఇతరులకు పహాయ ముచేయవలెనైన స్వలాభము వదలవలయును. ధనస్థిశాచమును ఈశ్వరుని సేవించుట దుర్లభము. మనశూన్యులు గొప్పకార్యములచేయుటకు ప్రపంచమును ద్యజించిరి. మోక్షముకొరకు సన్యసిండు వారనేకులున్నారు. మోక్షమునుగూడవదలి యితరులకు సహాయముచేయుము. నీవు నేను మనబోటియనేకులు నశించిన నేమి, జాతియేకాశ్వతముగా నుండవలయును. జాతిక్షీణించుచున్నది. లెక్కలేని ప్రజలకాపములు మన మీదయున్నవి. దక్షిణేంద్రు మొరలిద, మురికినీరిచ్చినాము కొని జీవన నిష్ప్రకృత ప్రవహించుచుండెను. వస్తుసమృద్ధియున్నను యజ్ఞపానముచినాము. వీరికర్మము బోధించుదుమేగాని దయజూపము. లోకాచారముల యంతగొని వీరిని నీమలుగా జూచుచున్నాము. అందఱు ఈశ్వరస్వరూపులని చెప్పదుమేగాని యాచరణముందలెట్టుము. మనస్సులో ధ్యానించవలెను మాత్రమా! మేలుకొనుడి, ఈ శరీరము నశించిన నేమి? యోగియు పాపియు, ధరితుడు దారిద్ర్యుడు, మృత్యువువాత బడతన్న. ఈశరీరము కాశ్వరముగాదు. మేలికొని యధార్థతపింపుడు. మఱి యధార్థత్యము బహులోపముగాయున్నది. భయంకరముగు మరణచ్ఛాయ శరీరమువెంట నంటునట్లు కార్యమువెంట నంటగల పట్టుదల యవువరము”

ఇంతకంటె మరకార్యమొకటియున్నది. ప్రపంచమందంతను నెదాంతమతము వ్యాపించులనియున్నది. వేదాంతము వ్యాపించిగాని నిశ్చయగుసాఖ్యము ప్రపంచమున నేర్పడదు. ఈకార్యభారము యార్యావర్తముమీదనేయున్నది. ఈభారమునహింసకు పూర్వము మునుచు చిక్కిబెట్టుకొనవలయున్నది. గృహమును చక్కచేసికొనినగాని ముశ్యాంతియుండదు. ఈమంతార్థము నెరవేర్చుటకు సమకట్టుడు. కాశ్వరీర్తవి మంజుంపుడు. మీ పూర్వులగు ఋషులను జ్ఞప్తయించుమికొని కార్యసాధనముచేయవరకు వెనుకకు మరలకుడు. ప్రపంచము దధర్మము వృద్ధియొనపుడెల్లు. యజ్ఞతరించి ధర్మమును పునరుద్ధరించెయొ శ్రీకృష్ణుడుమీకువసహాయమొసగుగాక.

అనాశిత. కర్మలం కార్యం కర్మకూతిను
వసన్యాసీత యోగీచ సనిగ్నిర్నచాక్రియ.

అమృతాంజనము:—తేళ్లు, తేనెటీగలు మొదలగు విషపురుగులు చ్చివరకు అమృతాంజనమును గట్టిగా రుద్దినయెడల బాధ మా యనుయోగవును. తేలుకట్టుకు యోగ్యమగు దోషధము. వెల 0.8-0. మాత్రమే. గుణమత్యధికము. నెల స్వల్పము. తెప్పించి చూడుడు.

స్వచ్ఛానిర్బంధ శిక్షలకుగల భేదము.

మ.రా.శ్రీ, మాదిరాజు వెంకటేశ్వరరావు, వేముగంటి రామకృష్ణారావుల గార్లవలన వ్రాయబడింది.

విద్యార్థతత్వమునుగూర్చియు, తదావశ్యకతనుగూర్చియు, నొక కాలమునజరిపించుట, యత్యావశ్యకమైనను నిష్పత్తిచ్చుట చర్చింపబడుటమాత్ర మనావశ్యకమని తోచెడిది. కాలమునము పూర్తిగా గాఢపోయినను, విశేషభాగములందుమాత్రము, మానవజీవితమునందలి విశేషములైన ముఖ్యావశ్యకములును, మరీయు, ప్రతిదేశముయొక్కయు, బ్రతిజాతియొక్కయు దేశీయ, జాతీయభ్యుదయములెల్లను, విద్యపైననే యాధారపడియుండునను విషయమును, లోకమునకు వర్తకించుచుండుటెల్లజరుగు చొల్లంబయ్యె.

ఒక కాలమిలాగునగూడ, ననగా నెల్లదేశములయొక్కయు, నెల్లజాతులయొక్కయు, నభివృద్ధియంతయు ఖడ్గధారపై నే యాధారపడియుండెను. ఏజాతి, మతీయు, నేదేశము, ఖడ్గధారగయగును, యుద్ధమునందును, బలహీనముగనుండ నో, యజాతి యాదేశమితర జాతులకెల్లను లొంగియుండవలసియుండెను. మతీయువారియెల్ల యభ్యుదయములును, ఎల్లకోరికలును, ఎల్లవాడుకలును, ఎల్లశక్తులును, పతితములైయుండెను. భిక్షజాతులయొక్క చరిత్రలను విల్పక్షింపుట చేసి విషయము మగజక్కగ దొడ్లకము కాగలుదు.

అనేక కాలములయందు, జాతులయొక్కయు, దేశములయొక్కయు నభివృద్ధి, కల్లోలములవలనను, యుద్ధములవలనను, ఖడ్గోపయోగమువలనను, గలుగుచుండెను. మతములుగూడ దేశజాతులపై తమనిరంత్రకాధికారమును, స్థాపించినవి. ఆయిన నవియుగూడ, గొన్నిసమయములయందు పంచ్చభేదములకు, రణములకును, ఖడ్గములకును లోకుగావలసియేవచ్చెను. యము, గీర్వ, దేశముల పురాతనచారి త్రవీవినయమున కనేక ప్రబలాదర్శములుగనున్నవి. మతావేశములు ఖడ్గమునెడు వాగూపమున వెల్లుబడుచుండెను. జాతీయోత్సాహమునందును, జాత్యావేశమునందును, ఖడ్గము స పూర్ణముగ బాలుగొనియెను. అదిమ ప్రాపంచకమునందీకత్తులును, ఖడ్గములును, ఈనాటికాయంత్రములును, ఈశతఘ్నులునలేవు అకాలములయందలి జాతీయాన్నత్యము జాతీయగౌరవపరమావధియేవలెయుండెను. కత్తులు, కట్నార్లు, యుద్ధములు, మొదలైన నెల్లను, నానాటికి, వృద్ధికాదండంగెను.

ప్రపంచమునందలి యెల్లవిషయము లాకతాత్వికాధారము పై నే నడుచుచుండి యభివృద్ధి గాంచుచుండును. ఇక్కాలమునందన్నిటికంటెను, జాతీయోద్ధరణమునకును, దేశభ్యుదయమునకును, జాతీయత్యవరమావధిని, మూలకారణము, లేఖనియియే జెప్పవచ్చును. తరువాత రెండవది, ఖడ్గము. ఈసమయమున, లేక యాకాలము ననేదేశము, మతీయునేజాతి, తనయభివృద్ధికిని తనయాన్నత్యమునకును, కారీరకభుజశక్తులపై నెత్తు, కేవలఖడ్గధారపై నెత్తు, అధారపడియుం

డునో, ఆజాతి, యాదేశము, మాగ్గవిమూరమై పెడత్రోవనుజట్టి, కడపట నిరర్థకమాననుటమాత్రము నిశ్చయము

ప్రతియుగము నొక వేషమును ధరించియుండును. ప్రతివేషము నొకయభిప్రాయమును వ్యక్తికరించుచుండును. ప్రతివ్యక్తియు, గాలానుపరణుగు, నొక యాక్రమణావేశపూరితమైయుండును. తాలానుపరణమైన నాయాక్రమణను నరిమైనమాగ్గమునందెట్టిక దానిచే ననేక మహాకార్యములును, వ్యవహారములును వేయెల్, మానవావశ్యకములెల్లను కడునిర్లక్ష్యతో, నవలీలగ, సాధించనగును. తాలానుపరణమునందాని నుడయొగింపవచ్చు కాలము మిరిపోవును. పరుయము మించిపోవును. తరువాతం బి. తించియు విశ్వప్రయత్నములంతేసియు నిష్ఫలమొజనమాను.

కాలముయొక్క మార్పులను, గనుగొనట యొకమహావిషయము. మానవజీవిత సమావధియంతయు, దానిపై నే యాధారపడియుండును. వెలుగుడినప్పడే వెలుగుకొనవలయు నన్నట్లు, జీవిత మహాపయద్రుమయొక్క సమయానములమైన యొకరంగము, మనయజాగ్రతచే, దృష్టినుండి మఱుగుపడినచో, మరల నట్టిసమయము మనజీవితాంతమువరకును, చేజిక్కి పోవున వనమెల్లపడదు, ప్రతిపదార్థమును, ప్రతికార్యమును, మనజీవిత సామగ్రియనుకేయించుదుము. అయ్యది కారీకలాభమైనను; లేక యాధ్యాత్మికమైవచ్చునైయుండును. ఈరెండలాభములూ నేదేయొకదానిని పోషింపవలసినప్రతికార్యమును నిరర్థకమును నిష్ఫలమొజనమునమాను. లేకన్న నాకర్మము నాచరింపటయు మిష్టమందుటయు, నొకటిగానే కలసి మించును. శరీరమున క్రియపరకరము నేయజాలని యాచారము, జీర్ణశ్రమనవమాత్ర మొక్కవిధమైనదనినిగ్రహించి శ్రమనొందించినచోను, నష్టమునుగలిగించు నాచారమోగ్యమును జెరిచినచోను. లాభనష్టములరెంటిని గలుగజేయజాలని యాచారముమాత్ర మవయవములకొక నిష్ఫలమొజ. మైనఫలని గల్పించినచోను.

మనము జీవితలాభముల భారము నొకతాగ్రినుకం దూయుటలేదు. రెండువిధములైన తాగ్రినులందూయుచున్నాము. మనలాభమౌలన్నియు, నిత్యములనియు, నైమిత్తికములనియు, ద్వివిధము. మనలకును జీవిత విధానపరమావధికి నిరంతరాయముగను, నిరభ్యంతరముగను, జేర్చజాలినవి నిత్యములు. నైమిత్తికములను, మనయావశ్యకము లొకవిధమైన నిబంధనలతోను, నిర్బంధములతోను, గూడియుండి యానిర్బంధములును, నిబంధనలును, భేదింపజాలనిచో తదర్థమై మనము ప్రామాణికవిత్తములపైతము సరకునేయక గావించిన యెల్లప్రయత్నములును, నెల్లచరిత్రములును నిరర్థకములును నిష్ఫలమొజనములును నగుటయే. అట్టిమహాప్రయత్నములు, ముటగలియుటచే మనమొక

భూరమైన యశాంతి దేవతకావాలి నేయబడి, జీవితాంతము వరకును, తీరని, మహావృద్ధిదాయకమైన మనోవ్యాధిచే వీడితులమై మనోవేద నాథరమున వహించబాలకల్లాడుచుండును.

ఎల్లకాఖులును, ఎల్లరదయత్నములును, ఎల్లయభిప్రాయములు ను నిట్టిసద్ధిచేతనే యావృతములైయున్నవి. ఔషధములంతయు దీనికీలోబడియున్నది. జనులందరును సాధారణముగ రెండువిధములై, యభిప్రాయములతో, శిక్షబొందుచుండురు. అందొకటి నియమిత లాభముల బొందునది. రెండవది, అనియమితలాభములను బొందునది. నియమిత లాభమును బొందవలయుననెడి కోరికతో బొందుశిక్షయే నిర్బంధశిక్ష. ఉదాహరణార్థము; ఒకడు పాతకాలనుండి బయలుపెడలినతోడనే యొకపెద్దయువోగమునం బ్రవేశించి బలమైనచేతనమును బొందవలయుననెడి కోరికతోవాస్తుకళాశాలయందు బ్రవేశించును. తానుస్వాధ్యయినిపట్వ పరీక్షయందు ఒట్టగదృష్టినతోడనే వ్యా యస్థానమున గి తనకార్యములం కట్టెట్టును, చేరవడసి, తత్సృతి ఫలమును గడింపవలయునను నభిప్రాయముతో సాపరీక్షకై బాలు పడుచుండును ఈలాగుననే బిఎ, ఎఎ, ఎల్, ఎల్, డి, మొదలగాగల పరీక్షలకెల్ల శ్రమపడువారందరును, తామేమోమాండు వర్తక నువోగభాగ్యము లందగలుగుదుమనెడి యాశచేతనే ప్రయత్నముల పుట్టుచుండురు. ఇట్టివారు బొందుశిక్షయంతయు నిర్బంధ శిక్షయే ఒక వేళ దురదృష్టవశమున నీనిర్బంధమును జయింపలేక పోయినచో దానికి లోబడుటయేగాక తీరని యొక పెద్దదుఃఖమునకు బాల్పడవలసివచ్చును. నిర్బంధమును జయింప లేమికి ఊత్తుడు దొకపై పులింబించుమండ నాతనికి విద్యనేర్పించినవారును, లేక తదిదం ఉల్లెలు మఱియొకవైపు ఆకాశంగుర్తి విచారమును సూచించుచుండురు. ఒకానొక నమర్చుడైన ఎం ఎ, విద్యార్థి గానతనపరీక్షయందు కృతార్థత నొందజాలనప్పుడాతని మన స్పెట్టుండునో యదియోతనికె గోచరమగును. తదితరులకు దురవగాహము.

తా మొకవ్యాపారము మొదలిడి, యుంతునై నిరంతరకృషి, యోచనావారిశ్రమ, మున్నగువానిజేసి గూడ చిట్టచివరకు దుర్వకాపశానంబు, అమృతనరంప, నెల్లవిధముల గోలుపడి, తిరిగి కోలుకొనలేనంతటి దుస్థితికి బాల్పడినవారును మరియు బ్రతిఫలము లభియిండుట, దుస్సరముగ గొప్పట్ల చింతాక్రాంతిలై యల్లాడువారును నెంతయు శోచనీయులుగదా.

నిర్బంధ కర్మముయొక్క పర్యవసానమెల్లప్పు డిటులనెయుండును. ఎప్పుడైతే నిర్బంధము జయింపబడదో యప్పుడే నిర్బంధింపబడినకార్యముగూడ కార్యకారకమండును. వాగ్దాన మెల్లప్పుడొక నిర్బంధమునకును నొప్పదలకును లోబడియుండును. మరియు దాని యభిప్రాయముగూడ నిదియే.

ఒకవేళ నేనొకపరి, యదిమిగిలిన తదుపరి, నాయజమారు నివలన సొకపానుకూలి దీసికొను నొప్పదలపై జేసినచో నాకార్య బాధ్యతయంతయు నామీదనేయుండును. లేక నేనట్లు వాగ్దాన

కారము పనిజేయజాలకన్నరో నిరుత్సాహుడ నాదును. మఱియు నానిరుత్సాహత నాదృశ్యమును మహావృత్తమునకు జేటుపురుగై నష్టకారియవును. మఱియు నిజకార్య పరిపూర్తివిషయమై పెద్దకాలము యోచింపవలసియుండును. మఱియు నాపరిశ్రమ నాకుగంతోపకరము కాక దుఃఖదాయకమారు. ఒకవేళ నదృష్టవశమున నాచే జేయబడిన కార్యమునకు మంచిఫలిఫలము లభియించినచో నంతోపపుగూలి చాలబనిచేయుటకు నార్యోక్తి న నువరించి నాదృశ్యోత్సాహము లతిశయించును.

నిర్బంధశిక్షయందు లభియించిన నిరుపమానందమే లభియించును. లేకన్న దుఃఖము. మనోస్థిమితకుండు మందునకును గానరాదు. ఒక వేళకున్నను హృదయమునకు నిజమైన సంతోషము నొసంగునదిగాక యాగంతుకసౌఖ్యమున కాకరమై నాటకపాత్రవలెనుఖనెషధ్యార్థియై మాపట్టును. స్వాతంత్ర్య శిక్షయన కేవల మొకేయుద్దేశముచే నిర్బంధింపబడకఉదానివలెపాడింపవలయును. ఏలయన నదిపొందుటకు దగినదిగ ఆనియించి వర్తించుటయే దీనిపేరే విద్యార్థియత్వము. ఇదియే విద్యార్థిపాత్ర ఇట్టిశిక్షవలననే నిజమైనసంతోషము నిజమైన విజయముచేకూరును. ఈశిక్షయే సత్యవిద్యాపరిపూరిత పరిపూర్ణ విజయముచేకూరును. ఈశిక్షయే వివిధనిర్బంధములనుండి విడదీసి మానవుని స్వేచ్ఛాచరగ్తనిగజేయును. ఈశిక్షవలననే మానవునిస్వాదయ ఫలకము లేజోమయమై మేధాదర్శనవలెయకాంతిమంతమై యభిప్రాయ పరంపర బ్రుద్ధమాగ్నముచే యవలంబించి మానవుని నిజమైన స్వాతంత్ర్యోత్సాహ పూరితుగ జేయును.

ఈశిక్షయే బీదతనమునకు కట్టసమయమునకు దుఃఖమునకు నిరుత్సాహమునకు కాంతిస్థైర్యముల సుఖసంతోషముల నుపదేశించు గురువు. ఈశిక్షయే ప్రతిపదుయమునకు నొకేవిధమైన యాకర్షణమును గలిగియుండు నయస్కాంతము. ఈశిక్షయే యొక బీదవానికిని రాజానకును గల తారతమ్యమును బోధింపవక్త! ఈశిక్షయే స్వాతంత్ర్య ఔషధమై యొకబిక్షుకుని నిర్బంధింపవలయుననెడు యొకక్షమా కాంతునికన్న లక్షలెట్లధినిగను, గాఢనీయునిగను సిద్ధాంతికరించు తార్కికుడు. ఈశిక్షయే యొకపతితబాతినిగాని జేశమునుగాని, నొన్నత్యసాధము నాగోహింపజేయు సవ్యతీయసహాయకారి. దీనిమూలముననే జాతీయపతితసంతతి యభివృద్ధిమాగ్నము నెనసరించును. ఈ ఔషధిధానమే జాతీయశక్తి సామర్థ్యాదులందు లేజోమారతము నింపిజేయు ఔషధ మోపకరణము. ఏశిక్ష యనతారపూరుషులతత్వవేత్తల శాబ్దికల ప్రపంచమునందలి, బలవత్సంపన్నులైన జనులకన్నులకు మహామేరుసదృశులుగ జేయునో, ఏశిక్ష తన్మాత్రయించువారికి, జీవితాంతమువరకు, సాయకారిగనండ నో, ఏశిక్ష తన్నన్నిదినములు సంపాదించినను తరగక యొకను గజులుటకు దగవినయములచే నిండియుండునో, అట్టికల్పకృత్తును ఆట్టియద్విష్టియ ధనరాశి ఆజ్ఞాన మారుత మీస్వాతంత్ర్య శిక్షయే!!!

మానవుడు తాను నిర్బంధశీలమనబోయిన తరువాత మనోస్థితి తమ గురునియు తమకోమలహృదయములు మఱితప్రభులములై తేజోమయము లొననియు, నిజమైన సంతోషము చేకూరుననియు, స్వాతంత్ర్యాన్ని రక్షి ప్రయత్నమును సువిగ్రహముచేయును.

కానియాయంతములొక్క నిర్బంధశీలు నిలక కట్టుకొనినా? ఒక ఐ. సి ఎస్. విద్యార్థిగాని, లేక యొక డాక్టరుగాని, లేక నిర్బంధా నిర్బంధోన్మోగిగాని, యిట్టియమూల్యరత్నముల పంపాదించునా? అంతవరకులానేల, అతనివంతుచిత మేధయందీ యభిప్రాయములకైన, తానుకలరునా? కల్ల! నిర్బంధశీలు నలువైపుల, దట్టమైన గోడలగుల యొక యాతుభావనవంటిది. నీరుపొచ్చినను, తగ్గినను, తననియమును దాటినదాను. నిండిపోయిననో, నీరువైకికిమున్ను. నిండనినో నిండవలయుననిగోరుచుండును. ఏదేమనుగాని, ఏన్నవ్యముగాని యాన్నత్యశీల రమునాలోపింపనడముకట్టునో, యందునిర్బంధ శిక్షాభిలాషులెందరుగలరో, స్వాతంత్ర్యశిక్షాభిలాషు లెందరుగలరో, యొక్కల్పితపట్టిక, నెరుటనుంచుకొని యవలోకించిన నీయ శ్రమ తెల్లనూ. ఏజాతీయంగుగా ఏదేమనునందుగాని, నిర్బంధశిక్షావహితములసంఖ్యపొచ్చుగా నుండునో, యజాతీ యదేశము, స్వేచ్ఛావిహీనమై తేలదనమున కాకరమై సంతోషపరిత్రేకయై యొప్పచుండును. ఇట్టిజాతీయందు, స్వాతంత్ర్యశిక్షాప్రకాశ మావంతయైన గలుగబోదు. నిర్బంధవిద్యా ప్రవీణులయందు, ద్రవ్యమా న్యాయముగరాదు. అభివృద్ధియూనున్న. సంతోషము అసలేలేదు. స్వేచ్ఛయా అనగూడదు. నత్యమాగ్రహణ తమమున్నె. మనస్థిమితమా తలవగూడదు. ఏదనుటైనా నిష్పృథితా వశ్యకము పూర్తిగాదో, యాదినమే వారికి, విద్యాశీలు బొత్తిగావ్యర్థముగను. వేరుగనుగాన్పించును. ఒక డాక్టరుగాని, యొక న్యాయవాదిగాని, తమతమ పురులక్రమముగ, సాగవండిననో, డాక్టరుగాన తమవైద్యగ్రంథములను, వకటిగాదు, తమకావనగ్రంథములను, చూడనజెక్కి యావృత్తుల నిందింపకొడగురురు. ఏలయున తమయందేకము పూర్తిగాక వ్యతిరేకప్రతిఫలము లభియించుచున్నదిగదా.

నిర్బంధశీలువలన, నెప్పటికిని ధైర్యోత్సాహ సుఖసంతోషాదులు గలుగవు నరగదా, విద్యాగౌరవగూడ, ఇదిపోయి, మేలుకీడుటకు, రెంటికిని, గౌరవభూతమాను నిర్బంధశీలు యితరులదయపై నాధారపడిన కూలివనివంటిది. తీతనికిమనసువచ్చిన గూలినిచ్చును. లేకున్నలేదు. దినములయొక్కపడి, కూలివనిచేయియజమానునియనుగ్రహముచైన నేయాధారపడియున్న యొక కూలివాని స్థితిగనుగానుడు నానుదినూలి దీసికొనిగూడ, రాబోవునలకై విచారించువాడెంతటిబద్ధుడౌనును. తానుబరిత్యయందు గృతార్థుడైన తరువాత యెట్టిస్థితివచ్చునో యెవ్వరిని యాచరింపవలయునో యనునంతములనే తన విద్యాభివేతమునం దాలోచించుకొనునట్టివిద్యార్థి కట్టి విద్యవలననేమి లాభము నమకూరున? కొన్ని పనులుములందు, విద్యాభివేతవివేతము, నిరుత్సాహపూరితముగను, ధైర్యపై ర్యరహితముగను, గన్నట్టుచుండుటకు, కారణమేమియుచునమవ్యగలుగుతుండును. ఇట్లుత్సాహభంగముగలుగుటకు, గౌరవానుసాధారణముగా విద్యాశీలు నిర్బంధముగనుండుటయే. చుండునప్పనితోనైన, నీవత్రేత్యయొక్క ప్రతిఫలమితరుల, యనుగ్రహ

ముపైయాధారపడునదిగ నుండునన నాతనిమనోమేధలయందు, సంతోషోత్సాహము లెక్కడినుండివచ్చున? ఏవనినైన నిర్బంధముగజేసిననో, నంవోకవిధమైన యాటకముగలుగును. ఉత్సాహమునకు భంగముతటస్థించును. ఒకస్వాతంత్ర్యవిద్యాశీలుడు, తానొకవిద్యకస్థితియందున్నను, సంతోషముతోనేయుండును. ఏవనన, నాతడేయుద్దేశముతో, విద్యగజచెనో, యదియట్టిస్థితియందును, దశకలపడియేయుండును. మఱియుదాహరణపాడించిన మూల్యమునకు, హక్కుదారుడాను. స్వాతంత్ర్యశీలుడు, నిర్బంధశీలునివలెగాక, పెంటపెంటనే, ప్రతిఫలము గ్రహించుచుండును. ఇకనీతడన్ననో యొకవిద్యార్థి యెండ్లకొలిది పరిశ్రమజేసి చేసి, తనపరిత్యాగర్యనసాన మితరులయనుగ్రహముపై నాధారపెట్టుకొని, యుండునట్లు ముందుముందు గప్పపడి, ప్రతిఫలాపేక్షకై యితరులయొద్దించుచుండును. స్వాతంత్ర్యశీలుడు ప్రాపంచిక వ్యవహారములనుండి, స్వేచ్ఛగా నుండుటచున, మాయభిప్రాయముగాను. విద్యాసంపాదన కుంకనిర్బంధమునకులొబడి, తన్నిగ్గుంధానుసారముగ, ప్రతిఫలము లభింపజన్న, నావిద్యవిద్యాగౌరవ సాధమునుండి, ప్రతిమానసిగానుండ, నుండవలయును. వనమొకవల్లవిద్యను, విద్యాపత్యమున నభ్యసించిన నత్యధిక జీవితాధారము గలిగిననో క్రేస్తమే. అట్లుకాకున్నను, విద్యాసంపాదనము వలనగలుగు, నిజమైన లాభముమాత్రమెక్కడికి బోదుగదా. వివిధావశ్యకావసరపూర్తికై విద్యయేయాధారమైనన, నిర్బంధితావశ్యకావసరం, కట్టచివరకు దమగౌరవయే, జెజుకొను, లాభములనభిలషించునదిగా నదియుండగూడదు.

నత్యవిద్య మొట్టమొదట స్వాతంత్ర్యదర్శకములైన యవశ్యకముల, బూర్తిజేసి, వికాలమృగముల ప్రతేకపెట్టును నిజమైనసంతోషముకలుగుట కడ్డులై నిలువబడు, వివిధాటకముల దరిమిలేయున్న ఏజాతీయందుగాని, యెంతవరకు స్వాతంత్ర్యవిద్యాప్రకాశము ప్రసరింపజేసినో, యంతకాలము పండితజనముండు గలుగబోదు. నిర్బంధవిద్యాశీలులు, విద్యావశ్యకముల నెంతవఱకని పూర్తిజేతురు? విద్యావశ్యకపూర్ణములైన దేశచారిత్రముల, నవలోకించిననో విద్యానయప్రాపంచికములందలి, తేజోవిరాజితములైన సూర్య, చంద్ర, నక్షత్రములీస్వాతంత్ర్య విద్యాశీలులేమని చెప్పవచ్చును.

ఏజాతీయభ్యుదయము నొందదలచునో, యదిమొట్టమొదట, తనజాతీయ సంతతియందు, విద్యావిజయములకై, ప్రాణములనైనకొని, ముందడుగుజేసి పోరాడువారిని, తమకాలమునంతను దా? పరిశ్రమలొనె వినియోగించువారిని సిద్ధపరచవలయును జాతీయోదయ నిట్టికార్యమునేయవలంబించుట దుస్తరమైనను, నెవ్వరివ్వరికి దివ్యగలదో, వారైనను, నీసాధోపరిభాగము నధిష్టింపప్రయత్నించుకొనుక్రమ ఏవిధమున నేవకొక్కవర్తకమునును దిటురాబో మురియ నుద్యోగస్థులవలన, రింతవరకేక మాన్నత్యపదవి నందలేదో, యజే నిర్బంధశిక్షావిధానమునగూడ, స్వాతంత్ర్యశిక్షావదు సాయమునున్నది పనేరవు అత్యయసంతోషము, సంతకసంతోషము, స్థానికసంతోషము అవి సంతోషముగొగ్గధము. నిర్బంధశీలువలన, మొదటిరెండున శేషూరవచ్చునుగాని, జాతీయ, దేశయాభ్యుదయములకు, మూలకాణమైన, జాతీయసంతోషము మాత్రమిందుగలుగ నేరదు.

అంధ్ర సంఘస్థితి.

మ.రా శ్రీ, కే. వి. సుబ్బారావుగారిచే వ్రాయబడినది.

—o—o—o—

మనమాతృభూమియగు భరతఖండ మొకప్పుడు ప్రపంచంబునంగల నాగరికాన్నత్యదేశంబులయందు ప్రథమగణ్యంబుగానుండెను. ఇప్పుడు మనముండుకాలముగూడ సంఘస్థితియందు మార్పుగలుగుచుండుటచేత మిక్కిలి ముఖ్యమైయున్నది. భరతఖండంబునంజనించి, భరతఖండవాసులమై, మనమాతృభూమికి జరుగుచున్న మార్పులకు మనము కారణభూతుల మగుచున్నాము. అనామా న్యములగు మార్పులు దేశమందంతటను జరుగుచున్నది. ప్రతిసంఘమును క్రొత్తక్రొత్తనాగరికతను జెందుచున్నది. భావములును, ప్రతిఫలములును మార్పుజెందుచున్నవి. వర్ణాశ్రమాచారములును ధర్మములును మార్పుజెందుచున్నవి. అనాగరికములకు ప్రాతసంఘస్థితులకు క్రొత్త మార్పులు జనించుచున్నవి. అంతియేగాక మనము జీవించెడి రీతులయందుగూడ మార్పులు గలుగుచున్నవి. పాశ్చాత్య నాగరికతయందు క్రొత్తతేజము హిందూసంఘంబునప్రబలి, కొన్నిచోట్ల రహస్యముగాను, మరికొన్నిచోట్ల రహస్యములేకుండగను, మార్పుజెందుచు, సిద్ధాంతీకరించుచు, తుదకు ప్రతిఫలంబులను, సారాంశములను చెట్టపరచుచు, సంఘసంస్థితిని వృద్ధిజేయుచున్నది. ఆతేజము హిందూసంఘంబున పాతుకొని, దానియనాగరికతను, అజ్ఞానాంధకారమును, విచ్ఛిన్నంబుగావించి అట్టిసృష్టబులప్రేళ్ళ చివరకు కొరికి కేసినదనవచ్చును. దానంతేసి ప్రతివర్తకసంఘమును, ప్రతిమతసంఘమును, గొప్పయల్లకల్లోలమునుజెందుచున్నది. అట్టి రంగంబునందేమియునంబంధములేనివానివలెసివారకుండగలవా? సీమాతృభూమికిరాబోవుకీడును పూర్తియైనవచ్చునో నాలోచించినయెడల, సీహృదయంబు కొట్టుకొనుచుండదా? నీకు విచారముగలుగదా? ప్రాతసంఘములకును, క్రొత్తసంఘములకును, స్వదేశమునకును, పరదేశమునకును, జరుగుచున్న వివాదములయందు జోక్యముకలుగజేసికొనుట, నీదగు గొప్పప

సులయం దొక్కటికదా! అల్లకల్లోలవృత్తులతో యుద్ధంబుజరుగుచుండ, అట్టి యుద్ధరంగంబునందేమనుజాడు సుఖంబుగ నిద్రించును? హిమాలయముమొదలు కన్యాకమా రియగ్రమువరకు నొకపెద్ద యుద్ధరంగంబైయుండ, అందు ప్రాతసంఘస్థితులును, సవీర సంఘస్థితులును, అనెడు రెండు సైన్యంబు లతిఘోరంబుగ యుద్ధముచేయుచుండ, సీవారక జూచియుండగలవా? ఆయుద్ధంబునందు సీయోపి సంతవరకు సాయంబుచేయుక తప్పదుగా? నీశక్తియంత యథావోసికపినవ, సారాంశంబేమియగు, నందలి ఫలాఫలంబులు సీవే యనుభవించువుగాక? దుష్టసంఘంబులును, వాటిస్థితులును, అన్నివంకలనుప్రబలి, మిఠమిడికి వచ్చుచుండ, అట్టివాని నెదుర్చుటకై తగినంత యుద్ధసామగ్రిని బలపరచుకొనుడు. లేనిచో గొప్పయన్యము సంభవించును. యుద్ధరంగంబంతయు నెలుగై త్తి మనసుగలియుటకై మొరలిడుచున్నది! సిగ్ధముగానుండుడు! ఎచ్చరట్టి ప్రయత్నంబులన సంఘంబునెరిగియు, చున్న మెరవిన సర్వంబుపగిది నొదిగూర్చుండి, ఏమి చేయలేనివానివలెయండిన యట్టివంద, తానుచెడిపోవుటయును, దుఃఖంబుధి మునుంగుటయేగాక, ఆకలిమును తనపుత్రపౌత్ర పారంపర్యమును వెడల్పి దానిని వారిననుభవించుజేసి, వారిచే తుదకు నిందింపబడును. ముందు నెవ్వరు తనసంఘసంస్కరణంబున, అశ్రద్ధవహించి, సంశోపమాత్రమునకు పాశ్చాత్యుల, పైతచారములననుసరించి, వారింబోలి దుష్టులధరించి, వారింబోలి శిరస్సులనుంచి, వారింబోలిభుజింబునట్టి వాడించుకనాలోచించి, వారింబోలి సంఘసంస్కరణము చేసికొనవలయును. మరియునెట్టి సంఘసంస్కరణంబు తనమాతృభూమి యవస్థాదలించి, తనసంఘాంతగత దురాచారంబుల చింతమ్ముననెదిర్చి, అట్టివాటిని నిర్మూలముచేయునో, అట్టి పుత్రరత్నము, తనమాతృభూమిచే నాశీర్వాదించబడి, తాను స్వేచ్ఛయును, సంతోషమును తప్పకపొందును.

సీమాత్మభూమియొక్క భవిష్యత్తంతయు సీచేత నున్నది. మరియు సీచే, యామెకురాబోవు సుఖదుఃఖములకు కారణుండవు. ఆమెకర్మమనెను పెట్టెయొక్క బీగము సీచేతనున్నది. మరియు దేవునియెదుట, సీవు సీ మాత్మభూమియెడ జేసిన సుకృత దుష్కృతములకు సాక్ష్యమిచ్చువలసివచ్చును. సీకండ్లతో సీమాత్మభూమియొక్క, దేహదార్శల్యమును, మనోదార్శల్యమును జూచుము? ఆమెయొక్క రోదనములనిని, జాలినొందితివేని, త్వరలో నామెనహాయమునకు బద్ధురైతిమి!

చూడుడు! మీవంకజూచుకొనుడు!! ఆచారంబులనెడు త్రాళ్ళచేగట్టబడి, స్వేచ్ఛాభ్రష్టులై, మతంబునడిమూర్ఖులనుచే బాలింపబడుచు, మీయొక్క స్వేచ్ఛమైన బుద్ధులును, జ్ఞానమును, ఆచారంబునెడు బండరాతికింద నణుగ ద్రొక్కబడినవి! మరియు మీకృపాంబులవంక జూచుకొనుడు! అచ్చట, అవర్ణ సీయంబులైన దురాచారంబులనెడు తెరలుప్రతి, మీయొక్క భార్యాపుత్రులును, సోదరీ జనులును తమంబునంబడి బాహ్యప్రపంచంబున నేమియు దెలియక కొట్టుకొనుచున్నారు! గాన వారిని విడుదల జేయుడు! వీన సంఘసంస్కరణంబునెడు త్రోవ మండ్లతో నింపబడియున్నది. గాన నట్టిత్రోవనడచు నిచ్చుకొనిందిన వారు ముందు ముండ్లకై సిద్ధముగనుండుడు.

ఇంకమన సంఘస్థితి రోగములను దెచ్చు కీటకంబు లెవ్వయో నాలోచింతము.

హిందూసంఘమునకు దుష్ఫితి నాపాదించజేసిన దయ్యము 'విగ్రహారాధన'యన నిర్వివాదాంశమైయున్నది. విగ్రహారాధన హిందూస్థానమున కొక శాసమువలె బ్రవేశించి, హిందూసంఘమును బూర్తిగ బాడుచేసెను. సీవు విద్యాపరిపూర్ణుండవై, ఇంకను విగ్రహారాధనమందు విశ్వాసముంచితివన సీచదువుకు పరువుతక్కువగును. సీపితప్రపితా మహాదులనుండి వచ్చుచున్న విగ్రహారాధన నేటితో పరిసమాప్తికొందింప సీకొకవేళ కష్టముగానుండును గాబోలు! అట్లయిన, సీపితప్రపితామహాదులనుండి వారందరికొక్కరై, ఎద్దియోనొకదింబున నూతిలోబడి బలవన్మరణంబుకొందుదురు. పాపము? సీవు నేడ

ట్లు సీపితప్రపితామహాదులనుండి వచ్చుచున్న యాచారము నేలపోగెట్టవలెనని సీవుగూడ నూతిలోబడుదువు గాబోలు! కాదు కాదు! గాన సీవావిగ్రహారాధన మొగము జూడకుము. దాననది తనంతట క్షీణించిపోవును. నీయొక్క ఆత్మనందక్షణార్థమై, సీయొక్కలక్షలకొనిది సోదరుల యాత్మనందక్షణార్థమై, ఆపెనుభూతంబును ఒంపివేయుము.

విగ్రహారాధనకు బిమ్మట దానికి బ్రాణన్నేహితుండై చిరకాల నహవాసియైన 'వర్ణము' (Caste) యనెడు దుష్టుకాడున్నాడు. అవర్ణము హిందూసంఘమున కొక చెంపపెట్టుగానున్నది. అవర్ణ మైకమత్వమును లేకుండగజేసెను. అది మనభరతఖండముయొక్క సంతర్ప హిర్యాగముల వర్తకవ్యాపారమును జడగొట్టెను. అది సంఘముయొక్క దేహదార్శల్యమునకును, మనోదార్శల్యమునకు ముఖ్యకారణంబైయున్నది. అది సంఘముయొక్క స్వేచ్ఛను నిర్మూలముజేసెను. అవర్ణమనెడు దయ్యము, బాల్యవివాహములు మొదలగు దురాచారములకు నహాయమొనర్చెను. అవర్ణమే మన పవిత్రమైన మాత్మభూమిని పాశ్చాత్యులచేత బెట్టినది.

వేదంబునం దెచ్చటనైనను వర్ణభేదంబును గురించి వ్రాయనేలేదు. వేదంబున దెచ్చటనైనను, మనసంఘమును, కలసిభుజింపుటకుగాని, కలసి తిరుగుటకుగాని, అడ్డుపెట్టు సాశంబులుగానరావు వేదంబునం దెచ్చటను వివిధ వర్ణంబుల యంతర్వివాహముల నడ్డుపెట్టునంకంబులు గానరావు. హిందువులకు వేదమే ప్రమాణమనియెదరు. గాని వారుచేయుపనులన్నియు వేదాతిక్రమణంబులేయని నవ్వుదున్నారు. అవర్ణంబొకరికంటె నొకరినెక్కువగాజేసి, అట్టివానికి సర్వాధికారమిచ్చినది. గాన వర్ణము దేవునియొక్క నరవ్యసమాదరణత్వమునకు ప్రతివచ్చినదిగాన నదినిండ్యమైయున్నది. గాన నట్టి వర్ణంబునెదిరించి పనిజేయుడు. మనసంఘము వృద్ధిబొందగలదు.

మరియు మనవివాహకార్యంబులు దేశంబునకు గొప్ప ముప్పును దెచ్చుచున్నవి. ఈదురాచారములనెడి

బండ్ల పంక్తిని “బహుభార్యాత్వము” నెడు, ఆవిరియంత్ర మీడ్చుకొనిపోవుచున్నది. ఆదురాచారము ఎనుబది సంవత్సరముల వయసువానికి, ఎనిమిదేండ్ల కూననిచ్చి వివాహము జేయుచుచున్నది. అంతనట్టికూనలకు అజ్ఞానలగు బాలవిశంతువులుగా నొనర్చుచున్నది. గాన దయామయులగు నోసోదరసోదరిమణులారా! వెనపేర్కొనబడి

న దయ్యంబుల నాశనంబుగావించి, కుటుంబములన్నియు నైక్యంబు జేసికొనుడు. అంకగ్రామంబులును, నగరంబులును నైక్యంబునొందును. అంతయావన ఒంగాళమును యావనవంజాబును, యావన బాంబాయియును, యావన చెన్నపురియును నైక్యంబునొంది గలసి పనిచేయుగాక! అంత హిందూమాత సుఖంబుగ నుండుగాక!

కృషి ప్రశంస.

మ.రా.శ్రీ, దువ్వూరి బాలకృష్ణమూర్తిగారిచే వ్రాయబడినది.

మనపూర్వులు హిమవత్సర్వతమున కుత్తరభాగమున మధ్య ఆసియాలోనున్న అక్సుసుచదీ ప్రాంతముల నుండివచ్చి మొదట సింధునది పశ్చిమతీరమున నివసించు సరికే వారికి వ్యవసాయము దనుభవము కలదని వేదములు వక్కాణించుచున్నవి. వారానదీ తీరమందు వసించుకాలములో నరదలు తీసిపోయిన తరువాత బురదగా నుండు ఒండు మంటిమీదను కొన్నివిత్తనములు చల్లుట వల్ల దుక్కి అక్కరలేకనే ధాన్యములు పండుచువచ్చినవి. అందువల్ల వారికి వ్యవసాయపు పనిముట్లతో నవనరము లేక పోయినది. కాలక్రమమున జనాభివృద్ధి అగుటవల్ల నున్న, తిరిగి మరికొందరు జన్మస్థానమునుండివచ్చి వారితో కలుసుటవల్లను చోటుచాలక, వారు సింధునదిదాటి హిందూదేశములో ప్రవేశించవలసి వచ్చినది. ఆనదిని దాటిన తరువాతకు పూర్వమువలె బాడిగానుండు యెండుమట్టిలో యెల్లప్పుడు విత్తనములు విత్తుటకు వీలు లేక పోవుటచేత నేలనుత్రవ్వ గుల్లవరచి విత్తనమువేయుట అవసరమైనది. ఇట్టిస్థితిలో కొన్నేళ్లు చేతితో నేలనుగోకి విత్తనములను చల్లుతూవచ్చివారు. కొంతకాలము వాడి

గల కర్ర గసిగలతో నేలనుత్రవ్వచు వచ్చిరి. ఈప్రకారము విస్తారము నేలత్రవ్వటకు కష్టపూటనల్లనున్న, జనాభివృద్ధి అయినకొలది యీలాగున పండించు ధాన్యములు చాలక విరివిగా వ్యవసాయము చేయుటకు అవసరము కలుగుటవల్లనున్న బుద్ధికుశలత వృద్ధిఅయి దున్నుటకు వశువుల నుపయోగించువిధము కనిపెట్టిరి. అప్పుడే నాగలిని యేర్పాటుచేసి వశువులనుకట్టి దున్నుటకారంబిందినారు. ఆకాలమునందు యేర్పాటుచేయబడిన నాగలే యీరోజునరికికూడ యేవిధమైన మార్పులులేకనే ఉపయోగించబడుచున్నది. కాని మన పూర్వులతోబాటు కొంతమంది పశ్చిమమార్గముగా ఐరోపాఖండము లోనికి వెళ్ళినవారు యీనాగలికి బహుమార్పులుచేసి మంచిపని ముట్టుగా తయారుచేసినారు. కర్రనాగలి శీఘ్రకాలములో అరిగిపోవుటవల్ల పాశ్చాత్యులు నాగళ్ళను పూర్తిగా యినుముతోగాని ఉక్కుతోగాని తయారుచేయుచున్నారు. మనదేశములో మననాగలిని దానితోబాటు మన వ్యవసాయమున్ను అభివృద్ధి కాకుండుటకు మన శాస్త్రములేకారణము,

శ్లో. రామద్యాచయమేదిసింధున తేర్చి జంబలాల్లాగల
ప్రేతేశానృహిషం తవాస్తి పునః ఘోరత్రాసంభయ
శక్తాహం తవచాన్యదాన కరణే గోరక్షణే మన్యభిః
భిన్నాహం హర భిక్షయాక్షయ కృషిం గౌరీవచః పాతుకః

నవనమద్ర ముద్రితమైన భూమిని పరశురాములు బ్రాహ్మణులకు దానముచేయు సమయమందు కొంత భూమి యాచించవలసిన దనిన్ని తనకు మిత్రుడైన కు బేరునివద్దనుండి విత్తనములు సంపాదించవలసిన దనిన్ని బలరాముని దగ్గరనుండి నాగలినిన్ని యమధర్మరాజువద్ద నుండి దున్నపోతునున్న తెచ్చి తనవద్దనున్న ఆంబోతుతో జతచేసి త్రీశూలమును నాగేటికట్టుగా నువయోగించి దున్నినయెడల తాను పొలములోనికి అన్నపుముంతలను మోయగలననిన్ని కుమారస్వామి పశువులను కాచుననిన్ని భిక్షులనుముచేసి జీవించుటవల్ల నలుగురిలోను తనకుచాలా చిన్నదనముగా నున్నదనిన్ని పార్వతీదేవి సాంఘ్యముతో చెప్పిన్బు చిత్రవర్ణనవల్లను వ్యవసాయ వృత్తియొక్క ప్రాముఖ్యత తేలబడుచున్నది.

“కృషితోనాస్తి దుర్భిక్షం జపతోనాస్తి పాతకం”

“కరువుమానుప పంట మిడతలుమానుప మంట”

మొదలైన అనేకవిధములైన ఆర్యోక్తలవల్ల ప్రాచీనమునుండిన్ని వ్యవసాయోత్కర్ష స్పష్టమగుచున్నది.

ప. అడిగినజీతంబిన్ని విడిచేలపుకొరనుగొల్పి మిగులుకంటే వడిగతి యెల్లగట్టుక మడిదున్నక బ్రతుకవచ్చునుహిలోనుజుతీ.

సేవకావృత్తికన్న వ్యవసాయముచేసి జీవించడమే మంచిదని చెప్పబడియున్నది. కాని ఆచరణలోమాత్రమీనునీతి విశేషముగా కనుపించదు. నాలుగముక్కలు చదువుకన్న వారందరికి సేవకావృత్తియందే అభిరుచికాని వ్యవసాయము చేయుటకుతలపే ఊడదు. ఇందుకుఉదాహరణములను మనశాస్త్రములనుంచే కనుపరచవచ్చును. ఉత్తమజాతులు వ్యవసాయము చేయకూడదనిన్ని అందువల్ల పాపము సంభవించుచునిన్ని పరాశరస్మృతి ఘోషించుచున్నది.

శ్లో. సవత్సరేణ యత్కాపం మస్మ్యభాతీ సమాత్మయాత్
అయోముఖే సకాశేన తదేకాహేనలాంగరీ.

వల్లెవాడు సంవత్సరమంతను చేపలను పట్టుటవల్ల సంపాదించు పాపమంతను యినువకర్రు కోలవేసిన నాగలితో దున్నువాడు ఒకేదినమందు సంపాదించును.

శ్లో. పాశకోమత్స్యభాతీచ వ్యాధక్యాకునికస్తభా
ఆవాతా కర్షకత్వేన సర్వేతే సమభాగినః.

పాములవాడు, వల్లెవాడు, పేటకాడు, యెరుకలవాడు, దానముచెయ్యనివాడు, వ్యవసాయము చేయువాడు సమానపావులట.

బ్రహ్మక్షత్రియులు నాగలిని ముట్టకూడదనిన్ని వైశ్యులు శూద్రులుమాత్రమే నేలను దున్నవచ్చుననిన్ని మనుస్మృతి చెప్పుచున్నది. కాని పరాశరస్మృతిలో బ్రాహ్మణులు ఒకపూట అనగా ఉదయమందుమాత్రము దున్ని మధ్యాహ్నము జాతీయకృత్యములను చేసుకొనవచ్చునని చెప్పబడియున్నది.

శ్లో. స్థిరాంగం నీడజం తృప్తం సునర్దం చండవర్ధితం
వాహయేద్వివసస్సార్థం పశ్యాత్సానం సమాచరేత్.
జప్యం దేవార్చనం హోమం స్వాధ్యాయం చైవమభ్యసేత్
ఏకద్విత్రివతుష్టప్రాణ భోజయేత్సతకాణ్ ద్యౌః.

బ్రాహ్మణుడు బలిష్ఠమైన యెడ్లనుకట్టి ఒకపూట దున్నిన తరువాతను సానముచేసి నిత్యకృత్యములను అనగా జపము, దేవార్చన, హోమము, స్వాధ్యాయము, బ్రాహ్మణ భోజనములను చేయవలయును. శ్రీమహాభాగవతమును తెనిగించిన బమ్మెరపోతనామాత్యుడు వ్యవసాయము చేయుచుండెనని ప్రఖ్యాతికలిగే ఊన్నది. వ్యవసాయము చేయుటవల్ల ఎట్లుపాపముకలుగునో అందుకువిముక్తియెట్లో యీక్రింద చెప్పబడియున్నది.

శ్లో. పృథ్విభిత్వామహిం భిత్వాహత్వాకుక్కుమీటకా
కర్షకఃకళయజ్ఞేన వ్యవసాయైః ప్రమచ్చతే.

చెల్లను నరుకుటవల్లను, నేలను దున్నుటవల్లను, పురుగులు చీములు మొదలైన వాటిని చంపుటవల్లను కలుగుపాపములన్నియు కళ్ళములో కాపువాడు దానముచేయుటవల్ల పోవును.

శ్లో॥ రాజ్ఞేదత్వాత్మ మద్భాగం దేవానాం చైకవింశకం॥

త్రివింశత్కాం బ్రాహ్మణానాం కృషింశర్వన్నదోషభాక్.

పండినపంటలో ఆరోవంతు రాజుకున్న ఇరువై ఓ కటావంతు దేవస్థానములకున్న ముప్పదియవవంతు బ్రాహ్మణులకున్న ఇచ్చినయడల కాపువానికి వ్యవసాయము చేయుటవల్ల పాపములేదట. ఈరీతి దానములవల్లను రాజాశ్రమములలో నుద్యోగములను సంపాదించిన్ని ధర్మస్థానములలో భోజనాదులుచేసిన్ని వ్యవసాయము చేసినయడల పాపము లభించుననిన్ని చదువుకొన్న వారందరు వ్యవసాయము నంటకనే దూరదూరముగానుండుచువచ్చి నారు. క్షుత్రియులుకూడ పైరీతినే సేద్యమును విడిచిపెట్టిరి. మనుస్మృతి రీత్యాచుచితవృత్తి అయినను వైశ్యులు కూడ వ్యవసాయముచేయుట గౌరవముకాదని “కృషిస్త్విష్టావృష్ట్యా” అనున్యాయరీత్యా ఎదలివేసి వాణిజ్యమునే అవలంబించినారు. ఈరీతిగా క్రమక్రమేణ వ్యవసాయము ఉత్తమజాతులకుండి నాల్గవజాతివారికిన్ని పంచమజాతివారికిన్ని అధీనమైంది. ఇందువల్ల “అవశ్యం పితరూచారం” అను న్యాయమునుపట్టి యేమార్పులున్ను లేక గుర్రేతి హిందూదేశములో వ్యవసాయముజరుగుచున్నది. “భావనసేద్యం బహుగులవృత్తం కాపుల చదువు కాసులవృత్తం” అని చెప్పియుండుటవల్ల బ్రాహ్మణులకు వ్యవసాయము చేతకాదనిన్ని కాపువానికి చదువురాదనిన్ని తెలియుచున్నది. ఈవిధముగానే అనేక సామితులనుపట్టి ప్రాచీనమునుండిన్ని మనదేశములోని వ్యవసాయము చదువులేని కాపులచేతిలో నుండుటవల్ల వృద్ధిలోనికిరాలేదు. పశ్చిమదేశములలోనో బాగాచదువుకొనినవారు శాస్త్రపరీక్షలో కడతేరినవారు వ్యవసాయముచేసి యెన్నో అభివృద్ధులు చేసినారు. అన్నిటికన్నను ముఖ్యహేతువ రయియు బీదస్థితి.

“సంసారిబీద భూమిబీద”

“వస్తు గొట్లు ఉన్నవాడిదే వ్యవసాయము”

“చేతిలోలేనిది చేలోకి ఏలాగువస్తుంది”

అనిచెప్పినట్లు పెట్టుబడిపెట్టి వ్యవసాయము చేయలేని కాపులచేతిలో సేద్యము విడిచిపెట్టుటవల్లను విశేషముగా కాపురాళ్లు విద్యానిహీనులగుటవల్లను మనదేశపు వ్యవసాయము చాల హింసాత్మిలో నుండుటకు కారణమైనది. దీనికితోడు విడవకుండా కరువులు పట్టుకుని ఉన్న మట్టుకైనా తిరకుండా కాపువానిని వీడించుచున్నది.

“పాలు అంబారంబు పరగభూతిపాలు | దుక్కిటి పశువులు ధూళిపాలు” అనుసామెత నిజమవుచున్నది.

ఇంతేకాక “వ్యవసాయము పెరిగివానిచేతి రాయి సమానము”నిన్ని తెలివితేటలేమిన్ని అక్కరలేకనే అదునుకు వన్నముకురిస్తే ప్రతివాడు సేద్యము చేయగలడనిన్ని ఒకపిచ్చి దుర్భులు మనలకు బాధించుచున్నది. ఐరోపాఖండములోను, అమెరికాలోను జరుగుచుండిన అభివృద్ధిలవలన మనదేశములోకూడ వ్యవసాయము బహువిశేషముగా వృద్ధిని పొందించవచ్చునని దృఢముగాచెప్పునగును. మనదేశములో సేవార్వావైర భూమి చాలాభాగమిదివరకే సాగుబడిలోనున్నది. కాని జాగ్రత్తవృద్ధిమాత్రమే కువ అగుచున్నది. ఇందుకు తగినట్లుగా కొత్తభూమిదొరుకుట కష్టసాధ్యము. మంచిభూముల యావత్తు నిడివరకే సాగుబడిలోనుండుటవల్ల మనకివృక్షాధికముగా వ్యవసాయమునకు గావలసిన భూములు హీనతరమైనవిగను మామూలుగా వాడబడు కృషిపద్ధతు లీభూములయందు వినియోగించవుగాన యుపాయాంతరములను గనుగొని వ్యవసాయపు పనులయందత్యంతనైపుణ్యముచేతను మంచి యెరువులనుచేచ్చి భూములను బలవరచి మనుషటికంపై రెట్టింపు ఫలించునట్లుగా చేయుట విద్యావంతులకు ప్రధానకృత్యమైయున్నది. ఈలాగున పశ్చిమదేశములయందువలె జీవనయడల చునదేవు వ్యవసాయముకూడ శీఘ్రకాలములో వృద్ధిలోనికి వచ్చుట కెంతమాత్రము సం దియునులేదు.

రాజారాణిమార్కు తామరతయిలము:—పట్టి తామరనయిలము మాడు పూతలలో మాన్పును ఆమృతాంజనము దీపోవారి

శ్లో॥ డక్కామీదపదిని కొనవలసికది. వెల డక్కా ౧-కి రు. ౦-౬-౦ ఆమృతాంజనంబో, ౧౦౯ శ్లో॥ కోడు, ఛోట్ట, బొ. బాయి.

మామిడిచెట్టు, వాటిని బెంచువిధము.

మ.రా.శ్రీ, ఉన్నత వెంకటసుబ్బారావుగారిచే వ్రాసిబడినది.

మనహిందూదేశములో మామిడిచెట్టు చూడని వారుగాని మామిడిపండువేరు విననివారుగాని యుండరు. ఇచ్చట స్వతహావుట్టిన వానిలోనేమి, ఇతర దేశములనుండి యిచటకు తెచ్చిన వానిలోనేమి జగత్ప్రఖ్యాతి నొందిన రకరకములైన మామిడిచెట్లు మనదేశమునందుకలవు. మనదేశముందున్న మామిడిజాతులు సుమారు 300 వందలదాక మన్నవి. అందు 150 జాతులకు పైగా ప్రసిద్ధినిజేందిన రకములుగలవు. ఆరకములలో వాటిని కొన్ని యీక్రింద బొందుపరచెదను. 1. బంగినపల్లి 2. గుండ్ర బంగినపల్లి 3. సువర్నరేఖ 4. పెద్దసువర్నరేఖ 5. జామిమామిడి 6. సారమామిడి 7. జంపులమామిడి 8. నల్లమామిడి 9. హయిదరాబాదునల్లమామిడి 10. వేరుపన 11. తేనెపన 12. యర్రగోవా 13. నల్లగోవా 14. మల్లోవా 15. బంగారుతేగ మామిడి 16. ముక్కరసం 17. పెద్దరసం 18. గుండ్రరసం 19. నల్లరసం 20. దిల్లసం 21. ఆమిరుడనందు 22. గుండ్రడనందు 23. అమిరుగోవా 24. నవాబుమామిడి 25. ఉవ్వా 26. అసలుఉవ్వా 27. యేనుగుకలకాయల మామిడి 28. నన్నాకులమామిడి 29. నగరం మయిలాపురి 30. భూలోకనుం దరి 31. చెన్నపట్నం పెద్దాకులు 32. నీలిమామిడి 33. రోమాన్సు 34. బెంగులూరా 35. ఖాదర్ డనం 36. గవరమాడ్రాసు 37. కోలంగోవా 38. చిన్నరసం 39. యేనుగుదత్తం 40. కలక్టరుమామిడి 41. నవనీతం 42. జిన్నగున్న 43. కవున్నిల్ వసందు 44. పెంటగన్నేరు 45. రాజగన్నేరు 46. యామెంటు 47. హనుమంతమామిడి 48. అరండల్ 49. మైలాపురి 50. రసపురి 51. గుత్తుల యిరసాలా 52. పెద్దమామిడి 53. బొబ్బలుమామిడి 54. కస్తూరి 55. సెట్టివారి మామిడి 56. కొత్తపల్లి కొబ్బర మామిడి 57. ఆర్యడటం యిరసాలా 58. తెల్లగులాబి 59. ఆకిపల్లి తెల్లకాయలమామిడి 60. తియ్యమామిడి

61. తగరంపూడి తియ్యమామిడి 62. బందరు బండలు 63. గుల్కందు 64. లాడ్లు 65. యాండాను 66. పంజెం మామిడి 67. యివివారి పెద్దమామిడి 68. పంచదార గున్న 69. రాజమాను 70. చిలకలమాను 71. నల్లకాయల యాండ్లను 72. గొల్లపల్లి తియ్యమామిడి 73. గద్దేమా 74. జెర్రిపోతులమామిడి 75. పీతరవసందు 76. పూరకాయల మామిడి 77. ఆల్బుస్ 78. లాండ్లా 79. నల్లా 80. మైదరి మొదలగునవి. నకలదేశములందును ఫలవృక్షములలో ప్రసిద్ధిజేందినవి మామిడిచెట్లే అయియున్నవి. ఏవృక్షమైనను ఒక్కొక్క స్వభావముగల భూమియందు ఒక్కొక్కవిశేషమును పొందుచుండును. ఒకేచెట్టుయొక్క విత్తనములను తీసుకొనివెళ్ళి ఒకటిరా తినేటలోను మరియొకటి రేగటిభూమియందును వేరొకటి యిసుక నేలయందును పాతీపెట్టినయెడల రుచియందును ఆకారమునందును, వర్ణమునందును, గుణమునందును, వానివాని ఫలములుమాత్రమేగాక యెరుగుటలోను రోగములచే వీడింపబడుటలోను ఎరువుమొదలగు ఉపవత్తులను కోరుటలోను వృక్షములకుకూడా ఆపరిమితమైన భేదముకలవై వేరువేరు విత్తనములనుండి వుట్టినట్లు కనుపించును. అనగా ఆమార్పుచేయుశక్తి ఆయాభూముల యొక్క స్వభావమునందుండును, ఎంతమధురమైన పంచదారలోనైనా ఎంతతీయని తేనేలోనైనను ఉప్పు, పులుసు, కారము మొదలగు దానినేడయినను కలిపినయెడల మొట్టమొదటి మాధుర్యము నిలుచునా! నిలువకపోవుట యేగాక ఉప్పుకలసినది పంచదారకలసినదానితోను పంచదారకలసినది కారముకలసినదానితోను రుచియందు మాత్రమేగాక రంగులోకూడ భేదము కలిగియుండునని అందరును యెరుగుదురు. అట్లే సురేకారమును, ఉప్పును, ఎక్కువగల భూమియందు ఫలించుపండ్లకన్న అవిలేని భూమియందు ఫలించుపండ్లు ఎక్కువ మాధుర్యముగా

నుండుటకు సంజేహ మేమియులేదు. మంచినీళ్లు పడుచోట్ల పెరుగునట్లు ఉప్పునీళ్ళుపడు స్థలములయందు యేమైతములు పెరగవని మనయందలి తెలిసినయంశమేను. ఉప్పునీరుపడుచోట ఏచెట్టునునను వేసినయెడల దానిని పెంచుటకు ఎక్కడనుండియో కష్టపడి మంచినీరుపోయదురుకాని ఆభూమిలోనే మంచినీరుపడునట్లు చేయుటయెట్లు అను విషయమునుగూర్చి రవంతయు విచారింపరు. అందుకే వ్యవసాయమునకుకూడను మంచివిద్య ముఖ్యసాధనమనియు వ్యవసాయముకూడ పెద్దశాస్త్రమనియు శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు.

మరియొక్క స్థలమునందుండు మంచినీరు ఫలములను తమపొలములలో మార్పులేకుండ పండించుటకు మనవారిప్పుడు అవలంబించుచున్న పద్ధతి అంట్లుకట్టట. మనవారు యిదివరకు వాడుకచేయుచున్న పద్ధతి కొమ్మలకుండి మాత్రమే అంటుకట్టట. యీ అంటుకట్టటను ఇంగ్లీషులో (గ్రాఫ్టింగు) అని అందురు. యిదిగాక చిగుళ్ళతో అంటుకట్టుపద్ధతికూడ మరియొకటి కలదు. దానినే యింగ్లీషుభాషలో (బడ్డింగు) అని అందురు. అంట్లు కట్టుటనుగూర్చి యీదిగువ నుదహరించుచున్నాడను. యిప్పుడు మన దేశమునందు వాడుకలోనున్న పద్ధతినిగూర్చి వ్రాయుదును. మామిడిపంకలను దెచ్చి యొక స్థలమునందు నారుగాపోసి అవి మొలచినమొక్కలును మారు 1½ అడుగు పొడుగుగా పెరిగిన తరువాతను ఆమొక్కలను గోలెములలోనికి నెత్తి యొక స్థలమునందు కుదుట చేయవలెను. ఆలాగు కుదుటచేసిన పదిహేనుదినములు పోయినకొమ్మల అంట్లు కట్టవలసిన చెట్లవద్దకు తీసుకొని వెళ్ళివుంచి చెట్టుకొమ్మను మొక్కనుగూడ ఒక ప్రక్కను వాడిగల చాకుతో వైపున ఊడునట్లు ఒక అంగుళము పొడుగున కొంచెముగీచి అగీచినభాగములు రెండును ఒకదాని నొకటి అంటియుండునట్లుచేర్చి ఆపైన మైనపుగుడ్డచుట్టి దానిపైని నన్ననిపురచారముతో దగ్గరదగ్గరగా చుట్టి ఆ అంగుళము పొడుగునను బిగించికట్టవలెను. యీ దారముకట్టినకట్టు సరిగా బిగియనియెడల అంటు సరిగా కలియక చెడిపోవును. ఆలాగుకట్టినది క్రమ క్రమముగా

చెట్టుకొమ్మయన్న మొక్కయు ఒకదానితోనొకటి అంటుకొనుటకారంబించి సుమారు 4 మాసము లగునప్పటికి పూర్తిగా అంటుకొనును. అప్పుడు క్రమక్రమముగా మొక్కయొక్క తలయున్న చెట్టుకొమ్మమొదలును అనగా మొక్క అంటుకట్టిన స్థలమునకుపైనను కొమ్మ ఆస్థలమునకు క్రిందను కోసివేయుటకు ప్రారంభించుదురు. అట్లు పూర్తిగా కోయునప్పటికి మొక్కమొదలును కొమ్మ తలయునుగలిగి అంటుప్రత్యేకమును వేరుగా గనవట్టును. యీలాగు తయారుకాకడ్డ అంట్లును యొక స్థలమందు తిరిగి కుదుటచేసి 10, 15 దినములుంచి ఆవెనుక తీసివేయవలసిగ స్థలము వద్దకే తీసుకువెళ్లి అచటను యీ అంటుయొక్క మొదటినుండు మట్టిచిమ్మను కదలకుండా పైగోలెము పగులగొట్టి ఆచుట్టుదిమ్మతో భూమిలో పాతవలెను. యీమట్టిచిమ్మ విడిపోయిన యెడల అంటుకు ప్రాణభయము కలుగును. గాన అంట్లు పాతునపుడు బహుజాగరూకతతో పాతవలెను. ఇక రెండవ మోస్తరు అంట్లు కట్టుటను గూర్చి వ్రాయుదును. దీనిని పైనిచెప్పిన అంట్లు కట్టుటకు పోసింట్లే నారుపోసి గొలెములకుయెత్తి పై ప్రకారముగానే చేసి తరువాత అంటు కట్టవలసిన చెట్లవద్దకు తీసుకువెళ్లి ఆమొక్కను వక ప్రక్కను ఒక అంగుళము పొడుగుగా నన్నని చాకుతో రెండవ ప్రక్కకు రాకుండునట్లును మూడువంతులు తెగనట్లును చీల్చవలెను. చెట్టునందు, నవనవలాడుచున్న చిగురుకొమ్మను చూచి ఒక అంగుళము పొడుగు వుండునట్లు ఆచిగురునకు క్రింద నఱికి ఆనరికినచోట గోరుగిల మొనవలె ఏట వాలుగా అనగా ఆచిన్న చిగురుకొమ్మ ఒకవైపు అంగుళము పొడుగునను రెండవవయిపు అర అంగుళము పొడుగును ఉండునట్లుగా చాకుతో నేర్పుగా కోయవలెను. ఆ కొమ్మల ఆచిగురు కొమ్మలు ఆ కోసిన అంచుమొక్కయొక్క చీల్చిన సందులోనికి పోవునట్లు అతికి వెంటనే మైనపు గుడ్డచుట్టి దారముతో బిగించి కట్టవలెను. ఈ పని చేయుటయంతయు మిక్కిలి చురుకుగల వారు తీవ్రములయిన సాధనములతో ఒక నిమిషములో ముగించవలెను. అనగా మొక్కకాని చిగురుకొమ్మగానికోసినతర్వా

H. H. Maharaja of Hill Tippera హిల్ టిప్పర మహారాజు.

Bundelkhand Maharaja.

Raja of Kapurthala. కపూరతల రాజు.

బుండెలఖండు మహారాజు.

Maharaja of Sikkim. సిక్కిము మహారాజు

Nawab of Rampur. రాంపూరు సవాబు.
Raja of Anigundi.

Maharajah of Panna. పన్నా మహారాజు.
Zamindar of Guna.

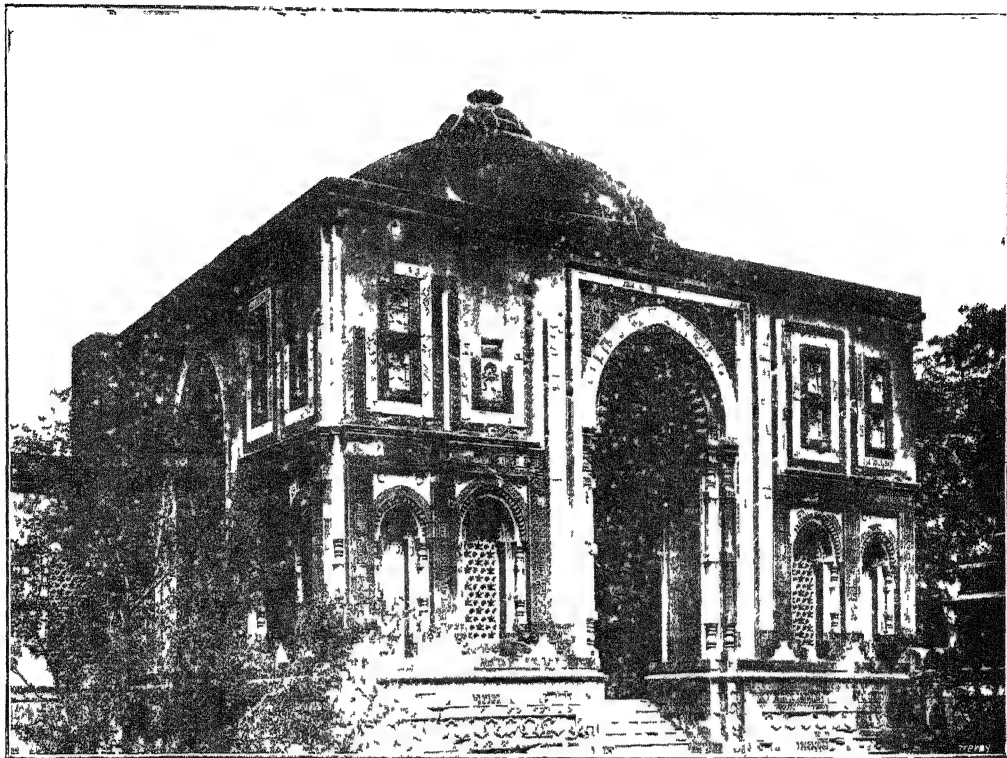

అనిగుండి రాజు.

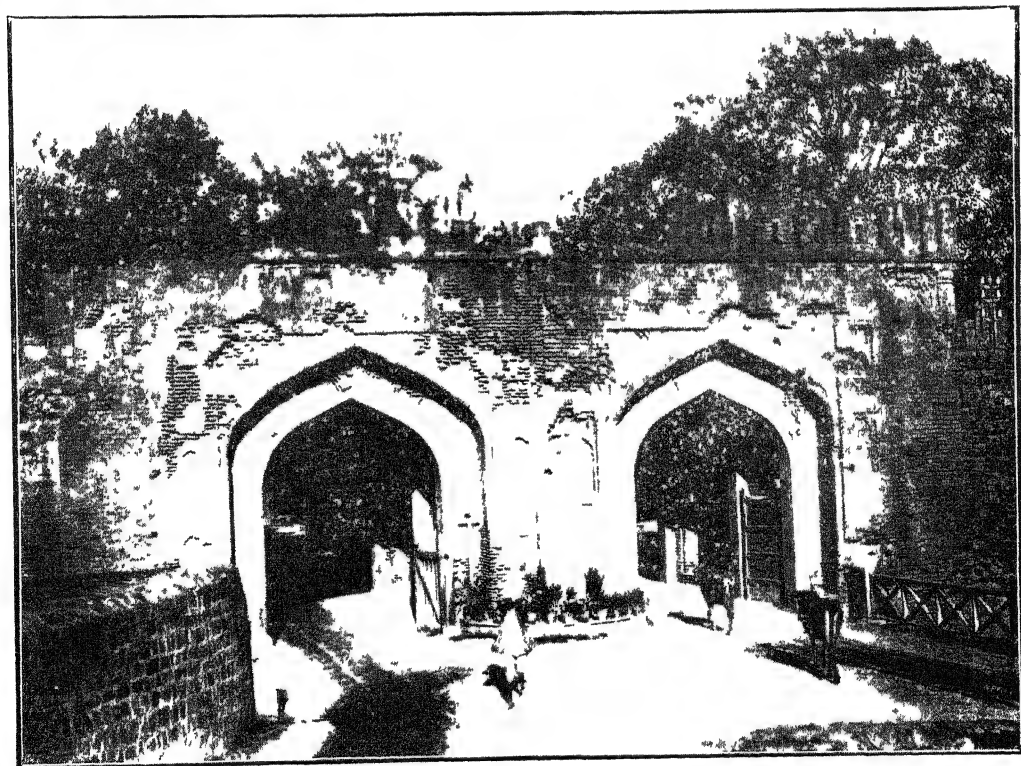
గురుజ జమిందారు.

Alla Uddin's Gateway at Delhi.

అలలాఉద్దీను గోటద్వారము, ఢిల్లీ.

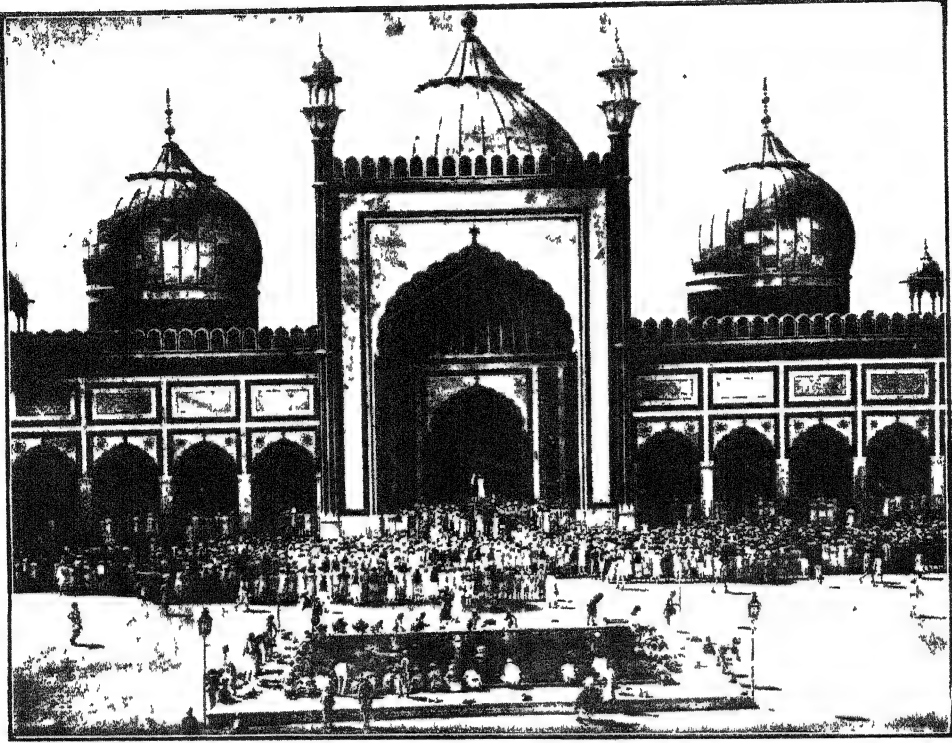
Cashmir Gate, Delhi

కాశ్మీరద్వారము, ఢిల్లీగోట.

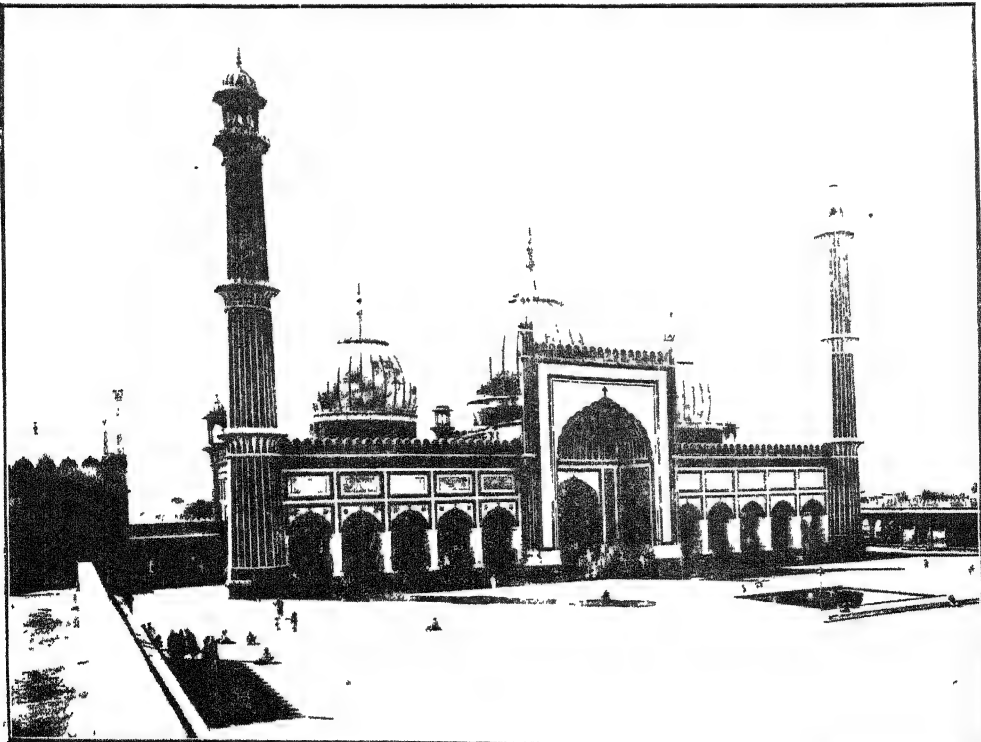

Juma Masjid, Southern Side, Delhi.

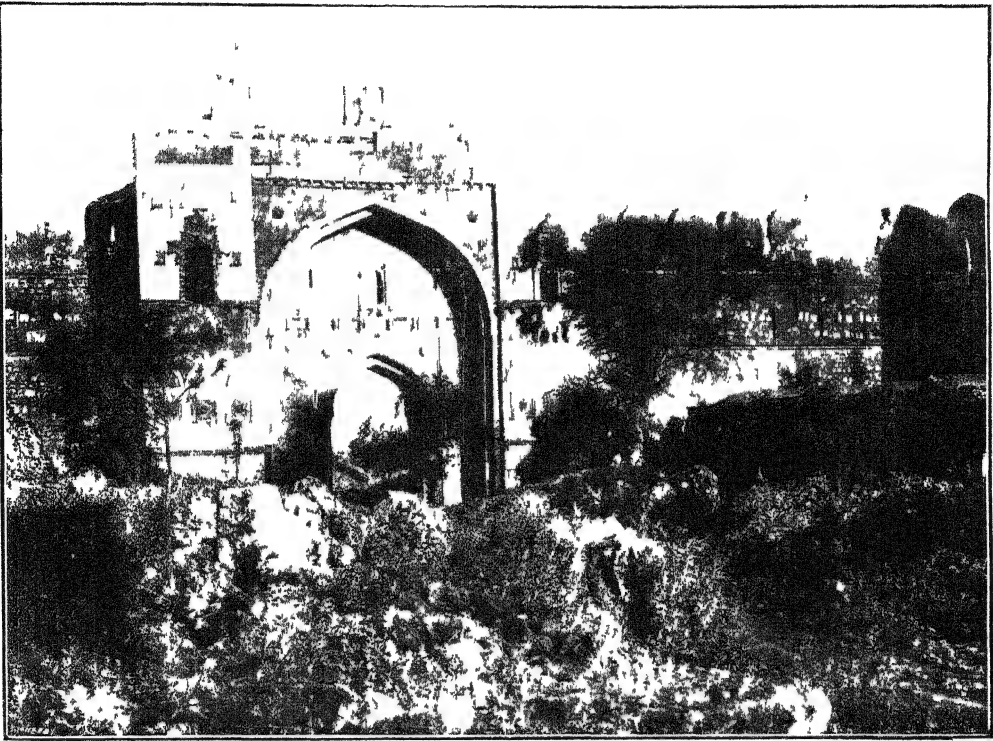
జూమా మసీదు, దక్షిణాదిక, ఢిల్లీ.

Juma Masjid, Eastern Side, Delhi.

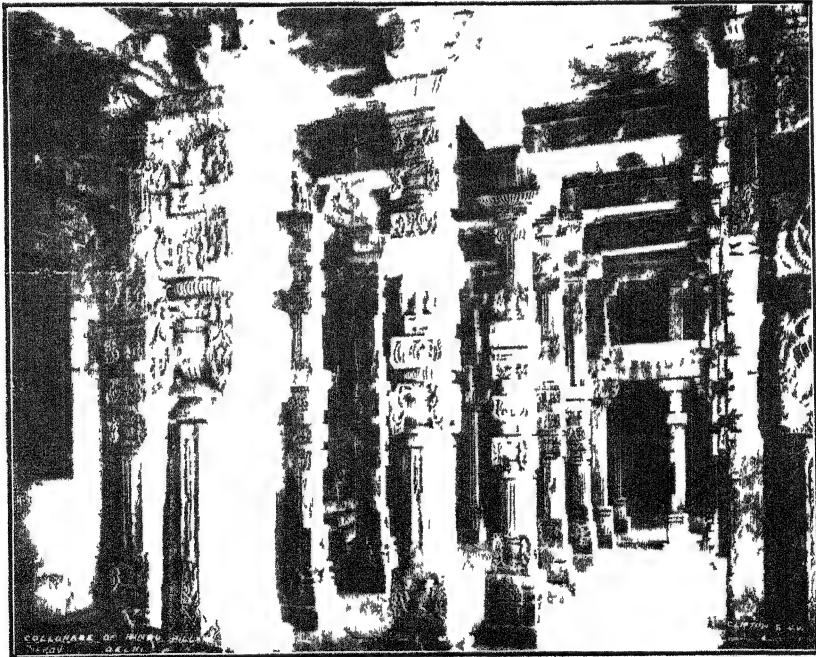

జూమా మసీదు, తూర్పుదిక, ఢిల్లీ.

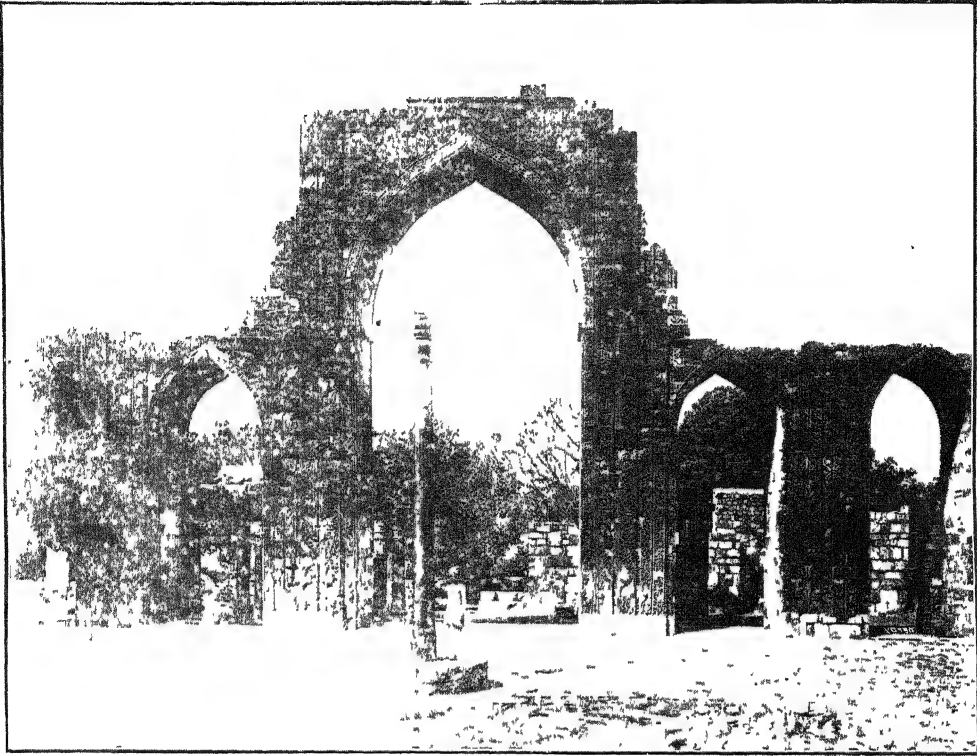

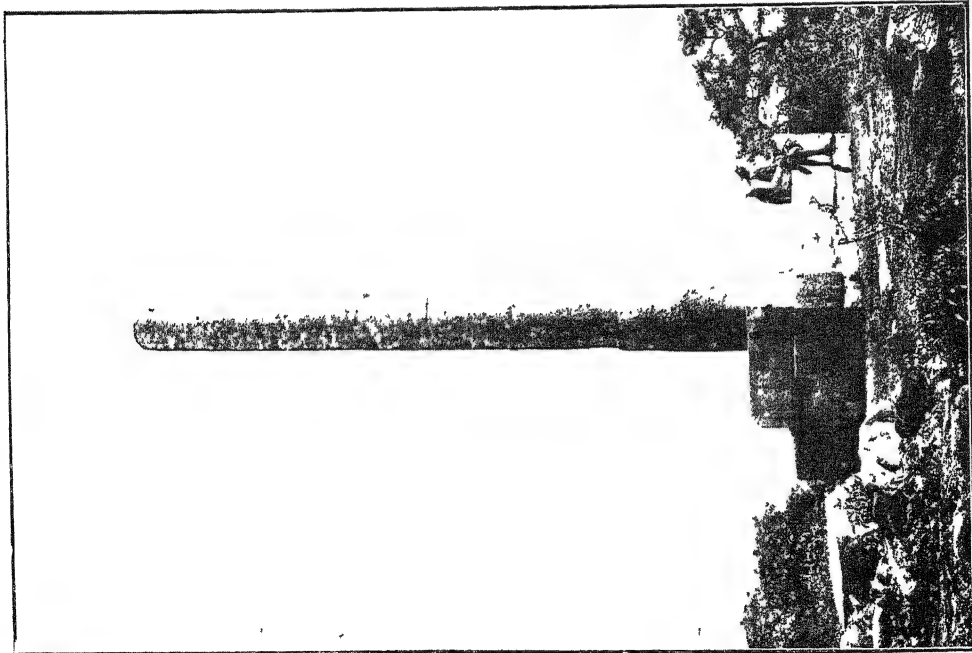
Old Fort, Delhi. పురాణదుర్గము, ఢిల్లీ.

Hindu Mantap, Delhi. హిందూమంటపము, ఢిల్లీ.

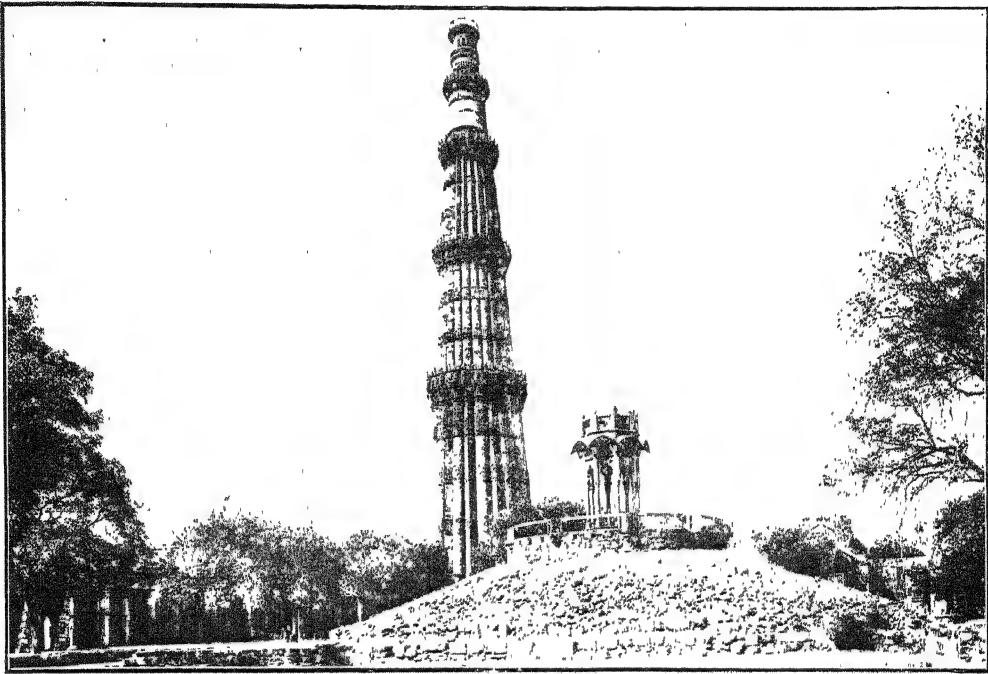

Iron Pillar, Delhi లోహ స్తంభము, డిల్లీ.

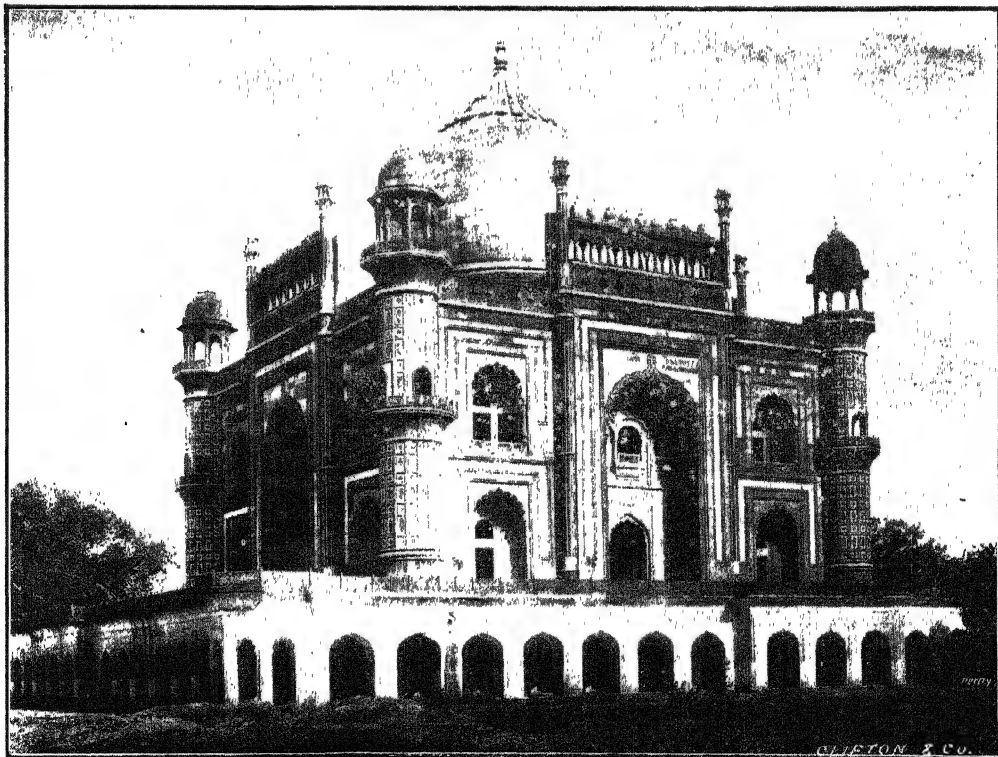

Asoka Pillar, Delhi.

అశోక స్తంభము, డిల్లీ.

Kutub Minar, Delhi. కుతుబు మినారు, ఢిల్లీ.

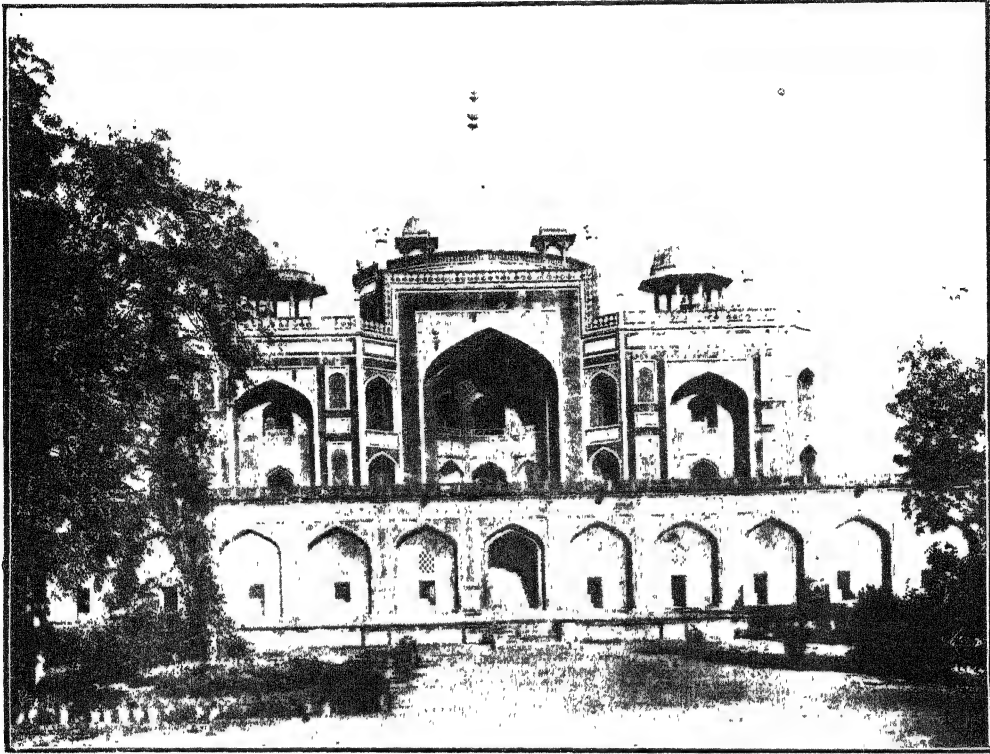

Mausoleum of Sufier Jung, Delhi.

సఫీయ్యతుల్ జంగునగర్, ఢిల్లీ.

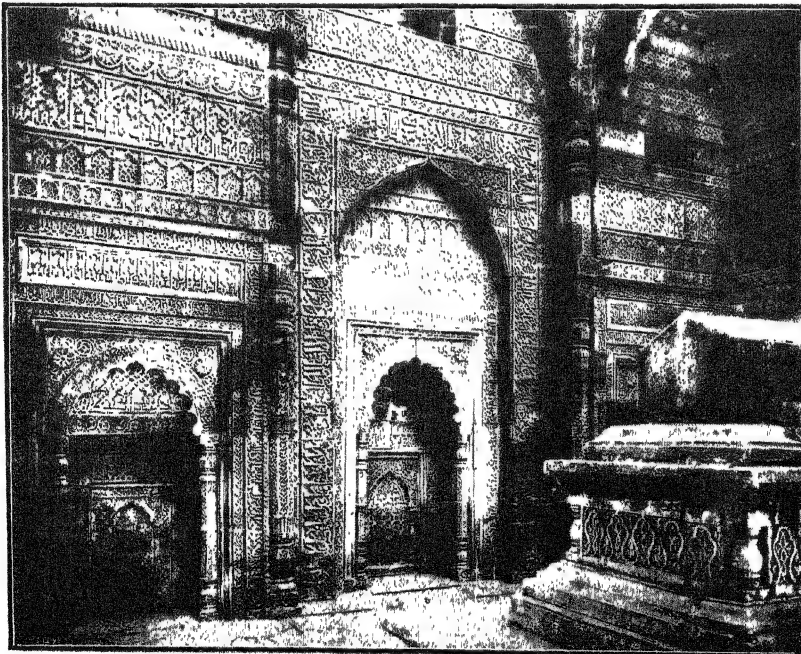
CLIFTON & CO.

Mausoleum of Humayun, Delhi.

హుమాయూనున గోరి, డిల్లీ.

Tomb of Akbar, Delhi.

అక్బరుషుగోరి, డిల్లీ.

తనీరు కమ్మగూడదు. అతనికి నవ్వుడు చిగురుకొమ్మ అంచు ముగి గూడదు. దీనినే ఇంగ్లీషులో (బడ్డింగు) అని అందురు. మనవారు దీనిని చిగురంటు అని చెప్పవచ్చును. ఇవి కట్టుటయందు నైపుణ్యత వచ్చిన తరువాత దినమున కెన్ని యంట్లయినను కట్టవచ్చును.

పైవి వివరించిన రెండుజాతులు అంట్లకూడా యిసుక భూములయందు 15 గజముల దూరమునకు ఒకమొక్క చొప్పునను తదితర గిట్టభూములయందు 10 గజముల దూరమునను పాతవలెను. ఇసుక భూములయందు చెట్లు పెద్దదిగా పెరుగుట చేతను తదితర భూములకన్న యెక్కువ దూరమున పాతుటకు కారణము. ఈ మామిడిచెట్లు పెరిగిన తరువాతను కూడ చెట్టును చెప్పి తగులకుండా యుండవలెను. సమీపముగా పాతినయెడల ఒక చెట్టు కొమ్మలు వేరొక చెట్టు కొమ్మలు మీదుగానుండుటచేతను వాటికి తగిన గాలి యెండ వగైరాలు తగలక పోవుటచేత కాపు కాయక యుండును. విశాలముగా యన్న యెడల గాలి యెండ తగులుచెట్లు ఆనకూలముగా కాయును. ఈ యంట్లువేసిన తరువాతను ప్రతిదినమును ఉదయ సాయంత్రములయందు దినమునకు రెండు పూటలును నీరొక సంవత్సరము వరకు పోయించుండవలెను. అప్పటినుండి దినమున కొకపూట నీరుపోసిన చాలును. యీప్రకారముగా మూడు సంవత్సరముల వఱకు నీరు పోయించుండవలెను. అంతటనుండి నీరుపో

యకపోయినను యిబ్బంది యుండదు. మొక్కలకు తరుచు గొప్పతవ్వచూ యుండవలెను. సంవత్సరమునకు రెండుసార్లు వెంటలివి వర్షకాలములందు మొక్కల మొదట వేసి కప్పవలెను. యీవెంటలి యెండకాలములో యెంతమాత్రము వేయకూడదు. అట్లు వేసినచో వేడిమి లావు అయి మొక్కలు క్షీణదశను జెందును. చిన్న అంట్లుగా యుండునప్పుడు మొక్కలు మొదటచెదవట్టుచూ యుండును. గాన తరుచు మొక్కలను పరిక్షించుతూ చెదలు దులుపుతూ యుండవలెను. అటుల దులపినచో మొక్కకు కొమ్మకు కలిపి కట్టిన జాయంటు స్థలమున నుండు కండను తినివేసిన యెడల ఆరెండు విడి అంటు నాశనమునకు కారణమగును. మొక్కలకు చీడ అనెడు పురుగు ఆశలయందు ప్రవేశించి ఆకులను నాశనము చేయుచుండును. అట్టి తరుణములయందు ప్రాతః కాలమున ఆకులపైవి వడుమంచు ఆరకుండునగాన కుమ్మర బుగ్గిని చెట్ల ఆకులపైని జల్లవలెను. అట్లు చల్లగా నిదివర కుండుపురుగు నాశనైః అంతటినుండి పురుగు బట్టకుండును. యీప్రకారముగా జీతి జాగరూకతతో అట్లుపాతిన మూడు సంవత్సరములవరకు కనిపెట్టి చూచిన యెడల సంతోషముండి వృద్ధి జెంది అనుకూలమైన చెట్లు అయి ప్రతివత్సరంబును బాగుగా కాయుచుండును.

అమృతాంజనము

అన్ని నొప్పులకు సిద్ధామృతము.

తేలు బాధనుకూడ తొలగించుటకు నిరుపమానమయినది.

అనేకవేల సీసాలు విక్రయము. మీయింట తప్పక ఈ వేనవికాలమందొక బుడ్డినియుంచి తేలుకాటువలన శ్రమపడు మీ గ్రామస్థుల ప్రాణముల కాపాడుడు.

వెల సీసా 1-కి 0-8-0.

చిరు నామా :— అమృతాంజనం డిపో,

భోర్లు, బొంబాయి.

మా నవజన్మ ఫలము.

మ. రా. రా. శ్రీ, శ॥ శేంకటరంగశాస్త్రి గారిచే వ్రాయబడినది.

సర్వేశ్వరుడు ప్రపంచమునందు నానావిధ ప్రాణులను సృజించి యింద్రియబలమును విశేషించి మనోబుద్ధిబలమును గల్పించి మనుష్యులను సృజించెను. ప్రాణిజాలములో మనుష్యుల కధికముగా నట్టిశక్తిని గల్పించి న జగదీశ్వరుని యుద్దేశము మనుష్యులు ప్రపంచమున కధికమయిన ప్రయోజనమును గలిగింపవలయు ననుటయే యని మన మూహింపవలయు. కానిచో నఖిలప్రాణులకును దమకుఁ దమకుఁ గావలసిన నిద్రాహార గ్రామ్యసుఖముల మీఁది యాసక్తిమాత్రమే మనుష్యులకు నుండుట సర్వేశ్వరుని యుద్దేశమై యుండవలయును. తావన్నాత్రమునకు మనోబుద్ధ్యాది బలమును గల్పించుట యనావశ్యకము గదా! కావున సంతయు నాలోచింపఁగా మనుష్యునకు వివేకము ప్రధాన మని నిశ్చయింపఁదగును. వివేక నునఁగాఁ బరిశీలనము. యుక్తాయుక్తములను గార్యాకార్యములను బరిశీలించి యేర్పఱచి యయుక్తముల నకార్యములను బరిహరించి యుక్తములను గార్యములను గ్రహించి యనుష్ఠించుట మనుష్యునకు విధియై యుండెను. లోకమునకు ద్రోహమును భయమును గలిగింపక సేలుగావించు వనులు దనఁకించుక కష్టములు గలిగించునవి యయ్యను యుక్తము లనఁబడును. వీనికి విరుద్ధము లయుక్తము లనఁబడును. అట్టి యుక్తధర్మమును వినుగ్గించి చేయఁబడనవి కార్యము లనఁబడును. వీనికి వ్యతిరీక్తము లకార్యము లనఁబడును. యుక్తధర్మానుష్ఠానమునకు సత్యము, శౌచము, శాంతి, జ్ఞానము, దయ, హైర్య, ముత్సాహము, ధర్మనిష్ఠ, యూర్ధ్వము, సమశ్చయము, సంతోషము, సాధుసంగ, మూర్తికత్వము మున్నగు గుణము లావశ్యకములు. సర్వకాలముల యందును మాఱకుండునది సత్యము. సర్వధర్మములలో నది ప్రధానము. “సత్యాన్నాస్తి విరోధర్మ” యనుట యందుము కదా “సత్యంనది” యను యవనిషత్తులలోనా

చార్యుడు శిష్యుని జదివించి యతనికి హితోపదేశము జేయు సందర్భమున నిరూపింపఁ బడినది. ఆశ్వమేధసహస్ర మొక్క నైపునను సత్యము నొక్కదాని నొక్క నైపున నుంచి తూఁచఁగా సత్యమువలననే భారము నిలిచెనని మహాభారతములోని యీక్రింది పద్యములన స్పష్టమయ్యెను.

క॥ తెలయంగ సత్యమేధం । బులువేయును నొక్కసత్యమును నిరుగ
గడం । నుల నిడి తూఁచఁగ సత్యము ; వలననములు నూపు గా
రవంబున పేర్చెన్ ॥

మఱియు సత్యమఖిల ధర్మములకంటె నుత్తమమని యీక్రింది మహాభారత పద్యము సిద్ధాంత కరించెను.

తే॥ గీ॥ సర్వతీర్థాభి గమనంబు సర్వవేద
సకథిగమము సత్యంబుతో పరియుగావు ।
ఏఱుఁగుమెల్ల ధర్మంబుల కెందుఁ బెద్ద
యంద్రు సత్యంబు ధర్మజ్ఞు లై పురుషులు ॥

సత్యనిష్ఠవలననే హరిశ్చంద్రాదులు నద్గతి సాధించి రనుట యెల్లవారికిని జెలిసిన విషయము. సామాన్యముగా సత్యము సులభమని యుండఱును దోషవచ్చును గాని యనుష్ఠించుట దుష్కరము. ఇట్టి సత్యమును భూతద్రోహ కారణ మగునేని యపుడు గ్రాహ్యముకాదు. సత్యము వలన నితరులకుఁగాని దనకుఁగాని బ్రాణహాని మొదలగు కీడులు కలిగెనేని యప్పు డసత్యమైనను గ్రాహ్యంబు. శౌచమనఁగా శుద్ధి. ఇది వాక్పాఠము, క్రియాశౌచము; మనశ్శౌచము ననఁగఁ ద్రివిధము. పరుషము లయోగ్యము లనంధము లన్యతప్రాయములు నింద్యులు నపవలుకులు పలుకకుండుట నాకౌచము. అన్యాయములు భూతద్రోహకరములు నగుననుట విడిచి న్యాయానుసారమున సర్వభూతములకు నాత్మకును సుఖము కలుగు విధమున గార్యము లొనర్చుట క్రియాశౌచము. స్నానకౌశలాదులు క్రియాశౌచ మని గణించుట యుగలదు. అద్రోహచింత, పరుల కుపకారము చేయు

నిష్ఠయు ధర్మేతరములకుఁ దొలఁగఁ బూనికయు మన శృంగము. ఇందు మూడవది యత్యుత్తమము. ఇతరులు దన్నుఁ దన్నవచ్చిన నోర్చియుండుట శాంతి. ఇట్టి యోర్పు గలిగినచో నితరులపైఁ గ్రోధము దనంతన నిలిచిపోవును. అరిషడ్వర్గములో రెండవదియైన క్రోధమున కిది మంచిమందు. కావుననే “శ్లో॥ శాంతిఖడ్గః కరేయస్య క్రోధః కిం తం కరిష్యతి॥” అట్టి శాంతినిఁ బూనక క్రోధమునకు వశ్యుఁడయ్యెనా మానవుఁ డేయకృత్యమైనం జేయును. కావుననే

శ్లో॥ క్రుద్ధః పాపం న త్యక్త్య త్క్రుద్ధో హస్యా ద్దహనః
క్రుద్ధః పశుషయా వాచా నర సాహ సధిక్షిపేత్ ।
వాచ్యావాచ్యం ప్రపవిత్రో న విజానాతి కర్మవిత్
నాకార్య మక్తి క్రుద్ధవ్య నావాచ్యం విద్యతే క్వచిత్ ॥

అని రామాయణమునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఆత్మహర్యాదులకుఁ గారణ మైన క్రోధమును నిగ్రహించుటయే శాంతి తెలివి జ్ఞానము. ఇది యనేక జన్మవాసనావశమునను విద్యవలనను విద్యత్సహవాసమునను బ్రపంచానుభవమునను గలుగును. ఇదియే మనుష్యులకు నితర ప్రాణులకును భేదమును స్పష్టముగాఁ జూపించు గుణము. పూర్వజన్మవాసనా వశమునఁ దనంతన కొంత యలవడినచో విద్యవలనను విద్యత్సహవాసము వలనను దాని కభివృద్ధిఁ గావించుకొని గ్రంథములందు నేర్చుకొన్నదానికంటె వేయింత లెక్కువగా లోకానుభవమువలన జ్ఞానమునకు వృద్ధిఁ గావించుకొనవలయును. అట్టి జ్ఞానమే ముక్తి నొందక కలకాలము నిలిచి లోకోపకారము మొదలగు సేతర గుణములను సహకారి యగును. ఇట్టి జ్ఞానము నార్జించుట మనుష్యులలోఁ బురుషుల కెట్లు లభ్యులే స్త్రీలకు నావశ్యకము. అట్లు లేనిచో స్త్రీలమీసర జన్మమున కేయవయోగము గలుగదు. కలకాలము పురుషులకుఁ బరివర్తాదులకి చేయుచు దాసవృత్తిఁబూని యన్వతంత్రులై స్త్రీలు వర్తించుట సరి తలఁచువామను లెన్నఁ బర్యాగోచించినచో స్త్రీలకు విద్యాభ్యాస మావశ్యకమనియు విద్యలేక కేవల మూర్ఖమున వర్తించుస్త్రీలు సంసార కార్యములందు హతము వారి కే జేయవలసిన సహాయము చేయు జాలని కారణమున

గృహ వ్యాపారములందు వా రెన్ని పాట్లు పడుటయు నాత్మానుభవమున నిశ్చయింపఁ గలరు. మన భారతవర్షము విద్య మొదలగు గుణములచేతనే లోకోత్తర ప్రశస్తిఁ గన్న పూర్వకాలమందు విద్యావతులైన నారీమణులచే వన్నెకెక్కిన దని పురాణోతిహాసములను బరిశీలించినవారికి విశదమేకదా. లౌకిక విద్యలయందేకాక పరమార్థ సాధకమైన వేదాంత విద్యయందును స్త్రీలు సామర్థ్యము సంపాదించి యుండిరని జనక సులభాసంవాదము నారద పంచమాడా సంవాదము మున్నగు మహాభారత కథలవలన స్పష్టపడియెను. ఇంతేల ? వేదాంత విద్యకుఁ బ్రధాన ప్రమాణముగా శ్రీశంకరాచార్యులు మొదలగు మఠాచార్యులంగీకరించిన భృహదారణ్యకోపనిషత్తుఁ బరిశీలించినచో నయ్యుపనిషత్తు యాజ్ఞావల్క్యముని తన భార్యకు బోధించిన యధ్యాత్మ విద్యయేయనుట విద్వాంసులకుఁ దెల్లము. అట్టి మహావిద్య సాధింపవలయునన్న స్త్రీ లెంతటి విద్యావతులై యుండవలయునో యిందుఁ బ్రత్యేకముగా నెత్తిచూప సక్కుఁబడెదమగదా! అట్టి స్త్రీవిద్య మధ్యకాలమందు తన్నుమై యిప్పుడు మన దేశమునకు మంచులుగు సీమిత్రము కాఁబోలుఁ గ్రమ్మఁ దల సూచింప. క్రమక్రమముగా నుత్తరోత్తరాభివృద్ధి నొందఁ గల దని యూహింప నవకాశము గలిగెను. ఆంగ్లేయులు స్త్రీపురుషులందఱును విద్యను గడించుటవలనం గదా వారి బిడ్డలు తల్లిదండ్రుల నివేక పత మైన రక్తముచే నుత్పన్నులై యత్యంత మేధాశాలులై యత్యద్భుతము లైన నిద్యుచ్ఛ్రావ్య కార్యములను బుద్ధితో నూహించి సృజించి లోకోపకారముఁ జేయు జాలిరి. మన దేశమునందు స్త్రీ పురుషులలో విద్యకాలక్రమమున నెంచుటకు మంచి పరిపాలనము మధ్యకాలమందు లేక పోవుట మొదిటి కారణము. ముఖ్యముగా మధ్యకాల పరిపాలనమునందు స్త్రీల పాత్రిత్యరక్షణమే ప్రధాన కార్యమైయున్న తెలియఁచుచున్నది. స్త్రీలు పురుషులన్ని చొని నలుకరిశోఁ బరుగుట యూహించిన సిద్ధిచ్చి దాని దదాదగా స్త్రీ విద్య యడుగఁటి యుండవచ్చును. లెప్పు యూహించినచో నెప్పుడుగారి నె

మృదితోఁ దన దారాధనాదులను రక్షించుకొనుట యా కాలమందుఁ గట్టసాధ్యమై యుండినదానఁజేసి కాబోలు స్త్రీలు విచించుట సాకల్యముగా విడుచుటయఁ బురుషులు సైతము దగిన నెమ్మదియు సాకల్యమును లేని కారణమున విద్యాభివృద్ధి జేసికొన నవకాశము గలుగమిం జేసి చేయవలసిన వివిధ విద్యలనుండుఁ బరిశ్రమము మానుటయు నేర్పడియెను. ఇటీవలనే మనభాగ్యాతిశయమున నాంగ్లేయ పరిపాలనమునంజేసి పూర్వపు సంకటము లన్నియుఁ బూర్తిగాఁ దొలగి పోయి స్వతంత్రవృత్తితో నుఖముగా వర్తింప నవకాశము గలిగిన దానను వివిధ కళాశాలలును బాలికా పాఠశాలలును దేశమందు మిక్కిలి నియమించి విద్యకుఁ బ్రోత్సాహముఁ గలిగించిన దానను మనకు నానావిధ విద్యలు నేర్చికొన నవకాశము గలిగెను. ఇట్టి యవకాశ మొనర్చినమన యాంగ్లేయ ప్రభువులయెడఁ గృతజ్ఞతతోఁ వర్తింప వలయుట మనకు విధి. మఱియు నాంగ్లేయులలో స్త్రీలును బురుషులును విద్యలందు నేర్పరులై యుండుటనలనవారిజూచి యిట్టిస్థితి మనుష్య జన్మఫలమని మనవారికిని దోచుటఁ జేసి స్త్రీవిద్యయఁ దలసూపి నానాట నాటుకొనియె. మన విద్యాభివృద్ధి కాంగ్లేయ పాలనము ప్రధాన కారణమని యెవ్వరికిఁ గాని యొప్పుకొనక తప్పదు. విద్యవలన గర్వము గలుగు ననునది యొక కళకము ప్రాచీనముగా నేర్పడి యుండెడు. కావున దానిం దృఙ్చించి విద్యవలన గలుగు నాగరికత వివేకము సత్కార్యనిష్ఠ సద్గుణవలంబనము సన్మార్గ ప్రవర్తనము మొదలగు వానిం గ్రహించుట సజ్జనునకు ధర్మము. కావుననే,

క॥ ధనమును విద్యయు వంశం ।

బును దుర్మదులకు మడఁబు బొనరించును స

జ్ఞుశ్శైవవారి కడఁకును ।

యును వినయము నివియ తెచ్చు సుర్వీనాథా ॥

యని మహాభారతమునందుఁ జెప్పఁబడినది. విద్య యించుచుక నేర్చుకొనవారికే మదము కలుగుఁ గాని విద్యాపరిపూర్ణులకు గర్వముక వేళ యారంభదశలోఁ గలిగియుండినను ఒరిణమదశలో మూలముట్ట నశించి వినయము మొదలగు సద్గుణములనే గలిగించుచున్నందు సర్వవిధము

గుణములకు నిదానమైన విద్యవలన సర్వ సుగుణములును గలుగుఁగాని యేదుర్గుణమును గలుగదనియు నిశ్చయింపఁ దగియుండెడు. కావున విద్యకు గర్వమును కళంకముఁ గల్పింపఁకాదు. ఇతరుల కష్టములను నివారించు దలంపు, దయ ఇయ్యవి యలవడునేని యశ్రోధ, మద్రోహ, మనసూయయుఁ దనంతటఁ గలుగు. నిర్భయ వృత్తి యే ధైర్యము. ఇది మనుష్యునకు సంపాద నీయము లైన యాఱు సుఖములలో నొక్కటి. మహాభారతమునందు ద్యోగవర్షమున ధృతరాష్ట్రునకు విదురుఁడు నీతి బోధించు ప్రకరణమునందు నిర్భయవృత్తి యొక సుఖమని యీ క్రింది శ్లోకమున నిరూపించెను.

శ్లో. ఆరోగ్య మాన్యూ మప్రవాస స్సౌఖ్యమప్యే వృహ సంప్రదాగః । సతత్యయా వృత్తి రభీతవాస స్వజ్ఞితలోకస్య నుభాని రాజకా.

మనము సత్ప్రవర్తనలో నున్నంతదాక నేభయమును గలుగదు. ప్రతిమానపుంకును దనవలనఁ దప్పు కలిగినచో నితరులకుఁ దనచేసిన తప్పు తెలియకుండినను నెన్నరేమనుకొందురో యను భయము దన మనస్సున దనుకనే కలుగుచుండెడు. “పులికంటె గిలిగొప్పదను” నామెత విందుముకదా. సత్ప్రవర్తనము జ్ఞానము సత్యాదివైష్ణవయుఁ గలుగునేని నిర్భయవృత్తి యనఁబడు ధైర్యము డడంతన కలుగును. అట్టి ధీరుఁడు తన చేయఁబూను సత్కార్యమును ధారాధముగాఁ జేసి యందు జయముఁ బొందఁగలడు. పనుల యెడ కనుదీయక యానక్తితోడను బట్టుదలతోడను బ్రవర్తించుట యుత్సాహము. ఇది ధీరుని సామర్థ్య. ఉత్సాహము లేనివాడు చేయఁబూనిన కార్యములను నెఱవేర్చును దశలము ననుభవించు జాలదు. ఉత్సాహమునకు మిగిలిన బలము పురుషునకు లేదు. ఉత్సాహవంతులు కార్యముల పట్టినఁ జెడరు.

శ్లో॥ ఉత్సాహో బహు వార్య నాన్యుత్సాహో క్షురం లం

ఉత్సాహవంతః పురుషా నావసిదః తి కర్మణు ॥

అని రామాయణము. ఉత్సాహమింత బలవంత మగుటం బట్టియే రాజు నీతిశాస్త్రములందుత్సాహ మొక శక్తియని గణించిరి. ఇట్టియుత్సాహ మున్నను దాని

ని సత్కార్యములందే వినియోగింప వలయుఁ గాని య సత్కార్యములయందు పయోగింపరాదు. దానికి ధర్మ నిష్ఠ యావశ్యకము. ఇయ్యది యితనికిఁ గర్తవ్య మని శాస్త్రములయందుఁ జెప్ప బడినదియుఁ బెద్దలు బోధించి నదియుఁ బెద్ద లాచరించునదియుఁ దనబుద్ధిచే విచుర్చించి యుత్తములగు విద్వాంసుల యంగీకారముఁ బొందినది యు ధర్మము. దానియందు దానక్తి ధర్మనిష్ఠ. ఇది యల వడునేని చెడ్డపనులపై బుద్ధి ప్రవర్తించదు. దానం దన కునుఁ బరులకును సుఖము సర్వవిధములఁ గలుగు. లోక మును ధరించునది ధర్మమని ధర్మశబ్దమున కవయ వార్ధ ముఁ బెద్దలు సెప్పుదురు. దీని కార్జవము మూలము. కుటిలముగను గడట యుక్తముగను బ్రవర్తించుట మాని ఋజుభావమునం బ్రవర్తించుట యార్జవము. అర్జవవం తునకు ధర్మవిరుద్ధ కార్యము లదెసఁ బోవ నావశ్యకత కలుగదు. అతఁడు దనకుఁ దానే ధర్మమందుఁ జొచ్చు ను. దీనికి సమత మూలము. ఈశ్వరుఁడు సృజించిన ప్ర పంచమందలి జీవులందఱు నీశ్వరాంశ రూపమున నొక్క రూప యని భావించుట సమత. ఇట్టి సమున కెవ్వరిమీఁ ద నేనియుఁ గుటిలముగను సకటముగను వర్తించవలసి న కారణము లేదు. దీని వలన మదము మాత్సర్యము క్రోధము భూతద్రోహము మొదలగు దుర్గుణము లెల్ల నిర్మూలముగ నశించును. భూతదయా సత్య శౌచ శాంతి ప్రభృతులగు గుణములెల్ల నొకటి వెంబడి మఱియొ కటిగా నభివృద్ధి నొంది నరునకు యోగ్యతను దన్మాత ముగా నానరునకు నితరులకును సర్వసుఖములను శాశ్వ తముగాఁ గలిగించుచు. సర్వశాస్త్రములయందును మను ష్యులు సాధించుకొనవలయునని చెప్పఁబడు నుత్తమగుణ మియే. దీనికి సంతోష మావశ్యకము. ఏది లభించిన ను దృష్టి గలుగ కుండినం దనయనుస్మనందు సర్వకాల ము లందును దనకంటెఁ గొందఁ జికికు లనుదుఃఖ పడు చుండినచో సమత బుద్ధి కలుగదు. జ్ఞాన గుణాదుల నార్జించునెడఁ దక్కు గృహ వ్యాపార సుఖాదులయెడఁ దనకు లభించిన వానితో సంతోషింప కుండినచో సుఖ ము గలుగదు. ఇట్టివి గలుగవలయు నన్న సాధుసంగమ

ము ముఖ్యము. శక్తికొలది విద్యాధన సూన్యతవచనాదు లచే లోకమున కుపకారము నేయువారు సధర్మ నివృత్తు లును సాధువులు. వారితోడి చేరిక సాధుసంగము. యో గ్యజనుల సహవాసము వలన యోగ్యగుణములును దుర్జ న సహవాసమువలన దుర్గుణములును గలుగును. “సంస ర్గజా దోషగుణా భవంతి” యను నభియక్తోక్తి లోకప్ర సిద్ధము కదా. “శ్లో॥ గుణవద్వస్తు సంసర్గా ద్యాతి స్వ లోప్యపి గౌరవం । పుష్పమాలాను మంగేణ సూత్రం శిర సి ధార్యతే ॥” యనుటయు విద్వాంసులకు విదితము. వీని కన్నిటికిని దేవుఁడు గలఁ దను ప్రమాణబుద్ధి ప్రభా వ కారణము. ఇయ్యదియే యాస్తికత్వ మనఁబడును. దీనిని గూర్చి చర్చింపవలయు నన్న నెంతయో జెప్పవలసి యుండెను. సర్వశాస్త్రములు నిండే వర్తించినవి. ఇట్టి గుణముల నన్నింటిని బరిగిణించి నిరూపింప వల యునన్న గ్రంథవిస్తర మగును. “కాపున నిక వీని విమర్శనము నింతటితోఁ జాలించెద. గుణములెల్ల బరస్పరాను బంధమున సత్పురుషున కభ్యాసమున లభ్య ములు. ఇన్ని గుణములు గలిగియు మనుజుఁడు లోకోప కారమును శక్తికొలదిఁ జేయవలయు ననుటయే మను ష్య జన్మమునకుఁ బరమఫలము కానిచో దవషనులు మాత్రము నెఱవేర్చుకొనుపగు. మౌదులకును మనుష్యు లకును భేద మేర్పడదు. అట్టి యుపకారము చేయఁజాలని చోఁ జేయవలయునని మనఃపూర్వకమైన తలంపేనియు నుత్తమము. అట్టితలంపు గలుగునేని కొంచెమేరియు నతనివలన లోకమున కుపకృతి గలుగక పోదు. ఉపకా ర మనఁగ భవమిచ్చుటయే కాదు. లోకహితమునకు మ నుష్యు డాచరించు నానావిధ ప్రయత్నములు నందుఁజే ర్పదగు. అట్టి యుపకారబుద్ధి యుండినం దప్ప మఱొ క్కరితీరి సర్వేశ్వరుఁడు మానవులకు బుద్ధ్యాదిబలము నిచ్చినదానికి ఫలము గన్పట్టదు.

చ. మనుజులఁ బ్రాణిజాలము మన్యత్వమై సకలేంద్రియాదిశక్తి ని వృశయించె, దానిఁ బరికించి నకుల భువనోపకారచింతన మెము పర్తిలఁ దగు, నుదారపథం బది, మానవత్వ మొందెరువైనట్టి నిత్యఫలం బనికాదే మాడఁగఁ.

గ్రామ పంచాయతీ సభల లాభములు.

మ.రా.శ్రీ, ధూళిపాళ నుబ్బయ్యగారిచే వ్రాయబడినది.

సర్వమానముననునదే శమందు ప్రతిగ్రామమునందు ను జనులు సాధారణముగా నెంతచిన్న కలహమునైనను న్యాయసభలకుఁబోయి న్యాయవాదులకును, లేఖకులకును కుశీలరిశ్వమునకై యెన్ని బూటకములనైన నాడుటకు వెనుదీయని సాక్షులకును మితిలేనిధనము వ్యయముచేసి లంచములచ్చి యదిరకాలములోనే లక్షాధికారులు భిక్షాధికారులపట్ల జనసామాన్యమునకు విశదమైననంగతియెకదా! అట్టి సరస్థ జనులకు కలుగకుండ జేయుటకు ప్రయత్నముచేయుట దేశాన్ని త్యమునుగోరు ప్రతిమానపునియొక్క ముఖ్యకర్తవ్యమని నేకువేరెవక్కాణింపనక్కరలేదు. ఇట్టి దురవస్థను బాపుటకు ముఖ్యముగా నెరవేర్పవలసినపని యేది మన ప్రతిగ్రామమునందును పంచాయతీ సభలనేర్పరచి గ్రామస్థులందఱును వట్టుదలతోను, సంఘభావముతోను శ్రమపడిపనిచేసి యదిరకాలములోనే నవియంత రీతికకుండ తగినయేర్పాటులన్నియుచేసి వానిని స్పృహలోనికి తీసికొనివచ్చుట.

పూర్వము మహారాజులు పరిపాలించినదినములలో పంచాయతీకోర్టులే న్యాయాన్యాయములను బరిశీలించి జనులను బాగుగ పరిపాలించుటయందును, వారిదురవస్థలను బాపుటయందును పాలకులకు మిక్కిలి సహాయకారులుగ నుండెడివి. పూర్వకాలమననేల? క్రీస్తుశకము పదియారవ శతాబ్దాంతమువరకును మహారాష్ట్రదేశమునందు ప్రజలకు న్యాయమునిచ్చిన ఏపంచాయతీ సభ లేగదా! ఇటులనే హిందూ దేశమునందన్ని రాష్ట్రములయందును యీ యాంగ్లేయ ప్రభుత్వమునకుఁబూర్వము పంచాయతీ సభలున్నట్లు మనకు చరిత్రలవలన విశదమగుచున్నది. ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వము దేశమునందు తలయెత్తినది మొదలు వారి న్యాయస్థానములును, వాటియందు వాదించుటకు న్యాయవాదులును బయలుదేరిరేకాని యంతకుపూర్వము మన దేశముందు న్యాయవాదులున్నటుల యాధారము

లేమియుఁ గానరావు. మన హైందవు లిదియేమియో కాని దూరపుకొండలు నునువన్నట్లు యీగవీర న్యాయస్థానములకు బాగుగ సలవాటుపడి న్యాయదూరులై ప్రాచీన సభలను బొత్తుగామఱచి నంచరించుచు నిప్పటిసభలకెక్కువ ప్రోత్సాహముఁ గలిగించుచున్నారు.

పూర్వము ప్రతిగ్రామమునందును ఒక పంచాయతీ సభయుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆగ్రామమునందు కలహములేవైన యున్నయెడల యీసభలోనికి న్యాయ విచారణకై రావలసిదే కాని యిప్పటివలె నెంతదూరమున్నను తాల్కాకాయాళ్ళకు వెళ్ళెడివారుకారు. ఈ పంచాయతీ సభయందు ఆగ్రామస్థులే సభికులుగ నుండి కలహములను బాగుగ విచారించెదరు. ఒక గ్రామములోని కలహమును ఆగ్రామస్థులే విచారించుటవలన స్మృతలాభమున్నదో యిప్పటివారలకుఁ గొంతమైనను దెలియదు. గాని యదిప్రాచీనులకు బాగుగ తెలియును. ఇప్పుడు సాక్షులమరి వేరుపెట్టుకొని వెళ్ళువారలందఱును సాధారణముగ నిశిస్థితిని యణువులో నూటవవంతైనను యెరుగనివారై ధనమునకానపడియో లేక యీర్ష్యచేతనో వెళ్ళువారై యున్నారు. ఒక గ్రామములోని కలహమూ గ్రామములోనే విచారించబడుటవలన నిట్టివారి సాక్ష్యములన్నియు గడ్డివరకకన్న తేలికమై న్యాయమునెడి మహావాయు ప్రవాహములోఁ గొట్టుకొని బోవునుగదా! ఈదినములలో యన్యాయముల కొడిగట్టి, పరులకొంతలు తీయుటకు గాను యిట్టి సాక్షులను దీనుకొని వెళ్ళువారులును వారి వాదన లన్యాయములైనను కడకుక్కతార్థులై కార్యసిద్ధిని బొందుచున్నారు. ఇక పంచాయతీ సభలయందన్ననో న్యాయమైన వాదనలున్న పారికేగాని, యన్యాయస్థులకెన్నడును కార్యసిద్ధిగా నేరదు. ఏలనన నొక గ్రామములో జరుగు ప్రతికలహమును గ్రామస్థులైనవారికి పూర్తిగా కాకపోయినను గొంతమైన దెలియకమానదు. అదియునుగాక

గ్రామస్థులందరి యభిప్రాయమువల్లను ఆవిషయముయొక్క న్యాయాన్వయములను గ్రహించుటకు పంచాయతీ సభవారికున్నంత యవకాశము యీగోజులలోని కోర్టులకుండదు. కావున జనులు సీతీవంతులును న్యాయమూర్తులునై యన్యాయాసత్యములన్న నెట్టివియో యెరుంగకుండురు. అందువలననే సంఘముచందు కట్టుబాట్లను సంఘీభావమును బాగుగనుండును. కనుక యిట్టిపంచాయతీసభలుండుస్థలములు ధనధాన్యముతో తులతూగుచు సత్యమున కాలవాలములై యొప్పును.

ఈకాలములోఁ గోర్టులకుఁ బోవువారల కొకవిధమైన ప్రోత్సాహమును పట్టుదలయు మనముచందుఁ బ్రవేశించి జయకాంక్షకలవారై కోర్టునందు కార్యము సిద్ధించనియెడల మఱియొకకోర్టునకుఁబోవుచు యీవిధముగ నంతఃకలహములను పెంపొందించుచుండురు. కాని యీ పంచాయతీసభలయందు ప్రజలకునిట్టి యుత్సాహము గలుగదు. ఇట్టిపట్టుదలయు నుండదు. కావున నంతఃకలములు వృద్ధిపొందనేరవు. ఇటు అంతఃకలములను నిరుత్సాహపరుచు సీపంచాయతీసభలులేక యాంక్షితప్రభుత్వమువారి న్యాయసభలు న్యాయమును వింతగఁ బరిశీలించుచున్న యీకాలమందు విద్యాధికులెవ్వరైనను పల్లెటిగ్రామములకుఁబోయి యండలిజనులు యెట్టిస్థితియందున్నవారో చూచినయెడల పూర్వకాలమునందువలె వారు పరస్పరము సహాయమొనరించుకొనుటయు, ఏకమత్యభావమును, నూటికి రూడుభాగములైనను గనుపించదు. కాని పూర్వములేని యైశ్వర్యమొక్కటిమాత్రము వారలకబ్బినటుల స్పష్టముగా కనుపించకమానదు. అది యేమియన పరస్పరవైరమును, లేశమాత్రమునకై కలహములును, ఆకలహములలో గ్రామస్థులందఱు నేదియో యొకనైపున తమంతనె తాముచేరి కలహమును గాలివానగఁజేసి న్యాయసభలకెక్కించి, యైశ్వర్యములతోదులతూగుచున్న వారిని నట్టేట్లోముంచుటయును. పంచాయతీసభలుండుటవలన నిట్టివేవీయు సంభవించనేరవుకదా! ఒకవేళసంభవించినను మిక్కిలి సంపన్నులనతికాల

ములోనే భిక్షాటనమునకై బయలుదేరవలసినంత దుర్గతి పాలై సీచస్థితిలోనికివచ్చుటకు నవకాశములేదు. ఏలయన సీపంచాయతీసభలందు న్యాయవాదులు మొదలైనవారుండరు. అందువలన ధనముకొరకు పీడించువారును తక్కువగనేయుండురు. అదియునుగాక సాక్షులకొఱకై మితిమీరినధనము వెచ్చింపవలసిన యవసరముండదు.

పర్తమానమునందు జనులు న్యాయసభలకు బోవలెనన్న నొకసమయాన యేబదిమైళ్ళును మఱియొకసమయము సూటుమైళ్ళును ప్రయాణముచేయవలసియుండును. ఇంతదూరము రాకపోకలకు సాక్షులు మొదలైన వారలకందరకు ఖర్చులు వీరలేభరింపవలసియుండును. ఇక న్యాయసభలలోనో కేసువిచారణ, ఒకదినములో నెన్నడుచుకాదు. అందువలన వాయిదాలువేయబడును. అట్టి వాయిదాలు పదియెడల నిరుక్షణవాదను యెంత ధనమును ప్రయాణములక్రింద వ్యయపరిపవలసిన వారగుదురో చదువరులకే విశదము. ఇక పంచాయతీసభలున్న పక్షముననో దూరపుప్రయాణములతోఁ బనియేలేక, ఆ కారణమున ధనవ్యయము మూడువంతులు తగ్గును. ఇదే విధముగ నికనెన్నియో లాభములు పంచాయతీసభలవలన ప్రజలకుఁగలుగును.

కొట్టి యపరిమితలాభమును జనుల కొనగూర్చు యీ పంచాయతీసభలను ప్రతివారు మహానందముతో యాహ్వానముచేసి మిక్కిలి కృతజ్ఞతను, యవినేయు మేలునకుగాను, వానియందు చూపుదురని నాయభిప్రాయము. కాని, లోకోభిన్నరుచి యనినటులనే యనేకమంది యనేక యభిప్రాయము లీపంచాయతీ సభలయందు గలవారై యుండవచ్చును. ఏకారణముచేతనో మనచెన్న పురరాజధానియందు గవర్నమెంటువాగు బాంబాయి రాజధానియందలి ప్రజలకు సీపంచాయతీసభలనిచ్చెదమని వెల్లడిజేసియు, పంచాయతీల నేర్పరచుటకు తమకిష్టము లేదని వెల్లడిచేసియున్నారు. ఇదియంతయు మనమరదృష్టమేకాని వేరుకాదు. కావుననిది ముఖ్యముగా మనదే శస్థులందరిచేతను కోరదగినది.

ఆంధ్రుల శిల్పకళాదక్షత్వము.

మ. రా. రా. శ్రీ, జి. ఎ. రామమూర్తిగారి వ్రాసుబడినది.

ఆంధ్రుల శిల్పకళాదక్షత్వమును గూర్చి వ్రాయు నపుడు పూర్వ మాంధ్రదేశ మెచ్చటిదియో దానిపూర్వ చారిత్ర మెద్దియో నాట బరిపాలకులగు రాజు లెవ్వరో యప్పటి నాగరికత యెట్టిదియో వారొనర్చిన శిల్పకళా దక్షత్వ మెట్టిదియో కొంచెము తెలుపవలసి యున్నది.

చెన్నపురి రాజధానియందులి నార్తరక్ సర్కార్లు అని పిలువబడు భాగమే ఆంధ్రదేశమై యున్నది. ఆంధ్ర సంస్కృతిపై బాహుబలంబున బుద్ధివైభవంబున సాహిత్య పుష్కలతతో విలసిల్లి మహాజనులగు బుద్ధినిలలు గల సిరుసమవైభవములతో భాసిల్లుచున్న రామాయ ప్రభుత్వ ముగిరిక పూర్వ మొకప్పుడు క్రూరమృగ శరణ్యులగు సర్వభృంశులగు నాంధ్ర దనియు నందు వసి గుండెడి జనులు బట్టబుట్టలమైన నెరుంగని యనాగరికులై నుండెడి వారు యెరిచాచిల్రల వలన చెలియుచున్న ఆంధ్రులకు పోయి మునుపటి యుద్ధములకు గలసి పోయిరి. ఈ యుద్ధయజాతి సంతతి వారలె యాంధ్రులుగా నెన్నబడుచుండిరి. ఆర్యరక్తిము వీరిలో ప్రవహించుటచే గ్రమముగ బుద్ధిశక్తులగుచు వచ్చిరినియు సంతకుబూర్వమే కాకులమును బట్టణమును రాజధానిగా జేసుకొని సుచంద్రుడను రాజు తత్ప్రదేశమును పరిపాలించి మొదలిడెననియు బలశాలియును నాతని గొనురుం డాంధ్రదేవుండను వాడు శిక్షిత సకల శాస్త్రపుండము ప్రియంబి శ్రీచైత, కాశ్యప, భీమేశ్వరములకు పుత్రులు బ్రాహ్మణులను దుర్గంబును నిర్మించి దేశోపకారుండము జనుల సుఖపెట్టె నుయు పురాణములనుండి మొక గాథ బయలు వెడలుచున్నది. అట్లుగను నిరాధారమైన మాంధ్రదేశము కీతనిచే నిర్మింపబడిన మహాదుర్గంబై మొనటిదై యుండనచ్చును. ఈతని దేశోపకార బుద్ధిని సత్పరిపాలనమునకును నాటి జను లీతనికి మి

క్కిలి కృతజ్ఞులై యుండి యీతని దైవ సమునిగ నెంచి యతని జీవితానంతరము దేవాలయము నొకటి గట్టించి యాతనిపేరున బూజింపుచు వచ్చిరనియు శ్రీకాకుళాంధ్రదేవు డీయాంధ్రదేవుడే యనియు దేట బడుచున్నది.

ఆంధ్రు లీస్థితికి వచ్చువరకును శిల్పకళయం దప్రవేశులుగనె యుండిరి. శిల్పకళయందె గాదు. సర్వవిధముల వారు మృగప్రాయులుగ నుండిరి. చెట్లనీడలముందు నివసింపుచు నాకలంబుల నిని జీవించు తమ జీతముం గడువ జొచ్చిరి. ఆర్యుల సంపర్కముచే వీరలకించు కించుక నాగరికతా జ్ఞానము యభివృద్ధిగా దొడంగెను. అందకార తుల్యమగు యజ్ఞసమునుండి తేజోవంతమగు నాగరికత్వా శ్చమునకు వచ్చునపు డాంధ్రుల కలవడిన శిల్పవిద్యా నైపుణ్యమును మూడుభాగములుగా నేర్పవచ్చుచి చెప్పవచ్చును.

అందు మొదటిది గృహనిర్మాణమై యున్నది. ఎండల కెండుడు వర్షములకు దడియుచు ఋతుభేదములందు శిష్టముల మార్పుకొనచు వారు చిరకాలమట్లు కాపురములు సేయజాలక పోయిరి. మొదట చిన్నచిన్న కుటీరముల నేర్పరచి కొనియు పిమ్మట మంటిగోడలపైన మరికొంత విశాలములగు నిండ్ల గట్టుకొనియు ధర్మాతదలుపులనియు, స్వార్థము లనియు, రాతిగోడలనియు, రాతికట్టడములనియు నిర్మింపుచు గ్రమముగ దివ్యమిలగు భవనములును సౌధములుకూడ నిర్మింప గలిగిరి. భూమియందు గచ్చవడిపోయిన నాటు కట్టడము లనేక ములిప్పుడు మనవలన గనిపెట్ట బడుచున్నవి.

అప్పు డాంధ్రులకు గొంత మనస్థిమితము గలిగినది. నూతన నాగరికులగు నయాంధ్రులకు కేవల, శారీరక సౌఖ్యములందేగాక నధ్యాత్మిక జ్ఞానమునందు ప్రవేశము గలిగెను. దేశాభిమానమును, దైవభక్తియును, విగ్రహారాధనమును, నానాట నభివృద్ధిజెందెను.

అప్పుడు వారొనర్చిన రెండవకార్యము దేవాలయ నిర్మాణమై యున్నది. అంతకు ముందు వారు సూర్యనారాధించియు, పంచభూతముల నేవించియు దర్బాత జిన్నచిన్న మంటి విగ్రహముల నేర్పరచికొని బూజించియు తమదైవభక్తిని జూపుచు వచ్చిరి. క్రమముగ భక్తియభివృద్ధిగా దొడంగెను. అప్పటిచేతలయం దందముగ జేయబడిన విగ్రహములయందలి యనురాగము పెంపుచే వాటిని పూజ నీయములగు దేవతా విగ్రహములుగ నేర్పఱుచుకొని వాటి నారాధించుచు వచ్చిరి. ఏచెట్ల క్రిందనో నిర్మింపబడిన యావిగ్రహముల భద్రపరచుట కేదైన గప్పవంటిది కావలసి వచ్చెను. మున్నగు జిన్న పందెరల నియు బర్ణశాలలనియు మంటికట్టు లనియు తాతికట్టడములనియు క్రమముగ వారభివృద్ధి జేయసాగిరి. అప్పటికి శిల్పకారి తనమున వారిండుక బ్రహ్మభులైరి. ఇంకయు సభివృద్ధి జేయ వానికి గురూహల ముదయింపుచు వచ్చెను. భవనము లెల్లు నిర్మింపవలయునో విగ్రహము లెల్లు డెక్కలనునో చిత్రపటము లెల్లు వ్రాయవలయునో దెలుపు బౌద్ధశాస్త్ర గ్రంథము లాంధ్రుల యాయుద్యమమునకు మిక్కిలి దోడ్పడినవి. తమ దైవభక్తికి దోహదము తమ పనితనముల నెల్ల వారు దేవాలయములందె జూపుచు వచ్చిరి. విగ్రహముల దుట్టుచు నిర్మింపబడిన రాతి కట్టడములు బహుజన నివాసనాను కూలములగు నటు లందుముగ మలచబడిన శిలాస్థంభములపై విశాలములుగ నిర్మింపుచు వచ్చిరి. పిమ్మట వాటిపైని దర్బసీయములగు గోపురముల నిర్మింప జూచ్చిరి. వింతవింతలగు లోహపు విగ్రహముల జేయ దొడగిరి. చిత్రచిత్రములగు సగిసీపలు గోపుర భాగములపైని చిత్రింప మొదలు పెట్టిరి. భగవంతుని లీలావతార కథలెల్ల ప్రాకారములందు విగ్రహరూపకములుగ చిత్రింప దొడగిరి. వారిదైవభక్తికి దోడుగ నాగరికతయను పనితనమును యభివృద్ధి జెందుచు వచ్చెను. కన్నులపండు పొనర్చు వీరి యద్భుత శిల్పనిర్మాణములకు జనులెల్ల ముచ్చటపడ జూచ్చిరి. ధనికులగు భూవతులు డిక్క యెరులము చ్చటల నెల్లు తీర్చుకొన గల్గెదరు ? శిల్పకులు తమశి

ల్పకళా నైపుణ్యము సభివృద్ధి జేసుకొనుట కప్పుడు రాజావలం బనంబును వారి యమిత ధనసహాయ్యంబును హెచ్చరికలును మంచియవకాశము నిచ్చెను. ఆకారణమున వారిచే నిర్మింపబడిన శాశ్వతములగు దేవాలయములను నేడు మనము దేవతా నిర్మితములనిచెప్పుకొను చుంటిమి.

విశాఖపట్టణ మండలంబున సింహాచలమనేడి గ్రామమందలి కొండపైన యత్యద్భుతమగు దేవాలయ మొకటి కలదు. అయ్యది మిక్కిలి పురాతనపు కోవెలయని యందలి యనేక శాసనములవలన స్పష్టపడు చున్నది. శిల్పవిద్యా నైపుణీ ధురంధరుండగు చిత్రకారుం డొకడు దానినొక్క రాత్రియందు నిర్మించెననియు వాని కుమారుండు ముఖద్వారంబు పూర్వాభి ముఖంబున నుండుజూచి యది తగదని యొక్కనిముసములో నాదేవళంబు నంతయు పశ్చిమ ముఖంబునకు గ్రప్పివైచెననియు దానొక రాత్రియం దిద్భుతముగ నిర్మించిన యమృతహదేవాలయము నవలీలగ గ్రప్పివైచెనని కొందరునిపె గిరిసి తక్షణమవానిని వీరివైచి వానిచేవుల మెడ దాల్చునని నొక విచిత్రమగు వాడుక గలదు. సైకధ కనుగూఱుములగు రాతి విగ్రహము లాదేవళపు గోపురమున నున్నవి. స్వభావ సిద్ధములై పవకళ లుట్టివడు సనేకములగు రాతివిగ్రహములందు గలవు. మనోహరములగు లతలును, స్తంభములును, వీరిములును, పండుపములును, వృక్షములును, సగిసీ పనులును దానియందు డెక్కబడి యున్నవి. దాని ప్రాకారములు మిక్కిలి గొప్పవిగా నున్నవి. లెక్కకు మీరిన శాసనములందు గలవు. అత్యద్భుతములగు గొప్పగొప్ప పనితరము లనేకము లందుగలవు. ఒక్కసారి దానిని గనులార వీక్షించు నపు డేదేశభక్తిని హృదయము ఝల్లుచునకుండును ? పూర్వపు శిల్పకారుల మహోన్నత్యమును దెలుపు యాదేవళము తత్పర్యత శిలానిర్మితము గాదనియు సట్టిశిలలా కొండయం దెచ్చటను గానరావనియు గొందరభిప్రాయ పడుచుండిరి.

ఇట్టి శిల్పకళానైపుణ్యముతోడనే వెలుగొందు శ్రీకూర్మమను విశాఖపట్టణమండలి నొక గ్రామమున మరియొ

క గొప్పదేవాలయము కలదు. వివిధములగు స్తంభములు నూరుగకములకు మించి యున్నవి. క్రొత్తక్రొత్తగ నగిసే పనులను పెద్దపెద్ద వద్దములను విశాలములగు శిలాపలకములపై నిర్మించబడి యుండెనట్లుముల నలంకరింపుచున్నవి. ఆదేవము పైతము పూర్వపు తెల్లకరానకు త్వమును వేనోళ్ళ జాటుచున్నది.

ఈ విధముగ నదివాభివృద్ధిని బెండుచున్న యాంధ్రుల కలనరకె లోకవ్యవహారము లధికము లయ్యెను. శత్రువులతో నెలచి బోరుటకును, దేశక్షేమము కొరకును, రాజ్యాంగవద్దతుల బలపరుచుకొనుచు వచ్చిరి. ఎండు వాణిజ్యము రక్షించుట కేర్పరచు నిరవారి కుత్సినర్తాణబుద్ధి చొల్లములు, దైవభక్తి బెంబడి పోషించు విగ్రహనిర్మాణ నైపుణ్యములు, వారికపుడు జాలవయ్యెను. శాత్రువజుల సుదృఢబలములగు మహాదుర్గములను హస్తము వారు నిగ్గింపవలసి వచ్చెను. బుద్ధికుశలులగు సామ్రాజ్యుల కమృత యొక దుస్సాస్యమైన పరిగాక పోయెను. సహస్థులగు రాజులట్టి కార్యములనుందు మిక్కిలి యుపయోగమును జూపుచు వచ్చుటచే నంత తంతలు మహా కార్యములయిన వారు సులభములుగ నెరవేర్చుచు వచ్చిరి. అన్యదేశములతో వర్తక వ్యాపారములు జరుపుచు వచ్చిరి. అందువలన నన్యలకడనున్న యితర పరిమిట్లు మున్నగున వివేకములు జూచి తామును వాటిని నిర్మింపుచు వచ్చిరి. దేశ మన్నివిధములగు కట్టుబాటులతో శ్రమకరముగా నుండెను. వారి ముఖ్యకార్యములను కూర్చి శిలాశాసనములు - శాసనసూచకములుగా వ్రాసి వచ్చిరి. కీర్తి కేసులగు మహాపురుషుల గౌరవార్థ మనేకములగు స్తూపముల గట్టింపుచు వచ్చిరి. తమచే జయింపబడిన దేశములనందఱు జయస్తంభములను బాటెంపుచు వచ్చిరి. నిత్యోపయోగములగు గృహోపకరణముల నెన్నింటినో యభివృద్ధి జేసిరి.

భావిజనముల శిల్పవిద్యా నైపుణ్యములకు మాధ్యమ దర్శకులైరి. శిల్పకళా పరిశ్రమము వలన పూర్వపు మహోన్నత్యమును గూర్చి దేశచరిత్రములు వందిమాగధులవలె బొగడు చున్నవి.

దేశచారిత్రము పూర్వజ్ఞానము వంటిది. అయ్యది దేశాభివృద్ధికి మహోపకార మొనర్చును. మనదేశమున పూర్వచారిత్రములను దెలుపు చరిత్రా గ్రంథములు లేకపోవుటచే పూర్వదేశ స్థితిగతులను గనిపెట్టుటకు నిరాధారులము గావలసివచ్చినది గాని యట్టిచారిత్రములను గనిపెట్టుటకు నపుడులగు పూర్వపు శిల్పవిద్యా నైపుణ్య మొకటియే ప్రబలాధారముగ నున్నది. ఈశిల్ప విద్యయందు లోహపదార్థములందును దారు సముదాయములందును, పనితనమును జూపుటకన్న రాలపైన పని జేసేజూపుట యెక్కుడుకష్టము. పాద్యుతావలంబులగు నాంధ్రుల కిచ్చుది యభిమానవిద్య. ఆకాలంబున నిగ్గింపబడిన ముక్తికాంతకు కాపురంబులును, సుందరంబులగు మందిరంబులును, రవ్వంబులగు హర్మ్యంబులును, మనోహరంబులగు సరోవరంబులును చిరకాలము క్రితమే శిథిలములయ్యెను నేటికిని సావరహృదయము నాకర్షింపుచున్నవి. వివిధ బులగువాటి నగిసేవలను జూచిన నిష్పటికిని గినులకు మిరుమిట్లు గొలుపుచున్నవి. స్వభావసిద్ధంబులగు నాటి శిలావిగ్రహంబు లిప్పటికిని పవకళలుట్టి వడుచున్నట్లు గన్పట్టుచున్నవి. శాశ్వతంబులగు నాటిగోపురంబులు మున్నగు కట్టడము లిప్పటికిని సావర నత్యద్భుతాలోకన మానసులంజేయుచున్నది. పురాతనంబులగు నాటి పనితనముల యండలి శిలాంతర్నిర్మితంబులను మాత్రమే మనము సాడగలుగుచున్నాము ఇంకొకన్న నుభాసాధ్యములగుటచే నింకయు మిగుల సాగినగు సగిసేవలతోడను స్తుత్యతీతములగు పనితనములతోడను గనలపండు వానరించెడు దారువులు మున్నగువాటిపై జేయబడిన చిత్రంపుటను లెన్నెన్ని ననియించి బోయిననా మనమిపుడు జెప్పజాలము.

ఆంగ్లేయ దొరతనమువారినలన నిట్టిపురాతనపు కట్టడముల గనిపెట్టుటకొక సంఘమేర్పరున బడినది. ఆ సాంఘిక పరిశోధనలవలన భూమియందును కొండలయందును గన్పడెడిపోయిన యనేకములగు పురాతనపు కట్టడములిప్పుడు కనిపెట్టబడినవి. విశాఖపట్టణ మండలమున నున్న విజయనగరమునకు దూర్పున, యేడెనిమిదిమైళ్ళు

దూరమున 'రామతీర్థము'లని బిలువబడు గ్రామమున నొకచిన్న కొండపై, రెండుమూడు వత్సరముల క్రితమే క గొప్ప శాధాలయము గనిపెట్టబడినది. అందరివలెగాక జాధులేకారణముచేతనో పూర్వము తమకట్టడముల న మద్రదేశముల నిర్మింపక తమ శిల్పక మిత యాస్తియ మున నున్నదని దెల్పుటకోయన మహోన్నతములగు పర్వతములందును కొండగుహలయందును రాశిగుట్టల యందును నిర్మింపుచువచ్చిరి. అనకాపల్లి యను విశాఖ పట్టణమండలమునందలి మరియొక గ్రామసామీప్యమున నొక కొండపై నయిదారు వత్సరములక్రితమే మరియొక శాధాలయము గనిపెట్టబడినది. రామతీర్థము లందువలె నిది కేవలము కొండకు శిఖరప్రదేశమునగాక గుహవలె నున్న ప్రదేశముననున్నది. ఇట్టిపురాతన కట్టడములింక యు ననేకములుగలవు. గౌరతనమ వాడిచే సంకయి శో ధింపబడుచున్నవి.

వ రి ప ం ట.

మ.రా.శ్రీ, శ్రీరామ్ వీరబ్రహ్మమూర్తిచే వ్రాయఁబడినది.

ఈహిందూదేశమందు నాలుగైదువేల రికముల పరిజాతులు పండింపబడుచున్నవి. జ్యేష్ఠకాలాదుల కను గుణ్యముగఁ బ్రతియేటఁ బండింపఁబడు సహజమైన యీ పరి పలువిధములైన రికములను గలిగియుండుటచే నెట్టి నేలయందైన నేదియోయొక రికమును ఒండింప వీలుగుదు న్నదికాని మంచినిటి వసతులుగల రేగడనేల లీవడిపంటకు మిగుల ప్రశస్తంబులందురు. కృష్ణా కోయంబుత్తూరు జిల్లాలలోని రైతులు పరిపాలములకు మెరకదుక్కి దున్నిన యెడల నేల గులకబారునని యందువలన సూక్ష్మతరుణ మునందే నీరుకట్టి దున్నవలెనందురు కాని యీవద్ధతి యె

ఏకార్యమైనను రాజావలంబనములేక నభివృద్ధి జెందనేరదు. పూర్వకాలమున జగజ్జీయమాన ప్రతాప వంతులగు కృష్ణదేవరాయాది మహారాజేంద్రుల లాలన ములదేలి నేడనాదవలె గీనపడనైనైస్సుక్కియున్న యాంధ్రభాషాయోషయె నిందుకు ప్రబలమగు సాక్ష్యముని చ్చుచున్నది. ఎందరు చిత్రకారులున్నేమి; యెందరు బుద్ధికుశలు లున్నేమి; యెందరు ప్రజ్ఞానిధులున్నేమి; యెందరెందరు సమర్థులున్నను బూర్వ మశోకాదుల నాటివలె రాజావలంబనము లేనిదిని శిల్పకమికయు ద తత్వమునకు రానేరదు. ధనికులగు మహాపురుషులు పూర్వులార్జించిన యీవిద్యయం దభిమానముంచవలెను. అసామాన్యమై, మనోహరమై, శాశ్వతమై విలసిల్లు యీ శిల్పవిద్య నామోదించిన యెడల చిత్రకారులింకయు స్త వనీయములగు పనితనములజేసి చూపగలరనుటకు నంది యములేదు. అప్పుడాజీదేరిన చిత్రకళానైపుణ్యములతో నీయాంధ్రదేశము సాటిదేశములయందు మహోన్నత పదవిని బొందును.

ల్లతావులకు ననుకూలించును. పొలమునండు శీతకాలపుపై రును గోసినవెంటనే తమ పొలములను జక్కగ దున్ని యెండకాలములో వానకరిసి భూమికి పదును గలిగినప్పు డెల్ల నొకటి రెండుసార్లు దున్ని గుంటకత్తోలింపవలెను. ఇందువలన నేలలోగల కలుపును వృద్ధిచేయు వేళ్ళు దుం పలు మున్నగునవి సూర్యరశ్మిచే మాడిపోవును. ఇటుల నేలను గలియదున్నుటచే నావిరి దేలుచు యక్కియున్న మన్నంతయు భూమిపైఁగల ప్రాణవాయువుచేతను సూ ర్యరశ్మికిని జక్కగఁ బదునుగలిగి నస్యాభివృద్ధి కనుకూల ముగనుండును. నల్లరేగడనేలలందుపైత మధమము పరి

నూన్పుతరుణమున కై దాటుసారులు దున్నియుంచుటశ్రేష్ఠతరము. ఇట్లుదున్నట్ల కుచకరించు యువకరణముగు “నాగలి” యుఁ దదనుకూలముగ నుండినగాని పంటలు బాగుగఁబడనేరవు. “నాటునాగలివలన నొకయకరము లో 2084 పానుల వరియు 3720 పానుల గడ్డియు నదే నేలలో ప్రభుత్వమువారి నాగలివలన 2280 పానుల వరియు 4200 పానుల గడ్డియుఁ బండి” దని “శివపూరు గ వర్ష మెంటు వ్యవసాయిక పరిశోధనా స్థానము” వారి వలనఁ దెలియుచున్నది. కావున పారాప్రదేశపు నాగలి కంటె వంగదేశపుదేశవాళినాగలికంటె శివపూరులోనిగవర్ష మెంటువారి నాగలియే నాడెమైనదని తోచుచున్నది. ఇట్టి యుక్తమైన నాగలిచే దున్నఁబడిన పొలమందు మొదటితడవ పశువుల యెరువును తమపరి ఆముదపుపిండి, యెముకలపొడి మున్నగువాటిని వేయవలెను. ఎముకల పొడినివేసిన రైతులు పదునైదు దినములకు పిదప సూరేకారమును చల్లవలసివచ్చును. ఆకుమళ్ళను బోయటకై యేయెరువుచేతనైనను (దొరకిన నో నెముకలపొడి శ్రేష్ఠము) నేలను బదునుజేసి యందు పరుగుటలను ద్రొక్కించి యొకవారము పోజులారనిచ్చి పిదప విత్తనములఁ జల్లవలెను, పుష్పగాఁ బెరిగిన బలిష్ఠములగు మొక్కల నుండి స్వీకరింపఁబడిన విత్తనములేనాడెముగాని యే తాలుగింజలనో చేతికి వచ్చినవాటిని జల్లుటచే నెంతమందినో లయైనను నెట్టిపాటు చేయబడుచుండినను నిరర్థకముకావున మంచి విత్తనములను జల్లవలెను.

ఒక సాచివిత్తనముల నాటుయకరములకు నూడ్చుదురు. మఱి కొందఱు తొమ్మిదియకరములకును వినియోగింతురు. రెండుమూడు మొక్కలను గలిపి దుబ్బులు దుబ్బులుగా నాటఁదలంచువారు రెండు మూడు యకరములనేలకే యీబస్తా విత్తులను సరిపుచ్చుదురు. ఇది మిగుల నష్టదాయకము. ఒక్కొక్కతావున నొక్కొక్క మొక్కకంటె సధికముగా నాటరాదు. నేలసస్యోపయుక్తమగు నత్తువ పరిమితముగనుండును ఈనత్తువ యొక్క మొక్కకే లభించుటచే మిక్కిలి బలిష్ఠముగ నెదిగి పెద్దపెద్దకంకుల వేసి విశేషధాన్యమును బండించునుగాని పదిమొక్కలొ

క్కతావుననే నాటఁబడినయెడల నేమొక్కకును సరియైన నత్తువచిక్కక నన్నియును గుఱవ కంకులతోను తాలుగింజలుగల కంకులతోను జనించి నష్టమును గలిగించును గనుక పెక్కుమొక్కలనాటక నొక్కొక్క మొక్కనే నాటుచుండిన లాభకరమని తెలియనగును గాన యకరమునకు 20 పానులు అనఁగా నేడువీసెలకంటె సధికముగా విత్తు లవునరముండవు. ఆకుమళ్ళు శుభ్రముగాను గలుపులేకుండునటులను నుండవలెను. విత్తఁబడి విత్తులను బూర్వయుగములందు పాలతోఁగడిగి విత్తెడివారంట. కాని యిప్పుడు మైలతుత్తము మూడుపాళ్ళును నీళ్లు నూటుపాళ్ళును గలిపిన నీటియందు శుద్ధిచేసి పిమ్మట 15 నిమిషములకు వెంటనే మంచి నీటిచేఁ గడిగి మొలకలెత్తించి యాకుమళ్ళలో వేయుటమంచిది. అటుల నెత్తింపఁబడిన మొలకలు విఱుగునను భీతిచే ముందుగనే చల్లుదురుగాని నీటివనతి బాగుగలేని తావుల మొలకల నెత్తించిగాని చల్లకతప్పదు. ఆకుమళ్ళు బలిష్ఠముగ నెదుగుటకు “నైట్రజన్” విస్తారముగఁ సూరేకారమును జల్లుటయుక్తము. కాని యెముకలపొడిని మున్నందుగ నాకుమళ్ళకువేసి యూడ్చిన తరువాత సూరేకారమును వేయుదుమేని భూసారము శాశ్వతముగ నుండును. ఇట్టి యెరువు నుపయోగింపఁబడినయాకు నెలలోపుగనే యూడ్చుటకు సిద్ధమగును. జిల్లేడు, కసింద, వెంపలి మొదలగు పనరుగల యాకులకు నేలలోవేసి కుళ్ళించుటయు దొరకిన యేయెరువు నముననువేసి యవుసరమగునపుడెల్ల గుంటకత్తోలి చక్కగాఁ బదునుబఱచి పిదప వరినూడ్చుట లాభకరము. పిని మొలకనెత్తించిగాని మొలక నెత్తించకగాని, చల్లుటచేతను, పెరిగిన మొక్కలను ఊడ్చుటచేతను బండింపవచ్చును గాని మొలకలనెత్తించి చల్లుటచే విత్తనము కప్పఁబడుటకై దున్నఁబడినప్పుడు మొక్కలుపెరిగి నష్టముచేయును. మొలక నెత్తించకుండఁజల్లుటచే నొకచోట వత్తుగాను మఱియొకచోటఁ బలుచనగా నుండి కలుపుదీక్షుటకు వీలులేక అడ్డదిడ్డములుగా నుండును గనుక యూడ్చుటయే తగినదని యట్లానర్చుచున్నారు. ఊడ్చుటకుపూర్వము ఆకుమళ్ళకు సూరేకార

ము, ఎముకలపొడిగాని, అముదపుసిండి, తెలకపిండి, వేప పిండి మున్నగు నూనెయూడిన మజియేపిండి పదార్థము నైనగాని యెరువువేయవలెను. పిదప యేపుగనెదిగిన మొక్కల నొక్కొక్కతావున నొక్కొక్క మొక్కచొప్పున నాటవలెను. మూడునాలుగు మొక్కలను గలిపి నాటిన యెక్కువలాభమును భ్రాంతియేగాని నాలుగు మొక్కలను నాటినప్పుడు 26 మళ్ళుధాన్యము లభించినట్లును అనంతవత్సరమందట్టి ప్రదేశములో నొక్క మొక్కనాటుటచే 34 మళ్ళు 8 శేర్లు ధాన్యము పండినట్లును తెలియచున్నది. కావున నొక్కొక్క మొక్కచొప్పున నాటుటచితము. ఈ మొక్కలను తొమ్మిదంగుళముల దూరము చొప్పున నొక్క యంగుళములోతుగా నాటవలెను. అమెరికాలోని “మిస్సెస్సిపి” మొదలగు నదితీరములందు “క్రోలీనా వరి” అను దానిని బండింతురు. ఈ “క్రోలీనా” వరి మన ప్రాంతముల కుపయుక్తమగునో కాదోగాని “సెంట్రల్ ప్రావిన్సు”లనుండి “చెన్నపురి యగ్రికల్చరల్ డిపార్టుమెంటు” వారిచే దెప్పింపబడిన “బంకు” వరి యాప్రాంతములందు సాగుచేయఁ బడుచున్నది. ఇది చవిటినేలలో గాక బంకమట్టిగల తావులలో నీరునిలుకడగానుండని వాలుగల తావులందు చక్కగాఁ బెరుగును. దీనికి యెరువు ముఖ్యవసగము. యకరమునకు రెండుమూడుబండ్ల పచ్చియాకెరువును 15-20 బండ్ల పశువులపెంట యెరువుగావేయవలెను. మొక్కలు పెరుగుచుండునప్పుడు పండిన ములకొకసారి 500 రతులకు తక్కువగాకుండ 800 రతుల కెక్కువగాకుండ గానుగండిని రెండుమూడుసార్లు రైరువు గవేయవలెను. సెప్టెంబరున విత్తులను సిద్ధపైన మళ్ళలోఁ జల్లి నెలవినములు బెరుగనిచ్చి పిదప బొలములో నాటవలెను. పొలముయొక్క నత్తవ ననునరించి నాలుగునెలలకే నీపైగుఫలించును. ఆరు చెన్నపురిపళ్ళ నారొకయకరమునకు సరిపోవును. 20 యకరములు భూమిగలవారి కొకయకరపునారు మడికావలసివచ్చును. ఈవరియొక్క వెడల్పుగను వాలుగాను నుండును, పెద్దగాలికి పైతమిదిచెడిపోదు. దీనికి నిరంతరగా యవుసరముండదు. నేల చెమ్మ గనుండినజాలును. ఈధాన్యము సన్నముగను బొడ్డువుగ

ను బియ్యము మిగుల ధావళ్ళముగలిగి జగురుగలపిండిని చుచ్చునదిగాను నుండును. దీనిగడ్డి పశువులకు మిక్కిలిరుచి కరమగు మేతగానున్నది. “శివగిరి హోంఫారము” లో నీపైగునకు “అడవిఖీలియాకు”ను బైరుచేసి దానిని పొలములోనికి దున్ని కల్పించి యెరువువేయటచే సాటిపొలములకంటె నెక్కుడు లాభకారిగనుండినట్లు కృష్ణాజిల్లా మునగాల యెస్టేటులోని ఫారం సూపరింటెండెంటు అగు పింగళి వెంకయ్య యం. ఆర్. యే. యస్. (ఇంగ్లాండు) గారు చెప్పుచున్నారు. కావున బొలములకు యెరువు ముఖ్యధారము. పనిముట్లును శ్రేష్ఠమైనవిగా నుండవలెగావున నీ 1911 సంవత్సరమునందు జరిగిన “అలహాబాదు వ్యవసాయ వస్తుప్రదర్శనమునకు గొనితేబడిన నాగళ్ళలో 4½ అంగుళముల వెడల్పును 9 అంగుళముల లోతును దున్నగల పాంచాలదేశమండలి “లాయల్ ఫూర్” పట్టణమందుగల వాల్ కార్లు అను కంపెనీవారిచేఁ బ్రదర్శింపబడిన “రాజాచిల్డ్రప్లో” అను నాగలి వేనవికాలమందు బీటారిన పొలమును దున్నుటకుపయుక్తమైనది. దీనివెల షుమారు 30-0-0 లుండును. వర్షకాలమునకు పూర్వము రెండుమూడుసార్లు దున్నియుంచి పిదపపైరు చేయుటచే నెక్కుడు లాభకారి గనక నీపైచెప్పబడిన నాగలి యిందున కుపయోగించును. ఇట్టిదియే కలకత్తాలోని “అల్ట్రేరియన్ స్టీల్ అండ్ కో” వారివల్లరు. 25 ల వెలగలదియుఁ బశ్చిమోత్తర పరగణాల ఎగ్రికల్చరల్ డిపార్టుమెంటువారిచే “మెస్టక్, వాట్సు” అనునవి 5-0-0, 9-0-0 లు వెలగుగలవి ప్రదర్శింపబడినవి. ఇట్టి నాగళ్ళచే నెండకాలమున పొలముచుదున్ని పిదప సాగుచేయుటచేమిగులఫలించును. మజియఁ దూర్వోత్పత్తులకును ధాన్యము నూర్పుటకునుమరలుగలవు. వాయుదేవునకై నిరీక్షింప నక్కరలేకయే వలసినప్పుడు తూర్వోత్పత్తులకు పైనచెప్పబడిన లాయల్ ఫూర్ లోని వాల్ కార్లుప్రదర్శువారిచే నొకమర రూ.150 లకు విక్రయింపబడుచున్నది. నూర్పుమరలకు ఆవిరిసాయము కావలసినవగుటచే వేలలు హెచ్చుగనున్నది. కాని యెడ్లచేనెక్కుడు శ్రమబడకుండునట్లుఁ బలువురుగలిసి గ్రామమున కొక్కమఱ

నైనను దెప్పించుకొననగును. ఇందునుగుఱించి కలకత్తా లోని బర్న్ అండు కో అనువారికి వ్రాసి తెలుసుకో న గును. ఈపైనిషయములను జక్కగవిమర్శించి శ్రద్ధగలిగి వ్యవసాయము చేయువారికి చక్కని ఫలసాయము లభించు సనుట నిర్వివాదాంశము. వరిజాతులలో పెద్దకును మ, పిన్నకును, డిల్లీ భోగాలు, రాజనాలు, పాలాట్ర గడ్డ, ఆట్రగడ్డ, మొలకొలకులు, కాకిరెక్కలు అయి యెన్నియో జాతులుగలవు. వీటియన్నిటిలో ఆట్రగడ్డయని చెప్పబడు అక్కళ్లు శ్రేష్ఠమందురు. పసిబిడ్డలకు గుజ్జన గూడుగా డిల్లీ భోగాలను వాడుదురు. అవరధాన్యమును బండించు మెట్టపంటకును వరిపండింపబడు మాగాణిపంటకును లాభము విషయములోగల తేడాజనుల కనుభవ వేద్యమయియే యున్నది. ప్రతి యైదేండ్లకును వర్తక శాఖాధిపతులవలన న్యవసాయపు లెక్కలు బ్రకటింపబడుచున్నవిగా! అందు చెన్నపురి రాజధానియందు:

వరి	10851209	యకరములలోను
గోధుమలు	18740	...
బార్లీ	2921	...
జొన్నలు	5054091	...
కంబు	8769970	...
రాగులు	2488654	...
మొక్కజొన్నలు	125899	...
ఉలవలు	182297	...
పప్పుదినుసులు	6801117	...

అహారవస్తువులీ 2,87,47,898 యకరములలోను
బండింపబడుచున్నవి.

నూనెగింజలు	2528837	యకరములలోను
సువాసనద్రవ్యాలు	556676	...
చెరుకు	182188	...
ప్రత్తి	2025588	...

నీలిమందు	94750	...
పొగాకు	20093	...
దాచనచెక్క	2705	...
గోగునార	229	...
మేతపైరులు	285406	సాగగుచున్నవి.

ఈ లెక్కలనుబట్టి చూడగా నన్ని పైరులలోను “వరి”యే యెక్కుడు భూమిపై సాగుచేయబడుచున్నట్లు తోచుచున్నది: కావున “వరిపంట”యే మిగత పంటలన్నిటికంటె సేవ్యానుకూలమును లాభకారియనగు పంటగా బరిగణింప బడుచున్నయది యని వేఱుగఁజెప్పవలయునా? మఱియు మెట్టపంటలన్నిటిలో “సువ్వులపంట” లాభకరమందురు. వరిపంటకును, సువ్వులపంటకును సగు ఖచ్చలించుమించుగా సమానమేయై యుండవచ్చును. వరికి పుట్టి 1-కి రు. 50 చొప్పునను సువ్వులకు పుట్టి 1-కి రు. 180 చొప్పున వెల యుండవచ్చును. గాని యకరము నకు సాధారణముగా వడ్లు పుట్టెకపండును, సువ్వులు అర పుట్టియే పండుచున్నవి. ఇందులో “సువ్వులకు సాఱుతెగుళ్లు” అను సటుల ధాన్యము తయారై యింటికేవచ్చు వఱకును సంశయాస్పదము. వరికట్టి సంశయము కలుగ నేకలుగదు (అనగా వరిపంటకు నష్టమువచ్చుట ఒహుయరుదు) కావున నెన్నివిధములఁ జూచినను వరిపంట మిగుల లాభకరమనునదిగనే కన్పట్టుచున్నది. కాని యధిక వర్షములవలనగాని ముఱికిసిరు పోవుటకు వసతిలేకపోవుటవల్లగాని యొకప్పుడు బాడవ పొలములకు నష్టము సంభవించుచున్నది. ఇట్టికేలకు “సాంఘవ” అనురకపు వరి కెక్కుడుసీరు కాను సినచ్చును గనుక యిరకపువరిని పైచుచేసికొనుచు గిరుపు భూములకు తదనుకూలమైన “పాలాట్రగడ్డ” మొలకలకు రికములను బండించుకొనుచు గర్వకులెలచు నుచితరీతిఁ బాఱవకుచుఁ దత్ఫలముగ నై శ్వేర్య సమన్వితమై సలస్లి దయామ యుండగు సర్వేశ్వరుండనుగ్రహించుగాక.

నిమ్మజాతి సముద్ధరణము.

సు.రా.కీ, మంగిపూడి - శంకటశర్మగారిచే వ్రాచబడినది.

ఉ॥ బారతవర్షమును ఘనపండితుడై స్మృతికర్తృ మండలిన్
బేరవహించినట్టి మహాదే ద్విజవాహుః శైశ్వశూన్యం
వాగలవాటలేకలవు “నాస్తిమహాచమ” యంచుమున్నె ని
గ్ధారణచేసిచెన్నెను గదా! మరి దీక్షికికేల తర్క ముల్?

ఉ॥ గీతలు బోధనే మునెడఁ గ్రీడికిఁగృహ్యుఁడు చెప్పలేదె; నా
చేతనె నాల్పజాతులు సృజింపబడెన్ గుణభేదయుక్తి నం
చేతని నిన్ బ్రమాణముగ హిండువులెందురుగాదె గీతలన్
బాతిగఁ జెప్పరయ్య; యింకపంచమజాతి యట్లునచ్చెనో?

చ॥ మనవృత్తులెల్ల సంకరసమాజములన్ శ్వపచాదులందుఁ జె
ప్పఱుగద! వర్ణసంకరులు పూర్వమువోలె జనాదరింబునకొ
మనుదురుగాదె! పంచమజన బులకీగలి యెట్లునచ్చెనో
కనుఁగొని తిసిజేయుటయె కర్జముచేత పరోభిగృహ్యకీ.

చ॥ అరయగవం దేశమునయందునసించెడు నానశూద్రు లీ
తరగతిలోనివారలెకదా మనవఁ ఘమువారు వారి నా
దరణమునేయెసండిన కతంబుననేకద. కేవలమేలుగా
దురకలకేరి హింసపుట దూరుదునుండిరి మేరమొరుదెక.

ఉ॥ వంగధరిత్రయిండు వనవారు తురుష్కులతోడ బోధ ప
టంగడు నామసూద్రులు తలఁపులుగా నిఁకిరియమేగు వా
వంగదపుం జనంబు మనవారలొకతితయై గారవింప కీ
దంగి నిరాకరించుటని పట్కరిగాదె ప్పదేసె నయశ్శో.

కం॥ మలకలలోపలగొండలు
గలసిరిహిండువులు మరియు త్రైపుతలమక
గలసిరిక గలయుచుండిరి
వెలిజేయును మన మగొరవించుటకలనక.

ఉ॥ త్రైపుతలయేరి తమకంబున నతిదటి నాదరించుచుకొ
బ్రహ్మతిజేసియన్నమును వస్త్రము విద్యయునిచ్చిపోరుటకొ
విద్యన భిక్షమానవులు కెదకనైకొని ర మతింబు వి
ద్యవస్త్రములయ్యె డక్కిన మరలంబులు కలవసత్వ హీనక.

ః॥ త్రయిపుట బులోని పు మ్మాముచెప్పని కలఁబునకొ
ఓరుగుం బాములన్ సావతంబులలోపల జేయగడిరి
కడకిగో నోట్లకొచ్చిప్రజలన నశ్యులజేరిపోయినకొ
సారహరి! గవ్యంబుగ చు మ్హింపవపంఘమురూపుమాయదే.

తే॥ కం॥ వేడియుల్లి న్నో భగిపాటు
హించిపంచములను గారవిండుతన్న
వారు మరియు మహారాష్ట్ర ప్రజలగుడ
యుక్తిరీతిని బేరమొందుచునారు

ఉ॥ జ్ఞానః హీనతకశ్వపచవాతుః కీడురవస్థకల్మశు
జ్ఞానధనంబు విద్వియ యొవంగును గావున విద్యనేర్పినకొ
మానవభృమ్మలదెలిసి మానగవర్తి యీమతంగజాల్
మానవులైచరింతు రభిమానము మానము జ్ఞాన మేర్పడకొ॥

తే॥ ఆయుషామంబు దలచి దక్షియులందు
సంఘభక్తులు సంఘ సంస్కార పరులు
మాలకు జ్ఞానసేత్రంబు మహత నోవగ
జతనములు సేయుచున్నారె శక్తికొలది.

తే॥ ధర్మపురోశపు మరాధిపతులొన
జానులగు వాగలి స్థితిగతులు జూచి
పంచములకల్ల విద్యజెప్పించి గార
వించి దతిజేస్వనగ్గిరించివారు.

సీ॥ అర్యసామాజిలలిదయాద్వప్తి నం
త్యజులబోవగ దీక్షదాల్పినారు
బ్రహ్మసామాజికుల్ ప్రబలానురాగులై
వాగ్దైదమదూడ్కి బరపినారు

క మరకవ్యజ్ఞాన సామాజికులగుడ
వారిగాచెడుకోర్కె మీరినారు
రామకృష్ణ విశే! సామాజిమలపదా
వాదయధ్యగయదె కోరినారు

తే॥ వగబగోడా మహాగాజననిగ ట్టి
స్వీయాంధ్రానాథానాథుల ప్రేమికా పు
రాధిపతులగు సూర్యరాయాది కము
వారిరక్షింపదారిసే చేరినారు.

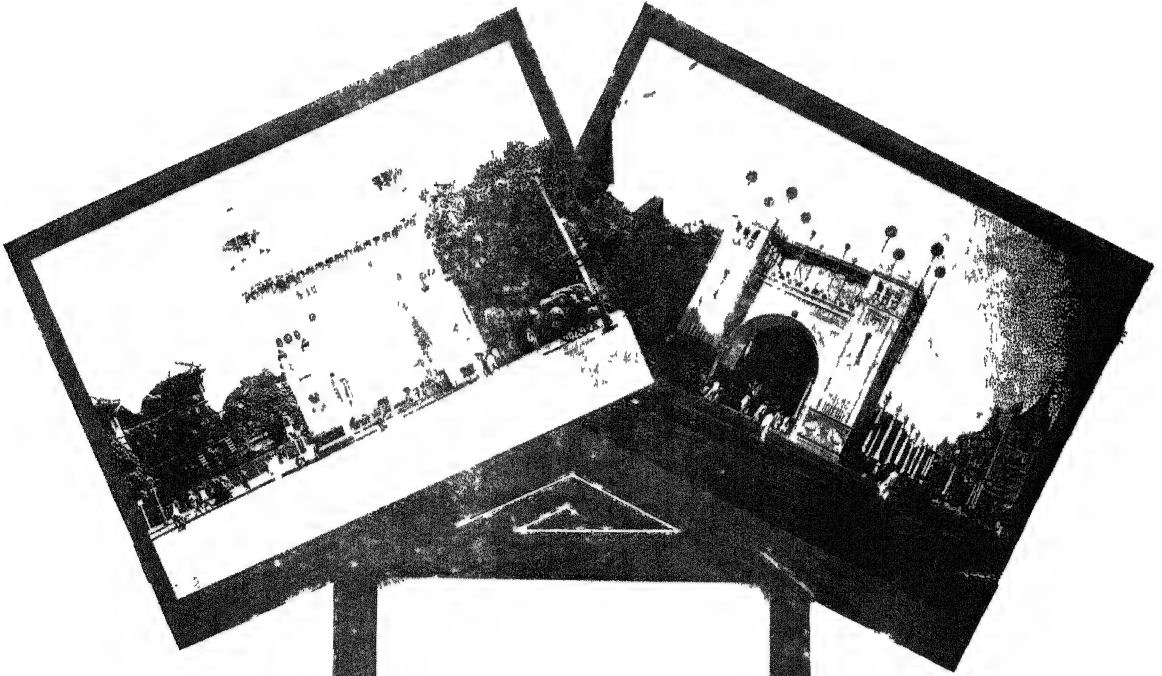
తే॥ మనము మాటవదక్కించుకొనకయున్న
గార్యమాగదుకాలమే గడవజేయు
జీవులసామము నుజేయు దీనతడికి
వేరి తోడ్పడరయ్య దేశీయులార.

పంచమ పరివేషనము.
సీ॥ పరివదయావత్య కౌచవంపదలాన్య
వర్తిచు భూసుర స్వాములూ!
ఃహి నాత్మదేశోదా శీలమునమించి
మగెడు తృప్తిచుప్రభువూర!
వరభాగ్యమునమితి పలుదానగర్జులై
తనరారు శైశ్వగన్నములూర!
కొయ్యకమున దేశీయవృద్ధికి ధన
ద్రవ్యమోగూర్చు మోదనదులూర!

తే. దీనజనులము మేము మీదేశజనుల
మాదివారముమీకు మీసోదరులము
పతితులై నాము మాదుదుగ్గతివొలంచి
జ్ఞానధనమిచ్చి మముబ్రోవ బూనరయ్య.
సీ॥ వాత్సల్యముననాత్మ వత్సర్వభూతాని
యనుపల్కు మనమునందరయరయ్య!
అర్థిక బరోపకారార్థం కరీరమక
పలుకు మీమదిలోన నిలుపరయ్య!
కరుణమై బాపాయ పరపీడనమున
నీతిదేందమునక గణింపరయ్య!
సారికసర్వజనా న్నుఖినోభవంతమ
ధర్మంబు నెదలోన దలపరయ్య!
తే॥ మాపయిని వర్ణవమలను జూపరయ్య!
కూర్మ మెయిమాకు మేలనగుర్పరయ్య!
మమ్ముబాములబెట్టిక మనపరయ్య!
మాకు సౌఖ్యంబు సమకూర్చి సాకరయ్య!
సీ॥ మామడితనము మామాల్సనమున జూడ
దయరాదటయ్య వధర్మలార!
మాయదివేకంబు మానీవతనజూడ
జాలిలేదాయె నా సరసులార!
మాయిండ్లు వాకిండ్లు మాదరిద్రకజూడ
హృదయంబుకరగదే సదయలార!
మావాలకంబులు మాదుస్థి తినిజూడ
గన్నీరుగారదే యన్నలార!
తే॥ మమ్ముమన్నించి యుద్ధరింగనుమీకు
బుద్ధి ఫట్టికపోయెనే పుణ్యలార!
మేముమీసోదరులను మేలిమాట
చిత్తమనదోచలేదె దేశీయులార!
సీ॥ కుక్కలకంటె దక్కువవారమైతిమా
మమ్ముమీవాడలక మనలనీరు
కాకులకంటె జుల్మదనందెయైతి మా
మమ్ము మీదవ్యలక మనలనీరు
మార్జాలములకంటె మరిహీనమైతిమా
మమ్ము మీయిండ్లలో మనలనీరు
ఆరయదున్నలకంటె నధముల మైతిమా
మమ్ము మీవాకిండ్ల మనలనీరు
తే॥ శేర్లకంటెను గోళ్లపాల్చేర్లకంటె
మీకు గొరగాకపోతిమా తాకనీరు
నుగూమలులార న్యాయంబు జూడగయ్య!
మేము మీసోదరులము మమ్మామరయ్య!
సీ॥ అభిమానపుత్రికలని మాకులస్త్రీల
గాధిరాకసుకుండె గాదెమిచె
తనవభాసానమండన బ్రవేశించిచ్చి
యా హాశ్వంకడే యాదరించె

ఘనుడు మారోపతుడను మహాభక్తుడే
మాజాతికల్లుడై మైత్రిగూర్చి
పుడమివేల్పులకంటె మనుభోజనముకెట్టి
యలయేక నాధుడే యశముకెచ్చి
తే॥ వారు మీవంటివత్తులలో గారటయ్య!
వారు మావంటిమాలలు గారటయ్య!
మమ్మువెలివేసి తోయధర్మమృటయ్య!
చిన్నబుచ్చకమము జెంతజేగర్పయ్య!
సీ॥ మోయజన్నదె మమ్ముమోయవట్టులు మమ్ము
భూమకునుకు దీవి భూమిదేవి
మీకు వెన్నలగాచి మాకుగాయటలేదె
చలవలపనిసీమ చందమామ
మీమీదనేగాని మామీదవీవడే
సరససౌరభకాలి చల్లగాలి
వెల్లవేడియుమీకు గల్గించి మాకీదె
భవ్యసౌఖ్యకరండు భాష్కరండు
తే॥ కురిసిమీపైని మాపైని గురియకున్న
వకలసన్యాసనకుకీరి జలదమూర్తి
దైవదృష్టికి బక్షపాతంబులేదు
వృష్టినీక్షించి తెలియదీ! కప్పులార!
సీ॥ శుచిలేదణచు మమ్ముజూడరాదందురా
పరిశుభ్రితనుమాకు గరపరాదె!
పరమమూర్తులు మీరు పనికిరాగందురా
తెలివితేటలుమాకు దెలుపరాదె!
వర్ణంబులమీరు సాటిరారందురా
మహితబుద్ధులు మాకుమప్పరాదె!
కడువినీచులమీరు కలయకాదందురా
నైరతనంబునుమాకు నేర్పరాదె!
తే॥ అతిదర్శిలగుట రోతుమందురేని
నిరిగలుగుమాధ్మములు మాకుజెప్పరాదె!
భూకదయయించి పటు సానుభూతిమించి
శ్రేయములు గూర్పరయ్య దేశీయులార!
సీ॥ రాజ్యాంగ తత్రజ్ఞ రాజిమెచ్చగ ధరా
రాజ్యమేలిన మహారాజులకును
జ్ఞానప్రదాయక గ్రంథకోటినిగూర్చి
వత్కించడైన వత్కపులకు
విజితేంద్రియకనాప్తి వీరరాగతమోక్ష
మాగదర్శకులైన మారులకును
సకలజీవనసౌఖ్య సాధనంబులు జూపు
లోకజ్ఞులగునట్టి లోకీకులకు
తే॥ దావలంబైన మావంశమీవిధాన
గేవలంబైన దుస్థితి గీడ్పడంగ
నావలంబయ్యె మామమలేవడక
క్రేవలంబేర్చి వత్కపక బ్రోవరయ్య!

శ్రీ రాజదంపతులకు బొంబయి యెవంగిన స్వాగతము.

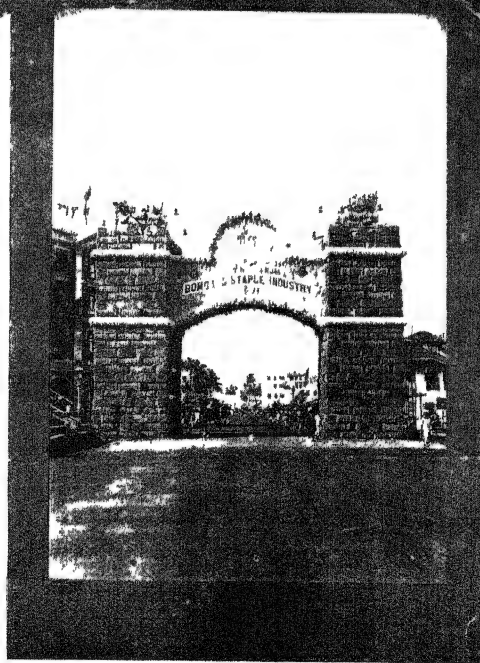
Triumphal Arches

erected in Bombay

to receive.

Their Imperial Majesties.

1. The First Arch
2. Saracenic Arch
3. The Cotton Arch.

శ్రీరాజదంపతులకు

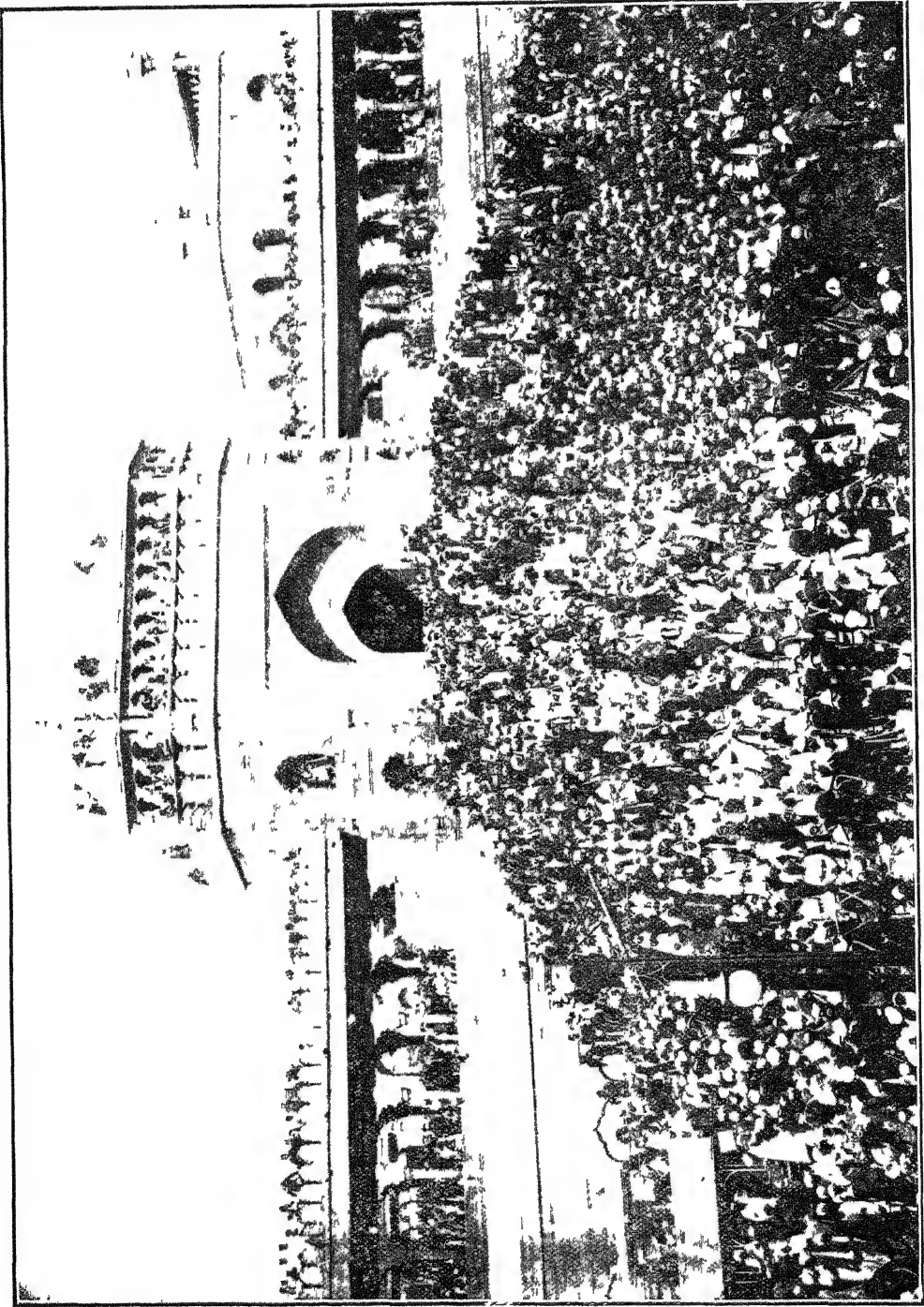
స్వాగతం బొంబయిలో

బొంబయిలో గట్టబడిన

వివిధ తోరణములు.

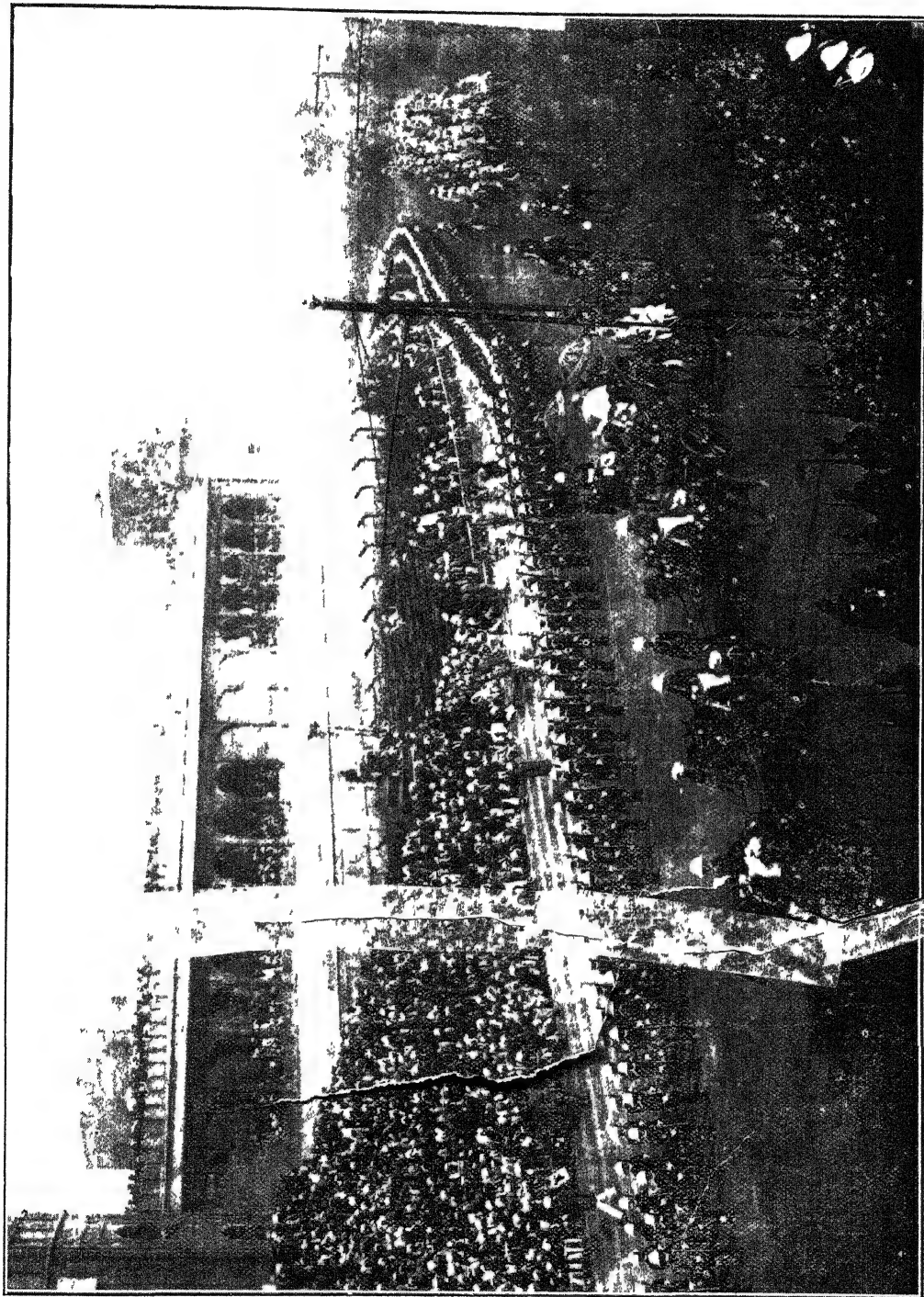
1. మొదటితోరణము.
2. పారసీక తోరణము.
3. ప్రత్తి తోరణము.

State Entry into Delhi.

శ్రీ రాజదంపతులు ఢిల్లీ నగర ప్రవేశము. బాహుమనీదు ప్రాంతము.

State Entry into Delhi.

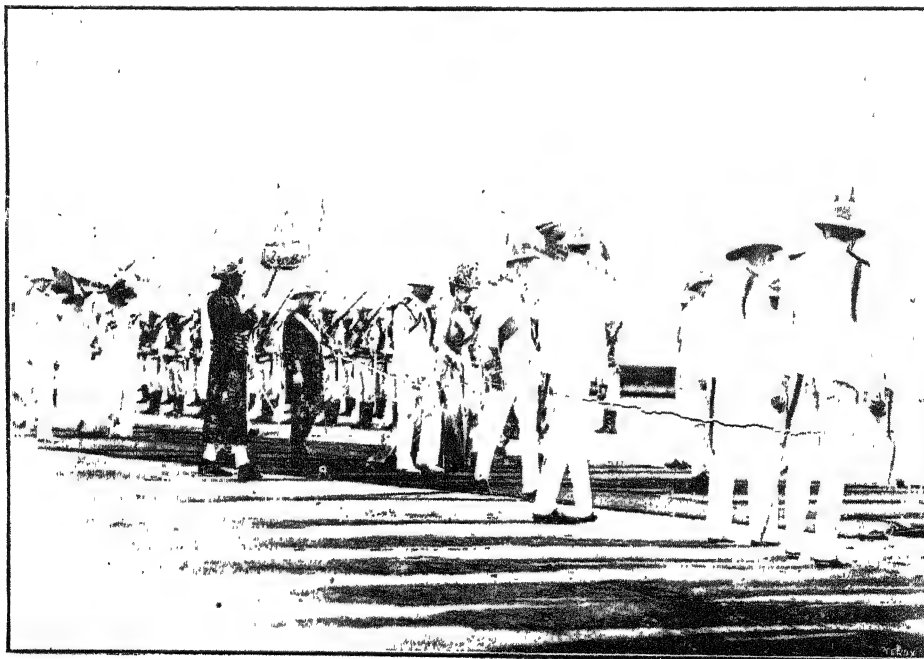
శ్రీరాజదంపతులు ఢిల్లీ నగరపీఠులలో బోవుట.

Laying th Foundation Stone to the Edward Memorial.

శ్రీ పంపమజార్జిరాజేంద్రుడు శ్రీ ఎడ్వర్డు స్మరణచిహ్నమునకు
శంకుస్థాపనము చేయుట.

Their Majesties going to the Pavillion.

శ్రీరాజు దంపతులు అపోలోబంధరునుండి మంటపమునకు బోవుట.

ప్రాకృత పంచప్రబోధము.

ప్రకృతి జాతములకు ప్రబోధప్రసపులు సహజా వస్థలు. చరాచర ప్రపంచమీ యవస్థాద్వయబద్ధము. జా గ్రన్నిద్రలు దివారాత్రులవలె నవిచ్ఛిన్నములు. ప్రజా గరము సుషుప్తికిని సుషుప్తి ప్రబోధమునకును గారణము లు. కాలావచ్ఛిన్నములైన పదార్థములకివి సహజస్థితు లు. పరమాణువులు మహాభూతము లీస్థితిగతములు. న శ్వరములైన దేహములీ దశాధీనములు. వికారిణ్యాది బ్రహ్మపర్యంతముగల జీవజాలమునకీ ప్రవృత్తి నివృత్తులు సహజ సిద్ధములు. సామాన్యభావనలో నీవృత్తిభేదమే వృద్ధిక్షయములు. ఈయవస్థాభేదమువలన వ్యక్తికి, కుటుం బమునకు, సంఘమునకు, జాతికి వృద్ధిక్షయములు సిద్ధావస్థ లు. ఒకపురుషునివ్రథ కొంతకాలము పొచ్చును. ఒకసంఘ పుబలము కొంతకాలము పెరుగును. ఒకజాతి ప్రతాపపారు షములు కొంతకాలము వర్ధిలును. కాలక్రమమున సకల మును మహాలయావృత్తములో మునుగుచున్నది. ఈని ర్గమమున కాగమనమునకువలె దేశభేదముగాని పాత్ర భేదమున్నది. హేతునిర్ధారణ మతిగహనము; కార్య కారణ నిరూపణ మతిదు స్తరము. నిర్గమము పునరాగ మనముగఁ బరిణమించుచున్నది. ఇది సృష్టివైచిత్ర్యము, భగవత్సంకల్పము. ఈసంకల్పసిద్ధికై సకలవస్తుజాలము పరివర్తనాయత్తమగుచున్నది. పరివర్తనము లోకస్థితి. ఈస్థితి ప్రపంచ చరిత్రమువలన సుబోధ్య మగుచున్నది. ఒకయుగమున హింద్యార్యుల పరిజ్ఞానము లోకము నుద్ధ చించి. ఒకకాలము ననస్సిరి యనుల శాస్త్రాభి నివే కు లోకాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడెను. ఒకసమయ న నైగుప్తుల శిల్పికళాదక్షత్వము ప్రపంచసౌఖ్యమున కుకూలించినది. ఒక వేళను పారశీకుల ప్రజ్ఞాపౌరుషము లు ప్రపంచ సౌభాగ్యమునకుసాధనములైనవి. ఒకప్పుడు చీనాదేశీయుల బుద్ధికుశలత ప్రపంచ కళ్యాణమునకుగార ణమైనది. ఒకకాలమునయవనరోమకుల నాగరికత్వము లోకాభివృద్ధికి సాధనభూతమైనది. ప్రాచీనలీనసామ్రాజ్య

ములవిజ్ఞానము ప్రస్తుతకాల పరిజ్ఞాన నిత్యాణమునకు హే తుభూతమైనది. లయావృత్తములో ననువయోగ నిర్మా ణములు లీనమునొందును నువయోగ రచనలు శేషించి యుండును. హింద్యార్యుల ప్రాచీనపరిజ్ఞాన మిన్నియ వాంతరములలోను నశించక శేషించియుండుట కిదియే కారణముగనుండును. ప్రస్తుత ప్రాగ్దేశీయుల ప్రబోధ మునకు ప్రత్యక్షకారణములు పాశ్చాత్యుల సంస్కరమును జపానుదేశీయుల దేశభక్త్యుత్సాహములును కరోక్షకా రణము నూతనయుగ ధర్మమునునై యుండును. కారణ ము లెవ్వియైనను ప్రాచ్యుల గాఢనిద్రకు భంగముగలిగి నదనియును ప్రబోధ మేర్పడినదనియును సర్వజనాంగీకా రము నొందుచున్నది.

సమీప ప్రాగ్దేశము.

దేశచరిత్రములకును నితర విషయములకునుఁ బ్రా మాణికులైన పాశ్చాత్య చరిత్రకారులచేఁ బ్రాగ్దేశ ము మూడుభాగములుగ గ్రహింపఁబడుచున్నది. మొద టిది సమీప ప్రాగ్దేశము. తురుష్క-సామ్రాజ్యము తత్ప రినర దేశములీ భాగాంతస్థములు. ఈజుప్తుదేశమును నీ భాగమునకుఁ జెందియున్నది. దుర్బలదేశముగఁ బరిగణిం పఁబడిన తురుష్క-దేశములోఁ బ్రబోధమేర్పడి నిరంకు శాధికారియగు నబ్దుల్ హామిదు 1909 ఏప్రిలులో నిర్గ మించి నియమితపాలనమున కెడమిచ్చెను. తురుష్క-దేశ మిపుడు కజాస్వామ్యత్వపాలనాయత్తమై రేషద్ ఎఫ్ఘెం డిసుల్తానుచేఁ బాలింపఁబడుచున్నది. దేశభక్తుడు కేమ ల్ బె విరచితగ్రంథములు జనుల నుత్సాహపూరితులం జే సినవి. విద్యావంతులైన యవ్వన తురుష్కలీ యుత్సా హప్రోత్సాహితులై పరివర్తనమునకుఁ గారణులయిరి. వా రిదేశాభి మానోత్సాహములవలనదురుష్క-సామాజ్య ములో నూతనశక మేర్పడినది. దేశములోఁగల జాతిము తమత్సరము లంతరించుచున్నవి. ఆరంభోచితవిద్య వ్యా ప్తినిగాంచుచున్నది. ప్రస్తుతసామ్రాజ్యముల బలవైభవ

ముల కాభారభూతమైన యుద్ధసౌకాదళము నిర్మింపఁబడుచున్నది. స్త్రీలు ఘోషాపధ్ధతిని నిరసించుచు స్వేచ్ఛాస్వతంత్రముల నభిలషించుచున్నారు. ఈపరివర్తనము దేశసత్వోభములేక తురుష్కులవ్యూహలచే శాంతభావముతో నిర్వర్తింపఁబడినది, తురుష్కుదేశము తురుష్కులకు స్వస్థలముగాదు. తురుష్కులు పదునాల్గవ శతాబ్దాంతమునను పరిమైదవ పదునారవ శతాబ్దములలోను యూరపుదేశములో దమసామ్రాజ్యమును స్థాపించిరి. ఒకప్పుడు పాశ్చాత్యదేశము లన్నియునుజేరి తురుష్కుల సంహారమునకై ప్రవృత్తమతాభిమానాస్త్రమునుఁ బ్రయోగించెను. ఈమతాభిమానావేశము యూరపుదేశములు తురుష్కుప్రరాసాగ్ని కాహుతులుగాకుండఁగఱపాడినది. తురుష్కుదేశములోఁ బ్రాచీనతీమలకు నన్ని హితసంయోగము గలిగినది, యూరపుదేశీయులు మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యప్రజలుగ నున్నారు. ఈసామ్రాజ్యజనసంఖ్య 2,50,00,000. తురుష్కురాజ్యాధిపతి మహమ్మదీయ మరాఠ్యకుండగుఁ బరిగణింపఁబడుచున్నాడు. భూచలయములోఁగల 22,50,00,000 మహమ్మదీయులీ సామ్రాజ్యమునై దమవీక్షణమునుఁ బ్రసరింపఁ జేయుచున్నారని యిట్టి తురుష్కుదేశములకు సమమను జరుగుచున్న బ్రిటీషులియుద్ధములో మహమ్మదీయులు చూపుచున్న యధికానుకంపమువలన స్పష్టమగుచున్నది. మహమ్మదీయులలో జాతిభేదములేదు సానుభూత్యధికము. తురుష్కుదేశ ప్రబోధము మహమ్మదీయప్రపంచప్రబోధమునకుఁ దోడ్పడుచున్నది. మహమ్మదీయ ప్రపంచమంతయును నొకప్రదేశమున నిమిడియున్నది. ఈప్రబోధము లోకాభ్యుదయమున కుపదరించునదిలేక తెమూరుండుమాత్రలవలెఁ బ్రతిఘటించునది యూహించుట కెవరిసాధ్యము! ఈజిప్టుదేశము తురుష్కు సామ్రాజ్యములోనిదైనను బ్రిటీషుపరిపాలనాధీనమైనది. ఆదేశప్రబోధమును భారతీయుల ప్రబోధమువలె బ్రిటీషు పరిపాలనాయత్తమగుటంజేసి హిందూదేశ ప్రస్తావనలోనది తెల్లంబగును.

కొండవభాగము మధ్యప్రాగ్దేశము. ఈభాగములో హిందూ పారసీక దేశములు చేరియున్నవి. మనకుసం

బంధించిన మధ్యభాగ విమర్శనమునకుఁ బూర్వము మూడవభాగస్థితి విచారాగ్వాముగనుండును.

దూరప్రాగ్దేశము జపాను దేశము.

మూడవభాగము యూరపుఖండమునకు మూరస్థమగుటంజేసి దూరప్రాగ్దేశనామమును వహించినది. ఈభాగములో సంపూర్ణప్రబోధమునుఁ గాంచిన జపానుదేశమును బ్రబోధోదయావస్థలోనున్న చీనాసామ్రాజ్యమును నాప్రాంతపు దేశములునుఁ జేరియున్నవి. జపానుదేశీయుల ప్రబోధము ప్రాగ్దేశీయుల కాదరణీయాదర్యముగనున్నది. జపానుదేశీయుల దేశభక్తి సంస్తవనీయము, అభ్యుదయ మాశ్చర్యకరము. విక్రమపరాక్రమములతి విచిత్రములు. స్వాత్మప్రత్యయము సమ్మాననీయము. స్వార్థత్యాగము శ్లాఘాపాత్రము. విద్యావివేకములు విఖ్యాతములు. ఈసద్గుణపుంజముప్రయత్న పూర్వకముగ వారికి లభించియుండలేదని దేశచరిత్ర పరిష్కృతలకు సువిదితము. ఇతర ప్రాగ్దేశములు ఏద్రావణ్యలోన నున్నాడు జపాను మేల్కొనెను. పాశ్చాత్యుల నెదుర్కొనుటకు పాశ్చాత్యమార్గానలంబన మవసరమని గ్రహించెను. దేశభక్తులీ ఫలసిద్ధికై స్వార్థత్యాగదీక్షాపరాయణులైరి. జపానుదేశీయులకు గాఢమైన దేశభక్తియు గాఢీయు గలదు. వారు తమదేశము దేవదేశమనియును తమరాజు దైవస్వరూపుడనియును భావించుచున్నారు. ఇరువదియైదువందలేం డ్లవిచ్చిన్నముగ దేశమునుఁ బాలించుచుండిన రాజవంశమును గారవిండుట యొకవింతకాదు. 1868 లో సిక్రింది రాజాజులు ప్రకటింపఁబడియె:—

1. దేశపరిపాలనము జనాభిప్రాయాను సరణిని నడుపుటకుఁ బ్రాత్యామ్నాయసభలు స్థాపింపఁబడును.
2. పాలనాక్రమమును నిర్వహించుటకు శ్రీమంతలు ధోనులు సమానబాధ్యతను గలిగియున్నారు.
3. దేశమునందసంతుష్టిలేకుండుట కధికారులును సామాన్యజనులును వారి ఇష్టార్థసిద్ధికై, పాటుపడుట కభ్యంతరములు, ల్పింపఁబడవు.
4. పూర్వదురాచారములు సంస్కరింపబడి యాచారవ్యవహారములు ధర్మానుకూలముగ స్థాపిం

పఱచును. 5. సామ్రాజ్య యోగజ్ఞేమాభివృద్ధికై జ్ఞానసంఘము సకల దేశములనుండియు చేయఁదగును.

ఈశానన ప్రతిపాదనకై చక్రవర్తి దళ నిరంకుశాభిశాసనమును బరిత్యజించెను ప్రభువులు దమస్వాతంత్ర్యమును విడనాడిరి, ఉత్తమజాతీయులు దమజాత్యభిమానమును దిగఁద్రోసిరి. సట్నామ, చోమ, తోమ, మైజెక దేశాధికారులు దమస్వాతంత్ర్యముల రాజ్యాధిపత్యముచేసిరి. సత్కులజాతులైన సమూహ దేశభక్తవతంసులు హిందూ బ్రాహ్మణులవలె దమకులాభిమానముచే బీడితులుగా క జాత్యభిమానమును నీటఁగల్పి దేశాభిమానదీక్షను వహించిరి. ఈపరిపరైనను మెయిజి శకారంభమనఁబడుచున్నది. వేనవేలు జపానీయ యవ్వసులు యదేశముల కేగి విద్యయపార్జించి స్వదేశాభివృద్ధికై యాశాస్రజ్ఞానమునుపయోగించిరి. ఈవిద్యావిభూషితులు హిందూదేశము నందువలె జాతిభ్రష్టులుగను పంక్తి బాహ్యులుగను నెంచబడక దేశోద్ధారకులుగ సత్కరింపఁబడుచుండిరి. స్త్రీలు విద్యావతులును స్వతంత్రసంపద్యతులునునై సృత్యగిత చిత్రలేఖనాయులచే దేశసాభాగ్యమునకుఁ దోడ్పడిరి. దేశమునందు నూతనఁగ్రామముల స్థాపింపఁబడినవి. కృషి వాణిజ్యము లభివృద్ధి నేయఁబడినవి. సామ్రాజ్యనిర్మాణమున కత్యవసరమైన సుబలయుద్ధ సాకాదశము నిర్మోహంబడినది. విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపింపఁబడినవి. ఇతర బాషలలోని యున్నగ్రంథములు భాషాంతరీకరింపఁ బడినవి. నిర్బంధక ప్రారంభోచితవిద్య దేశమునందంతటను వ్యాప్తినిగాంచినది. వేయేల దేశాభ్యుదయమున కనుకూలములైన సదుపాయము లనేకములు గల్పింపఁబడినవి.

ప్రాచ్యపాశ్చాత్య సూనాధికృత.

స్త్రీపురుషుల దేశారాధనదీక్ష రుప్యాజపానీయ సంగ్రామములో జగద్విఖ్యాతమైనది. ఆయుధమువలన జపానీయుల సాహసధైర్యములు ప్రశస్తినిగాంచినవి. జపాను సామ్రాజ్యము లోకవిఖ్యాత సామ్రాజ్యములలో నొకటిగఁ బరిగణింపఁబడినది. ఒంటిగట్టుగనుండు బ్రిటిషుసామ్రాజ్యము జపాను సామ్రాజ్యముతో సుధినిజేసికొనెను. యిహోసాన్నద్రమైన ప్రాగ్దేశమును సంభావించుట

దుట కారంభమయ్యెను. జపానుదేశీయుల విజయములు మూలమూలమోగి ప్రాచ్యులకు నూతనోత్సాహమును గలిగించెను. ప్రాచ్యవత్తిచ్యనూనాధికృత సిద్ధాంతము విధ్వంసము నేయఁబడినది. ప్రాచ్యపాశ్చాత్య భేదభావము స్వకపోల కల్పితముగాని స్వభావసిద్ధముగాదని విస్పష్టమయ్యె. నల్లవారికి, తెల్లవారికి, పచ్చవారికింగల హెచ్చుతగ్గులు సాధనసంపత్తివలన గలిగినవిగాని పుట్టుకవలనగలిగినవిగావని గ్రహింపఁబడియె. బుద్ధిబలము ఏకమవరాక్రమములు సమాన మానవభర్తృములుగాని యొక జాతిసాత్తుగాదని ప్రకటితమయ్యె. జపానువిజయము ప్రాప్తపంచమునకెకాక సకలప్రపంచమునకును మహోపకృతినిజేసెను. దైన్యోపహతములైన ప్రాగ్దేశములందు స్వాతంత్ర్యప్రత్యయాంకురములు మొలకలెత్తెను. ఈయాంకురములు కాలక్రమమున ఫలప్రదములుగాగలవు. దుర్వింశయ దురాక్రమణ యరాయణులైన పాశ్చాత్యులకు మానభంగము గలిగినది. జపానుదేశమున కాసియాఖండములో నద్వితీయస్థానము లభించినది. ఒకపాశ్చాత్యుల్పద్వీపపుడు జగద్వ్యాప్తానల్ప సామ్రాజ్యమున కేలికయైనది. ఈప్రాచ్యుల్పద్వీప భావిభాగ్యమునూహించుటకెల్లు సాధ్యము! ఈరెండుద్వీపముల యవిచ్ఛిన్నాభివృద్ధికిని వాటిద్వీపీయస్థితి గొంతకారణమైనది. ద్వీపీయస్థితి సుబలరావికాదళ నిర్మాణమునకును, నావికాదళ నిర్మాణము వాణిజ్యవ్యాప్తికిని, వాణిజ్యవ్యాప్తి వైభవసంపదలకును, వైభవసంపదలు లోకగౌరవమునకును, లోకగౌరవము స్వాతంత్ర్యగౌరవమునకును గారణములైనవి. ప్రాప్తపంచ ప్రబోధమునకుఁ దోడ్పడిన యుభయద్వీపసామ్రాజ్యముల సంయోగము లోకశాంతి కనుకూలించఁగలదు.

చీనాప్రబోధము.

స్వర్గసామ్రాజ్యమనియభిమానభావముతోనెంచఁబడు చీనాసామ్రాజ్యము ప్రాచీనసామ్రాజ్యములలో నెన్నికగాంచినది. చీనాదేశవాసులుహిందువులవలె బూర్వాచారప్రియులు, పితృదేవత పూజాకర్తవులు, స్వల్పసంతృప్తులు, కర్మఫలప్రామాణికులు. పరాక్రమణ దౌర్జన్యములచే జలింపఁబడిన చీనావారు జపానువిజయముల వలనఁ గన్నులరం దెకచిరి. చీనా జపానుదేశముల కనాదినం

డియును సంబంధ మేర్పడియున్నది. మతాచార వ్యవహారములలో సామ్యత్వముగలదు. దేశములు దగ్గరగా నున్నవి. అయినను మేల్కొనుటకుఁ జరకాలమువట్టినది. పాశ్చాత్యపద్ధతులలో శిక్షితులైన జపానీయులు తమ్ముఁ జయించుటయెకాకఁ బాశ్చాత్యదేశీయ ప్రముఖులైన రష్యనులనోడించుట చీనాదేశప్రబోధమునకు త్రేజమును గలిగించినది. చీనాసామ్రాజ్యంతర్భాగముగు మంచూరి యాకై రష్యా జపానుదేశములు పెనుగులాడుచుండస్యా బ్రహ్మాత్మముగల చీనాదేశ మనమర్థతను వహించవలసి వచ్చునంహారమునైన నిరువదేడ్లనుండియును చీనాదేశము చ్చెను. గతింబగు. ఈమతభిప్రాయము. పాశ్చాత్యపద్ధతులనుఁ గ కల్గొనకలవరభరితమైయున్నది. కేవలదేశముల కేగుచు ఉచుటకు వేనవేలు విద్యార్థులు కేవల హృదయఃకమలం న్నారు. దేశాభిమానభావము జూరకై యంతఃకల బులందు వికసింపనారంభించినది. దేశము మించినది. హములుగను విదేశీయ విద్యేషముగనుఁ బరిణామము

చీనాపరివర్తనము.

బాక్సరుల దుస్వయము పరదేశీయుల ప్రమేయమునకు హేతుభూతమైనది. మంచూవంశజుల నిర్దయనిరంశశో పేతమైన పరిపాలనము రాజద్వేషముగఁ బరిణమించినది. ఆవంశజుల ప్రతిజ్ఞాభంగము పరివర్తనాన్నిఁ బ్రజ్వలింపఁ జేసినది. వారియసామర్థ్యము ప్రజాప్రభుత్వమును స్థాపించుట కనుకూలించుచున్నది. గతనిరంకుశ రాజత్వమిపుడు ప్రజాస్వామ్యత్వముగఁ బరిణమించుచున్నది. ఈప్రజాప్రభుత్వము స్థిరత్వమునుఁ గాంచకమునుపు దేశమెట్టికష్టము లహల్పడవలసియున్నది దురవగాహము. 1773 లో ఫాస్సుదేశమునందు రాజద్వేషమువలన నేర్పడిన పరివర్తనమువలన నాదేశమెట్టి విపత్పరంపరల పాలైనది దేశచరిత్రమునుఁ జదివినవారలకుఁ దెలిసియున్నది. దేశమరక్షమయము సేయబడెను. నిరపరాధులును వధ్యానర్థులునైన స్త్రీలును శిశువులును వధింపబడిరి. పాశ్చాత్యప్రపంచమునందలి ప్రజాప్రజాగరుచున కీవిప్లవ ముత్తేజమును గలిగించినది. కులీచులు సామాన్యులవట్లఁజూపు దుర్విచయదౌర్జన్యము లంతమునొందుట కారంభించినవి. యోధాగణుడు సెపోలియన్ బొనపార్టీయుత్సాహమును

యూరపుఖండరాజ్యముల విప్లవార్థమై వినియోగించెను. యూరపుదేశముల సంయోగమీ మహోపద్రవమునుండి బాశ్చాత్యదేశములను గాపాడెను. గ్రేటుబ్రిటన్ సంగ్రామానంతరము యూరపుఖండమునం దద్వితీయగౌరవంబునకు భాజనంబయ్యె.

దుర్మార్గము సన్మార్గముగఁ బరిణమించుట లోకసామాన్యము. ప్రాస్తుదేశ విప్లవము యూరపుదేశ ప్రజాప్రబోధమున కస్తిభారము. ఈపునాదిమీద నీదేశములలోఁ బ్రజాస్వామ్యత్వ సాధమునిర్దింపఁబడినది. లోకచారిత్రమునకుఁ దరుచుగఁబునరావుత్తము గలుగుచున్నది. యుగములంతరించును. యుగధర్మములుమారును. భూమిజలమయమగును. జలప్రదేశముభూస్థలియగును. నిరంకుశాధికారము నశించును. ప్రజాస్వామ్యత్వము ప్రబలును. ప్రాచీనమతములుమారును. నూతనమతము లుత్పన్నమగును. ఈమహాపరివర్తనాచక్షులలో మానవధర్మముకొటియె స్థిరతత్వము. తదితరమంతయు నస్థిరము. తత్త్వముమాగుటలేదు. తత్త్వాశ్రయముమారుచుండును. పాశ్చాత్యదేశములు ప్రబోధోదయావస్థలో సంఘమతసంస్కరణములనవలంబించి కాలక్రమమున రాజ్యపరివర్తనమునకుఁ బూనుకొనెను. ఆసియాఖండములోను నీవిధమున నిపుడు మార్పులు జరుగుచున్నవి. ప్రబోధోదయము జపానీయులసంస్కరణముతో నారంభమైనది. చీనాదేశమునందలి పరివర్తనము రాజ్యాంగపరివర్తనమునకు హేతుభూతముగాఁగలదు. ఈపరివర్తనమువలనఁ బ్రాక్షప్రపంచమునందుఁ బుట్టిన నూతనశక్తి బాలచంద్రునివలె దినదినాభివృద్ధిని జెందుట సహజము.

చీనాసామాన్యము.

ఈసామాన్యము ప్రాచీనసామాన్యములలో నొకటి. దానిచరిత్ర మవిచ్ఛిన్నముగ నాలుగువేలేండ్లునుండి వచ్చుచున్నది. సామాన్యవిస్తీర్ణము 43,00,000 చతురపుమైళ్లు. దేశము పర్వతరాజంబులతో విరాజిల్లుచు నుజలపూరితంబులైన నదీనదంబులతో శోభిల్లుచు, ఖనిజ సంపదలను గలిగి, తరులతాసస్యావృతంబై శోభింప

మానంబై యొప్పుచున్నది. సామ్రాజ్యజనసంఖ్య 43,82,14,000, చీనాదేశపు జనసంఖ్య 40,72,53,000. చీనాదేశీయులకు హిందువులకువలె బరదేశీవాసము దుర్భరము గాదు. ఇతర దేశముల దు 90,00,000 చీనావారుగలరు. జనులు స్వతస్సిద్ధముగ మంచినీర్వాహముగలవారు. నూనృతప్రియులు. శాంతస్వభావులు. ఉత్సాహవంతులు కాని స్వల్పసంతృప్తులు. వ్యవసాయ పర్యావరణము కాని పూర్వాచారపరాయణులు. పరాక్రమశీలురుకాని యుద్ధపరాక్రమములు. పాశ్చాత్యచిత్రకళాశైలికలు చీనాదేశీయులకు దమచిత్రకళలో దుర్మార్గ శిఖామణులనుగలవర్ణించుట యధార్థవిరుద్ధము. పాశ్చాత్యులు ప్రాదేశీయుల భావావస్థను గనుగొనలేక వ్రాయువ్రాతలు లోకమునకు మహావకారమును జేయుచున్నవి. చీనాప్రబోధమువలన నిట్టిదుర్భిప్రాయములు మారగలవు. చీనాదేశీయుల పూనికకు వట్టుదలకు వారిచే నిర్మించబడిన 1200 మైళ్ళపొడవైన కాలువయును 1500 మైళ్ళపొడవైన గోడయును నిదర్శనములు.

మంచూవంశరాజులు.

చీనాదేశ మనాదినండియును నిరంకుశాధికారాధీనముగనుండెను. రాజు దేవాంశసంభూతుడని ప్రజలు సంభావించుచుండిరి. కాని ప్రజాహితము రాజధర్మముగ నెంచబడియె. దుష్టరాజులవల్ల బ్రజాప్రకోపము న్యాయమని శాస్త్రములచే నంగీకరింపబడియె. ఈసిద్ధాంతానుసారముగ నింతవరకనేకతడవలు పరివర్తనములు జరిగినవి. రాజులు రాజ్యభృష్టులుచేయబడిరి. గ్రొత్తరాజు లేర్పాటుచేసుకొనబడిరి. చీనాతత్వవేత్తలు క్షాత్రుత్వము మోసి ఈధర్మమునుపదేశించిరి. దుర్మార్గులను శిక్షించుట దైవసమ్మతము. దుర్మార్గప్రభువులను పదభృష్టులనుజేయుటయును దైవసమ్మతము. ఇప్పుడిదిదాంతముననుసరించియే మంచూరాజులు రాజ్యభ్రష్టులుగ జేయబడుచున్నారు. ప్రస్తుతపరివర్తనములో రాజదాప్యమునకు దేశభక్తుత్సాహములు దోడ్పడుటంజేసి రాజత్వమె యంతరించవచ్చును. చుట్టమొదలవచ్చి దైవ్యమైవర్జననునటులు మంచూవంశజులు 1644లో నహాయమునుజేయుటకు రచ్చి స్థిరముగపాతుకొనిరి. అప్పటినుండి

యును నకలాధికారములును మంచూల యధీనములో నుండెను. స్వదేశీవాసులైన చీనాదేశీయులు నిర్బంధములపాల్యుడిరి. చీనాదేశీయుల కలుకతోకవంటిజడ మంచూలనిర్బంధమువలన నేర్పడెను. చీనావారిశౌర్యపరాక్రమము లనుపయోగములుగ జేయబడియె. చీనావారు నకలవిధముల మంచూలకు లొంగియుండవలసి వచ్చెను. పడు నెనిమిదవ శతాబ్దమునందు బాశ్చాత్యులదేశములో నివాసములనేర్పరచుటకుయత్నించిరి. 1840లో నింగ్లాండు చీనాదేశమునడించి దేశధనములను స్వీకరించెను. 1860లోను తరమున రష్యాదేశమామూరుప్రాంతమును 1881లో నిలిప్రాంతమును నాక్రమించుకొనెను. 1884లో ప్రాన్సుదేశము దక్షిణభాగముల నాక్రమించుకొనెను. 1895లో జపానుచేనోడింపబడి ఫారోసాదీప్యమును లియాంగుటంగు ద్వీపకల్పమును నలుబదియైదుకోట్ల రూప్యములను నమర్పించెను. పాశ్చాత్యదేశములన్నియు నేదోయొక మిషనేతను దేశమును ప్రత్యేకలాభమును బొందుచుండెను. చీనాదేశమును పరదేశీయులు కొల్లగొట్టుకొనుటకు న్నులులు దోచుచుండెను. చీనాదేశీయులు బలవంతులయ్యును సంఘీభావములేక నశదలవలె నూరకుండవలసివచ్చెను. రాజ్యాధిస్థాతలును ప్రజలును నసహాయులై పరాక్రమణము నావజాలకుండిరి. చక్రవర్తిక్వాంగును 1898లో రాజమాతబంధనములనుండి దప్పించుకొని యనేక రాజ్యాంగసంస్కరణముల నామోదించెను. కాని రాజమాత చక్రవర్తినివైదులలోజెట్టించి వానికార్యనిర్వాహకులం జంపించెను. పరదేశీద్యేషరూపధారులైన బాక్సరులు 1890లో నిరపరాధులైన పరదేశీయులపధించి పరరాజసంయోగమునకును దేశోపద్రవమునకును గారకులైరి. మొదట బాక్సరులును పిమ్మట పరరాజునైనికులును పెకింగునగర వినాశనమునకు గారకులైరి. పరదేశీరాజులకు చీనావారు 63,75,00,000 రూప్యములను సమర్పించి సంధినిజేసికొనిరి. ఈదుర్మయములకు గారకులు రాజమాతయుయాఫెకాలోచనలను జెప్పవారు. కానివారి కేవిధమైన శిక్షయునుగలుగలేదు. 1903లో జపానునకును రష్యాకును మంచూరియావిషయమై యుద్ధముగ్రిగి

పుడు చీనాయనసుర్భతను వహించవలసినవచ్చెను. 1906-07 లలో నియమితస్థాలనమును స్థాపించుటకు రాజ్యాధిస్థాత లంగీకరించిరికాని కార్యరూపమును వహించియుండలేదు.

చీనాదేశసంస్కరణము.

ఈవిషయములలో వివేకియైన యుఆక్వికాయి దనయా వచ్చుక్తివిదేశాభ్యుదయమునకై వినియోగించుచు రాజ వత్సము నప్రభుంబించుచుండెను. యుఆక్వికాయి చాంగు చింగు, ఖుంగ్సుమైదలగు దేశభక్తులు సైన్యమును సంస్కరించితిగ్గుననుభవతనవిద్యాలయముల స్థాపించిరి, రాజ్యాంగ ములసంస్కరించిరి, దేశాభ్యుదయమున కనువగు మార్గముల నభలంబించుచుండిరి. చక్రవర్తియును రాజమాత యును 1908లో బరలోకవాసమునకేగిరి. 1909లో చింగుటుంగు మృతినొందెను. యుఆక్వికాయి పనినుండి దీసివేయబడెను. 1910లో స్థానికనభలు స్థాపింపబడెను. కాని నభికులు పాలకులచే నియమింపబడిన మంచూజా తీయులు. నభలకాధికారము పూజ్యము. ఈమనీతిలో నెట్టి కుక్షింభరుండెనను విచారాక్రాంత హృదయుడుగాకుండు నా? చీనాదేశభక్తులకు మూడుదేశోపద్రవకారణములు గోచరించుచుండెను. మొదటిది మంచూరాజుల దుర్వివయము, రెండవది యంతఃకలహములు, మూడవది పరదేశీయుల యాక్రమణము. వర్తమాన పరివర్తనమువలన మంచూరాజులు రాజ్యమును పరిత్యజించుటచే నొక యనిష్టము దొలగినది. దేశమునందు స్థిరపాలనమేర్పడి చీనామంచూజాతులకు సంయోగమేర్పడినగాని రెండవ యనిష్టముపోదు. ఈరెండు యనర్థములు దొలగినపుడు మూడవదానివలన బాధకములేదు. నోయాట్ సేనుక్రంద ప్రజాస్వామ్యత్వపాలనమో మంచూరాజులక్రంద నియమితపాలనమో స్థిరపడుటయును నిరంకుశాధికార మడుగంటుటయును సహజము. ఏదియెటులున్నను చీనాదేశీయుల కివరివర్తనమువలన గాఢప్రబోధ మేర్పడగలదు.

వీతజాతుల ప్రబోధఫలము.

చీనాదేశపు గాఢప్రబోధ పరిణామము నూహించుట యసాధ్యము. శాంతస్వభావులైన నలువదికోట్ల మానవుల బలపరాక్రమములు లోకవ్యవహార నిర్ణయములం

దసామాన్యసంబధమును గలిగియుండుటకు సందియంబుండదు. చీనాజాపానుదేశములకు సంయోగమేర్పడిన సీనంబంధమధికముగాగలదు. ఈసంయోగముతో నిపుడుశ్వేతజాతులప్రభవలె ముందు పింగళజాతుల ప్రభుత్వముగలదు. బౌద్ధమతావలంబనులైన పింగళవర్ణస్థుల ప్రభుత్వ స్యపరాక్రమణములకుఁగాక శాంతిస్థాపనకుఁ దోడ్పడవచ్చును. పాశ్చాత్యులు జపానువిజయములలోఁ బీతవర్ణములవలన నుపద్రవము నాఘ్రాణించిరి. చీనాదేశవర్తనములో సీయుపద్రవము ననేకరెట్లధికముగఁజూడగలరు. లోకాభ్యుదయము భగవత్సంకల్పముగాన పీతవర్ణజాతుల ప్రబోధము తదితరముగ వర్తించనేరదు. చీనాదేశీయులు దమప్రాచీన నాగరికత్వమును సాధుశాంత స్వభావమును కార్యపరాక్రమములను లోకశాంతిస్థాపనకయి వినియోగించి భగవన్నియోగముల నిర్వర్తించగలరు.

మధ్యదేశభాగస్థ పారసీకము.

మధ్యప్రాగ్యాగస్థమైన పారసీకములో ప్రబోధ మేర్పడినది. కాని యాదేశదురవస్థ వర్జనాతీతముగనున్నది. పూర్వము యవన (గ్రీసు) దేశమువరకుఁ దమవిజయములను వ్యాపింపజేసినఁ బారసీకయోధుల సంతతి వారిపుడు పౌరుషహీనులైరి. ఈయనసుర్భత యంతఃకలహములకును బరాక్రమణమునకుఁ గారణమైనది. దేశములోఁ బ్రజాప్రాత్యామ్నాయనభ—మజ్లిస్—1906 లో స్థాపింపబడినది. నిరంకుశాధికారాభిమాని మహమ్మదాలి 1909 లో విదేశవాసమున కంపబడెను. కాని యుత్తరమున రుష్యాయైత్రిడి, దక్షిణమున సింగ్లాండుబలము, దేశమునందు చోరకష్టవకారుల సంక్షోభము, వెలుపల మహమ్మదాలి దుర్మయము, రక్షణమునకుధనసైన్యాభావము ప్రభుత్వదుర్బలస్థితికి గారణము. ఇంగ్లాండు రష్యాదేశములకు 1907లో జరిగినసంధి పారసీకదేశస్వతంత్రమును గాపాడుట కేర్పడినను నది ప్రయోజనకారిగా నుండలేదు. రుష్యాదేశము పారసీకదేశ వ్యవహారములందన్నిటిలోనుఁ బ్రమేయమును గల్పించుకొను చున్నది. పారసీకులు బలములేని రాజ్యముతోను, ద్రవ్యములేని కోశముతోను, పాలనములేని ప్రభుత్వముతోను, ధర్మనిష్ఠ

లేని శత్రుబలముతోను నిర్విణ్ణులైయున్నారు. పారసీక దేశపు స్వతంత్రమును గాపాడుటకు బ్రిటిషు ప్రభుత్వము పట్టుదలతో బ్రవర్తించుకొన్న బారసీక ప్రబోధము సార్థకముగా నేరదు. రుప్యాదు రాక్రమణమునుండి బ్రిటిషు ప్రభుత్వము తురుష్క-సామ్రాజ్యమును గాపాడినట్లు పారసీక రాజ్యమును రక్షించవలసివచ్చును. లేకున్న సీప్రాచీనదేశ స్వతంత్రము నామావశ్యమై ప్రబోధము ప్రసరిస్తే గాగలదు. ప్రబుద్ధపారసీకము దనప్రాచీనగాథా విజ్ఞానముచే లోకము నుద్ధరించుటకును బలముచే మహమ్మదీయ ప్రపంచరక్షణమునకును దోడ్పడవచ్చును.

మధ్యదేశభాగస్థభరతఖండము.

భరతఖండమునందును నితరప్రాదేశములందువలె బ్రబోధమేర్పడినది. కాని ప్రబోధమేర్పడిన నితర ప్రాదేశములస్థితికిని హిందూదేశస్థితికిని వ్యత్యయముగలదు. ఆ దేశములు స్వతంత్రదేశములు. హిందూదేశము బ్రిటిషుపరిపాలనాధీనము. హిందూదేశ ప్రబోధవిమర్శనము లో సీభావగ్రహణ మవసరము. దీని యాధారముననే యివిషయము యోచించవలసియున్నది. వస్తుతత్వావబోధమునకు భావజ్ఞానము సాధనము. కావ్యార్థమును గ్రహించుటకు కవిహృదయజ్ఞాన మవసరము. చిత్రపట పరిజ్ఞానమునకు చిత్రకారభావావస్థ గ్రహణమవశ్యము. భావావస్థను గనుగొనక వస్తుతత్వార్థమును దెలుసుకొనఁగోరుట గ్రుడ్డెద్దు చేసఁబడినట్లులు. భారతీయ ప్రబోధము నెరుగుటకు భారతీయార్థ విజ్ఞానముమూలము. ఆర్యులు సింధునదీతీరములందు నివసించినకాలము మొదలకాలమువరకీ దేశములో ననేకవర్షరసములు గలిగినవి. ఆపరివర్తనములు ప్రతియగమునను ధర్మసంస్థాపనకై బోడ్పడుచుండినవి. ఒకకాలమున తౌత్రధర్మము విజృంభించినపుడది పతశురాముని పతశునకు బలియయ్యెను. ఒకయగమున బ్రాహ్మణధర్మమతి వ్యాప్తిచిగాంచినపుడది బౌద్ధవిజ్ఞానముచే విచ్ఛిన్నము నేయఁబడియె.

భారతీయుల విజ్ఞానము.

భారతీయుల విజ్ఞాన మూడికాలమునుండియు నధికముగ నధ్యాత్మిక సంబంధమునుగలిగియుండెను. భారతీయులు

మునకుఁబూర్వము త్మత్రియపీరులు ప్రబలి దేశమునకు సంక్షోభమును జేయుచుండిరి. కురుక్షేత్రములో త్మత్రియపీరుల వివాళమువలనఁ గాలక్రమమున తౌత్రధర్మము హీనస్థితికివగెను. బ్రాహ్మణధర్మము వర్ధిలుట కారంభించెను. బ్రహ్మవిద్య విద్యలకు విద్యగానెంచఁబడుచుండెను. సన్యాసము కామ్యుస్థితికి మూలమని తలంచఁబడుచుండెను. ఇహలోకముఖములు నిరసభావముతోఁ జూడఁబడుచుండెను. జ్ఞానసంపన్నులు బ్రహ్మచరముతోఁ గాలమునఁ గడుపుచుండిరి. విద్యావంతులకు వృత్తులన్నియును నీచములుగ నుండెను. ప్రాణమానధనములను గాపాడు త్మత్రియులు సయితము బ్రాహ్మణులకు లోబడవలసియండిరి. ఈ బ్రాహ్మణాభిమానమును భగ్నముచేయుటకు బౌద్ధమతము పుట్టినది. చంద్రగుప్తమౌర్యుని కాలములో నల్లగాండరు దండయాత్రవలన తౌత్రభావము తిరిగి తలయెత్త నారంభించినది. కాని యశోకవర్ధనుని కాలములో బౌద్ధమతవ్యాపనవలన నాధర్మాభివృద్ధికి భంగముకలిగినది. పిమ్మట మార్గవర్ధనుని కాలములో సీధర్మము వ్యాపించినట్లు బ్రాహ్మణధర్మము బలవత్తరముగ నుండెను. మహమ్మదీయుల దండయాత్రల నాపుటకు వృద్ధీరాజు తౌత్రప్రతాపాగ్నిని బ్రజ్వరిల్లజేసెను. మహమ్మదీయ యోధుల దౌర్జన్యమునాపుటకు రాజపుత్రపీరులందఱు ప్రాణముల నర్పించిరి. కాని త్మత్రియులలోఁ జాతినంత తౌత్రభావము లేనందున వారిప్రయత్నములు నిష్ఫలములయ్యెను. కాలాంతరమున మహారాష్ట్రుల తౌత్రభావము గొంత విజృంభించినది. కాని యదియును వీర్యవంతముగాక స్వల్పకాలములో నశించినది. నానకుమత ధర్మమును తౌత్రధర్మమును సన్యోన్యసంఘర్షణము లేకనశముగా నభివృద్ధిచేయుటకై యత్నించెనుకాని ఆయత్నము స్థిరముగ నిలువలేదు.

సంఘసత్తి.

భారతీయ సంఘసత్తియును ధర్మభావనలును నీదు రవస్థకుఁ గారణములు. శ్రీరామ శ్రీకృష్ణభీష్మ ద్రోణ కర్ణార్జున చంద్రగుప్త మార్గవర్ధన శృద్ధీరాజు కృష్ణదేవ రాయాదియోధావీరులతో సీదేశములో నుత్తమత్మత్రియ ధర్మము నశించి శేషించినది దేశాభ్యుదయమునకుఁ గాక

దేశసంక్షోభమునకుఁ గారణమగుచుండెను. వ్యాపకశిష్ట జనక బుద్ధశంకర రామానుజ చైతన్య రామదాసాది తత్త్వవేత్తలతో నీపుణ్యభూమియందు బ్రహ్మజ్ఞానమడుగంటి కేషించినది. పరమార్థలాభమునకుగాక కుత్సిత మతకులాచారాభివృద్ధికి సాయపడుచుండెను. ద్వీపాల స్వార్థపరత్వమితర జాతుల హేయస్థితికిఁ గారణముగానుండెను. విద్యావిహీనులైన వారి జలపరాక్రమములు వారి పురోవృద్ధికిగాని సంఘాభివృద్ధికిగాని యనుపయోగములుగ నుండెను. వాణిజ్యము క్షీణించెను. పరిశ్రమలు పాడయ్యెను. కృషి నన్నగిలెను. జనులకు ధైర్య స్థైర్యములు లేకుండెను. ప్రాణమానసధన రక్షణము దుర్భరముగ నుండెను. పదునేడు పదునెనిమిది శతాబ్దములలో భగ్గులు, పిండారులు, రోహిలాలు, మహారాష్ట్రులు దేశమునకు గావించిన సంక్షోభమును స్మరించిన మేము కంపమునొందును. హిందువుల విపత్సరంపరల పాలయ్యును సహజ సంతోషమునుగాని శాంతస్వభావమునుగాని విమవకుంపిరి. కర్మఫలానుభోగ సిద్ధాంతమునందు బుద్ధప్రత్యయులై నమోహవశులైరి. బ్రటిషు పరిపాలనము పునసిన మోహమునకుభంగముగలిగి ప్రబోధ మేర్పడినది.

హిందూ దేశ ప్రబోధము.

దేశమునందంతటను శాంతి స్థాపించఁ బడియెను. విశాల దేశమంతయు నేకచక్ర పాలనములోఁ జేరియున్నది. భిష్టజాతీయుల కేకజాతీయ భావమేర్పడుతున్నది. విద్యాలయములు జ్ఞాననేత్రమును వికసించఁజేయనారంభించెను. పాశ్చాత్యుల సంస్కరమువలన నూతనభావన లంకురించెను. బ్రిటిషుపరిపాలనమువలన నూతనయుగ మేర్పడెను. ఈనూతనయుగధర్మము ప్రబోధకముగ నొప్పుచున్నది. ఈ ప్రబోధము సహజముగ మొట్టమొదట మతసంస్కరణకై యుపయోగపడినది. నారోజి బెనర్జి గోఖలేలకుముందు రామమోహనుడు దయానందుడు వెలసిరి. ఆధ్యాత్మికజ్ఞానము సవశక్తితోఁ దిరిగి తలయెత్తినది. ఉపనిషత్తులలో నిర్గుణ బ్రహ్మోపాసనము బోధించఁ బడినను సామాన్యముగ సగణ బ్రహ్మోపాసనమె జనాదరణము నొందినది. సగణోపాసనమునందును బౌద్ధ మ

మహ్మదీయ క్రైస్తవ మత సమావేశమువలన మార్పులుగలిగినవి. దేవభంబులకు బదులు విహారమందిరము లేర్పడినవి. కర్మానుష్ఠానమునకు బదులు ప్రార్థనలేర్పడినవి. భక్తియోగముతో కర్మయోగమునకు నూతనశక్తిగలిగినది. కర్మఫలత్యాగము కర్మయోగముగాని కర్మత్యాగముగాదను గీతోపదేశమును వివేకానందాది బ్రహ్మజ్ఞులు వదేశించిరి. ఈయవదేశములు పాశ్చాత్య దేశములందలి మతాభిమానులకును నాశ్చర్యజనకములైనవి. అమెరికా దేశీయులు గొందరు హిందూమత ధర్మముల నామోదించుచు రామకృష్ణసంఘములోఁ జేరిరి. హిందూతత్వజ్ఞానమును జ్ఞాపించు బ్రహ్మజ్ఞాన సమాజములోఁ బాశ్చాత్యులు సభ్యులుగ నున్నారు. సర్ ఆలివర్ లార్డ్స్ వంటి ప్రకృతి శాస్త్ర పరిజ్ఞాతలును సర్వాత్మత్వ సిద్ధాంతము నంగీకరించుచున్నారు. నివేదితా సోదరీమణి హిందూధర్మముల పట్లను, జాతిపైన, దేశమునందునుఁజూపిన సభిమానము రాగములను హిందువులు గలిగియున్న భారతమాతనోము ఫలించఁగలదు. భారతీయుల యధ్యాత్మవిద్యకు సాటి నైన దివ్యజ్ఞానము ప్రాకృత్యపంచమునందేకాక ప్రతీవ్య ప్రపంచమునందు సముతము దుర్లభమని తత్త్వవేత్తలమతము. ప్రబుద్ధప్రాగ్దేశములలో నెదాగిని నీగారవము లభించలేదు. జపానువిజయములు జపానునకుమాత్రము లాభకారులు. భారతీయుల విజ్ఞానము సకలదేశములకును లాభదాయకము. హిందువులు తత్త్వజ్ఞానసంపన్నులై దమదివ్యజ్ఞానమును వివేకానందాదులవలె లోకసంగ్రహార్థమై యుపయోగించుట ప్రబోధముయొక్క ముఖ్య ప్రయోజనము. ప్రాకృతిక విషయానక్రమైవ పాశ్చాత్య ప్రపంచ పరిణామమున కేవిజ్ఞాన మవసరము. మిథ్యావైరాగ్యోపహతులై నిర్విణ్ణహృదయులైన భారతీయుల కాంగ్లేయ సంస్కరమువలన నేర్పడిన ప్రబోధ మన్నిదిశలను వ్యాపించినది.

రాజ సభావాపశ్యకత.

భారతీయులలో రాజసభావము క్షీణించినది. జనులు నిర్వ్యవసాయ పరాయణులైరి. ఉచితత్వస్థ లీనమైనది.

కర్మాన క్రియభావమైనది. ఆంగ్లేయుల శ్రద్ధామయమైన రాజనభావమోభావమునకు పుష్టినిగలిగించినది. వారివ్యవసాయపరాయణత్వమువీరికు త్రేజమునుగలిగించినది. వారి భాగ్యభోగ్యములు వీరిలో నవీనాశముఁ బుట్టించినవి. వాఁకర్మకాశలము వీరిని గర్వాభిముఖులనుఁజేయుచున్నది. ఆంగ్లేయుల ప్రజాప్రాత్యామ్నాయ పాలనాప్రియత్వము వలన వీరిని కానియందు ప్రీతిజనించినది. ఆంగ్లేయచరిత్ర పఠనమువలననీయాసక్తి హెచ్చినది. సకలదేశములనుఁ గల పరపాచుచున్న ప్రజాస్వామ్యత్వ తరంగపరంపరలీ భావమునకు త్రేజమునుఁ గలిగించినవి. హైందవదేశీయ మహానభియరుచుది యైదేండ్లుగఁ జ్రాభీష్టములనుఁ బాలకులకు నివేదించుచున్నది. రాజ్యాంగములు సంస్కరింపబడుచున్నవి. ప్రజాప్రాత్యామ్నాయపాలనము నీదేశములోఁగా పించుటకు చిరకాలముపట్టవచ్చును. కానికాలక్రమమున నధినివేశ స్థలములందువలె నీదేశమునందును బ్రిటిషు సామ్రాజ్యములో స్వతంత్ర వ్యక్తిగల ప్రజాప్రాత్యామ్నాయ పాలనమేర్పడఁ గలదను నిశ్చయింపబడినది. ఇతరప్రాదేశికములందుకంటె నీదేశమునం దీపాలనాక్రమము మిక్కిలి నెమ్మదిగ నేర్పడవచ్చును. కానిమందగతియె మందిదని యితర దేశచరిత్రములవలనఁజెలియుచున్నది. దేశాభివృద్ధికి ప్రాత్యామ్నాయపాలనము లాభదాయకమైనను సుస్థిరముబలపాలన మత్యవసరము. తునుష్కసామ్రాజ్యములోఁ బ్రాత్యామ్నాయ పాలనము స్థాపించబడినను బలములేక దేశము పరదార్జన్యమునకు సంతఃకలహములకు లోనగుచున్నది. పాశ్చాత్యదేశస్వతంత్రము నామావశిష్టముగనున్నది. చీనాదేశ పరిపర్తనము సంతాపకరమగుచున్నది. రష్యాభిల్లాకము దనదీర్ఘ బాహువులకు మంగోలియాపైఁ బ్రసరింపజేసినది. హిందూదేశమును నీదురవస్థనుండిఁ గాపాడుటకు భగవంతుడు బ్రిటిషుపరిపాలనమునుఁ బ్రసాదించెను. ఈపాలనాసహాయమున నీదేశోద్ధరణము గావలసియున్నది. దేశోద్ధరణమునకై ప్రజాపాలకుల పరస్పరవిశ్వాసప్రత్యయములు సాధనములు. ప్రజలుశ్రద్ధాత్మకముఁ జెలుపుటలోను మనవినిఁజేయుటలోను రంధ్రాన్వేషణముతోను

దనివాందక దేశక్షేమమునకై పాలకులలోఁగలిసి భేదభావములేక పాటుపడవలసియందురు. దేశాభిమానులు దమనుభుమును, సంపదలను, ప్రాణములను బ్రిటిషుపరిపాలనమునకు విరుద్ధములేక దేశక్షేమమునకై సమర్పింప నన్న ధృతైయండవలయును. పాలకులు ధర్మపరిపాలనముతోను, శాసనసభల సంస్కరణముతోను, విద్యాలయముల సుస్థాపించుటతోను, సయోమార్గనిర్మాణముతోను, సైన్యవిన్యాస సంస్కరణములతోనుఁ దృప్తినిందక భరతవర్ష స్థిరరక్షణోపాయమును బ్రిటిషుసామ్రాజ్య పరిత్రాణోపాయమును నన్వేషించవలసియందురు. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములో తాత్రభావస్థాపనకు సామ్రాజ్యరక్షణమునకుఁ దగినదనుచున్నాము. తాత్రభావము భగవద్గీతలోనిటుల వర్ణింపబడినది:—

శ్లో॥ కార్యం తేజో భృతి ద్వాత్మ్యం యథేచ్ఛాశ్రయతామహమ్
దాన మిశ్వరభావశ్చ తాత్రం కర్మ స్వభావజమ్॥ గీ. 18. 48.

ఈతాత్రధర్మ మాంగ్లేయులలోఁ జీఁగించకబలవత్తరముగనున్నను దీనివ్యాపనకై బాలసైన్యము సృష్టించబడినది, తాష్ట్రసైన్యమేర్పరుపఁబడినది, స్వచ్ఛందసైన్యము గల్పింపఁబడినది. కాని ఈనిర్ణయములవలనదేశాభిమానులలోఁ గొందఱకు సంతృప్తిగలుగలేదు. వారు సామ్రాజ్యరక్షణమునకు యవ్వనులకు బలవంతసైనిక శిక్షణము శరణ్యమని మొరలిడుచున్నారు. ఇతర యూరపుదేశములందువలె నింగ్లాండునందును నీవద్ధతి కాలాంతరమున నవలంబించఁబడుట సహజము. యుద్ధనాకాసైన్య శిక్షణమునందును నీమార్గావలంబన మవసరమగును. బ్రిటిషు సామ్రాజ్య విస్తీర్ణము 1,20,00,000 చతురపుమైళ్లు. ఇది భూభాగములో నాల్గవవంతు. జనసంఖ్య నలువదికోట్లు. ఆ సంఖ్యలో 30,00,00,000 హైందవులు; 5,30,00,000 తెలంగాణ; 4,70,00,000 ఇతరజాతీయులు. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యరక్షణమునకై తాత్రధర్మ ముత్తమస్థితిలోనున్న గ్రేటుబ్రిటనులో నాధర్మాభివృద్ధికై యనేక సదుపాయములు గల్పింపఁబడుచున్నపుడు తాత్రధర్మము హీనస్థితిలోనున్న భరతవర్షములో నీధర్మాభివృద్ధినిఁజేయుట యవసరమని వేరు దెచ్చునక్కరలేదు. బ్రిటిషుపరిపాలకులు

73,947 బ్రిటిషు సైన్యముతోను 1,53,767 హైందవ సైన్యముతోను సంవత్సరమునకు రూ. 26,43,75,000 వ్యయముచేసి దేశమును రక్షించుచున్నారు. ఈ సైన్యము గాక స్వచ్ఛంద సైన్యము, సంవరణ సైన్యము, సామ్రాజ్య సైన్యము వేరుగలదు. కేవలము భృతకాయధీయులు దేశభక్తిగల యోధవీరుల చేరిక లేక సామ్రాజ్యమును రక్షించిరనుటకు నిదర్శనములులేవు. సంస్థానాధీశులను దండనాయకులనుగ నియమించియును, సంస్థానములలో సామ్రాజ్యరక్షక సైన్యమును స్థాపించియును, సామ్రాజ్య సైన్యాధికార దళమును (Imperial Cadet Corps) స్థాపించియును స్వల్పముగ ఔత్తరధర్మమునుఁ బెంపునేయుటకు బ్రిటిషుపరిపాలకులు ప్రయత్నించుచున్నారు. ఈ ప్రయత్నముల ఫలమివ్వల్పము. ఈ ఔత్తరధర్మమును వ్యవహరింపఁజేయుటకు బాధకము లనేకములు గలవని యొప్పుకొనవలసియున్నది. కాని బ్రిటిషు దండనీతిజ్ఞులు శ్రద్ధనువహించి పనిబూనిన భారతీయుల ఔత్తరభావము నభివృద్ధిఁజేయుటకును నది భరతవర్షమునకును బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునకును రక్షకముగా నుండుటకునుఁ దగిన సదుపాయముల నన్వేషింపఁగలరు. సరిహద్దుసీమలు సైన్యము చే రక్షితములైనను నముద్రతీరము బ్రిటిషు యుద్ధనావికాదళముచే రక్షింపఁబడవలసి యున్నది. హిందూ దేశము నందును సధినివేశస్థలములందువలె స్వతంత్ర నౌకాదళ నిర్మాణమునసరము. హైందవులలోఁ దగినవారు నౌకాసైనికులుగను సైనికులుగను శిక్షింపఁబడినవా రావత్సమయమున స్వదేశసంరక్షణమునకెకాక బ్రిటిషుసామ్రాజ్యరక్షణమునకును నుపయోగపడఁగలరు. ముప్పదికోట్ల ప్రజలకై సామర్థ్యములను సామ్రాజ్యబలమునకై యుపయోగపడునటులు చేయుటకు మించిన రాజ్యాంగపరిజ్ఞానము రాజనీతిజ్ఞులకుఁ గలుగబోదు.

భారతీయులకు మత రాజ్యాంగములందే కాక గృహపరిశ్రమ వాణిజ్య సంఘభివృద్ధియందును ప్రబోధమేర్పడినది. హిందూదేశైశ్వర్యమునకు మూలాధారమైన సేవ్యమభివృద్ధిఁజెందుచున్నది. పాలకులు దేశమునందచ్చుటచ్చటః గృహిక్షేత్రములను కృషికళాశాలలను స్థాపించి వ్యవసాయాభివృద్ధి కనుకూలములైన నూతనమార్గముల

నుఁ బ్రకటించుచున్నారు. కాని కృషివలులు ప్రాంతలోపలనుఁ బరిశ్రమించి నూతనపద్ధతుల నవలంబించినఁగాని పంటలధికమై దేశము సుఖవృద్ధిముగానేరదు. పరిశ్రమాభివృద్ధి కనుకూలముగ 230 దూదియంత్రములు 40 సార్లయంత్రములును, సామాన్యపు కనుపయంత్రాలయములు గాక కాలమాటిలో నౌకగొప్ప యినుపయంత్రాలయమును, నితరయంత్రాలయములును స్థాపింపఁబడినవి. పరదేశముల కేగి ప్రత్యేకకళలలో శిక్షితులైన వారిసంఖ్యయత్యుక్తముగ నుండుటందేసి పరిశ్రమవ్యాప్తి కాటకము గలుగుచున్నది. వాణిజ్యమునందు విద్యావంతుల కాదరణము గలుగుచున్నను విదేశగమన విషేధమువలన నీ యాదరణమునకుఁ బ్రత్యవాయ మేర్పడుచున్నది. సంఘసంస్కరణ మవసరమైనను వ్యక్తిస్వతంత్రతా భావముచే వ్యాపించుచున్నది. అంగ్లేయుల సంగ్రహమువలన భారతీయుల నకలాదర్యములతోనుఁ బరివర్తనమేర్పడినది. ఈసంగ్రహమువలన జాతీయజ్ఞానమున కాధ్యాత్మికజ్ఞానమే గాక నాధిభౌతికజ్ఞానమును సవసరమని ప్రబోధ మేర్పడినది. భారతీయులును విద్యాలాభార్థమై విదేశగమనోన్ముఖులగుచున్నారు. బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు నిమ్నజాతుల నుద్ధరించుటకుఁ బ్రయత్నములనుఁ జేయుచున్నారు. స్త్రీలు విద్యాస్వతంత్రములఁ బడయుఁగోరుచున్నారు. ప్రజల హృదయముల స్వదేశాభిమాన ముదయించుచున్నది. జనులకు స్వాతంత్ర్యప్రత్యయ మేర్పడుచున్నది. నిరసింపఁబడిన భారతీయాదర్యము లిప్పుడు గౌరవభావముతోఁ జూడఁబడుచున్నవి. దేశమునందన్ని నైపులకును ప్రబోధముదనయఖండప్రకాశమునుఁ దెనరింపఁజేయుచున్నది. ఈప్రబోధము సంపూర్ణముగా గార్యరూపమునుఁ దెలియినపుడు ప్రబుద్ధభారతీయులును లోక కల్యాణమునకుఁ దోడ్పడి నత్పీఠినిఁ బొందఁగలరు.

బ్రిటిషుసామ్రాజ్య ప్రయోజనము.

బ్రిటిషుపరిపాలకుల యుదారసంకల్పములు లోకాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడుచున్నవి. వారి సంస్కరమువలన ప్రాగ్దేశములందు సమోహముగఁగిరించి నూతనవైతన్యముత్పన్నమైనది. వారిపరిజ్ఞానము వలన సంకులము

పోయి నుఖస్థితి స్థాపితమైనది. వారి సత్పరిపాలనమువలన విప్లవము నిర్గమించి విజ్ఞానము వర్ధిల్లినది, వారి సంస్కరణ ప్రాక్రమణ ప్రబోధమునకు ముఖ్యకారణమనవచ్చును. తుర్కష్టసామ్రాజ్యమును రష్యా దౌర్జన్యమునుండి గాపాడినది బ్రిటిషుసామ్రాజ్య బాహుబలము. పారసీకమును రష్యాదురాక్రమణమునుండి గాపాడుచున్నది బ్రిటిషుసామ్రాజ్య ప్రతాపము. చీనాసామ్రాజ్యమును సనవసర పరచే ప్రమేయమునుండి రక్షింపయత్నించుచున్నది బ్రిటిషుసామ్రాజ్య సత్స్వభావము. ఈజిప్టుదేశమును హిందూసామ్రాజ్యమును బరరాజాక్రమణము నుండియును సంతకలహములనుండియును బాలించుచున్నది బ్రిటిషుసామ్రాజ్య విజ్ఞానము. ప్రాక్రమణ శాంతికాకలోకశాంతిని బ్రిటిషుసామ్రాజ్యబల ముపయోగపడుచున్నది. ఈశాంతిస్థాపనయే ప్రబోధమునకు గారణమైనది. కాని ప్రస్తుతయుగప్రబోధము ప్రజాస్వామ్యత్వ రూపమును సాంగ్రామిక భావమును ధరించుచున్నది. నిరంకుశాధికారాయత్తమైన దేశములలో నియమితపాలనము స్థాపింపబడుచున్నది. నియమిత పాలనాధీనములైన దేశములలో బ్రజాస్వామ్యత్వభావము వ్యాపించుచున్నది. ప్రాచీనాదర్శములకును నవీనాశయములకును సంఘర్షణమేర్పడుచున్నది. సామాన్యజనులు ప్రత్యేకజాతుల స్వత్వలాభములకు బ్రతిఘటించి స్వకీయస్వత్వలాభములను వ్యక్తీకరించుచున్నారు. ఈవ్యాకులభావము పాశ్చాత్యదేశములందు బరిశ్రామిక సంగ్రామముగను బ్రాచ్యదేశములందు బ్రజాప్రాత్యామ్నాయ పాలన సంగ్రామముగను బరిణమించుచున్నది.

సాంగ్రామిక ప్రబోధమువలన బాహ్యశక్తులు శత్రుపాణులై యుద్ధమునకు గాలుద్రవ్యమన్నారు. ప్రజలు కులీనానుభోగములకు విముఖభావమును వహించుచున్నారు. సమీప ప్రాదేశికప్రబోధమువలన మహమ్మదీయ ప్రబోధమేర్పడి నలువదికోట్ల మహమ్మదీయ లాయుధ పాణులగుచున్నారు. వారు పాశ్చాత్యులతో ఢీకొనుట

కు జంకకున్నారు. దూరప్రాదేశికమునందు జపాను దేశీయ లాయుధపాణులై యున్నారు. నలువదికోట్ల చీనాదేశీయు లాయుధధరులు గాబోవుచున్నారు. ప్రజాప్రాత్యామ్నాయపాలనము స్థాపింపబడుచున్నది. రాజవంశజులు కనివిననిరీతిని దమరాజ్యమును బ్రజాధీనమునకు జేసిరి. భారతీయుల ప్రబోధము సాత్వికస్వభావజన్యమైనను వారికిని యుగధర్మమైన రాజనభావ ప్రభావము సోకకమానదు. ఈరాజనభావాభివృద్ధి బ్రిటిషుపరిపాలనాధీనమై యున్నది. రాజనభావభరితమైన దేశములనడుమ సునిశితమును యుగధర్మమును తాత్రభావభరితమైన దేశముతో ననవరత సంస్కరణమును భరతఖండమునందును సీభావోత్పత్తికారణములు. ఈవిశాల ఖండమును దీర్ఘసమద్ర తీరమును గాపాడుటకీ భావసంరక్షణ మవసరము. బ్రిటిషు యుద్ధనౌకాదళమును సేనానమూహమును భరతఖండరక్షణమునకు సాధనమునుట యథార్థము. ఈసంరక్షణమునకు భారతీయులు బ్రిటిషుపరిపాలనమువల్ల భక్తిభరితులైయున్నారు. హిందూసామ్రాజ్యము బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునకు శిరోభూషణమని రాజనీతిజ్ఞులచే స్థాపింపబడుచున్నది. శ్రీపంచమబార్జి రాజేంద్రునియొక్కయు శ్రీమతి మేరిమహారాజ్ఞియొక్కయు డిల్లీదర్బార్ భావమును స్థిరపరచుచున్నది. హైందవుల తాత్రభావమువరిలి వారు నౌకాపైనికులుగను యోధవీరులుగను వ్యదేశసంరక్షణార్థమును బ్రిటిషుసామ్రాజ్య పరిత్రాణార్థమును భేదభావములేక శిక్షితులైనపుడు భరతఖండము బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమున కమూల్యాభరణము యథార్థముగ గాగలదు. ముప్పదికోట్లప్రజల బలపరాక్రమములు సామ్రాజ్యసంరక్షణమున కుపయోగపడగలవు. ప్రాచీనప్రతీచీనమావేశమును సత్వరజోభావ సంయోగమును సుచితరీతిని సీదేశములోనేర్పడి భరతవర్షాభ్యుదయమును, బ్రిటిషుసామ్రాజ్య ఖ్యాతీయను, లోకకల్యాణమును వర్ధిల్లి భగవత్సంకల్పము ఫలప్రదముగాగలదు.

స త్ర వ ర్త న ఫ ల ము.

ఒ క క ల్పి త క థ.

నారాయణరావుగారు చెన్నపురిలో నికోల్ను కంపెనీవారి వద్ద ముఖ్యఇంజనీరుగాను, మ్యానేజరుగాను యున్నారు. ఈయనం డువందల రూపాయలు జీతము సంపాదించుచున్నాడని పేరేగాని పట్టుకుని పదివరకు ఆసామ్యమునకు భార్యమెడలోలేదు. నలుగురు బిడ్డలలో నొకరిచేతికైనను ఒకబంగారపు మురుగున్నట్లుకొనుపించదు. అయితే 200 రూపాయల జీతమేమగునున్నదని, చదువరి, సేవడుగ వచ్చును. పట్టణములో సంసారపోషణమునకై సామ్యపోగా మిగిలిన దంతయు నొకనూతనయంత్రమును జేయుటకై గడచిన ఆరుసంవత్సర ములనుండియు వ్రణముచేయుచుండెను. పైగా అప్పుగాగొంతసామ్య ము మార్పాడీలవద్దనుండి పుచ్చుకొనుచుండెను. ఈవడ్డీలను తీర్చుట కూడ కష్టతరముగానుండెను. ఈయనభార్య కాపురమునకు వచ్చినది మొదలు యీరోజువరకును ఒకకొనెత్తిసామ్య చేయించివెట్టుమని పెనిమిటిని పల్లెత్తివదిలి ఎఱుగదు. ఇంట్లో సామ్యన్నను లేవన్నను నెక్కుదిగా సంసారమునుదిద్దుచు భర్తకు నిజమైనపహార్యచారిణియై మెలిగుంచుచుండెను. గృహము సంపదలతో దులతగాకన్నను కాంతి కొటపట్టయి యుండుటచేతనే ఎట్టిబాధయునులేక గడచిన ఆరు సంవత్సరములనుండియు నారాయణరావు నెమ్మదిగా దమయంత్రమును నిర్మించుటకు శక్తిగలిగియుండినది. ఈయంత్రమేదియన నాలుగుగురుగులను ఒక్కకొకరిముపై నొకేవర్తాయము ముద్రించునట్లు చేయుట. ఈకథజరిగిన నాటిరాత్రి తననూతన నిర్మాణముయొక్క ప్లానులను దాను వేలకొలిదిరూపాయలను వ్రాయుచున్న నిర్మించుచున్నయంత్రమున్న గదిలోబెట్టుకొని «యీరెండులోపము లేల రావలయును శత్రుమా. ఆరుసంవత్సరములు నానాశ్రమలుపడి యంతవరకు దీనిని దెచ్చితిరి. ఈరెండులోపములను నివారించితినేని నేనుజ్ఞాధికారినే ఈపాడు దారిద్ర్యమువదలిపోవును. ఏమో, జయమును నాకండ్లతోజూచెదనో లేదో!! నాప్రాణము యీయంత్రమువద్దనే పోవలసియున్నదని చూడుపంపులతో ముఖముమీద బ్రహ్మానాసియుండగా నీరెండులోపముల నెట్లునివారించగలను. ఆరుమాసములనుండియు నాప్రాణములకు దీనిచేయుచున్న దే! యని, చనుచు లోననుకొనుచు నిట్టిపనికై దిగిసండుకడన్నదాను నిందించుకొనుచు, నొక్కొక్కప్పుడు ఆశలుపుట్టుచుండగా యి చలేకపోదు నాయని ధైర్యముచు దెచ్చుకొనుచు నారాయణరావు ప్లానులనుకట్టజూచుచుండిరి.

ఇంతలో బయటవాళితిరుపు నెరవోకట్టగా, జానకీ, ఎవరో తలుపును తట్టుచున్నారు. తీయుము! అని నారాయణరావుగారనిరి. జానకమ్మగారు తలుపును దెదలగానే వెంపుఅయ్యగారు లోనికి వచ్చి నారాయణరావుగారున్న గదిలోనికివెళ్లిరి.

«అయ్యో, నారాయణరావుగారు, వేళగానివేళ వచ్చినందునకును, మీపనికి భంగమును గలిగించినందునకును మన్నింపవలయు» నని వెంకయ్యగారు ముందుగా తమకడలను వేడుకొనిరి.

«అయ్యో, అలా అనకండి. మంచివేళనువచ్చినారు. పనిభంగమునుకాలేదు. తనులేపనిమీదవచ్చినారో దయచేసిచెప్పదురా» యని నారాయణరావుగారనిరి.

«నాకొకచిన్నపని మీవలన కొనవలసియున్నది.

«ఏమిటుదిగి.

«అ- ఏమిలేదండి. మీరుకడయియుంచినారంటేఅయిపోతుంది.

«అదేమిటోచెప్పండి, అయ్యోమా.»

«ఇప్పుడు మీమద్రాక్షరకాలలో పనిఎక్కువగానున్నది. పుత్తుకన్న కంట్రాక్టులు చాలానిలిచియున్నవి. పయగా డిల్లీదర్బారు సచివాలయ ముడులక్షలు అప్పుజేయుదురట. ఇప్పుడు నాలుగుమాసములక్రిందట మీకు గవర్న మెంటువారు జనాభాలెక్కలను ముద్రించుటకయి యిచ్చిన 1,50,000 రూపాయలవనిని మావెంటానలం తెట్టిగారి ముద్రనాయంత్రకాలలో నడుపువలెనవలయునని మావిజ్ఞాపనము»

నారా:— ఆదినాచేతిలో నేనున్నది. నాయజమానుని చెల్లి చూడండి.»

వెంకయ్యగారు:— అంతమాత్రము నాకుతెలియకనా మీతావుకునేవచ్చినది. ఉన్న పంగలేమో చెప్పెదను వింటి. మీతో ఆలోచించినది మీయజమాని ఒక్కపనిఅయినను చేయడు. మీయజేప్పిన మాటను ఆయనదాటిపోడు. గట్టిగా యీపనిని మాకప్పించవలసినదని అడుగుటకై నేను పంపబడితిని. మనమందరము వ్యగ్రామముల నుకదలి డబ్బుసంపాదించుటకయి వచ్చినట్టివారమే. ఈపని యుచితముగ మీరుచేయవచ్చు. ఇన్నోవేషనుంచియు మీభార్య కుడేలుని భార్యవలె గనపడుచున్నది. కాని ఒకమంచిసగయయినను చీరయి నను అమెకున్నట్లు కొనుపించదు. పాపము, అమెచూచినప్పుడు బాలివేస్తుంది. ఎందుకు!! ఇంతకుముందామె తలుపుతీసినప్పుడు ఆమె ముఖమునుజూడగానే నాకు ఎంతోవ్యవసమయినది. ఇకమిట్టిలకు సగట్టుండగా నుంచుకొన్నతె నాయున్నట్లు కనుపించదు. మీరు గృహస్థులు. భార్యను బిడ్డలను హోదాకుదగి గట్టుంచవలయుగాని యీస్థితిలోనుండుట మంచివికాదని నాతలంపు. మనమారుసంవత్సరములనుండి ఒకరిమొగ మొకర మెల్లప్పుడుచూచుచున్నాము. కొబ్బి యను, మీపొరుగున యుండబట్టియును ఇంతస్వతంత్రించి మాటలాడినాను. తప్పులున్నచో తమింపవలసినది.»

“ఈ కార్యము తూర్పుయందండి వెంకయ్యగారు! ఇంక మయనయన్నదాగి యిది మైమాటలను వివరమున నారాయణరావుగారు అగ్రహముతో గూడిన అవహముతో బలికిరి.

“ఇంక ఒక్కమాటమాత్రమేనండి. మీ శ్రమవృధపోదు. ఈ పనిని మాకప్పించినయెడల ఏమయిన అక్కయ్యగారి నగలకు.....”

నారా:— ఏమిటి! అంచనా!!

వెం:— ఎట్టేళ్ళే కాదండి. నేనామాట అన్నానా. ఇప్పుడు ఇంక కాలమునుండి మీయజమాని వద్ద పని చేసి మంచి నమ్మకమును ఆయన వద్ద పంపాదించుటకై పడిన శ్రమకు ఏదోయొక ఫలముండవలయునా లేదా. ఆఫలమును మావల్లభులైన కొనుగొన్నానుకాని, అట్లే అంచనా నటండి.

ఈమాటలను వినిన నారాయణరావుగారికి కాళ్ళముంట కలకెక్కినది. “చెన్నపట్టుములో జేరి చనుత్కారముగా మాట్లాడటం నేర్చినావయ్యా. ఇంతకాలమునుండి నన్ను బాదుచు నావ్యభావమును గనుగొనలేకపోతివి గదాయని యనుచు కలుపులను దెబ్బచెను. వెంకయ్యగారికే వంభాపించుట మర్యాదగాదని ఎరిగి కుర్చీమీద నుండి లేచి “నారాయణరావుగారు మాకు వేలరూపాయలు ఒక్కదినములో నెంకిరి దొరకవు నుమండిగ యనుచు కలుపువద్దకు వెళ్ళి రేపునాయంకాలము తిరిగి తమవర్సనమును జేసుకుంటాను” అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

వెంకయ్యగారి కడపటననివెల్లిన “మాకువేల రూపాయలు ఒక్కదినములో నెంకిరి దొరకవునుమండిగ యనుమాటలు నారాయణరావుగారి మనస్సులో కొరబడి యమితముగ బాధపెట్టుచుండెను. అయ్యదిరాకముందు యంత్రమువద్ద వినుగు జెందుచు ననుకొనిన మాటలు ఆరాత్రి నారాయణరావుగారికెంత మనోవికారముగ లిగినది చూపుచున్నవి. ఇప్పుడీయన తనమనస్సులోనిట్లు తలపోయుచుండెను. “ఈయంత్రమువలన నేనయ్యెక్కవర్సకుండునవునో కానో కాని నా భార్యబిడ్డలనుమాత్రము చంపుదున్నాను. వారికి కట్టుకొనుటకయిన మంచిగడ్డలను లేకుండజేయుట బహుపాపము. నాభార్య పతివ్రతాతిలకమగుటజేసి నాయాటలు సాగుచున్నవి. వేలొకవ్యభావముగల స్త్రీయయియుండినయెడల నాకీయెల్లు నరకముగ నుండునట్టిది. చెలెత్తుమంచినది వేళ్ళతో ననులకాయట మంచుచిక్కాదు. దానివ్యభావము మంచినది ఇన్నికష్టముల పోలుచేయరాదు. ఎంతమందింఠ చాలుతివి బాగుపడుటలేదు. నేనుతివకుండ నుండినిగదా! చేపుడేమయిన సహాయముచేసి నాడందమా అనియులేదు. ఇదిగో నాప్రాణములను తిరుచున్న పాడుయంత్రము దీనినిబాగుచేయుటకు చేవును బుద్ధిని ఇయ్యరాదా? ఒక్కనెలలో భాగ్యవంతుడనుకొగలనే.... నానోటి నుండి ఒక్కమాట మాకువేలరూపాయలు వచ్చుచేతిలో రాలగలవు. అయ్యా! ఎంతపాపపుతలంపు తలంచుచుంటిని. రూపాయలు తీసుకొని యజమానితో సిఫారసు చేయుటకయి ఏమి మొగముపెట్టుకొని వెళ్ళగలను. సామ్యుతినిన పొడిపిని వాడెంత 1,50,000ల రూపా

యలనని పాడుచేసుకొనివచ్చినను భాగుగనవచ్చునని చెప్పువలసివచ్చునే. అట్లుచైన గవర్న మెంటులో నాయజమానికీమాటవచ్చినచో? ఛీ, ఈపాడుపనిని చేయరాదు. కాని... మాకువేలరూపాయలొక మాత్రాదీలబాధను 1500 రూపాయలన్ని తీర్చుకొనవచ్చునుగదా? .....కెక్కిన 1500 వందలతో పిల్లలకు కల్లికి వెయ్యిరూపాయలకు వగలుచేయించవచ్చును. మిగిలిన అందువందలు యంత్రముమీద తిరిగి తగులపెట్టవచ్చును. వృధాగా ఎందుకు పోగొట్టుకొనవలె!! ఇంక సామ్యు... ఛా, యాకోతసామ్యునువలెనవయ్యను. అటువంటివృద్ధు రాత్రికన్న త్రవోగవను నాకును ఏమిభేదముండును ఎటులనిష్క్రమ వృద్ధయముతో నాబిడ్డలను నావెండ్లాయను ఇకముందుమాడగలను” ఇంకననేకవిధములుగా రావుగా రూపించుకొనుచుండగా రాత్రి 11ంటలు కొవచ్చును. అప్పుడు జానకమ్మగారు గదిలోనికి వచ్చి భర్తను భోజనమునకు విలిచెను.

వంటయింటియందు నారాయణరావుగారు భుజించుచుండగా నెమ్మదిగా జానకమ్మ ఇట్లునెను. “ఎట్లుండి మవత్సరది పండుగ క్రొత్తనాక్కొలకును, లాగులకును, పక్షిచీలకును బిడ్డలునన్న వారముదినములనుండియు వేధించుచున్నాడు. దీపావళిపండుగకని, వంక్రొంతికిని ఆకలువెట్టి నాము. ఈసారిపాళ్లు దొరకయిండునట్లులేదు ఇప్పుడు మీతో చెప్పిలాభములేదు. కానిఏలాగయిన కొద్దిగానవృత్తు మ్మకొని గుడ్డలువాండ్రకుదెత్తురా”

“నీకుమాత్రమేమన్న నే. నీకుమాదా మంచిచీర లొకటిరెండు తీసుకొనిరావలసివచ్చినదే” యని జాలిగుండెతో రావుగారనిరి.

“నాకులేకపోతే నేమిరెండి. ఉన్న ఏచాలునురెండి. ఎందుకు వర్ధముగా సామ్యుభయ్య”

“నీకు అసలున్న నేమిటి. మంచిచీరలు లేనేలేవు”

“నాభర్త నాబిడ్డలు నాకుసామ్యులు చీరలువర్ధమును. వారు హాయిగానుండినచో నాకన్నియుగలవు. నాకునుభముగాలేవన్నచో నన్నియుండియు నాకులాభములేదు.” అనిజానకమ్మగారనిరి.

నారా:—నిజముగా నీవునాపాలిట దేవతవే. నేనుపెట్టుచున్నకష్టములకు నీవుకొవట్టి యోర్చియున్నావు.

జాన:—అట్లుభక్తిండుట నావిధి. నేనుఅర్ధాంగినికొదా. నాభర్త యొక యంత్రముకార్యమునకయి శ్రమపడుచున్నాడని గుర్తెరిగినప్పుడాయన నన్నివిధముల ప్రోత్సహించుట నావరతమైనదవునని నా అంతరాత్మ ప్రబోధించినది.

నారా:— ఆకార్యములో జయమందలేకపోయినచో

జాన:—అదిమనచేతిలోలేదు. ఫలమునిచ్చుట పరమేశ్వరుని కి-కష్టమునది.

నారా:— బ్రతికినన్ని పాళ్లు మనభక్తప్రయునచో నెట్లుభరిచగలము?

జాన:—మనదికష్టముని నాకుతోచదు. సామ్యులను, మేధావులను, బండ్లును లేకపోవుట ఒకకష్టమయినచో, గంపెడు బిడ్డలకుకాని

నిలుచుండుటకుగోడయు, దిగుటకున్నమురులేక పక్షులవలె ఆవస్థపడుచుండు భార్యభర్తలరుఁఖము ఎటువంటిదోచూడుడు.

నారా:—ఒకవేళ అయ్యత్రయముందరనేను చచ్చిపోయినచో నీవును అట్టిదరుఁఖముల పొల్చుదువువేమో? యనికన్యకలకు తడిపెట్టుకొనినది.

జాన:—రావురామ అలాఅనకండి— మీయెదుటను బిడ్డలయెదుటను నిండుపనులుపుకుండుములతో చాటిపోవలయునని దినదినముదేవునిబ్రాహ్మింనుచున్నాను.

“ఉబ్బుకేయమున బ్రాహ్మింనుచున్నావా”

“ఏమిటి. ఈవేళమీకు ఉబ్బుపిచ్చుపట్టినది. ఇదియెప్పుడును లేదు. అదునాద్రవ్యంపడవలసినది. మగవారిని పట్టుకున్నాడేమి”

“జానకీ, నీతోనేను నిజమయ్యదాదగలవా, నీవు యీచౌర్యాగ్రుణ్ణికి మొట్టమొదటినుండియు భార్యవే కాకవంధివి”

అరివెంకటయ్యరుతో జరిగినసంభాషణమున, మార్వాడీవాండుఉబ్బుకేయమైయున్న బాధలను వనితరముగాజెప్పి “అమానుషుని తినుకొని ఒక్కసారి విముక్తికొందలయునని పాపిష్టియనోవికారముకలిగినది. నీయట్లే మేమిడిగ యరి నారాయణరావు గారు భార్యనిడిరి.

ఈమాటలను వినిజానకమ్మ కండ్లవెంబడి నీరుబొటబొట నాలుచుండగా “నాకొకటను, బిడ్డలకొకటను, యీంపియమిచ్చుకొనని నాగ్గాముదేయుడు! యరుచుభర్తయొక్క రెండుకాల్లులను తులకొనెను.

ఈమాటలనువినిన నారాయణరావుగారు తానుగొప్పపాపినని యూహించుకొని భార్యముఖమును జూచుటకై మురులేక పాదములనుండి ఆమెనుఎత్తుటయు జేయుటరాక నేడును మొదలుపెట్టెను. ఇంతలో జానకమ్మగారు భార్యమునుకొన్నకొని లేచి “ఈయనోగమసామియగు, మార్వాడీల బాధలవలన మనకున్న చెరుతులపైలలుబోయినన, మనము నాలుగువీధులకు నలుగురుబిడ్డలుబంపి ఎత్తుకొనిలిండముకాని యీసావకార్యమునకు సాహసించనని చెలిలోచేయి చేయవలసినదిగా అనిచేయుజాచెను. నారాయణరావుగారు ఆన్నరేవతసాక్షిగానే నాపాపకృత్యమున కొడిగట్టచని ప్రమామంచేసి ఎంగిలిచేతివేభార్యచేతిలోవేసిరి. నారాయణరావుగారు తమజీవితములో నొకగొప్పదుష్కృత్యప్రచేతపూనును సతీతిలకమగు జానకమ్మగారి సహాయమువలన జయింపకలిగెను. భార్యలుభిర్తలకు జేయవలసిన యుపకారమంతకంటె ఎక్కువయ్యుండునా.

మరునాడుదయమున నిడురచండి లేవకనే నిత్యకృత్యముగ యంత్రనిర్మామనను నారాయణరావుగారు గడింగిరి. మనము నాందోళిపఱచిన యొకవైద్యసంకటము తొలగిపోయినందున అయినయాయుదయమున పదిదినములు రాజుగారి రాకకయి సెలవు భూమింగబడినప్పుడుబడిపిల్లలంతయునందమతో నాటలాడుచు గాలమునుబుచ్చుచుండి రోసగతయుల్లాసముతో అయ్యత్రయతో నాటలాడుచుండెను. ఒకచక్రము

మయ్యత్రయయొక్క అడుగుభాగమునుండితీసివేసిదానిసలములో మరియొకదానినిబెట్టిరి. మరియొకచోట నాలుగుబెజ్జలులనుపాడిచి అందులోవేళ్ళేరయిన సామానలనుంచి అయ్యత్రయను త్రిప్పగా నదితిరుగుటకుబ్రారంభించెను. ఈయంత్రమిట్లు తిరుగుటనుజూచి తననోముఖించినదని నారాయణరావుగారు అనందపరవశుడై “జానకీ, జానకీ, ఓజానకీ, మనముభాగ్యవంతులమయినాము రమ్మగమ్మ త్రనిగిదిలోగంటులువేయును అతిమమండెను. ఏయంత్రమవడిపిఅవధానము విడిగినదోయరి కేకలనుఅట్లుతోముకొనీయన్న జానకమ్మగారువిని ఏడ్చును పరుగెత్తుకొనివచ్చి “ఏమిట. నీవుచినదిగా అనియడిగెను.

“ఏమిటబోవము. నాజననము సాఫల్యమునొందినది. అయ్యత్రయ నడచుచున్నది. ఈరెండును ఒకటేలికయైనవనలు. అరుమానములనుండి నన్నేలత్రయపెట్టినవో జేవుమా” యనిరావుగారినిరి.

దేవుడుమనలను బరితీరిచుటకయి యాజ్ఞములను గల్పించి యుండవచ్చును. వెకయ్యరును నిజముగా మనశక్తినిపరీక్షించుటకయి చెవమునుపి నాడని నాదృఢవిశ్వాసము. ఆపరీక్షలోదేరితిమి. అందుకుమెచ్చినవలను రక్షించినాడు. ఆహా, ఏమి!! అపరమేశ్వరునిగటాక్షము యనుచు ఆకర్ణాశ్రువులను జానకమ్మ రాల్చివాడంగెను.

ఇంతలో దల్లిత్రయ నెరతోజేరిరి. జానకమ్మగారు తలుపుతీయుగావెంకయ్యరుగారు ప్రవేశించెను. శనితీగివచ్చినాడనుకొని “ఏమండోయి చెలిలోచేయి” అనిరాత్రిప్రమాణమును పెనిమిటికి జానకమ్మ. భాషకమునపడెచ్చెను.

వెంకయ్యరు “నారాయణరావుగారు ఏమాలోచించినారు. ఒక్కమాటమాత్రమేనండి. మీరుభాగము. మేమునుభాగు పడగలము. పనికాకపోయినను రిగి సొమ్ముమీరియవచ్చులెండి. నీడిడ్డలు, నీవెడ్డామయొక్క స్థితియునాజూచి సరిఅనవయ్యా, వెట్టిబ్రాహ్మణుడా”

“నాభార్యనిడ్డల పేరెత్తినావు. కనుకనే వారికొకరియినను నీసొమ్మును పుచ్చుకొనను. నీవున్నేహత్రాధికముగా లంఛమువేరెత్తకుండియున్నచో నాకత్తకొలచి యెత్తింపియుండును. ఇప్పుడో నేచేయవలసినదేమి యులేదు”

“అయ్యో, నామాటలు వాకవివశమయినవే. లంచము పుచ్చుకొనవచ్చులెండి” యని వెంకయ్యరునెచ.

నారా:— ఆకాలమును మించిపోయినది. నీవుక్నేహితమునకను దగినవాడవని నాకుదోచెను.

వెంక:—అయితే నేరదొంగపిల్లకొయను. నీవుసత్వవంతుడవుకాబోలునగా అనికోపము నభివయించుచు నిటువనియిన రావుగారు మార్గమునకునత్తురేమొనగి“ఎవడోఎక్కడ సొమ్ముచ్చెనని యనియుండవలయును. అందవలన నింకబిగింపుగానున్నది” అనిపరహసించెను

ఈమాటలు నారాయణరావుగారి కౌగ్రహమును గడిగించినను బయటికి గనుబజచక నీచులవృత్తియే యిదియని ఎఱిగినవాడై “వెంకయ్యరుగారు నాదరిత్రయమున కొంచెముచెప్పెదగన విన్నది ఆప్పుడ

యన నావ్యభావము కొంతవఱకు బోధపడకపోయి. అనిరావుగా రిట్లు చెప్పకొడంగిరి. “నేను యీరాజధానిలో నెల్లూరుజిల్లాలో నొక ఖైదీగ్రామముందు జన్మించితిని. నాతండ్రి నీయోగియగు మొట్టమొదటినుండియు వేదకర్మానుష్ఠానపరుడు. శుద్ధశ్రోత్రియుడు. కొంత భూజీవనముకలవాడు. నాతల్లివంటి నువ్వభావురాలు ఈప్రపంచము నందు పుట్టిఎఱుగదనినను అవచ్చును. ఆమెయే మంచిగుణములను చిన్నప్పటినుండియు నాకుపట్టువడునటుచేసినది. నేను ఏళ్ళవి పాఠశాల ఇంజనీయరుగు వరిక్ష పాఠ్యమునకువారత విచిత్రముగా నాతండ్రి గ వచ్చు మెంటువ్యోగములో బ్రవేశింపవలదనినిషేధించెను. నాతల్లియనందుకొప్పకొనెను. కొరతముమాత్రామములోబుట్టిపాఠ్యశాలకుఁబోగి చేసి అంచయులుతిరి నాడని రంగారావును రి వంచత్వములు కలిపిక్ష విధింపబడుట. వర్మారుచోకరిలో లంచములుతిరుటకనేక అవకాశములుండునని వారిభయము. మృతికొందునవ్వడుగూడ, నాయనా! నారాయణ! నన్ను మెంటువ్యోగమురీతివలదని నాతల్లిచెప్పిపోయెను. వారియభిప్రాయములు మనకువిపరీతముగ దోచవచ్చును. నాదర్శనశ్రోతము మువ్వశ్రీకాని శుద్ధప్రవర్తనమునందువారు మనకుదీసిపోరు” అగగా పెంకయ్యరు యొగముచిచ్చిజేసుకొనెను. “నాతండ్రిమూడువందవత్సరములక్రితము వేదాంతపునర్వివాహము జేసుకొనిన దింపకు అను నాయు యో విందుచేసితిరని వరనితెల్లెను. ఆయనకు నేనొక్కడనే కుమారుడనయ్యెను యీననువకు నామిత్రమునాయలేదు. నేనువ యీరకుంటిని. ఈలోకాననేనొక్కయు త్వమునువ్రాసితి నేనినాంత డి నేయుగాదు రెండువేలయినను బంపగలకు కాని నన్నుకొని నప్పటికిని వ్రాయును ఇక నాభార్యనుగురించి నేనుపొగడుట అవ్యక్తమయ్యెను నాతల్లితండ్రిలంగంటె నాకు నాబాసకి ఎప్పుడయిన నేను నీవే అనినాని అకౌపవలయుటకాదు. నాకీభార్యలేనియెడల నాబ్రతుకెయియుండునో? నాభార్యకు నగలులేవు. ఓడ్డలకుమంచి ఒట్టలలేవు. ఇంటియగు మంచి మంచి పెట్టెలు, వర్షిలు, తివాచులు లేనని నీవు నిన్నయంటివి. నారెండువందల రూపాయలజీతములో సీపస్తువు అన్నియు నాకుండియుండును కాని ఒకయంత్రనిర్మాణమునకై సామ్యుప్రయును జేలకువేలచేసి ఆరువందవత్సరముల నుండియు శ్రమపడుచుంటిని. ఈయంత్రమును ఏమగుననయితేనేమి నిర్మించి తిక్క విధములగ్నోత్రపటములను ముద్రింపవలయుండు నానిర్మాణము ప్రపంచమునందంతయు మార్పును కలగజేయుననిన నేనుజిచ్చికాదనని తలంపకుము. ప్రతియవ్రాక్షరకాలము నాయంత్రమును కొనితీరవలయును. ఇంతవరకొకరంగు చొప్పున ఎన్నిరంగులు ముద్రింపవలయుననిన అన్నివర్షాయములు ముద్రింపవలయును. ఇప్పుడన్నవో నాలుగురంగు లొక్కపర్షాయము ముద్రింపవచ్చును నాయంత్రములు లక్షలకు లక్షలు విక్రియమగును. నేనుకోటివ్యయము కాగలను. ఈ నిర్మాణము నాకుకలిగించిన మహాభాగ, సైదలేనిరాత్రులు, విక్రాంతిలేనిపగళ్లు, ఇంటిలో దారిద్ర్యము, వీటినిన్నంటిని ప్రస్తుతమువర్ణింపజాలను. నీరీచ్చెననన 8000 రూపాయలు ఆశనుబుట్టించినవి.

కాని నాభార్య నాపాటిట జీవితమును నన్నుగిరింపకుండ జేసినది. ఇది వంతేపముగా నాచరిత్రము. కాబట్టివెనడో యీకర్తావ్యక్తము నాకెప్పుడవ లంచమిచ్చునని నేనిట్లుచేసి నానని తలంపవద్దు” ఈచరిత్రను వినిన పెంకయ్యరు కొకవిధమున చింతయును అజ్ఞమును గలిగినవి. అయ్యోయిటువంటి సద్భావ్యుని ప్రకమును జెడగొట్టుటకయి యిచ్చించిన దుర్మార్గుడ ననియనుకొని “చిన్నప్పటినుండియు నేనువర్తకములోని వ్యయము. వజ్రపాంగత్యము చేసిన వాడనుగాను. మనచెన్న పట్టాములో నేదోయొక విధమునభవమార్జించుము. సుఖము గానుండుము. వర్తకమునది యున్న తాదర్శములకు సలముకాను, అవియున్నచాడు వర్తకుడును కాబోలడని అనువాచే కాని మీబోటివారులేరు. ఈలోకాన మీవిచ్చారిత్రమువని భవ్యుడనయితిని. మీభార్యగారిని గురించి మీయెచ్చిన యాముక్తమతన ఆమె శిశుజీవించిదని నేను తెలుసుకొనినాను. మున్నందు మీయనుగ్రహమువలన నేనువత్సన గనుడను కావలసియున్నదేమో. నాకొక్కటికావలసియున్నది. అది నాకనుగ్రహించితిలేని నేనుకృతార్థుడను. పెంకయ్యరు యొక్కమనస్సు యీవిధముగా దిరిగిపోవునని నారాయణరావుగారుకొనక “ఏమిటది” అనియెను. “మీయమాల్యమయిన స్నేహితము. దానికీనేను పాత్రుడనని మీయెరుట నిన్నటిరాత్రివాప్రసవమువలన జెప్పుకొనలేను. కాని ముందుయెట్లుడనని నిరూపించగలుగుదు” నని అయ్యరుగారిని నారాయణరావుగారితోపాటు ఆయనయంత్రమును ఒరీక్షించి దీనినిరిజన్చు రీతేయుండుటకు, యంత్రములను నిర్మించుటకును ఎంతపెట్టుబడికొవలయునని విచారించెను. నారాయణరావుగారు దక్షులలోతక్కువ యేబదివేలనిరి. “పెంకయ్యరును మీరునమ్మరలసినది. ఈభవమునీ నుకొనిరాకపోలేదు” అనిచెప్పి అయ్యరుగారు నారాయణరావుగారికి నమస్కరించి నెలవుపుచ్చుకొని వెళ్లెను. రేపటిదినము వందవత్సరాదిపండుగ. ఓడ్డలకవియివికొనుటకయి ఎక్కడనుండిసామ్యుతెచ్చెన నాయని నారాయణరావు గారోవియందుండగా నొకతంతివార్తవచ్చెను. తొందరతో రావుగారు దానినిజె అచి చదివిరి “పండుగకు వచ్చుచున్నాను. రేపుయదయ మారన్నర గంటలబండికి ప్రేరనుకురావలసినది. నూరురూపాయలు తెలిగ్రాఫు మనితర్ధరద్యారా పండితిని—తిండి” అనివ్రాయబడియెను. మూడువందవత్సరములయిన పిమ్మట దండ్రివచ్చుచున్నాడని రావుగారికిని, తాతయ్య వచ్చుచున్నాడని బిడ్డలకును, మామగారు వచ్చుచున్నారని బాసకమ్మగారికిని కలిగినవంతోషమింతింతకాదు. పోట్టుమేన నూరురూపాయల మనితర్ధరపుచ్చుకొని యంతలోవచ్చెను. ఓడ్డలకును, వారితల్లికిని కావలసిన బట్టలను ఇంటిసామగ్రిని నారాయణరావుగారుకొనిపండుగదినముదయము రయిబుకుత్తెల్లి ప్రియజనకుని యింటికివోడ్చెచ్చిరి. రామయ్యపంతులుగారు తనకుకూచుని మునుకులను, మునుమరాండ్రను, సుగుణరత్నమును కొడలును జూడకలయునను కొరికను జాలకాలము

కర్మయంత్రములను గొడుగు వ్రాయలేదను కొవమతో నగుచివె
ట్టియుంచిరిగాని దానినిజంపలేకపోయిరి. రెండుదినములక్రితము రాత్రి
పూట ఎల్లండివరకురాదీపండుగగ అనితలంచినవాడయి "అయ్యో,
వాళ్లుకాతావున నుండకపోయిరి." నేనువాళ్లరావుననయిననుండకపో
యిని. ఇంతకవాడుచేసిన తప్పేమిపెద్దదిగ్లయిని, తన్నుతానురామయ్య
పంతులు నిందించుకొని రూపాయలుపంపి బయలుదేరివచ్చెను.

ఈలోకానకంద్రియము, కొడుకును, కిడ్నలుకు, వారితల్లియు
మృత్యున్న భోజనము నారగించి సావడిలో దమలపాపలను వేసుకొను
చుండగా నొక తెలిగ్రాము ఒకయు త్రరమును వచ్చినది.

"ఏబదివేలుగాదు. ఒకతత్వరూపాయలపై ఏర్పాటుచేసినాను. రేపు
చెన్నపట్నములో నన్నితెగలు మూటబాడుదును."

కొయిలబుత్తూరు, వెంకయ్యర్.

అని తెలిగ్రాములోనున్నది. ఈ త్రరములో మామిల్లనందు
ఇంజనీయరువనిని నెలకు 400 రూపాయల జీతముమీద నిచ్చితిమి.
వారముదినములలో బ్రవేశింపవలసినది అనిబల్లారిమిల్లు మేనేజరుగారు
వ్రాసియుండిరి. ఈవర్తమానముల సంతయునిన్న రామయ్యపంతులు
గాడు మనమధ్యపై పంతులమే. ఒక శుభముపయిన మరియొక శుభమువ
చ్చుచున్నదనియిరి. అక్కడకూడియున్న నలుగురుబిడ్డలలో బెద్దది
యగు ప్రవేశిఅన్నిటికంటె బెద్దయదృష్టమెద్దియని తనతోబుట్టువులను
బ్రష్నించెను. వారుముగ్గురును తాతయ్య వచ్చుటయేయిరి. కారణ
ముండకపోలేదు. మనరామయ్యపంతులుగారు వీరికయివదిలముగామి
తాయలనుబెచ్చి నెట్టుటచే బిల్లలకుతాతగారియం దాదరణమునుపా
చ్చుచేసినది.

మరువాడుదయమున వెంకయ్యయ్యరు వచ్చెను. అందరునుచేరి
బల్లారికివెళ్లదమా, న్యాపారమారంభించెదమాయని విచారించిరి. జా
నకమృత్యుగారు న్యాపారమనిరి. రామయ్యపంతులుగారు బల్లారివెళ్లట
వంచిదనిరి. తుదకున్యాపారముచేయుటకే నిశ్చయింపబడెను. అత్తరూ

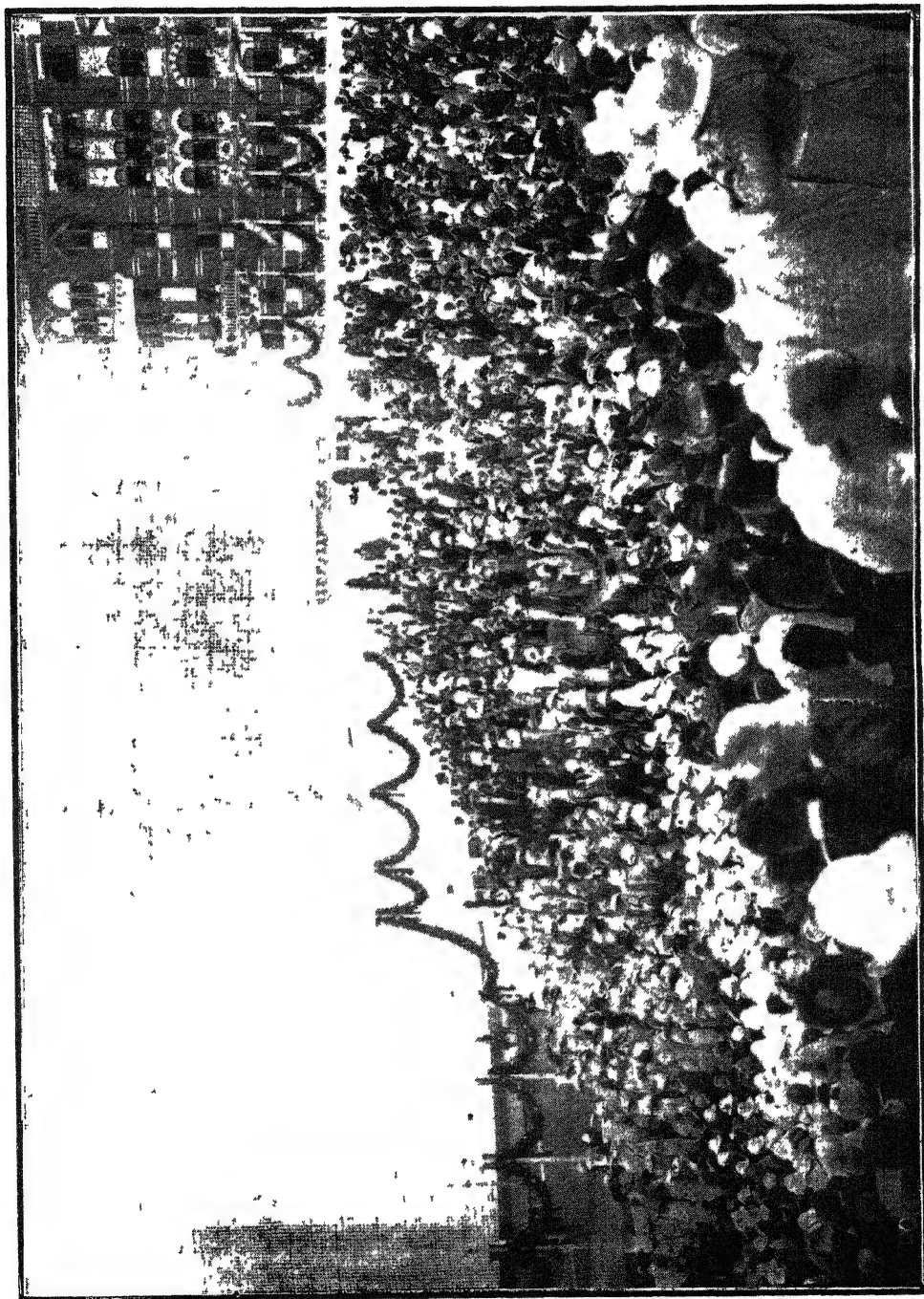
పాయలపెట్టుబడితోననేకయంత్రములుచేయుబడియెను. ప్రతికలలోప్ర
కటనములు బాగుగా జేయుబడియెను. మొదటిసంవత్సరముకందు 12
లక్షలరూపాయల యంత్రములమృత్యుబడియెను. పదివేలవత్సరములలో
నారాయణరావుగారు లక్షలార్జించిరి. ఇంకను అర్జింపుచున్నవారు.
వెంకయ్యర్ల నారాయణరావుగారికి ముఖ్యమేనేజరును నెలకునెయ్యి
రూపాయల జీతముబుచ్చుకొనుచు స్వామిభక్తిగలిగి, పరిశుద్ధప్రవర్త
నముగలవాడయి యున్నాడు. నారాయణరావుగారికి ధనములేను
కొనిరాగల ఫౌఖ్యమురెట్టివయినను వాటికివృద్ధులకొంతలేదు. జానక
మృగారేమయిన మారిపోయినదా? ఎంతమాత్రమునుకొడు. ఆమెపూ
ర్వపు పతిభక్తి, దైవభక్తిగల జానకమృగారే. ధనమపుష్కలము
గానుండుటచేత మహాదాతయనిగూడ చెన్నపట్టణంతుటను తేర్వాసి
గాంచినది. నిరంతరమిమెగృహము అన్నపూరాదేవికి నిలయియు.
మరినలుగురు బిడ్డలనుగని అప్పయిశ్వర్యములతోను జానకమృగారు
కులమాగుచున్నది. అనేకపర్యాయములు సాయంకాలపువేళ మేడ
మీదగూరుదుని తమపూర్వజీవితమునుగురించి భార్యాభర్తలు మాట
లాడుకొనుచుండగా నన్ని సంపదలకును గాఢకురాలవు నీవేయనిభర్త
నజానకిని యభినందించుచుండును. మిషన్రమా ఫలితమిదియని భా
ర్యయనుచుండును. నీవారసంవత్సరములు వర్త్యవృత్తములకు నోరచ్చుకొని
యుండకపోయినయెడల నానిర్యాణముగతి ఏమయియుండునోయని
భర్తమారువల్కును. భార్యకు బెనిమిటిని స్వగ్రములోనికి దీసుకొ
నివెళ్లుటకయినను, తేజనరకముతోనికి బడద్రోయుటకయినను మహా
శక్తికలదని అనేకమంది స్నేహితులతో నారాయణరావుగా రెల్లప్పు
డనుచుండురు. తమవద్దకేయోపనుడు సలహానిమిత్తనయి వచ్చినను
నిరంతరకృషి, భగవదనుగ్రహమునకు శాంతముతో గాచుకొనియుం
డుట యిచిరండును మిషన్రకావలసినవియని నారాయణరావుగారు
పలుకుచుండురు.

అమృతాంజనము అన్ని నొప్పలకు సిద్ధామృతము.

పెల ర అణాలుమాత్రమే. ఫోర్టు, బొంబాయి.

Bombay's Welcome to their Imperial Majesties.

ప్రజాదండంతులకు బొంబాయిలో వాగిన స్వాగతము.

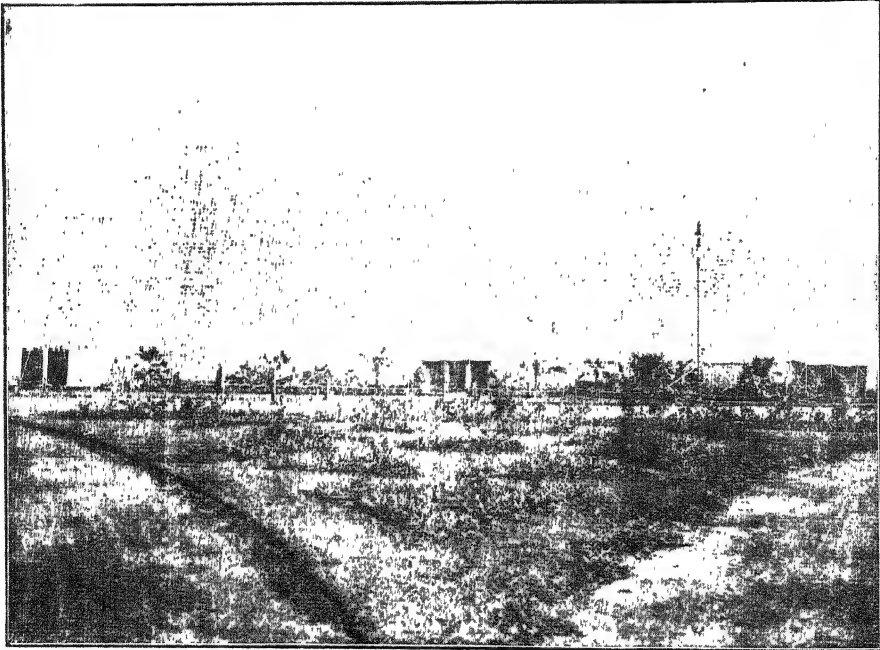

Camp at Delhi.

డిల్లీ నగరములోని శిబిరములు.

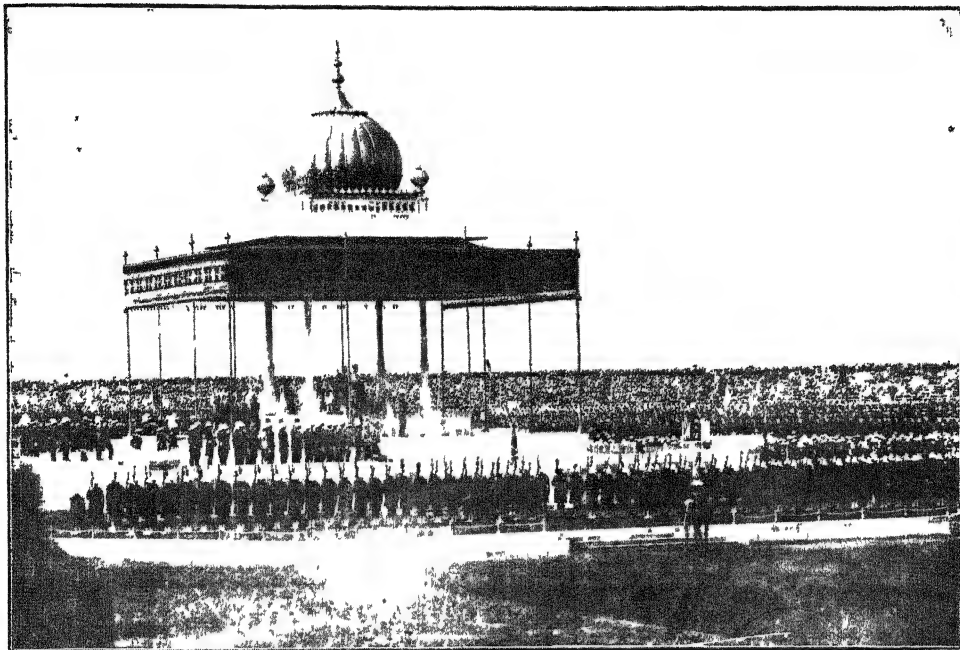
The Circuit House where Their Majesties Stayed.

డిల్లీ నగరములో శ్రీరాజదంపతులు నివసించినమందిరగుడారములు.

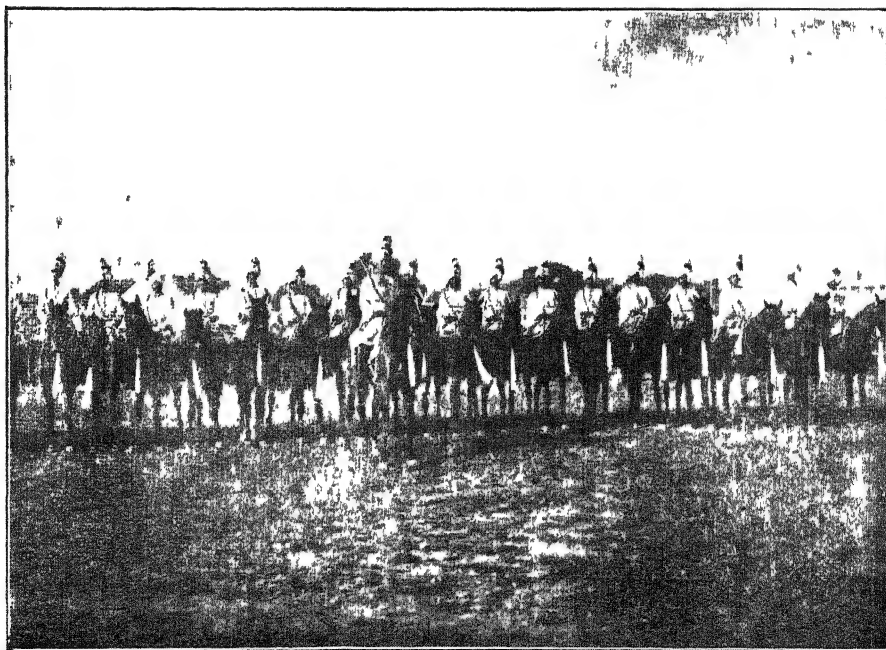

The Coronation Pavillion. Delhi.

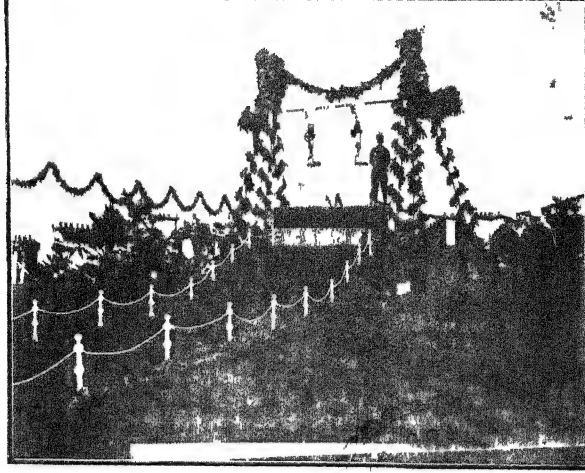
శ్రీరాజదంపతులు రాజ్యాభిషిక్తులైన మంటపము.

Indian Princes. The Imperial Cadet Corps.

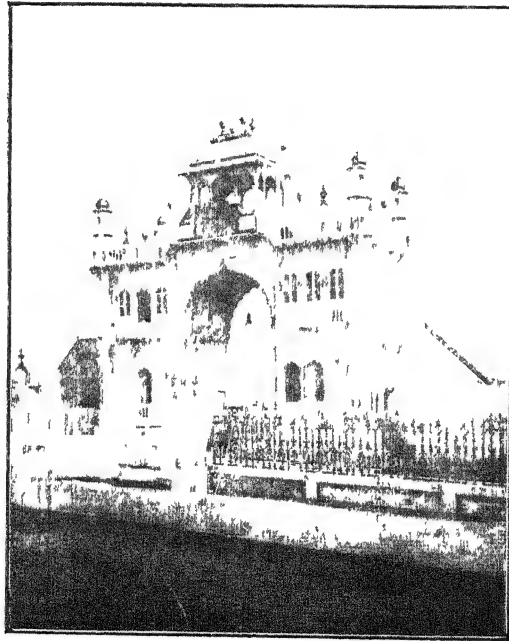
హైందవ రాజకుమారుల పటాలము.

Laying the Foundation of the New Capital at Delhi.

డిల్లీయందు నూతననగర శంకుస్థాపనము.

The Nabha Camp, Delhi.

డిల్లీలో నాభామహారాజుగారి శిబిరము.

ఆంగ్లేయ పరిపాలనా లాభములు.

మ. గా. కృ., కొన్నిటి శేషవంకటకాశీపతిగారిచే వ్రాసి వ్రాసినది.

శ్రీహరిసమానులగు వ్యాసవశిష్టాది మహామును లచేతను మన్మథాకారులగు రాకుమారులచేతను, సకల రాజకీయ వ్యవహారతంత్రములగు హంతులచేతను, అసల్య శిల్పకలానైపుణిం దెల్పుకట్టడంబులనొప్పు పట్టణంబులచే తను, శత్రుకోటికభేద్యంబులగు కోటలచేతను, మానసన రోవరోపమానంబులగు సరోవరములచేతను, వియంగంగా ప్రవాహమును దిరస్కరించువాహినులచేతను, సకలఫలభ రితములగు వనములచేతను, మరియును సకలవైభవ సమేతంబై, విస్తీర్ణము చేతను జనసంఖ్యచే తను వన్నెకెక్కిన యాభరతభూమికి, శాంతచిత్తులును నైకమత్యధనసంపన్నులు నగు నాంగ్లేయులు ఐరోపాఖండ మునుంచి 1599 సం॥రం॥ డిశంబరు 31 తేదీనాటికి సూ రత్ నగరమునకు వర్తకముఁజేసికొను నుద్దేశమునవారికిఁ బ్రభ్యుక్తియగు నెలెజబెత్ రాణివద్దనుంచి యక్కడి ప్ర భువగు నక్కరుచక్రవర్తివేర శిఖార్సు ప్రతమును గైకొని వర్తకసంఘముగా వచ్చినారు.

వారు పదియారవ శతాబ్దముమొదలుకొని అప్పటిప్ర భువులసమృత్తిని యీదేశమున వర్తకవ్యాపార వర్తనలై న్యాయముగా ధనమును సంపాదించుకొనుచుండిరి. అప్ప టికి హిందూదేశముయొక్క స్థితి పరస్పరకలహముల తోను జాతిమతద్వేషములతోను నిండిక్రమముగా యు ధములవరకు ముడిరినది.

వీరుక్రమముగా వర్తకాభివృద్ధిఁ జేసికొనుచు వారికి న్యాయక్షమని తోచినయడ యుద్ధములలో సహాయ ముఁజేయుచు 1611 సంవత్సరమున సూరత్ కోటనుసం పాదించుటయేగాక, 1672 సంవత్సరముమొదలుకొని రా జ్యసంపాదనకు ప్రారంభమై 1858సంవత్సరమునాటికి హిం దూదేశమున సంపూర్ణరాజ్యమును ప్తాపించిరి. అంతట 1857 సంవత్సరము సిపాయి కలహము రాగా యీమహారాజ్యము కంపెనీవారినుండి శ్రీవిక్టో

రియా మహారాజీగారి క్రిందనుండుటయేమందిదని 1858 సంవత్సరం సవంబరు నెలలో నామహారాజ్యగారి వశము చేయబడినది. నాటినుంచి 1901సంవత్సరమువరకున్నా శ్రీ మహారాజ్యగారిచేతనే సర్వవిధముల మనము చక్కగాఁ బరిపాలింపఁబడితిమి. తల్లిగారి యనంతరము శ్రీసప్తమ యెడ్వెన్సు చక్రవర్తిగారు పంశానుక్రమముగా వచ్చురా జ్యభారమును 1901సంవత్సరము మొదలుకొని 1909 సం వత్సరమువరకును వహించి తమతల్లిగారిమార్గము ననుస రించి మనలఁజక్కగాఁ బరిపాలించి కీర్తిశేషులైరి.

పిమ్మట వర్తమానప్రభువులగు శ్రీ జార్జిచక్రవర్తి గారు పంశానుక్రమముగా వచ్చురాజ్యభారమునుఁగైకొని తండ్రిగారిస్థానము నలంకరించి జూన్ 22తేదీని 1911 సంవ త్సరముయంగ్లండులో మహావైభవముతోఁ బట్టాభిషిక్తులై మున్నెన్నడు మనకులభించనట్టి మహావైభవమునుఁ జూప నెంచి యత్యుదార దయాస్వాంత్యులై మనహిందూదేశ మందలి డెల్లీ నగరమున మకుటధారణ మహోత్సవ ము జఱుపనిచ్చగించి దంపతీసమేతులై దయచేసియున్న వారు. జరుగనున్నవర్తనాతీతమైన యామహావైభవమును గుఱించి యిపుడేమి వ్రాయఁగలుగుదును. ఈవిధముగా నేకచక్రతాధిపత్యముగా జఱుగుచున్న యీమహారాజ్యా ధిపత్యమును వహించిన అంగిలేయ పరిపాలనముక్రింద మ నకులభించిన లాభములనుగూర్చి వ్రాయఁబూనినచో లె క్కకుఁ బెక్కులున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వానిలోఁ గొన్నిముఖ్యాంశములను గూర్చిమాత్రము వ్రాయుచున్నా ను. గనుక చదువరులిందలిలోపములను మన్నింతురుగాక.

శాంతి.

“శాంతిలేఖన్నజగములు * సహజిహోవే॥”

శాంతిసంస్థాపనము ప్రతిరాజ్యమునకు పునాది రా యివంటిది. శాంతిలేనిదే పరిపాలనాయంత్రము నడువనే రదు. ప్రతిదేశమునందును ప్రతిమతమునందును ప్రతిజాతి

యందును, మానవులందరు జ్ఞానసంపన్నులయి నీతివర్తనలయియుండుట యసంభవము. కావునఁ బ్రతిదేశమునందునుఁ బ్రతిజాతియందునుఁ, బ్రతిమతమునందును, జరులు, వోరులు, దురహంకారులు, మధుపానానక్తులు, దుర్మార్గవర్తులు తొంబది పాళ్లును పరోపకార పారీణులును, దయాసత్య శౌచాది సద్గుణసంపన్నులును, నీతికోవిదులు సగు పుణ్యపురుషులు పదిపాళ్లునుఁ గలిగియుందురుగాని మంచిసద్బాధముగలవా రెక్కుఁడమంది యుండరు గనుక పైనబేర్కొనఁబడినవారిలో నొక్కొకరే శాననానుబద్ధమైన శిక్షలే లేనియెడల పరనారీమణులఁ జెఱఁబట్టియుఁ బరధనముల నపహరించియు హింసలకుఁ దెగించియు నొడలుఁ దెలియక ననేకవిధములఁ బ్రలాపించియుఁ జేయఁదగినన్ని యకార్యములంజేసి తుదకు శాంతిని రూపుమాపి, మహాసంస్కృతము నుద్భవించఁజేసి దేశము సంధికారబంధురముగాఁ జేసివేయుదురు. కావున, బ్రిటిషువారీవిషయమున సంపూర్ణ శ్రద్ధాసమేతులై దుర్మార్గుల శిక్షించుచు సన్మార్గుల గౌరవించుచు మాననీయంబును శతవిధంబుల నుతియించఁదగినట్టిదియు సగు శాంతిని దేశమునందు నెలఁగొల్పిరి. దానిచేఁ బ్రజలు తమహక్కులకు భంగములేనివారలై స్త్రీలు మానమును గాపాడుకొనఁబడినవారలై హాయిగా సుఖించుచున్నారు.

నీతినదుపాయము.

“వారిద్రావణివారలు * శతభువిని.”

గంజిద్రావు భిక్షుకులు మొదలు అమృతసానముఁ జేయు చక్రవర్తులకు పైతము నీరమత్వవసరము. ఇంతేగాక సృష్టిలోఁగల బశుఁత్యాదులు క్రిమికీటకాదులు తరుగుల్గులతాదులు సర్పనస్యములు నీరములేనిదే నిలుచనేరవు. నీరములేనిదే బెఱుగనేరవు. శుద్ధజడములైన నైలు వేయంక మొదలగు యంత్రములు పైతము నీరులేనిదే దమతమఁపలను నిర్వహించఁజాలవు. అందుచేతనే యిట్టి మహత్తరమైన నీరమును నారాయణస్వరూపమని మన హిందూమహాజనులు వేనోళ్ళు బొగడియుండిరి. ప్రాణపదమైన యీనీరమును నొనంగుటచేతనే మేఘునకు మహాదాతయని మనపూర్వులందరును గొప్పబిరుదుము నొ

సంగి వానిని దైవసమానునిగాభావించిరి. నీరము నారాయణస్వరూపము గనుకనే దదీయసంచారముగల భూములు సారవంతములై లక్ష్మీకళనోష్ణచున్నవి. మిగిలినవి బొగులుబొగులు మనుచుదిగులొందుచుఁ బెద్దమ్మకుఁకివట్లగుచున్నవి. ఇట్టిలక్ష్మీప్రతిరూపమైన యీనీరమును సర్వత్ర బ్రవహించఁజేయుటకై మనయాంగిలేయ ప్రభువులెంతధనమును వెచ్చించి యెంతప్రయానమునకులోనై విడువని పూనికతోఁ బనిచేసిరో కృష్ణా గోదావరీమొదలగు నదుల ఆనకట్టలును కాలువలును జెప్పఁగలవు. బెజవాడ కాకినాడ మదరాసు మొదలగుపట్టణములలో గొట్టములవలన మేడలపైకి సైతము మంచినీటినిఁ బ్రవహించఁజేయుట జూడఁగా యెట్టిమానపురుడైనను యీప్రభుత్వమునఁ గలిగిన మహాద్భుతమైన నీటి సదుపాయమునకు సంతసింకపోడు.

అయోమార్గ సౌకర్యము.

“కొకవఁటింటిపెరటిలో * గానపించె”

ప్రతిదేశమునందును దేశమునంగల ప్రజలెల్ల రొక్కచోనుండరు. పట్టణములఁగొందరుఁ బల్లెలఁగొందరు వనములఁగొందరు, కొండకనుమలఁగొందరు నివసించియుందురు. ఇందుచే న్యాయస్థానములు బాజారులు పలుతావుల దుండియుండును. వ్యాపారజీవనమైన మానవులు తమకువలయు వస్తుసామగ్రిని సమకూర్చుకొనుటకుఁగాని న్యాయవిమర్శనమునకై న్యాయస్థానముల కేగటకుఁగాని బంధుజన సందర్శనమునకుఁగాని పుణ్యక్షేత్ర పుణ్యక్షేత్ర స్నానాదులకుఁ బోవుటకుఁగాని ప్రయాణము లత్యవసరములు. ఆప్రయాణములకు బాటలసరముగా, ఈవిషయమై యాంగిలేయపాలకులు వచ్చినప్పట్ల మనకిరుపార్శ్వములయందుఁ జల్లనినీడ నొనంగు వృక్షములను గలిగిన రాజబాటలు లభియింపఁబడుటయేగాక మున్నెన్నడును యేవరిపాలనమునందును లభియింపఁబడని వాయవేగ మనోవేగ సదృశవేగముగల అయోమార్గ సౌకర్యము యేర్పాటుఁజేయఁబడ్డది. దృశ్యమాత్ర శ్రమనివారణములగు షచ్చనిచ్చెల్లచేతను, చంద్రసమానకాంతి నిడుగీపములచేతను, దుర్మార్గశిక్షకులగు రక్షకభటులచేతను, కా

లపరిమితిఁ దెల్పుగడియారములచేతను, ప్రకాశమానమై బాటసారుల కమిత సౌఖ్యకరంబులైన స్టేషనులు కట్టఁ బడినవి. తొల్లి ప్రాణములఁ జేతఁబట్టుకొని యదరుబెదరు గుండెలతో నారుమానములకేగు ప్రయాణము నిప్పుడు హాయిగా నే బెదరులేక నారుపూటలతోజేయఁగలుగుచు న్నాము. ఇంతయేల నవమాన పూరితలగు నబలలు సైత మొంటిఁ దమపుట్టిండ్ల కేగుటంబట్టి రాకపోకలీయయో మార్గ మెంతసౌకర్యమైనదియు నేను వేరుగ చెప్పనక్కర లేదు. యెంతటివయప్రయానమున నీకార్యము సమర్థింపఁ బడినదియు గోదావరీ కృష్ణావంతెనలు చెప్పగలవు.

సమాచారశాఖ్యము, తంతి, తపాలు.

“వార్తవలనఁగము * వర్ధిల్లుదును”

మనోవేగమునకంటె వేగమైనదేదియుఁ గానరాదు. తలఁచుకొనినంతనేనదులను సముద్రములను కనములనుఁగూడ దాటిపోయి మనచేఁ దలంపఁబడినదానిని మనకుఁ జూడంగలదు. అటువలెనే మహావేగమున నీహిందూదేశముననే గాక యితర దేశములకు సైతము జనుడెంచి యెవరికి వలసినవార్తలను వారికిఁదెలియఁజేయుచుఁ గన్పనుఖంబుల కాత్మబంధువై సాయఁపడుచు రాజకీయ వ్యవహారముల నూర్పురమంత్రులవలె నూరుచోట్ల నూర్పురితో నలహలఁజేసినప్పుడు విధివిరామములులేక ననేకుల కనేకరీతుల నర్పమర్మముల నెఱుంగఁజేయుచున్న తీగతపాలనెంత జగ్గించినఁ దనవి తీరదు. కడుపులో నీరు గదలకుండఁ బ్రయాణపరుల నెవరిగవ్యస్థానముల వారిని డిగ్గవిడచు ధూమశకటమునకు రక్షయై తాను ముందంజ వైచి పిమ్మట దానిని నడపించుచుండుటంబూడ దీనియుపయోగమింతని చెప్ప శక్యముగాదని నానమ్మకము.

తపాలు.

ఆసేతు హిమాచలంతమునంగల మనబంధుమిత్రుల క్షేమవార్తలను మనముకా కానితో మూడవనాటికేఁ దెలిసికొనఁగలుగుటకును మనసేమమును వారికెఱుంగజేయుటకును, స్వల్పప్రయమున మనవద్దనున్న ద్రవ్యమును వారికిఁబంపించుటకును వారివద్దనున్న ద్రవ్యమును మనము తెప్పించుకొనఁగలుగుటకును, యీతపాలుసాధు

పడుచున్నది. ఇంతేగాక జపాను మొదలగు అన్యఖండ నివాసుల సేమవార్తలనుఁగూడ రమారమి మూడణాల డబ్బులతో మనము తెలిసికొనవచ్చును. కావున తపాలా స్థానులవల్ల పూర్ణమైనవార్తాసౌఖ్యమునుఁ బొందుచున్నామని చెప్పనొప్పును.

విద్యాభివృద్ధి.

“ఔలగు విద్యాధనముకుఁ * జేటులేదు.”

నాగరికాగ్ర గణ్యులగు పాశ్చాత్యులు మనదేశవరిపాలన మారంభించినవెంటనే మనవిద్యలను వారు గ్రహించి యూరకొనక వారిభాషను మనకు లభింపజేయు విశాలవ్యాసయముతోఁ గొన్నికలాశాలలకు స్థాపించియు వాటిపైఁ బెక్కండ్రఁ బరీక్షాధికారులకు నియమించియుఁ బరీక్షలలోఁ గృతార్థులైనవారల కున్నతోద్యోగము లనిచ్చియుఁ గొందరికి యుచితవిద్యార్థి వేకనములిచ్చియు ననేకవిధంబుల విద్యాప్రాప్తమునకైఁ బ్రోత్సహ మొనంగుటయేగాక మనతోఁబుట్టువులనియు మనవిడ్డలనియుఁ దుదకు మనజన్మస్థానములనియుఁదలంపక స్త్రీవిద్య కూడదన్న మనవారి మూర్ఖ శాసనమమవన కిమిరంబులు లెదిశాభాగంబులం దెల్లఁగప్పికొనుటం గాంచి, తమవిడ్డలుఁదమతోబుట్టువులుఁ దమతల్లులుంఁగాకపోయినను మన స్త్రీలయెడల దయఁగలిగి తమప్రజలు తమవిడ్డలే యనునంతటి యత్యుదారచిత్తమున స్త్రీవిద్య యత్యావశ్యకమనియును, స్త్రీలు బురుషులవంటి మనుజులవలెగలవా రేయనియునుఁ దెలియఁజేయుచు లక్షలకొలది ద్రవ్యము నువెచ్చించి పట్టణములందునుఁ బల్లెలందునుఁ బెక్కుపాఠశాలలుంచి వేతనములంఁగానక స్త్రీవిద్యను సైతము మిక్కిలి యభివృద్ధి నొందించుచున్నార నకలధర్మబోధకములగు పత్రికలఁ జదువుకొనుటకును, యీప్సిత ఫలప్రదాయిని యగు దేశీయ మహాసభాసంస్థాపనమునకును పురోవృద్ధి పోషానంబగు విదేశయాత్రకును యీవిద్యయేగౌరణము. ఏయేదేశవాను లేయేరీతులనే యేస్వాతంత్రీయములఁ గలిగి పరిపాలింపఁబడుచున్నారో ఆయావిషయైకనుబోధకములగు చరిత్రలం జదివికొనుటకును, ఆయాస్వాతంత్రీయముల నభిలషించుటకు యీవిద్యయేఁ బ్ర

ధానము. వేయేల దొరతనమువారి కట్టెదుట మేమిదివరకె సమర్థులవైతిమి. కాని సీలవంటి స్వరాజ్యమును మాకిప్పించుదు. మేమాకార్యమును సవర్ధించుకొనఁగలమనునంతటి దివ్యజ్ఞానము నొసంగుటకీవిద్యయే మూలము. కావున సీపరిపాలనమునఁ బురోవృద్ధికరమైన విద్యలన్నియింపబడినదనుటకు సందేహములేదు.

సివిల్ క్రిమినల్ కోర్టులన్యాయదక్షత.

“శిక్షలేకన్న లోకాల్లి * కలుగఁడు”

ప్రజలయొసయోగమై తగినంత న్యాయవిమర్శనమున కీరెండుకోర్టులును యెక్కువ పనిపుచ్చుకొనుచున్నవని చెప్పనొప్పును. ఎట్టిబీదవాడైనను యెంతటి జమీందారులైనను చర్యజరిపుకొని న్యాయముఁబొందుటకును, యెట్టిదుర్బలుడైనను తానవమానింపఁ బడినప్పుడెట్టి మహాబలశాలివైనను క్రిమినల్ చర్య జరిపించి వానిని శిక్షింపజేయుటకును వీలునిచ్చుచున్నవి. ఒక్కోకోర్టులో న్యాయముదొరకనప్పు డింకొకకోర్టునం దప్పీలుజేసికొనవచ్చును. అప్పుడుం దప్పిపోయినయెడల యింకొకకోర్టునం దప్పీలుజేసికొనవచ్చును. అక్కడను అక్లేయమైనయెడల పునర్విమర్శనము గోరుకొనుట కవకాశముగలదు. రూ. 5000-0-0 అయిదువేల యాదాయముగలకుటుంబయజమానులు చనిపోయినప్పుడు తరువాయి వారసు మైనవైనప్పు డాతనిని కోర్టువారు మేనేజిమెంటుచేసి వృద్ధిజేసి మేజిలైనవెంటనే ఒప్పగింపజేయుదురు. మానవుని మృతకళేబర మొదేని గానవచ్చినవెంటనే దానివిషయమై తగినంతశ్రద్ధతోఁ బరిశీలింపఁబడి హంతకులుపట్టుకొనఁబడుచుందురు. అట్టివారు విచారింపఁబడి, నేరస్థాపకులైనయెడల ద్వీచాంతరవాసములకును, యరిశిక్షలకుఁ బాత్రులగుచుందురు. నష్టపూర్తి మొదలగు కొన్నివిషయములలో దొరతనమువారిపైనను దావాలుచేసి న్యాయముఁబొందుట కవకాశముగలదు. కావున కోర్టులు వానికర్తవ్యము నవి నెరవేర్చుచున్నవనుటకు సందియములేదు. వీనికట్టడములకైయెంతెంతధనము వ్రయపెట్టఁబడినదియు మదరాసు కలకత్తా మొదలగు హైకోర్టులఁ జూచినచో స్పష్టపడగలదు.

వివిధవిషయ సాహాయ్యము.

తండ్రిమరణమునకు దుఃఖించుచుండఁగాఁ దల్లినిఁ గూడ లేకుండజేసెను సహగమనమును దురాచారము రూపుమాపఁబడినది. కలకత్తాప్రాంతమున మిక్కుటముగా జఱుగు సరబలులు తొలగింపఁబడినవి. గాలపుసిడులు శిశుహత్యలు బందిపోటులు మొదలగు ఘోరకార్యములు నిర్మూలముచేయఁబడినవి. మశూచి మహమ్మారి మొదలగు సంతురోగములకు టీకాలువేయుట గనిపెట్టఁబడి అవి యనులు జఱుగుటకు శాసనములేర్పరుపఁబడ్డవి. ఆరోగ్యాభివృద్ధికై యాసేతు హిమాచలాంత మనేకవైద్యశాలలు స్థాపింపఁబడినవి. మతవిషయమైన నిర్బంధమాలేదు. సీచజాతులవారు దయతోఁ జూడఁబడుచున్నారు. స్త్రీపునర్వివాహములు శాస్త్రీయములుగా నంగీకరింపఁబడినవి. దేవాదాయ ధర్మాదాయ సంరక్షణములకై శాసనములేర్పడి యవిజాగ్రతతోఁ గాపాడబడుచున్నవి. కంసాలులు తేలీలు మొదలగు కొన్నిజాతులను వివాహదులయందును బల్లకీలెక్కనీయని మహనాటి కట్టుబట్టుచేయఁబడ్డవి. లంచ గొండులైన యధికారులు వంచించబడుచున్నారు. వ్యవసాయాభివృద్ధి కనేకప్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. వర్తకాభివృద్ధి కనేకసౌకర్యము లేర్పరుపఁబడ్డవి. ధనమును దాచికొనుటకనేకధనాగారములు నెలకొల్పఁబడ్డవి. కాగితములు, ముద్రణాయంత్రములు కుట్టుమరలు, సైకిలులు, హార్మోనియములు, టైపురైటింగుమెషినులు, బయోగ్రాఫ్ యంత్రములు, గ్రామఫోన్ యంత్రములు మొదలుబండ్లు ఆకాశవిమానములు, మొత్తదీపములు మున్నగునవి యెన్నియో రాబడించి, ప్రజలు జ్ఞానముచేతను సంఖ్యచేతను వృద్ధిఁ జెంది తొల్లిటియకాన్నత్యముఁ బొందజూచుచున్నారు. కావున సీప్రభుత్వమున వృద్ధి నొందుచున్నారని చెప్పుటకు సందియములేదు.

అఖండ రాజ్యలక్ష్మి సామ్రాజ్య వైభవోపేతులైన సీయాంగ్లేసు రాజదంపతులను వారికుటుంబమును సర్వేశ్వరుడు సర్వదా రక్షించుఁగాకయని కోరుచు నింతటితో విరమించుచున్నాడను.

భాషాభివృద్ధి కిన్నివిధముల ప్రయత్నయాసములకు లోనగుచున్న యాపత్రికను నిరంతరాయముగాఁ జోషించుభారము ఆంధ్రీమహాజనలదైయున్నది. చందాను కొంచెము మెచ్చించిరిని విముఖత నొందకుండురుగాక!

వ్యవసాయాభివృద్ధి.

మ. రా. శ్రీ యస్. భాష్యన్ గారిచే వ్రాయబడినది

ఎవరైనను యీ దేశమునకువచ్చి చూచినయెడల ఇండియా దేశపు వ్యవసాయాభివృద్ధికిన్ని యితర దేశము లందుగల అభివృద్ధికిన్నిగల తారతమ్యమును తెలుసుకొనగలరు. వ్యవసాయపురైతులతో సుభాషణచేసినయెడల అట్టిభేదమును తెలుసుకొనగలరు. ఆభేదమెద్దియన ఇండియా దేశపురైతులు వారిగ్రామమునుగురించి వారికులమునుగురించిన్ని ముఖ్యముగా వారికుటుంబమును గురించిన్ని మాత్రమే మాట్లాడగలరు. ఇతరదేశపు రైతులు వారిదేశమును గురించి వారిరాజుగురించిన్ని వారిజనులగురించిన్ని మాట్లాడగలరు. ఇందుకొక నిదర్శనముగలదు. సముద్రముచుండి దేశమునుచూచుటకై ఒకతాబేలువచ్చినది. అది యిటునటుచూచినప్పుడు ఒకభావిలో పడినది. ఆభావిలో ఒకకండ్లులేని తాబేలున్నది. ఆభావిలోకలిగిన చప్పుడును వినగానే ఆకండ్లులేని తాబేలు ఒకే నీవెచ్చటనుంచి వచ్చితివనియడిగెను. సముద్రమునుండి దేశమునుచూచుటకైవచ్చి అటు యిటు చూచి తటాలున యీభావిలోపడితివని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆకండ్లులేని తాబేలు ఆభావిలో కొద్ది వలయాకారముగా తిరిగి సముద్రమంత పరిమితిగలదేనా యని ప్రశ్నించెను. దీనికంటె చాలాపెద్దదియని రెండవది జదులుచెప్పెను. అప్పుడు ముందుదానికంటె మరికొంత హెచ్చు వలయాకారముగాతిరిగి సముద్రమంత పెద్దదిగానుండునా యని అడిగెను. ఇంతకంటె చాలాపెద్దదిగానుండునని రెండులు చెప్పెను. అంతట ఆకండ్లులేని తాబేలు భావియంతయు చుట్టుతిరిగి సముద్రమంత పెద్దదిగానుండునాయని ప్రశ్నించెను. ఇంతకంటె మరిపెద్దదిగానుండునని బదులుచెప్పెను. వెంటనే ఆకండ్లులేనితాబేలు నీవెందుకు యీభావికంటె సముద్రము పెద్దదిగానుండునని నాతో అబద్ధమాడితివని విస్తారముగా కోపపడెను. ఆలాగుననే లోకములోనుండు ప్రతివారును తామేది గొప్పగానుండునని

తలంచెదరో దానికంటె విస్తారమైన సంగతిని వినవచ్చినపుడు తాము తలంచినదెగొప్పదని భావించుకొరకై వారలపై కోపగించుకొందురు. ఈమాదిరిగానే మనదేశములో వ్యవసాయాభివృద్ధిని కలుగజేయవలెనంటె రైతులు ముందుగా తమకున్న స్వగర్వమును పోగొట్టుకొనవలెను. రైతులు తాము నివసించుచున్న గ్రామమునకంటె పెద్దదియగు పట్టణమును చూడవలెననడి అభిలాషకలిగి ఓడయాత్రగాని రైలుమీదనుగాని ప్రయాణముచేసి కొద్దిడబ్బును ఖర్చుచేసినమీదట తామున్న గ్రామమునకంటె పెద్దదియగు పట్టణమున్నదని చూచుచున్నారు. కండ్లులేనితాబేలు తానున్నభావికంటె విస్తారమైన దేదియు లేదుగదాయని యెంచియున్నతలంపు యేవిధముగా సముద్రములోనుండివచ్చిన తాబేలుచెప్పిన సంగతినిబట్టి గొప్పపట్టణమున్నదని గ్రహించెనో ఆలాగుననే రైతులు తామున్న గ్రామమునువిడచి మరియొక గొప్పపట్టణమునకువెళ్లి చూచినప్పుడుగదా దానిభేదమును కనిపెట్టగలరు. వ్యవసాయవృద్ధికి చదువు మరియొక మార్గము. కొంత మంది మనుష్యులు దేశదేశములుతిరిగి వ్యవసాయపుపద్ధతులను గ్రహించగలరు. చదువువచ్చినయెడల యితరులు హాయివ్యవసాయపద్ధతులను స్వయముగ నేర్చుకొనగలరు. ఇట్టి కొరతను కనిపెట్టియే సర్వజనులు విద్యనభ్యసించజేయవలెననడి తలంపుతో డిల్లీదర్బారు మహోత్సవమునందు మనచక్రవర్తిగారు విద్యకై కిలక్షల రూపాయలు యిండియా దేశమువారి కివ్వబడునని వెల్లడిచేసియుండిరి. కాబట్టి రైతులందరు యీపట్టాభిషేక సమయమున చక్రవర్తిగారిచే నొసంగబడిన ద్రవ్యమును విద్యకై ఉపయోగించుకొనుటకు మంచితరుణమైయున్నది. రైతులు చదువుకోకుండా నున్నంతవరకు వ్యవసాయము వృద్ధిలోనికిరానేరదు. అనేకవిషయములలో రైతులు నేర్చుకొనవలసినటువంటి ముఖ్యాంశము మరియొకటి యిచ్చట ము

వృత్తించెదను. గ్రామములకుగాని పట్టణములకుగాని వెళ్ళుటయు తటస్థించినప్పుడు పశువుల మలమూత్రములు ఉపయోగములేకుండా నుంచుటనుచూచుటకు నాకుచాలా కష్టతరముగానుండును. దానిని అచ్చటచ్చట పైవిధముగా పారవేసిన పశువుల మలమూత్రములను తొక్కుడుగడ్డిలో మలమునుమూత్రము పిడకలుచేసుకొని వాటినివంటచెరుకుగా నుపయోగపర్చుకుంటూ పైరులకు ముఖ్యముగా కావలసిన ఆహారమును వ్యర్థముచేయుచున్నారు. మరికొందరు పశువుల మలమూత్రాదుల వగైరాలయొక్క ఉపయోగమునుగానకనే వాటిని యెడడు యెడనిచ్చి దానిని ఉపయోగములేకుండా జేయుచున్నారు. చీనాజిహను దేశములలోనిరైతులువ్యవసాయపుపద్ధతులను గ్రహించినట్లుగా యీ దేశమువారున్ను గ్రహించి సార్థకపరచవలెనని నాతలంపు. వంటనుయిచ్చునది ముఖ్యముగా భూమిగాదు అదియెద్దియన:- యెరువుమాత్రమే. యెరువు పైరులకుముఖ్యమైన యాహారము. నేను బాపట్లకువచ్చినది లగాయితచూడగా వాదభూములు జిరాయితిలేకనే ఖాళీగానుంచబడెను. వాదలో కొంతభాగమునుమాత్రము పట్టాలకుపొందిన రైతులు వాటినిచక్కగా పండించుకొనుపద్ధతి తెలియక ప్రతినవవత్సరము మురుగుపోయి నష్టపడడము మురుగులేని నవవత్సరమైనను పంటలుసరిగా పండక నష్టపడడముచూచితిని. యిట్లుజరుగుటయంతయు రైతులయొక్క అజ్ఞానమనియెంచి నేను స్వయముగా గవర్నమెంటువారివద్దనుండి ఆయిదు యెకరములభూమిని పట్టాకువుచ్చుకొని ఆభూమిచుట్టుమందుగ యెత్తయినకట్టనువేసి సాగుచేసితిని. ఆనవత్సరము ఇతర రైతులు పెంపుచేసిన పైరుకంటె నేనుస్వయముగా వేయించిన పైరు యేవిధమైన నష్టములేకుండా విస్తారముగా ఫలించినది. అప్పుడు నేనుచేసినపద్ధతిని యితరరైతులుచూచి పొలమునకుచుట్టూను యెత్తుగానుండుకట్టను వేసుకొనక పోవుటవల్లగదా మనపైరుల నష్టపడినవని గ్రహించిరి. ఆమరునవవత్సరము యెముకలపొడిని బస్తాలతో తె

ప్పించి పొలముపైచల్లించి నాటువేయగా మొదటిసంవత్సరము ఫలించినదానికంటె రెండురెట్లు యెక్కువగా ఫలించినది. దీనినిచూచి భూములకుయెత్తుగా కట్టనువేసుకొనుట మాత్రమేగాక మంచియెరువునుగూడా ప్రతినవవత్సరము వేయుచుండవలెనని రైతులుగ్రహించిరి. నేను యీలయిదు యెకరములమీదను చేసిన పనివలన వచ్చుపంటను చూచి యింకా యేబదియెడు యెకరములభూమిని గవర్నమెంటువారివలన వుచ్చుకొని చుట్టూను. పూర్వమువలెనే కట్టవేయించి సాగుచేయుచుంటిమి. యావత్తు పరిమాణపుపొలమునకు యెముకలపొడిని తెప్పించే యెడల విస్తారముఖర్చుఅవుతుందనియెంచి యీభూమిని వుచ్చుకొని జిరాయితి చేయించుచున్న బాపట్ల అన్వేష్య వ్యవసాయపుసంఘమువారు బజారులలో పూడ్చబడు తుక్కను యావత్తునుకొని ఒకగుంటలోపోయించి దానిపైన మట్టి పోసి నీళ్ళతోరెండును కలుపుచూ మంచియెరువు మన్నుగాజేసిరి. అటువంటి మాగనిచ్చిన మట్టిని యీపొలమునకు యెరువుగా ఉపయోగపరచి సాగుచేసినందున గతసంవత్సరము మట్టివేయకనే పండించిన 10పుట్ల భాగ్యముకంటె యీసంవత్సరము సూతనముగా తయారుచేసిన యెరువును ఉపయోగించి సాగుచేయుటవల్ల సుమారు 30పుట్లకాగల పంటగా గాన్పించుచున్నది. యిదేప్రకారము ప్రతినవవత్సరమున్నూ అట్టియెరువును పొలములలోవేయచూ సాగుచేసినయెడల పైసంఘమువారి కేర్పడియున్న 50యెకరముల భూమిలో 50పుట్లు భాగ్యముగూడా కావచ్చునని దృఢమైన నమ్మకముగానున్నది. గనుక ప్రతిరైతున్నూ తనపశువుల కొట్టమునకు నమీషముగా ఒకగుంటనుత్రవ్వి పశువులవద్దనుండు మలమూత్రములు త్రొక్కుడుగడ్డిని, పిడకలు వంటచెరుకుగా నుపయోగించి నందువలన గలిగినబూడిదయ ను ఆగుంటలో వుంచుచూ దానిపైన పాటిమన్నునుపోయచూ యివిరెండును తడియునట్లు నీళ్ళుపోయచూ యిదిసూర్యరశ్మికి యెండిపోకుండునట్లు పైన ఒకపందిరిగావేసినయెడల మంచిఫలపం

తానురతయిలము:-చూ రాజారాణి మార్కు తానురతయిలమును మూడు పర్యాయములు రాచినయెడల తామనయముగాక న్న సామ్యు తిరిగి నిచ్చివేసెదమ. వెల 0.6-0. ఆమృతాంజనము డిపో, ఫోర్ట్, బొంబాయి.

తమైన యెరువు యేర్పడును. ఇట్లు యేర్పడిన యెరువును యెరువును సిద్ధపరచి పోలములకు ఉపయోగపరచినయె షోలముల కుపయోగించి సాగుచేసినయెడల తనకలలో డల మంచిపంటలు పండునని ప్రతిరైతుకు విద్యనేర్చుకొ నైనను తలంచనట్టిపంటలు పండును. ప్రతిమనిషియు తా నున్న గ్రామమువదలి పలుగ్రామములుతిరిగి చూచుట నుటకు పైపద్ధతులప్రకారము యెరువును శిద్ధపరుచుటకు నున్న ప్రోత్సాహము చేయవలయునని మిమ్ములను ప్రార్థిం చుచున్నాము. అప్పుడు ప్రతిరైతున్నూ దారిద్యమునకు లోనుగాక మంచినంపదను జ్ఞానమును ఆరోగ్యమును పొందగలడు.

ఆంధ్ర పత్రిక.

ఈ పత్రికను ప్రారంభించి 4 సంవత్సరములే యయినను ఆంధ్రదేశ పత్రికలలో సగ్రగణ్యమయిన స్థానము నలంకరించుచున్నది. సంవత్సరాదినందిక నుచితముగఁ జూదాదారుల కిచ్చుటయను గొప్ప ఉద్యమమునకు సమకట్టి యెట్టికాయమునుగాంచినది నీసందికను జదువుమహా జనులె సాక్షిభూతులు. ఈపత్రికయం దన్ని విషయములు చప్పింపబడును. అందివిముఖ్యమైరవి.

విదేశవార్తలు, స్వదేశవార్తలు, వింతలు, వినోదములు,

రాజ్యాంగ విషయములు, పరిశ్రామికోద్యమములు,

సంఘమతసంస్కరణములు, మనపురోవృద్ధికి మార్గములు,

రసవంతమైన కథలు, నవ్వుచుపుట్టించు హాస్యములు.

ఈపత్రిక అన్ని విధములయిన యభిప్రాయములను వెల్లడించుచు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నడువ బడుచున్నది. ఆంధ్రమహాజను లనేకులు మమ్మడుగ్రహించి వ్యాసములను వ్రాయుచు న్నారు. ప్రతి ఆంధ్రుఁడును వారవారము తప్పక చదువవలసిన దీవార్తాపత్రిక. బీదసాదలంఢ రును శుద్ధపుటకై విపరీతమయిన తక్కువధరను చందాగా నేర్పజదితిమి. సం॥ ౧ కి చందా 2-8-0 లు మాత్రమే. ప్రకటన నియమము వారికి ప్రత్యేక ధరలు తెలుపబడును.

చిరునామా:—

ఆంధ్ర పత్రిక.

పోర్టు, బొంబాయి.

స్వ దేశ సంస్థానముల చరిత్రము.

చిత్తవటముల వివరణము.

నేపాళరాజ్యము.

హిందూదేశ స్వదేశసంస్థానములలో మొదటిదైన నేపాలదేశపు పూర్వచారిత్ర మంధకార బంధురముగ నున్నది. పూర్వము గొడులు, కంచిరాజులు, అహీరరాజులు, కిరాతులు పాలించినటులు పురాణగ్రాథలు దెలుపుచున్నవి. కిరాతరాజులు భారతయుద్ధములో బాండవులవక్షమునఁ బోరాడినటులు ప్రతీతిగలదు. ఏడవశతాబ్దమధ్యభాగమున చీనాయాత్రికుఁడు హియూఁ త్సాంగు హిందూదేశమునకు వచ్చినపుడు ప్రథమ శివదేవుడును సంఘవర్మయును హర్షవర్ధనునికి లోబడి నేపాళదేశమును బాలించుచుండిరి. నేపాళదేశ శకము 879 లో రాఘవదేవునికాలములో నారంభమైనది. సన్యదేవుడు మంగోలియాజాతీయులైన నేపాడుల నీదేశమునకు రప్పించెను. వారివలన నీదేశమునకు నేపాళనామము గలిగినది. సన్యదేవుడు దక్షిణ హిందూస్థానమునుండి నేపాళదేశమునకుఁబోయిన శూరుఁడు. 1496 నుండియు జయస్థితిమిల్లు నిష్కాత్రులు దేశమును భగ్లాంకట్రాండు, పాటాని మూడుభాగములుగ విభజించి పాలించిరి. శూరాక్రేసరుడు రతనమల్లుడు తాకూరులను భూటియాలను జయించి దేశములో రాగినాణెములను వాడుకలోఁబెట్టెను. వానికాలములో మహమ్మదీయులు నేపాళదేశముపై దండవెడలిరి గాని వారికిప్రాంతమున విజయమెప్పుడును గలుగలేదు. ఇప్పుడు దేశములో వాడుకలోనున్న వెండినాణెములవంటి నాణెములను వేయటకొక రాజు డిల్లీపాదుపాలయనుమతినిఁ బొందినాడని ప్రతీతిగలదు.

పదియేడవ శతాబ్దారంభమున కట్రాండు రెండుభాగములుగ విభజింపబడినది. పద్మనెనిమిదవ శతాబ్దములో నేపాళదేశ మంతః కలహముల కాలవాలముగ నుండెను.

రంజితుమల్లుఁడు గురఖాలకు రాజైన పృథ్వీనారాయణుని సహాయ మపేక్షించెను. పృథ్వీనారాయణుఁడు రంజిత మల్లుని శత్రువులనే కాక వానిని సయిత మొడించి 1769 లో నేపాళదేశమునకు రాజయ్యెను. చిత్తూరు దుర్గము పడునొల్లన శతాబ్దములో నలాలుద్దీనుని పశ్చిమపుడు రాజపుత్ర వీరులు స్వస్థలములం బరిత్యజించి హిమాలయ ప్రాంతములందు నెలవుల నేర్పరచి కొని రనియును వారలిపుడు గూరఖాలని పిలువబడు చున్నారనియును ప్రతీతిగలదు. పృథ్వీనారాయణుని నోడించుటకై కేప్టిను కినులోకు బ్రిటిషు పరిపాలకులచేఁ బంపబడెను. కాని బ్రిటిషు సైన్యము స్వల్పమగుటచేత గెలుపు గలుగలేదు. 1771 లో పృథ్వీనారాయణుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు ప్రతాపసింహుఁడు రాజ్యము నధిష్ఠించెను. 1775 లో ప్రతాపుని మరణానంతరము వాని రాణికిని వాని సోదరుఁడగు బహదూరుపాకును గలహ మేర్పడెను. వానికాలములో నేపాళదేశము భూటానునుండి కాశ్మీరము వరకును తిబెట్టునుండి సంయుక్తరాష్ట్రములవఱకును వ్యాప్తినిఁ జెందెను. 1792లో గూరఖాలు చీనాదేశభాగములను నాక్రమించుకొనుట చేతను చీనాదేశము 70,000 సైనికుల నంపెను. అపుడు గూరఖాలు కార్నవాలిసు ప్రభువుకాలములో జోనతను డంకనుగారితో రాయభారము నడిపిరి. నేపాళదేశమునకును చీనాదేశమునకును మిత్రత్వమును గల్పించుటకు కర్నలు కర్కు పాత్రకు నియమింపబడెను. ఈ రాయభారి చేరక పూర్వమే నేపాళదేశస్థులు చీనాదేశస్థులతో సంధినిఁ జేసికొనిరి, గూరఖాలు బ్రిటిషు పరిపాలకులతోఁ జేసిన నియమములను బాటించుకొనిరి. 1795 లో రాజ్యపరివర్తన మేర్పడెను. ఆంగ్లేయులు 1800 లో నేపాళదేశములో రాణబహదూరు వలనఁ బ్రమేయము గలిగించుకొని కేప్టిను నాక్సును నే

పాళదేశమున కంపిరి, దీనివలనఁ బ్రయోజన మేర్పడలేదు. 1814 లో గూరఖాల దురాక్రమణము వలన బ్రిటిషు పాలనమునకును నేపాళరాజ్యమునకును యుద్ధమాసన్నమాయెను. మొదట నాంగ్లేయుల కపజయము కలిగెను గాని 1815 లో సర్ డేవిడు ఆక్టరులోని యలన నమరసిం గోడింపఁబడెను. 1816 లో గూరఖాలు తిరిగి పరాజయము నొందిరి. అపుడు కుమాయూను, ఆల్మోరా, డెహ్రూదును, సిన్ధూమండలములు బ్రిటిషు పరిపాలకులకిచ్చి సంధిచేసి కొనఁబడెను.

కొంతకాలము పరకు దేశము విప్లవాధీన మయ్యెను. 1845 లో జంగు బహద్దూరు దనమేనమామను రాణిని, 150 మంది గూరఖా సర్దారులను జంపి మంత్రిత్వమును వహించెను. దేశములో శాంతి స్థాపించఁ బడి నుచేంద్ర విక్రమచా రాజుగాఁ జేయఁబడెను. 1850 లో జంగు బహద్ద రింగ్లాండునకుఁ బోయి బ్రిటిషుసామ్రాజ్య వైభవమును స్వయముగ సందర్శించెను. 1857 లో సిపాయిల తిరుగుబాటు సమయమున 8000 గూరఖా సైన్యముతో నాంగ్లేయులకు సహాయ మొనరించెను. 1857 లో నీమంత్రివర్యుడు లోకాంతరవాసమున కేగెను. కాని మరణమునకుఁ బూర్వము మంత్రిత్వము తనవంశములో నుండుట కనువగు కట్టడిట్లముల నేర్పాటు చేసెను. పిమ్మట రణదీక్షింపఁబడు, వీరశంషేరు మంత్రులుగా నుండిరి. 1911 లో చంద్రశంషేరు మంత్రిత్వమును వహించెను. 1881 లో నారేడ్జి ప్రాయముగల మహారాజా పృథ్వీ వీరవిక్రమచారాజుగఁ జేయఁబడెను. ఈయన 1911 డిశంబరు 11వ తేదిని లోకాంతరమున కేగెను. జంగుబహద్దరుకాలమునుండినేపాళ దేశములో మంత్రులునర్వాధికారమునుగలిగియున్నారు. మంత్రిరాజును సమాత్యసభను విచారించకనే ధనమును వ్యయమునేయఁ గలకు, వనల నీయఁగలదు, న్యాయవిమర్శనమునుఁ జేయఁగలడు. చిరుదముల నొసంగఁగలడు.

నేపాళదేశపు విస్తీర్ణము 54,000 చతురపుమైళ్లు; జనసంఖ్య 40,00,000 ఆదాయము రూ. 2,00,00,000.

నేపాళదేశము 25,000 చతురపులను 2500 శకఘ్నిరాతులకుఁ గలిగి యున్నది. దేశములో తంత్రికార్యాలయములుగాని లైలుమార్గములుగాని లేవు. పరదేశీయుల గమనాగమనములు నేపాలు దేశీయులకు బాత్తుగ సరిపడవు. స్వదేశవిషయములలో నీదేశము సకల స్వతంత్రములను గలిగియున్నది. పరదేశములతో వ్యవహరించు స్వతంత్రమును గలిగి యుండలేదు. కాట్లాండులో బ్రిటిషు ప్రతినిధిగలడు. రాజగునాగమన సమయములందు 21 ఫిరంగులు కాల్చఁబడును. దేశము ఖనిజసంపదలతో నిండియున్నది. హిమాలయ పర్వతమునందలియు, స్నత శిఖరములు నేపాళదేశమునందుఁ గలవు.

నిజాము రాజ్యము.

నిజాము రాజ్యము స్వదేశ సంస్థానములలో వ్యగ్రస్థానము నలంకరించు చున్నది. ఈ రాష్ట్రచరిత్ర మాంద్రదేశ చరిత్రముతో నన్నిహిత సంబంధమునుఁ గలిగి యున్నది. ఈదేశములో విశేషభాగము మొదటాంధ్రరాజులచేతను పిమ్మట యల్లవ చాళుక్యులచేతనుఁ బాలించఁబడు చుండెను. పిమ్మట యాదవులు దేవగిరిలోఁ దమ రాజ్యమును స్థాపించిరి. 1294 లో నలూలుద్దీను ఖల్జీదక్షిణ దేశముపై దంకువెడలి యాదవుల నోడించెను. 1309 లో మాలిక్ కాఫూరు కాకతీయ రాజు నోడించెను. 1325 లో మహమ్మదు బిక్ తుఘ్లుకు డిల్లీనగరపాలనమును వహించునపుడు త్రిలింగదేశ సహితమైన దక్షిణదేశము మహమ్మదీయుల పాలయ్యెను. తుఘ్లుకురాజధానిని చాలతాబాదునకు మార్చెను. పిమ్మట డక్షిణదేశమునందలి ప్రజానిధులు తిరుగఁబడి స్వతంత్ర రాజ్యముల స్థాపించిరి. బాఫరుఖాను గుల్బర్గా విదర్భప్రాంతములను స్వాధీనము చేసికొని 1347 లో బాహ్మణి వంశమును స్థాపించెను. బాహ్మణి వంశజులు విజయనగరాధీశులతోను కాకతీయ వంశజులతోను నిరంతరము యుద్ధములకుఁ జేయుచు 160 సంవత్సరముల పరదేశమునే లిరి. 1527 లో నమీర్ బరిద్ రాజ్యభారమును వహించెను. 1609 లో కుటుబుల్ ములుకు స్వతంత్ర పాలన

మును వహించి కుటుంబపాహి వంశమును స్థాపించెను. ఈ వంశజులు 1687 వరకు నేలరి.

ప్రస్తుతము నిజామురాష్ట్రమును బాలించు వారివంశము అనఫ్ జహ వలస స్థాపించబడినది. ఈయన తురుష్క దేశీయుడు. ఔరంగజేబుయొక్క సేనాధ్యక్షుడు. 1713లో ధర్మీణ దేశమునకు రాజప్రతినిధిగా నిజాములో ములుకులను నియమముతో నియమించి బడెను. 1748లో సనపుజా మృతి నొందినపుడు వాని యాధురు తనయు లొండురులతో గలహించుచు నాంగ్లేయుల పరాసుల సహాయమును బొందుచుండిరి. ఆకాలములో నిజాము రాష్ట్రమునకే కాక మిగిలిన హిందూ దేశ రాజ్యములకెల్ల మహారాష్ట్రలు వినాశమును గలిగించుచుండిరి. 1760లో నిజాము మహారాష్ట్రలచే నుద్ధిరుదగ్గర నోడింపబడెను. 1766 లో నాంగ్లేయులకును నిజామునకును జరిగిన సంధివలన నాంగ్లేయులు నిజామురాష్ట్రమును గాపాడుటకు నిజామువారికి గొంతదేశ మిచ్చుటకును నేర్పాటు జరిగెను. 1794 లో నిజాము మహారాష్ట్రలచే ఖరడానద్ద నోడింపబడి మూడుకోట్ల రూప్యములు స్వచ్ఛూరణమునకును, ముప్పదియైదు లక్షల భూమ్యాధాయముగల దేశమును నీయవలసి వచ్చెను. 1799 లో టిప్పసుల్తాను నోడించుటలోను 1817 లో మహారాష్ట్రల నోడించుటలోను నిజామాంగ్లేయులకు సహాయమును జేయుటచే రాష్ట్రలాభము గలిగెను. 1800 లో నాంగ్లేయ సైన్యము సికందరాబాదులో స్థిరస్థాపనమును గాంచెను. నిజామలి 104 గేండ్లజీవించి 1803లో బరలోకమున కేగెను.

వానిద్వితీయపుత్రుడు సికందరుజహరాజ్యభారమును వహించెను. వానికాలములో దేశము విస్తారము త్రవ్వెయ్యండగ సుప్రసిద్ధుడైన దివాను చందాలాలు శక్తి సామర్థ్యములవలన దేశము కుదుటబడెను. 1829లో సికందరు జహ మృతినొందగా సనీరుద్దాలా రాజ్యమునధిష్టించెను. 1839 లో నిజాము సోదరుడు రాజద్రోహ పాతకంబునకు లోనయ్యెనుగాని యోడింపబడెను. 1853 లో నాంగ్లేయులకును నిజామునకును నొకయొడంబడిక జరిగి సైన్య సౌకర్యము సంవత్సరమునకు రూ. 24,00,000 ల నిచ్చు

టకును బీరారురాష్ట్రములు రక్షకధనమునకై యాంగ్లేయుల స్వాధీనమునం దుండునటులును నేర్పాటైనది. ఈ ఏర్పాటు 1902 వర కవిచ్ఛిన్నముగ జరుగుచు వచ్చినది. కర్జనుప్రభువు బీరారును నాంగ్లేయరాష్ట్రములో జేరునటులును నిజాము సంవత్సరమునకు రూ. 25,00,000 లను గైకొనునటులును నేర్పాటును జేసెను. 1857 లో సిపాయిల తిరుగు బాటు సమయమున నిజామాంగ్లేయుల పక్షమున సాలారు జంగుని దూరదృష్టివలన నిలబడెను. 1853 నుండి 1883 వరకు మేధా సంఘముడైన సాలారు జంగీరాష్ట్రమునకు మంత్రిగనుండి రాజ్యాంగములను సంస్కరించి సంస్థానమునకు మహాపకారమును జేసెను. సనీరుద్దాలా అఫజలుద్దాలాల తరువాతను ప్రజానురాగమును బడసిన మీరు మహబూబు అలి రాజ్యభారమును వహించెను. ఈ సత్పాలకుడు ప్రజాను రంజకముగ నిరుపదేంద్రుడై దేశమును బాలించి 1911 ఆగస్టు 27 వ తేదీని స్వర్గస్థుడయ్యెను. వారి సుతుడు ఘనతవహించిన మీరు ఆస్మానల్లిఖాను బహద్దూరిపును పాలకులుగ నున్నారు. ప్రస్తుత పాలకుని వినయ వివేక శౌర్యాది సద్గుణంబులు ప్రజాహితార్థమై వనియోగింప బడునని ప్రజలు విశ్వాసభరితులై యున్నారు. నిజాము 21 వరకు ల సన్మానమున కర్హులు.

ఈ రాష్ట్ర విస్తీర్ణము 82,698 చతురపు మైళ్ళు, ప్రజాసంఖ్య 1,25,00,000 ఆయాము రూ. 4,70,00,000. ప్రజలలో సగమాంధ్రులు. దేశము ఖనిజ సంపదలతో నిండియున్నది. బొగ్గు, బంగారము, రాగి, నజ్రములు గనులనుండి త్రవ్వబడుచున్నవి. రహస్యములమున గుహా విహారంబు లీరాష్ట్రములో ననేకములు గలవు. ఏగ్లోరా, అజంటా, ఓరుగల్లు, హనుమకొండ, చాలతాబాదు, ఔరంగాబాదు, గోలకొండ, హైదరాబాదు మొదలగు స్థలములు చూడ యోగ్యములు. సగము మండిక జీవనాధారము వ్యవసాయము. ఈ రాష్ట్రములో 370 చెరువులును, 1,015 గుంటలును 1,317 కాలువలును గలవు. పాకాల చెరువు సుప్రసిద్ధము. గోదావరి, కృష్ణ, పెన్న, మునేరు, మూసి మొదలగు ననలీరాష్ట్రముగూడ ప్రవ

హించుచున్నది. దేశము గొంతభాగము సారవంతముగ ను గొంతభాగ మరణ్యమయముగను నున్నది. నిజము రాష్ట్రమునకును నాంధ్రప్రజలకునుఁ బురాతన కాలము నుండియును సన్నిహిత సంబంధము గలదు. పూర్వమీ దేశములోని భాగము లాంధ్రరాజులచేఁ బాలింపఁబడు చుండిరి. ఇపుడాంధ్రులలో నాల్గవఁతీ రాష్ట్రము లో నివసించు చున్నారు. ఆంధ్రభాషాభ్యుదయమున కు భయ రాజ్యములలోని యాంధ్రులకును సన్నిహిత సా హచర్య మవసరము.

బ రో డా స ం స్థా న ము.

బరోడాదేశపు పూర్వచారిత్రము రాజపుత్రవీరు ల చరిత్రముతోను, ఘూర్జరదేశ చరిత్రముతోను, మహా మ్మదీయుల పాలనముతోను సంబంధమునుఁ గలిగియున్న ది. రాజపుత్రయోధుడైన చందనరాజువలన నీనగర ప్రాంతము పూర్వము చందనవటినామముతో నొప్పుచుం డినదని యొకప్రతీతిగలదు. పటవృక్షములనడుమ నుండు టంజేసి పటోదరనామము గలిగినదనియును పటోదరనా మముయొక్క తద్భవము వడోదర, బరోడయనియునుఁ జెప్పకొనఁబడుచున్నది. ఘూర్జర కవివర్మడైన ప్రేమా నందునిచే నీపట్టణము వీరక్షేత్రమని వాడఁబడెనది. బరో డానగరమునకు సమీపమునందుండు పటవీటవములవలన నీనగరమున కీపేరుగలిగినదనుట నమంజనముగ నున్నది. ఈప్రాంతపు ప్రాచీనచరిత్ర మెట్లున్నను నూతన బరోడా సంస్థానచరిత్రము 1705 తో నారంభమగుచున్నది. మొ గలుబ సామ్రాజ్యమువలనఁ బ్రత్యేక మహమ్మదీయరా జ్యము లేర్పడినటులు మహారాష్ట్రసామ్రాజ్యము వలన భిన్నమహారాష్ట్రసంస్థానము లుత్పన్నములైనవి.

సతారా రాజగు సాహురాజుకు 1720లో ఖండే రావుదాభిడే సేనాధ్యక్షుడుగనుండెను. వానికి సహాయసే నాధి పతిగనుండి దామాజి బాలాపూరురణరంగములోఁ దనదైర్యపరాక్రమములనుఁ జూపుటంజేసి వానికి పంపేరుబ హద్దరను బిరుదానంగఁబడెను. 1721లో సేనాధిపతు లిరు

వురును మరణమునొందిరి. ఖండేరావు పదకి వానిపు త్రుఁడు త్రియంబకరావుదాభిడేయను దామాజి స్థల మునకు వాని భౌతియుఁడు వీలాజీరావుగాయకవా డును వచ్చిరి. వీష్వా మొదటి బాజీరావు 1729 లో సిర్ బులుందుఖానుతో సంధినిఁజేసికొని దాభిడే వీలాజి లకు వ్యతిరిక్తుడగుటంజేసి 1731 లో నొకయుద్ధముజరి గెను. అపుడు వారిరువురు వీష్వాచేనోడింపఁబడిరి. కాని పిలాజిని వీష్వా ముతాలిక్ సేనాఖాన్ ఖేల్ బిరుదములతో సత్కరించెను. అపుడు వీష్వాసేనాధిపతు లన్యోన్యదేశా క్రమణమునుఁ జేసికొనకుండునటులును, సిస్తులో సగము భాగము వీష్వాకిచ్చునటులును, ఘూర్జరదేశ వ్యవహార ము సేనాధిపతి చూచునటులును నిర్ణయమైనది. మొగ లుచక్రవర్తి సిర్ బులుందుఖానునిసంధి సంగీకరించక 1732 లో భోధపురమురాజైన అధయసింగును రాజప్రతినిధిగ నియమించెను. వాని యనుచరులాయేటఁ బిలాజిగాయ కవాడునుఁ జంపిరి. దామాజి తన తండ్రి రాజ్యమును 1732 లో వధిష్ఠించెను. సేనాధ్యక్షుని వంశజుడు య శ్వంతరావు దుర్గాధ్యక్షుడగుటంజేసి సేనాధిపత్యము గాయ క్వాడుల పాలయ్యెను. 1732 నుండియును బరోడా గా యక్వాడు సంస్థానాధీశుల స్వాధీనములోనఁబడెను. దా మాజికాలములో ఘూర్జరదేశమంతయును మహారాష్ట్రో లవశమైనది. దామాజి వీష్వాకు కప్పమును సరిగాఁజెల్లించనందున విరోధమేర్పడినను పానిపట్టు యుద్ధములో దా మాజి శౌర్యముతోఁ బోరాడెను. 1768 లో దామాజి మృతినొందెను. రాష్ట్రములోఁ సంకటకలహములేర్పడెను.

దామాజికి మువ్వరుభార్యలుండిరి. మొదటిభార్యకు గోవిందరావును, రెండవభార్యకు నయాజిరావు, ఫతేసింగులును, మూడవపెండ్లాముకు మానాజియునుఁ బుట్టిరి. ఫతేసింగు వీష్వాకుగొప్పనజరానానిచ్చినయాజిరావును సిం హాసనారాధునిగఁజేసి 1780 లో బ్రిటిషుపరిపాలకులతో నొక సంధినిఁజేసికొనెను. బ్రిటిషుపరిపాలకులకును వీష్వా కును 1782 లో సంధిజరుగుటవలనఁ పైసంధినిలువలేదు. గోవిందరావుకాలములో 1800 లో వీష్వా తనసిస్తును గాయక్వాడునకు కవులునకిచ్చెను. ఆయెడఁ గోవిందరావు

మృతినొందగా వానిపెద్దకొడుకైన ఆచందరావును స్థిరము గా సింహాసనమునందు స్థాపించుటకు రావుజి అప్పాజి బ్రిటిషుపరిపాలకులతో నొక యొడంబడికనుఁ జేసెను. వాని నవతితమ్ముని కన్నాజిని ముల్లూరిరావుసింహాసనా సీనుని జేయుటకు యత్నించెను. అంగ్లేయులు ముల్లూరిరావు కన్నాజినినోడించి యానందరావును స్థిరపరచిరి. 1815లో బరోడారాజు గంగాధరశాస్త్రిని లెక్కలను సరిచూచుట కై 'వీష్వాతాపునకంచెను. కాని త్రింబక్షిదాంగ్లీయావలన శాస్త్రిచంపంబడెను. ఈఘాతుకకార్యమువలన గాయకవాడునకును వీష్వాకునుగల సంబంధము విడిపోయెను. 1817 లో జరిగినసంధివలన వీష్వాగాయకవాడు పైఠానకుఁగల హక్కులను వదులుకొనునటులును సంవత్సరమునకు నాలుగులక్షల రూప్యములను వీష్వాకిచ్చుటలును నిర్ణయింపఁబడినది. వీష్వాయోడిపోయినపుడీ కప్పము నీయవలసిన యవసరమునుఁ బోయినది. 1817 లో నాంగ్లేయులకును గాయక్వాడునకును నొకసంధిజరిగినది. దానివలన పైనికరక్షకధనమునకై ఘూర్జరదేశము బ్రిటిషుపరిపాలకుల కొసంగఁబడినది. సమయమానన్నమైనపుడు గాయకవాడు బ్రిటిషుపాలకుల పక్షమున యుద్ధము సేయవలయును. దేశముధయులకు వీలుగానుండునటులు మార్పుకొనఁబడినది. మూడువేల గుర్రపు కాతుల నాంగ్లేయులకై గాయకవాడు సరిక్షణమునుఁ జేయవలయును. 1819 లో ఆచందరావు మృత్యువువాతఁబడుట వలన సయాజిరావు రాజ్యమునకువచ్చెను. 1820లో నాంగ్లేయులకును సయాజిరావునకును జరిగిన సంధివలన కాతియావాడు మాహికాంతాలకు పైన్యమునుఁ బంపకుండుటకును, సామంతరాజులరుండి కప్పమును బ్రిటిషుపరిపాలకులద్వారా పొందుటకును సయాజిరా వంగీకరించెను.

కాని సయాజిరావుప్రతిజ్ఞాభంగమువలనఁ గొన్నిమండలములు రక్షకద్రవ్యమునకైయాంగ్లేయుల స్వాధీనమునందుంచఁబడినవి. 1847 లో సయాజిరావును 1856 లో వానిజ్యేష్ఠపుత్రుఁడు గణపతిరావును మృతినొందగా వానిరెండవకొడుకు ఖండెరావు రాజయ్యెను. ఆపాలకుఁడు 1857 లో సిపాయిల తిరుగుబాటు సమయమున నాంగ్లే

యుల కొనరించిన సహాయమునకై ప్రతియేటఁ జెల్లించవలసిన కప్పములో మూడులక్షలరూప్యములు తగ్గించఁబడినవి. 1870లో ఖండెరావు లోకాంతరమున కేగినపుడువాని భార్యజమునాబాయిగర్భవతిగానుండెను.గాని దుర్వినితుండైనముల్లూరరావురాజ్యభారమునువహించెను. జమునాబాయికి కూతురుపుట్టెనుగాన రాజ్యమునకు ముల్లూరరావుకర్తయయ్యెను. ముల్లూరరావు దుష్పరిపాలనమును 1874లో బ్రిటిషుప్రతినిధికి విషప్రయోగమునుఁ జేయించుటకై చేసినయత్నమును వానిరాజ్యభివృద్ధినిఁజేసెను.

శ్రీమతి జమునాబాయి పిలాజివంశజుడైనసయాజిరావునునాంగ్లేయపాలకుల యనుమతినిచ్చి తత్తచేసికొనియె. ఈయనబాల్యావస్థలో నుప్రసిద్ధుడైన నర్.టి. మాధవరావు బరోడాసంస్థానమునకు మంత్రిత్వమునువహించెను. 1831లో శ్రీగాయకవాడు సయాజిరావు మహారాజు రాజ్యభారమును వహించెను. అప్పటినుండియు రాజ్యపాలనము స్వయముగ మహారాజుచే నిర్వహింపఁబడుచున్నది. గాయకవాడనేకసారులు సకుటుంబనమేతముగఁ బరదేశములను సందర్శించెను. పాశ్చాత్యదేశములలో వ్యాప్తిని గాంచిన విద్యావద్దతులను పరిశ్రమశిక్షణమును స్వకీయ సంస్థానములో వ్యాపింపఁజేయుటకు మహారాజు పాటుపడుచున్నాడు. ఈసంస్థానములోని కొన్నిప్రాంతములలో నారంభవిద్య బలవంతముగను నుచితముగను గజఁపబడుచున్నది. సంవత్సరమున కేడులక్షలరూప్యములు విద్యకై వ్యయముచేయఁబడుచున్నవి. దేశముసందంతటను ధర్మపుస్తకభాండారములు స్థాపింపఁబడుచున్నవి. గ్రామపంచాయతినభలు స్థాపింపఁబడి స్థానియపాలనము వ్యాపకమునుఁ గాంచుచున్నది.

ఈ సంస్థానపువిస్తీర్ణము 8590 చతురపుమైళ్ళు, జనసంఖ్య 20,00,000, ఆదాయము రూ. 1,50,00,000. సంస్థానపాలనమునకై 1904 లో నొకశాసననిర్మాణసభ నిర్మింపఁబడినది. వ్యవహారనిర్వహణమునకై కార్యనిర్వాహకసభయునుఁ గలదు. మంత్రి కార్యనిర్వాహకసభ కధ్యక్షుఁడుగనుండును. మహారాజుసర్వాధికారమునుఁ గలిగి నిరంకుశాధికారమునుగలిగియున్నాఁ

డు. బరోడాసంస్థానాధీశుడైన శ్రీసయాజీరావు గాయక వాడు సంస్థానాధీశులలోఁ బ్రాజ్ఞుడుగఁ బరిగణింపబడుచున్నాఁడు. మహారాజునకు స్వతంత్రవృత్తిగలదు. సంఘసంస్కారప్రియుడు, విద్యాభిమాని, దేశభిమాని, ప్రజాహిత తత్పరుడు. మహారాజు 21 ఫిరంగుల సత్కారమున కధికారి.

మైసూరు సంస్థానము.

స్వదేశసంస్థానములలో నొక ముఖ్యసంస్థానమైన దీనికి పేరు మహిషాసురునివలనగలిగినది. కాళికి మహిషాసురమర్దనియను నామముగలదు. చాముండిమహిషాసురుని సంహరించిన పురాణగాథలోకప్రఖ్యాతము. రాజకుటుంబమునకిప్పటికిని చాముండియును చాముంశిశ్వరుడును కులదేవతలు. అశోకవర్ధనునికాలమునం దీప్రాంతము మహిషమండలముగా నొప్పుచుండెను.

ఈసంస్థానపు పూర్వచారిత్రము మిగిలినదేశచారిత్రమువలె దుశ్శోధ్యము. మౌర్యసామ్రాజ్యనిర్మాణకుడు చంద్రగుప్తుఁడు వానప్రస్థాశ్రమమును స్వీకరించి పండ్రెండేండ్లు మైసూరురాష్ట్రములోని శ్రావణబెల్గొలలో నివసించినటులు జైనసాంప్రదాయమువలనను నిటీవలఁ గనుఁగొనబడిన శాసనమువలనను దెలియుచున్నది. మైసూరుదేశమున రైనుగారిచేఁ గనుఁగొనఁబడిన యశోకశాసనము లీరాజ్యము మౌర్యసామ్రాజ్యములోఁ జేరినదని తెలుపుచున్నది. ఆంధ్రరాజులీరాజ్యములో నుత్తరభాగమును క్రీ.త. 200వరకుఁ బాలించిరి. ఈరాజ్యములో వాడుకలో నున్న శాలివాహనశక మాంధ్రరాజైన శాతవాహనుని పేరిట నేర్పరుపబడినది. ఆంధ్రులయనంతరము కాదంబులు పల్లవులు ఉత్తరమున బాలించుచుండిరి. గంగులు దక్షిణమున పనియవ శతాబ్దాంతమువర కేలుచుండిరి. చాళుక్యులు కాదంబులను పల్లవులనోడించి పండ్రెండవశతాబ్ద మధ్యభాగమువరకు మైసూరురాజ్యములోఁ గొంతభాగము నేలుచుండిరి. 1076 మొదలు 1126వరకు విక్రమాదిత్యు డేలికయై బల్లిగిరిలో దేవళంబులఁ గట్టించెను. మఠములను స్థాపించెను. లింగాయత మతస్థాపకుడైన బిజ్జలు

డు 1155-1183 వరకీ దేశములోఁ గొంతభాగమునుఁ బాలించెను. దక్షిణభాగమునగంగులనోడించి హోయశులవంశజులు పాలకులుగనుండిరి. ఈవంశజుడైనపీరబల్లులునికాలములో మైసూరురాజ్యము వ్యాప్తినిఁగొందినది. మూడవ బల్లులుని 1310లో మాలి కాపూర్లోఁబిందిమితి లేనిధనమును కొల్లగొనిపోయెను. ఈదండయాత్రలోను 1326 లోను మహమ్మదీయులచే ద్వారసముద్రము పాడునేయఁబడెను. 1343లో హోయసలవంశము నశించినది. పిమ్మట విజయనగరాధీశులీరాజ్యములో విశేషభాగమునకుఁ బాలకులైరి. కృష్ణదేవరాయలు 1520 ప్రాంతమునగంగరాజునోడించి శివసముద్రమునుబట్టుకొనెను. 1565లో విజయనగరసామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైనపుడు పాలయకారులు క్రమక్రమముగ స్వతంత్రాధికారమునుబూన నారంభించిరి.

విజయనగర సామ్రాజ్యముక్రింద పాలయకారులు గ వాడయరులు మైసూరుసీమకుఁ బాలించుచుండిరి. ఈవంశమునకు 1399లో ద్వారకనుండి దక్షిణమునకువచ్చిన విజయకృష్ణులను యాదవరాజపుత్రులు మూలపురుషులని ప్రతీతిగలదు. హడినాడుప్రభువు మతిభ్రమణమువలన దేశపరారియగుటవిని హీనకులుడు కారుగహల్లిప్రభువు హడినాడురామమారిని బలవంతుముగ వివాహమునకొప్పించెను. రాజపుత్రులీనమాచారమును విని మారువేషములతో నుతఃపురములోఁ బ్రవేశించి భోజనసమయమునందు కారుగహల్లిప్రభువును వానిపరివారమునుఁజంపి పిమ్మట వానిదేశము నాక్రమించుకొనిరి. రాజకన్య విజయునివరించి పెండ్లియాడెను. విజయుఁడు లింగాయతమతమును స్వీకరించి ఒడయరుబిరుదముతో హడినాడుకారుగహల్లిసీమల కేలికయయ్యె. తాళికోట యుద్ధకాలమున నాల్గవచామరాజు పాలించుచుండెను. ఆరవచామరాజు 1630లో జగదేవరాయుని దేశమునుఁ దనరాజ్యములోఁ జేర్చెను. నరసరాజకంఠిరవుఁడు 1638లో రాజ్యభారమును వహించెను. ఈరాజపుంగవుని కాలమునందు రాజ్యమన్నిదిక్కులను వ్యాపింపఁజేయఁబడెను. టంకశాలస్థాపింపఁబడెను. ఈనాణెములు మహమ్మదీయాక్రమణమువరకు వాడుకలోనుండెను. చిక్కదేవరాజుపాలనము ప్రసిద్ధి

కెక్కెను. ఆరాజకాలములో జంగమగురువులు జైనమంత్రియాలలోచనతోనూ లేకనూ వధింపబడిరి. తిరుమలరాయమంత్రి మైసూరుమంత్రిలలో నత్కిర్తినిగడించెను. 1696లో మహారాష్ట్రదండువలన విప్లవ మేర్పడెనుగాని వారు మైసూరుసైన్యముచే నోడింపబడిరి. చిక్కదేవరాజునకు ఔరంగజేబు చక్రవర్తి 1700లో జగదేవరాజునుబిరుదమునిచ్చెను. డెబ్బదియారవయేటను 1704లో సీరాజు పుంగవుడు నిండుకోశమును విస్తీర్ణమై సుఖప్రదమైన రాజ్యముచుట్టాపించి పరలోకమునకేగెను. ఈరాజకాలములో పోస్టాఫీసులు మొవటిసారిగ స్థాపింపబడెను.

ఈరాజానంతరము రాజలయధికారముక్షీణించి మంత్రిలప్రభ హెచ్చుసాగెను. నంజరాజమంత్రికాలములో నొకయోధాగ్రేసరుడు దక్షిణహిందూస్థానములో బయలుదేరెను. ఈయోధుడు 1749లో దేవనహళ్ళిలోట ముట్టడింపబడినపుడు తనయసామాన్య కౌర్యమునుజూపెను. మంత్రిల కలహములవలనను, రాజ్యాధిపతుల యనమర్థతవలనను, స్వకీయశక్తిసామర్థ్యములవలనను హైదరాబాద్ మైసూరురాజ్యాధికారమంతయును తనస్వాధీనము చేసికొనెను. హైదరు 1763లో నాంగ్లేయులతో సంధినిజేసికొనెను. 1771లో నాంగ్లేయులతోను, మహారాష్ట్రులతోను, నిజాముతోను పోట్లాడవలసినవాడయ్యెను. మహారాష్ట్రులచే బూర్తిగ నోడింపబడెను. ఈవీరుడు 1782లో పరలోకమునకేగెను. వానికొడుకు టిప్పుసుల్తాను రాజ్యాధారమును వహించెను. టిప్పుపరాక్రమశాలియైనను తండ్రిగల వికేతములేదు. మహమ్మదీయమత దురభిమానచుధిశము. ఈదురభిమానమే ఔరంగజేబు కష్టములకుకుటిష్పవినాశమునకును గారణమైనది. ఆంగ్లేయులనోడించుటకే ప్రాప్తుదేశసహాయమును టిప్పుసుల్తానవేషించుచుండెను. ఆఫ్ఘనుపారిశీకదేశముల సహాయమునుగోరెను. ఆంగ్లేయులీనుల్తాను దుర్విసయమును సహించలేక నిజాము మహారాష్ట్రుల సహాయముతో మైసూరుపై దండువెడలిరి. 1790 కేయిగాల్గవతేదిని శ్రీరంగవట్టణము పట్టవడియై, టిప్పుసుల్తానుని కశేబరము హతస్థునికుల నడుమనుగనుగొనబడెను.

ఈకాలములో వాడయరువంశజులు దరిద్రస్థితిలో నొకమూల నొదిగియుండిరి. ఆంగ్లేయులు అయిదేండ్ల ప్రాయముగల కృష్ణరాజవాడయరునకుఁ గొంతదేశమునిచ్చి శేషించినదానిని సహాయకారులును తామునుపంచుకొనిరి. సుప్రసిద్ధులైన పూర్ణయ్య మంత్రికింద మైసూరు రాష్ట్రమునుఖస్థితికివచ్చెను. 1812లో రాజదుర్విసయమువలనఁ బూర్ణయ్యమంత్రి పనినిమానుకొనెను. దుర్భాగపరి పాలనమువలన నాంగ్లేయులు 1831లో రాజునుఁబొలగించి మైసూరురాజ్యమును స్వాధీనమునందుంచుకొనిరి. వానిమరణానంతరము 1868లో వానిదత్తపుత్రుని చామరాజేంద్రునిరాజుగ నాంగ్లేయులేర్పరచిరి. ఈరాజవతంసుడు దేశమునుబాగుగనేలి దేశాభివృద్ధి కనుకూలములైన సదుపాయముల ననేకములనుఁ గల్పించెను. బాల్యావస్థలో రంగాచార్యులునురాజ్యమునధిష్ఠించినవిమ్మటనర్సేశేషాద్రయ్యరునుమంత్రిలుగనుండి దేశాభివృద్ధిఁజేసిరి. రంగాచార్యులు ప్రాత్యామ్నాయ సంఘమును స్థాపించెను. యూరపియను అధికారులనుతగ్గించి హైందవాధికారులను హెచ్చించెను. శేషాద్రిఅయ్యరు కాలములో (1893-1901) దేశాదాయ మధికము చేయఁబడెను, వైలుమార్గములు వేయఁబడెను, నీటివనతలు గల్పింపబడెను, కావేరీవిద్యుచ్ఛక్తినిర్మాణ యంత్రాలయముస్థాపింపబడెను. దేశమున్నిధముల సుభస్థితిలోనుంచఁబడెను. చామరాజేంద్రుఁ డాకస్మికముగ 1894లో కలకత్తానగరములో కాలధర్మము నొందెను. రాజ్యము వ.హారాణిరక్షణముకిందను కృష్ణరాజవాడయరునకుఁ గట్టబడెను. 1902లో కర్ణసుప్రభువు కృష్ణరాజేంద్ర వాడయరునకు స్వయముగ రాజ్యమునప్పగించెను. కృష్ణమూర్తిమాధవరావుగారు మంత్రిలుగనుండిరి. ఆనందరావుగారి పుడు మంత్రిగనున్నాడు.

మహారాజ మంత్రియొక్కయు సభయొక్కయు సహాయమువలన దేశముఁ బాలించును. సభలో నిరువురు సభ్యులుగలరు. దసరాపండుగలలో మైసూరులో మహావైభవముతో వేడుకలు జరుపఁబడును. రాజుసింహసనాసీనుడై ప్రజలకు దర్శనమిచ్చును. అతిధ్యభ్యాగతులు

సత్కరింపబడుదురు. మైసూరు ప్రాత్యమ్నాయనభగవాదు
ను. మంత్ర గతవత్సరకార్యక్రమమును నివేదించును. నానా
దేశములనుండియు జనుల వేడుకలను జూచుటకు వెళ్లుచుం
దురు.

మైసూరు రాజ్యము హిందూ దేశ సంస్థానములలో
నొక పెద్ద సంస్థానము. విస్తీర్ణము 23,430 చతురపుమైళ్లు.
ప్రజాసంఖ్య 60,00,000 అగాయము రెండు కోట్ల రూప్య
ములు. దేశము ఖనిజసంపదలతో నిండియున్నది. కోలా
రుబంగారు గనులవలన దేశాదాయము వర్ధిలుచున్నది.
దేశములో కళాశాలలు విద్యాలయములు స్థాపింపబడినవి.
స్త్రీల కొరకు ప్రత్యేక కళాశాల రాజధానిలో స్థాపింపబడి
నది. పరస్పరసహాయసంఘములు దేశమునందంతటను స్థా
పింపబడినవి. రెండు కోట్ల రూప్యములను వ్యయముచేసి
యొక విశాలతటాకమును నిర్మించుటకు ప్రయత్నములు
సేయబడుచున్నవి. విశ్వేశ్వరయ్యగారి సంస్థానమునకిపుడు
ప్రభావయంత్ర శాస్త్రజ్ఞుడుగ నున్నారు. మైసూరు రాజ్య
పాలన మన్ని విధములఁ బ్రామాణిక పాలనముగ నెన్ను
దగియున్నది.

ప్రస్తుత పాలకులు మహారాజ కృష్ణరాజవొడయర్
బహదూర్ జి. సి. ఎస్. ఐ. శక్తిసామర్థ్యములతోఁ బ్ర
జాహితార్థముగ దేశము నేలుచున్నారు. ఇరువదియొక్క
ఫిరంగులచే సంభావించుట కర్హులు.

ఉదయపుర సంస్థానము.

హిందువుల ఔత్తరభావ విజృంభణమునకును, మాన
సంరక్షణమునకును, కులాభిమానమునకును రాజపుత్ర
సంస్థానములచారిత్ర మున్న తాదర్శనముగ నున్నది. జాతీ
యధర్మరక్షణశీలము వ్యక్తముగానికాలములో నీభావ
ములు హిందూ దేశమును మతధర్మమును మహమ్మదీయ
మత దురభిమానమునకు ఒలిగాకుండఁగా పాడిన సంస్థాన
ములకు ఉదయపుర సంస్థానము నాయక సంస్థానముగ నున్న
ది. మేవారు రాజులు క్షత్రియులకు నాయకులుగ నుండి
ప్రాణధనములను దేశసంరక్షణార్థమై భారవోసిరి. రాజ
పుత్రవీరులు చిత్తూరుదుర్గ సంరక్షణార్థమై ప్రాణంబులను

దృఢంబులవలె వినర్జించిన యితహానంబులు బలించినవారి
హృదయంబులు విషాదాభిమాన భరితంబులును భక్త్య
త్యాహపూరితంబులును నగుటసహజము. ఆవీరసింహుల
యవక్రపరాక్రమమును నావీరాంగనల ధైర్యసాహసము
లును భారతీయులకు నమ్మానార్హములు. టాడుదొరగారి
యితహానంబులను సానుకంపభావముతోఁ బ్రచురించి భా
రతీయులకు మహోపకారమునుఁ జేసిరి.

మేవారు సంస్థానపు పూర్వచారిత్రమును నిర్ణ
యించుటకుఁదగిన యాధారములులేవు. రామాయణ క
థానాయకుడైన శ్రీరాముని వంశజులు దీనికి మూలపురు
షులని యొకకథగలదు. అయోధ్యాధీశులు సూర్యవం
శజులు. కుశవంశజుడైన సుమిత్రుడయోధ్యనుఁబాలించిన
సూర్యవంశజులలోఁ గడపటిరాజు. సుమిత్రుఁడు కతియా
వాడులోవల్లభిరాజ్యమును స్థాపించెను. శిలాదిత్యుడిరాజు
లలోఁబరాక్రమశాలి. ఆరాజు పరరాజులచే నోడింపబడి
యుద్ధముగో విగతజీవుండయ్యెను. జనకునిమరణానంతరము
జన్మించిన గోహదిత్యుఁడు బ్రాహ్మణులచేఁ బంచఁబడి
మేవారు రాజ్యమును స్థాపించి యిడారుపల్లణమును రాజ
ధానిగఁ జేసికొనెను. ఆములపురుషునివలన నీవంశపు
రాజులు కొంతకాలము గెహలోఁబులని పేరొందిరి. రెండ
వమహేంద్రు డీవంశములో నారవపురుషుడు. ఆప్రభువు
నాగడలో నేలుచుండెను. యవ్వనదశలో చిత్తూరురా
జైన మానసింహుని కొలువులోఁజేరి మహమ్మదీయులను
వారి మొదటిదండయాత్రలో నోడించి మానసింహుని
కూతురునుఁ బెద్దియాడి 734లో మానసింహుని సింహ
సనము నాక్రమించుకొనెను. ఆరాజు దనజనానురాగముచే
బప్పయని పిలువబడుటచే వానివంశజులు బప్పారావులని
ఖ్యాతినిఁగాంచిరి.

మరలఁ బండెడవ శతాబ్దారంభమున రాహూపు
రాజ్యకాలమునుండియును నీరాజ్యచరిత్రము ప్రశస్తిని
గాంచినది. మొదటి కరణసింహునకు మాహూపురా
హూపులను నిరువురు సుతులుండిరి. రెండవపుత్రుడు
రాహూపు విరోధియైన పరిహరరాణునిజయించుటచేతను
మేవారునకు రాజయ్యెను. మొదటికొడుకు మాహూపు

జోంగరుపురములో నూతనరాజ్యమును స్థాపించుకొని రావలెనామమును వహించెను. రాహువుగెహలోటు వంశ నామమును వదలిశశోదయనామమును వహించుచు రాణా యై మేవారును బాలించుచుండెను. 1303లో చిత్తూరు ను లక్ష్మణసింహుడును జోంగరుపురమును రత్నసింహుడును కేలుచుండిరి. భీమసింహుడు మోహనాంగియైన వద్దినిపతి లక్ష్మణసింహుని పినతండ్రి.

చిత్తూరుకోట మొదటిరెండు ముట్టలు.

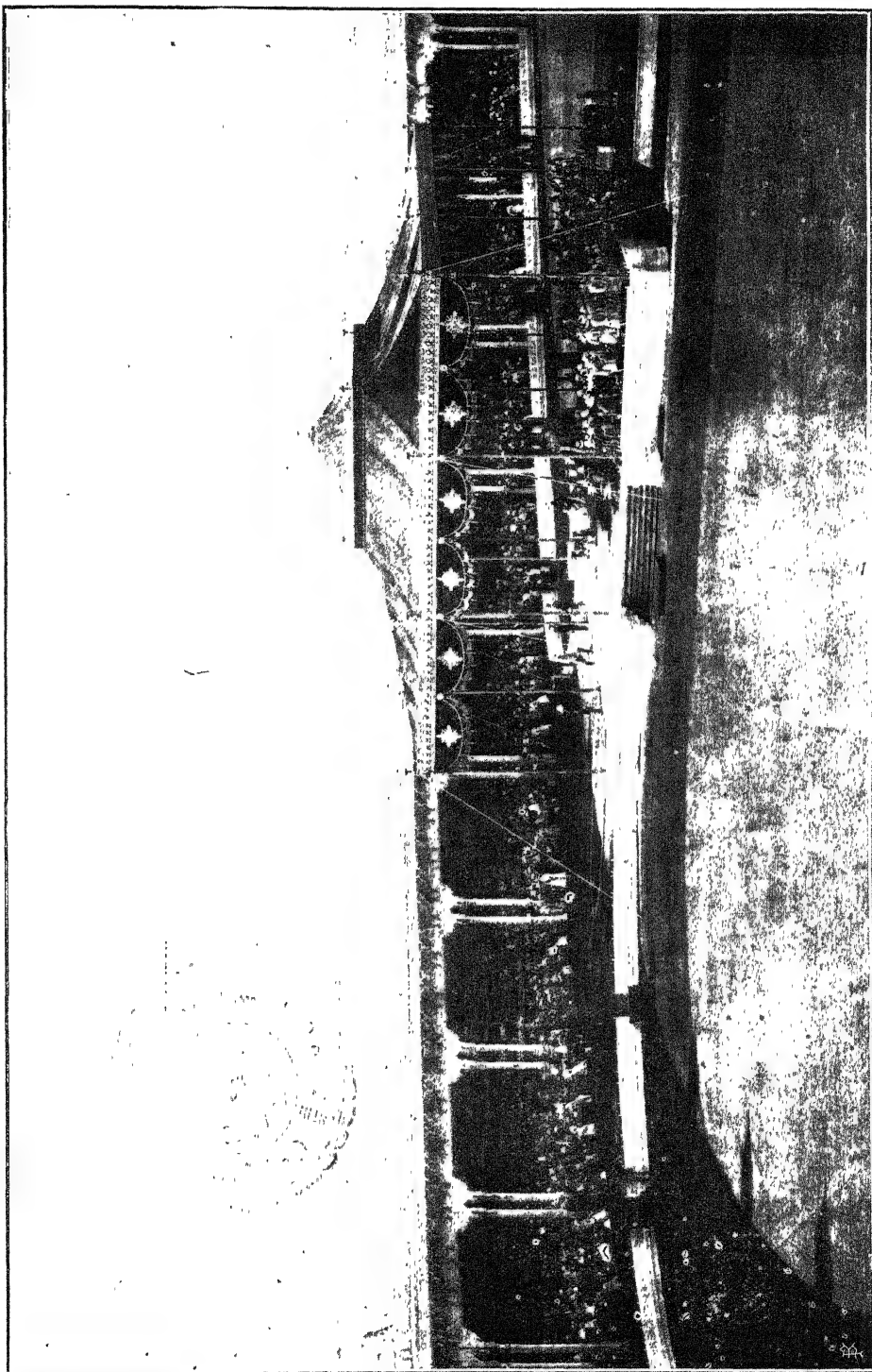
ఈకాలమున నలాలుద్దీను ఖల్జీ డిల్లీ నగరమున కేలికగానుండెను. ఈకామాంధుని దుర్లయములు లెక్కకు మించియుండెను. ఈయవివేకి పెద్దతురక సైన్యముతోఁ బద్మినిని హరించుటకై చిత్తూరుకోటను ముట్టడించెను. ఈ తురుష్కుడు వద్దిని మాయోపాయమువలన పంచితుడై మొదటిసారి హఠాభివంబడి పలాయనమును రక్షణము గఁగైకొనెను. కాని రెండవసారి యధికమైనపేనలతో డిరిగి చిత్తూరుకోటను ముట్టడించెను. రసపుత్రపీరు లారు మానములవర కత్యంత శౌర్యపరాక్రమములతోఁ గోట నుగాపాడిరి. తరుగకఁ బెరుగుచున్న తురుష్కు సైన్యము నోడించుటకు వారి శౌర్యపరాక్రమము లనుపయోగము లయ్యెను. కోటసంరక్షణ మలవిగాకపోయినపుడు స్త్రీలు చితిసాచ్చి మానమునుఁ గాపాడుకొనుటయును, పురుషులు కొనయూపిరియున్నంతవరకుఁ బోరాడి వీరస్వర్గమున కేగుటయును మున్నగు వృత్తాంతము లోకవిఖ్యాతము. వేనవేలు స్త్రీపురుషులీరితిని దమమేనుల దేశసంరక్షణార్థమై యర్పించిరి. అలాడుదీను దన సైన్యముతో జనసూన్యమైన కోటలోఁ బ్రవేశించెను. తురకలు దమకోపావేశమున సుందరమందీరములను గుడిగోపురములను వినాశముజేసిరి. మార్వాడు దేశస్థుడైన మల్దేవుని దుర్గపాలకునిగ నియమించి అలాముద్దీను తన సైన్యముతో మరలిపోయెను. లక్ష్మణసింహుని కొడుకులలో నొక యజేయసింహుడు మాత్రము బ్రతికియుండెను.

రాణాభవనసింగుకోట నొకసారి పట్టుకొనెనుగాని తిరిగి మహమ్మదు తుఘ్లకు వెంటనే స్వాధీనముచేసుకొనెను. లక్ష్మణసింహుని మనుమడురాణాహమీరు మల్దేవుని

కూతురును బెండ్లియాడి చిత్తూరుకోట నాక్రమించుకొనెను. ఈవీరాగ్రేసరుడు మహమ్మదు తుఘ్లకునోడించి వానినిఁ గారాగారమునందుంచి వానినుండి యేబదిలక్షల రూప్యములను, నూరుమాతంగములను, కొన్ని మండలము లనుగ్రహించి వానిని చెఱసాలనుండి వదలెను. హమీరు 64 యేండ్లు జీవించి దేశమును బాగుగనేలి 1364 లోఁ గాలధర్మమునొందెను. పిమ్మట నూటయేబది యేండ్లవరకు మేవారురాజ్యము వర్ధిలెను. ఈదేశమునకు 1382-97 వరకు రాణాలక్ష్మణసింహు డేలికగనుండెను. వానికాలములో సీనముగనులు వెండిగనులు కనుఁగొనఁబడెను. ఈసామ్మ గుడిగోపురముల గట్టుటకును, నీటివనతులనుఁ గల్పించుటకును, కోటను బాగుజేయుటకును వాడఁబడినది. సుప్రసిద్ధుడైన రాణాకుంభుడు 1433-68 వరకు మేవారును బాలించెను. ఈశౌర్యనంపన్నుడు మహమ్మదీయనాయకులైన మహమ్మదుఖల్జీ కుతుబుద్దీను మొదలగు తురుష్కునాయకులనోడించి చిత్తూరుదుర్గము లో జయస్థంభమునుఁ గట్టించెను. ఈవిజయ స్థంభము కుంభలగృహమునఁ బేర నొప్పుచు మేవారు రాజ్యపుతొల్లింటి వైభవమునుఁ జాటుచున్నది. ఈకట్టడము సూటయిరువది రెండడుగులపొడవై తొమ్మిదంతస్తులను గలిగియున్నది. ప్రతియంతస్తును చిత్రప్రతిమలతోను సుందరవిగ్రహములతోను చిత్రితమై చూచుటకతి రమణీయముగ నొప్పుచున్నది. ఈస్థంభము హిందూదేశములోనున్న కుతుబుమినారుకంటెను రోములోని ట్రాజాను స్థంభమున కంటెను బాగున్నదని ఘనాననుగారి మతము. భాగవత శ్రేష్ఠురాలైన మీరాబాయి ఈమహావీరుని ధర్మపత్ని. ఈరాజదండతులకు సంగీతకీర్తనములం దసామాన్య నైపుణిగలదు. వారు దమజీవితములోఁ గొంతకాలమును రాణాకుంభునిచేఁ గట్టించఁబడిన శ్రీ కృష్ణాలయమునందు భజనసంకీర్తనములతోఁ గాలమునుగడపిరి. కాని కాలవశమున మీరాబాయి స్వదేశమునువదలి బృందావనమున కేగి శ్రీ కృష్ణసాన్నిధ్యమున భజనలతోఁ బ్రాద్దుబుచ్చుచుఁ బ్రజల భగవద్భక్తపరాయణులంతయునుఁ బరమపదమున కేగిన యితిహాసము సుప్రసిద్ధము. మహాశూరుడు

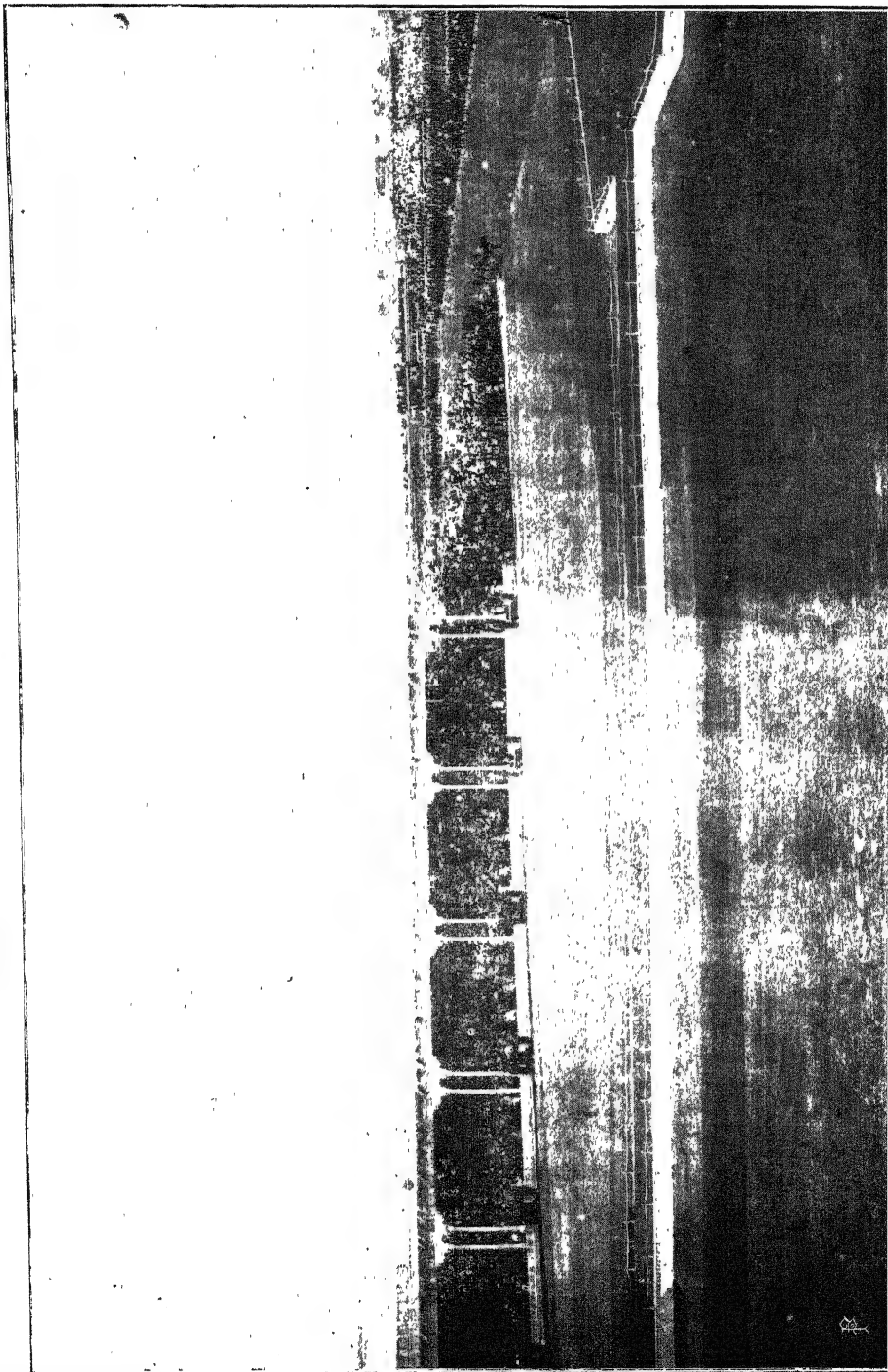

Coronation of Their Imperial Majesties at Delhi,

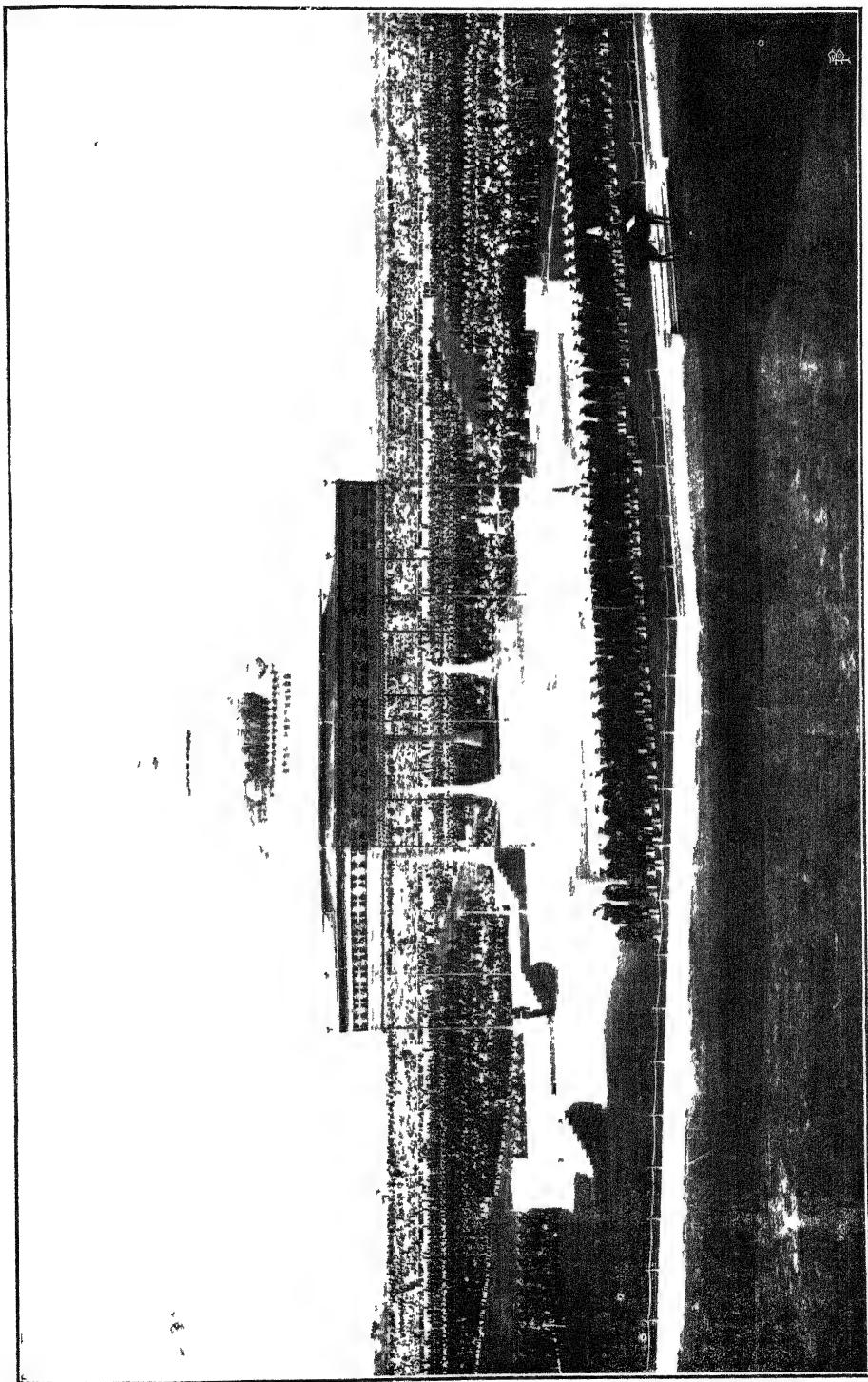
శ్రీపంచమబార్జి రాజరాజేంద్రుని యొక్కయు మేరీ మహారాజియొక్కయు డిస్సీ సామ్రాజ్యాభిషేకము.

Coronation of Their Imperial Majesties at Delhi.

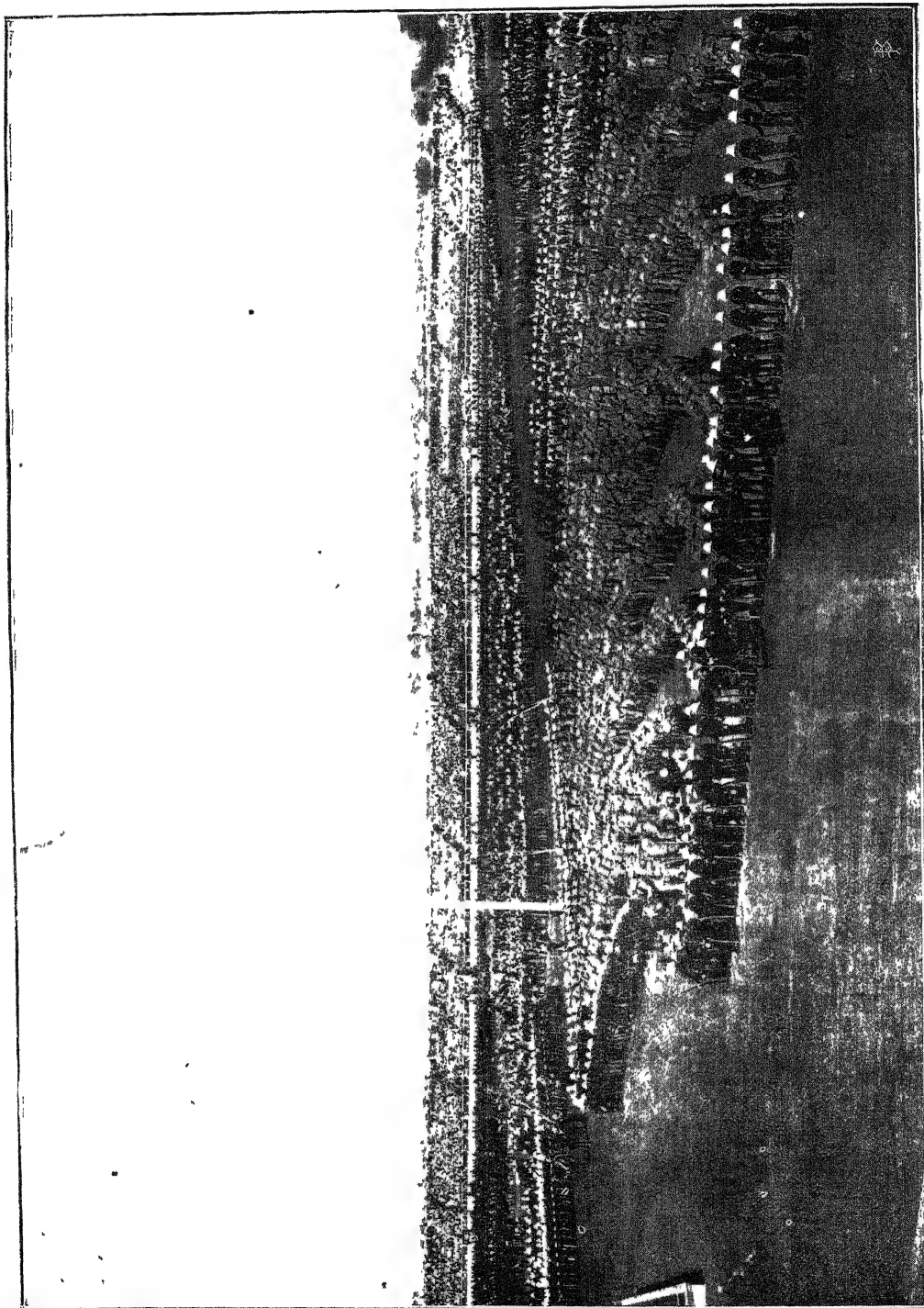
శ్రీసంపాదకులారా రాజరాజేంద్రునియొక్కయు మేరీ మహారాజ్యయొక్కయు షిర్డీ సామ్రాజ్యాభిషేకము.

Coronation of their Imperial Majesties at Delhi.

క్రీష్ణచమజాగ్రి రాజరాజేంద్రుని యొక్క-యు మేరీ మహారాజ్య యొక్క-యు డిలీ సామ్రాజ్యాభిషేకమహోత్సవము.

Coronation of Their Imperial Majesties . at Delhi.

శ్రీమంతరాజాధిపతి యొక్క యువరాజ్యము.

రాణారాయమల్లుడు 1473-1508 వరకు మేవారును నుండియువద్దించేరిరి. రావులు, రావలులు, రాజులు బాలించుచు మహమ్మదీయులచు ముప్పుతిప్పలపాల్పెను.

సంగడను నామాంతరమును వహించిన మొదటి రాణానంగ్రామ సింహునికాలమునందు మేవారు రాజ్యము పరమోచ్చస్థితి నందుండెను. ఆరాజ్యపురి కాలము నందీరాజ్యాదాయము పసికోట్లరూప్యములు. రాజ్యము క్రింద 80,000 గుట్టపుకాతులు, 500 గజములు, ఎనమండ్రుగురు రాజులు, తొమ్మండ్రుగురురావులు, నూటనలుగురు రావులు రాజును రణరంగమున నరుగమించుచుండెను. రాజపుత్రస్థానముంతయును నీరాజ్యములోజేరియుండెను. పనునెరిమిరి యుద్ధములలో నీరాజు విజయలక్ష్మిని జేపెట్టెను. కోటలననేకములనుఁ బట్టుకొనెను. ఒకసమయమున మాల్వారాజైన రెండవమహమ్మదునుఁ బట్టుకొని యుదారభావముతో వానినినక్కరించి యనిపెను. మేవారు రాజ్య మీయుచ్చస్థితిలోనుండగా మొగలుసామ్రాజ్య నిర్మాణకు బేబరురణరంగమునఁబ్రవేశించెను. ఖన్వాహనమొపమున 1527లో నొకగొప్పయుద్ధము జరిగెను. రసపుత్రువీరు లెప్పటి మట్ల సాహసధైర్యములతోఁ బోరాడిరి. కాని స్వపక్షదండనాముకుడైన శిలాదేవుని ద్రోహమువలనను బేబరుయొక్క వ్యూహనిర్మాణ నైపుణ్యమువలనను తురకలకు సంపూర్ణజయముగలిగినది. రాణానంగుడు యుద్ధములో గాయపడి కొంతకాలముచకా వీరపురుషుడు వీరస్వర్గమునకేగెను.

సంగుని జ్యేష్ఠపుత్రుడు రెండవరత్నసింహుడు రాజ్యభారమును వహించెను. కాని సూర్యమల్లునిచే గలిగిన వాని యకాలమరణమువలన సవతితమ్ముడు విక్రమాదిత్యుడు రాజయ్యెను. విక్రమాదిత్యుని దుర్విసయమును రాజపుత్రుల యంతఃకలహములును ఘోరరదేశాధీశుడైన బహదూరు షా దండయాత్రకు గారణములైనవి. ఈ మహమ్మదీయ నాయకుడు 1534 లో మేవారు పైదాడి వెడలి చిత్తూరుకోటను ముట్టడించెను.

చిత్తూరు మూడవముట్టడి.

ఈ మాసన్నాపదచుండి చిత్తూరునుఁ గ్రాపడుటకు రాజపుత్రవీరులు దమమత్సరములన్ని మరచి నలుడెనల

నుండియువద్దించేరిరి. రావులు, రావలులు, రాజులు దమ యసూయా విశాచమును దిగఁద్రోసి చిత్తూరును గాపాడఁ గంకణమునుఁ గట్టుకొనిరి. కాలమానన్నమైనపుడు మనుజునయత్నములు నిరుపయోగములై దైవము ప్రతికూలకగుచు. బహదూరు షా చిత్తూరు కోటను బోర్చుగీసు పైనికులయొక్కయు వారి ఫిరంగులయొక్కయు సాహాయ్యబలమిని ముట్టడించెను. నోటను నిష్పన్నఁగఁగకుచు మృత్యురూపధారులై నకలమును వినాశమునేపడి యీఫిరంగులబాణకై దాళఁగలశౌర్యమే శూరులకుండఁగలదు? ఫిరంగుల తాకుడుకు కోటగోడలు నేలంగూల నారంభించెను. దుర్గక్షణము దుర్భరమయ్యెను. రాణీజవాహరుబాయి కవచధారిణియై శత్రుసైన్యముతోఁబోరి వీరశయనమున శయనించెను. పిమ్మటకర్ణాదేవియును పదుమూడునేల రాజాంగనలును దమకోమల గాత్రముల నగ్నిహోత్రిన కల్పింపి పానమునుఁ గాపాడుకొనిరి. విషముద్రావి కొందరు నుందరాంగులు ప్రాణములవిడిచిరి. మఱికొందఱు నతీమతల్లులు శత్రుములచేఁ బ్రాణములందిసిగొనిరి. రాజపుత్రవీరులు రక్తాంబరధారులై వివాహమహోత్సవమునకువలె నమితోత్సాహముతో యుద్ధభూమిలోఁబ్రవేశించిరి. ఆవీరులుతురక సైన్యములతోఁగొనయాపిరియున్నంతవరకుఁ బోరాడి స్వదేశసేవ కైప్రాణముల నప్పించి శాశ్వతకీర్తినిగడించిరి. బహదూరుషా జనసూన్యమైనకోటలో దనసైన్యముతోఁబ్రవేశించెను. రాణీకర్ణావతి జోహారుసేయుటకుముందుఁ దనసుతుని నుదయసింహుని రక్షణమును వేడుచుహుమాయూను చక్రవర్తికొక గౌరవతోరణమునంపెను. హుమాయూనా గౌరవమువలన ముదితహృదయుడై చిత్తూరు దుర్గమును ముట్టడించి బహదూరు షా నోడించి విక్రమాదిత్యుని రాజుగా నేర్పరచి మరలిపోయెను. దుర్విసయాన్నితుడైన విక్రమాదిత్యుడు 1535లో వనవీరునిచే జంపఁబడెను. ఈ యన నంగ్రామసింహుని సోదరున కనారసపుత్రుడు. వనవీరుడు రాజ్యలక్ష్మినిఁజేపట్టి శత్రుశేషమునుఁ జేయుటకై బాలుడైన యుదయసింహునిఁ జంపుటకై యత్నించెను కాని పున్నయను వానిదాయి తనయేకపుత్రుని ప్రాణము

ల నిశ్చింతగానర్పించి రాజపుత్రుని ప్రాణంబులంగాపాడిన యితహాసము నుప్రసిద్ధము. ధీరసంపన్నురాలైన పున్న యొక్క యవ్యాజరాజభక్తియును ధైర్యసాహసములును సంస్తవనీయములు. ఉదయసింహుడు 1587 లో వనపీఠుని రాజ్యభ్రష్టునిజేసి రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను. ఈరాజశ్రేష్టుడు 1587-72 వరకు మేవారు రాజ్యమునే లెను. వానికాలములో నక్కరుఘాదుమా చిత్తూరుదుర్గము ను ముట్టడించెను.

చిత్తూరుకోట నాలవముట్టడి.

హిందూదేశములో మతద్వేషములను జాతిమత్సరములను నంతరింపజేసి సమభావముతోఁ బాలింపవలయునని యత్నముచేసిన చక్రవర్తులలో నగ్రగణ్యుడైన యక్బరుఘాదుమా 1556 లో రాజ్యభారమును వహించెను. తన యభీష్టసిద్ధికై రాజపుత్రుతో సంబంధబాంధవ్యములంజేసి వారల సేనాధ్యక్షులనుగను మంత్రిులనుగను రాష్ట్రపతినిగనుగను నియమించి సత్కరించుచుండెను. అందుకు సుస్థానాధీశుడు సనకూతురును నక్కరునకురాణిని గాఁజేసెను. ఇతర రాష్ట్రానాధీశులును సంబంధబాంధవ్యములవలనను కప్పములగట్టియును నక్కరుతో సంధినిజేసికొని వానికి విధేయులైయుండిరి. మేవారురాణామట్టుకు లోబడకుండెను. కాని యారాణాకు వానికండ్రీకిఁ గల శౌర్యప్రతాపములుగాని యుత్సాహమునుగాని లేకుండెను. అక్బరు స్వయముగ 1567 లో దనసైన్యములనుఁ జిత్తూరుపై నడిపెను. ఉదయసింహుడు ముట్టడియా రంభదశలోనే కోటనువిడిచి వానిచే 1553లో నారావల్లి పర్వత ప్రాంతమున నూతనముగ నాగంభించిన యదయపురమునకు సుఖముగఁజేరెను. శూరావతంసములైనజయముల్లుడు పట్టుడు మొదలగు వీరాగ్రేసరులు త్రొత్తధర్మమునుఁ గాపాడుటకై చిత్తూరుదుర్గ సంరక్షణార్థమై నిలచిరి. అక్బరు సైన్యమునకును, సుత్సాహమునకును, శతఘ్నులాదిగాఁగల యుద్ధసామగ్రికిని రాజపుత్రుల ప్రతాపము చాలియుండలేదు. పూర్వపు ముట్టడులంపువలెనే స్త్రీలు దమ సుందరశరీరంబుల నగ్ని దేవున కర్పించి పూతచరితలై ధి. పురుషులు దమప్రాణముల దేశరక్షణార్థమై యర్పించి

త్రొత్తధర్మనిష్ఠాగరిష్టులై వీరస్వర్గమున నివాసములనుఁ జైకొనిరి. కోటయందుండిన 50,000 జనులలోను 40,000 నిహతులైనారనియును శేషించిన 10,000 జనులు చెఱఁ గొనఁబడిగనియును చరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు. ఈ ముట్టడితో విజయలక్ష్మి చిత్తూరుదుర్గమునుఁ బూర్తిగఁ బరిత్యజించెను. మేవారు రాజ్యమున కుదయసింహునిర్నితమైన యదయపుర మాకాలమునుండి నేటివరకును రాజధానిగనున్నది.

చిత్తూరుకోట నేలముట్టముఁకు 500 అడుగులయెత్తయిన యిరుకుకొండపైఁ గట్టబడి మూడుబావుమైళ్ళ పొడవును నరమైలు వెడలుపునుగలిగి 690 యకరముల ప్రదేశము నావరించుకొనియున్నది. పొండవనుతుడైన భీమసేనునిచే నీకోటనిర్మింపఁబడినదని యొక పురాణగాథ గలదు. మొదటనిది చిత్రకోటయని పిలువఁబడుచుండెడిది. దీనికి పేరు మారిరాజపుత్రులకు రాజైన చిత్రాంగునివలనఁ గలిగియుండును. మహేంద్రుడు 734 లో దీనిని స్వాధీనమునుఁ జేసికొనినసిమ్మట మేవారురాజ్యములోఁ జేరెను. ఆకాలపుదరిత్ర మింతవరకు వ్రాయబడినది. ఈదుర్గము నందందు కీర్తిస్తంభము, జయస్తంభము, కృష్ణాలయము, దుర్గాలయును దర్శనీయములు. వీరావేశమున కునికిపట్టును, యోధవీరుల కాటపట్టును, వీరవనితలకు నివాసమును, దేశభక్తుల కాకరమును, త్రొత్తధర్మమునకుఁ బుణ్యభూమియును, ధనసంపదల కాలవాలమునునై ప్రశస్తినిఁ గాంచి యసహాయశూరుల ధిక్కరించినయీషవిత్తఫల మిపుడొక పల్లెటూరువలె 7,593 జనసంఖ్యనుగలిగియున్నది. ధర్మరక్షణము సదభిమానభరితమైన మేలును దురభిమానపూరితమైన కీడును గలుగుట యగ్గలము. దురభిమానాయత్తమై ధర్మము నిస్సాగమై కులాభిమానముగ బరిణమించుట వ్రత్యక్షప్రమాణముగ నున్నది. త్రొత్తవీర్యము దురభిమానసంగతమై కురుక్షేత్రములో నస్తంగతమైనది. త్రొత్తప్రతాపము కులాభిమానరూపమునుఁ గైకొని రాజపుత్రుల వివాహమునకుఁ గారణంబైనది. చిత్తూరుదుర్గసంబంధ సంగ్రామంబులలోఁ జాతుయంబునకుఁగల కారణంబిదురభిమానమని తోచకమానదు. ఈ

దురభిమాన విప్లవం మేకజాతీయత్వభావన కవనరము. బ్రాహ్మణకుల దురభిమాన వివాళమును సికాలములో నవనరమై యది రాజనబలమువలనగాక సాత్వికప్రభావముచే బాల్పాత్యసంయోగమువలన నేర్పడుచున్నది. చరాచర రూపప్రపంచమంతయును భగవత్సంకల్పసిద్ధికై పరిణమించుచున్నది. ప్రజాక్షయమును నీపరిణామమునకై యుండునని యూహించవలసి యున్నది. ఇంద్రప్రస్థ పాటలీపురములకువలె నీచిత్తూరు దుర్గమునకును భావిభాగ్యము కాలగర్భములోగలదో లేదో యెవరూహించుగలరు!

ఉదయసింహుడు దనమిగిలిన జీవితకాలమును నుదయపురములోగడిపి 1572 లోఁ గాలగతినొందెను. అప్పటినుండియు మేవారున కుదయపురనామముగలిగినది. ఆకాలమునుండియును మేవారు రాజులు చిహ్నారుదుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొనిగాని గడ్డములనుఁ దీయించువని శపథముచేసి గడ్డములను బెండఁ నారంభించిరి. ఉదయసింహుచకుఁ బుత్రుల నేకులుండిరి. వారిలో జగ్గములునకు రాజ్యమును గట్టుట కుదయసింహుని కోరికయై యుండెను. కాని రాజపుత్రయోధులు శ్వేతపుత్రులైన ప్రతాపసింహునిఁ బట్టాభిషేక్తుండేసిరి. ప్రతాపసింహుడు 1572-97వరకు మేవారురాజ్యమున కేలికగనుండెను. ఈపరాక్రమశాలి చక్రత్రము స్కాట్లండుప్రభువకు బ్రాసుచక్రత్రమునుఁ బోలియున్నది. ఈవీరసింహుడు వనాంతరమునందు సింహమువలె నివాసమునుఁ దైకొనెను. ఉదయపురమునుఁ బరిత్యజించి జల్మియరుకోటను నివాసమునుగఁజేసికొనెను. నిద్రాహారములు, భాగ్యభోగ్యములు, విశ్రాంతి విరామములు లేక నిరుచదియైచేండ్లు చక్రవర్తి సైన్యములతోఁ బోరాడెను. ద్రవ్యము సైన్యము యుద్ధసామగ్రియును లేకపోయినను వీరోత్సాహముతో మితిలేని సైన్యసంపదలను యుద్ధసామగ్రినిగల యక్షులతో ననమానకక్షునువహించి పోరాడెను. వైరిపక్షమునఁ దురుష్కులేకాక రాజపుత్రులును స్వకీయసోదరులునుఁబోరాటమునుసలుపుచుండినను నిర్భయముగఁ జక్రవర్తి సైన్యముల నెదుర్కొనుచుండెను. ఏచాటునుండియో యేమూల నుండియొచ్చు చక్రవర్తి సేనలపైఁ బిడుగువలెఁబడి వారికి

వివాళమునుఁజేయుచుండెను. హల్దిగట్టులో 1576లో నోడింపఁబడి సింధు దేశప్రాంతమున నూతనరాజ్యమును స్థాపించుటకు స్వదేశమును వదలిపోయెను. మంత్రిభీమసామేవారును జయించుటకై వానిధనమంతయునుఁబ్రతాపునకిచ్చెను. ప్రతాపుడాకస్మికముగ మేవారు దేశమునకు వచ్చి చక్రవర్తి సైన్యముల జేవైరుదగ్గరనోడించి దేశమును స్వాధీనమునుఁజేసికొని 1597వరకు నుఖముగ నేలెను. ప్రతాపుని యనంతరము 1597-1620వరకు మొదటియమరసింహుడు మీవారున కేలికగనుండెను. రాణాలమరసింహుడు 1614లో జహంగీరునకులోఁబడి తనపెద్ద కొడుకు తనకుబదులు చక్రవర్తి నన్నిధికి వచ్చినఁజాలునను నేర్పాటుతో సంధినిఁజేసికొనెను. జహంగీరు కరణసింహుని సత్కరించెను. అమరసింహుని పుత్రుడు కరణసింహుడు 1620-8వరకును పౌత్రుడు జగత్సింహుడు 1628-52వరకును మేవారును నుఖముగ బాలించిరి. మొదటిరాణారాజసింహుడు 1652-1680 వరకు మీవారున కధిపతిగ నుండెను. వీనికాలములో మహమ్మదీయమత దురభిమాని బొరంగజీబు హిందువులపై తలపన్నును (జాజయ) విధించెను. ఇదితిరిగి కలహములకుఁ గారణమై రాజపుత్రస్థానము తురకలచార్జన్యమునకుఁ బాలయ్యెను. ఈయువప్రపమునకు 1662లో నాకమహమ్మదుముద్దొడ్డి దేశము గవ్వములకులోనయ్యెను. కంఠ్రోలి సరోవరమీకాలమునఁ గట్టఁబడినది. జయసింహుడు 1680-1698 వరకు బాలించెను. ఈరాజకాలములో నొరంగజీబు తలపన్నునుఁ దీసివేయటకొప్పుకొని మేవారుతో సంధినిఁజేసికొనెను. మేవారు దేశమునకు రెండవ యమరసింహుడు 1693-1710వరకు రాజగనుండెను. తురకలబారినుండి నన్నోన్ములనురక్షించుకొనుటకై యుదయపురము, జయపురము, జోధపురము సంస్థానములకొక యొడంబడిక వీనికాలములో జరిగెను. ఈయొడంబడికవలన నుదయపుర రాజులకునునితర రాజులకును సంబంధ బాంధవ్యములు జరుగవలయుననియునునుదయపురపురాజపుత్రులకేఁబుట్టినవారు ముందుగ రాజ్యాధిష్ఠానమునకు దగిలవారనియును నొప్పుకొనఁబడినది. ఈయొడంబడిక ముందు రాజపుత్రస్థానము యొక్క విపత్సరంపరలకు గారణమైనది.

మేవారునకు 1710-34 దనుక రెండవసంగ్రామ సింహాసనము, 1734-51 దనుక రెండవ జగత్స్థిపాలుడును నేటికలుగనుండిరి. బగ్గోంహునికాలములో మహారాష్ట్రులబలము విస్తరించినది. బాజరావువీష్వాక్షనవసరమునకు రూ. 1,60,000లు కప్పమునుగట్టుటకు 1736లో రాజామంగి కరించెను. జయపురముసంస్థానమునకు మొదటికిడుకైన యిస్మీసింహునిదప్పించి మేవారు రాజకాంతముబుట్టిన మాధవసింహుని రాజుగగజేయుటకు జగత్స్థిపాలుడు చుట్టూరావుహోల్కాదునకురూ.80,00,000ల నిప్పునటు లేర్పాటుచేసెను. ఈ యేర్పాటువలన రాంపురప్రదేశము మహారాష్ట్రుల వశమయ్యెను. రాజపుత్రవీరులు నిర్వీర్యులై చీటికిమాటికి గలహించుచు మహారాష్ట్రులసహాయము నపేక్షించుటంజేసి మేవారులో మహారాష్ట్రులు స్థిరముగనలిగిరి. మహారాష్ట్రులు దమ దుర్బలము దురాక్రమణములవలన మహమ్మదీయ దాష్ట్యమును మట్టిపంపజేసి దేశసంక్షోభమునఁ జేసిరి. రెండవ ప్రతాపసింహుడు, రాజసింహుడు, అరిసింహుడు, హమీరసింహుడు 1751-1778వరకు మేవారు నేలిరి. మేవారుదేశస్థులు సింధిదేశమున నరిసింహుని రాజ్యస్థాపన జేయుమని కోరగా వానిని 1769లో సుజ్జయి విదగ్ధరనొడించి సింధియా ముప్పదిరెండులక్షల రూప్యములనుబావన, జీరను, నీమచిమండలములను స్వీకరించెను. గోడవరుమండలము జోధపురముపాలయ్యెను. సింహపేటహోల్కారు వశమయ్యెను. మేవారు రాజులనుండి 1778వరకు మహారాష్ట్రులు 181లక్షల రూప్యములను సంవత్సరమునకు 23లక్షల యాదాయమురాగల దేశములు సంగ్రహించిరి. రెండవభీమసింహుడు 1778-1828 వరకు మేవారునేలుచుండెను. వానికాలములో కృష్ణకుమారినిబెండ్లియాడుటకై జయపురముజోధపురము సంస్థానాధిపతులు పోరాడుచుండిరి. సంస్థానములోనిప్రభువులంతాకలహములలో మునిగియుండిరి. మహారాష్ట్రులు,

సింహారులు, మహమ్మదీయులు దోపుడుదొంగలై మేవారునకు సంక్షోభమునఁజేయుచుండిరి. భీమసింహుడి దుస్థితిలో 1817లో బ్రిటిషుపరిపాలకులతోనొడంబడికను జేసికొని యాదాయములో నాలవవఱకు రక్షణార్థమై వాటిచ్చుట కంగీకరించెను. ఈకప్పము 1826లో మూడు లక్షలకును 1846లో రెండులక్షలకును తగ్గింపబడినది. దేశముయొక్క దుస్థితివలన బ్రిటిషుపాలకుల క్రొత్తనిధి వ్యవహార సిద్ధహణమునఁ బూనుకొనెను. జవానసింహుడు సర్దారుసింహుడు 1828-42వర కీదేశమునఁ బాలించిరి. వారికాలములో రాజ్యవ్యవహారములు బ్రిటిషుపరిపాలకులక్రిందిను బాగుగస్థాపింపబడెను. సర్దారుసింహుడు 1842-61వరకును శంభుసింహుడు 1861-74వరకు మీవారునేలిరి.సిపాయిల తిరుగుబాటునమయముననరూపసింహుడొక్కఁడులప్రాణములం గాచాడెను. శంభుసింహుని గాల్యదశలో సంస్థానము బ్రిటిషురాజ్యాధికారులచే బాలింపబడి ముప్పదిలక్షల రొక్కముతో రాజ్యము వాని కీయబడెను. సజ్జు సిపాడిదేశమును 1870-1881 వరకు బాగుగనేలెను. వానికి సంతతిలేనందున రెండవసంగ్రామ సింహుని వంశజుడైన ఫతేసింహుడు సర్వజనాగ్రీకారముతో రాజ్యమునందుంచబడెను. ఈరాజుకు 1887లో జి.సి.ఎస్.ఐ. బిరుదమొనఁపబడినది. చిత్తూరునుండి నుడయపురమునకు కైలుమార్గము చేయబడినది. వివత్సరింపరల కాలవాల్మీక మేవారురాజ్యమిపుడు శాంతిసుఖముల నుం గలిగియున్నది. చల్లనియాండ్లమునామ్రాజ్యము క్రిందను మేవారుదేశపు ప్రజలుసుఖములబడయుచున్నారు.

మేవారు రాజ్యవిస్తీర్ణము 12,691 చతురపుమైళ్లు, జనసంఖ్య 10,18,805 ఆదాయము 26,50,000 రూప్యములు. దేశముసిర్జలప్రదేశమగుటంజేసి 125,000 బావులవలనను తటాకములవలనను వ్యవసాయమునకు నీరు పయోగింపబడుచున్నది. దేశములో గనులుగలవుగాని యవివాడుకలోలేవు. దేశము రాణాచే నిర్బరు మంత్రుల సహాయమువలన బాలింపబడుచున్నది. మహారాణాగ మనాగమనవేశల 21ఫిరంగుల సత్కారమునకర్హులు.

కాశ్మీర జమ్మ దేశములు.

కాశ్మీర దేశము భూలోక దిశ్యద్యానాబునాం బరగుచు సుందర సందర్శన విభవాభిరామంబై హిందూదేశవాయవ్యశస్సున్నది. ఉన్నత నగరాజంబులు, గంభీర జలపాతంబులు, సుందర సరోవరంబులు, విశాలోన్నత పృథ్వింబులు దేశసౌందర్యంబున కనిర్వచనీయంబైన శోభకుఁ గారణంబులు. ప్రకృతి సంజాతంబులైన గంభీరవైభవవిలాసంబులకీదేశం బాటపట్టు. ఈసుందరదేశము మిన్నటిని విశాలోన్నత సాధంబువలె నొప్పుచున్నది. ఈ సాధంబున కంతస్తులనేకంబులు ద్వారంబులు పెక్కులు. సాధారోహణంబునకు జమ్మదేశప్రాంతంబునింపద్యారంబు. ఆప్రదేశమునుండి మొదటి యంతస్తునుఁ జేరుటకు 8000 అడుగుల యెత్తయిన కొండల నెక్కవలయును. అప్రాంతంతి శీతలంబుగాక రమణీయంబై దేవదారు సాలవృక్షకీర్ణంబై యారోగ్యప్రదంబై యొప్పుచున్నది. రెండవ యంతస్తునకు మెట్లు హిమాలయపర్వత శాఖయై నవీరవంజాలు నగంబు. ఈయంతస్తులో ముత్యములచే నావృతంబైన పచ్చనుంబోలె రమ్యంబైన కాశ్మీరాంతస్తాని ధంబు విరాజిల్లుచున్నది. హిమావృతంబైన యున్నత నగరాజంబుల నడుమను నీలోను పైరుపచ్చలతోను, ఫలవృక్షములతోను, పుష్పలతావితానములతోను, సెలయేఱులతోను నిండి యత్యద్భుతలావణ్యమయముగా నొప్పుచున్నది. వేదయుగమునందు విత్కయని పేరొందిన జీలమునది నగంబులలో నీటిబుగ్గవలెంబుట్టిపెద్దనదియై ఈలోయలోఁబాటుచు దేశమును ఫలవంతముగఁ జేయుచున్నది.

ఈలోయప్రదేశము 84 మైళ్ళ పొడవును 25 మైళ్ళ వెడలుపును గలిగి కొండలనడుమను నరుఝబడినదివృతమందిరమువలె నలుదిశలను నగరాజంబులచే నావృతంబైయున్నది. హిమావృత నగంబులు త్తరదిశను చంద్రకాంతశిలా నిర్మితకుడ్యంబులవలె నొప్పుచున్నవి. నంగపర్వత శృంగము 26,182 అడుగుల యెత్తునుగలిగి యుత్తరగోపురమువలెఁ బ్రకాశించుచున్నది. తూర్పు దక్షిణ దిక్కులను హరముఖము, మహాదేవము, అమరనాథము

శృంగములు 17,000 అడుగుల యెత్తునుగలిగి గోపురములవలెనున్నవి. ఉడమటను కాజినాగము 12,125 యెత్తునుగలిగి విరాజిల్లుచున్నది. నిర్మలంబులతి వేగంబుగఁగొండనందులనుండిఁ బ్రవహించుచు సేనపుంజంబులతోఁ దాండవమాడుచు మనోహరంబుగ నొప్పుచున్నది. నిర్మల హిమసంభాత వారిపూరితంబులైన నదీనదంబులు నల్లని నునుపైన కొండలనడుమనుఁ నతివేగంబుగఁ బ్రవహించుచు సుధాప్రవాహంబులవలె శోభిల్లుచున్నవి. హిమావృత ధవళనగ శిఖరంబులు రజతశృంగంబులవలె గగనఁబంబున విహరించుచున్నవి. ఈసౌందర్యంబు నాంపు సూర్యకిరణసంగతంబువలనఁ బెంపొందుచున్నది. ప్రభాకరుని యరుణకాంతులీప్రదేశమును రాగమయంబుగఁ జేయుచున్నది. సూర్యకాంతులు హిమఖండంబులం దనంతముణి కాంతులను జలవాతంబులం దింద్రచాపరుచులను నీలశిలా తలంబులందు ధవళకాంతులనుఁ బుట్టించునటులు తోచుచుండును. మధ్యందిన మార్తాండప్రభలు బింబప్రతిబింబితములై యీప్రదేశంబును తేజోమయంబుగఁ జేయుచుండును. సభ్యాసమయంబున నగ్రంబులు స్వర్ణశృంగంబులతోను వృక్షాగ్రంబులు సువర్ణఛాయలతోను నలంకరింపఁబడినటులు రమణీయంబుగనుండును. చంద్రకాంతులవలన హిమాచ్ఛాదిత పర్వతంబులు చంద్రకాంత పర్వతములవలె శోభిల్లుచుండును. ఈయపూర్వ ప్రకృతివైభవము దివ్యవిభూతిని ననంతముఖములఁ బ్రకటింపుచున్నది. మూడవయంతస్తుగానున్న బల్తిస్థానమునకు హిమాలయ నగశాఖలు సోపానములుగ నున్నవి. నాల్గవయంతస్తునకు హిందూకుశ కనుమలు మెట్లుగనున్నవి. ఆమెట్లు పరమోన్నతమైన పామీరు ప్రస్థమునకు మార్గగాములుగనున్నవి. ఆప్రాంతములో నీసాధమునకు 23,265 అడుగుల ఎత్తుగలగుడ్డినుఁ జెప్పిన శృంగము శిఖరాగ్రముగనున్నది. ఈప్రాంతమునందె 25,000 అడుగుల యెత్తుకుమించిన రాకపోషి, మాషరుబరను శిఖరములునుఁ గలవు. దేశమంతయును నగమయంబై, పర్వతావృతంబై, హిమావృత పర్వతశృంగశోభితంబై, గంభీరభరితంబై యొప్పుచున్నది. మంచుకొండలు, ఉన్నత శృంగములు,

నాగమన సమయములందు 21 ఫిరంగుల సన్మానమునకు మహారాజ్యుడు. రాజ్యవ్యవహారము మహారాజుచే ముగ్గురు మంత్రులసహాయమున నిర్వర్తింపబడుచున్నది. ౪౯ అమరసింగు ప్రధానమంత్రిగ నున్నాడు.

కాశ్మీరదేశ విస్తీర్ణము 80,900 చతురపుమైళ్లు; జనసంఖ్య 29,05,578; వారిలో 21,54,695 మహమ్మదీయులు, 6,89,078 సిక్కులు, 35,047 బౌద్ధులు, ఆదామము సంవత్సరమునకు రూ. 92,99,000 వ్యయము రూ. 1,01,42,000, సైన్యరక్షణార్థము సంవత్సరమునకు పదుమూడులక్షల రూపాయలు వ్యయమగుచున్నవి. ఈసంస్థానము భాగ్యశీతిలో నున్నది. ఏబదిలక్షల రూపాయల గవర్నమెంటు పత్రములును, మూడుకోట్లరూపాయలు బాకీలును సంస్థానమున కాదాయము గలదు.

కాశ్మీరదేశము పుణ్యభూమిగ హిందువులచే నెంచబడుచున్నది. ఈదేశములో దర్శన యోగ్యంబులైన సహజసౌందర్య భరితంబులైన స్థలంబులెకాక పురాతన దేశభంబులును మందిరంబులును గలవు. అమరనాథక్షేత్రము, పశుపతి దేవాలయము, లలితాచిత్రుని కాలములో నిర్మింపబడిన మార్తాండుని దేవాలయము దర్శన యోగ్యములు. హిందువులలో వైసమతవ్యాస మధికము. ప్రజలలో విశేషభాగము మహమ్మదీయులైనను వారు హిందువుల యాచార వ్యవహారముల నవలంబించుచున్నారు.

కాలిక్ దేశము.

ఈసామంతరాజ్యము పశ్చిమ బెలూచిస్థానమందున్నది. ఇచ్చటి ప్రజలు మూడు తెగలవారయి యున్నారు. (1) ఊలాను అనువారు రాజ్యములో నిచ్చటచ్చట నివసించుచుందురు. (2) సారవక్ జాతివారు సైన్యసేనారను నతని యధికారముక్రింద కాలిక్ నగరమున కుత్తరముననుండురు (3) ఝాల్యాన్ జాతివారు కాలిక్ కుడక్షణమున జహానపూరుక్రిందనున్నారు. వీరుస్వాతంత్ర్యలేయినను కాలిక్ పాలకుని నామకార్యము తమ యొడయడందురు. వీరి విదేశవ్యవహారములను మాత్రము కాలిక్

ఖాన్ గారే జూపవలయును. కాలిక్ లో సింధుదేశములోని రాయివంశపు హిందూరాజులేలియుండిరిని ప్రతీతి కలదు. ఒకవేళ వీరు 7 వ శతాబ్దమునకు ముందేలియుండవచ్చును. తరువాతనిది మహమ్మదీయుల హస్తగతమయినది.

అహమ్మద్ షా తెగకు జెందిన యీకాలిక్ ఖాను లెప్పుడును స్వతంత్రులుగ నుండలేదు. మొగలాయి చక్రవర్తులకాలమునుండి వీరికొరి సామంతులయి యున్నట్టివారే. 1854, 1876 వ సం॥లలో నింగ్లీషువారితో సంధి నేర్పఱచుకొని వారికొక లక్షరూపాయలు కప్పము కట్టునట్లును, వారికి కావలసినప్పుడు సహాయముచేయునట్లును, కాలిక్ లో బ్రిటిషు సైన్యమునుంచి రయిలులు, టెలిగ్రాఫులు వేయుటకును యొప్పకొనిరి. ఈదేశములో నింగ్లీషువారు స్వేచ్ఛగా వ్యాపారముజేయవచ్చును. క్వెట్రా, సుష్మి, నాసిరాబాదు పట్టణములనుగూడ నింగ్లీషు ప్రభుత్వమువారికిచ్చిరి.

నాసర్ ఖాన్ అను పాలకుడి దేశములో గొప్పవాడుగ నుండెను. అతడు ధైర్యవంతుడగు సైనికుడేగాక గొప్ప రాజ్యకార్యవిశారదుడుగ నుండెను. 40 సంవత్సరములు దేశమేలి అంశకలహములు లేకుండ శాంతిని నాట్యముజేయించుచుండెను. ఈతనికాలములోనే 1810లో హెన్రీ పాటింగర్ అను ఇంగ్లీషుయాత్రీకుడువెల్లి తనసంచారమునుగురించి యొకపుస్తకమును వ్రాసెను. నాసర్ ఖాన్ కుమారుడు మహమ్మద్ ఖాన్ అనువాడు అసమర్థుడు, క్రూరుడగుటవలన సర్వా జాతివారు తిరుగబడి వానిని యదభివృద్ధిగ జేసి రెండవ నాసర్ ఖాన్ అనుపేరుతో నొకనిని రాజ్యమెక్కించిరి. ఇతడు మృతినొందినపిదప ఖుదాదాద్ ఖాన్ నవాబయ్యెను. వీడు పరమదుర్మార్గుడు. కరుణలేనిరాక్షసుడు. 1857 మొదలు 1876 వరకు యీ సంస్థానచారిత్రము అల్లరులతోను, హత్యలతోను, అరాజకముతోను నిండియుండెను. 1876 వ సంవత్సరమునందు మేజరు సర్ రాబర్టుసాండ్స్ మ్యాక్ దేశములోనున్న వివిధ తెగలవారికిని సంధి నేర్పఱచి దేశము ఇంగ్లీషువారి సార్వభౌమికత్వముక్రింద నుంచునట్లును, దానిని ఇంగ్లీషు

వారు కాపాడుచు శాంతిభంగముకాకుండున్నట్లు చేయుట కును ఒప్పించెను. అప్పటినుండియు రాష్ట్రములో నంతః కలహములు లేవు. 1893 లో మిర్ఖాదాబాద్ ఖాతో లింగబడి అతనికుమారుడు మిర్ఖాహమ్మద్ రాజ్యాధి పతిచేయబడియెను. ఈమిర్ఖాహమ్మదు గారే ప్రకృతపు పాలకుడు. ఈయన హిస్ షానెస్ బేగ్ బేగి సర్ మిర్ఖాహమ్మద్ ఖాన్ జి.సి.ఎ.ఇ వారి ఆఫ్ కాల్ అని పిలువబడుచున్నాడు. 10 ఫిరంగులీయన శౌరవార్థమైకాల్పబడుచుండును.

ఇచ్చట 300 కాల్బలము, 500 గుట్టపుబలము, 90 ఫిరంగిపైన్యము, 29 పురాతనపు ఫిరంగులు గలవు. వీరక యి టడాదికి 82,000 రూపాయలు ఖాన్ గారికి వ్రయమ గుచున్నది.

దేశవైశాల్యము 71,593 చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య 4,75,000. ఆదాయము 8 లక్షలరూప్యములు. బ్రిటిషు రెసిడెంటిచ్చటగలడు. కాలట్ ఖాను గారికి ఇతర తెగల వారికి దగవు లంకురించినప్పుడు ఈయన మధ్యవర్తియై సరిష్కరించుట కధికారమును గలిగియున్నాడు. ఈదేశ ము హిందూదేశ సరిహద్దులలో నుండుటవలన ఇంగ్లీషు చారికెక్కువ యీదేశముతో సంబంధముగోగియున్నది.

చి క నీ రు.

రాజపుత్రస్థానమును వైశాల్యములో చికనీరు రెండవది. ఇది జోధపురమురాజగు రావుజోధయనువాని ఆరవకుమారుడగు చికలనువానివలన స్థాపింపబడినది. ఈ చిక 1439 వ సంవత్సరమునందు జన్మించెనని చెప్పుదురు. 1544 వ సంవత్సరమునందు చికమరణానంతరమాతని తరువాతి వారురాజ్యమును గ్రహింపవృద్ధిపడుచువచ్చిరి. రావుజోధుని చికనీరు నేలుచున్నదిజములలో జోధపురపు రాజగు మాల్దేవుడు యీదేశముపై దండెత్తివచ్చి 1541 వ సం॥నందు సగముదేశమును వశము చేసుకొనెనుకాని 1544 లోవల చికనీరునేనపోయిన రాజ్యమును దిరిగి సంపాదించుకొనెను. ఈసంవత్సరముందే జట్సింగుకుమారుడుకళ్యాణసింగు మొగలాయి చక్రవర్తితో డిల్లీవద్దజేరి

అక్కరుపైకి దండెత్తివెళ్ళి ఆనగరసామిష్యమందే మాల్దేవుని నోడించెను. చికనీరుసంస్థానమునకు మొగలాయిచక్రవర్తి తోగలిగిన ప్రథమ సంబంధమిది! 1570లో సీసంబంధము బాంధవ్యముగా బరిణమించి కళ్యాణసింగు తనకు మాల్దేవిచ్చి అక్కరుకు పెండ్లిచేసెను. కళ్యాణసింహుని తదనంతర మాతనిపుత్రుడు రాయసింగు సీంహాసనారూఢుడై 40 సంవత్సరములు దేశమేలెను. ఇతని సంతతివారిలో నొకడగు అనూప్ సింగు 1669 మొదలు 1698 వఱకు రాజ్యమేలి డక్కను యద్ధయాశ్రయలో మొగలాయి రాజ్యాధిపతులకు గొప్పసహాయమునుజేసెను గోలకొండ ను బట్టుకొనుటలో అనూప్ సింగు గొప్ప ప్రాముఖ్యతను వహించినవాడయి మహారాజాయనుగౌరవవిరుదమునందే ను. అప్పటినుండియు సీగౌరవము వంశ పారంపర్యవచ్చుచున్నది.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునందు యోధపురమునకును చికనీరునకును యద్ధములు జరుగుచునేయుండెను. యోధపుర మెనిమిదిపర్యాయము లీదేశమును ముట్టడించెనట. సూరట్ సింగునరాజు జనులను తాకూరులను మహావేధించుకొని తినుచుండుటవలన వారొక్క పెట్టున 1815లో అమిర్ ఖాన్ అనునతని సహాయమువలన దిరుగబడి అల్లకల్లోలములను జేయుచుండగా 1818 సం॥ 9 వ మార్చి తేదిన మొట్టమొదటిపర్యాయము బ్రిటిషువారితో సంధి నేర్పఱచుకొని సూరట్ సింగు వారిపైన్య సహాయముచేత దనదేశమందలి సంతోభము నానగలిగెను. 1828లో సూరట్ సింగు మృతినొందిన పిమ్మట నాతనికొడుకు రత్న సింగుకు బ్రిటిషువారియందొప్పములేక పైసల్పర్ అను స్థలముపై వెడలగా ఉదయపురము మహారాణగారివలన నిరుక్తులవారికిని సంధి ఏర్పఱువబడెను.

1842లో ఆఫ్ఘను యద్ధమందును, సిక్కుయద్ధములందును సిపాయిల తిరుగుపాటవ్వుడును చికనీరు సంస్థానము ఇంగ్లీషువారికి విశేషసహాయమును జేసెను. అందుకని బ్రిటిషువారు 41 గ్రామములుగల తిబి పరగణాను చికనీరు మహారాజుగారికి బహుమానముగానిచ్చిరి. 1868 లో సర్దారుసింగుయొక్క దుష్పరిపాలనమువలన జనులు

ను గాకూరులును దిరుగబడిరికాని బ్రిటిషు సైన్యము చిక నీరుకు జేరకముందే వీరందరును బ్రిటిషురాజ్యప్రతినిధి గారికి లొంగిపోయి తగవుల నాయనచేత ఒరిష్కరిండు కొనిరి. సర్దారుసింగు బిడ్డలులేక జన్మించున దుంగరుసింగు 1873వ సం॥లో డత్తుగా బుచ్చుకొనబడెను. ఈతడు 1887లో సంతానములేక గాలధర్మము నొందినందున ఆ తనితమ్ముకు గంగాసింగు రాజ్యాధిపత్యయ్యెను. ఈయనయే ప్రస్తుతపు చికనీరుమహారాజు. తనవంశములో నిరుపదియొకటవవాడు. 1880వ సంవత్సరమందు జన్మించి ఆ జ్యేష్ఠుడొనిరాజకుమారకళాశాలయగు మేయోవిద్యాలయములో విద్యనుగఱచెను. ఈయన బాల్యవస్థమునందు రాజ్యము రాజప్రతినిధి సంఘమువలన నేలబడెను. 1893వ సంవత్సరములో గంగాసింగుగారికి పూర్ణాధికారము లొసంగబడియె. ఈయన హిస్ ట్రోనెస్ మహారాజా సర్ రాజేశ్వర శిరోమణి శ్రీమహారాజాధిరాజ గంగాసింహుడు అని పిలువబడుచున్నాడు. కెయజరి హిందీ మొదటి తరగతి పతకమును, జి.సి.వి.ఇ., కె.సి.ఎస్.వి., అను బిరుదులును యొసంగబడినవి. 17 ఫిరంగిగుండ్ల కర్పణుడు. జూర్ని చక్రవర్తిగారికి స్వకీయోద్యోగీయులలో నొక్కడగుటచేత ఎ.డి.సి. అని పిలువబడును. హిందూ విశ్వవిద్యాలయపోషకులలోనీమహారాజుకడుముఖ్యుడు. ఏడులక్షలరూపాయల దీనికైయెచ్చెను. మేరరాణియొక్క చలువతాతి ప్రతిమను డిల్లీలోనెలకొలుప బూనుకొనియున్నాడు. ఈ సంస్థానము ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమువారికి గప్పమునుగట్టదు. ఇచ్చట సామ్రాజ్యసైన్యము 500 లొట్టిపిట్టలు, 380 గుల్టపుబలము, 500 కాబులము, 33 ఫిరంగులుగలవు. ఈ సైన్యము చీనాలోను (1900-01) సామాల్ బాండులోను (1903-04) యుద్ధమును జవిహూచెను. దీనికిగుప్రయమును మహారాజుగారు భరించెదరు. కాని హిందూస్థాన సర్వసేవాధిపతియొక్క ఆజ్ఞలకు లోనయియుండును.

ఈసంస్థానము 23,331 చదరపుమైళ్ళను2110 గ్రామములను గలిగియున్నది. జనసంఖ్య 5,84,627. ఆదాయము 26లక్షల రూపాయలు. కాని ధేశమువిశేషము ఇసుకపట్టియగుటచేత టౌనుములు తఱచుచుగా సంభవిండుచుండును. అప్పుడు రాజధానియొక్క పడిపోవుచుండును.

హిస్ ట్రోనెస్ మేజర్ జనరల్ మహారాజాధిరాజ సర్ ప్రతాపసింగు బహదూర్, జి.సి.ఎస్.వి., కె.సి.బి; ఎల్.ఎల్.డి; డి.సి.ఎల్; ఎ.డి.సి;

ఈయన జోధపురపు సంస్థానమును బహుచక్ర-గా నేలిన జవాకసింగుగారి తమ్ముడు. అన్నగారి మరణానంతర మాతనికుమారుడు సర్దారుసింగు బాలుడయియుండగా మూడుసంవత్సరములు రాజప్రతినిధిగనుండెను. 1911లో అన్నకుమారుడు సర్దారుసింగు సయితము మృతినొందగా నాతని కుమారుడగు సుమేరసింగునకు ప్రతినిధిగ రాజ్యమేలుటకు బ్రిటిషుగవర్నమెంటువారివలన నిర్ణయింపబడెను. సర్ ప్రతాపసింగు 1902లో ఇడోడుదేశ పాలకుడాయెను. ఒకసంవత్సరముక్రిందటరాష్ట్రమునువిడనాడి జోధపురమును బాలించుటకువచ్చినాడు. ఈయనగొప్ప పాలకుడు. రాజ్యకార్యవిశారదుడు. ఆతిథ్యోర్వ సాహసాదులుగల రాజపుత్రయోధుడు. యోధపురమునకు గీర్తినిదెచ్చుచున్నాడు.

1897వ సంవత్సరములో మహమ్మదు యుద్ధములో బోరి గాయపడెను. 1900లసం॥లో జోధపూరు సామ్రాజ్యసైన్యమునకు నాయకుడై చీనాలో బోరివచ్చెను. బ్రిటిషుసైన్యములో ఆనరరీ మేజరుజనరలు అను గొప్పపదవి నొసంగబడియెను. ఇంపీరియల్ సర్విసుసైన్యమునకు ఆనరరీకర్నలు. జూర్నిసార్వభౌమునికి ఎ.డి.సి. అను గౌరవము నుగూడ గలిగియున్నాడు. సర్ ప్రతాపసింహుడు బ్రిటిషు దొరతనమువారిచేతను, జోధపూరులోను, హిందూదేశ మంతటను నెక్కువగా నన్యాయింపబడుచున్నాడు.

యోధపురము.

(లేక జోధపూరు, లేక మార్వార.)

రాజపుత్రస్థానమందలి స్వదేశ సంస్థానములలో నిది మొట్టమొదటిది. 1194 వ సంవత్సరమునందు శనోజనుండి తరిమివేయబడిన జయచంద్ రాథోడ్ అనురాజు యీదేశమునకువచ్చి యిచ్చటి యిసుక కొండలలో రాథోడు వంశజుల పతాకమును 1212 లో నాటెను.

1459 వ సంవత్సరమునందు యోధరావువలన యోధపురము రాజధానిగా నేర్పటచబడెను.

ఫెరిస్టాయను మొగలాయి చరిత్రకారునివలన "హిందూస్థాననల్" బ్రహ్మణ్యమ వీరాగ్రగణ్యుడు" అని పిలువబడిన మార్దేవురావు 1532 లో యోధపుర సింహాసనమెక్కి ఈదేశము సగ్రగణ్యమయిన స్థితికి దెచ్చెను. 1578 లో మార్దేవురావు మృతినొందగా నాతని కుమారుడు ఉదయసింగు రాజ్యాధిపతి యయ్యెను. ఈతని కాలముచే గోళిడు రాజపుత్రులు తమస్వాతంత్ర్యమును గోలుపోయి మొగలాయి చక్రవర్తులకు సామంతులు కావలసివచ్చెను. ఉదయసింగు తనసహోదరిని అక్కరుకు బానిసగా జేసెను. తనకుమార్తె మక్రాయిని జహంగీరుకిచ్చి పరిణయము జేసెను. ఉదయసింగుని పిమ్మట రాజ్యమేలిన ఖరసింగు గజసింగులు గొప్పకూరులని ప్రసిద్ధి కెక్కి మొగలాయి రాజులచే న బోరుచుండిరి. అందుకయి ఈచక్రవర్తులు గుజరాతులోను, ఉత్తరులోను గొప్పకూరులునును? కెచ్చిరి. ? హుమతులను గౌరవములను నొసంగిరి.

1688 మొగలు 1803 వరకు యోధపురపు పాలకుల యొక్కయు బానిస రాజపుత్రుల యొక్కయు చారిత్రము నిమిషమాన శౌర్యసాహస కార్యములతో నిండియున్నది. కాని వీరెల్లొకరినొకరు మొగలాయి రాజులకుమునే విహించిరి. ఈకాలములోనే యీరాజ్యపు రాజపుత్రులు బిశనరు, కిష్టసుర్, ఇదారు, గుజరాతులోని అహమ్మదునగరములలో స్వతంత్ర రాజ్యముల నేర్పటమొనరిరి. 1787 వ సంవత్సరములో సింధియాక్రింద మహారాష్ట్రులు నొక్కటిగానూడి యెదిరించుచున్న రాజపుత్రరాజులనందరిని పట్టర్ మర్రాయుధములలో నోడించిరి. పిరిదెబ్బలకు దాళజాలక యోధపురపు రాజు మార్సింగు ఉన్మత్తత నభినయించి రాజ్యమును మానుకొనెను. ఈతని కుమారుడు ఛత్తర్ సింగు బ్రిటిషువారి సహాయమువలన 1818 లో దసరాజ్యమును దక్కించుకొనెను. ఛత్తర్ సింగు త్వరలో జచ్చిపోవుటవలన నాతనితండ్రి పిచ్చిని వదిలివేసి తిరిగి రాజ్యాధిపత్యమును

వహించెను. మానసింగు మరణించిన పిదప తత్తాసింగు జవానుసింగులు పాలకులయిరి. జవానుసింగు దేశమును బహుచక్కగా బాలించెను. ఇంగ్లీషువారికి సిపాయిలకలహమప్పుడు గొప్పసహాయమును జేసెను. ఈతని జి.సి.ఎస్. ఐ. అను బిరుదును, 21 గుండ్లకర్ణ తనుయిచ్చి గవర్నమెంటువారు గొప్పగా నత్కరించిరి. 1895 లో జవానుసింగు మృతినొందునప్పటికి గుమారుడు సర్దారుసింగు బాలుడుగా నుండుటచేత బినతండ్రి మహారాజా సంప్రతాపసింగు రాజప్రతినిధిగ 3 సంవత్సరములు రాజ్యమేలి దేశమును సుస్థితియందుంచెను సర్దారుసింగు అల్పయువ్యవస్థయై 13 సంవత్సరములే రాజ్యమేలి తన 31 వ యేట క్రిందటిసంవత్సరము 1911 లో గాలధర్మమునొందెను. ఈయనకుమారుడు కున్వాల్ సుమేరసింగు బాలుడగుటవలన బినతాతయగు సంప్రతాపసింగుగారు తిరిగి రాజప్రతినిధిగ నియమింపబడిరి. రాజ్యపాలనమందొకసభవారియనకు సలహా నిచ్చుచుండుట.

బాలరాజు హిస్ డే నెస్ రాజరాజేంద్ర మహారాజాధిరాజ మహారాజ సుమేరింగ్ సాహెబ్ బహదూరు గారు సంప్రతాపసింగుని పోషణముక్రింద బాలుగా విద్యాబుద్ధులు గణపబడుచున్నాడు. ఈయన ఏప్రుదు 17 గుండ్లకర్ణకారము గలడు.

ఈరాజ్యమందు 1210 సామ్రాజ్యసైన్యము, 2400 రాజుగారి కాల్బలము, 600 తురగ బాము, 254 మంది ఫిరంగి సైన్యము 121 ఫిరంగులు కలవు. ఇదిగాక బాగీర్దారుల సైన్యము 2019 కలదు. ఈ సంస్థానము యొక్క వైశాల్యము 85016 చతురపు మైళ్ళు. 1911 వ సంవత్సరపు జనసరిగణనము ప్రకారము 20,42,967 మంది ప్రజలున్నారు. 1909-1910 లో 77,81,488 రూపాయలు రాజస్వము వచ్చినది. ఏడాదికి 1,08,000 రూపాయలు కప్పముగాను, 15,000 రూపాలు 1500 ల అశ్వపోషణము క్రిందను బ్రిటిషు గవర్నమెంటువారికి జెల్లింపబడెను. ఈదేశము చాలవరకు ఊసరక్షేత్రముగాన నిచ్చుట పండు ధాన్యపు కంకలకర్మజనులవద్ద ఖడ్గము లెక్కువగానున్నవని యొకప్రతినిధియందుట భూమియొక్క నిస్సా

రత్వమును, ప్రజలయొక్క పౌరుషమును నుష్టోపించుచున్నది. 4030 గ్రామము లున్నవి, అందు 609 సంస్థానాధీశుని క్రిందను మిగిలినవి జాగీర్దారులక్రిందను నున్నవి. ఈ జాగీర్దారులు రాజుగారి కేటేట పన్నును జెల్లింపుచుండెదరు. మార్-వార్. తేక మరణభూమి యని యీదేశమున కొకపేరుకలదు.

కోల్తా పురం.

మహారాష్ట్రసామ్రాజ్య సంస్థాపకడగు శివాజీ మహారాజుయొక్క రెండవ కుమారుడు రాజారాము కోల్తాపురములో దన సంస్థానము నేర్పఱచుకొనెను. ఈ కోల్తాపురము రాజులందరాతని సంతతివారలే. వీరిని ఛత్రపతిమహారాజులని పిలిచెదరు. 181 వ సం॥ండి దేశపాలకుడు నిపానికర్ రాజులతో బోరాడలేక ఇంగ్లీషు వాఁసహాయమువలన వారితో సంధినేర్పఱచుకొని బ్రిటిషువాఁకి మిత్రుడాయెను. కోల్తాపూరురాజులలో రాజారాం అను నాయక యూరపుఖండమును జూడబోయి 1870 లో స్లానెస్సునగరములో బరలోకమున కరుడెంచెను. ప్రస్తుతము దేశమేలుచున్న హిస్ సానెస్ మహారాజా పాహు ఛత్రపతి మహారాజు దత్తపుత్రుడు. ఈయన 1894 వ సం॥లో సింహాసనాసీనుడాయెను. శివాజీమహారాజు సంతతివారు మహారాష్ట్రమందేలుచున్న సంస్థానమిది యొక్కటియే. ఈ మహారాజుగారికి జి. సి. ఎస్. ఐ. జి. సి. వి. బి; ఎల్. ఎల్. డి. మొదలగు బిరుదులుకలవు. 21 ఫిరంగిగుండ్ల కర్ణాటగలదు. కుమారుడు పుట్టడేని ఈరాజులు దత్తపుచ్చుకొనుట కధికారమును గలిగియున్నారు. ప్రకృత కోల్తాపూరు మహారాజుగారు ఎవ్వర్లుచక్రవర్తిగారి పట్టాభిషేకమునకు లండనుకు వెళ్లియుండిరి.

ఈరాష్ట్రములో 553 కాల్బలము, 156 గుట్టపుదళము, 19 శ్రాత్తఫిరంగులు, 47 ప్రాతవికలవు. వైశాల్యము 3160 చదరపుమైళ్లు, జనసంఖ్య 8,38,440. ఆదాయము 22,83,464 రూపాయలు. ప్రయము 22,51,414 రూపాయలు.

గ్వాలియరు.

అరవశతాబ్దమునకు ముందీరాజ్యమున్న దనిదృష్టాంతములున్నవి. కనోజిపాలకుడు భోజరాజుచ్చట నేలిసట్లు 786 వ సం॥రపు శాసనమువలన దేలుచున్నది. మహమ్మదీయులిచ్చట యేడువందలసంవత్సరములేలిరి. సతారా సమీపమునందున్న కన్వేర్ ఫేజ్ అను గ్రామమునకు ముససబులగు సింధియావంశమువారిలో బుట్టిన రాణోజీసింధియాయను నతడు పునహాకువెల్లి బాజీరావు పేష్వాయొక్క కొలువులోజేరి ఆతని యనుగ్రహమును సంపాదించి అతనితోపాటు 1786 వ సంవత్సరమునందు డిల్లీకివెళ్లెను. ఇచ్చట ముజఫర్ ఖాన్ అను సేనాని 8000 తురంగబలముతో పేష్వాను ముట్లడించగా రాణోజీ సింధియాయను, ముల్తారాపు హోల్కారుకు ఖాను నోడించి పారదోలిరి. పేష్వాతిరిగి పునహాకువచ్చునప్పుడు ఉజ్జయినులో రాణోజీలిచిపోయి సింధియావంశమును గ్వాలియరులో స్థాపించి పేష్వాయొక్క యధికారముక్రింద గ్వాలియరు కధిపతియయ్యెను. ఈగ్వాలియరునేలిన రాజులలో నుడ్రస్సికుడు మహాచాణీసింధియ. ఇతను రోహిలాలవలన నేత్రము లూడదీయబడిన పహళలం చక్రవర్తినితనరక్షణ త్వముక్రింద దీనుకొని రోహిలాల నోడించెను. హోల్కారు, నానాఫడ్కవిను లితనికి శత్రువులుగ నుండిరి కాని పేష్వాను దనవలలో పూనాకువెళ్లి కనుకొనెను. 1794 వ సంవత్సరములో పూనా సమావేశమయిన కొద్దికాలమునకే యీమహావీరుడు వానోజీ వద్ద మృతినొందకుండనుండినయెడల మహారాష్ట్రచారిత్రము వేటుగావ్రాయవలసివచ్చెడిది. 1802 మొదలు 1816 వరకు ఇంగ్లీషు వారితో సింధియా రాజులు పోరుచుండిరికాని తుట్టతుద కోడిపోయి సార్జె ఆంజగం, బర్హాన్ పూరు సంధులవలన బూర్తిగా నాండ్లైయుల వశమయిరి. పెంథానీలనాగద్రొక్కుటయందు విశేషముగ సహాయపడిరి.

జయాజేధాపు సింధియా బాలుడయియున్నకాలమందు రాజా సర్ దినకరరావు బహదూరు ముఖ్యమంత్రియయి దేశమును బాగుగనేలెను. ఆయనపుత్రుడే ఇప్పటికిని మంత్రిగాను మహారాజుకు గార్యదర్శిగాను ను.

న్నాడు. జయాజీరావు దేశమును జక్కగాబాలించి ను
స్థితికి దీసికొనివచ్చి బ్రిటిషు గవర్నమెంటువారి వలన గొ
ప్పగా నన్నానింపబడుటయేగాక సిపాయిల తిరుగబాటు
దినములలో నాంగ్లేయులపక్షము వహించినందుచకయి కిల
క్షల రూపాయలువచ్చు దేశముగూడ నొసంగబడియెను.
ఈయన కుమారుడు హిస్ హైసెన్ మేజర్ జనరలు మ
హారాజా సర్ మాధవరావు సింధియ అలీజా బహదూర్
జి. సి. ఎస్. ఐ, జి. సి. వి. బి, ఎ. డి. సి. ఎల్. ఎల్. డి.
గారు ప్రకృతపు మహారాజుగారు. ఈయన గౌరవార్థమై
19 గుండ్లు వేల్పబడుచుండును. దేశమును మంచిస్థితియం
దించియున్నాడు. ఇంగ్లండునకు గొన్నివర్షాయములు
వెళ్లెను. బరోడా మహారాజుగారి కుమార్తె ఇందిరాదేవి
యీయనకు ఇచ్చుటకేర్పాటు సేయబడినది. కిర వత్సర
ముల వయస్సుకలదు. ఈసంస్థానముయొక్క వైశాల్యము
25,000చతురపుమైళ్లు, జనసంఖ్య 29,33,000. ఆదాయము
150 లక్షలు.

తిరువాన్కూరు.

సముద్రమునుండి పరశురాముడు మలబారుతీర
ముసంతయు వశముచేసుకొనెనని యొకగాధకలదు. ఆమ
లబారుతీరములోనిది తిరువాన్కూరు. చేరమన్ పెరు
మాళ్ళనుసతడు 1200ల సంవత్సరములక్రిత మితీరముసంత
యునేలి తన దేశమునుదనపుత్రులకు బంచిపెట్టిగా జ్యేష్ఠునికి
తిరువాన్కూరువచ్చెనట. గుడ్డహోపు అగ్రమునుజుట్టి
ఇండియాతో వర్తకముజేయుటకై వచ్చిన పోర్చుగీసు,
డచ్చి, ఇంగ్లీషువారీతీరమునకు మొట్టమొదట వచ్చియుం
డిరి. వీరు తిరువాన్కూరుపైన్యమును బాగుగా తరిషీయ
తుచేయుచుండిరి. హైదరాళి టిప్పనుల్తాయల దండయా
త్రలు విజృంభించినప్పుడు తూర్పుఇండియా కంపెనీవారితో
సిదేశపురాజు సంధిసేర్పాటు చేసుకొనెను.

1805 మొదలు 1860 వరకు రామవర్మ, లక్ష్మీరా
ణి, పార్వతీరాణి, రామవర్మ, మార్తాండవర్మ, రామవ
ర్మలు రాజ్యమేలిరి. లక్ష్మీరాణిగారు దివానగు కర్నలు
మనోగారి సహాయముచేత దేశమును విక్రీలిపొన్నత్య

స్థితికెచ్చెను. రామవర్మ 17 సం॥లు రాజ్యమేలి ఆ
ములలో స్వదేశాధిపతులలో దనతోనమానులు లేకుం
డుండెను. మార్తాండవర్మకాలములో విక్టోరియారాణిగ
ారికి దంతపుసింహాసనము బహుమతిగా బంపబడగా నా
బంగారపునడికట్టును, బంగారపుగడియారమును నొకస
హస్తలీఖితలేఖనువ్రాసి తమయానందమును తెలిపిరి.

ప్రస్తుతపాలకుడు హిస్ హైసెన్ సర్ బలరాజ
వర్మ బహదూర్ శ్రీపద్మనాభదాసు వంశపాల శ్రీరా
వర్మ కులశేఖర కిరీటపతి మన్నెనుల్తాన్ మహారాజురా
రామరాజబహదూర్ వంషర్ జంగ్ జి. సి. ఎస్. ఐ, జి.
సి. ఐ. ఇ. ఎం. ఆర్. ఎ. ఎస్ గారు 1835లో సింహాస
మెక్కిరి. ఈయన గౌరవార్థమై 21 ఫిరంగులు కాల్పు
డును. ఈరాజ్యము మైసూరు బరోడావలె రాజ్యపాల
మందు గొప్పకీర్తిని బొందినది. కి సభ్యులుగల శాసనస
భాసభ చట్టములను 1888 మొదలు చేయుచున్నది
ఇందుముగ్గురు అసభికారులుకలరు. తిరువాన్కూరునంద
మొదటితరగతి కళాశాలయు, బి. ఎల్, తరగతులును గల
వు. కొద్దిగాపైన్యమున్నది. 7000మైళ్ళవిస్తీర్ణమును కిర
క్షలజనులను, ఒకకోటి ఇరువదిలక్షలరూపాయలకు బయ
గా నాదాయమును గలిగియున్నది.

జయపురము.

ఈవంశపురాజులు దశరథతనయుడగు శ్రీరాము
ని సంతతివారమని జెప్పకొనుచున్నారు. 967వ సం॥లో
సీసంస్థానము జోలరాయచేత స్థాపింపబడియెను. ఈరా
జ్య మనేకాంతర్భాగములనుగలిగి స్వతంత్ర తాకూరుల
క్రిందనుండినట్టిదై ఎల్లప్పుడును మహమ్మదీయులకును మొ
గలాయిలకును లోబడియుండెను. మొగలాయి చక్రవ
ర్తుల యుద్ధములన్నిటియందును జయపురపురాజులు
వారికి కుడిహస్తముగనుండిరి. వారి సైన్యాధిపత్యమును
వహించిరి. ఇట్టివారిలో రాజామాన్సింగు రాజాభగవా
నుదాసులు సుప్రసిద్ధులు. భగవాన్ దాసు ఒరిస్సాను డి
ల్లీపాదుషహాకు జయించిపెట్టినందునకయి జెంగాలీ, శా
హారు, డక్కా రాష్ట్రములకు రాజప్రతినిధిగా నియమిం

పబడియెను. జయపురపురాజులలో రెండవ సవైజయ సింగు గొప్పభ్రాతృ గడించినట్టివాడు. ఈయన గణిత, జ్యోతిషాస్త్రములందును, శిల్పిశాస్త్రముందును, ఇంకని యరింగునందును మహానిపుణుడు. 1728 వ సంవత్సరము అంబర అన్నస్థలమునుండి రాధాని విశాలముగ దాను స్వయముగాబన్ని కట్టించిన జయపురమునకు మార్చెను, మొగలాయిల ప్రాబల్య మణిగిపోయిన పిమ్మట నితర రాజపుత్రసామ్రాజ్యములవలెనే జయపురముయను మహారాష్ట్రులదాడి కాగబాలక బ్రిటిషువారితో సఖ్యత నేర్పజుకొనెను. అంతఃకలహముల నాపుటకును వీరి సహాయము నవేక్షించుచుండెను. మహారాజారామ్సింగు సిపాయిల అల్లకల్లోలముప్పుడు ఆంగ్లేయులకు సహాయము చేసెనందునకయి కోట కాశించి పరగణానొంగబడెను. రాజాసింగు రెండవ సవై మాధవసింగును బెంచుకొని మృతినొందెను. ఈయనయే ప్రస్తుతపు మహారాజు 1882 లో సింహాసనారూఢుడాయెను. కర్నల్ హిస్ హౌస్ మహారాజాధిరాజా సర్ సవై మాధవసింగు బహదూర్ జి. సి. ఎస్. ఐ; జి.సి.ఐ.ఇ; జి.సి.వి.బి; ఆని యియన పిలువబడుచున్నాడు, 21 ఫిరంగుల కర్తవ్యతలడు. 1902 లో ఎడ్వర్డుచక్రవర్తిగారి పట్టాభిషేకమున కింగ్లండునకు వెళ్ళి సముద్రమును దాటుటవలన సంఘనంస్కరణోద్యమమునకు దోడ్పడెను. ఈసంస్థానము 15,579 చదరపుమైళ్ళ విస్తీర్ణమును, 26,50,000 ప్రజలను, 65 లక్షల రూపాయల ఆదాయమునుగలిగియున్నది.

భోపాలు.

హిందూదేశములో నిజామురాజ్యమయిన పిమ్మట మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యములలో నిది రెండవది. పాలకులు మహమ్మదీయ యువతులు. ఈ దేశముయొక్క చారిత్రము మొట్టమొదటినుండియు దగవులతోను, గుట్రలతోను, బోరాటములతోను నిండియుండి చదువరులకు జదువ రుచిపుట్టించుచుండును.

1708 లో దాస్తుమహమ్మదను ఆఫ్ఘను వీరుడు డిల్లీకివచ్చి మధ్యఇండియాలోని బెరాసియాజిల్లాను చక్ర

వర్తించుండి గవులకు బుచ్చుకొనెను. మొగలాయి చక్రవర్తి బహదూర్ షహా మృతినొందగానే భోపాలును స్వతంత్రదేశ గణీయకొనెను. 1764లో దాస్తు మహమ్మదు కాలధర్మము నొందిగా హైదరాబాదు నిజాముయొక్క సహాయమువలన నాణిని యనాగసపుత్రుడు యార్మ మహమ్మదు సవాబయ్యెను. ఇది 1777 లో మృతినొందగా కుమారులు ఫెయిజ్ మహమ్మద్ హయతుమహమ్మదు లొకరితరువాత నొకరు రాజులయిరి. రెండవనాని పాలనము దౌర్భాగ్యమయిన దగుటచేత సంతోక హములుపుట్టి మహారాష్ట్రులయొక్కయు పెర్షియొక్కయు దాడులకు గుఱియయ్యెను. హయత్ మహమ్మదు 1807వఱకును నామకార్థమేలినను వదినయగు మాముల్లాబేగము కుమారుడగు ఘాసుమహమ్మదు సహాయమువలన రాజ్యమునేలుచుండెను. ఈ మెరాజ్యకార్య దురంధరురాలు. విశేష శక్తి సామర్థ్యములుకలది. ప్రక్కరాజ్యము నిండురు నేలుచున్న అహల్యాబాయి యంతగొప్పదనికీర్తించెను. కాని మంత్రి మురీద్ మహమ్మదుఖానను దుర్మార్గుడయి బొక్కసములోని ధనమునంతయు ప్రయముచేసెను. సింధియా దనకుజేసిన వాగ్దానముల నెరవేర్చలేదని యిమంత్రిని పట్టుకొని చెరసాలయందుంచెను. ఇట్టిసమయముందు వజీరు మహమ్మదుఖాను యొక్క రాజవంశ బంధువు రాజ్యపాలనము నధీనముజేసుకొని మహారాష్ట్రులు జయించిన జిల్లాలను దిరిగి వశముచేసుకొని భోపాలు నతిరమణీయముగ నేలెను. వజీరుఖా నింతపరాక్రమవంతుడును గొప్పవాడునునగుటవలన ఘాస్ మహమ్మదోర్వజాలక పెంఢారీలనాయకుడగుకరీమును, గ్వాలియరు సింధియాను, నాగపురపు భోంస్లేను సహాయమునకు బిలిచి వజీరుఖానుకు గవ్వములను గలిగించుచుండెను. వజీరుఖానెంతమాత్రము జంకక వీరందరితోను దానుమృతినొందుదినమువఱకును బోరాడి శాత్రువులదూరమున నుంచెను. ఈతనిదేశభక్తి, కార్యసాధనాశక్తి, రాజ్యకార్య కోవిదత్వము నేటివఱకును గొనియాడబడుచున్నవి. యుద్ధమునందెంతిరువమానుడో బేదార్మమునందును సంత ననుపమానుడుగ నుండెను. తనశత్రువులను సయితము తన దొడ్డుగుణములవలన

మింపజేయుచుండెను. వజీరుఖాను 1816 లో బరలోక వాసమున కేగగా గుమారుడు నాజరుమహమ్మదు తండ్రి యొక్క శాత్రవుడగు ఘయాస్ మహమ్మదు యొక్క కుమార్తెనే ఖుదీసా బేగమును బరిణయమయ్యెను. 1817 లో నింగ్లీషువారితో జేరి పెంఢానీదండులను రూపుమాపుట కొడిగట్టెను. అకస్మాత్తుగా పిస్తోలు దెబ్బతిని నాజరు మహమ్మదు మృతినొండెను. ఈతని పసికుమార్తె సికందరు బేగముమేనల్లుడుమునీరుమహమ్మదును వివాహమాడియ తమరాజ్యాధికారియగు నల్లెర్పాటుచేయబడెనుకానిరాజ్యమునుసికందరు బేగము సహితముగ 1827లో దమ్మడగుజుహంగీరునుదీనుగొనమనిరాజ్యమును కాబోవుభార్యను వదలుకొని ఇంగ్లీషువారివద్దనుండి యొక జాగీరు సంగీకరించి కెమ్మడిగామునీరుమహమ్మదు బ్రతుకుచుండెను. సికందరు బేగముయొక్క తల్లియగుఖుదీసా బేగముకుమార్తెకు ద్వారగాఢెన్లీ చేయక రాజ్యాధికారమునుదానేయుంచుకొన వలయునని కుట్రలుపన్నుచుండెను. తల్లికిమించిర కుట్రలను కుమార్తె చేయుచుండెను. ఎట్లయిననేమి 1835 ఏప్రియ లులో వివాహము జరిగెను. వివాహానంతరము జహంగీరు మహమ్మదు తనకు రాజ్యము గావలయుననగా గొమరికయుదల్లియుగలిసి సీతనిని దూరపఱచుచుండిరి. 1836 లో జహంగీరు ఖుదీసా బేగమును ఖుదీసా జేయటకయి యత్నించెనుకాని కుట్ర ముందుగా బయల్పడెను. 1837 లో జహంగీరు రాజ్యాధికారమును వహింపగలిగి 1844 వఱకునేలెను. ఇతని కుమార్తె షహాజహాను బేగము రాణియని ప్రకటింపబడియెను. కాని 1863 వఱకును గుమార్తెకు బదులుగా సికందరు బేగమే యేలుచుండెను. సికందరు బేగము దూరదృష్టిగలిగి రాజ్యమును జక్కగా నేలిన యువతి. గొప్పగా నాశలనుగలిగివట్టిది. 1857 లో సిపాయిల కలహములలో నింగ్లీషువారి వశమువహించినందునకమువారు బెరాసియాజల్లాను బేగమునకిచ్చిరి. ఈమెకు జి. సి. ఎస్. ఐ. అను బిరుదాసంగబడినది. 1862 లో మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్రము ప్రకారము భోపాలు పాలకులు రాజ్యాధికారమును వహింపవచ్చునని యొక పట్టాయిత్యబడెను. సికందరు బేగము కాలగతిజెందిన త

రువాత గుమార్తె షహాజహాను బేగము రాజ్యమేల్కొని 1901 వరకేలెను. ఈమె కుమార్తె హాన్ హౌనెస్ నవాబు సుల్తానా జహాన్ బేగము జి.సి.ఎస్.ఐ; జి.సి.ఐ.ఇ. ప్రస్తుతము రాజ్యమేలుచున్నది. ఈమెకుభోపాలులో 21 ఫిరంగిగుండ్లకు, బ్రిటిషురాజ్యమందు 19 గుండ్లకున్నర్హతకలదు. ఈమె విశేషప్రజ్ఞావంతురాలు. చక్కగా విద్యనభ్యసించినట్టిది. రాజ్యపాలనములో బ్రతివిషయము నెట్లు నడవవలయునో డెలునును. దేశము ననేకవిధముల వృద్ధి చేయుచున్నది. విద్య నధికముగ వృద్ధిచేయుచున్నది. స్త్రీ విద్యాలయములు దినదినాభివృద్ధి నొందుచున్నవి. ఈ మధ్య లండను పట్టాభిషేకమునకయి వెళ్ళి యూరపుఖండ మంతయు దిరిగి నూతన రాజ్యపాలనాంశములను గ్రహించి తనదేశములో బ్రవేశపెట్టుచున్నది. ఈమె స్త్రీవిద్య నభివృద్ధి జేసి స్త్రీలను బురుషులతో సరిసమానముగ జేసినగాని ఏదేశమయినను బాగుపడదని జనవరిమాసములో భోపాలులో గొప్పప్రసంగముచుజేసెను. అచ్చలనేక స్త్రీ సమామలను స్థాపించెది. తుర్కీకివెళ్ళినప్పుడు సుల్తానుగారి మేకు వారి మతస్థాపకుడగు మహమ్మదుయొక్క గడ్డములోని యొక కేశముచెచ్చెనట. అది విలువలేని వశధనముగా నుంచుకొనెననని జెప్పినది. మక్కా కీమెవెళ్ళుచుండగా నరేబియాలో దారిదొంగలెడ్డగించిరి. తనసేనను వారిమీద నడిపించి స్వయముగబోరాడి వారిని బానిసోలి తన పౌరుషమున జూపెను. అందరు రాజప్రతినిధ లీమెయందు విశేషగౌరవమును గలిగియున్నారు. డిల్లీ దర్బారునకీమె వెళ్ళియుండెను. ఈమె పాలనముక్రింద జనలు సుఖులైయైశ్వర్యవంతులైయున్నారు. ఈమె పెద్దకుమారుడు నవాబుమహమ్మదు సనుకు ఖాను రాజ్యపాలనము దుదిల్లీకినహామచేయుచుండును. ఏనుక్రీస్తుకబూర్వము 30, సంవత్సరము క్రిందట గట్టుపడిన సాంఘికపరివర్తనండుటచే బూర్వప్రస్తుపరిశోధకులకి దేశము వివిదాదృశములతోనిండియున్నదని చెప్పవచ్చును.

రాజ్యము 7000 చదరపుమైళ్ళ విస్తీర్ణమునుగలియున్నది. జనసంఖ్య 6,65,910. ఆదాయము 25 లక్షలు. సైన్యము మొత్తము 1744 ఒక గుఱ్ఱపు షహాముగూడ కలదు. ఇదిమాతనసామ్రాజ్యసేన.

ఇంధూరు.

ఈ రాజ్యస్థాపకుడు ముల్తారావు హోల్కారు. మహారాష్ట్ర పౌరుషమును దిగంతములవరకు వ్యాపింపజేసిన వీరసత్తములలో నీతడొకండు. ఖండోజయను గావు వానికి డక్కనులో నీరా నదీతీరమందున్న హోల్ అను గ్రామమందుదయించెను. హోల్ గ్రామవాసిగాన హోల్కర్ లేక హోల్కారు అనిపిలువబడియెను. చిన్నతనమందే తండ్రివృత్తినిొందినందున దల్లి మేనమామయును కాదంబండేను కొలువులో పిల్లేదారును నగు నారాయణరావునద్దకు దీనుకొని వెళ్ళి పైన్యములో బ్రవేశపెట్టించెను. స్వపౌరుషసాహసములవలన పేష్వాలును మెప్పించి మాల్యాకు సుబేదారగునంత గొప్ప కారవముచబొందెను. నిజామును, రోహిలాలను, బోధ్చగీనువారిని యోడించి పేష్వాకు వారిని లోబఱచెను. ముల్తారావు కుమారుడు ఖండోరావు ఖండేరిముట్టడిలో 1754లో జచ్చెను. ఇతని కొమారుడు మాలేరావు పిచ్చెత్తి 1767లో గాలధర్మ మొందినందున మాలేరావుతల్లియు, ముల్తారావు కొడుకులును అగు అహల్యాబాయి రాజ్యభారమును వహించెను. ఈమె ఇందూరురాజ్యమేలిన 40 సంవత్సరములలో జేశమందు శాంతమునాట్యమాడెను. జనులైశ్వర్యవంతులైరి. ఈమె రాజ్యపరిపాలనమును విక్టోరియాశాసన పరిపాలన మతో సరిపోల్పవచ్చును. దేశీయ, పాశ్చాత్య చరిత్రకారులు సముత మిహమెపాలనమును కేఫునివలె గొనియాడిరి. అహల్యాబాయి 1795 లో మృతినొందిన పిమ్మట ఆమెకుపైన్యాధిపతిగనున్న తుకోజిరావను డెబ్బదినత్సరముల వృద్ధుడు రాజ్యమెక్కి రెండేండ్లలి 1797లో మరణించెను. తరువాత రాజ్యాంగాధిపత్యము నకయు తుకాజీరావుయొక్క యిద్దరు భౌరస మరియిద్దరు అనారవ పుత్రులకు కలహములు జరిగి అనారవ పుత్రులలో జ్యేష్ఠుడగు యశ్వంతరావుకు రాజ్యములభించెను. ఇతనితరువాత రెండవముల్తారావు, రెండవ తుకాజీరావులు రాజ్యమేలిరి. రెండవ తుకాజీరావు సిపాయిలకలహములప్పుడు ఇంగ్లీషువారిని దనన గరునందుచుకొనివారిప్రాణములనుగాపాడెను. 1861-68

లకు మధ్య చాలదేశమును బ్రటిషువారు హోల్కారు నకిచ్చిరి. 1886లో తుకాజీరావు మృతినొందగా గొడుగు శివాసీరావు రాజ్యపాలకుడాయెను. ఈయన 1887లో విక్టోరియా మహారాణియొక్క జ్యూబిలీకి ఇంగ్లండుకువెళ్ళెను. 1903లో కర్జునుగారు చేసిన డిల్లీదౌబారునకువెళ్ళి బాలుడుగానున్న కొమారునికి రాజ్యమిచ్చివేసి తాను రాజరికమును మానుకొనెను. మూడవతుకాజీరావు బాలాసాహెబు అని పిలువబడు యీబాలుడిప్పటికిని మైనరగుటవలన బ్రటిషు రెసిడెంటుగారికింద మంత్రులేలుచున్నారు. ఈయన హిస్ హైనెస్ మహారాజాశిరాజేశ్వర సవైబహదూర్ అని పిలువబడుచున్నారు. గమనా గడుచవేళల సీతనికారవాధ్యమై 19సం॥ గులుకాల్పబడును.

అహల్యాబాయికాలమందు కెవిలియర్ దుద్రోనెస్ అను స్త్రీంచిపైనికోర్కొగి ఇందూరుపైన్యమును తరిఫియతుచేసెను. జనులతని హుజూర్ బేగ్ అని పిలుచుచుండిరి. ఉదినములలో సం॥ 10 వేల కాల్బలము 15 వేల గుజ్జపుడండు, 100 ఫిరంగులు నుండెడివి. మంశ్వర సాధతో నింగ్లీషువారి పైన్యమును ఎగ్గించివేసిరి. ఇప్పుడు 748 కాల్బలము, 800 లివ్వసేన, 210 ఫిరంగిసేన, 18 ఫిరంగులుకలవు.

ఈ రాజ్యముయొక్క వైశాల్యము 9500 చతురపుమైళ్లు. జనులు 85,07,00 లున్నారు. ఆదాయము 54 లక్షలరూపాయలు.

పాటియాల.

పంజాబులోని సిక్కుసంస్థాపములలో పాటియాల ప్రథమమునది. 17 వ శతాబ్దములో నొకకాపువాడు ఛౌదరీపూల్ అనువాడు తిలోక, రామయ్య ఇద్దరుకు మాళ్ళనుగనెను. మొదటివాని వంశజుల సాభామరియు జిండురాజులయిరి. రెండవవాని సంతతివారు పాటియాలా కధిపతులయిరి. అహమ్మద్ షా దురాని అను మహమ్మదీయ వీరుడు అలాసింగు అను సకనికి రాజు అను బిరుదిచ్చుటచేత 1762 వ సం॥లో పాటియాలా రాజ్యమేర్పడినదని యనవచ్చును.

క రాలి.

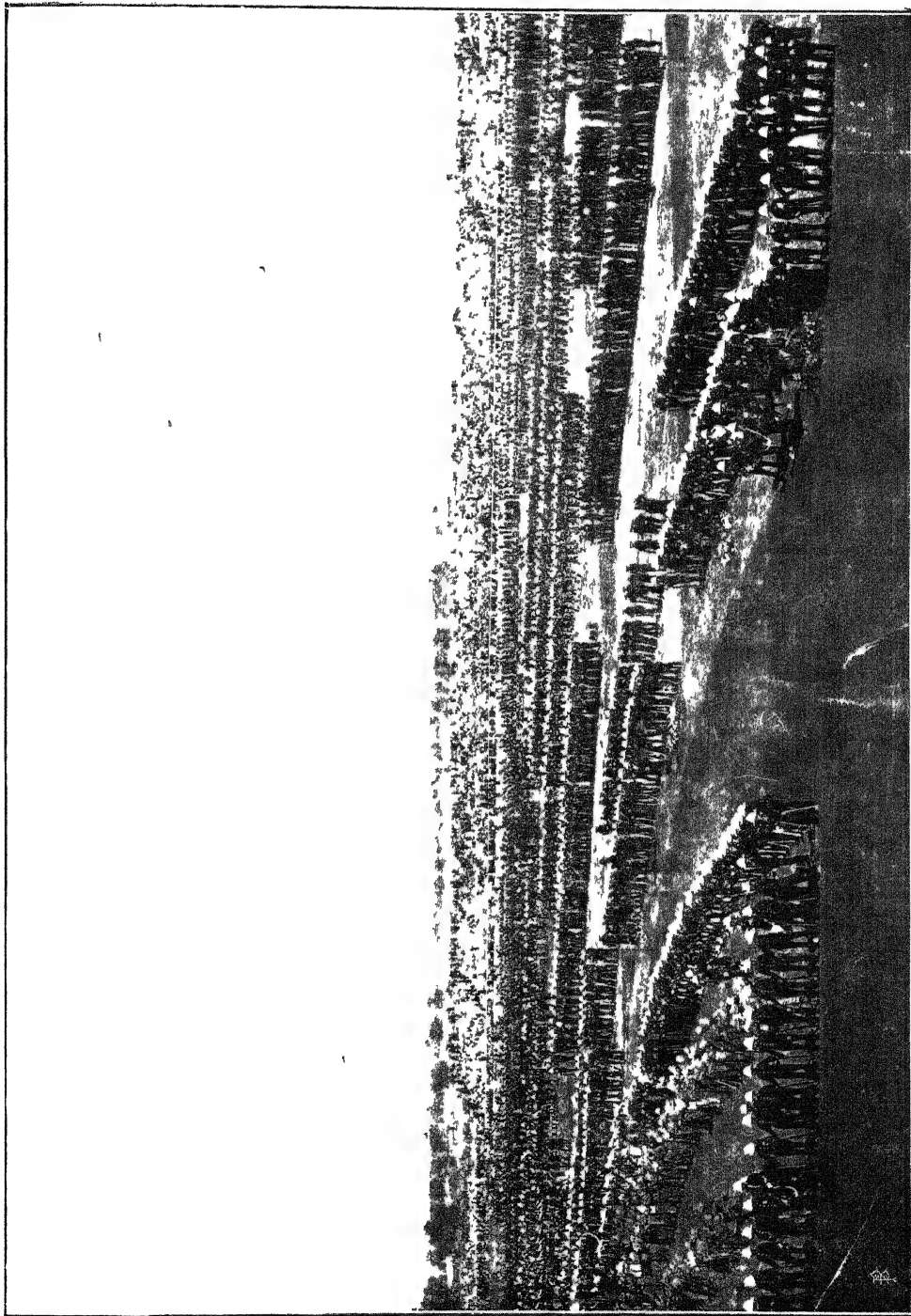
పంజాబు సింగమనబడిన రంజితసింహుడు యీదే శము నాక్రమించుకొనుటకు బయలుదేరగా సింగ్లీషువారి సహాయమువలన పాటియాలా రాజు దీనిని ఓడించుకొనెను. 1814 లో గుర్ఖాయుద్ధములో సహాయము చేసినందుకయి పాటియాలా రాజు కింగ్లీషువారు సింలాగొండలలో 16 సెరగళాల నేడాడి 2,80,000 రూపాయలు చెల్లించు పరతుమీద నిచ్చిరి. సిక్ఖుయుద్ధము నందును సరేంద్రసింగు రాజు ఇంగ్లీషువారి పక్షమున నుండుటవలన రెండులక్ష లాదాయమువచ్చు సర్నిల్ జిల్లా నిచ్చి దొరతనమువారు సత్కరించిరి. సరేంద్రసింగు 1862 లో మృతినొందెను. ఈయన కానింగు ప్రభువుయొక్క శాసననిర్మాణసభా సభ్యుడుగనుండెను. 1862 మొదలు 1900 వరకు మహేంద్రసింగు, సరేంద్రసింగులును, వీరు బాలురము మిన్నప్పడు రాజప్రతినిధులగు పంచాయతీదారులును పాలించిరి. మహేంద్రసింగు మహాబాత. విద్యారోషకుడు. 1 కోటి 25 లక్షలొచ్చి స్పిండియోకాలువను దనదేశములో బారునట్లు చేసుకొనెను. 10 లక్షలు పంగదేశ ట్రామనివారణమున ఁచ్చెను. 70 వేలు లాహోరు కళాశాల కొనంగెను. తన దేశమందొక మొదటితరగతి కళాశాలను స్థాపి చెను.

సరేంద్రసింగుకాలములో రాజపుర, పాటియాలా, భాటిండ రయులు నిర్మింపబడెను. సామ్రాజ్యసేనను దనదేశమందుంచుకొని 1896 లో మహేంద్రసింగు టిరాదండయాత్రలో బోగాడెను. ఈయన 1900 లో మృతినొందునప్పటికి గుమారుడు పసిబాలుడుగనుండెను. 1909 వరకు పంచాయతీదారులు దేశమేలిరి. ప్రస్తుతమురాజగు హిస్ మైనెస్ మహారాజు ఇ.రాజన్ మంసూరల్ ఉద్రూ, ఫర్జిం ఇ-ఖిస్, దాలతి ఇంగ్లీషియ శ్రీమహారాజాధిరాజ మహారాజా భూపేంద్రసింగు మహేంద్రబహదూర్ 1909 లో రాజ్యాధికారము నొందెను. ఈయన లాహోరు లోని ఎయిట్సున్ కళాశాలలో విద్యనభ్యసించెను. ఈయనకు 17 గుండ్ర కథికారముగలదు. క్రిక్వెట్టుకాట నాడు టయందు గడు ప్రవీణుడు. క్రిందటి సంవత్సర మిండియా నుండి వెళ్ళిన హైందవ ఆటగాండ్రకు నాయకుడుగానుండెను. గొప్పదాతయని పేర్వాసిగాంచియున్నాడు.

రాజపుత్రులలో యాదవతెగకు జెందినవారు కరాలిపాలకులు. వీరు శ్రీకృష్ణుని సంతతివారమని చెప్పుకొనుచున్నారు. కృష్ణుని తరువాత నెనుబది నెనిమిదవ రాజు చెప్పబడిన విజయపాలుడనువాడు బయన అను స్థలమందొక కోటనుగట్టకొనెను. ఇతని జ్యేష్ఠపుత్రుడు దహన పాలుడు దహనఘర్ కోటనుగట్టి కరాలి దేశాధీశుడాయెను. 1196లో కున్వారపాలుడను కరాలిరాజు మహమ్మదగోరి, కుతుబుద్దీనులచేత నోడింబబడి పారిపోయెను. కున్వారపాలుని తరువాతివారిలో నొకడగు అర్జునపాలు తనపూర్వులదేశమును దిరిగి సంపాదించుటకు గృతనిశ్చయమై 1327లో మందలేలుకోట నాక్రమించుకొని పూర్వపుదేశమును దిరిగి సశక్తునుకొనెను. 1348 లో కరాలియనుపట్టణమును గట్టెను. తిరిగి సూరువస్సరములైన తరువాత నీరాజ్యము మహమ్మదీయుల వశమై అగ్గురుకాలమునాటికి ఢిల్లీసామ్రాజ్యములో భాగమయింపబడెను. గోపాలదాసనుయొక్క కరాలిచ లకుడు అగ్గురుయొక్క అనుగ్రహసాత్రుడగుటవలన 2000 తురంగబలమున కడపటికే బడి రాజ్యము నొసంగబడియెను. ఈగోపాలదాసే అగ్గురుకోరగా నాగ్రాకోటకు శంఖస్థాపనమునుజేసెను. మొగలాయీలు ష్రీరామదశకువచ్చినప్పుడు మహారాష్ట్రులన్ని దేశములపై యధికారమును జెల్లించినట్లే కరాలినిగూడ దమసామంతదేశముగాజేసి సాలుకు 25000 రూ॥లను గప్పముగా నైకొనుచుండిరి. 1817లో కరాలి ఇంగ్లీషువారి సంరక్షణముక్రిందికి వచ్చెను.

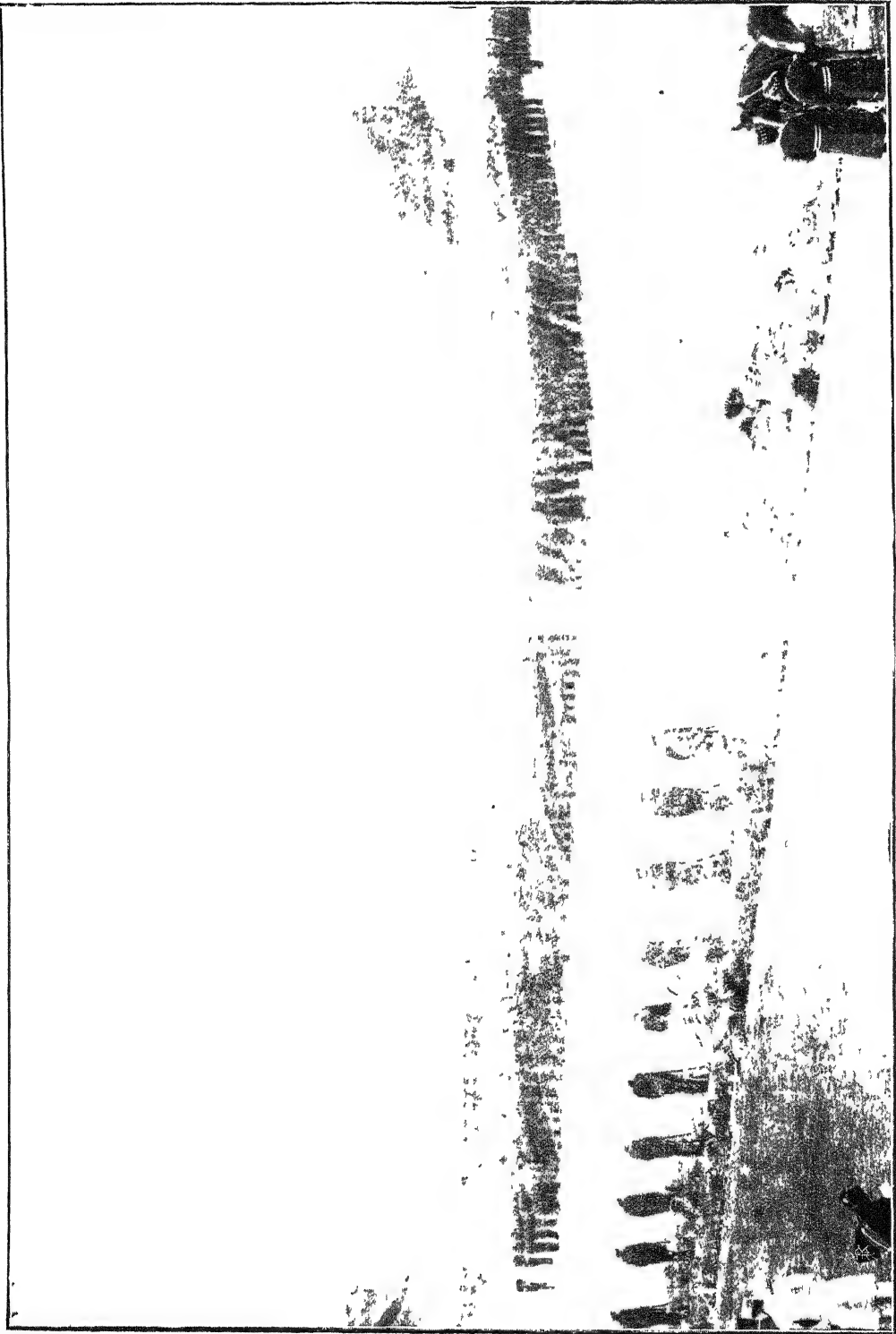
ఈరాజ్యముయొక్క చారిత్రములో నొకదత్తాభియోగము కడుప్రఖ్యాతమైనది. నరసింగపాలను యొక బాలరాజు 1850లో రాజ్యాధికారియై 1852లో మృతినొందెను. కేపు మృతినొందుననగా సీరోజున భరతపాలనువానిని దత్తుదీనుకొనెను. ఇంగ్లీషు దొరతనమువారిదత్తునంగీకరించిరి. కాని రాజసంతతివారిలో దగవులకు రించి చాలమంది బాలుడుచేసుకొనినదత్తు చెల్లదనియు మదనపాలుడను యోసామీష్యబంధువు రాజ్యాధికారి కావలయుననియు దగవులాడిరి. కాని రాణులు భరత

Coronation of Their Imperial Majesties at Delhi.

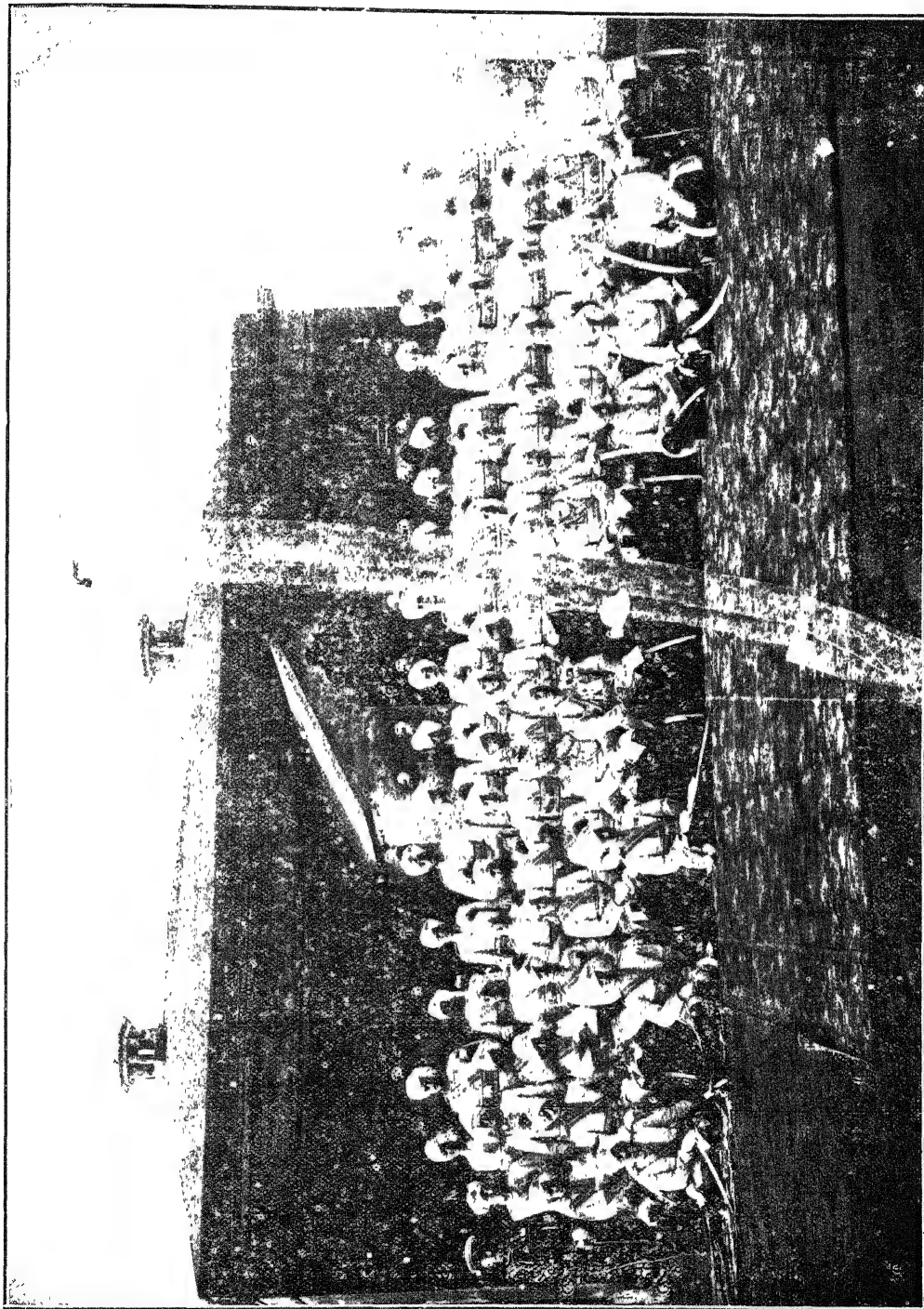
శ్రీపంపవజ్ఞుల రాజరాజేంద్రులయొక్కయు సేరి వశకరాజ్యయొక్కయు జిల్లీ సామ్రాజ్యభిషేకము.

Review of Troops at Delhi by H. I. M. George V.

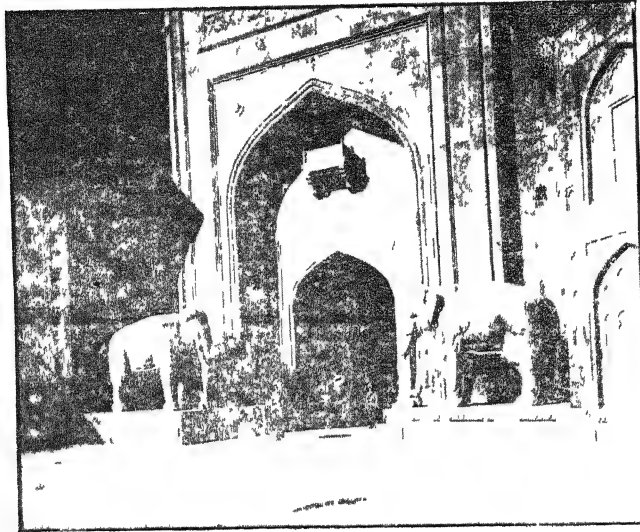
శ్రీపంచమజాగి సార్వభౌముడు డిల్లీలో సైన్యమును బరీక్షించుట.

The Governor - General and the Indian Princes of the Imperial Cadet Corps.

రాజప్రతినిధి, రా.ప్ర. సూర్యుల పటాలము.

The Delhi Gate.

ఢిల్లీనగరమున దలి ఢిల్లీద్వారము.

Mr. Uan - Shi-Kai. President of the Chinese Republic.

Mr. Sun-yat-Sen.

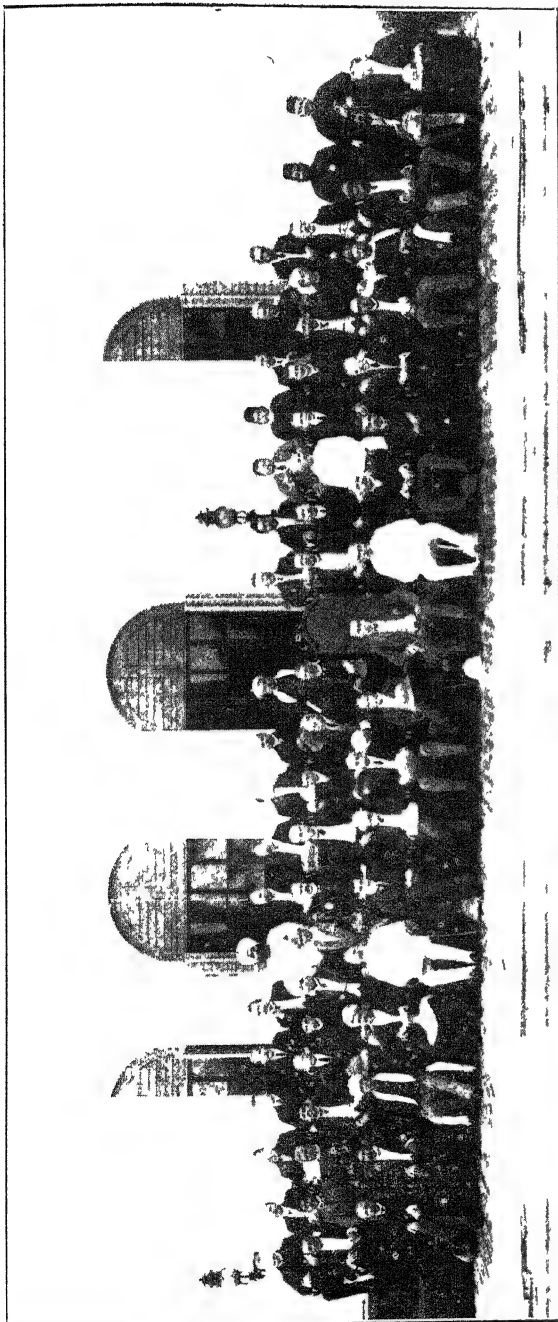

యు ఆన్ షి కాయి. చీనాస్రామాజ్యపాలనాధ్యక్షుడు

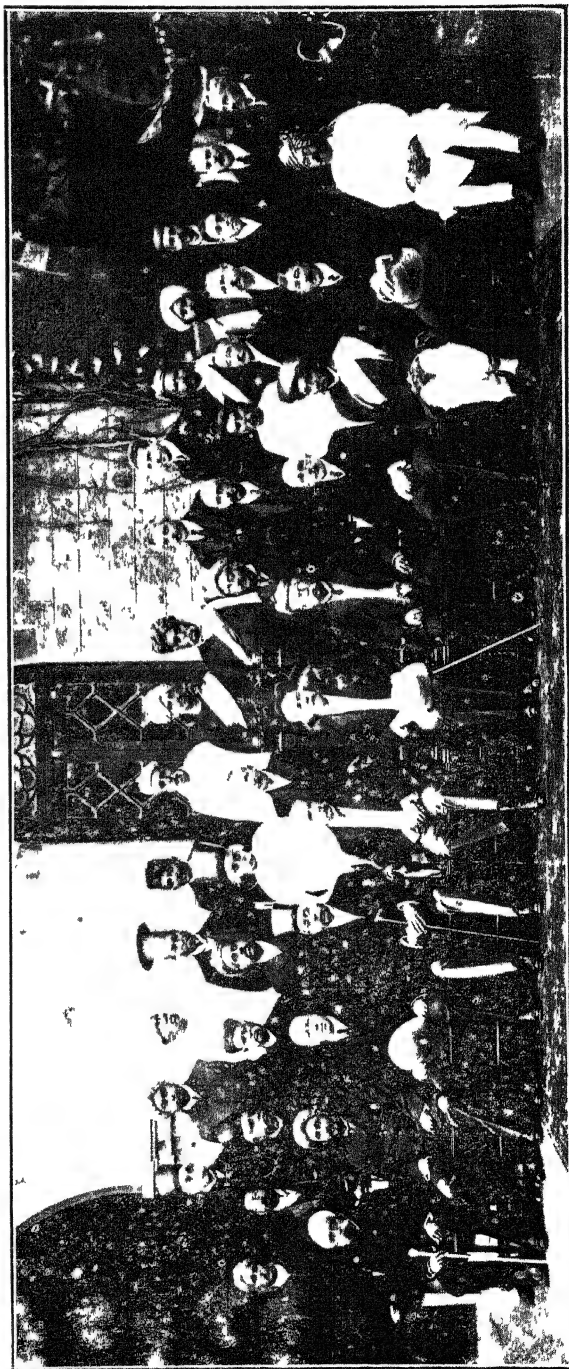
సన్ యాట్ సేన్. చీనాపరివర్తనమునకు నాయకుడు.

మింటో ప్రభుత్వ కాలము నందు సార్వభౌమిక శాసన విధాన సభ సభ్యులు.

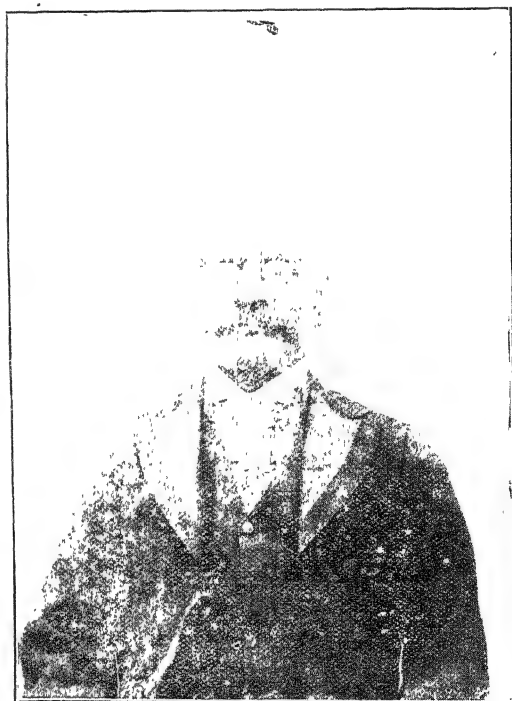
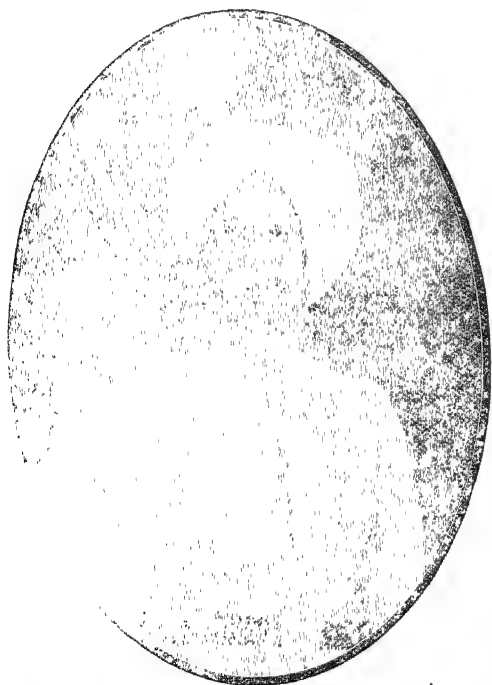
The Imperial Legislative Council at the time of Lord Minto.

Members of the Bombay Legislative Council. భూబాయి శాసన విధాన సభ సభ్యులు.

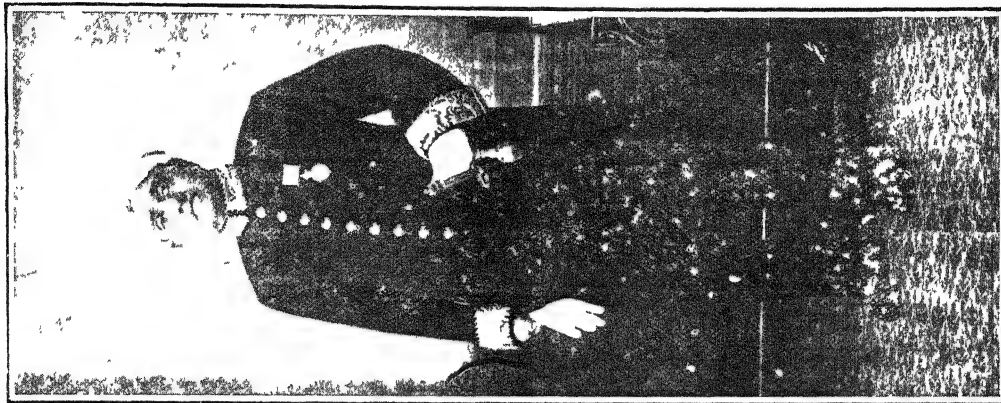
అలీ ఇమాం. న్యాయమంత్రి. The Hon. Mr. Ali Imam. బనగానపల్లి నవాబు. The Nawab of Banagrapalli.

The Late Maharaja of Mourbhanj.
మౌర్యులైన మహారాజు.

పండిత విశ్వనారాయణధరుడు. Pandit Vishnu Narayanadhur.

The late Hon. Mr. V. Krishaswamy Iyer.

కొంతకాలమునకు వ. కృష్ణస్వామయ్యగారు.

The Hon. Mr. J. N. Atkinson, C. S. I.

నా॥ అట్కిన్సన్ గారు.

The Hon. Mr. N. Subba Rao Pantulu.

The Hon. Mr. Alazharul Haque.

శారవసీయలగు న్యాయతి సుబ్బారావు పంతులు గారు

శారవసీయలగు మజారుల్ హక్కు గారు.
The Hon. Rao Bahadur R. N. Mudholkar.

Sin Sasoon David. Baronet.

సర్ సాశూన్ డేవిడు, బారోనెట్.

రావుబహదూర్ ఆర్. ఎన్. ముధోల్కరు గారు.

పాలునే స్వీకరింపటవలన నీతడే పాలకుడాయెను. భరతుడు సిపాయిల తిరగబాటుదినములలో నింగ్లీషువారికి జాల సహాయమొసరించెను. అందువలన జి. సి. ఎస్. ఐ., బిరుదొనంగబడి, 2లక్షలరూపాయల బాకీసొమ్ము రద్దుచేయబడి, 15నుండి 17కితని గౌరవార్థముకాల్పబడుఫిరంగిగుండ్లసంఖ్య పెంచబడెను. రాజులకుదత్తస్వీకారాధికార మొసంగబడియె. ఇప్పటికిగడపటియేడుమంది కళాలిరాజులును దత్తపుత్రులే! మదనపాలుని యనంతరము లక్ష్మణపాలు, జయసింగు, అద్దనసింగులు రాజ్యమేలిరి. ప్రకృతపురాజు హిస్ హైదర్ మహారాజు నర్ భానువరపాలు దేవు బహదూర్ యదుకులచంద్రపాలుడు జి. సి. ఐ. ఇ. 1889లో రాజ్యాధికారమునువహించెను. ఇతను గమనా గమనవేళల 17 ఫిరంగిగుండ్ల సత్కారమున కర్ణాడు. ఈ సంస్థానము 1242చతురపుమైళ్ళ వైశాల్యమును 1,12,500 జనసంఖ్యను, 5లక్షల రూప్యము లాదాయమును గలిగియున్నది. రాజ్యపాలనమందు మహారాజు యదుగురుమంత్రులవలన సహాయము చేయబడుచుండును.

కచ్చి.

ఈ దేశమునుగురించి 2220 సంవత్సరములకు బూర్వము గ్రీకుగ్రంథకర్తలు వ్రాసియుండిరికాన నీదేశము మిక్కిలి పురాతనమైనది. హయసిన్ధ్యాంగను చీనాచరిత్రకారుడును దీనినిగురించి వ్రాసెను. తొమ్మిదవశతాబ్దమునందరబ్బలు వశముచేయకొని సముద్రతీరమందు నివసించిరి. 14వ శతాబ్దమునందు సమృధాజపుతులీ రాజ్యము నాక్రమించుకొనుటతో దీనియాధునికచారిత్రము ప్రారంభమగుచున్నది. ఈరాజపుతులలో జాడేజలనవారు మహమ్మదీయ హిందూమతములుగలిసిన యొకవిధమైన మతము నవలంబించిరి. 1540లో కచ్చి మూడుభాగములుగ జీలిపోయెను. కాని దక్షిణదిక్కుకధిపతి అహమ్మదాబాదురాజు సహాయమువలన కచ్చికంత కధిపతియయ్యెను. అహమ్మదాబాదు రాజతనికి మోర్చిపరగణానిచ్చి “రావు” అను బిరుదొనంగెను. ఈగౌరవవిరుదిప్ప

టికి పారంపర్యముగ వచ్చుచున్నది. ఖంజీరాజు భూజుగరమును రాజధానిగ 1546లోజేసి మాండ్వి జును నము దొపురేవును గట్టించెను. 1741లో రావుదేహాడిల్లీపాదుషహ “మిర్జా” అనుబిరుదిచ్చెను. కాబూలురాజు మహారాజాధిరాజయను గౌరవమునొనంగెను. రావులఖపట్టికాలమందు తాంసింగుమలాం అనునతడు యూరపుదేశమునకువెళ్ళివచ్చి ఇప్పటికిని కచ్చి కడువిఖ్యాంతిగాంచియున్న కళలను దేశములో బ్రవేశపెట్టెను. 1778లో రావురాయధన్జీ యనునతడు మహమ్మదీయమతమును స్వీకరించి జనులకు కంటకమును గలిగించెను. ఈతనికాలములో జమేదారు ఫట్టేమహమ్మదు నగరముపై దాడివెడలినందున యింగ్లీషువారు మక్కర్డో దొంగరాజుః సంధిచేయుట కయింపిరి. ఇంతలో నిరువదిదినిములలోపలనే ఫట్టేమహమ్మదు రావురాయధంజి యిద్దరును మృతినొందుట తటస్థించెను. తరువాత దేశ మింగ్లీషువారి రక్షణత్వము క్రిందికివచ్చెను. 1813మొదలు 1886 వరకును (1) రావు బార్గల్లీ, (2) రాజప్రతినిధినభ, (3) రావుదేహాజీ, (4) రావుప్రగల్లీ, (5) రాజప్రతినిధినభ రాజ్యమేలుట తటస్థించెను. ప్రకృతపుపాలకుడు హిస్ హైదర్ మహారాజాధిరాజు మిర్జా మహారావు నవై ఖంజీ బహదూర్ జి.సి. ఐ.ఇ., 1886లో సింహాననా రూఢుడాయెను. 187లో నీయన లండనుకు విట్టోరియా మహారాజ్ఞిగారి జ్యూబిలీకై వెళ్ళియుండెను. ఈయనపాలనముక్రింద దేశము మంచి స్థితికి వచ్చుచున్నది.

ఇచ్చట 853 పదాతులు, 281 అరబ్బీసైంకులు, 254 గుట్టపు రాతులున్నాడు. కచ్చిసంస్థానముయొక్క వైశాల్యము 7617 చదరపుమైళ్ళు. 8పట్టణములు, 940 గ్రామములున్నవి. 4,99,000 మంది ప్రజలున్నారు. 36 లక్షల రూపాయల కొంచెమెక్కువగా రాజస్వము వచ్చుచున్నది. రావుగారికి బూర్వాధికారమున్నది. గమనాగమనవేళల 17గుండ్లు పేల్చబడుచుండును.

హిందూదేశ రాజ్యాంగ నిర్మాణము.

హిందూదేశ రాజ్యాంగజ్ఞానము హిందూదేశవాసుల కత్యవసరము. ఈవిశ్వావిషయము నొకసామాన్యవ్యాస పరిమితిలో నిముడ్చుట సాధ్యముగాకన్నను విషయ ప్రాముఖ్యత వ్యాసతేజమునకుఁ గారణము. హిందూ సామాజ్యము జగద్వ్యాప్త బ్రిటిషు సామ్రాజ్యములో సంతర్భాగము. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములో ననేకపెద్ద భూభాగములు చేరి యున్నవి ఆసామ్రాజ్యవిస్తీర్ణము 1,20,00,000 చతురపుమైళ్ళు. ఈపరిమితి భూభాగములో నాల్గవఁతు. ప్రజాసంఖ్య 40,00,00,000. ఈసంఖ్య ప్రపంచపు 2వసంఖ్యలో నాగ్నవంతునకు బైగానున్నది. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములోని ముఖ్యభాగాలు బ్రిటిషుదీప్యములు, దక్షిణాఫ్రిక, ఇండియా, ఆస్ట్రేలియా, కనడ లయియున్నవి. ఈ ముఖ్యభాగాలు గల న్యూజిలాండు, సింహళము, ఈజిప్టుమునకు ననేక దేశముల సామ్రాజ్యములో జేరియున్నవి. 5 మార్మి తొంబది ప్రత్యేకభాగము లీసామ్రాజ్యములో జేరియున్నవి. ఈసామ్రాజ్యపాలకులు బ్రిటిషురాజ్యాధిపతలు. రాజ్యాంగవిషయములో లీసామ్రాజ్యపాలనము అయిదువిధములుగ విభజింపఁబడుచున్నది.

బ్రిటిషు సామ్రాజ్యపాలన క్రమము.

ఈభేదములు పరిపాలన క్రమసావలనను, రాజీవలనక, రక్షణశక్తివలనను నిర్ణయింపఁబడుచున్నవి. 1 బ్రిటిషుదీప్యములు; ఇవిసామ్రాజ్యనిర్మాణకులకు జన్మభూమియై యితరభాగములపై కొద్దియొ గొప్పయొ యధికారములు గలిగి యున్నవి. ఈభాగ మితరభాగముల రక్షణమునకుఁ గారణమై విశేషాదాయమును గలిగియున్నది. బ్రిటిషు యుద్ధనావికాదళము సామ్రాజ్యరక్షణమునకు శరణ్యము. ఈభాగముపై నితరభాగముల కధికారమేమియును లేదు. 2. రాజ్యాధి నివేకస్థలములు; (Crown Colonies) ఈ దేశముల పరిపాలనము బ్రిటిషుపరిపాలకుల చేతిలో నున్నది. గవర్నరును శాసనసర్పానభాసభ్యులును బ్రిటిషురాజ్యాధికారులచే నియమింపఁబడుదురు. శాసన

ములు బ్రిటిషురాజ్యాధికారుల యంగీకారము నొందవలయును. ఆదాయవ్యయ నిర్ణయములును వారి యంగీకారమును బొందవలయును. కొన్ని దేశములలో సభికారములోఁ గొంతభాగము శాసనసర్పానభాసభ్యులకొనంగఁబడినది. 3. ప్రాత్యామ్నాయాధి నివేకస్థలములు; (Representative Colonies) ఈ దేశములలోఁ బ్రాత్యామ్నాయపాలనమున్నను స్వతంత్రపాలనములేదు. బ్రిటిషురాజ్యాధికారులకు శాసనములు నివేధించు స్వతంత్రమును, అధికారులకు నియమించు స్వతంత్రమును, సభ్యులలో గొందరిని నియమించు యధికారమును, ఆదాయవ్యయములలోఁ గొంత ప్రమేయమును గలిగించుకొను స్వతంత్రమును గలదు. 4. స్వతంత్రాధి నివేకస్థలములు; (Responsible Colonies) ఈ దేశములలోఁ బ్రాత్యామ్నాయపాలనమును స్వతంత్రపాలనమును బూర్తిగఁగలదు బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులకు శాసనములు నివేధించు స్వతంత్రము గలదుగాని ఈ యధికారము సామాన్యముగ వాడఁగఁడదు. గవర్నరునుతప్ప నితరాధికారులను నియమించు స్వతంత్రముగాని, ఆదాయములలోఁ బ్రమేయమును గలిగించుకొను స్వతంత్రముగాని బ్రిటిషురాజ్యాధికారులకు లేదు. కార్యనిర్వాహకసభకులు గవర్నరుచే నియమింపఁబడుదురు. ఇతరాధికారులందరును కార్యనిర్వాహక సభాసమితిని గవర్నరుచే నియమింపఁబడుదురు. ఈ దేశము పాలనము స్వతంత్రవ్యక్తిని గలిగి బ్రిటిషుదీప్యముల పాలనమువలెనుండును. ఈస్వతంత్రాధి నివేకస్థలములలో గొన్ని దేశములందు సాంఘాతిక పాలనముగలదు. ఆస్ట్రేలియా, సంయుక్త దక్షిణాఫ్రికా లు నిదర్శనములు. ఈసాంఘాతిక పాలనములో జేరిన ప్రత్యేక భాగమును స్వతంత్రవ్యక్తిని గలిగియుండి సాంఘాతిక పాలనములో జేరియుండును. అధినివేకస్థలములలో శ్వేతముఖులు గావురముందురు. వారలకు బ్రిటిషుదీప్యవాసులకుఁగల స్వత్యములు నిరభ్యంతరముగ గలవను

సిద్ధాంత మంగీకరింపబడుచున్నది. ఈ పాలనమునే హిందూదేశములోని స్వరాజ్యవాదు లాకాంక్షించుచున్నారు. స్వాధీనస్థలములు; (Dependencies) ఇవి బ్రిటిషుప్రజలచే కయింపబడి బ్రిటిషుసామ్రాజ్య లాభార్థము బ్రిటిషురాజ్యాధికారులచే నిరంకుశాధికారముతో బాలింపబడుచున్నవి. ఈ ప్రదేశములలో శాసనముల నిర్ణయించుటకును, అధికారులను నియమించుటకును, ఆదాయవ్యయములలో బ్రమేయమునుఁ గల్పించుకొనుటకును బ్రిటిషురాజ్యాధికారులకు స్వతంత్రముగలదు. సామ్రాజ్యమాయ పాలన మీదేశముల కపూర్వము, నిరంకుశాధికారము నహము. హిందూదేశము సిద్ధాంతానుసరణిని సీతరగతిలోజేరినను వ్యవహారికములో స్థితితోలేక మొదటి రెండవతరగతుల దేశములో జేచుచున్నది. కాలక్రమమున సీదేశమునకు సాఘాతిక స్వరాజ్యపాలనము బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములోగలుగఁజలయుననునాశ హైందవులకుఁ బూర్తిగగలదు. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములోని సకలప్రదేశములను ప్రధానపాలకులు బ్రిటిషురాజ్యాధికారులచే నియమింపబడుదుర. వారు గవర్నరు జనరలు, గవర్నరులు, లెఫ్టినెంటుగవర్నరులు, ఛీఫుకమిషనరులు, కమిషనరులు మొదలగువారితో దేశస్థితిగతులనుసరించి నియమింపఁడి పిలువబడుదురు. ఈపదవులలో హిందూదేశపు గవర్నరుజనరలు పదవి యత్యుత్తమపదవిగానున్నది. అధికారమునందును, గౌరవమునందును, వేతనమునందును దీక్షిణి బోల్పుదగినపని వేరొకటి బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునందేకాక మరెచ్చటనులేదు. విస్తీర్ణమై బంజరాక్షేరమై, నానావిధపాలనోపేతమై, భిన్నజాతిమత సంకులమైయెప్పు బ్రిటిషుసామ్రాజ్యము సామ్రాజ్యాధిస్థాతలను పాశముచే బంధింపబడుచున్నది. ఈప్రపంచవ్యాప్త సామ్రాజ్యపాలనము పార్లమెంటుచే శాసింపబడుచున్నది.

హిందూ సామ్రాజ్యము.

హిందూసామ్రాజ్యము 18,00,000 చతురపుమైళ్ళ విస్తీర్ణమును 80,00,00,000 ప్రజలకుగలిగియున్నది. ఈసామ్రాజ్యములో 11,00,000 చతురపుమైళ్ళ ప్రదేశమును

మును 28,18,94,515 ప్రజలను బ్రిటిషుహిందూస్థానమును, 7,00,000 చతురపుమైళ్ళ ప్రదేశమును 6,24,61,549 ప్రజలను స్వదేశసంస్థానములును గలిగియున్నవి. స్వదేశ సంస్థానములు 675 గలవు. వాటిలోఁ గొన్ని పరిమితీయం దుమిక్కిలిచిన్నవై వ్యవహారస్వతంత్రమును గలిగియుండలేదు. హైదరాబాదు, మైసూరు, బరోడ మొదలగు సంస్థానములు పరిమితీయందు పెద్దవియై వ్యవహారస్వతంత్రమును గలిగియున్నవి. చెన్నపురిరాష్ట్రమునకు లోడిన సంస్థానములైదుగలవు. వాటిలో ముఖ్యములైనవి కొచ్చిను తిరువాన్కూరు సంస్థానములు. పెద్దసంస్థానములన్నియును సామ్రాజ్యపాలనముతో సంబంధమును గలిగియున్నవి. వాటిసంఖ్య 175 అయియున్నది.

స్వదేశసంస్థానములు సామ్రాజ్యపాలకులచే బ్రిటిషుప్రతినిధి (Resident) సహాయమువలనఁ బాలింపబడుచున్నవి. కొన్నిసంస్థానముల కంతర్వ్యవహారములం దక్కఁ బెట్టుకొను స్వతంత్రముగలదు. ప్రాణశిక్షనువిధించు యధికారముఁ గలదు. కొన్నిటికి స్వంత సైన్యమును పన్నులనువిధించు స్వతంత్రముఁగలదు. సంస్థానముల కితరసంస్థానములతోగాని పరదేశములతోగాని సంధినిజేసుకొను స్వతంత్రములేదు. సంస్థానాధీశులు మర్విసయంతులైపుడు వారిని మదలించుటకును, తొలగించుటకును, క్రొత్తవారిని నియమించుటకును బ్రిటిషుపరిపాలకులకు స్వతంత్రముగలదు. సంస్థానముల స్వతంత్రస్థితిగతులు బ్రిటిషుపాలనమునకును సంస్థానాధీశులకును లోగడఁజరిగిన యొకంబడికలవలన నిర్ణయింపబడుచున్నవి. సంస్థానములన్నియును బ్రిటిషుసామ్రాజ్యాధికారమునకు లోడి వ్యవహారములను నిర్వర్తించుచున్నవి.

బ్రిటిషు హిందూస్థానము.

బ్రిటిషుద్వీపవాసులకు హిందూదేశ సామ్రాజ్యము విషయమువలనను సంఘటనలనను లభించినది. బ్రిటిషు హిందూస్థానము పదునాలుగు భాగములుగ సీక్రిడిచితిని విభజింపబడి పాలింపబడుచున్నది. రాష్ట్రములన్నిటిపైనను ముఖ్యాధికారి గవర్నరు జనరలు,

ఈ లెక్కలన్నియును ఇంపీరియల్ గజెట్టియరునుండి యెత్తి వ్రాయఁబడినవి.

వంగరాష్ట్రపు సర్వీస్లకు ముఖ్యము వలస నాలెక్కలలో మార్పులు గలుగవలసి యున్నవి.

భాగము	వరిమితి	జనసంఖ్య	ఆదాయము	స్వాధీనకాలము	పాలకుడు
మద్రాసు	1,41,705	8,82,09,436	రూ. 14,73,50,000	1689-1748	గవర్నరు.
బొంబాయి	1,22,984	1,85,15,857	18,00,80,000	1608-1685	"
బెంగాళము	84,728	4,00,00,000	25,18,80,000	1688-1765	"
పంజాబ్ రాష్ట్రము	1,07,494	4,84,98,879	18,88,42,000	1764-1856	లెఫ్ టినెంట్ గవర్నరు.
బర్మా	2,37,000	1,04,90,624	9,11,56,000	1824-1852	"
హంబాళము	1,38,741	2,47,54,787	4,25,80,000	1849	"
చీహాబ్రిస్సా	1,11,680	3,00,00,000		1912	"
మధ్యరాష్ట్రములు	1,18,241	1,08,47,825	1,64,70,000	1802-1817	ఫీల్డ్ మార్షల్.
అస్సాము	62,682	61,26,848	66,48,000	1825-1828	"
సీమాంతరాష్ట్రములు	88,665	21,25,480	47,66,000	1901	"
అజమీరు మెర్వా రా	2711	4,76,912	14,50,000	1818	ఏజెంట్
బలుచ్చిస్తానము	1,810 855	9,15,000	25,51,000	1854-1876	"
కొడగు	1582	1,80,607	7,51,000	1884	కమిషనర్
అండమాన్ ద్వీపములు	3148	24,649		1858	సూపరింటెండెంట్.

ఇప్పుడు ప్రాకృతపంచము నందువలె బదునారు పదు నేడు శతాబ్దములందుఁ బాశ్చాత్యదేశములందు నూతనోత్సాహము జనించినది. షేప్స్ పియర్ బేక్ బెంజాన్ ను మొదలగు గుడిద్యాంసులు దమగ్రంథములవలన జనులకు నూతనోత్సాహమును బుట్టించిరి. రెలె కొలంబస్ మొదలగు ధీరులు నూతనదేశములనుఁ గనుఁగొనిరి. నాక్కు మొదలగు మతాభిమానులు మతావేశముచేఁ బ్రాణములను లెక్కనుఁజేయకుండిరి. ప్రజలు రాజ్యాంగవ్యవస్థ ములకై రాజులను ధిక్కరించుచుండిరి. ప్రజలు దేశాభిమానపరవశులై మహాత్మా గాంధీ ప్రకటనమునకుఁ గడంగిరి. ధైర్యవంతులు ద్రవ్యోపార్జనమునకై దూరదేశములకుఁ బోవనారంభించిరి. సాహసికులు వర్తకసంఘముల నేర్పరచి యాకాలమున ధనధాన్యసంపదలకుఁ బేరొందిన హిందూదేశముతో వర్తకమునుఁ జేయుటకు ప్రకటించిరి. మొదలగు పోర్చుగీసు దేశస్థులు హిందూదేశములోఁ బ్రవేశించి వర్తకముతోఁ బాటు దేశాక్రమణమునుఁ జేయుచుండిరి. పిమ్మట హోలాండులు పరాసులు ఆంగ్లేయులు వర్తకమునకై నెలపుల నీదేశములో నేర్పరచుకొనిరి. ప్రా

గ్వాణిజ్యసంఘము 1600 సంవత్సరము డిసెంబరు 31వ తేదిని నెలిజబెత్తురాణివలన నొకకపులునుఁబొంది వర్తకమునారంభించిరి. ఈవర్తకసంఘమువారు కాలక్రమమున నితరప్రాకృత్యదేశీయులను హిందూదేశరాజులను నోడించి సామ్రాజ్యమును స్థాపించినవిధము హిందూదేశచరిత్రమువలన వ్యక్తమగుచున్నది.

ప్రాగ్వాణిజ్యసంఘమువారు హిందూదేశములోఁ గాలువెట్టి యిప్పటికి మున్నూ రేండ్లుగతించినవి. మొదటి నూటయేబడేండ్లలోను వర్తకలాభము వారి ముఖ్యోద్దేశముగ నుండెను. తరువాత డెబ్బదేండ్లలో రాజ్యలాభము గలిగెను. ఇప్పటికనుబడేండ్లుగ నాంగ్లేయులు హిందూదేశమును నిరాటంకముగా ధర్మమార్గమునఁ బాలించుచున్నారు. ఆంగ్లేయులకు హిందూదేశసామ్రాజ్యత్వ మతిసులభముగ లభించినది. రాష్ట్రమువెనుక రాష్ట్రము వీరి హస్తగతమగుచువచ్చెను. ఒకదేశమైనను వారిస్వాధీనమైపెనుట్ట పరాధీనముగాలేదు. ఇది దైవసంకల్పము, అలంఘనీయము. విస్తీర్ణమైన భరతఖండమునంతను నొక ఛత్రాధిపతులుగఁ బాలించినవారాంగ్లేయులుదప్ప మ

తొకరులేరు. ఈయేకభత్రాధిపత్యమే హైందవ జాతీయ త్వమునకు మూలతీజము.

ఈవర్తకసంఘము 1611లో మచిలీబందరుతోను 1612లో నూరతువట్టణముతోను వర్తకము నారంభించెను. 1637లో చెన్నపురియందైకుఁ దీసికొనఁబడెను. 1668 లోబొంబయి ఇంగ్లీషురాణికిఁ గానుకగాలభించెను. 1640 లో హుగ్లీసామిప్రభువున మొగలుచక్రవర్తి యను మతిని వర్తకశాలయొకటి నిర్మింపఁబడెను. 1688లోనీసంఘమునకు బోటీసంఘమేర్పడెను. కాని 1702లో నీరెండుసంఘములకు సంయోగమేర్పడెను.

దేశస్థితి. రాజ్యలాభము.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునడుమను మొగలుచక్రవర్తుల యధికారము క్షీణించి మహారాష్ట్ర సంఘాతబలము వర్ధిలుచుండెను. నాఠుములోని వారొండొరులతో రాజ్యకాంత్యచేఁ బోరాడుచుండిరి. పాంచాల మాఘగను నాయకుడైన అహమ్మదుషావళమయ్యెను. రోహిలానాయకు లు త్తరభాగములం గొన్నిటినిక్రమించుకొనిరి. అయోధ్య వంగదేశములు చక్రవర్తి ప్రతినిధుల పాలయ్యెను. రాజపుత్రస్థానముపై మహారాష్ట్ర యధికారము పూర్తికావలెను. దక్షిణహిందూస్థానములో నిజాము స్వతంత్రమునుపహించెను. మైసూరు మొదలగుస్వతంత్రరాజ్యములును దక్షిణమునందుండెను. ఈరాష్ట్ర పాలకలలో మహారాష్ట్రలుమాత్రము ప్రబలియుండిరి. ఇతరులు రాజ్యలోభముచే నొండొరులతోఁ గలహించుచు దేశవిప్లవకారులైరి. వారిరాజ్యము లస్థిరములుగా నుండెను. దేశమిస్థితిలోనుండగా నసహాయశూరుడు రాబర్డు క్లైవు రంగములోఁ బ్రవేశించెను. ఈమహనీయుడు మొదటి బ్రిటిషుసామ్రాజ్య సిర్దాణకుఁడు. ఈయన ఫ్రెంచినిాయకుఁడు డూగ్లెవలె హిందూదేశ రాజ్యవ్యవహారములలో సంబంధముఁ గల్పించుకొనఁజొచ్చెను. వ్యాపారసంఘమునకు వర్తకమును బలపరచుటకు బలమవసరమైయుండెను. ఈబలసాధనమువలన రాజ్యలాభము సులభముగ గలిగెను. 1761 సంవత్సరమున దక్షిణ

హిందూదేశములో వర్తకసంఘము నెదిరింపజాలిన రాజ్యములేకుండెను. 1757లోఁ గలిగిన స్థానియుద్ధవిజయము వలన వంగరాష్ట్రము వర్తకల పాలయ్యెను. 1772లో వర్తకసంఘము వంగరాజ్యభారమునుఁ బూర్తిగవహించెను. అప్పటినుండియును వారిప్రధాన నగరము కలకత్తాగ నుండెను. వెల్లిస్లిప్రభువు దమపాలనాకాలములో సంస్థానాధీశులతో నేర్పాటునేసిన యొడంబడికలవలన బ్రిటిషు ప్రాబల్యమును స్వదేశసంస్థానములపై స్థాపించెను. 1811 సంవత్సరమునకు చెన్నపురిరాష్ట్రములోను 1818 నకు బొంబయి మధ్యరాష్ట్రములలోను 1849 నకు పాంచాలములోను 1852 నకు లోవరు బర్మాలోను, 1876నకు బలుచ్చిస్థానములోను 1887 నకు ఆఫ్ఘుబర్మాలోను బ్రిటిషురాజ్యము సుస్థిరముగ స్థాపింపఁబడినది.

వారీజ్యసంఘ వ్యవహారనిర్మాణము.

వర్తకసంఘపు వ్యవహారక్రమము నింగ్లాండులో నిరుపదిసలుపురు సభికులును నొకసభాధ్యక్షుడును నిర్వర్తించుచుండిరి. సభికులేటెటను నెన్నుకొనఁబడుచుండిరి. పదునేడవశతాబ్దాంతమున నీసంఘనిర్మాణము కార్యనిర్వాహకసభకు (Court of directors) వ్యాపారసంఘస్వాములకును (General Court of Proprietors) మారి నది. 2000 సవరణల విలువగల భాగస్వాములు కార్యనిర్వాహకసభలో సభ్యులుగనుండుట కర్హులు. కార్యనిర్వాహకసభ సంఘపు వ్యవహారములను నిర్వర్తించుచుండినను భాగస్వాములు వారివ్యవహారములను రద్దుచేయు స్వతంత్రమును గలిగియుండిరి. ఆకాలమున వర్తకవ్యాపనకై చెన్నపురి బొంబయి కలకత్తాలలో వర్తకశాలలేర్పరపఁబడినవి. ఈశాలలై కాలక్రమమున కోటలుగ మారి నవి. ఈవర్తకశాలల వ్యవహారములను సభాధ్యక్షుడును సభికులును గలిసి నిర్వర్తించుచుండిరి. అధిక సంఖ్యాకులమతము ననుసరించి కార్యక్రమము నిర్ణయింపఁబడుచుండెను. ఈమూడువర్తకశాలాధికారులును స్వతంత్రులుగా నుండెడివారు. వారిపైయధికార మింగ్లాండులోని కార్యనిర్వాహకసభకు మాత్రముండెడిది. ఈయధికారులే కాలక్రమమున గవర్నరులుగను కార్యనిర్వాహకసభ్యులుగ

ను మారిరి. చెన్నపురి బొంబాయి గవర్నరులకిప్పటికిని హిందూదేశపుయంత్రితో స్వతంత్రముగ నుత్తరప్రత్యుత్తరములను జరుపుట కధికారముగలదు.

వ్యాపారనిర్వాహకసభకు ధనాగమమీ ప్రధానోద్దేశము. వారిచేనియమింపబడినవారలు వాణిజ్యసంఘమునకును స్వకీయోపయోగమునకును ధనము నార్జించుటకు న్యాయాన్యాయ విచక్షతలేక పాటుపడుచుండెడివారు. ఇందువలన పాలనమందనేకములైన దుర్గయములేర్పడినవి. 1773లో నియోమకశాసనము (Regulation Act) ఏర్పడినది. ఈశాసనములవలన నియోజక నియమములలోను సభికారకాలములోను కొన్ని మార్పులు చేయబడినవిగాని పాలనాదృక్పథాలలో మార్పులు చేయబడలేదు. 1784లో ఏర్పింపబడిన ప్రివీకౌన్సిలము వలన నిర్వాహకసభకు సర్వాధికారములు కలిగిపడినవి. ఆసభలో గోశాధ్యక్షుడును, మంత్రులలో నొకరును, నాడుగిరికి మించని గౌరవభాసదులును (Privy Counsellors) సభ్యులు గనియమింపబడిరి. సభాధ్యక్షుడు కార్యముల నిర్వహించుచుండెను. సభ్యులసంఖ్య క్రమముగఁ దగ్గింపబడినది. అధికారమంతయును సభాధిపతిమీదనుండెను. 1841వ సంవత్సరమునకు సభాధిపతిమాత్రము సభ్యులగు మిగిలియుండెను. ఈసభాధిపతియే తుదకు హిందూదేశపు మంత్రి (Secretary of State for India) మారెను.

కార్యనిర్వాహకసభకును భాగస్వాములసభకును సంవత్సరము భేదభావము గలుగుచుండుటవలన వ్యవహారక్రమము కార్యనిర్వాహక సభాధ్యక్షుడైన మంత్రివశమగునటులు పార్లమెంటుచే శాసనములు గల్పింపబడెను. హిందూదేశసామ్రాజ్యము రాజ్యాధిస్థాతలదనియును వాణిజ్యసంఘమువారు వారియనుమతిని బాలించుచున్నారనియును సిద్ధాంతమేర్పడెను. పాలకులు సభచేయమింపబడినను రాజ్యాధిస్థాతల సమృత మవసరముగ నుండెను. కార్యనిర్వాహక సభకును నియోమకసభకును గల వైస్వధీభావము 1858లో సామ్రాజ్యపాలనము రాజ్యాధిస్థాతల యధీనమైనపు డంతరించి సర్వాధికారము రాజ్యాధికారుల వరమైనది.

బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములోని భాగములన్నియును పార్లమెంటుచే బాలింపబడుచున్నవనుట శాస్త్రసమ్మతము. ప్రజాప్రాత్యామ్నాయసభ, ప్రభువులసభ, రాజ్యాధిస్థాతలుచేరి సామ్రాజ్యపాలనమును నిర్వర్తించుచున్నారు. ప్రాత్యామ్నాయ సభవలనను ప్రభువులసభవలనను విద్వేషింపబడిన శాసనములు రాజ్యాధిస్థాతల సమ్మతిని బొందుచున్నవి. ప్రభువులసమ్మతిని బొందుకున్నను ముమ్మారు ప్రజాప్రాత్యామ్నాయసభచే సంగీకరింపబడినశాసనములు శాసనముగావలయునని గతసంవత్సరములో నొకశాసన మేర్పరుపబడినది. ఇందువలనఁ బ్రజాప్రాత్యామ్నాయసభచే బ్రిటిషుసామ్రాజ్య వ్యవహారము నడుపబడుచున్నదని యంగీకరించవలసియున్నది. ప్రజాప్రాత్యామ్నాయ సభసభ్యులు బ్రిటిషుప్రజలచే నెన్నుకొనబడుదురు గాన బ్రిటిషు సామ్రాజ్యపాలనము బ్రిటిషు ప్రజాధీనమనుట యధార్థమైనను సిద్ధాంతము సామాన్యముగ బ్రిటిషు ద్వీపములపట్ల మాత్రము చెల్లుచున్నది. కారణమితరభాగముల వ్యవహారములలో బ్రిటిషు నియోజకగణము ప్రమేయ మంతగాఁ గల్పించుకొనుటలేదు. ఈసిద్ధాంతము హిందూ సామ్రాజ్యముపట్ల పూర్తిగఁజెల్లుచున్నది. పార్లమెంటు సర్వాధికారములను గలిగియున్నను రాజ్యాంగక్రమ మాంతరంగిక సభచే (Cabinet) నిర్వహింపబడుచున్నది. ఆంతరంగికసభలో 19 సభ్యులుగలరు. హిందూదేశపుయంత్రి యీసభ్యులలో నొకడు. ఈమంత్రి హిందూదేశపాలన క్రమమున కాంతరంగిక సభకును పార్లమెంటునకును బాధ్యతను వహించుచున్నాడు. పార్లమెంటునకు హిందూదేశానాయ వ్యయమును దర్శించుటకును, శాసనములను నిర్మించుటకును స్వతంత్రముగలదు. ఈహేతువులన పార్లమెంటునకు హిందూదేశపాలముపై బాధ్యత గలదనవలసియున్నది.

హిందూదేశమంత్రి.

ఈమంత్రికి హిందూదేశ వ్యవహారములలో సకల స్వతంత్రము నుగలదు. ఈయన మిగిలిన మంత్రులవలె రాజ్యాధిస్థాతల యనుమతిని గార్యములను నిర్వహించుచుండును. హిందూదేశాదాయ వ్యయము పట్లను సాల

నమి పట్లను మొదట కార్యనిర్వాహక సభకును, భాగస్వాముల సభకును, నియామక సభకునుగల సకలాధికారములీ మంత్రికిగలవు. రాజప్రతినిధికిని మిగిలిన యుద్వోగిన్లు కును రాజ్యవ్యవహార క్రమమును నిరూపించు సభికార్ మియనకుగలదు. బ్రిటిషుద్విపములలో హిందూదేశ రాజ్యవ్యవహారములీయనచే నిర్వర్తింపబడుచుండును. హిందూదేశమున కంఠఃబడు శాసనప్రతములీయన సంకకమునుఁ గలిగి యుండవలయును. ఈకార్యమును నిర్వహించుటకొక సభగలదు. ఇప్పుడీసభలో 11 గురు సభ్యులుగలరు. ఈసభ్యులు మంత్రిచే పడేండ్లకొకసారి నియమింపబడుచుందురు. ఈసభ్యులు పడేండ్లు హిందూదేశములోఁ బనికేసినవారుగను పనిలోఁజేరుటకుఁ బూర్వము పడేండ్లకుమిదక హిందూదేశమును విడువనివారుగను నుండవలయును. ఇప్పుడీసభలో నిర్దరుమైందవ సభ్యులుగలరు. కార్యదక్షులను మువ్వరను కాలనియములేక నియమించుటకు స్వతంత్రము మంత్రికిగలదు. మంత్రి శాసననియమములేని విషయములలో సభ్యులతో సంప్రతింపునుఁ జేయక వ్యవహరింపవచ్చును. హిందూదేశములోని గొప్పసములు మంత్రియాలోచనపై రాజ్యాధిస్థాతలచే సంగీకరింపబడుచున్నవి. సామాన్యముగ కార్యక్రమము సభికుల యాలోచనల ననుసరించి వాఁకిఁ దోపి నిర్వర్తింపబడుచున్నది. యద్ధములకును, సంస్థానములకును సంబంధించిన విషయములు రహస్యముగా మంత్రిచే నిర్వహింపబడుచున్నవి. వ్యయవిషయములలో మంత్రి సభ్యులతో సంప్రశించి వ్యవహారమును నడుపవలసియుండును. నె కు రూ. 250 జీతముగల క్రొత్తపనుఁ ను గల్పించుటకును రూ. 25,000 లకు మించని వ్రయమును గల్పించుటకును హిందూదేశపాలకుల కధికారమియఁబడినది. ఈసభాసదు లేడుశాఖాధిపతులుగ విభజింపబడిరి. 1. ఆదాయవ్యయము. 2. రాజ్యము. 3. సైన్యము. 4. రాజస్వము. 5. న్యాయపాలనము. 6. జనోపయోగ కార్యములు. 7. ప్రస్తుతంచయము. ఈవ్యవహారక్రమమును నడుపుటకు కార్యదర్శులు, సహాయకార్యదర్శులు, న్యాయవిమర్శకులు మొదలగు సభికారులు

మంత్రిచే నియమింపబడుచుందురు. కూక్రభువు ప్రస్తుత మంత్రి.

గవర్నరు జనరలు. రాజప్రతినిధి.

గవర్నరు జనరలు హిందూదేశమునకు శాస్త్రున మృతమైన పాలకుడు. కార్యనిర్వాహక భారమంతయు వానిపైఁగలదు. దేశమునుఁ బాలించుటకై నూతనశాసనములను నిర్మించు స్వతంత్రము వాఁకిగలదు. కానియధికార మంతయును కొన్నివేళల హిందూదేశపు మంత్రిచే నాక్రమింపబడుచున్నది. కార్యోపక్రమాధికారము గవర్నరు జనరలుఁకుఁ గలదనియును నిర్నయాధికారము మంత్రికిగలదనియు నాచారవ్యవహారము గలదు. కాని వాడుకలో నీసిద్ధాంతము వీరిరువురి బలాబలముల ననుసరించి వర్తిలుచున్నది. కర్జునప్రభువు తనపంతమున నెగ్గించుకొనుచుండె ననియును చెల్లనపుడు పనినిజాలించు కొనెననియును సర్వత్ర తెలిసిన విషయము.

1773 వ శాసనమువలన గవర్నరు జనరలు హిందూదేశ పాలనాధికారమునుఁ బొందెను. ఈయధికారమును స్వతంత్రముగ నెరవేర్చక సభ్యులలో సభికసంఖ్యాకుల మతముతో నేకీభవించి నెరవేర్చుచుండును. వారను హేస్టింగ్సుగారి కాలములో ఫిలిపుఫ్రాన్సిస్ మతమును సభ్యులవలంబించుచు వానికిఁ బ్రతిఘటించు చుండిరి. కారన్వాలిసుప్రభువు 1786 లో గవర్నరు జనరలుగా నియమింపబడి నపుడు దనకు స్వతంత్రము గావలయునని కోరగా సభికసభ్యుల మతముతోఁ బనిలేక గవర్నరు జనరలు మతముచెల్లుటకై యొక శాసనము నిర్మింపబడెను. ఈశాసన మిప్పటికిని హమలులోఁగలదు. కారన్వాలిసుప్రభువు కార్యనిర్వహణమునకై భిన్నాంగములను నియమించి ప్రత్యేకాంగమునకొక యధికారిని నియమించి వారియాలోచన ననుసరించి తాను కార్యమును నిర్వర్తించుచుండెను. పిమ్మటను కోశాంగాధిపతియును, న్యాయాంగాధిపతియును నియమింపబడిరి. వారు ద్రమయంగములలో స్వతంత్రమును గలిగియుండిరి. కానింగప్రభువు మిగిలిన సభికులకుఁగూడ ప్రత్యేకవిధులనుఁగల్పించెను. 1861 లోఁ జేయబడిన శాసనమువలన రాజ్యాంగాధికారుల

కార్యములు గవర్నరుజనరలు పనులవలె సంగీకారము నొందెను. పిమ్మట ప్రత్యేకాంగమునకొక యధికారి నియమింపబడెను. ప్రత్యేకాంగాధికారికిని స్వతంత్రాధికారముగలదు. కాని గవర్నరు జనరలునకు శాఖాధికారుల నిర్ణయములను సవరణనుఁ జేయుటకును మార్పుటకును సాధికారము గలదు.

రాజ్యాంగముల విభజనము.

1. విదేశాంగము:—దీనివ్యవహారమును గవర్నరు జనరలు స్వతంత్రముగఁ జూచుచుండును. చీనా, తిబెట్టు, నయాము, పారసీకము, ఆఫ్ఘనిస్తానము మొదలగు పరరాజ్యాలతోఁగల రాజ్యవ్యవహారములను, గిలిగిల్, చిత్తాలు, బెలుచ్చిస్తానము మొదలగు సుపాంతరాజ్యముల రాజ్యవ్యవహారములను సంస్థానాధీశులకు సంబంధించిన రాచకార్యములను నిర్ణయించుట విదేశాంగశాఖవారి పనియైయున్నది. ఆశాఖ కార్యదర్శి విమర్శనలనుబట్టి రాజప్రతినిధి ఈపనులను నిర్వహించుచుండును.

2. స్వదేశాంగము:—ఈశాఖకొక సభికుడు గలడు. స్వదేశ రాజ్యవ్యవస్థలు న్యాయవిమర్శనము, చరణాలలు, రక్షకభటవర్గము, విద్యాశిక్షణము, వైద్యశాలలు, ప్రజారోగ్యము, పట్టణపాలనసంఘములు, స్థానికపాలనాసంఘములు, క్రైస్తవమత వ్యవహారములు, ఆయుధశాసన నిర్వహణము మొదలగు దేశపాలనమునకు సంబంధించిన వ్యవహారము లీశాఖాధికారులచే శాసించబడుచుండును. ఆయా రాష్ట్రములం బాలించు రాష్ట్రపాలకులచే సీవ్యవహారక్రమము నిర్వహింపబడుచుండును. స్వదేశాంగాధికారులీ కార్యక్రమమును శాసించుచుందురు. రాష్ట్రాధికారులలో ముఖ్యులైన హైందవ పౌరసేవాధికారులీ శాఖాధికారమునకు లోబడియుందురు. దీపాంతరవాసశిక్షితులకు నివాసములైన ఆండమానుద్వీపముల పోర్టు బ్లయిరుల పాలనమీ శాఖచే జూడబడుచుండును. సామ్రాజ్యపాలకులకు సంబంధించిన న్యాయాధికారులను, పురాతన మందిర రక్షకశోధక శాఖాధికారులను నియమించెడి యధికార మీశాఖకుఁగలదు.

3. ఆదాయ వ్యవసాయాంగము:—దీనికిఁ బ్రత్యేక సభికుడుగలడు. ఈయంగాధికారులు భూమిసిస్తుకు, వ్యవసాయాభివృద్ధికి, వ్యవసాయ మార్గాన్వేషణమునకు, తొమవీడా పరిహారమునకు సంబంధించిన వ్యవస్థలను శాసించుచుందురు. పూర్వకాలమునుండియును హిందూదేశములో పన్నులలో ముఖ్యమైనది భూమిపన్నుయింపబడెను. ఇప్పుడు హిందూదేశాదాయములో నగము భూమిసిస్తులవలన లభించుచున్నది. రయితులకు నదుపాయములనుఁ గల్పించుటయును, వారికి భూమి కుందు స్థిరమైన హక్కులనుఁ గల్పించుటయును, న్యాయమార్గమున సిస్తును పనులు చేయుటయును, కృషీనలుల యుద్ధారము సభివృద్ధిజేయుటయును, శాస్త్రీయపద్ధతుల ననుసరించి వ్యవసాయ మార్గములను వృద్ధిచేయుటయును మొదలగు పనులీ శాఖాధికారుల యధీనములు. ఈవిషయములన్నియును రాష్ట్రీయాధికారులచే నిర్వహింపబడుచుండును. ఈయంగాధికారుల పని శాసించుట నిర్ణయించుట మాత్రమైయున్నది. తేత్రనిరూపణము, వసపాలనము, కృషిరక్షణము, ఔషధవనలోకనము, వ్యవసాయ మార్గనిరూపణము మొదలగుపనులీశాఖాయత్తములు. ఇప్పుడు ముఖ్యరాష్ట్రములలో వ్యవసాయ శాఖాంగము లేర్పరుపబడినవి. వ్యవసాయ మార్గాన్వేషణమునుఁ జేయుట, నీటివనతులనుఁ గల్పించుట, భూసారములను బలపఱచుట మొదలగుపనుల సీశాఖాధికారులు చూచుచున్నారు ప్రత్యేకాంగాంగమునకు సంశోధకాధ్యక్షుడు Inspector General) గలడు. ఈయధికారులు ప్రత్యేకరాష్ట్రములలోని యధికారుల పనులను శాసించుచుందురు.

4. గోశాంగము:—దీనికిఁ గోశాధ్యక్షుడధికారి. సామాన్యకోశ నిర్ణయములన్నియును సీసభ్యుని యధీనములు. ఉద్యోగస్తుల జీతములు, సెలవులు, ఉపవేతనము లీశాఖాధికారులచే శాసించబడుచుండును. టంకశాలలు, ధనాగారములు, ద్రవ్యసత్రములు, నల్లమందు, ఉప్పు, స్టాంపులు, మద్యాదులు మొదలగు శాఖల వ్యవహారములీ శాఖాధికారులచే నియమింపబడుచున్నవి. కార్యక్రమ మాయా రాష్ట్రాధికారులచే నడుపబడుచుండును.

సా॥ హరిశ్చంద్ర విష్ణుదాసు. The Hon. Mr. Harisohandra Vishnu Dass.

సా॥ సర్ ఇబ్రహిం హింతుల్లా. Sir Ebrahim Rahimtulla.

సా॥ సర్ వితల్ దాసు థాకర్సే. The Hon. Sir Vithal Dass Thakersey.

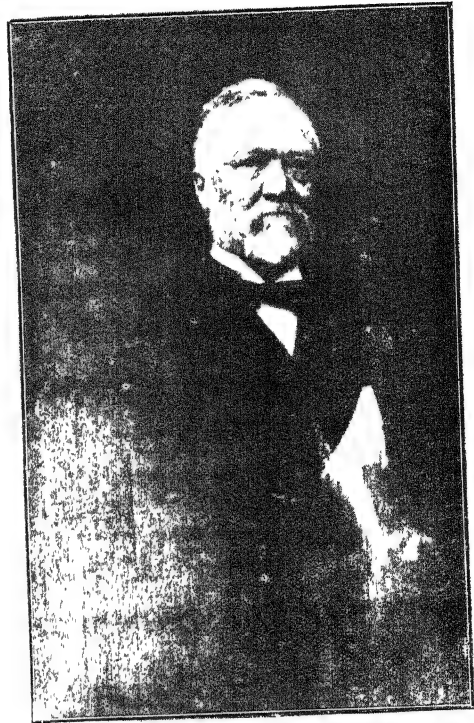
The Hon. Sir Gangadhar Rao Chitnavis.

సా॥ సర్ గంగాధరరావు చిట్నావిస్.

సర్ మామూక్ష్మీ బరోచాగారు. Sir S. Barocha.

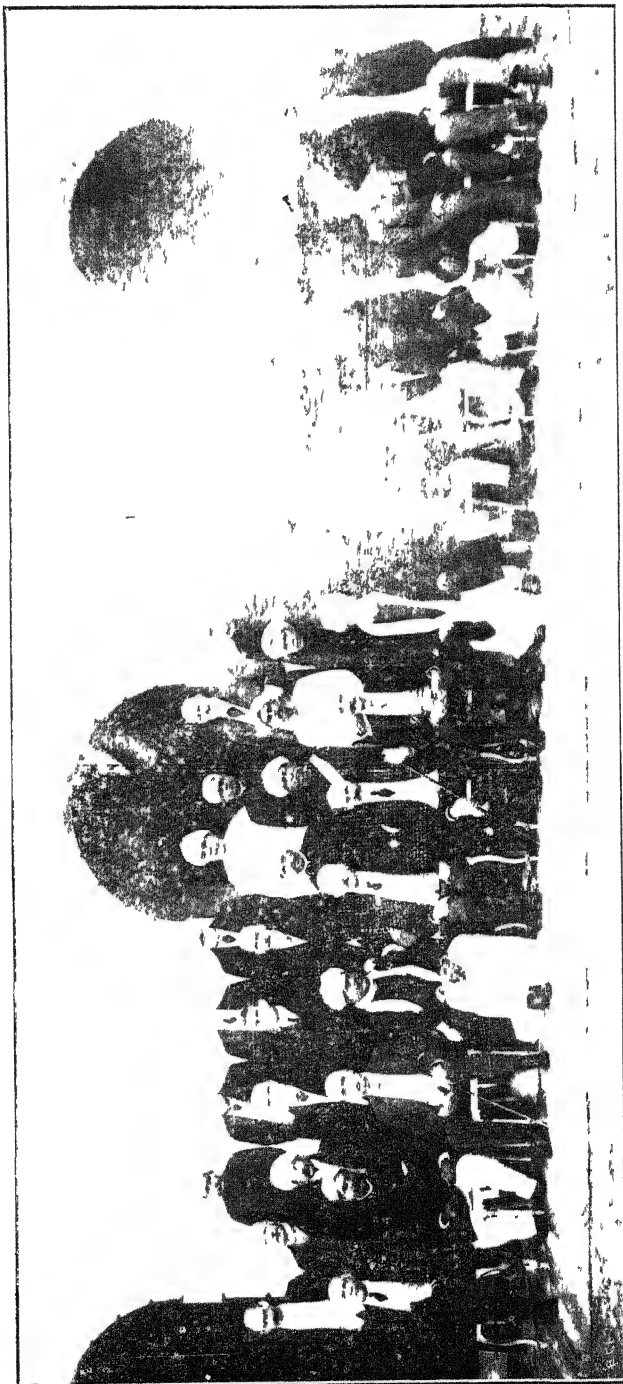
కార్నెజి కోటీశ్వరుడు. Mr. Carneig.

సయ్యద్ హాసనలీ బిలిగ్రామిగారు. Saiyed Hasanali Biligrami.

లల్లుభాయి శ్యామలదాసుగారు. The Hon. Mr. Lallu Bhai Samala Dass.

Members of The Madras Legislative Council.

1910-11 లో చెన్నపురి శాసనసభాసభ్యులు.

The Hon. Mr. Lim Ching Tsong.

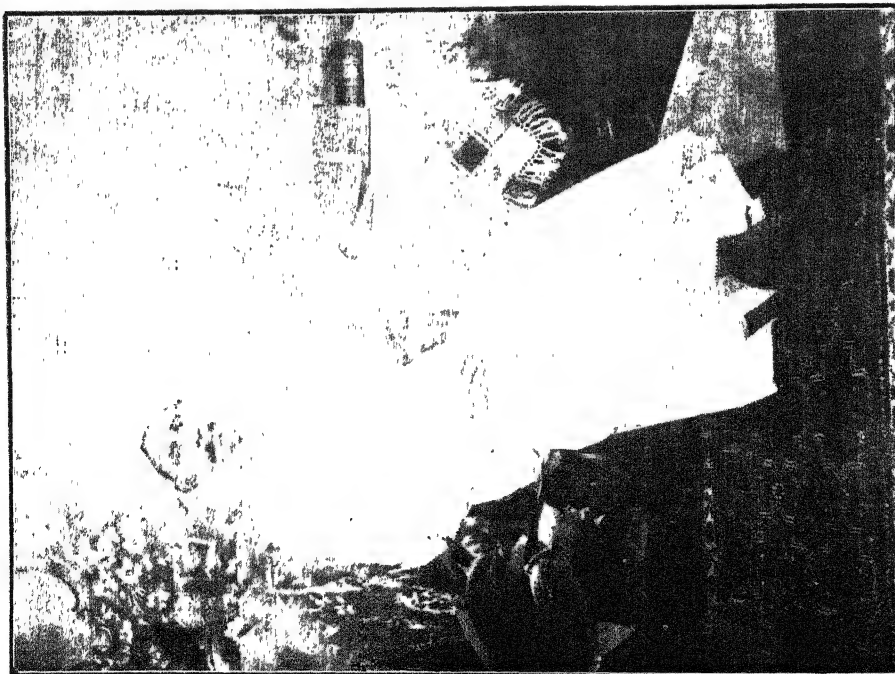
The Hon. Mr. Alfred Chatterton.

లిమ్ చింగ్ ట్సంగుగారు.

ఆల్ఫ్రెడు చాటర్టనుగారు, చెన్నపురి పరిశ్రామికాధ్యక్షుడు.

The Hon. Mr. M. A. Kuddus Badsha-Saheb.

కౌ॥ కుద్దుసు బాదషాహుగారు.

డును. శాఖాధికారి కార్యములను నియమించుచుండును. సైనికకోశాంగము ప్రత్యేకాంగముగ నిటీవల నేర్పరుపబడినది. సేనకు సంబంధించిన లెక్క లీశాఖాధికారులచే జూడబడుచుండును. కరగ్రహణమునకై తాలూకాలందును, మండలములందును, రాష్ట్రప్రధానపట్టణము లందును ధనాగారములుగలవు. కోశాధికారుల ధనమును స్వీకరించుదురు. రాష్ట్రపాలనమునకై వినియోగింపఁ బడవలసిన ధనము రాష్ట్రములందు వ్యయమునేరఁబడి సామ్రాజ్య వ్యయమునకై నియమింపఁబడినది కోశాంగాధ్యక్షుని పరము నేయఁబడును. కోశప్రధానపర్యవేక్షకుఁడు Comptroller and Auditor General.) ఈ శాఖాధిపతి. ద్రవ్యవత్త వ్యవహారము పీఠిస్వాధీనమందుండును. సామ్రాజ్యాదాయ వ్యయగణనము లీ కార్యస్థానములందుఁ బరిశీలించబడును. రాష్ట్రీయకోశ పర్యవేక్షకులును Provincial Comptrollers and Auditors) నీయంగమునందుఁగలరు. వారు సామ్రాజ్య రాష్ట్రీయగణనములను విడిచి ముచుండురు పూర్వము సామ్రాజ్యపాలకులకును రాష్ట్రీయపాలకులకును లెక్కలపేషయ్యుటై తగాదా లేర్పడుచుండెను. సామ్రాజ్యాధికారులు రాష్ట్రీయధనమును వ్యయముచేయుచుండెడివాడుక. ఇపుడట్టి కలహములు లేకుండుటకై సామ్రాజ్యధనము, రాష్ట్రీయధనము నిర్ణయింపఁబడినది.

5. వాణిజ్య పరిశ్రామికాంగము:—ఇది ప్రత్యేకాంగముగ 1905 లో నిర్మింపఁబడినది. దీనికిఁ బ్రత్యేకాంగాధిపతియును ముగ్గురు సభ్యులుగల సభయునుగలదు. ఆసభ రైలుమార్గముల వ్యవహారములనుఁ బరిశీలించుచుండును. ఈవ్యవహార క్రమమియంగముల ద్వారా నడచుచుండును. వాణిజ్యము, పోస్టాఫీసులు, టెలిగ్రాఫులు, కర్మాగారములు, శిలాతైలము, విదారణద్రవ్యములు, ముద్రణము, శుల్కము (Customs) సముద్రయానములు, నావాశ్రయములు, వ్యాపారగణనములు, బొగ్గుగనులు, శిల్పకళలు, ఖనిజములు, కూలీలుపర దేశమునకుఁ బోవుట మొదలగు కార్యవ్యవహారమి యంగాధికారులచే నియమింపఁబడును. పూర్వము దేశోపయోగ కార్యశాఖచే (The Public Works Department) నియమింపఁ

బడెడి వ్యవహారము లిప్పుడీశాఖాధికారుల వశమునేయఁబడినవి. ఈశాఖలోని యుపాంగములకుఁ బ్రత్యేకాంగాధిపతులుగలరు. తంత్రికార్యాలయములకును పోస్టాఫీసులకును ప్రధాననిర్వాహకులు (Director General) గలరు. నూతనముగ నీరెండుశాఖలును నొకటిగాఁ జేర్పఁబడినవి. పీరిక్రిందఁ బ్రతిరాష్ట్రమునందును ప్రధానాధికారులు గలరు. వాక్రిందను మండలములలోను సభికారులుగలరు. పోస్టాఫీసులు, తంత్రికార్యాలయములు సామ్రాజ్యపాలనాధికారముక్రింద నున్నవి.

6. న్యాయాంగము:—దీనికిఁ బ్రత్యేక సభికఁడు గలడు. సామ్రాజ్యపాలనమునకును, రాష్ట్రపాలనమునకును గావలసిన న్యాయ సూత్రము లీశాఖాధికారుల యాలోచనల ననుసరించి నిర్మింపఁబడుచుండును. నూతనతానన నిర్మాణమునకీ యంగాధిపతి యోచనలు దోడ్పడుచుండును. హైంపులిపుడీ యంగాధిపతులుగ నేమింపఁబడుచున్నారు.

7. 8. సైన్యాంగములు:—ఈయంగమునకు ముఖ్యాధికారి సేనాధ్యక్షుడు కాని గవర్నరుజువరకు మిగిలిన యంగములపైనవలె దీనిపైనను సభికారమునుఁ గలిగియున్నాడు. పూర్వము భిన్నరాష్ట్రములకుఁ బ్రత్యేక సేనాధ్యక్షులుండుటగలదు. ఇపుడు సైన్యవిభాగము లన్నిటిని సేనాధ్యక్షు డధిపతి. 1916 లో నీయంగపాలనమునకై రెండుశాఖలేర్పడినవి. సైన్యశాఖ యుద్ధసన్నాహ సంభారశాఖ. సైన్యవ్యవహారములన్నియును సేనాధ్యక్షునియధీనములు. శిబిరములు, స్వేచ్ఛాసైనికులు, నియమములు, సాధనములు మొదలగున వన్నియును సేనానాయకునిచే శాసింపఁబడుచుండును. యుద్ధసామగ్రిలు యుద్ధనావలు, యుద్ధోపకరణములు మొదలగు వ్యవస్థలు, రెండవశాఖచే నియమింపఁబడును. ఈయంగములోని యధికారులందరు సామాన్యముగ సేనాధికారులుగ నుండురు. హిందుదేశ సైన్యవిభుడయిదుభాగములుగ విభజింపఁబడినది. ఉత్తరభాగము, తూర్పుభాగము, దక్షిణభాగము, పశ్చిమభాగము, బర్మాభాగము. దక్షిణభాగముమందు తూర్పుభాగముతోఁజేర్పఁబడునట్లులు నిర్ణయింపఁ బడినవి.

సేనాధిపతిక్రిందను నుపనాయకులు దండనాయకులు మొదలగువారుగలరు. శిబిరపాలనము ప్రత్యేకశాసనములచే నియమించబడుచున్నది. ఈపాలనము సైనికశిబిర దండనాధికారుల యధీనము. కిచనరుప్రభువుగారి యాధిపత్యముక్రింద నీయంగమునకు స్వతంత్రాధికారములు ప్రబలినవి.

9. విద్యాంగము:—ఈశాఖకుఁ బ్రత్యేకాధికారి గలడు. పాఠశాలలు, కళాశాలలు, విద్యావస్థలు, విద్యాశిక్షణము మొదలగు పనులీ యంగాధిపతిచే నిర్వర్తింపబడుచుండును.

దేశోపయోగశాఖ యొక యుపాంగముగాని ప్రత్యేకాంగముగాదు. దీని కార్యవ్యవహారము 1915 నుండియును రాజ్యవ్యవసాయాంగమునకుఁ జేర్చబడినది. కొంతభాగము వాణిజ్యపరిశ్రామికాంగమునకుఁ జేర్చబడినది. ఈశాఖాకార్యములను నిర్వర్తించుటకు యంత్రవాస్తుశాస్త్రజ్ఞులకేకులు నియమింపబడుదురు. వీరిలో రెండుతరగతుల యధికారులుగలరు. సామ్రాజ్యసేవకులు రాష్ట్రీయసేవకులు. నీటివసతులు, మార్గములు, జకోపయోగమందిరములు, మొదలగు వ్యవహార నిర్వహణ మీశాధీనము. పట్టణములలోని బాటలు పట్టణ పారిశుధ్య సంఘాధీనములు. మండలములలోని రాజమార్గములు మండల సంఘాధీనములు, ఈశాఖ కార్యనిర్వహణార్థ మొక ప్రధానకార్యదర్శిగలడు. ఈయధికారి రాజస్వవ్యవసాయాంగాధిపతితో సంబంధమునుఁ గలిగియుండును.

గవర్నరు జనరలునకు సంవత్సరమునకు రూ. 2,50,800, సేనాధ్యక్షునకు రూ. 1,06,000, అంగాధిపతులకు రూ. 80,000 వేతనములు. సామాన్యముగ సభికులందరును హైందవ పౌరసేవాధికార పరీక్షలోఁ గృతార్థులై పదేండ్లుగా నుద్యోగములో నున్నవారుగనుండురు. న్యాయాంగాధిపతి బాధిష్ఠరుగా నుండవలయును. కోశాంగాధిపత్యము, విద్యాంగాధిపత్యము, వ్యాపారాంగాధిపత్యము ఉద్యోగమునుఁ జేయనివారికి సయిత మీయబడుచున్నది. సైన్యాంగాధిపతి సైనికోద్యోగిగానుండును. ప్రత్యేకాంగమునకును కార్యదర్శి, ఉపకార్యదర్శి, నియుక్త

కార్యదర్శి, సహాయకార్యదర్శి మొదలగు ఉద్యోగులనేకులుగలరు. కార్యదర్శి ఆశాఖకార్యములను శాఖాధ్యక్షునకుఁ దెలుపును. శాఖాధ్యక్షుని యనుమతిని శాఖాకార్యములు నడుచుచుండును. శాఖాధ్యక్షులకు మతభేదమేర్పడినను, శాఖాధ్యక్షులకు రాష్ట్రపాఠశాలకు మతభేదమేర్పడినను గవర్నరు జనరలుగాని లేక నిండునభగాని చేరి తీర్మానములనుఁ జేయుచుండురు. నూతనశాసనములు, ముఖ్యాంశములు నిండునభలచేదీర్మానింపబడును. సభ సామాన్యముగ వారమున కొకసారి గూడును. సభాచర్యలు తీర్మానములరహస్యముగ నుంచబడును. ఆయా శాఖల కార్యదర్శులు తీర్మానములను వ్రాయుచుండురు. సభ్యులలోమతభేదము గలిగినపు డధికసంఖ్యాకుల మతము చెల్లుచుండును. కాని గవర్నరుజనరలునకీమతమును నిరాకరించుస్వతంత్రముగలదు.

సామ్రాజ్యపాలనము.

సామ్రాజ్యరాజ్యభారము గవర్నరుజనరలుపైఁ గలదు. కార్నవాల్మనుప్రభువు కాలమునుండియును గవర్నరు జనరలుమతము సభ్యులమతముతో నేకీభవించకున్నను చెల్లుబడి కావచ్చునను నియమమేర్పడెను. కానివ్యవహారికమునందు సభతోఁగూడిన గవర్నరు జనరలు సామ్రాజ్యమునుఁ బాలించుననుఁ బ్రతీతిగలదు. సామాన్యముగ శాఖాధికారుల మతము నిరాటంకముగఁ జెల్లుచుండును. కాని రాజప్రతినిధికిఁగల నిరంకుశాధికారము సభ్యుల నిష్పాక్షిక స్వతంత్రాభిప్రాయములకుఁ బ్రతిబంధకమనికొందరిమతము. కాని రాజ్యభారము శాఖాంగాధిపతుల సమ్మతముతో గవర్నరు జనరలుచే నిర్వర్తింపబడుటంజేసి సభాసహితుడైన గవర్నరుజనరలుచే సామ్రాజ్యము పాలింపబడుచున్నదరుట యుచితము. ఈవద్ధతివలన నాయాయంగకార్య నిర్వహణభారము ప్రత్యేకసభికునియందును సభికులందరియందునుఁ గలదు. ఇదికొంతవరకు పార్లమెంటుసభయొక్క యాంతరంగికసభ (Cabinet) యొక్క పాలనమునుఁ బోలియున్నను నీరెండువర్గతులకును విశేష వ్యత్యయముగలదు. ఈభేదమునకుఁగల కారణము రెండుదేశములకును పాలనావద్ధతులలోఁగల భేదమైయున్నది.

న్నది. హిందూదేశములోని సభికులు దమవాదము నెగ్గకున్న బహులంజాలింపకొనరు. వారు ప్రజలచే నెన్నుకొనబడక సభికారవశమున నియమింపబడుదురు.

రాజప్రతినిధికి రాజులకుగల సామాన్యాధికారములుగలవు. సంస్థానాధీశుల సన్మానములకుఁ బాత్రుడు. వోమలను మన్నింపఁగలడు. సామాన్య శాసనములకు లోబడవలసినవనిలేదు. నభాసదుల మతమునకు వ్యతిరేకముగాఁ బ్రవర్తించుగలడు.

సామ్రాజ్యశాసనసభ.

సామ్రాజ్యపాలనమున కనుకూలములైన శాసనములను నిర్మించుటకును వ్యవహారక్రమమునుఁ బరిశీలించుటకును సామ్రాజ్యశాసనసభగలదు. గవర్నరు జనరల్ సభాధ్యక్షుడు. 1858 లో హిందూదేశరాజ్యము ప్రాగ్వాణిజ్య సంఘమునుండి బ్రిటిషురాజ్యాధిపతుల వశమైనపుడే దేశపాలన మాయెడు పార్లమెంటులో సంగీకరింపబడిన 21,22 శాసనముల ననుసరించి గవర్నరు జనరలు స్వాధీనము నేయఁబడియె. వానికి సహాయార్థముక శాసననిర్మాణసభ నిర్ణయింపబడెను. 1861-1892 సంవత్సరములలోఁ జేయఁబడిన శాసనములవలన గవర్నరుజనరలునకు బదుగురుకంటెఁ దక్కువ లేకను 16 కంటె నెక్కువగాకను సభికసభ్యులను నియమించుట కధికార మొసంగఁబడెను. ఈయధిక సభ్యులలో నగమురుది యసభికా సభ్యులుగ నుండవలయునని నిర్ణయింపబడెను. వారిలో నయిదుగురు భిన్నరాష్ట్రములలో నెన్నుకొనబడిన ప్రతి నిధులుగానుండవలయునని నియమింపబడెను. 1909 లోఁ జేయఁబడిన శాసనమువలన సామ్రాజ్యశాసన నిర్మాణసభలో 60 మంది సభికులుండుటలు తీర్మానింపబడినది. ఇరువది యైదుగురు సభ్యులెన్నుకొనబడవలయును.

చెన్నైపురి శాసనసభలోని యసభికార సభ్యులవలన	2
బొంబయి	2
పంగరాష్ట్రము	2
ఆగ్రా ఆయోధ్య సుయక్తరాష్ట్రములు	2
పాంచాళము	1
అస్సాము	1
బర్మా	1

మధ్యరాష్ట్రస్థానికపాలనాసంఘములు	
పట్టాపారిశుద్ధ్య సంఘములు	...
చెన్నైపురి భూస్వాములు	...
బొంబయి భూస్వాములు	...
పంగరాష్ట్రము	...
సుయక్తరాష్ట్రము	...
అస్సాము తూర్పుబంగాళము	...
మధ్యరాష్ట్రము	...
చెన్నైపురి మహమ్మదీయులు	...
బొంబయి	...
పంగరాష్ట్రము	...
సుయక్తరాష్ట్రము...	...
అస్సాము తూర్పుబంగాళము...	...
పంగరాష్ట్రకర్తకసంఘము Chamber of Commerce	1
బొంబయిరాష్ట్రకర్తకసంఘములు	1
పాలకులచే నియమింపబడు సభ్యులు 85 మంది	
కెక్కువగాక నుండవలయును	85

60

వీరిలో సభికారులసంఖ్య 28కి మించునను. అసభికారుల సంఖ్యకన్న సభికారులసంఖ్య యెక్కువగానుండవలయును. ఈసభకు పార్లమెంటుసభచే నేర్పాటునేయఁబడిన శాసనములం జర్పించుటకు స్వతంత్రములేదు. విదేశరాజ్యతంత్రములం గూర్చియును, స్వదేశసంస్థానములంగూర్చియును, నేనకు సంబంధించిన విషయములను, న్యాయసభలలో విచారణలోనున్న విషయములను విచారించుట కధికారములేదు. సభ్యులు కోశవ్యవస్థలనుఁ జర్పింపవచ్చును. మార్పులనుఁజేయుటకై తీర్మానములను సభలోఁ బ్రవేశపెట్టవచ్చును. రాజప్రతినిధి సమ్యక్తముతో నూతనశాసనములనుఁ బ్రవేశపెట్టుటకు సభ్యుల కధికారముగలదు. జనోపయోగములైన ప్రశ్నల సమగవచ్చును. సభాధిపతియైన గవర్నరు జనరలు ఆజ్ఞలకు సభ్యులు లోబడియుండవలయును. ఈసభయొక్క శాసనములు పార్లమెంటుచే నియమింపబడినవిగాన హిందూదేశపాలనము శాసనసభాధీనమైనను పార్లమెంటు సర్వాధికారమునుఁ గలిగియున్నది. అధికార సభ్యులసంఖ్య హెచ్చుగా నుండుటండేసియును, కార్యనిర్వాహకసభ యది

కారులచే నిండియుండుటం జేసియును కార్యనిర్వాహక సభామతమే సామాన్యముగ శాసనసభలోను జెల్లుచుడి యగుచున్నది.

యూరపు దేశములోని శాసనసభలతో బోల్చిన నిది లోపముగానున్నను, హిందూదేశపు ప్రస్తుతస్థితి కనుకూలముగానుండవచ్చును. కార్యనిర్వాహక సభామ తమునుఁ ద్రోసివేయు స్వతంత్రము శాసన మహాసభకు లేనందునను ప్రజాప్రతినిధు లాసభలో లేనందునను హిందూ దేశపాలనము నిరంకుశాధికారమనవచ్చును. ప్ర జాసామ్రాజ్యమైన పాలనము వ్యాపించియుండు దేశ ములలోఁ గార్యనిర్వాహక సభికులును ప్రజాప్రతినిధులై యుందురు. శాసనసభలకు వాటినిర్మాణమును మార్పు స్వతంత్రముగలదు. హిందూదేశములోని సభలకట్టి స్వ తంత్రములేదు. కానిహిందూదేశపాలన మువయుక్తమైన శాసనములనునిర్మించుస్వతంత్రము శాసనసభలకుఁగలదు. అసభికారనభిక్షకు కోశనిర్ణయములకు సంబంధించిన నిర్ణయములను సభలోఁ బ్రవేశపెట్టు స్వతంత్రము మోర్లి మింటోప్రభువులచేఁ గల్పింపఁబడిన సంస్కారములవలనఁ గలిగినది. ఈనూతననిర్మితసభ కాలక్రమమునకలస్వతంత్రములుగల ప్రజాసామ్రాజ్యమైన సామ్రాజ్యశాసన మహాసభగాఁ బరిణమించుట కవకాశముగలదు.

రాష్ట్రపాలనము.

బ్రిటిషుసామ్రాజ్య మీ దేశములోఁ జదునాలు గు భాగములుగ విభజింపఁబడినది. ఆరాష్ట్రములు మూ డుతరగతులుగనున్నవి. మూడుపెద్దరాష్ట్రములు, బొంబ యి, చెన్నపురి, బంగాళము. ఈరాష్ట్రపాలకులు సింహాస నాధిష్ఠాతలచే నింగ్లాండులో రాజకీయ వ్యవహారములలో బ్రముఖులైనవారిలో నొకరు నియమింపఁబడుదురు. వారి అధికారవిధులు పార్లమెంటుశాసనముచే నియమింపఁబ డును. వారికిఁ బ్రత్యక్షముగా హిందూదేశపు మంత్రితో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుపుకొను స్వతంత్రముగలదు. రాష్ట్రపాలనము కార్యనిర్వాహక సభతోఁగూడిన గవ ర్నరుచే జరుపఁబడును. కార్యనిర్వాహకసభలోని సభికు లు నలుగురికి మించఁజనదు. అసభికులలో నెద్దరు మోంద

వ పౌరసేవాపరీక్షలోఁ గృతార్థులై పండ్లెండేండ్లుగ దేశ ములోఁ బనినిజేయుచుండువారుగా నుండవలయును. గవ ర్నరునకును గవర్నరుజనరలునకువలె సభికుల మతమును నిరాకరించు స్వతంత్రముగలదు. గవర్నరులకు రక్షకభ ిటుగలరు. వారును ఎక్సలెన్సీ (Your Excellency)యి ని పిలువఁబడుదురు. రాష్ట్రపాలకులశాసనములు సామ్రా జ్యపాలకుల సమ్మతినిబొందినగాని శాసనములుగానేర వు. రాష్ట్రపాలకు లయి దేండ్లకొకసారి నియమింపఁబడు దురు. వారివేతనము సంవత్సరమునకు రూ. 1,20,000. కార్యనిర్వాహక సభికులజీతము సంవత్సరమునకు రూ. 64,000. మధ్యతరగతిరాష్ట్రములారు. వాటిపాలకులైన లెఫ్టి నెంటు గవర్నరులవేతనము సం॥ రు॥ 1,00,000. మధ్య రాష్ట్రపాలకుడైన ఫీపుకమిషనరువేతనము రూ. 62,000. చిన్నరాష్ట్రములయిదు. మధ్యతరగతిలోఁ జేరి న మొదటి అయిదురాష్ట్రములును పార్లమెంటు శాసన ముచే నిర్మింపఁబడినవి. వాటిపాలకులు శాసనసభా సహా యముచే బాలించెదరు. పాలకనియమము గవర్నరుజనర లువశమునందుఁ గలదు గాని రాజ్యాధిష్ఠాతల య నుమతమునుఁ బొందవలయును. ఫీపు కమిషనరును నియమించు స్వతంత్రము రాజప్రతినిధికిఁ గలదు. రాష్ట్రపాలనము రాష్ట్రాధిపతుల యధీనము. వా రియధికారము గవర్నరుజనరలునకు లోఁబడియుండవల యును. ఫీపు కమిషనరులయధికారము రాజప్రతినిధిచే శాసించఁబడుచున్నది. హిందూదేశములోని యేడురాష్ట్ర ములకు శాసననిర్మాణసభలుగలవు. ఆయారాష్ట్రముల లోని శాసననిర్మాణసభలలోని సభికులసంఖ్యవివరము.

చెన్నపురిరాష్ట్రము.	48
బొంబయి	48
పంగరాష్ట్రము	51
నయ్యుక్తరాష్ట్రము	49
పాంచాళము	27
బర్మా	18
బీహారు	

ఈ గణనములలో రాష్ట్రపాలకులు చేరియున్నా	
రు. చెన్నపురి రాష్ట్రాధికార సభానిర్మాణము.	
అధికారులు అధికారనియంత్రులు	
గవర్నరు (సభాపతి)	1
కార్యనిర్వాహక సభికులు	2
ఏడ్యుకేటు జనరలు	1
పాలకులచేయమింపబడిన యధికారానధికారులు	28
నియమింపబడిన కార్యదక్షులు	2
ప్రతినిధులు	
చెన్నపురి పాలనసంఘము	1
విశ్వవిద్యాలయము	1
పట్టణపాలనాసంఘములు స్థానిక పాలనాసంఘములు	1
జమీందారులు	2
ఇతర భూస్వాములు	2
మహమ్మదీయులు	2
చెన్నపురి వాణిజ్యసంఘము	1
(Chamber of Commerce)	
చెన్నపురి వర్తకసంఘము	1
(Trades Association)	
వాటి కేంద్రములు	
The Planting Community	1
	41

1. గంజాము, విశాఖపట్టణము.
2. గోదావరి, కృష్ణా, గుంటూరు.
3. నెల్లూరు, చెంగల్పట్టు, ఉత్తరకర్ణాట.
4. కడప, కర్నూలు, బళ్ళారి, అనంతపురం.
5. నేలం, కోయంబుత్తూరు, నీలగిరిలు.
6. దక్షిణకనడ, మలయాళము.
7. తంజావూరు, దక్షిణకర్ణాట, తిరుచునాపల్లి.
8. మధుర, తిరునల్వేలి.

ఈయెనిమిది విభాగములలోనుండు పట్టణపాలనా సంఘములును, స్థానికపాలనా సంఘములును, నొక్కొక్క ప్రతినిధి నెచ్చుకొనగలవు. తెలుగు మండలములలోని జమీందారులొక ప్రతినిధిని నితర భూస్వాము లొకప్రతినిధిని నెచ్చుకొనగలరు. ఈమండలములలోను

మద్రాసు చెంగల్పట్టులలోనుగల మహమ్మదీయులొక ప్రతినిధి నెచ్చుకొనగలరు. దక్షిణమండలములలోని వారి చే మిగిలిన ప్రతినిధులెన్నుకొనబడియెదరు. ఈశాసన సభలో ననధికారులసభ్యులసంఖ్య యధికముగనున్నది. ఈసభకు రాష్ట్రీయసంబంధవిషయములనుఁ జర్చించుటకు ను, నూతనతీర్మానములనుఁ జేయుటకును స్వతంత్రముగ లదు. అనధికారసభ్యులకు సామ్రాజ్యశాసన సభాసభ్యుల కుఁగలస్వతంత్రములన్నియును గలవు. రాష్ట్రవ్యవహార మంతయును కార్యనిర్వాహకసభచే నిర్వర్తింపబడుచుండును. ఆసభలో ముగ్గురు సభ్యులుగలరు. వారిలో నొక సభ్యుడు హైందవుడుగానున్నాడు. రాష్ట్రముయొక్క ఆదాయవ్యయములు వ్యవహారక్రమము మొదలగు కార్యక్రమము రివిన్యూబోర్డుద్వారా నడుపబడుచుండును. రివిన్యూబోర్డులోఁ బ్రత్యేకశాఖకు కార్యదర్శులుగలరు. వారి కార్యనిర్వాహక సభాశాసనములను హామీలులోఁ బెట్టుచుందురు.

మండలములు.

బ్రిటిషు హిందూ దేశములో 260 జిల్లాలుగలవు. చెన్నపురి రాష్ట్రములో 23 జిల్లాలుగలవు. మండలముల వ్యవహారము మండలాధిపతులచే నడుపబడుచున్నది. మండలాధిపతులక్రిందను సంతర్కండలాధిపతియును సహాయ మండలాధిపతియునుగలరు. మండలము తాలూకాలుగాను, తాలూకాలు ఖండములుగాను విభజింపబడుచున్నవి. గ్రామము పాలనములో మొదటిస్థితిగానున్నది. ప్రాచీనకాలములో గ్రామములునుఁ బాలనాధికారమును గలిగియున్నను ప్రస్తుతము 'గ్రామాధికారులపని సిస్తును వసూలుచేయుట లెక్కలనువ్రాయుట మాత్రమైయున్నది. గ్రామములకు స్థానికపరిపాలనమునకు మూలబీజములనుగాఁ జేయుటవలనను దేశపాలనము మంచిస్థితిలోనికిరాగలదు. ప్రతిమండలములోను రక్షకభటాధిపతియును న్యాయాధిపతియును గలరు. వీరి క్రిందను సంతరంతరలుగా సభికారులుగలరు. చెన్నపురి రాష్ట్రములో ప్రతిమండలమునొక యధికారిగలడు. కాని యితరరాష్ట్రములలో నాలుగుమూడు మండలము

లకొక కమిషనరు మండలాధిపతులపై గలడు. మండలములు నియమిత మండలములనియును ననియమిత మండలములనియును రెండువిధములుగా నున్నవి. నియమిత మండలములు పౌరసేవాపరిక్షలో నుత్తీర్ణులైనవారిచే శాసింపబడుచుండును. అనియమితమండలములలో నీనియమములేదు. మండలాధిపతికి నిరంకుశాధికార మధికముగలదు. మండలాధిపతియొక్క మొదటిపని పన్నులను వసూలుచేయుటయైయున్నను మండలరక్షణము వానిపనియైయున్నది. చెజసాలలు, ఆనుపత్రులు, స్థానికపాలనాసంఘములు, పాఠశాలలు, అరణ్యములు, వృత్తిపన్నులు, ఆబ్కారి వ్యవహారములు, నీటివసతులు మొదలగువాటిని నిర్వహించుభారము వానిపైగలదు. రెండేడ్లపైదును రూ. 1000 జరిమానానువిధించు నధికారము మండలాధిపతికిగలదు. క్రిందియధికారుల తీర్మానములను విమర్శించు నధికారమును మండలాధిపతికిగలదు.

న్యాయవిమర్శనము.

న్యాయవిమర్శనమునకు తాలూకాకొక మునునబుకోర్టును దండనాధికారియును గలడు. మండలన్యాయాధికుడును దండనాధిపతియును వీరితీర్పులను విమర్శించు స్వతంత్రముగలదు. హిందూదేశములో కలకత్తా, మద్రాసు, బొంబయి, అలహాబాదులలో నాలుగు హైకోర్టులు గలవు. హైకోర్టులు పార్లమెంటుశాసనమువలన నిర్మింపబడవలసియున్నవి. మిగిలిన రాష్ట్రములలో న్యాయవిమర్శనమునకు ఛీఫ్ జ్యుజ్జులను, జ్యూడిషియల్ కమిషనరులునుగలరు. వీరి తీర్పులను విమర్శించు స్వతంత్రములండనులోనుండు ప్రివికౌన్సిలునకుగలదు. అనియమిత ప్రాంతములలోఁ బ్రాంతాధిపతికి న్యాయవిమర్శనాధికారమును దండనాధికారమునుగలదు. గ్రామాధికారులకు స్వల్పాధికారములుగలవు. ఈయధికారముల నభివృద్ధినిజేయుటవలన దేశపాలనము సుఖదాయకముగాగలదు.

సైన్యము.

హిందూదేశ సైన్యము బ్రిటిషుసైన్యమనియును, దేశీయసైన్యమనియును రెండువిధములు. ఈయభయ

సైన్యము దక్షిణభాగము, ఉత్తరభాగము, బర్మాభాగము అని మూడుభాగములుగా విభజింపబడినది. ప్రత్యేకభాగము తొమ్మిదిశాఖలుగా విభజింపబడినది. ఈశాఖాధికారులు దండనాయకులు. ప్రతిశాఖాసైన్యము యుద్ధమునకు సిద్ధముగానుండునటులు దండనాధికారులచే శిక్షింపబడుచున్నది. సైన్కోద్యోగస్థుల శిక్షణార్థము క్వెట్టాలో సైనికవిద్యాలయము గలదు. 1907-08లో హిందూదేశములో 2,27,714 సైనికులుగలరు. వారిలో 73,947మంది బ్రిటిషుసైనికులు, ఇతరులు హిందవసైనికులు. పైసైన్యమునకుఁదోడుగ స్వచ్ఛందసైనికులు 34,962 దేశీయసంవరణ సైనికులు 34,846 సీమాంతసైనికులు 12,000 బర్మాలోని సైనిక రక్షకభటవర్గము 22,000 స్వదేశసంస్థానసైన్యము 1,00,000 సంస్థానములలో సామ్రాజ్యసైనికులు 18,000 గలరు. బ్రిటిషుసైన్య రక్షణార్థమును యుద్ధసన్నాహమునకును 1912-13లో 28,64,17,500 రూప్యములు వ్యయముచేయబడును. ఈవ్యయములో 67 లక్షల రూప్యములు యుద్ధనావికాదళమునకైయున్నది.

రక్షకభటవర్గము. (Police.)

హిందూదేశమందలి రక్షకభటవర్గము అయిర్లాండుదేశమునందలి రక్షకభటవర్గము విధమున నిర్మించబడినది. ఈశాఖకార్యక్రమము సంతృప్తికరముగ లేదని యంగీకరింపబడుచున్నది. నేరాశ్వేషణములో నీశాఖలోని దుస్థితి స్పష్టమగుచున్నది. అపరాధులనొ నిరపరాధులనొ నేరస్థులనుగాబట్టుకొనుట రక్షకభటులకు సహజగుణమైనది. కొన్నిసమయములందు నేరస్థులు పట్టువడుటయునులేదు. రక్షకవిధులలో నీశాఖకు సామర్థ్యముగలదు. హిందూదేశములో 1,45,000 రక్షకభటులుగలరు. వారికై సంవత్సరమునకు రూ. 3,50,00,000 వ్యయముచేయబడుచున్నది. వీరుగాక 5,55,000 ఛౌకీదారులుగలరు. వారు గ్రామరక్షక భటులుగనున్నారు. ఈశాఖయును గ్రమముగ బాగుపడుచున్నది.

చెజసాలలు.

ప్రతిజిల్లాలోను చెజసాల యొకటికలదు. ఖైదీల యారోగ్యమును మండలవైద్యాధికారి పరీక్షించుచుండు

ను. చెఱసాలలపాలనము చెఱసాలాధికారిచే నియమింపబడుచుండును. ఈచెఱసాలలుగాక నచ్చటచ్చట పెద్దచెఱసాలలునుగలవు. ఆరేండ్లకుమించిన శిక్షను విధింపబడిన వారండమానుద్వీపముల కంపబడుదురు. అక్కడ వారు స్వతంత్రముగనుండుటకును పెండ్లినిజేసికొనుటకును వీలుగలదు. అండమానుద్వీపములలో 14,300ను మిగిలిన చెఱసాలలో 87,400 ఖయిదీలును సామాన్యముగనుండురు. చెఱసాలలకు సంవత్సరమునకు రూ. 83,00,000 లు వ్యయమగుచున్నవి.

ఆదాయవ్యయము.

హిందూదేశాదాయ వ్యయనిర్ణయముచివరనున్న పట్టికవలనఁ దెలియుచున్నది. ఆదాయమునకు ముఖ్యభారము భూమిసింతు. భూమిసింతునిర్ణయము ప్రతిరాష్ట్రమునందును వేరువేరు విధముగఁ జేయబడుచున్నది. చెన్నపురి రాష్ట్రములో సకుటున యకరమునకు రూ. 2-5-0 చొ

ప్పున సింతు వసూలగుచున్నది. మధ్యరాష్ట్రములలో యకరమునకు 0-10-0 చొప్పున వసూలగుచున్నది. సింతు శాశ్వతముగ నిర్ణయింపబడిన వంగరాష్ట్రములో రైతుల సుఖస్థితిలోనున్నారు.

విద్యాపాలనము.

హిందువులకుఁ బూర్వకాలమునుండియును విద్యయం దాన క్రిగలదు. 1835లో న్యాయమంత్రిగా నున్న మెకాలెవ్రభువు విద్యాశిక్షణము పాశ్చాత్యపద్ధతుల ననుసరించి యాంగ్లేయభాషలోఁజేయుట యవసరమని తెలియజేసెను. 1857లో బొంబయి, మద్రాసు, కలకత్తాలలో విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపింపబడెను. అప్పటినుండి యును పాశ్చాత్యపద్ధతుల ననుసరించి విద్య క్రమముగ నీదేశములో వ్యాపింపజేయబడినది. 1910-11లో హిందూదేశములో విద్యాస్థితి యీక్రింది లెక్కలవలన దెలియగలదు.

	బాలికపాఠశాలలు.	బాలికాపాఠశాలలు.	విద్యార్థులసంఖ్య.	వ్యయము.
చెన్నపురిరాష్ట్రము	28426	900	12,15,725	రూ. 1,27,68,000
బొంబాయి	11267	1121	8,68,585	1,24,00,000
బంగాళము	85481		15,18,289	1,60,71,000
తూర్పుబంగాళము	17292		9,84,218	83,05,000
సంయుక్తరాష్ట్రము	9067		6,45,787	
పాంచాలము	8321		8,46,940	60,57,000
బర్మా	4892		4,29,092	43,63,000
మధ్యరాష్ట్రములు	8094		2,97,620	30,85,000
పశ్చిమోత్తరసీమాంతరాష్ట్రములు	264		81,891	8,88,000
కొడగు	81		6,640	92,000
		బాలికావిద్యార్థిము.	బాలవిద్యార్థులు.	వ్యయము.
మొత్తము	1,08,141	7,93,646	49,80,084	1,18,68,000

స్థానికపాలనము.

రివనుప్రభువు 1882లో నిర్మించిన శాసనమువలన నీదేశములో స్థానికపాలనమేర్పడినది. పట్టణపారిశుధ్య సంఘములును, తాలూకాసంఘములును, మండలసంఘములును స్థానికపాలన వ్యవహారములను గొంతవరకుఁ

జూచుచున్నవి. పట్టణపాలనాసంఘములలో నెన్నుకొనబడిన వనధికారసభ్యులు గొన్నిటిలోఁగలరు. సభాధ్యక్షుని నెన్నుకొను స్వతంత్రము గొన్నిటికిగలదు. మండలసభలలో నొకటిరెంటికి సభాధ్యక్షుని నెన్నుకొను స్వతంత్రమియఁబడినది. పట్టణపాలనాసంఘములలో బొంబయి,

మద్రాసు, కలకత్తా నగరపాలనాసంఘములు స్వతంత్రవ్యక్తినిగలిగియున్నవి. ఈపాలనాసంఘములన్నియును సభికారాధీనములుగ నుండుటచేతను స్థానీయపాలనములో బలమేర్పడలేదు. గ్రామపంచాయతీసభలను నిర్మించినపుడుగాని స్థానీయపాలనములో బలమేర్పడదు 1901 వ సం॥మున సీదేశములో 742 పట్టణపాలనాసంఘములు గలవు. వాటి ఆదాయము రూ. 2,58,31,000. ఆకాలమున నె 1,073 స్థానిక పాలనా సంఘములుగలవు. వాటి ఆదాయము రూ. 3,17,88,000.

హిందూ దేశపాలనము.

విశాలమైన హిందూ దేశము హిందూ దేశపు మంత్రిచేతను, గవర్నరు జనరలుచేతను, రాష్ట్రపాలకులచేతను పాలింపబడుచున్నది ఈకార్యనిర్వహణమునకై కార్యనిర్వాహకసభలు శాసనసభలునుగలవు. వారియాజ్ఞలను శాసించుటకై యనేక రాజకీయోద్యోగీయులుగలరు. పెద్దపనులన్నియును సామాన్యముగ దొరకీయబడుచు

న్నవి. ముఖ్యముగ హైందవపౌరసేవాధికారు లీపనులకు నియమింపబడుచున్నారు. 1904 లెక్కలప్రకారము సంవత్సరమునకు రూ. 12,000లనుగాని అంత కెక్కువగాని జీతమును బొందువారు 1370గలరు. వారిలో 1263 తెల్లవారును, 15 యూరేషియనులును, 92 హైందవులును గలరు. సంవత్సరమునకు రూ. 900మొదలు రూ.12,000 వరకు జీతమునుబుచ్చుకొను నుద్యోగిగ్రంథులు 26,908 గలరు. వారిలో 5205 తెల్లవారును, 5420 యూరేషియనులును, 16,283 హైందవులునుగలరు. ఇంతకు తక్కువ జీతముగల పనులన్నియును హైందవులకీయబడుచున్నవి. రక్షకభటులలోను, మండలాధీశులలోను, మండల న్యాయాధిపతులలోను, ఉన్నత న్యాయాధీశులలోను, కార్యనిర్వాహకసభకులలోను, హిందూ దేశపు మంత్రిసభలోను, ప్రివికౌన్సిలులోను కార్యమును నిర్వహించుటకు దగిన శక్తిసామర్థ్యముగల హైందవమహాజనులు గలరు గాన నీపనులకు గొందరుచూచుచున్నారు.

వేలసీసాల విక్రయము. పెద్దడాక్టరులు సముతము అమృతాంజనమును వాడుచున్నారు.

అమృతాంజనము.

అన్నినొప్పులకు సిద్ధామృతము.

గ. పడిశము, చైత్రము.

౨. గాయములు.

౩. వాయువుపోట్లు.

౪. చీడ, తీట, కర్పాణి.

౫. ఎమిడికలు.

౬. పోట్లు, బెణుకులు.

౭. తలనొప్పి.

మొదలగు అన్నినొప్పు

లకు అమృతాంజనము

మేలైనమందు.

అమృతాంజనము

బహువిధముల

నుపయోగించును.

అమృతాంజనము డిపో, ఛోర్టు, బొంబాయి.

బుంది సంస్థానము.

నువ్రసిద్ధులగు ఛవాను రాజపుత్రులలో హాదా తెగకు జెందినవారికి బుందిపాళకుడు ముఖ్యుడు. ఉత్తర హిందూస్థానమునుండి శంభారుకు వీరు 8వ శతాబ్దమందు వచ్చిరి. శంభారులోను అజ్మీరులోను రాజ్యమేలిన వీరివ డిల్లీకిరాజులైరి. డిల్లీ నేలిన హిందూసార్వభౌములలో గడ పటివాడగు పృథ్వీరాజుఛవాను తెగకు జెందినవాడే! 1192 లో మహమ్మదుగోరివలన పృథ్వీరాజోడిపోవుటచే డిల్లీ హిందువులచేతినుండి తప్పిపోయినను ఛవానులు శంభారులోమాత్రము రాజ్యమేలుచుండిరి.

ఈనంతటివారిలో నొకడగు హదరాజుబుందికివచ్చి అచ్చట స్వాధీనమును 1342లో జేసెను. ఈరాజు లలో నొక్కడగు రావుసూర్జన్ 1654 లో రాజ్యాధిపతియై రంతంభోరులను చిరకాలమునుండి అక్కరుపాదుషహ కన్ను వేసియున్నతోట నాతనికిచ్చి కాశీజిల్లాతో గూడ 52 జిల్లాలను, 2000 గుజ్జపుదళమున కాధిపత్యము ను నాచక్రవర్తివద్దనుండి బడసెను. అప్పటినుండియు బుందిరాజపుత్రులు మొగలాయిచక్రవర్తులకు మిత్రులై వారి పక్షమునబోరుచు వారికెంతేని సహాయమునుజేసిరి. ఈ రావుసూర్జన్ మనుమడు రావురాజు ఛత్రసాలను సతడు 175 శతాబ్దము కు డక్కనుయద్దములలో మొగలాయి లపక్షమునబోరి 1658వ సం॥లో దారాషివాయు నా రంగజేబుమీదికి నడపుచుండగా వీరస్వర్ణమును గాంచెను. ఔరంగజేబు ఛత్రసాలకుమారుడగు భాపుసింగును తండ్రితనము శత్రువనితలంచక ఔరంగజేబుకు బాలకుని జేయుటయే బుందిపాలకులతో మొగలాయిలు స్నేహ వాత్సల్యములను గలిగియుండవలయునను యభిలాషగలి గియుండిరని విశదమగుచున్నది. ఔరంగజేబు కాలధర్మ మునొందినపిమ్మట సింహాసనమునకయి ఋగినికలహముల లో భాపుసింగు పహాలించక్రవర్తి పక్షమునబోరి ఆతని నిరాజ్యాధిస్థాతగ జేయగలిగెను. ఇందునకయి భాపుసిం గుకుమారుడు బుద్ధసింగుతో మహారావురాజు అనిగౌరవవి రుద మీయబడియెను. ఈవిరుదిప్పటికిని వంశపారంపర్య ముగ వచ్చుచున్నది.

ఈబుద్ధసింగునకును జయపురము రాజునకును గల హములునంభవించి బుద్ధసింగు వెడలగొట్టబడి ప్రవాస మునందేమరణించెను. కాని ఆతనికుమారుడు ఉమేదసింగు 1748 లో ముల్తారావు హోల్కారు సహాయమువలన పోయిన రాజ్యమును సంపాదించుకొని రావుకు పట్టణ జిల్లానిచ్చివేసెను. 1770 లో నుమేదసింగు కుమారుడు అజితసింగు రాజయ్యెను. ఇత డుదయపురము రానాయగు హరిసింగును మృగయావిరోధార్థమై తీసుకొనివెల్లి చంపుటవలన నుదయపురమునకును బుండికిని నేటివఱకును శత్రుత్వమున్నది. అజితసింహుని కుమారుడు భీషణసిం గు 1804 లో ముల్తారావు చేతదెబ్బలుతిని పారిపోయిన కర్నలుమాన్యనుగారికి విశేషసహాయము చేయుటవలన మరాఠాలును, పెంథాగిలును 1817వరకీ బుందిదేశమును గొల్లగొట్టుచుండిరి. 1818 లో బుందిని బ్రిటిషువారు తమయధికారము క్రిందదీసుకొని ముల్తారా వపహరించిన జిల్లాలను దిరిగియిప్పించిరి. 1860 లో షట్టర్జిల్లా బ్రిటిషు వారికియబడినది. 1821 లో భీషణసింగు మృతినొందున ప్పటికి పుత్రుడురానిసింగు పరివత్సరములబాలుడు. 1830 లో కిషన్ రాంఅను మంత్రిచంపబడినందున జోడ్పూరము తో దగవునంభవించెను గాని ఇంగ్లీషువారు దానినిబరిష్కరించిరి. రాంసింగు 68 సంవత్సరము లతిడిగ్ధకాలము రాజ్యమేలెను. ఈతనికి సి. ఐ. థి., జి. సి. ఎస్. ఐ., సామ్రాజ్యోపదేశకుడు మొదలగు బిరుదులొనంగబడెను. ఈయన పూర్వకాలపువాడయినను అతివిశ్వాసనీయుడు. గౌరవవంతుడు. స్వచ్ఛమయిన రసపుత్రువీరుడు. 1889 లో మృతినొందగా కుమారుడు సింహాసనారోహణుడయ్యెను. ఈయనయే ప్రస్తుతపుపాలకుడు, హిస్ హైసన్ మహారావురాజునర్ రఘువీరసింగు బహదూర్ జి. సి. ఐ. థి., కె. సి. ఎస్. ఐ. అని పిలువబడుచున్నాడు. తనరాష్ట్రమందు నర్వ స్వతంత్రాధికారములను గలిగియున్నాడు. 17 ఫిరంగిగుండ్ల గౌరవమునకర్హుడు. దేశములో 200కాల్బలము, 100 గుజ్జపుదళము, 50 శతఘ్నీనేన, 48 ఫిరంగులు, 400 పూర్వకాలపునేన కలదు.

బుందియొక్క వైశాల్యము 2220 చదరపుమయిళ్లు. 819 గ్రామము లిందున్నది. 1,71,250 మందిజనులున్నారు. సాలుకు మొత్తముమీద 6 లక్షలరూపాయ లాదాయ మువచ్చుచున్నది.

రి వా.

ఈసంస్థానము పంజాబులోనున్నది. ఇదిగుజరాతుకు రాజుగానున్న వీర్ధవల్ అను నతనియొక్క రెండవ కుమారుడు వ్యాసుదేవునివలన స్థాపింపబడినది. ఇత నినునుమడు బీర్భన్ దేవు రాజ్యమేలుచున్న దినములలో హుమాయూను చక్రవర్తి షర్ఖావలన బారదోలబ డగా సింధుదేశములోని యుమర్కోటలో దాగియుండె ను. గర్భిణితోనున్న హుమాయూనుభార్యయగు చోలి బేగంభర్తతోజేరవలయునని బంధుఘరునకువచ్చెను. బీర్భన్ దేవు అన్నివిధముల సహాయమిమెకుజేసి తనపైన్య మునిచ్చిభర్తవద్దకు ఉమర్కోటకుబంపెను. ఇచ్చటనే చోలి బేగముకు అక్కరు ఘాతుకహా జన్మించెను. ఈరాజు యొక్కదయను అక్కరెన్నడును మఱచినవాడుకాదు. పెంఘరీలను రూపుమాపుటకై ఇంగ్లీషువారిరాజ్యములో జోక్యమును గలుగజేసుకొనిరి. 1857లో రాజుగానున్న రఘురాజసింగు సిపాయిలు తిరుగుబాటవ్వడు బ్రిటిషువారి కెక్కువ యువకారముజేసెను. ఇతనికుమారుడు రామ న్ సింగు మూడుసంవత్సరములప్రాయముగల బాలుడయి యుండగా 1880లో మృతినొందెను. మంత్రులు బాలు డు పెద్దవాడగునంతవరకేలిరి. ఈయన 1895లో రాజ్యాధికారమును వహించెను. హిస్ డ్హెనెస్ మహారాజా సర్ వేంకటరామన్ సింగ్ బహదూర్ జి. సి. ఎస్. ఐ, అనిపిలువబడుచున్నాడు. ఈయన గౌరవార్థమై గమనా గమనవేశల 17 గుండ్లుపేల్చబడును. ఇచ్చట 1140 కాల్వలము, 274 తురంగబలము, 13 ఫిరంగులు కలవు. దేశముయొక్క వైశాల్యము 3778 చతురపుమైళ్లు. 4 పట్టణములు, 5565 గ్రామములుకలవు. జనసంఖ్య 1,31,57,390. రాజనవ్వుము 29,08,000 రూ॥లు. ఈరాజ్యమందనేకలోహ

పుగనులున్నవి. అడవులవలన జాల యాదాయము వచ్చుచున్నది. రాకాసిబాగు పుష్కలముగాగలదు. ప్రతిగ్రామమందును బూర్వపురాజులుకట్టిన పురాతనప్రతిష్ఠాపనములున్నవి.

జాం న గ ర ము.

జాంనగరము లేక నవనగరము కతేవాడలోని మొదటితరగతి సంస్థానములలో నొకటి. దీనిపాలకుడు యాదవరాజపుత్రుడు. జాం రావల్ అనువానిచేత 1540లో జాంనగరము కట్టబడినది. ఒకఇంగ్లీషు సైనికోద్యోగిని జంపిన అరబ్బీవానికి శరణునొసంగినందున జాంజాసాజి అనువానిని ఇంగ్లీషువారు, ఫట్టేసింగు గాయక్వాడగారును లొంగిపోవునట్లుచేసి వానిని దమ సామంతునిగా జేసుకొనిరి. జాంరాణామల్లి అనునతడు కోట, లఖోట అను రెండు రాజమందిరములను, జెఱువుల 5, 1834, 1839, 1846 లలో వచ్చినతూనుబాధనుండిప్రజలను దప్పించుటకైనిర్మించెను.

ప్రస్తుత జాంసాహెబుగారు క్రిక్కుట్టుటలో లోకప్రసిద్ధినిజెందిన రంజీత్ సింగుగారు. ఈయన 1907 లో రాజ్యాధికారమును వహించెను. జాం విభాజికి జన్మంత సింగు అనుకుమారుడు పుట్టకముందు రంజీత్ సింగును బెచుకొనెను. కాని స్వంతపుత్రుడు పుట్టుటవలన 1895 మొదలు జన్మంతసింగు 1907 వరకు రాజ్యమేలి మృతి నొందెను. ఇచ్చట 145 మంది బల్లెపుజంటలు 211 మంది సైనికులుగలరు. ఈసంస్థానము 3791 మైళ్ళ వైశాల్యమును గలిగియున్నది. కి, 36,780 మంది ప్రజలున్నారు. ఆదాయము 25 లక్షలు. ఇందు 1,20,093 రూపాయలు బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారికిని గయక్వాడ మహారాజుగారికిని జెల్లవలయును.

భా వ ల్పూ రు.

పంజాబులోని మహమ్మదీయ సంస్థానములలో ఏదియొకటి. అమీర్ సాదిక్ మహమ్మదుఖాన్ అనునతడు 18 వ శతాబ్దమందిచ్చట రాజ్యమును స్థాపించుకొనెను. అతని కుమారుడు మహమ్మదు భావల్ ఖాన్ భావల్

ల్పారు నగరమును గట్టెను. పాతలం చక్రవర్తి యీ తనికి జాల బిరుదులనిచ్చెను.

పంజాబు సింగమనబడిన రంజితసింగ తన దేశమును మ్రొంగివేయునని మూడవభవాల్పాను 1833లోనింగ్లీషువారితో సంధిజేసుకొనెను. 1848 లో మొదటి ఆఫ్ఘన్ యుద్ధమందును, దివాన్ మూర్తీరాజ్ పయిన సిక్కుయుద్ధములలోను యీనవాబు ఇంగ్లీషువారిపక్షమున బోరాడెను. నవాబు ఫతేఖాను సిపాయిల యుద్ధమప్పుడు గొప్పసహాయము ఇంగ్లీషువారికి జేసెను. 1879లో కాబూలుయుద్ధమునందు నాలుగవ నవాబు సాదిమహమ్మదు ఖాను ఇంగ్లీషువారికి సహాయము జేసినందునకయి జి. సి. ఎస్. ఐ. బిరుదొనంగబడెను. 1899 లో నితను మరణించునప్పటికి లాహోరు రాజకుమార కళాశాలలో జదువుచున్న సీతనికుమారునికి 16 సంవత్సరముల ప్రాయముండెను. 1903 లో నయిదవ మహమ్మదు ఖానుకు లాడ్జ్ కర్జునుగారివలన పూర్ణాధికార మొనంగబడెను. కాని దురదృష్టముచేత 1907 లో మక్కాయాత్రజేసి వచ్చుచుండగా సీతడు ఏడన్వద్ద కిర్తిశేషుడాయెను. ప్రస్తుతము భావల్పారు నవాబుగారు 1904లో జన్మించిన బాలుడు. ఇప్పుడు నలుగురు మంత్రులు రాజ్యపాలనమును నడపుచున్నారు. ఈరాజుకు 19 గుండలకర్ణతగలదు. 169 గుట్టపుదండ, 344 కాల్బలము, 1144 లొట్టిపిట్టల బలము కలదు. సంస్థానముయొక్క వైశాల్యము 17,825 చతురపుమైళ్ళు. 7,20,877 మంది జనముకలరు. ఆదాయము 34 లక్షల రూపాయలు.

టోంకు దేశము.

ఈసంస్థానమందున్న ఆరుజిల్లాలలో మూడురాజపుత్రస్థానమందును మూడు మధ్యఇండియాలోనున్నవి. తాలాఖాను అనుయోగవతాను రోహిలాస్థానికునివద్ద గొలుపుకు గుదిరెను. అతనిమనుమడు అమీర్ ఖాన్ సుప్రసిద్ధడగుముల్తారావు హోల్కరుతోజేరి దేశములకు గొల్లగొట్టుచు పెంధారీలకు నాయకుడై దేశమును సంపాదించెను. ఇతనిపేరు హిందూ దేశమందంతటను మోగి జను

లనువణకునట్లుజేసెను. ఇతను పెంధారీదండులను విడనాడి, సైన్యమును దగ్గించుకొని ఇంగ్లీషువారికి స్నేహితుడాయెను. ఇతనిపుత్రుడు 1857 లో సిపాయి అల్లరులలోని ఇంగ్లీషువారిపక్షమునందుండి తాత్య టోపిని నోడించెను. ఇతనికిమారుడు మహమ్మదలీఖాన్ దుర్గార్లుజైనందున రాజ్యమునుండి బ్రిటిషువారు తొలగించి కాశీలో ఖయీదీగానుంచిరి. ఇచ్చటనే 1895లో సీతడు మృతినొందెను. ప్రస్తుతపు పాలకుడు హిస్ హైనెస్ అమీనుద్దౌలావ జీరుల్ ముల్కు సర్ ఇబ్రహిం ఆలీఖాన్ బహదూర్ చాలత్ జంగ్ జి. సి. ఎస్. ఐ 1970 లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. దేశమును జక్కగానే పాలించుచున్నాడు గాని అప్పల నెక్కువగాజేసిరాడు. ఇప్పటికి 14 లక్షల రూపాయలప్పున్నది. అందువలన బ్రిటిషుపాలనా ప్రతినిధి రాజ్యపాలనములో నెక్కువ జోక్యమునుజేసుకొనిదాని నడపుచుండును. 1046 కాల్బలము, 443 గుట్టపుబలము, 243 ఫిరంగి సైన్యము 82 ఫిరంగులు నున్నవి.

ఈసంస్థానముయొక్క విస్తీర్ణము 2553 చతురపుమైళ్ళు. జనసంఖ్య 21,73,000, ఆదాయము 11 లక్షల రూపాయలు.

కొచ్చిను సంస్థానము.

ఇది చెన్నరాజధానికి దక్షిణభాగమందున్నది. కొచ్చినుపట్టణమును కోటను ఇంగ్లీషువారు తమవశమునందుంచుకొనుటవలనప్రచురులో రాజును, నాతనియుద్యోగీయులును నివసించుదురు. తొమ్మిదివ శతాబ్దమువరకిది కేరళరాజ్యములో నొకభాగముగ నుండెను. రాజులు శైలియార్ తుతీయవంశమువారు. ఈరాజ్యము కల్కికోట జామొరిక్ క్రిందనుండెను. తరువాత బోర్చుగీసువారు వర్తకాగారముల నిచ్చటగట్టుకొనిరి. 1776లో హైదరలీ దీనిని వశముచేసుకొని యేటేట రాజులవద్దనుండి కప్పమునుబుచ్చుకొనుచుండెను. 1794లో పెరుమాళుకంబురక్ అనునతడుఇంగ్లీషువారి సార్వభౌమికత్వమునొప్పుకొనిఒకలక్షరూపాయల కప్పముగట్టుట కొప్పుకొనెను. పాలియ

తాచోలను మంత్రి 1808లో బ్రిటిషురాజ్య ప్రతినిధిని జంపుటకు గుట్రపన్నినందున కప్పము 2,76,000 రూపాయలకు పెంచబడి తరువాత రెండులక్షలకు దగ్గింపబడినది. ఇప్పుడిమొత్తమునే యేటేట రాజుగారు బ్రిటిషువారి తనమువారికి జెల్లించుచున్నాడు. దేశము పాడుగా నేల బడుచున్నందున బ్రిటిషు రెసిడెంటు 1899లో పాలనాధికారమునుబుచ్చుకొని పాలనమును బాగుచేసి తిరిగి రాజు వశముచేసెను. 1853లో బాలకుడైన రవివర్మ దేశము నతి చక్కగానేలి బ్రిటిషుపరిపాలనము క్రిందనున్న దేశమువలె దనదేశమునుజేసెను. కొచ్చినులో తిరువాన్మూరునందువలెనే స్త్రీలవయిపునుండి రాజులెన్నుకొనబడుదురు. రాజ్యమేలుచున్న రాజుయొక్క మేనల్లుడు రాజ్యాధిష్ఠాతయగుచుండును. 1888మొదలు 1895 వఱకు రాజు వీరకేశవర్య రాజ్యమేలెను. ప్రస్తుతపురాజు హిస్ మై నెస్ రాజు శ్రీ నర్ రామవర్మ కె.సి.ఎస్.ఐ, జి.సి.ఎస్.ఐ, జి.సి.ఐ.ఇ., ఎఫ్. ఎం. యు. గారు 1895లో రాజ్యపాలకుడాయెను. ఈయనకు 17 గుండ్ర కర్వతకలదు. పడమటికనుమ లీ దేశముగుండ బోవుటవలన వర్షమధికముగా గురియుచున్నది. మహావృక్షములున్న గొప్పఅడవులుకలవు. దేశము సృష్టివైచిత్ర్యములతో సతిరమణీయముగ విలసిల్లుచున్నది. శీతోష్ణస్థితి మిక్కిలి ఆరోగ్యకరముగనుండును. కేకుకలప వలనను, కాఫీ, తేయాకు, రబ్బరుతోటలవలనను మంచి ఆదాయము వచ్చుచున్నది. సముద్రపుటొడ్డున యన్న కొబ్బరితోటలు ప్రజలను, పాలకులను యైశ్వర్యసంతముగ జేయుచున్నవి. కొచ్చిను సముద్రతీరము హార్బరులుగట్టుటకు బహు విలుగానున్నది. చెన్నపురి దొరతనమువారికి నీజలాశయము విషయ మాలోచనలోనున్నది. దర్బారువారి స్వంతరాయిలు జోరనూరునుండి ఎర్నాకులమువరకు 65 మైళ్ళదూరము నిర్మింపబడినది. అడవులలోని కలపను సముద్రతీరమునకు దెచ్చుటకయి 40 మైళ్ళ ట్రాముమార్గము నిర్మింపబడినది.

రాజపుత్రస్థానమందలి రాజులకున్న యధికారములు కొచ్చి సస్థానాధీశునికి లేవు. దేశశాసనము లేడు

గురిచేత నాలోచింపబడి దివానుయొక్క విమర్శనముతో జెన్నపురి ప్రభుత్వమువారికి బంపబడవలయును. వారి యంగీకారము నొందినప్పిట్ట రాజుగారి యనుజ్ఞనుబడసి దేశశాసనములగును. కాని దేశపాలనము నతియుత్తమముగా జరుపబడుచున్నది. బరోడా, మైసూరు, తిరువాన్మూరులతో సమానముగ రాజ్యపాలనమున్నది. ఇందుకు గారణము రాజుగొప్ప విద్యాధికుడు, దివాను బ్రిటిషు దొరతనమువారిచే నిర్ణయింపబడు యొకరాజ్య పాలనానుభవశాలి. దేశమందు విద్య విశేషముగ వ్యాపించియుండుటయైయున్నది. ఇప్పుట 309మంది పదాతులు, 16 గుఱ్ఱపురౌతులు, 4 ఫిరంగులుకలవు. సంస్థానముయొక్క వైశాల్యము 1362 చతురపుమైళ్ళు. 659 పట్టణములు గ్రామములుకలవు. జనసంఖ్య 8,15,000. ఆదాయము 29 లక్షలరూపాయలు.

కో టు.

బుందీరాజు వంశమునకుజెందిన జయట్టియను పీఠనివలన యీసంస్థానము 1625లో నేర్పఱుపబడినది. ఈ తని యధికారమును పహజహాను చక్రవర్తి యొప్పుకొనెను. ఈవంశములో నాలుగవవాడగు భీమసింగుకు మొగలాయిచక్రవర్తి మహారావు అను కితాబు నిచ్చెను. ఈ తని తరువాత దుర్జనసాల్, అజితసింగు, ఛత్తరసాలు, గుమాస్టింగులు రాజ్యమేలిరి. గుమాస్టింగు కొమారుడు ఉమేదసింగుయొక్క బాల్యావస్థయందు రాజప్రతినిధిగ నేలిన జలింసింగు మిక్కిలి సత్యవంతుడు. న్యాయవంతుడు. దేశమందు ప్రజలకు నుఖకరమయిన భూమిసిస్తుపద్ధతి నేర్పబడి సైన్యమును యూరోపియనుపద్ధతిని తరికియతు చేయించెను. 1817లో నింగ్లీషువారితో సంధిచేర్పఱచుకొని వారి రక్షణత్వముక్రింద దేశమునుంచెను. జలింసింగు పెంఢారీలను రూపుమాపుటకయి బ్రిటిషువారికి చేసిన సహాయమునకయి యంతదనుకను హోల్కారుక్రిందనున్న నాలుగుజిల్లాల నింగ్లీషువారిప్పించిరి. ఇవి తాను స్వంతముగా దీనుకొనక జలింసింగు కోటరాజ్యముతోగలిపివేసెను. ఇంతకుపూర్వము జాలింసింగుయొక్క రాజ్య

భక్తికయి బ్రిటిషువారు శాశ్వతముగా సీతనిసంతతివారు కోటరాజ్యపు మంతులుగానుండునట్లుగనేర్పాటు చేసిరి. రాజనామకార్థము ఉండెడినింగు. రాజ్యపాలకుడు జాలిం సింగుగా జలుగుచుండెను. ఉండెడిసింగు మరణానంతరము కిషోరసింగు రాజ్యమెక్కి జాలింసింగుయొక్క సర్వాధికారముక్రిందనుండుట కొప్పకొనకుండెను. ప్రజలు కిషోర సింగుపక్షముననుండిరి. బ్రిటిషువారు జలింసింగుచేతిక్రింద మహారా పుండవలయునని పట్టుపట్టిరి. ఇంగ్లీషునేన మహారాపు కిషోరసింగును మోగ్రల్ వద్ద నోడించుటచేత జన హ్యమువలన నాతడు మేవారలోని నాతడ్వారకు వెళ్ళిపోయెను. తరువాత జలింసింగు సంధిచేసుకొని తనరాజును పిలిపించి రాజ్యమెక్కించెను. 1824లో జలింసింగు మృతినొందినతరువాత వట్టి అనమధుడగు నాతని కుమారుడు మాధవసింగుముఖ్యమంత్రియయ్యెను. ఇతనితరువాతనాతని కుమారుడు మదనసింగు ముఖ్యమంత్రియు, రామసింగు మహారాజుయనగుట 1828లో తటస్థించెను. పూర్వపుకలతలు తిరిగి అంకురించినవి. వంశపారంపర్యము రాజమంత్రితేర్పడుట తగవులకు గారణమాయెను. అప్పుడింగ్లీషువారు కోటరాజ్యమునుండి 17జిల్లాలను విడిచేసి వాటిని మంత్రి మదనసింగుకేప్పివేసి దానికి ఖూల్వారు రాజ్యమని పేరుపెట్టి అతనిని రాజుగాజేసిరి. రామసింగు తదనంతరము ఛత్రసాలుకోట రాజ్యాధీశుడాయెను. ఈతని పాలనయందు దేశస్థితి కడు శోచనీయముగానుండుటవలన నవాబు ఫయజలిఖాన్, బ్రిటిషురాజ్య ప్రతినిధువలన నింగ్లీషువారు దేశమునేలించి ఋణములనుగీర్చివేసి మంచిస్థితికి సంతానమునుదెచ్చిరి. 1880లో ఛత్రసాకుమారుడు ఉండెడిసింగు రాజ్యపాలకుడాయెను. ఈయన ఆజ్ఞీరులోని మేయోకళాశాలలో విద్యగఱచెను. 1892లో రాజ్యపాలనాధికార మొనంగబడియెను. 1901లో కె.సి.ఎస్. ఐ., 1907లో జి.సి.ఎస్.ఐ., అను బిరుదులొనంగబడి ఆనరరీమేజర్ యను గౌరవవిరుద మొనంగబడెను. ఈయన పాలనయందు జటిగిశ ముఖ్యాంశమేదియనగా ముఖ్యమంత్రి జాలింసింగు సంతతివారి కొనంగబడిన 17 వరగణాలలో 15 వరగణాలను దిరిగి 1899వ సంవత్సరము 1వ జ

నవంబేడిన ఇంగ్లీషువారు కోటసంస్థానమున కిచ్చివేసిరి. ఇందువలన ఖూల్వారురాజ్యము కెండువరగణాలను మాత్రమే కలదాయెను. హిస్ మోహన్ మహారాజాధిరాజ మహి మహేంద్రమహారావు రాజామేజర్ శ్రీ ఉండెడిసింగు బహదూర్ జి.సి.ఎస్.ఐ., కె.సి.ఎస్ ఐగాఁకి 17గుండ్ల కర్వ తకలను. ఈయన పరిపాలనముక్రింద కోటరాజ్యము రాజపుత్రస్థానమందున్న స్వదేశసంస్థానములలో నగ్రగణ్యమయిన స్థితిని వహించియున్నది. ఇచ్చట 7918 హైన్యముకలదు. ఇందు 6650 కాబులము, 910 గుజ్జపు రాతులు, 353 శతఘ్నీనేన 193 ఖిరంగులుకలవు. ఈదేశముయొక్క వైశాల్యము 5684 చతురపుమైళ్లు. 618 గ్రామములు పత్తనములుకలవు. జనసంఖ్య 6,37,834 ఆదాయము గిరిలక్షల రూపాయలు.

భరతపురము.

ఈ రాజ్యపు పాలకులు సింహివా తెగకుజుండిన జాటుకు జులు. ఔరంగజేబుకు సమకాలికుడగున్న బ్రిఝ అనునతడే రాజ్యమును స్థాపించెను. ఈబ్రిఝుని తరువాతివారలలో నేడవవాడు శూరరమణుడు మొగలాయిదేశముపై దండెత్తగా జయపురపురాజు నవైజయ సింగితనిమీదికిబంపబడెను. ఇంతలోసంధిచేయబడుటవలనయుద్ధమాగిపోయెను. తరువాత మోఖంసింగు, బదోసింగులు రాజ్యమేలిరి. బదోసింగుకుమారుడు సూరాజ్ మల్లుని కాలములో దేశము స్త్రాతముగావ్యాపించెను. ఇతని కుమారుడు జవాహరిసింగు ధైర్యవంతుడైనను అనమధుడు. ఆగ్రాలోని రాచనగరునందున్న జహంగీరుయొక్క నల్లని చలువజాతి సింహాసనముమీద కూర్చుండుట యితని కెక్కువ ముచ్చటగానుండెను. ఇచ్చటనే 1768వ సం॥రంజాన్ 2లలో సీతడు చంపబడెను.

1803లో భరతపురపురాజు రంజితసింగు ఇంగ్లీషువారితో సంధినేర్పఱచుకొని ఆగ్రాను ముట్టడించుటయందు వారికి సహాయముచేయుటకయి తనసేనను బంపినందున ఇంగ్లీషువారతనికి 5 క్రొత్త జిల్లాలనొనంగిరి. కాని మహారాష్ట్రలో యుద్ధము లింగ్లీషువారికి జటిగినప్పుడు

రంజితసింగు యశ్వంతరావు హోల్కారుతోజేరగా నో. డింపబడి యింపకీయబడిన అయిదుజల్లాలును లాగుకొనబడి పడునాలుగులక్షలరూపాయలు చెల్లించునట్లు చేయబడెను. రంజితసింగుని మరణానంతరము రాజ్యమును సంపాదించుటకయి దుర్జనసాలు యత్నించగా లాడ్లకంబరుమియరు భరతపురమును ముట్టడించి బెరసుడగు బద్దీజసింగును 18.5లో రాజ్యమిప్పించెను. దుర్జనసాలు ఖయిదీగా పట్టుకొనబడి, అలహాబాదులో నుంచబడెను. బలవంతసింగు తరువాత 1885 మొదలు 1895వరకును మహారాజు జన్మంతసింగు బాగుగా రాజ్యమేలెను. ఇతనికుమారుడు రాంసింగు 1898లో రాజ్యమునకు వచ్చినను త్రాగుబోతుగుటవలన అధికారమియ్యబడక 1900లో రాజ్యాధిపత్యమునుండి లొంగి పడెను. 1899లో బుట్టినకిష్క సింగునుయితనికుమారుడిష్టురరాజ్యాధికారిగా నున్నాడు. ఇప్పుడు రాజప్రతినిధినభ రాజ్యము చేలుచున్నది. హిస్ మైనెస్ మహారాజా శ్రీ ప్రజేంద్రనవై కిష్కసింగ్ బహదూర్ జంగను బాలరాజుయొక్క గౌరవార్థమై గమనాగమనవేళల 17 గుండ్లు కాల్యబడుచుండును. ఇచ్చట 625 హైన్యము 82 ఫిరంగులుగలవు. శేఖరైశాల్యము 1932 చతురపుమైళ్లు. జనసంఖ్య 65 లక్షలు. ఆదాయము 31 లక్షల రూపాయలు.

బొబ్బిలి.

బొబ్బిలియొక్క సుప్రసిద్ధచారిత్రము నెలొగని ఆంధ్రులుండరుగాన దానినిచ్చట వ్రాయుటయనవసరము. ఈజమియొక్క ఆదాయము 5 లక్షలరూపాయలు. దొరతనమువారికి జెల్లింపవలసిన పేష్కామ్ 83,652 రూపాయలు. ప్రస్తుతపు జమీదారు మహారాజ సర్ వేంకట శ్వేతచలపతి రంగారావు కె. సి. ఐ. ఇ; జి. సి. ఐ. ఇ గారు చెన్నరాజధానియం దెల్లెడలను గొప్పకీర్తిని వహించియున్నారు. ఇంగ్లండుకు వెళ్లివచ్చిరి. చెన్నపురి శాసననిర్మాణసభలో సభ్యులుగనుండిరి. నూతన రాజ్యాంగసంస్కరణములు జరిగినప్పుడు చెన్నపురి గవర్నరుగారికి కార్యనిర్వాహక సభ్యులుగా నిర్ణయింపబడి ఆయుద్యోగమును జేయుటలో గొప్ప శక్తిసామర్థ్యములను జూపిరి. తమ మిని చక్కగా పాలించుచున్నారు. జాన్సార్యభాముడు డిల్లీలో వీకి జి. సి. ఐ. ఇ. అను గొప్పబిరుదిచ్చి అంకితులనుగజేసిరి. బొబ్బిలి తహసీలుయొక్క వైశాల్యము 263 చతురపుమైళ్లు. 167 గ్రామములుగలవు. 1901 లో నిండు 1,33,577 మంది జనులుండిరి. బొబ్బిలిపట్టణములో రెండువైద్యశాలలు గలవు. ఇంకొకటి ప్రీలకొర కంఠబడినది.

వెంకటగిరి.

ఈ జమీందారిలో పోలూరు, వెంకటగిరి, పాదిలి దర్శి తహసీలులు, గూడూరు, కనిగిరి, నంగవోలుతాలూకాలలో 176 గ్రామములు యున్నవి. మహారాజ సర్ వెలుగోటి శ్రీరాజగోపాలకృష్ణయ్యచయేంద్ర బహదూర్ కె. సి. ఎస్. ఐ. గారు ప్రస్తుత జమీదారుగారు వీరికాంధ్రభాషయందు మంచిపాండిత్యమున్నది. ఆంధ్రీభాషాపాఠకులు. చెన్నపురి భూస్వాముల సమాజమునకధ్యక్షులు. ఈమీనుకు 8 లక్షలరూపాయలదాయమువచ్చుచున్నది.

విజయనగరము.

ఇది చెన్నరాజధానియందున్న గొప్పజమీందారీలలో నొకటి. బొబ్బిలివారికి విజయనగరమువారికిగల వైరములు చరిత్రప్రసిద్ధములు. కీర్తి శేఖలయిన ఆనంద గజపతి మహారాజుగారు మదరాసు రాజధానియందంతటను పేరు మ్రోసినవారు ఈభూమి 3000 మైళ్ళ విస్తీర్ణమునుగలిగియున్నది. ఆదాయము 25 లక్షలు. ఇందు 5 లక్షలు పేష్కామ్గా జెల్లింపబడుచున్నది. విజయనగరం రాజుగారు ఉత్తర నర్కూరులలో జమీందారల పక్షమున చెన్నపురి శాసననిర్మాణసభ్యులుగ నున్నారు. విజయనగరం రాజులు దానధర్మములకయి గొప్పకీర్తినివహించినవారు.

కిషన్ ఘోరు.

యోధపురపురాజు యుదయసింగుయొక్క తొమ్మిదవ కుమారుడు కిషన్ సింగువలన నీసంస్థానము స్థాపింపబడినది. ఈ కిషన్ ఘోరుయొక్క పాలనలు మొగలాయి చక్రవర్తులవడుమున బోరిరి. తరువాత మహారాష్ట్రులు ప్రాబల్యము నొందినకొలదిని వారిలోజేరిరి. 1818 లో కళ్యాణసింగు ఇగ్నీషువారితో సంధి నేర్పజుకొనెను. ఇతనికి కుమారుడు సర్దారుసింగు 1880లో రాజ్యమెక్కెను. ఇతడు ఒహుబాగుగా దేశమేలెను. ప్రకృతపు పాలకుడు కెప్టెన్ హిస్ మైనేస్ మహారాజాధిరాజ సర్ మదనసింగుబహదూర్ కె. సి. ఐ. ఇ. గారు సర్దారుసింగుయొక్క కుమారుడు. ఈదేశము 858 చతురపుమైళ్ళు 1,25,516 మంది ప్రజలను, 4,09,868 రూపాయ లాదాయమును గలిగియున్నది.

దాతీయ సంస్థానము.

ఇదిబండేలుఖండులోని సంస్థానములలో నొకటి. హేమకరణుడను కాశీమహారాజు రాజ్యమునుండి దొలగింపబడగా బిందువాసిరియను దేవతనారాధించి రాజ్యమును దిరిగి ఒడయుటకయి యత్నించెను. కాని దేవిప్రసన్నముకాలేదు. అందువలన దనశిరమును దేవికి ఒలిగానిచ్చుటకయి సంసిద్ధుడయి కోసుకొనుట కారంభించగా నామాతప్రత్యక్షమయి నీసంతతివారు వేయినవత్సరములు రాజ్యమేలెదరని వరమిచ్చెను. ఆసమయమందు భూమిమీదబడిన రక్తబిందువులు లేక “బండేలు”లవలన నీతని సంతతివారు రాజ్యమేలిన భూమికి బండేలుఖండు అనుపేరువచ్చెను.

దాతీయరాజులు అనాదినుండియు పౌరుషతేజోపంతులని యశముగాంచినవారు. వీరందరును 1676 మొదలు మొగలాయి చక్రవర్తుల కొలువులోనుండి వారివలన జాగీరులను ధనమును గౌరవములను బొందుచుండిరి. వీరిలో శుభకరణుడనువాడు 22 యుద్ధములలో బోరినను. బిజాపూరు గోలకొండ యుద్ధములలో బోరినందున

కయి దలపత్రావు అనురాజుకు మొగలాయిచక్రవర్తిని యెక్కు ఛోందెర్ లేక పాలకి బహుమతిగానొసంగబడియెను. ఇందిప్పటికిని దాతీయారాణీలు ప్రయాణముజేయుచు గొప్పసంశయముగా నాపాటిని గాపాడుకొనుచున్నారు. 1803వ సం॥ 15వ మార్చి తేదిన రాజాహవత్ అనునకడు బ్రిటిషువారితో సంధిజేసుకొని మహారాష్ట్రులమీద బోరుటకును, భరతపురపు ముట్టియప్పడును బ్రిటిషువారికి సహాయముజేసెను. 1902లో కర్ణాటక ప్రభువు యీసంస్థానమునువెళ్ళి దర్శించెను. 1905లో ఇందూరుకందు యువరాజుగావచ్చిన జాజ్జిచక్రవర్తిగారి దర్శనము నీదేశపురాజుచేసుకొనెను. ప్రకృతపు పాలకుడు హిస్ మైనేస్ మహారాజు లోకేంద్ర గోవిందసింగు ఒహదూర్జీవులో 21వ ఆగస్టు 1907లో రాజ్యాధిస్థాతయయ్యెను. ఇతనికి 26 సంవత్సరములవయస్సు. దేశభాషలలో మందిపాండిత్యముకలదట. మంచివేటకాడు. 2) పులులను నాలుగువత్సరములలో జంపెను. ఇతనికి 15 గండ్లకథకారము కలదు. “దైర్యవంతులలో శిరోమణి. శిరశాగతపోషకుడు” అను దాతీయవంశజులకు గౌరవములు కలవు.

ఈమహారాజుగారు దేశమును బాగుగా బాలించుటలేదనిమూడుసంవత్సరములవరకు తమక్రిందనుంచుకొనునపుడు బ్రిటిషువారు దేశమును గలిగించినదనబరునుండి వశముచేసికొనిరి. ఈయన డేరాడూనులో నొకపైనికోవ్వోగ్రింద నుంచబడినాడు. జనులకిది కంటకమును గలిగించినది. డిల్లీదర్బారున కాహ్వానింపబడెను. ఇతని శిబిరముగూడ సిద్ధమాయెను కాని దర్బారుకు తరువాత రావలదనిరి.

బెంబిండి.

ఈసంస్థానము బొంబాయిరాజధానిలోని బెల్గాము, బిజాపూరు, ధార్వార జిల్లాలలోనున్న కొన్ని గ్రామములు కలుపబడి ఏర్పడుపబడినది. 524 చతురపుమైళ్ళవైశాల్యమును, 1,05,357 జనసంఖ్యను 8 లక్షల రూపాయల ఆదాయమును గలిగియున్నది. ఈజంఖండి రాజునకు పూర్ణమైన సివిలుక్రిమినలుఅధికారములుకలవు.

దక్షిణమహారాష్ట్ర దేశముందు పట్టణములను బ్రాహ్మణరాజులు కలరు. ఈవంశము 1868లో జీవించి యిరిగిపోయి మరణము కలిగి పతనమయిరి. పరశురామభావుయొక్క బిడ్డలు విడిపోయి జ్యేష్ఠుడు రామచంద్రరావు జంఖండి కథిపతియయ్యెను. రెండవవాడు తాలస్రాముకు పాలకుడాయెను. రామచంద్రరావు కొమారుడు గోపాలరావు 1840లో స్వతంత్రగా నతని కుమారుడు రామచంద్రరావు అప్పాసాహెబు ఎట్టేలున కథిపతియయ్యెను. ఇతడు 1896 వఱకు కాలమును ప్రకృతపుపాలకుడు పరశురామరావు తేకభావుసాహెబు పట్టణం అనునతనికి పూర్ణాధికారమును 1903-లో నొసంగెను.

ఈఎట్టేలు 20,515 రూపాయల నేడానికి క్రమముగా నింగ్లీషు దొరతనమువారికి జెల్లించును.

జంబీరా.

ఈనంధానము పశ్చిమతీరముందు బొంబాయినగరమునకు సామీప్యమున కొలబాబాజిల్లాలోగలదు. ఇది మహమ్మదీయరాజ్యము. అహమ్మదు నగరపు మహమ్మదీయరాజులక్రిందను, డిల్లీ సాదుపహాలక్రిందను యిదియుండి వారిప్రతినిధులచేత నేలబడుచుండెను. మహారాష్ట్రుల యధికారము ప్రబలిత తరువాత వెన్ని యోగ్యాయములు దనవశము జేసుకొని జూచిరికాని పాలకులు సిద్ధిల తమస్వాతంత్ర్యమును గాపాడుకొనుచునేయుండిరి. కాని షేక్జీయను యొక సుబేదారు ద్రోహి పేష్వాలతోచేరి సిద్ధిరాజును లొంగదీయించెను. అప్పుడు తాలనిజాంపూరు, ఘోనల, బిర్వడి, గోరెగాం మహాలులను సిద్ధిరాజు పేష్వాల కీడువలసినవాడాయెను. 1833 లో యీనంధాన మింగ్లీషువారితో సంధిసేర్పించుకొని అప్పటినుండియు వారిక్రిందనున్నది.

ప్రకృతపాలకుడు హిస్ హైదర్ నవాబ్ సిద్ది నర్ అహమ్మదుఖాన్ సిద్ది ఇబ్రహీంఖాన్ జి. సి. ఐ. ఇ. 1883 లో పూర్ణాధికారముల నొసంగబడియెను. ఇతనికి 11 ఫిరంగిగుండ్ల కథికారముకలదు. ఈయన రాజకూటలోని రాజకూట కళాశాలలో విద్యగలుగెను. పునాలో సిద్దిలు

ప్రమీనలు లాను కొంతకాల మభ్యసించెను. ఇతను తన హిందూ మహమ్మదీయ పాలితులవలన నెక్కువగా ప్రజల మింపబడుచున్నాడు. దేశములో మంచి సంస్కరణముల నుజేసి యోగ్యముయిన స్థితియందుంచియున్నాడు.

ఈనంధానము 324 చతురపుమైళ్ళుకలది. 284 గ్రామములున్నవి. 85,420 మంది ప్రజలున్నారు. ఆదాయము 5 కే లక్షల రూపాయలు.

ముఢోలు.

ఇది బొంబాయిరాజధానిలో నున్నది. భూమిని రాజులవద్ద 7000 గుజ్జపు పటాలముల కథిపతులగు ఘోర్పడేశపు త్రితయలీ రాజ్యమును 1551 లో నేలునుండిరి. 1660 లో బిజాపూరురాజులు శివాజిపయిన దండెత్తినప్పుడు ముఢోలురాజు బాజిరాజు ముందుగా పెద్దపైష్వమును వదిలివచ్చుచుండెను. ఈనంగ్లీషు గెనిపెట్టిన శివాజి రాత్రివేళ తనసంసారముతో నిదిరించుచున్న బాజిరాజుని బిడ్డలనయితముగా జంపివేసెను. అంతట వారున్న యింటికి శివాజివిప్పించెను. అందువలన శివాజి వంశపువారగు కోల్హాపురమురాజులకును, ముఢోలుపాలకులకును శత్రుత్వమేర్పడి 1862 వఱకు నిలిచియుండెను. ఈనవశతాబ్దముందు ముఢోలు ప్రస్తుతపురాజుగారి అత్తయొక తె కోల్హాపురం రాజయొక్క పెత్తంద్రీ కుమారుని కిచ్చి పెండ్లిచేయబడి విరోధము తుదముట్టించబడెను. ఢక్కనులో మొగలాయిరాజుల యధికారమంతమొందిన విదవ ముఢోలురాజు పేష్వాలక్రింది సామంతుడగునట్లు చేయబడెను. మాలోజిరాజు తనకుమారులు పంక్రొజి, రాణోజీలతో 1779 లో మహారాష్ట్రులతోజేరి ఇంగ్లీషువారిపైబోయెను. ఖరదయుద్ధముందు మాలోజిరాజు జ్యేష్ఠపుత్రుడు గోవిందరావెదురుపక్షమున నుండగాబోరి కుమారుని గాయపఱచెను. మాలోజితరువాత మల్లారిరావు నారాయణరావు, వెంకటరావులు రాజ్యమేలిరి. 1854 లో వెంకటరావు బ్రిటిషువారితో సంధిసేర్పాటు చేసుకొనెను. తరువాత బలవంతరావు, రెండవ వెంకటరావు 1896 వరకు రాజ్యమేలిరి.

ప్రకృతపు రాజసాహెబుగారు 1884లో జన్మించిరి. 1904 లో పూర్ణాధికారములబడెను. దేశమును మంచివృద్ధిలోనికి దెచ్చుచున్నాడు. 9 ఫిరంగిగుండ్ల కర్త కలదు.

పితాపురము.

ఇది గోదావరి జిల్లాలోని ముగ్గురు గ్రామములు. ఆదాయము పండ్ల, దులుత, రూపాయలు. ప్రస్తుతపురమునకు 10 జాతీయ రావు వేంకటసుబ్బా తిమ్మారావు యొక్క గారు చెప్పినట్లు శ్రీనివాసరావు ప్రజాపరిషత్తులో 1907 నవంబరు 27 నువత్తురుమున వచ్చుచున్నది. వీరి ఆధిపత్యమును మహారాజులును సుప్రసిద్ధిని గాంచినట్టివారు. ఇప్పటికి యిదారు లక్షలరూపాయలను బహిష్కరించి నాలుగయినవత్సరములలో దానములకిచ్చియున్నారని గుప్తదానములను తిమ్మారావు ఎదుర్కొనలేదు. కౌకినాడపురములో ఆనాధశ్రావణమును సాపేక్షించి కౌకినాడ కళ్యాణము మండ్లినికేరచిప్పిరి అంధ్రసాహిత్య పరిషత్తుకు 80,000 రూపాయలొ సంగరి. ఏనత్కార్యమునకు శ్రీరాజావారి అదర్శపాదములను బడయకపోదు. ఈయన సుఖమందెత్తుచు. ప్రతిసమీపానికి యింట నుండి విశేషసమయమునకు గారకులగు పండితులను దానసాహిత్యమును దీసికేసి సంస్కరణమునకు బోధింపడి. కౌకినాడలో కొద్ది కాలముక్రింద స్థాపించబడిన ఆంధ్రబ్రహ్మచర్యమహామతివ్యాపకమును ధనసహాయ మొనరించుచు ఆస్తిని సుతివ్యాపకమునకు బోధింపచు న్నాడు. ఆంధ్రదేశమును సామ్యులకే దుక్కిరియింపజేయు ఆంధ్రబ్రహ్మచర్యమహామతి శ్రీరాజావారి ధనసహాయము చేయచున్నారని. ఆంధ్రదేశమునకు గొప్పరూపకౌముల క్రింద పరిశ్రమ జేయుచున్నారని. పామేశ్వరుడు వీరికిని వీరిపిల్లలకును నున్నను దీక్షానురాగోష్ఠి మునుసంగి రక్షించునుగాక.

సావంత్యుడి.

ఇది బొంబాయి ప్రాంతమున కొక కలెక్టరేటును. పాకులు సావంత్యులకే నేలు. వీరు బ్రాహ్మణులు, మొగలాయిరాజుల క్రిందను, శివా, మాహా, పేష్వా లక్రిందను, తరువాత ఇంగ్లీషువారి క్రిందికి వచ్చిరి వీరు నముద్రపు దొంగలముఠలకు పుష్కము ప్రసిద్ధులైయుండి. నైశాల్యము 92 మైళ్ళు విస్తరితము 2,17,781. ఆదాయము 45 లక్షలు. ప్రకృతశాలకుడు శ్రీరావు సావంత్య భోగ్లేరాజాహదూర్ నరే దేశాయిగారి కారవర్తమై గునాగమన వేల 91 ధ్వు కావ్య దాచుచును.

మూర్ఖ దాదాదుఃఖము:— నంగదేశముననున్నది. ఈనాటి లుచిరకాలమునుండి దానధర్మాగలను సుప్రసిద్ధులు.

అక్కలకోట.

ఈనాటి పురాణము భోగ్లేరాజులనుకు తెలిసినట్లు కుటుంబము. ఇది బొంబాయిరా.ధానలో నతాదజిల్లాలోనున్నది. ఇది సంచలముల యొక్కల రాజాజియను నతకు మాహారాజు కక్షమునబోరి భిల్లలనోడింది సంచు: కను, కోల్టాపురం, తిరుచనాపల్లి, బండేల్ఖండు, భూగానగిరపు యుగ్గములలో పాపాపరాజు కక్షమున బోరినంచనకును ఫళ్ళేసింగు (కీక జయసేహము) అను బిరుదీ చుండి అక్కలకోట కధనతిగ జేయవలెను. ఇతను 1749 లో మరణించగా భార్యను అహల్యబాయి గుజుబాయి లు సహగతునమునీసిరి. శరువాత మొగటి పహాజిరాజు, పెండవ ఛట్టేసింగు, మొగటి మొగటిరాజు, పెండవపహాజిరాజులు రాజ్యకేలిరి. 1841 లో నతారజిల్లా ఇంగ్లీషువారి కళానుమనవ్వు పెండవ పహాజిరాజువాడ వారి సామంతుడాయెను. ఇతని గృహమును పెండవ మొగటిరాజు దేశమును బాగుగ నెలనందున ఇంగ్లీషువారు 1866 మొదలు 1891 వరకు దానిని తమ సతమునందుంచు కొనిరి. తరువాత మొగడిన పహాజిరాజు బిల్లులకే మృతినొందగా రాణి లక్ష్మిబాయి కుల్లల్లో నుశము నుండి యొక బాలకుని 1893 లో దత్తపుత్రుడొనెను. ఈబాలకుని వృషు 17 న వశ్యురము: ప్రాంతము. రాజకోటలోని రాజకులార కళ్యాణలో విద్యనభ్యసి చెను. కోల్టాపురములో నొక యింగ్లీషుదోగ్గియునిక్రింద రాజ్యశాల నా.ధానమును నేర్చుకొనుచున్నాడు.

ఈసంస్థానముయొక్క కైశాల్యము 5000 చదరపు మైళ్ళు. 103 గ్రామములున్నది. 90,000 మంది ప్రజలు న్నారు. 4,16,000 ఆరాయము పచ్చనున్నది.

మిరజాపేష్వా రావు.

ఈనాటిని దక్షిణ పహారాష్ట్ర దేశముననున్నది. మాభట్టు కల్కర్గల్ అని పేరు: సంశ్లాపకుడు. ఇతని కొమారుడు గోవిందరావుకు మిరజా కోట 1767 లో మాధవబాపు పేష్వావలన నొసంగబడెను. అన్నదమ్ములు బాగిరును పంచుకొనినప్పుడు మిరజాపేష్వా, కళింగ యనిగెందు

శాఖలాయెను. 1849 లో పాలకుడయిన గంగాధరరావు బాలాసాహెబు సిపాయి కలహములవ్వు డింగ్గీపువారికి గొప్పసాయమొసరించెను. ఇతను శ్రీంబకరావు అప్పాసా హెబును పెంచుకొనెను. ఈత్రపుత్రుడు 1871లో బొం బాయి శాసననిర్మాణసభసభ్యుడాయెను. ఇతని మరణా నంతరము భార్య లిడ్డలులేనందున సాగ్గిరాజయొక్క మ నుమనోకని పెంచుకొనెను. ఇతను రాజకుమార కళాశా లలో రాజకోటయందు విద్యనభ్యసించినాడు. వేరు గం గాధరరావు బాలాసాహెబు. ఇతనిని మొదటికిరగతి న ధ్వరిని పిలిచెదరు. ఈజాగీరుయొక్క వైశాల్యము కికి39 చతురపుమైళ్లు. జనసంఖ్య 8,313. ఆదాయము కి,56,000. ఇందు రూ.12,577 గవర్న మెంటు వారికిగప్పముగా జెల్లును.

మి ర జ్ క ని ష్ఠ శా ఖి.

దీని హరిభట్టయొక్క మనుమడు గంగాధరరావు యొక్క ఈమాటల్నిదిరిగో మొదటివారి నారాయణరా వు కుమారుడు గణపతిరావుయొక్క బాల్యానిస్థాయందు పినతండ్రి మాధవరావు పరిపాలించెను. తరువాత లక్ష్మ ణరావు అన్నాసాహెబు చేతిలోనికి జాగీరువచ్చెను. ఇత డు 1,70,560 రూపాయల అప్పునుతీర్చి వేసి జాగీరును మం చిస్తేలియందుంచెను. ఇతను సిపాయిల కలహము లవ్వును మించినహామమును వారతనము వారికిజేసెను. ప్రస్తుతపు నర్టారు మాధవరావు బాలాసాహెబునకు తతడు 1908 లో పాలకుడాయెను. ఇతనికి ప్రమిలనుసికెలు అధికారము లున్నవి. ఈజాగీరు 211 చతురపుమైళ్ళు వైశాల్యమును, కి5,50 జనులను, 2,25,000 ఆదాయమును గిల్లెలియున్నది. ఇందు 6412-8-0 బ్రిటిషుదారులనుమంపానికి పప్పుము గా జెల్లింపబడుచున్నది.

హిల్స్ తిప్పరసంస్థానము:— అస్సాములోనున్నది. ఈచహరాజు డిల్లీదర్బారున కాహ్వానింపబడెను.

కపూరతల మహారాజుగారు:— డిల్లీదర్బారున కాహ్వానింపబడె ను. ఈజాగీరు గర్హరానింగు. తనవిశ్వాసముచేతి వ్రాస్తపు డాయెను. ఒహుపీఠస్థితి ననుభవించెను. తరువాత మహారాజాయెను. ఈసంస్థానము పంజాబులోని నీక్క-పరిస్థితులలో నొక్కటి.

సిక్కిము:—హిమాలయ పర్వతములలోని యొకస్వదేశ వ స్థాన ము. రాజావౌధుడు ఈయనడిల్లీదర్బారున కాహ్వానింపబడెను.

రాంతూరు చంస్థానము:— పంజాబు కరాట్టిగులలోనున్నది. ఈనవాబుగారు మహమ్మదీయ నాయకులలో నొక్కరు. జార్జిచక్రవర్తి గారికి ఏడికాంగు నియమింపబడెను.

పన్నా.

- బంజేలుఖిందుగోని స్వస్థానములచూ పన్నాయొక టి. ఇది 1732లో హద్దేపలలు 40జేలు రాజపుత్రుని వలన స్థాపింపబడెను. ఇందు సుస్థిరములైన వక్షపుగను లున్నవి ఈసంస్థానము 24.2 చతురపుమైళ్ళును 192286 మంది ప్రజలను, 5 లక్షల ఆదాయమును గలిగియున్నది. ప్రకృతిపురాణ 1893లో జన్మించెను. అజ్జీరముగోని మేయోకాకీజిగో విద్య నభ్యసించుచున్నాడు. ఈయన హిస్ హైనస్ మహారాజ మహేంద్ర జాదవేంగ్రిసింగు బహదూర్ అని పిలువబడుచున్నారు. 11 ఫిరంగి గుండ్ల గౌరవమున కన్లుడు.

అంగుండిచంస్థానము:— బల్తీస్తాన్లోనున్నది. ఈపాలకులు కృష్ణదేవరాయల వ.శిష్యులు. అధ్యభాషామహావీరులు. కృత్తిరా జుగారు విద్యావంతులు. దానధర్మపరులు.

గురజ జమీను:—కృష్ణాతల్లాలోనున్నది ఈజమీదాయల విద్యా వీరులు దానధర్మమును గొప్పగాజేయుటవారు.

అలీ ఇమాంగారు

ఈయనిరాజప్రతినిధిగారికి వ్యాఘ్రాగమంత్రి. సత్కేంద్ర ప్ర స్థు సింగగారి రువాత నీయమోక్షమును నిర్ణయ పబడెను. మ హమ్మదీయనాయకులలో నొకడు.

బ న గా న ప ల్లి.

బనగానపల్లి కర్నూలుజిల్లా కలక్టరును పాలిటికలు ఏజెంటుగాగలిగిన ఒకడిన్న మహమ్మదీయ స్వదేశసంస్థా నము. ఇది 255 మైళ్ళు విస్తీర్ణమును గలిగియున్నది. ఇచ్చ టి బుగారపు గినులు యీయధ్యక్షును గొనబడినవి. ఇచ్చ టి 63 గ్రామములున్నవి. 1901 లో కి2,264 మంది ప్ర

జులై 25, 1936 మంది హిందువులు. అందులో 6232 మంది మహమ్మదీయులున్నారు. ఈ దేశమును బాలించుచున్న నవాబు అలీఖాన్ గారు శిల్లీ దర్బారున కాహ్వానింపబడిరి. దేశమును మంత్రిత్వీ దీనుకొనివచ్చుచున్నారు. 1904-1905లో యీ దేశపు టాడాయము 96, 00 రూపాయలు. అందు 62,500 నవాబుగారి గృహ ప్రయములకును, 28,100 ఎచ్చీలు యద్యోగీకులకును, 12,000 పిఠసుదారు కుటు ప్రయమయిరి. విద్య మిక్కిలి దృష్టియందున్నది.

మార్చి ౦౫ మహారాజు.

కేకామనస్రస్థుని రెండువజ్రాక్షుడు విద్యావంతుడు. ధరిత్రా
మిత్రాభ్యధిష్ఠిత్వే ఎక్కువగా బ్రాహ్మణుడగుచున్నవాడు. ఈయన స్థా
నమునగు తాతా ఉష్ణు పరిశ్రామకముగాలసిన ఇనుముగనలు దొరికి
నవి రెండుమూడుమాసములక్రిము కలకతాలో మృతినొందెను.

పండితపీఠ సారాయణ ధర్ గారు.

1911లో కలకత్తాలో జరిగిన శ్రీ మహాగర్భ కన్యోత్సవం
పండ్ల, దాహ్యంలకు ముఖసంగ్రహం దేఖించుట.

ఈ ట్టి పోషకములయిన శృంగారములయ్యగాడు.

వీరిచేత ప్రత్యేకంగా వాంఛిస్తున్నతీయ దువ్రాయబడెను. వాస్తవంగాది. శత్రువు వాయువును హైద్రోజన్, కార్బన్ డైఆక్సైడ్, నీటి దులభతలకొలది రూపాయలను దానముజేసినవాడు.

శారవసేయా లగు అట్కిస్సను సి. ఎస్. ఐ. గారు.

మీరు చెప్పేటట్లు వచ్చుచున్నా కార్యసంస్థాపక సభ్యులతో రెండువారూ 80 బీదలపరమలనుండియు వెన్నురజధానిలో సుస్థాయిక మునుజేయుచున్నారు. కృష్ణా-సాగర సమన్వయన ప్రాజెక్టును గురించి.

నా కనీయమును న్యాపణిను బృరావుపాతులుగారు.

ముప్పదియవ వత్సరములనుండియు దేశసేవను జేయుచున్నవారు. అంధ్ర
దేశము, దునుడ్ర సిద్దిలు వ్యాపకాదిగను, చేన్నప్రతి శావననిర్మాణ
వత్సరమును నుండెను.

మూడుపంచత్తిరమలనుండియు సాగ్వభౌమిక శాసననిర్మాణ
పథలో చెన్న రాజధానిపక్షమైన సభ్యులుగనున్నారు.

గా॥ మహాకవి మహర్షి గారు మహామృదీయరు:— వారి
 పైరు చేపాగుర్పానివాని. సాగ్నభౌమిక కావ్యసర్వభాగ వభాసప్రతి
 డు.వ్యక్తాత్రోద్ధేయమును వెలిబుచ్చుచు ఆవభలా గొప్ప నేనను జేయు
 చున్నాడు.

వేరే నానూనో డేవిడ్ కరు:— యూనా, కు జొంబాయి
పురవాసి, రోడ్డువీధుడు, అక్షలకొలిది రూపాయలను దానధర్మముల
కిచ్చినవాడు. పిల్లలుగింతి. గొప్పవర్తకుడు. సార్వభౌమిక శాసన
నిర్మాత సహసముడు.

౧ వుబహుమాన్ వ సంకీర్తన గాథలు..... ముస్లిం పరగణాలలో
అనురావతి పునాసి, న్యాయనాది. పరిశ్రమాభివృద్ధియు విశేషము
సాగుపడి గెలాభిమాని, సార్వభౌమిక శాసన రద్దీర వర్ధానభర్తయు.

శా. ॥ శిష్యుడైనవామనగారు:— సింధుదేశము పక్ష
మున బొందాయి రావణసైన్యాపేష్టులో నమృతగునున్నాడు. కాం
త్రెను సాయములలో పెట్టెదు.

వరో ఇట్లహింస గడింతుల్లాగాదు:— బొంబాయి గవర్నమెంటో
మహమ్మదీయుల నాడుకులతొనొకడు. బొంబాయి ఖరీదాల కాసంఘము
ముగ కధ్యక్షుడుగ నుండెను. బొంబాయి నగరపు మహమ్మదీయులపక్ష
మున బొంబాయి కావని రాజ్యాసనగతులొక వ్యవస్థగను న్నాడు.

పర్వ విభజనానువాదమునకు గ్రామిణీ గారు:— గజరాతిభాటియూ
 కంఠమునకుండు నవాడు. కొదవకుగలుగు, మిక్కిలి కిదివలె. పరిత్యామిక
 విషయములలో నధికానుభవముగలవాడు. సాంప్రదాయకముకావలసిన
 విధులలో పుష్కలముగ నున్నాడు.

సర్వ సంకల్పకార్య విఘ్నహరః— నామ పునఃపు కౌపునస్తు
దు. బ్రాహ్మణుడు. గొప్పమాస్వామి, నామ శరణపాలనాధ్యక్షుడుగ
నుండెను. సామ్రాజ్యకాలవనసిర్పూరి వర్ణాశ్రమదురుగనవ్వదు.

గ 5 మార్చి ప్రచాగము:-- బొంబాయిగరములో గమని
వ్యాప్తికొందని ధర్మమార్గము, పేరుమార్కములు రాజకవిస్తును.
బొంబాయిగరమునకు 1911లో వెలియము డెను.

కర్పూరి. — ఈనాటికప్పుడు నా ముఖ ప్రపంచమునందంతటను చెలిన నును, తొనొట్టను చె నములకయి వికారయొగింది చున్నాడు. అమెరికాలో ప్రతినగరమునను యంచిత పుస్తకాలయములను స్థాపించెను. భూలోక రాజులకు యుద్ధము జరిగింపకుండ తగవులను పంచాయతీ మూలకముగా బండ్కరించుకొనుటకయి తగినప్రయత్నములను జేయుటనుపట్టి ౧౮ శాస్త్రీయముగాయనిచ్చెను. ఈనాటికి యాడుకావ్యాసారములను నాగించెను.

పశ్చిమోపాసని విభిక్రామి నాథః—హైదరాబాదునా సి. గొప్ప
భాషానుజ్ఞుడు స్టేషన్ కలెక్టరుగారి పథలో హైందవ సంస్కృతుగ
నందియుండెను.

అల్లులాయి శ్యామలదాసుగారు:— బొంబాయి కావనిర్మాణ భలో సభ్యుడు. పరిశ్రమల కల్యాణమునకు పాటుపడుచున్నట్టివాడు. ౧౯౦౬లో దాసుగారి సొంత బొంబాయి రాజధానిలో నొకవ్యవసాయ భూమిగలమును కర్నూమెంటువారి పహాయములను స్థాపించెను.

లిల్లను ప్రభువు.

ఈయన మహాదేశమునకు రాజప్రతినిధి అయ్యెను. ఈయనకాలముందు విక్టోరియా జిహ్వా హిందూదేశపు ప్రతినిధియని మొదటి డిప్లొమెటరీలో ప్రకటింపబడెను.

కర్నూ ప్రభువు.

లింగింగ్ ట్యాంగుగారు:— బర్మాపక్షమున సామ్రాజ్యకావని నిర్మాణసభలో సభ్యుడుగ నుండెను. ఇప్పుడు దొర్నామనకు రజీనామనొసంగెను. విద్యావతుడు.

ఏడువంశస్థురము లీయన 1898 మొదలు 1906 వరకు రాజప్రతినిధి అయ్యెను. ఈయనకాలముందు రాజదక్షిణి ర్యాయజాగి ఎడ్వర్డు క్రికవర్తి హిందూదేశపు ప్రతినిధి అని ప్రకటింపబడెను.

అల్లెల శ్యామలదాసుగారు:— చెన్నరాజధానిలో పాత్రామికా భద్రుడుగ నున్నాడు. క్రొత్తపరిశ్రమలను స్థాపించి మోడపులట్టు భూమిలను చేయించుచున్నాడు. నెలకొన్న పరిశ్రమలను పరిశ్రామికీకరించు విజృంభణమునకు పహాయముచేయుచున్నాడు. చెన్నపురి కావనిర్మాణసభలో సభ్యుడిగ నున్నాడు.

సర్. ఓ. మూర్క్వీగు.

ఈయన హిందూదేశమునకు సర్వసాధ్యుడు. రాజప్రతినిధిగా నిర్మాణసభ్యుడు. డిల్లీ రాజధానిలో 50 శేల వైద్యమునుగూర్చి విద్యాపథములను జేయించెను.

గొ. వడ్డాను బాబుసాహెబుగారు:— చెన్నపురి పహాగ్దీయుల పక్షమున చెన్నపురి కావనిర్మాణ సభలో సభ్యుడిగ నున్నాడు. వర్తమానము పక్షమున ధనమార్జనముచేసినట్టివాడు.

సర్ విలియం డ్యూక్.

80 మంది సభ్యులనుండియు సింహ పర్వతాధ్యక్షిగా బెంగాలు రాష్ట్రమునుండి తొమ్మిది నెలలు అల్లెల శ్యామలదాసుగారు నిర్వహించెను. ఇప్పుడు బెంగాలు రాష్ట్రమునకు నిర్వాహకునిగా నిర్వహించుచున్నాడు.

హార్డింజి ప్రభువు.

మనప్రస్తుతి శ్రు రాజప్రతినిధి ఉదారముభావపుడు. హిందూదేశీయతకు మేల్కొనియున్నది కలెగము గట్టుకొనినవాడు. జార్జిచక్రవర్తిగాని గొప్పనిర్వాహకులగుట.

సర్ లూయి జేను.

పంజాబు అల్లెల శ్యామలదాసుగారు.

కూర్ ప్రభువు.

ఇండియాదేశమునకు సైటు కలెగటర్ జార్జిసార్వభౌమికతతోపాటు డిల్లీ రాజధాని కిండియానులొచ్చెను. ఈయన వన వినియోగమునకు గొప్పయుపకారములు జేచెను.

సర్ జార్జ్ హ్యూవెల్లు.

అన్ని సభాసభ్యులనుండి డిల్లీ రాష్ట్రమునకు మొదటి అసెంబ్లీ బడియను పంజాబు రాష్ట్రమునకు పాలకుడు ఉన్నాడని కాల పరిమితమునకు తెలియదు.

సర్ జార్జ్ క్లాక్.

వీరిసంగతి యనేకపర్యాయము లో ప్రతికూల ప్రాయములైనను. అయిన ప వత్సరములనుండి బొంబాయి వర్మరు, నున్నారు. రాజధానికి గొప్పమేలులను జేసెను. అందరి ప్రజలను నెలకొల్పి బడులున్నాడు. ఈవంశస్థులము సెంట్రలరు నెలతో యుద్ధాగకాలము ప్రారంభించెను.

సర్ రెజిస్ట్రార్ కార్డిడు.

మధ్యపంజాబు ఫీల్డు మినిస్టరు అయ్యెను. ఇప్పుడు రాజప్రతినిధిగా నిర్వాహకునిగా నిర్వహించుచున్నాడు. దేశీయ వ్యవహారానికి సీత చేతిలో నున్నది.

సర్ ఛార్లెస్ బెయిలీ.

నూతన దేశీయరాష్ట్రమునకు పాలకుడుగ నియమింపబడెను.

కార్నూలు ప్రభువు.

నవంబరు నెలలో చెన్నపురి గవర్నరుగ వచ్చెను. ఏప్రిలు 1వ తేదీన బెంగాలు గవర్నరు పదవి నుండికి రిటైర్ అయ్యెను. ప్రభాస్వామివారి. ఈయనవలన పరిగణించునకు గొప్పమేలు కలుగలదు.

సర్ మైక్లీట్ ఫుక్ విల్సన్.

రాజప్రతినిధిగాని కిందాధ్యక్షుడు సామ్రాజ్యభావమునకు వాడు. మోడపుల యుద్ధాగకాల విషయము నీయనను గొప్పమేలు సుభూతిగలదు.

సర్ రాజగోపాలాచారియర్.

రాజప్రతి ధి గరి మంత్రిలాయుగు లో నొక్కడు. రెవ్వరూ
కొఖి క ధ్యమోడు-

నర్ హరో, రు టగు.

రాజప్రసిద్ధిగా కౌన్సిలర్లనుకాక వ్యవస్థలలోవిద్యాంశాభి
కర్షకుడు ప్రారంభించివ్యవస్థను సాధించును హిందూదేశమును
వ్యాపింపజేయుచు దొరతనమునకును సంస్కృతిజైందరని పక్కానించి
యుండెను.

డబ్బు, హెచ్ క్లౌడ్స్ దొరగారు.

రాజప్రతి ధిగాంతివాణ్యవ్యాపారంగమః (క్రాంతగానీ
పనిచేయుటకు యి బాగంగునుండి పిమ్మి పుడేది, లైప్ పిన్నరే
న్యచ్చులు పాల్గొనిలెదఱు ఇయన కావలెనే కావవలయునని.

నర్ లారెన్స్ జేమ్స్.

బొంబాయి హైకోర్టుగా 12 సంవత్సరములు న్యాయాధిపతి
గనుండి తరువాత బెంగాలీ హైకోర్టు గ్రాథాన న్యాయాధిపతిగా
జాపబడెను. జస్టిస్సుగారి యు వంగ భీతియుల గ మితభ క్షిలను

సర్ బేసిల్ న్యూటన్.

జనమి న్న గాతియవాది 1907 న సంవత్సరమునఁ జేయు బొం
బాయి హోమ్స్ బ్రధానవ్యాకాశిపతి నున్నాను.

సర్ కాల్స్ టేబిల్.

బాబ్జీ ప్రసంగం మిత్రులతో నాకు ముగిసినది.
రి. శ్రీరాజుగారు లిడియా కుమార్తెను విడిచి పోవాలని
కారణ ముండెను.

ఇ. ఎ. కె. గారు.

జనాభా లెక్క, అను విషయము గూడను. ఎవరు భయము చే
విముక్త బే గనెనె 180 ఏ నత్తములగా నరుచుదిట్ట జనులి డి
యాలో కొందుగని మునింపు చేసెను

తల్లా : గడ సూర్య : రాయణరావు గారు.

కావలగు న్యాయములు, ఆర్థిక ధకర్షణమును
భౌతికము వంశాధిక్యము నుండి. అనేకపక్షములు లాభ్యప
త్రి కు న్యాయములను వ్రాసి మాన్యము, ముద్ర, లెక్క పరిశ్రమ
ను బ్రాహ్మణీకరించెను.

రివల్ డు హన్స్ గారు—గుంటూరు జిల్లా బాపట్ల తాలూకా
 లో తాటిగారపల్లి యొక్క బ్రశిశ్వరస్వామి విఘ్నేశ్వరస్వామి వేద
 శాస్త్రపండితుల పండితులైన జిల్లాల మాత్రం భాగ్యవంతులైన
 జూపెన అశ్వినీ వ్యవసాయుని గారమును స్థాపించి రయి అతడు
 మేలుకొనడం యిట్టి చురుకైనది.

మా సి భూపాలం కృష్ణ శేష్వి గారు.

వీరు సేలము మండలమునాని పాలకొడు గ్రామస్వస్థులు. తాలూక జిల్లా బోర్డులో, భువిగారుండి దేశం ధనుమన జేయునున్నారు. పాలకొడు యూనియనున కగ్రామశాఖితిగ నున్నారు. పాలకొడులో నిత్యభక్తులను స్థాపిచి బీదల కన్నదానమును జేయుదున్నారు. సేలము ను దలమునుగిది జిల్లా రచ్చాయనకు కొరతను తొలగి హావలాయము నొందుచిరి.

కాశీ చంద్రావతారు

ఈమహావిజయమంద్రసిద్ధిప్రతిపాదన, గ్రామబో
నులకు, శివమొక్తాంశువులు, విద్యుద్విముఖులు వెలిగించువల్ల ఇంక
నెక్కువ సామ్రాజ్యములకు జేసి భూగోళమునదింతటను తరుగనియకము
నాశించి యున్నార

రావుబహద్రకు రామగోపాలనే 'క' గారు.

వీరు ముస్లింలైనా మర్యాదవంతులు. వీరి నానభక్త్యులు
సికిందాబాద్ ప్రాంతానికి లండన్ కి, రిజి, రాజ్ కు మువ
కు చేర్చానివి. వీరి నానభక్త్యులు మైగానిలకు మర్యాదవంతు
ప్రైవేట్ కు, లండన్ కు సికిందాబాద్ కు, లండన్ కు, లండన్ కు
కాలం పోయి, చివరకు గృహనానభక్త్యులు, దేవాలయం
బులాట్టి చేసి, గ్రామం బులాట్టి చేసి, నైజాము కిరికె జరిగానా
గా నోను దిగి ముగించుకు వస్తున్నాడు. ఇదియే. వీరినా
దలకు వీరిచేయూ ములనే ముగిస్తుంది. వంశశ్రీమనస రెండు
అక్షర రూపములు వీరి నానభక్త్యులు వీరి ముగించుకుంది.
వీరి నానభక్త్యులు సరిగ్గా వీరి వీరి వీరి వీరి వీరి వీరి వీరి
రుక్మిణి వీరి వీరి వీరి వీరి వీరి వీరి వీరి వీరి వీరి వీరి

ఆ ౩) శము-కు-దు-నున్న బే వాడియింటి రామగోపాల
సే సగా వ కము-దు-నివంతుని చారి-పా-డనివారులేరు.

గురువైది క్షిప్ర రామకృష్ణ గారు బో బాయిలలో ధర్మము
అయినది గ్రహిస్తారు అని నగరాబాదు పుస్తకము వాచకము
అధ్యక్షములకు దుక్కివ్రాసినవారు. దీక్షా యమున
గట్టిచి. గ్రామిణులు బో బాయిలలోని అధ్యయనము
వలన నున్నారు.

దుండి శ్రీకృష్ణయ్యగారు.

మీరు నికిందగా బాదుగా ప్రతిపక్షములు. గొప్పపక్షములు.
బాధ కలుగులు. గాంధీగ్రామముల విశేషము చని ట్టివారు శిశువులుము
ల గట్టిచిరి నిగిందగా బాదుగా. వీ ప్రములలో సరళతాన్నదా
నము సరుమంజుగా.

అచంటలన్నీ తిగారు, శ్రీమతిరక్కిణమ్మగారు.

అక్షిప్తి అగు కృష్ణా-స్థా 'పుస్తకము. ఇప్పుడు చేన్నపుడు
లో దాక్షరు, నున్నాడు. బి. ఎ. ఎ. బి. సి. యు; పరిక్షలలోగ్గు
తార్లుదామెను. విజ్ఞా చంద్రికా గ్రంథప్రచారక వమావమానవ పుష్క
స్థాంకుమి గణు పలి వాఃకొరకయి కొన్ని పుస్తకయల నాంధ్ర
మున్న వాసెన.

శ్రీరామకృష్ణాభిషేక క్రిందనున్న రక్షణకృత్యముగారిని వివాహమునకు గ్రహించుటచే వివాహమునందు ముగిసిన మార్గమును చూపుచున్నది. క్రిందనున్న కృత్యములు మొత్తమున వివాహమునకు ముగిసినది. ఇప్పుడును మొత్తమున వివాహమునకు ముగిసినది.

కేలుగుజ్జల్లు జనాభా సంఖ్య 1911 మరియు 1901.

—————><—————

	జనాభా సంఖ్య.		పీ.విల్లి	2,22,582	2,09,228
గంజాంజిల్లా	19 1	1901	విశాఖ పట్టణము	1,14,217	1,10,652
అస్కా తాలూకా	1 81 917	1 15 886	విజయనగరం	1,86,896	1,85,670
బరంపురం	3 86 082	3,44 368		మొ.సి 21,69 670	20,82,662
క్రికాపూరం	2 66 117	2,54 922	విశాఖపట్టణము జిల్లా పీ.జి.సి.		
గంజాం	1,08,568	95 882	బెన్సన్ టౌన్	62,628	59 445
ఇచ్ఛాపురం	90 849	88,500	గో.గొండ	40 486	83,929
పల్లెకొండ	2 78 642	2 57 057	గణాపతి	1 22 585	1 18 070
గు.గూర్	2 80 422	2 00 857	జయపురం	1 78,952	1 88,881
పురుషోత్తపురం	1 15 462	1,02,396	కో.గూర్	54,294	73,818
రమోల్ గొండ	డి.టో	డి.టో	మాల్ గొండ	40 568	85,856
సో.పేట	1,10 448	97 229	నవ.గూర్	1,80,920	1,04,145
మారడ	21,471	18 652	పద్మా	96,828	64 415
కొ.లి	1,25 852	1 19 498	పాలగొండ	8,947	11,245
మొ.సి	18 70,826	16 89,754	పా.తిరుగు	45 785	48,990
గంజాం పీ.జి.సి.			పాట్ల గి	77 980	78,018
బల్లిగూడ తాలూకా	1,11,8 8	1 04 714	రా.య.డ	98 9 8	88,610
పల్లెకొండ	61,218	55,120	సాలూరు	4 8.0	5,126
రా.గి	86 149	76,097	పై గం.పుకోట	5,682	4 298
సో.పేట	5,901	5,461	పీ.విల్లి	11,288	7 560
మూడ	3 570	2 846		మొ.సి 1,020 151	8,50,816
కందూగిరి	81 780	76 858	గో.దా.వరిజిల్లా		
మొ.సి	8 50,466	3,21,114	అమలాపురం తాలూకా	2 15,710	1 89,1 5
విశాఖపట్టణము జిల్లా			కొ.గొండ	2,28,888	4,18 768
అ.పల్లి తాలూకా	1,19,751	1,65,478	పెద్దాపురం	1 88,316	1 67,020
కీ.య.పట్టణం	1 89 371	1 26 854	పి.కా.పురం	96 824	84,089
బొబ్బిలి	1,12,667	1 88,577	రాజన.పే.ద్రవరం	1,89,260	1 61 070
చెన్నకల్లి	1,78 217	1,70 532	గా.చ.ద్రవరం	2,28 774	2,17 772
గజ.తిరుగు	1 42 209	1 84,558	రాజోలు	2 17,919	1,94 548
గో.గొండ	1 87,295	1 28 507	తుని	2,70 886	58,768
సాలగొండ	2 17,193	2 15,876		మొ.సి 14,45,957	12 8 ,119
పా.తిరుగు	1 22 248	1,16,588	గో.దా.వరి పీ.జి.సి.		
సాలూరు	99,595	92,717	ఇ.గ్రా.చలం	55 952	48,658
పర్వకల్లి	1 68 941	1,61,761	కొ.దవం	28 610	28,229
కృ.గం.పుకోట	1,42,548	1,87,724	మూగూరు	19 958	20,218
			బో.వం	65,727	58,274
			ఎల్లవం	86,655	29,681
				మొ.సి 2,08,902	1,80,060

కృష్ణాజిల్లా తా.

బంకరు	1 15 509	1,02 751
బె.వాడ	1,47 828	1,24, 70
భీమవరం	1 66,583	1,44, 515
చి	1,84,008	1,11 565
చివూరు	2,08 17	1,82,027
గుడివాడ	1,62 806	1,42,055
కైకలూరు	64,500	5, 813
నంది గామ	1 58 186	1,39,958
నగపాపురం	1,71,124	1,51,812
నూ.పీ.గు	1,62,165	1,40, 17
తంబూరు	2,69 854	2,88 758
తిరువూరు	79 175	69,219
వెన్నకూడం	1,58,680	1 40 048
వె.సి	19 97,585	17,44,188

గుంటూరుజిల్లా తా.

బాపట్ల	2 41 999	2,15,153
గుంటూరు	2 80,928	2,00,557
నరసరావుపేట	1 95 187	1,58,547
ఒంగోలు	2,46,278	2,28 555
పల్నాడు	1,61,197	1,18,638
రేపల్లె	1,89 812	1,14 732
నల్లెపల్లి	1,84,414	1,59,645
తెనాలి	2,08 262	1,72,815
వినుకొండ	94,469	82,483
వె.సి	16 97,551	14,90,625

నల్లూరుజిల్లా

అత్తికూరు	1 05,114	1 10,906
దరిజి	92 5 2	82,459
గూడూరు	1,02,924	1,04 6 7
కందుకూరు	1 58,055	1,51,417
క.గిరి	1,25,917	1,11 813
కామల	94 772	87,015
కోవూరు	1 24,671	1,15 9 9
నెల్లూరు	1 67 816	1,12,813
పొ.లి	69 122	58 987
పొలూరు	64,754	63 781
రావూరు	6,215	7 130
ఉదయగిరి	98 391	95 178
వెంటగిరి	65,408	60 681
వె.సి	18,28 152	12,74,881

కడపజిల్లా తా.

బద్వేలు	95 896	89,861
కడప	1,00,585	1,01,958
కమ్మలమడుగు	108360	108693

కమలాపురం	64850	61922
ప్రొద్దుటూరు	96859	91286
పులిశి నల	106950	108366
పుల్లపేట	145280	149521
రామచోటి	118982	118912
సిద్ధపూరు	64858	68087

వె.సి 898998 880080

కర్నూలుజిల్లా తా.

క.భం	125798	115881
డోంగ	95724	834 7
కోమటాపల్లి	92681	88162
కర్నూల్	14 315	132 77
మాగూరు	99,300	94298
వంగికోటూరు	1 0519	97174
నంపాల్	91299	870 9
పట్టికొండ	111501	99722
సింపల్	78582	72887

వె.సి 985 99 872,70

బళ్లారిజిల్లా తా.

అడవారి	177207	1617 5
అలూరు	100181	84849
బళ్లారి	184218	149548
మాడగల్లి	92974	92189
హక్కి నపల్లి	98072	95646
హోసుపేట	92182	101903
బిల్లిగి	109986	103985
రాయడగ్గము	84284	82789
శిరిగుప్ప	80447	71651

వె.సి 969486 947214

అనంతపురం జిల్లా తా.

అనంతపురం	1 6131	1 6706
భక్తవంశం	89848	86158
గుత్తి	149181	142965
హిందూపురం	97814	92088
కడిరి	147402	145503
కళ్యాణదగ్గము	88185	76977
మాడగిరి	82121	81467
తాటిపత్రి	144278	109421

వె.సి 968223 988757

మదరాసు.

టవున్	518660	509346
-------	--------	--------

చెంబలపేట.			శివ త్తా	188881	1710 5
చెంబలపేట	16 7' 6	15 2' 3	కాయలపాడు	123575	1:8592
చెంబలపేట	172' 9	15:892	మోసి	1288742	1172885
మొగం	8 8' 1	27481	ఉత్తరాపాడు.		
పొన్న	283 80	524913	అర్జున	144412	18' 212
నైగమ	881' 47	812115	అణి	1 8944	96' 42
తిరుగుట్ట	1944 15	181907	కయ్యూరు	1483255	128590
	మొ. 14060 8	131 1 6	గూడూరు	2048' 5	197665
చిత్తూరు జిల్లా.			కందు	68210	64446
చిత్తూరు	117458	115' 50	బొలూరు	169557	152475
చిత్తూరు	5 2450	2, 9868	తిరుపత్తూరు	2, 7262	2, 5-86
చిత్తూరు	1 1199	94182	తిరుపత్తూరు	285641	244085
చిత్తూరు	137190	130977	నేలూరు	224829	203789
చిత్తూరు	10619	51575	చాలాబానగరం	216735	191281
చిత్తూరు	107051	9 612	కందు	142520	182595
చిత్తూరు	179638	10335	మోసి	190990	175,566

పం ద రా ను రా జ భా ని లో ని ము ఖ్య వ ట్ట ణ ము ల జ న న ం ఖ్య.

మృత్యుని.	జనాభా సంఖ్య.	అడవి	179 7	16428
	19 1	కర్నూలు	21040	25876
కర్నూలు	21158	నంద్యాల	16280	15137
కర్నూలు	15070	బళ్లారి	819 6	78247
కర్నూలు	178 2	అనాని	81045	6 416
కర్నూలు	48 16	అనంతపురం	8157	7938
కర్నూలు	8158	మంగళూరు	518660	5 9846
కర్నూలు	2 625	నాగార్జున	58864	46164
కర్నూలు	5814	చేర్యూరు	11226	10551
కర్నూలు	5411	చిరుకల్లి	16761	15465
కర్నూలు	48117	కేలూరు	49746	48597
కర్నూలు	421 8	గడియోత్తూరు	21801	21035
కర్నూలు	81819	మంగళూరు	61647	59478
కర్నూలు	81817	కర్నూలు	60811	57870
కర్నూలు	405-9	నాగార్జున	60108	57190
కర్నూలు	195	తిరుచినాపల్లి	128512	104721
కర్నూలు	13 84	కర్నూలు	24799	28089
కర్నూలు	58216			

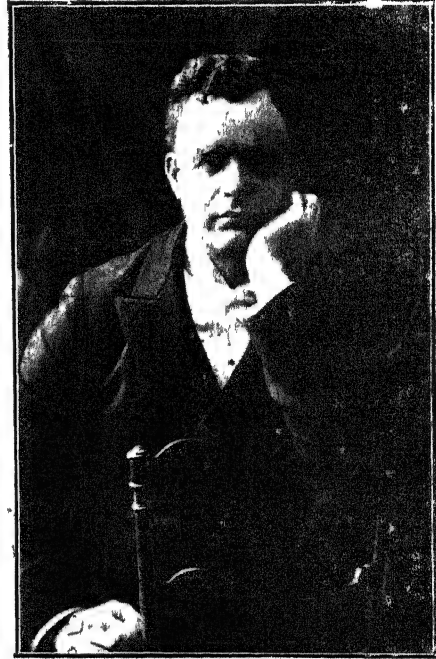

Mr. Tallapragada Suryanarayana Rao.

తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావు గారు.

The Rev. Mr. Thomassen.

రివరెండు థామస్సెన్.

Mr. K. V. Hanumantha Jagannadha Rao.

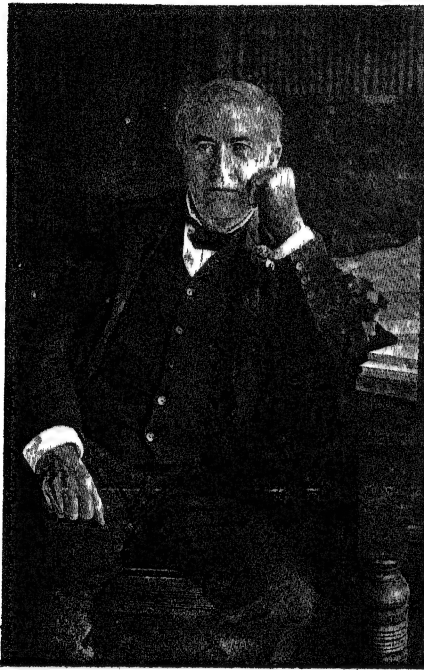
కె. వి. హనుమంత జగన్నాథరావుగారు.

Mr. Bh. Krishna Setty.

భూపాళం కృష్ణ శ్రేష్ఠి గారు.

Thomas Edison.

థామస్ ఎడిసన్ గారు.

Rai Bahadur Seth Ramagopal.

రాయ బ. దూరు సేతు రామగోపాలుగారు.

Mr. G. L. Ashmi Narayan.

గు. డెల్లి లక్ష్మీ రామగారు.

Mr. Ramagopal Rao.

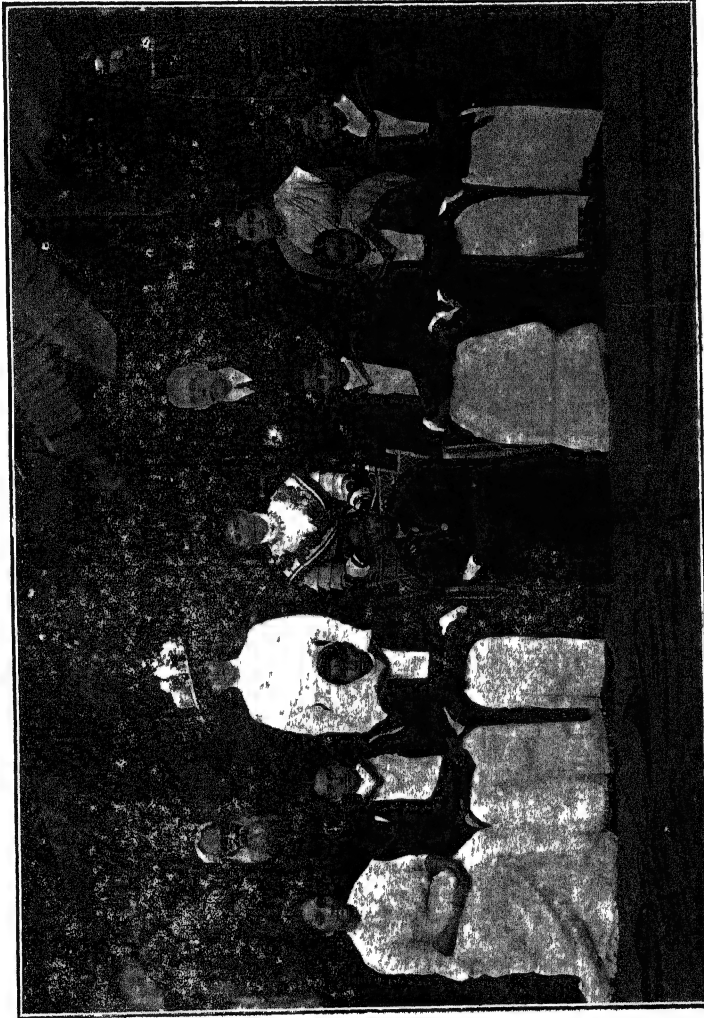

యె. పి. శర్మ గారు.

Lady Graduates of The Madras University in 1911.

Standing:— Rev. Dr. Lazarus (Host), Mrs. T. W. Madeley, Lady Benson, The Honorable,
Mr. J. H. Stone, Mrs. Lazarus (Hostess).
Seated:— Mrs. Henman, Miss. Kausalya B. A. Miss. Samuel B. A. Miss. Subbulakshimi B. A.
Miss. Maduram B. A. Miss. Masilamani B. A. Miss. H. Lazarus. B. A.

ఇలుచుంచువారు:— రివరెండు డాక్టరు లాజరస్ గారు, శ్రీమతి జె. డి. మేడలీ, మాన్యే గారు. శ్రీమతి బెన్సన్
గారు, శా. మిస్టర్. జె. హెన్రీ. స్టోన్ గారు. శ్రీమతి లాజరస్ గారు.

కూర్చుండు వారు:— శ్రీమతి హెన్రీ బెన్సన్, శ్రీమతి కన్యకావల్క్యె గారు, బి. ఏ., శ్రీమతి
కన్యకామూల్య గారు బి. ఏ., శ్రీమతి కన్యకా సుబ్బలక్ష్మి గారు. బి. ఏ., శ్రీమతి కన్యకా మదురమ్మ
గారు, బి. ఏ., శ్రీమతి కన్యకా మసిలామని గారు, బి. ఏ., శ్రీమతి కన్యకా హెన్. లాజరస్ గారు, బి. ఏ.

1911 వ సం॥ నడు చేస్తువురి విశ్వవిద్యాలయపు బి. ఏ. పరీక్షలో దేరిన నారిమణులు.

Widow Remarriage Conference. Rajahmundry. 1907.

శ్రీమతి రుక్మిణమ్మ.

Mr. A. Lakshminpathy. Mrs. A. Rukminamma.

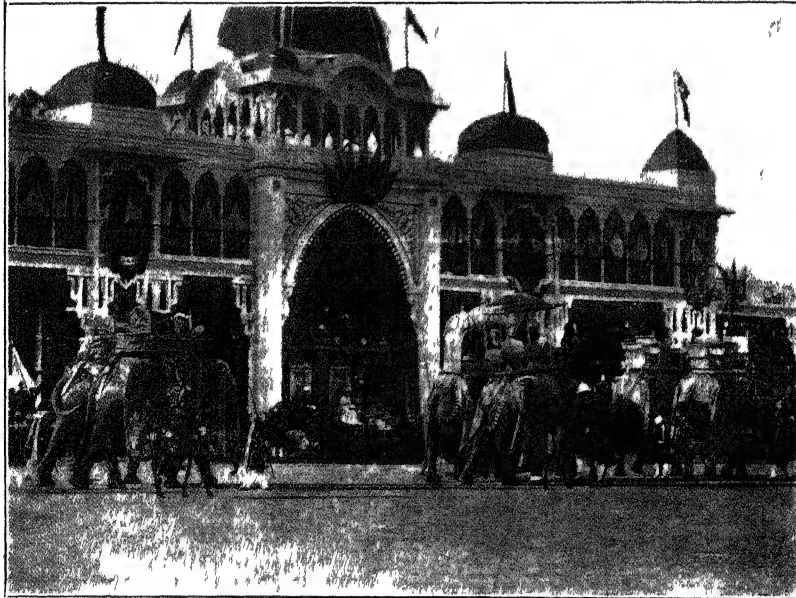
శ్రీయత ఆనంద లక్ష్మీపతిగారు. శ్రీమతి రుక్మిణమ్మగారు.

Elephants in Dasara Procession at Calcutta.

కలకత్తాలో యేనుగుల దసరా యూరేగింపు.

Their Imperial Majesties witnessing the Oriental Pageants at Calcutta.

శ్రీరాజదంపతులు కలకత్తా యూరేగింపును జూచుట.

His Majesty on the look out in the Jungle.

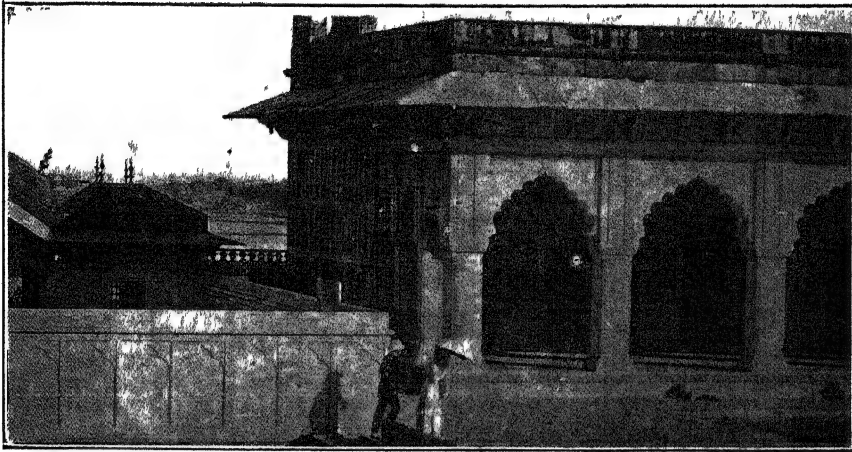
జాన్జిచ కవర్చి వేటకై యెదురుచూచుట.

King George Shooting a tiger in the Nepal Jungle.

శ్రీజాన్జి:క్రవర్చి సేపాశారణ్యములందు చులుల వేటాడుట.

Queen Mary Visiting Agra Fort.

శ్రీమేరీ మహారాణి ఆగ్రా కోటను జూచుట.

Their Imperial Majesties at the Apollo Bunder.

శ్రీరాజదంతులు స్వదేశోన్ముఖులై బొంబయి రేవునం . పెడవనెక్క జూపుట.

అమృతాంజనము.

అన్ని నొప్పులకు దివ్యమృతము.

పంచాంగ లిఖిత సకల వ్రత్యవ సంక్రాంతి పక్షప్రాదిని అత్యంత రహస్యతతో నాంజనవాచనము చేయుచు గలదేను. ఇందును శత్రువ్రత్యవ సంగత్యము నిష్పాక్షికము. ఆత్రసార్వవేదమునా మేకాక్షరనికాయము. ఆత్రసార్వవేదమునా మేకాక్షరనికాయము. ఆత్రసార్వవేదమునా మేకాక్షరనికాయము.

భా. సు. ప. పా. ౧౦౦, చింతవాపరై, వా. నా. మే. ౧౦౦
 ౧-౧౦

శ్రీమద్భగవద్గీతా ప్రకాశికా

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ಕಾರದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ಕಾರಿ ಕಾಲೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪನ್ಯಾಸಕರಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವವರ ಪಟ್ಟಿ

ఇందువాటిలో కెన్నవానా ముప్పవాటికొర్రా :-

[illegible]

ಸುಪ್ರೀಂ ಕೋರ್ಟ್‌ನಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾತಿ ಸಂಖ್ಯೆ: 2023-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039

శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదము ॥ విదేహకన్యకావశ్యమును విజ్ఞాపించుట ॥

$\frac{1}{x} = x^{-1}$

నారదవిద్యామాన్యుశ్చక్రేన్ (తయోదధిపాదజాన్యుషమ్) ఇతి మంగళం

[illegible][illegible][illegible]

1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2

[illegible]

అనుబంధం 1

ಶ್ರೀರಾಮ ಬ ೨ ೪ ೬-೫೪ ಹುರಿ ೮೬.೨

2.11a 58-45 a 12b+47-45

சென்னை நகரம்

[illegible]

వినుకలూరుది ద్వారకాపు మునుమానంతు శ్రయోదక్యాంతుః

పాఠశాలమీద ఇందువారుగల ప్రభుత్వపాఠశాల.

ಪುಸ್ತಕ ಸು10856-4
ಸಂಖ್ಯೆ 45
ಶಾ11854-28
ಕೆ.ಎ. ಸಿ. 3.13.
3.20 ರ 3 ಕಾಡು ಬಿಡು
68.3

012501-20

అను తొరిజనము:—ప్రతి ప్రయాణీకునిపై 5 లక్ష రెండు పాసింగుల అవ్యయము. ఆ

అనందాది యోగతత్త్వబోధినీ చక్రము.

ప్రయాణోపయోగ వారసత్వ తమిళం.

ప్రభుత్వ కార్యనిర్వహణ.

[illegible]

య. అని కేటలాగును వాయువు.

花

၁၀၀
 ၁၀၁
 ၁၀၂
 ၁၀၃
 ၁၀၄
 ၁၀၅
 ၁၀၆
 ၁၀၇
 ၁၀၈
 ၁၀၉
 ၁၁၀
 ၁၁၁
 ၁၁၂
 ၁၁၃
 ၁၁၄
 ၁၁၅
 ၁၁၆
 ၁၁၇
 ၁၁၈
 ၁၁၉
 ၁၂၀
 ၁၂၁
 ၁၂၂
 ၁၂၃
 ၁၂၄
 ၁၂၅
 ၁၂၆
 ၁၂၇
 ၁၂၈
 ၁၂၉
 ၁၃၀
 ၁၃၁
 ၁၃၂
 ၁၃၃
 ၁၃၄
 ၁၃၅
 ၁၃၆
 ၁၃၇
 ၁၃၈
 ၁၃၉
 ၁၄၀
 ၁၄၁
 ၁၄၂
 ၁၄၃
 ၁၄၄
 ၁၄၅
 ၁၄၆
 ၁၄၇
 ၁၄၈
 ၁၄၉
 ၁၅၀
 ၁၅၁
 ၁၅၂
 ၁၅၃
 ၁၅၄
 ၁၅၅
 ၁၅၆
 ၁၅၇
 ၁၅၈
 ၁၅၉
 ၁၆၀
 ၁၆၁
 ၁၆၂
 ၁၆၃
 ၁၆၄
 ၁၆၅
 ၁၆၆
 ၁၆၇
 ၁၆၈
 ၁၆၉
 ၁၇၀
 ၁၇၁
 ၁၇၂
 ၁၇၃
 ၁၇၄
 ၁၇၅
 ၁၇၆
 ၁၇၇
 ၁၇၈
 ၁၇၉
 ၁၈၀
 ၁၈၁
 ၁၈၂
 ၁၈၃
 ၁၈၄
 ၁၈၅
 ၁၈၆
 ၁၈၇
 ၁၈၈
 ၁၈၉
 ၁၉၀
 ၁၉၁
 ၁၉၂
 ၁၉၃
 ၁၉၄
 ၁၉၅
 ၁၉၆
 ၁၉၇
 ၁၉၈
 ၁၉၉
 ၂၀၀

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

కృత్తిః నింఘాహావహాః భాత్ క్రస్వాత్రిభాత్ మధ్య
 వ్యసే ॥ బ్రావహ్య ॥ ప్రభృతః ॥ పంచంగుళకవిరిగ్మహాణాం
 సౌమ్యజలభావనాదేవ మంచారియ్య ద్యభశుక్తయో సౌ
 మీప్య సహవ్యవహాత్ గ్రాహంబధః ॥ మభయో ర్భభా
 యాం స్త్యావ్యవహాత్ శుక్రసంబాచ్చ కనివందయోః ॥ ౭౧౪
 భావ రిత్వాచ్చ సువృత్తిః ॥ భాద్రపదశుభప్రతి ॥ ౭౧౫
 భృగ్వశనిగుళితగ్రహణాం సౌమ్యజలనాక్షిపసంవారిత్వాత్
 బధ్యభశుక్తయో సామాన్య సహవ్యవహాచ్చ వ్యవశ్య మేహ్య
 తీవ్రత శ్రయశలత్వాచ్చ మధ్యః ॥ బధ్యభశుక్త మహాయోగే
 స్వామ్యుగ్రియాంబూం ॥ భూత్వ స్వాత్త్రయం కుర్యాత్
 భృగ్వశనిగుళితగ్రహణాం సౌమ్యజలనాక్షిపసంవారిత్వాత్
 బధ్యభశుక్తయో సామాన్య సహవ్యవహాచ్చ వ్యవశ్య మేహ్య
 తీవ్రత శ్రయశలత్వాచ్చ మధ్యః ॥ బధ్యభశుక్త మహాయోగే
 స్వామ్యుగ్రియాంబూం ॥ భూత్వ స్వాత్త్రయం కుర్యాత్
 భృగ్వశనిగుళితగ్రహణాం సౌమ్యజలనాక్షిపసంవారిత్వాత్
 బధ్యభశుక్తయో సామాన్య సహవ్యవహాచ్చ వ్యవశ్య మేహ్య
 తీవ్రత శ్రయశలత్వాచ్చ మధ్యః ॥ బధ్యభశుక్త మహాయోగే
 స్వామ్యుగ్రియాంబూం ॥ భూత్వ స్వాత్త్రయం కుర్యాత్

సాగ్య వి అ జ్యే మా నూ ౧౨ ౩౪ ౫ ౬ ౭

2	2	8	6	1	4	2	2	5	0	8	6	1	4
0	0	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2
0	8	1	4	2	0	3	1	4	2	0	3	1	

కో. అది దున్నె పువ్వ వారి ర్మద్యుకాన్యేషన్ వ్యర్థా అం
 త్ర్యుకాన్యే ఫలం వ్యర్థం అత్రికాన్యే నిష్కలం భరిత ॥ విషమే
 ధారణాన్యే సాంక్షికైవేషన్ వ్యర్థాన్యే ॥

18	9	29	బు	శుక్ర	ప్ర 44-26వా ప్ర 44-13వా=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
14	10	30	శు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
15	11	31	బు	శు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
16	12	1	రవ	శు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
17	13	2	శు	శు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
18	14	3	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
19	15	4	ర	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
20	16	5	శు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
21	17	6	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
22	18	7	శు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
23	19	8	ర	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
24	20	9	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
25	21	10	రవ	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
26	22	11	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
27	23	12	శు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
28	24	13	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
29	25	14	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
30	26	15	రవ	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
31	27	16	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
1	28	17	శు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
2	29	18	రవ	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
3	30	19	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
4	1	20	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
5	2	21	రవ	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
6	3	22	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
7	4	23	శు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
8	5	24	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
9	6	25	ర	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
10	7	26	బు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80
11	8	27	శు	బు	బు ద్విగ్రహం=56-58వసతి=17-29వసతి=50-88వసతి=ప్ర 48వసతి=80

రా	శ
శు	బు
బు	శు
ర	బు
బు	ర
శు	బు

7	9	26	మ. శు	ప్ర18.25ధాః10.0వః50.59ధాః18.25వః1.30వీత్యా, పధ్యశిష్యధ్యే అనంతపుణ్యం వినుశ్యగాన ప్రాదయఃపు4-21.80
8	10	27	రమశు	ప్ర18.49శు16.82ధాః2.22వః18.49వః5.49వః28.28ధాః2.ః31.11వః2.94ధాః4.6021ధాః4.81వః4.21వః
9	11	28	శు	ప్ర28.58వఃప్ర28.17వః8.85వః28.58వః20.37వీత్యాతిథిఃశు=నా2వఃప్ర28.58వఃప్ర28.58వఃప్ర28.58వః
10	12	29	బు	ప్ర28.18వఃప్ర28.20వః4.19వఃప్ర28.18వఃప్ర28.18వఃప్ర28.18వఃప్ర28.18వఃప్ర28.18వః
11	13	30	రశు	మం పఠి1.84వః. 82.56వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వఃప్ర28.88వఃప్ర28.88వః
12	14	1	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
13	15	2	శు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
14	16	3	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
15	17	4	రమ	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
16	18	5	మ	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
17	19	6	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
18	20	7	రమశు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
19	21	8	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
20	22	9	ర	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
21	23	10	రమశు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
22	24	11	శు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
23	25	12	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
24	26	13	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
25	27	14	రశు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
26	28	15	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
27	29	16	రమ	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
28	30	17	రమ	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
29	31	18	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
30	32	19	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
31	33	20	రమ	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
32	34	21	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
33	35	22	రమ	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
34	36	23	బు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః
35	37	24	శు	మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః

మం పఠి8.42వః. 86.24వః8.85వః2.45వః25.49వఃప్ర4.23వః81.84వః0.38వః28.88వః8.వఃప్ర28.88వః

